

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Державна установа «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»

*Серія «Проблеми регіонального
розвитку»*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ
МІСТ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

Монографія

Львів 2021

УДК [332.122:911.375]:330.341.4 (477.8)
Т – 82

Трансформація структури економіки міст Західного регіону України:
монографія / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних
досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник.
Львів, 2021. 529 с. (*Серія «Проблеми регіонального розвитку»*).

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)

ISBN 978-966-02-9771-5 (електронне видання)

У монографії визначено сучасні виклики, тренди, бар'єри та особливості трансформації структури економіки міст в умовах постіндустріалізації; проаналізовано ефективність та еластичність динаміки структурних трансформацій економіки міст в контексті секторальних, діяльнісно-видових, технологічних, відтворювальних, соціальних, просторових пропорцій, інноваційних пріоритетів економічного розвитку; оцінено ефективність впливу структурних трансформацій економіки великих та середніх міст на соціально-економічний розвиток областей Західного регіону України, на рівень та якість життя, розвиток людського потенціалу; розроблено рекомендації щодо обґрунтування стратегічних пріоритетів та удосконалення організаційно-економічних та інституційних інструментів регулювання міського розвитку; обґрунтовано концептуальний підхід диверсифікованого розвитку міст Західного регіону України на основі стратегічних пріоритетів та актуалізації інструментів локальної структурної економічної політики; визначено потенціал та дорожню карту трансформації структури економіки міст в контексті пріоритетів формування моделі циркулярної економіки.

Видання може бути корисним при виробленні, прийнятті та реалізації рішень у сфері регіональної політики на різних рівнях управління, для науковців, студентів, практиків і тих, хто цікавиться питаннями місцевого і регіонального розвитку.

Рецензенти:

Іщук С.О. – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу
проблем реального сектору економіки регіонів ДУ «Інститут регіональних
досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»

Антонюк Д.А. – доктор економічних наук, професор,
професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій і логістики Запорізького
національного університету

Карий О.І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри
менеджменту організацій Інституту економіки і менеджменту
Національного університету «Львівська політехніка»

Рекомендовано до друку вченою радою ДУ «Інститут регіональних досліджень
ім. М.І. Долішнього НАН України» (протокол № 5 від 5 липня 2021 р.)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5

Розділ 1. Структурна трансформація економіки міст: концептуальні підходи, чинники та передумови якісних змін

1.1. Сучасні виклики, тренди та бар'єри трансформації структури економіки міст в умовах постіндустріалізації	8
1.2. Економіка великого міста: структурні трансформації в контексті глобальних змін	26
1.3. Виклики та можливості структурної трансформації економіки міст в умовах децентралізації: фінансово-бюджетні обмеження	38
1.4. Концептуальні засади трансформації соціально-економічного середовища міста в контексті розвитку цифрової економіки	48
1.5. Інституційний базис та пріоритети концепції циркулярної економіки у формуванні економічних систем великих міст	63

Розділ 2. Методологія дослідження структурних трансформацій економіки міст Західного регіону України

2.1. Методичні підходи до оцінювання структурної трансформації економіки міста	71
2.2. Особливості трансформації економіки великих, середніх і малих міст Західного регіону: порівняльний аналіз.....	83
2.3. Трансформація земельно-ресурсного потенціалу міст Західного регіону України: вплив на соціально-економічний розвиток.....	96

Розділ 3. Аналіз ефективності структурних трансформацій економіки міст Західного регіону України у вимірі пріоритетів її модернізації

3.1. Структурно-інституційна трансформація підприємницького середовища міст України.....	110
3.2. Інноваційний вимір структурних трансформацій економіки великих міст України.....	139
3.3. Ефективність секторально-просторових структурних трансформацій економіки міст Західного регіону у контексті постіндустріального розвитку.....	155
3.4. Тенденції, закономірності та оцінка структурних трансформацій у зовнішній торгівлі товарами та послугами в містах Західного регіону України	179

Розділ 4. Вплив структурних трансформацій економіки міст Західного регіону України на соціально-економічний розвиток та якість життя

4.1. Діяльнісно-видова трансформація структури економіки міст Західного регіону України: ефективність та вплив на соціально-економічний розвиток.....	196
4.2. Пріоритети розвитку основних видів економічної діяльності міст Західного регіону України: програмно-цільовий та стратегічний вимір....	213
4.3. Аналіз ефективності структурних трансформацій економіки великих міст Західного регіону в контексті пріоритетів формування моделі циркулярної економіки	240
4.4. Вплив структурних змін в економіці на якість життя населення міст Західного регіону.....	249

Розділ 5. Стратегічні пріоритети та напрями вдосконалення структурної економічної політики міст

5.1. Формування структурної економічної політики територіальних громад на засадах локальної ідентифікації економічної діяльності	265
5.2. Концептуальні підходи до формування локальної структурної економічної політики міст Західного регіону України	281
5.3. Пріоритетні напрями структурної економічної політики великих міст на сучасному етапі децентралізації (на прикладі Львівської ОТГ).....	306
5.4. Удосконалення та координація державної регіональної, секторальної і локальної політик у контексті пріоритетів структурної модернізації економіки.....	317

Розділ 6. Механізми реалізації локальної структурної політики модернізації економіки міст Західного регіону України

6.1. Механізм стратегічного управління структурними трансформаціями економіки міст Львівської області.....	333
6.2. Актуалізація інструментарію впровадження структурної економічної політики на локальному рівні.....	355
6.3. Пріоритети управління розвитком міст обласного значення Західного регіону України на засадах концепції «Smart City»	401
6.4. Удосконалення публічного інвестування розвитку міст обласного значення.....	433
6.5. Удосконалення регулювання розвитку економічних систем великих міст Західного регіону в контексті концепції циркулярної економіки	447

ПІСЛЯМОВА	458

ДОДАТКИ	472

ПЕРЕДМОВА

Відсутність системних структурних реформ в Україні, посилення тенденцій структурних дисбалансів в економіці регіонів та практичне вичерпання потенціалу традиційних чинників економічного зростання та стійкості у глобальному та національному масштабах обумовлюють необхідність удосконалення політики територіального розвитку в Україні.

Міста (більшою мірою великі і середні) як центри локального, регіонального та міжрегіонального рівнів, виступають «полюсами росту» через вищу концентрацію економічного, інноваційного, наукового, інфраструктурного, культурного й інформаційного потенціалу розвитку. Від вектору та рівня розвитку міст, ефективності структурних трансформацій їх економіки, розвитку перспективних та креативних видів економічної діяльності залежить конкурентоспроможний розвиток регіонів країни загалом.

В умовах новітніх глобальних трендів економічного розвитку (у тому числі метрополізації, мережизації, інтелектуалізації та діджиталізації практично усіх суспільно-економічних процесів) перед національною та регіональною управлінською елітою актуалізуються питання пошуку виважених рішень щодо використання даного потенціалу, подолання викликів, пов'язаних із стрімкими інноваційними та операційними нововведеннями, а також розуміння того, як працюють нові бізнес-моделі та яким чином слід модифікувати системи управління трансформаційними процесами в економіці міст та регіонів задля отримання найбільшої вигоди для усіх зацікавлених сторін.

Вироблення нової управлінської моделі регіонального та місцевого розвитку повинна базуватись насамперед на вдосконаленні структури економіки міст, ефективного використання їх ендегенного соціально-економічного та геополітичного потенціалу трансформації та включеності усіх суб'єктів економіки міст у процеси новітнього державо – та містотворення. Як відомо в Україні міста складають основу опорного каркасу усієї території (у 460 містах України проживає близько 70% населення країни). Міста, насамперед великі, також є ключовими вузлами у регіональних поселенських мережах, що пов'язано із концентрацією у них мережі владних, управлінських, соціально-економічних, духовно-культурних, науково-освітніх інституцій та потоків фінансово-економічного характеру.

Сьогодні міста, особливо великі, як потужні генератори не лише тенденцій суспільного розвитку, але і нових ідей, де знаходять впровадження нові концепції сталого розвитку («розумні міста», «креативні міста», «зелені міста», «міста, що навчаються» тощо), а також апробуються новітні елементи локального урядування (е-урядування, партисипативне урядування тощо). Дослідження структурних трансформацій дозволить дати відповідь на проблемні питання та можливості розвитку економіки міст, ефективного використання їх ендегенного соціально-економічного та геополітичного

потенціалу, сформувати надійну базу для прориву і підвищення конкурентоспроможності в глобальному масштабі.

Як свідчить досвід високорозвинених країн світу, у структурі економіки міст закладений найважливіший резерв економічного зростання. Адже економічне зростання країн Західної Європи та Південно-Східної Азії було зумовлено насамперед за рахунок використання потенціалу зростання міст, глибинної трансформації структур їх економік у напрямку впровадження у ключові галузі новітніх розробок та прогресивних технологій науково-технічного процесу, розвитку інформаційно-комунікативного середовища та включення суб'єктів господарювання та ділової інфраструктури у глобальні потоки інформації, капіталів та управлінських рішень.

Рівнозначно із ключовою роллю економічних структурних трансформацій як базису досягнення нової якості економічного зростання міст та регіонів, зростає функціональна роль трансформаційних процесів як основи реалізації соціальних проривів, що супроводжуються зростанням добробуту людей, підвищенням рівня та якості їх життя. У зв'язку з цим актуалізуються питання досягнення ефективності економічних структурних трансформацій в контексті секторальних, діяльнісно-видових, технологічних, відтворювальних, соціальних, просторових пропорцій та впливів економіки міст на соціально-економічний розвиток прилеглих територій та регіонів України загалом.

Формування пріоритетів сучасної політики структурної економічної трансформації та модернізації повинно передбачати поступову відмову від патерналістських інструментів прямої підтримки окремих видів економічної діяльності чи господарюючих суб'єктів, на противагу використанню горизонтальних інструментів, дія яких спрямована на формування ефективного середовища взаємодії між бізнесом, владою та суспільством для формування ефективної структури економіки, адекватної внутрішнім і зовнішнім викликам. Для кожного міста необхідно сформувати гнучку структуру економіки, яка б базувалася на їх самоідентифікації та ключових конкурентних перевагах їх розвитку, і яка здатна швидко реагувати на швидкоплинні технологічні зміни та забезпечувати комфортне середовища проживання людей.

У монографії визначено сучасні виклики, тренди, бар'єри та особливості трансформації структури економіки міст в умовах постіндустріалізації; проаналізовано ефективність та еластичність динаміки структурних трансформацій економіки міст в контексті секторальних, діяльнісно-видових, технологічних, відтворювальних, соціальних, просторових пропорцій, інноваційних пріоритетів економічного розвитку; оцінено ефективність впливу структурних трансформацій економіки великих та середніх міст на соціально-економічний розвиток областей Західного регіону України, на рівень та якість життя, розвиток людського потенціалу; виявлено закономірності щодо залежності розвитку економіки регіону від структурних змін в економіці міст, поглиблення просторової

асиметричності регіонального розвитку внаслідок перерозподілу ресурсів на користь міст; оцінено вектор інституційних та просторових трансформацій середовища розвитку малого і середнього підприємництва; розроблено рекомендації щодо обґрунтування стратегічних пріоритетів та удосконалення організаційно-економічних та інституційних інструментів регулювання міського розвитку; обґрунтовано концептуальний підхід диверсифікованого розвитку міст Західного регіону України на основі стратегічних пріоритетів та актуалізації інструментів локальної структурної економічної політики; визначено потенціал та дорожню карту трансформації структури економіки міст в контексті пріоритетів формування моделі циркулярної економіки. Обґрунтування пропозицій щодо удосконалення структурної економічної політики міст базувалось на пріоритетах комплексного інноваційного розвитку та модернізації економіки; розвитку секторів, які володіють зростаючою економічною та соціальною віддачею, стратегічною конкурентоспроможністю; діджиталізації; розвитку інфраструктури та формування сприятливого інституційного середовища функціонування бізнесу, запровадження принципів зеленої та циркулярної економіки; досягнення соціальної стабільності та добробуту населення, забезпечення екологічної безпеки та цілей сталого розвитку територій.

Монографію підготовлено авторським колективом під науковим керівництвом д.е.н., проф. Мельник М.І.

Авторський колектив:

Мельник М.І., д.е.н., проф. (передмова, підрозділи 1.1; 3.1; 3.5; 4.1; 5.2; 5.4; 6.5, післямова),
Борщевський В.В., д.е.н., доц. (підрозділи 1.2; 1.3; 2.2; 5.3),
Бабець І.Г. д.е.н., проф. (підрозділи 4.4; 6.1),
Щеглюк С.Д., к.е.н., с.н.с. (підрозділи 1.1; 2.1; 3.3; 3.5; 5.4),
Залуцький І.Р., к.е.н., с.н.с. (підрозділи 1.4; 2.3; 5.1),
Лещух І.В., к.е.н., н.с. (підрозділи 3.2; 4.1; 5.2),
Ткач С.М., к.е.н., с.н.с. (підрозділи 6.3; 6.4),
Жабинець О.Й., к.е.н., с.н.с. (підрозділ 3.4),
Синюра-Ростун Н.Р., к.е.н., н.с. (підрозділи 3.1; 4.2; 6.2),
Яремчук Р.Є., м.н.с. (підрозділи 1.5; 4.3; 6.5)

Розділ 1. Структурна трансформація економіки міст: концептуальні підходи, чинники та передумови якісних змін

1.1. Сучасні виклики, тренди та бар'єри трансформації структури економіки міст в умовах постіндустріалізації

У ХХІ ст. світова економіка демонструє новий етап розвитку міст, який можна назвати новим переосмисленням та урбаноцентризмом, оскільки понад половину населення світу вже проживає у містах з тенденцією до збільшення, а економіка 600 провідних міст акумулює понад 50 % ВВП світу¹, самі міста, формуючи центри впливу, стають продуцентами нових сенсів, ідей, проблем та їх рішень. Вітчизняна економіка водночас втягнута у глобалізаційні процеси та внутрішні траєкторії урбанізації, характеризується певними особливостями як у розвитку міст, так і структурними трансформаціями їх господарств. Тривала переоцінка переваг індустріальної урбанізації в Україні призвела до інертної позиції міст на шляху модернізації, що відобразилося у консервації низькотехнологічного виробництва, гіпертрофованого розвитку третинного сектору (торгівлі, транспорту та зв'язку, низькотехнологічних сфер послуг) внаслідок деіндустріалізації та скорочення інноваційної активності. Можливість розвивати постіндустріальний тип економіки з високим рівнем і ефективністю сервісного сектору залежить від докорінної трансформації економічної структури міст, які є флагманами прогресу для всього регіону та держави.

Важливим науковим завданням є оцінка сучасних викликів прогресивному розвитку міст, визначення панівних тенденцій, виявлення бар'єрів трансформації структури економіки міст, оскільки така послідовність забезпечить пошук адекватних відповідей, шляхів вирішення проблем, які постали перед містами України, що забезпечить перегляд та актуалізацію стратегічних цілей, пріоритетів, механізмів реалізації структурної політики на локальному рівні.

Впровадження постіндустріальної економіки у містах передбачає зміни у просторовій організації населення та господарства внаслідок деіндустріалізації, модернізації виробництва, вивільнення значної кількості працівників та залучення їх у сферу послуг тощо. Міста є важливими осередками економічного та соціального розвитку, вони потребують для реалізації цілей постіндустріальної економіки залучення нових моделей, стратегій та напрямів трансформації структури міського господарства, які б забезпечили умови для підвищення якості життя мешканців та сприяли

¹ Підгрушний Г. Урбогенез в Україні: визначальні чинники, особливості прояву та основні етапи. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017, с.48.

концентрації креативного капіталу як головної рушійної сили економіки, заснованої на знаннях. Структуроформуючими компонентами та чинниками економічного відтворення міського середовища у постіндустріальній економіці визнаються інновації, людський капітал, комфортні умови проживання населення та місця прикладання праці. Саме інновації, накопичені знання, інвестиції в освіту, розвиток та підтримка людського капіталу, підприємництво у нових сферах діяльності є вагомими драйверами конкурентоспроможності міської економіки в сучасних умовах депопуляції населення, трудової міграції, відсутності належної модернізації ключових промислових та сервісних секторів економіки міст України та швидких змін пріоритетів міського розвитку на глобальному і національному рівнях.

У центрі дослідження знаходяться трансформаційні структурно-економічні процеси у містах обласного значення (МОЗ) Західного регіону України (у складі Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Рівненської та Чернівецької областей). Таких міст налічується 34 і вони є дуже різноманітними за демографічними та адміністративними характеристиками (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Головні характеристики міст обласного значення
Західного регіону України***

	Міста	Чисельність наявного населення, станом на 01.01.2020 р., тис. осіб	Абсолютний приріст/ скорочення за період 2020-2012 рр., тис. осіб	Адміністративний статус, до 17.07.2020 р., обласний/ районний центр	Адміністративний статус, після 17.07.2020 р., обласний/районний/ територіальної громади (ТГ) центри
1	Львів	756,0	-3,1	обласний центр	обласний центр, районний центр, центр ТГ
2	Чернівці	267,1	12,0	обласний центр	обласний центр, районний центр, центр ТГ
3	Івано-Франківськ	263,4	13,2	обласний центр	обласний центр, районний центр, центр ТГ
4	Рівне	246,0	2,3	обласний центр, районний центр	обласний центр, районний центр, центр ТГ
5	Тернопіль	223,5	6,2	обласний центр, районний центр	обласний центр, районний центр, центр ТГ
6	Луцьк	217,3	4,3	обласний центр, районний центр	обласний центр, районний центр, центр ТГ
7	Ужгород	115,5	-0,8	обласний центр, районний центр	обласний центр, районний центр, центр ТГ
8	Дрогобич	95,9	-2,2	районний центр	районний центр, центр Т
9	Мукачеве	85,8	0,8	районний центр	районний центр, центр ТГ
10	Червоноград	68,7	-13,7	-	районний центр, центр Т
11	Ковель	68,2	-0,4	районний центр	районний центр, центр ТГ
12	Калуш	66,1	-1,5	районний центр	районний центр, центр ТГ
13	Коломия	61,3	-0,1	районний центр	районний центр, центр ТГ

14	Стрий	59,7	-0,4	районний центр	районний центр, центр ТГ
15	Нововолинськ	55,7	-2,3	-	центр ТГ
16	Вараш	42,2	0,9	-	районний центр, центр ТГ
17	Володимир-Волинський	38,3	-0,4	районний центр	районний центр, центр ТГ
18	Дубно	37,5	-0,5	районний центр	районний центр, центр ТГ
19	Борислав	35,5	-1,7	-	центр ТГ
20	Самбір	34,7	-0,2	районний центр	районний центр, центр ТГ
21	Хуст	31,6	-0,2	районний центр	районний центр, центр ТГ
22	Чортків	28,7	-1,0	районний центр	районний центр, центр ТГ
23	Трускавець	28,6	-0,9	-	центр ТГ
24	Новий Розділ	28,3	-0,5	-	центр ТГ
25	Берегове	23,9	-0,9	обласний центр	районний центр, центр ТГ
26	Яремче	23,2	0,6	-	центр ТГ
27	Болехів	21,2	-0,3	-	центр ТГ
28	Кременець	20,8	-0,7	районний центр	районний центр, центр ТГ
29	Бережани	18,9	-0,8	районний центр	центр ТГ
30	Острог	15,5	-0,2	районний центр	центр ТГ
31	Бурштин	15,3	-0,2	-	центр ТГ
32	Новодністровськ	10,6	-0,2	-	центр ТГ
33	Чоп	8,8	-0,2	-	центр ТГ
34	Моршин	5,8	-0,2	-	центр ТГ

*Джерело: побудовано за даними²

За даними чисельності населення міста групують за людністю, що дає змогу оцінювати їх демографічний потенціал та вплив на структурні економічні трансформації. Зазначимо, що з жовтня 2019 р. вступили в дію положення ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування та забудова територій» на заміну ДБН 360-92 «Планування і забудова міських і сільських поселень». Зміни у нових положеннях ДБН Б.2.2-12:2019 стосуються зниження кількісного цензу у групі найзначніших та значних міст з 1 млн до 800 тис осіб, що зумовлено, вочевидь, вітчизняною демографічною кризою. Причому з цим нововведенням змін у кількості МОЗ Західного регіону України за групами міст за чисельністю населення не відбулось (табл. 1.2).

Понад половину всіх МОЗ Західного регіону України займає група малих міст, яких є 19. У 2012 р. тут проживало 469,4 тис. осіб, що на 2,66 тис. менше, ніж у 2019 р. (близько 15% від загальної чисельності населення усіх МОЗ аналізованого регіону). Це зумовлено історичною специфікою урбанізації даного регіону, домінуванням у міському розселенні малих міст, а також скороченням населення у малих містах на користь великих. Водночас досі залишається чинним Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою

² Головні управління статистики областей Західного регіону України (Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Рівненської та Чернівецької областей); Офіційний сайт «Децентралізація дає можливості». URL: <https://decentralization.gov.ua/areas>; Постанова КМУ № 3650 від 15.06.2020 «Про утворення та ліквідацію районів». *Законодавство України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3650&skl=10; «Чисельність наявного населення України на 1 січня 2020 року». Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ. 2020. 82 с. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2020/zb_chuselnist%202019.pdf.

Української РСР» від 12 березня 1981 р. № 1654-Х, де ст. 7 стосується віднесення міст до категорії «міста обласного підпорядкування» або «міста обласного значення». Згідно з положеннями Указу, містами обласного значення можуть бути міста, «які є економічними і культурними центрами, мають розвинуту промисловість, комунальне господарство, значний державний житловий фонд, з кількістю населення понад 50 тисяч осіб». В окремих випадках дозволено було відносити до цієї категорії «міста з кількістю населення менш як 50 тисяч осіб, якщо вони мають «важливе промислове, соціально-культурне та історичне значення, близьку перспективу подальшого економічного і соціального розвитку, зростання кількості населення»³. Причому, реформа децентралізації та зміни до статусу міст, які стали центрами нового адміністративно-територіального устрою, не передбачають існування статусу МОЗ з 2021 р.

Таблиця 1.2

**Групування міст обласного значення Західного регіону України
за чисельністю населення за положеннями ДБН 360-92 та
чинними ДБН Б.2.2-12:2019, станом на 01.01.2020 р.***

Групи міст	ДБН 360-92		ДБН Б.2.2-12:2019		Перелік міст
	Чисельність населення	К-сть міст	Чисельність населення	К-сть міст	
Найкрупніші (найзначніші)	понад 1 млн осіб	-	понад 800 тис. осіб	-	-
Крупні (значні)	Понад 500 до 1000 тис. осіб	1	Понад 500 до 800 тис. осіб	1	Львів
Великі	250-500 тис. осіб	2	Понад 250-500 тис. осіб	2	Чернівці, Івано-Франківськ
Середні	Понад 50 до 250 тис. осіб	12	Понад 50 до 250 тис. осіб	12	Рівне, Тернопіль, Луцьк, Ужгород, Дрогобич, Мукачеве, Червоноград, Ковель, Калуш, Коломия, Стрий, Нововолинськ
Малі	до 50 тис. осіб	19	До 50 тис. осіб	19	Вараш, Володимир-Волинський, Дубно, Борислав, Самбір, Хуст, Чортків, Трускавець, Новий Розділ, Берегове, Яремче, Болехів, Кременець, Бережани, Острог, Бурштин, Новодністровськ, Чоп, Моршин
Всього	34				

*Джерело: складено за⁴

³ Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» (Із змінами, внесеними згідно із Законом N 4865-VI (4865-17) від 24.05.2012, ВВР, 2013, №17, ст.150). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1654-10>

⁴ Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень ДБН 360-92 <http://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2018/08/DBN-360-92.pdf>; «Про затвердження ДБН Б.2.2-12:2019 «Планування та забудова територій» Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України №104 від 26.04.2019 р.

Як бачимо, ознаки віднесення до категорії «місто обласного значення» є змінними (чисельність населення, важливе промислове та культурне значення, як і подальша перспектива економічного та соціального розвитку, особливо в оцінці перспектив зростання населення). Так, дані табл. 1.2 засвідчують про збільшення населення протягом 2012-2020 рр. лише у семи містах: Чернівцях, Івано-Франківську, Тернополі, Луцьку, Мукачевому, Вараші, Яремче (рис. 1.1), в інших містах спостерігається зменшення населення, причому майже у всіх малих містах (крім мм. Вараш та Яремче), а також у середніх, де найбільше скорочення було зафіксовано у м.Червоноград – 13,7 тис. осіб.

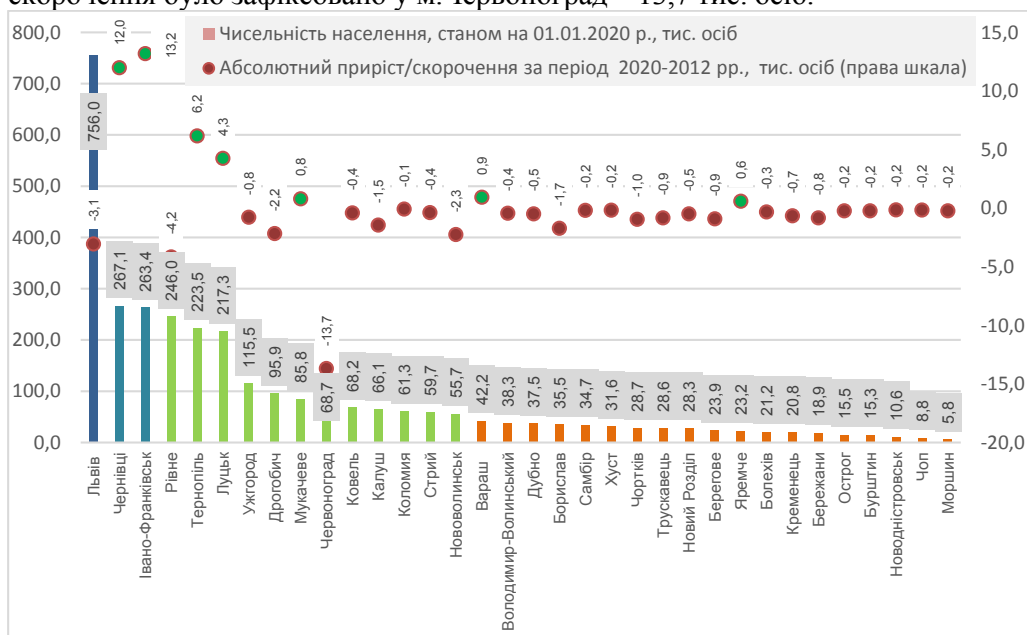

Рис. 1.1. Чисельність населення міст обласного значення Західного регіону України (станом на 01.01.2020 р.) та абсолютний приріст/скорочення населення за період 2012-2020 рр.*

*Джерело: розраховано за даними⁵

Слід зазначити, що з 2014 р., коли стартувала реформа фінансово-адміністративної децентралізації, виникла необхідність у послідовних змінах до базових законів та усунення рудиментів радянського періоду. Так, був розроблений проект Закону «Про засади адміністративно-територіального

⁵ Web-сайт Головного управління статистики у Волинській області. URL: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>; Web-сайт Головного управління статистики у Закарпатській області; URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>; Web-сайт Головного управління статистики у Івано-Франківській області. URL: <http://ifstat.gov.ua/>; Web-сайт Головного управління статистики у Львівській області. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua/>; Web-сайт Головного управління статистики у Рівненській області. URL: <http://www.gusrv.gov.ua/>; Web-сайт Головного управління статистики у Тернопільській області. URL: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/>; Web-сайт Головного управління статистики у Чернівецькій області. URL: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/>; «Чисельність наявного населення України на 1 січня 2020 року». Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ. 2020. 82 с. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2020/zb_chuselnist%202019.pdf

устрою України» № 8051 від 22.02.2018 р., у якому не було поділу міст на міста обласного та районного значення, селища міського типу, однак документ було відкликано 29.08.2019 р. У 2020 р. було здійснено ще одну спробу внесення змін законопроектом «Про засади адміністративно-територіального устрою України» №2804 від 24.01.2020 р., який також не передбачав існування статусу міст районного чи обласного значення⁶, його було відкликано і досі не прийнято іншого. Водночас для отримання переваг, які дала реформа містам обласного значення – прямі бюджетні відносини як спроможної громади з державним бюджетом, два міста районного значення Тернопільської області – Бережани та Кременець у 2015 р. отримали такий статус (раніше у 2013 р. такого статусу набуло місто Чортків). Однак, у жовтні 2015 р. на засіданні Комітету з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування ВРУ було прийняте рішення про призупинення надання містам районного значення статусу міст обласного значення, оскільки це демотивувало громади до об'єднання та послаблювало райони.⁷

Залишається визначення міст районного та обласного значення лише у положеннях ДБН Б.2.2-12:2019, які, очевидно, будуть відкориговані після прийняття базових законів щодо адміністративно-територіального устрою України.

Зі спрощенням процедури приєднання до міста обласного значення сільських та селищних рад у 2018 р. почали активно формуватися ОТГ на базі міст обласного значення, яких станом на кінець 2019 р. у Західному регіоні було 11. Цей процес добровільного утворення ОТГ на базі міст обласного значення завершився адміністративним приєднанням у 2020 р., а МОЗ трансформувалися у нові адміністративні центри міських територіальних громад, а сам статус «міста обласного значення» втратив актуальність та преференції. У 2020 р. змін зазнали і окремі районні центри з огляду на трансформацію субрегіонального адміністративного рівня, їх скорочення та укрупнення, так їх стало 136 замість 490. Тепер статусність міської громади полягає у її фінансовій спроможності забезпечити власні та делеговані повноваження, а це напряму залежатиме від сформованої і перспективної диверсифікованої структури міської економіки.

Оцінка видатків місцевих бюджетів на економічну діяльність за період січень-квітень 2021-2018 рр. засвідчила різні пріоритети міст у розпорядженні міським бюджетом. Починаючи зі старту бюджетної децентралізації, видатки місцевих бюджетів на економічну діяльність поступово зростали до 2019 р., що означало збільшення фінансової спроможності міста та здатність виконувати передані функції з державного бюджету. Однак, у 2020 р. скоротилися обсяги видатків місцевих бюджетів на економічну діяльність за незначного збільшення питомої ваги видатків на економічну діяльність до загальних видатків серед МОЗ

⁶ Про засади адміністративно-територіального устрою України : проєкт Закону України № 2804 від 24.01.2020 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67986

⁷ Довгопола В. Статус міста обласного значення. Будь-якою ціною. Надросся Online - інтернет-ресурс громадсько-політичної газети Корсунь-Шевченківщини «Надросся»: 08 червня 2018. URL: <https://nadrossya.com/novyny/status-mista-oblasnogo-znachennya-bud-yakoyu-tsinoyu-7669.html>.

(табл. А.1, Додаток А). Причому лише у групі малих міст спостерігалось зростання обсягів витраток на економічну діяльність у трьох містах: Вараші, Яремче, Бережани (тобто, у класичних монофункціональних містах) (рис. 1.2.)

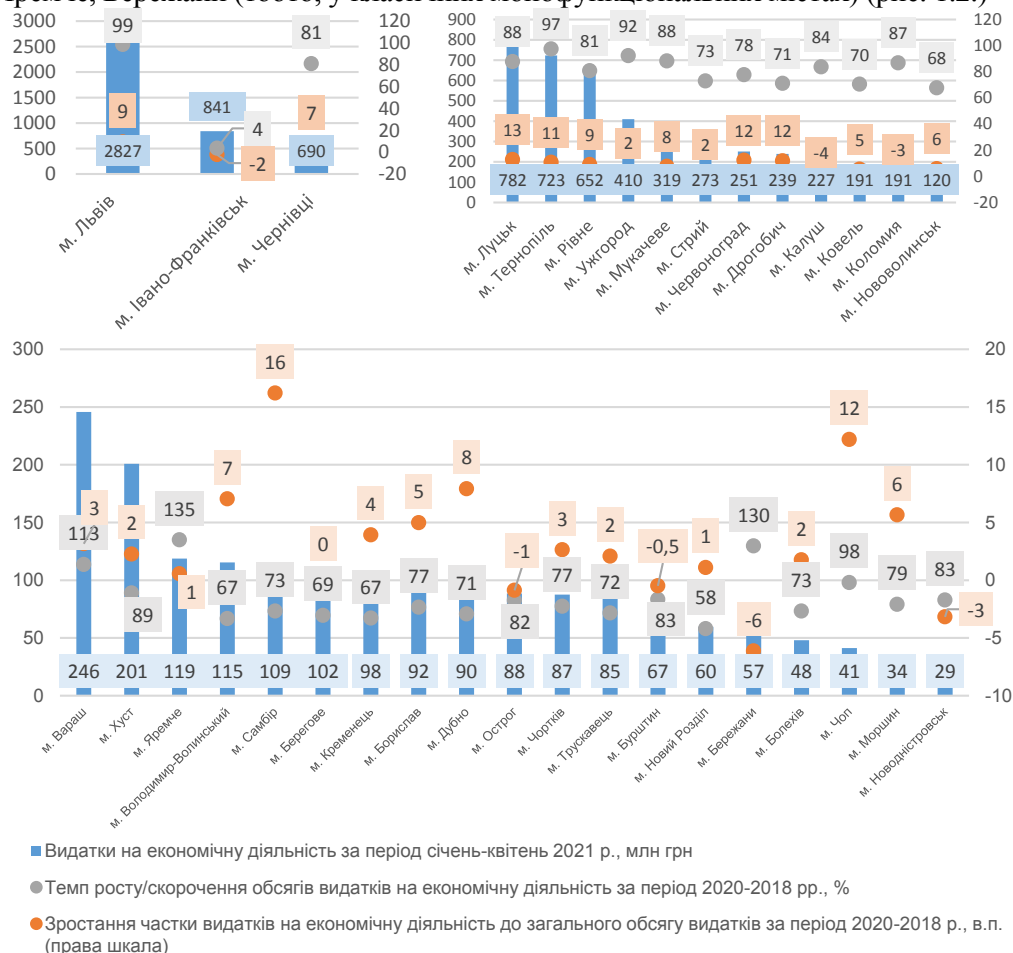

Рис. 1.2. Розподіл витраток бюджетів міст обласного значення на економічну діяльність у 2018-2021 рр. за групами: великі, середні, малі міста*

*Джерело: побудовано за даними⁸

Спостерігалось скорочення частки витраток місцевих бюджетів на економічну діяльність (до загального обсягу витраток) у всіх групах великих, середніх та малих міст за період 2018-2020 рр.: м. Івано-Франківськ (-2 в.п.), м. Коломия (-3 в.п.), м. Калуш (-4 в.п.), м. Острог (-1 в.п.), м. Бурштин (-0,5 в.п.), м. Бережани (-6 в.п.), м. Новодністровськ (-3 в.п.). Для інших міст спостерігалось зростання питомої ваги витраток на економічну діяльність до загальних витраток місцевих бюджетів. Зазначимо, що істотний розмах варіації спостерігався у 2018 р. за часткою витраток на економічну діяльність серед МОЗ Західного регіону України: 0,96% м. Кременець – 22% м. Львів, із зростанням

⁸ Державний веб-порталу бюджету для громадян Open Budget URL: openbudget.gov.ua

такого розмаху у 2020 р. (0,2 % м. Бурштин – 31% м. Львів). Зазначимо, що середні частки видатків на економічну діяльність для кожної з груп міст зросли протягом аналізованого періоду.

Низька частка видатків характерна для більшості середніх і малих міст, де вона є на рівні нижче середнього показника видатків на економічну діяльність серед усіх міст обласного значення Західного регіону України (у 2018 р. вона становила 10%, у 2019 р. – 11%, а у 2020 р. – 14%). На тлі малих міст найвищу частку видатків з міського бюджету на економічну діяльність традиційно зберігало м. Хуст – з 22% у 2018 р. до 24% у 2020 р., це така ж частка видатків, яку виділяло м. Львів у 2018-2019 рр. Слід зазначити, що такі показники збільшення обсягів та часток видатків на економічну діяльність є ознакою якісних зрушень у видатках міського бюджету, оскільки свідчать про зростаючу фінансову спроможність міст, пов'язану з реформами у бюджетній сфері, а також збільшенням делегованих повноважень

Залежність економічної бази міста від його людності є суттєвою, однак без аналізу розподілу частки зайнятого населення за видами економічної діяльності така оцінка є неповною. Водночас, різноманітність міст обласного значення за чисельністю населення, його динамікою, бюджетними видатками на економічну діяльність потребує здійснення певної типології. Попередньо ми оцінюємо міста за чисельністю населення за групами: крупні і великі, середні і малі. Типологія міст за структурою економіки є необхідним наступним завданням визначення спеціалізації їх економіки та обґрунтування вибору методів і способів регулювання розвитку й подальшої трансформації. Так, діяльнісно-видова структура економіки міст за часткою виробленої продукції (товарів та наданих послуг) у 2018 р. була неоднорідною: від пропорційно представлених видів економічної діяльності у великих містах – до домінуючих видів діяльності у середніх і малих містах з деяким перекосом у структурі промисловості (мм. Калуш (90%), Коломия (49%), Нововолинськ (84%), Бурштин (98%), Вараш (87%), Борислав (76%), Новий Розділ (85%) (рис. 1.3).

Контент-аналіз низки стратегічних і щорічних планів соціально-економічного розвитку міст, економічних профілів, оприлюднених на офіційних сайтах міських рад та рад міських ОТГ, дав змогу оцінити сучасний стан діяльнісно-видової структури економіки, яку за часткою зайнятих працівників, розподілом кількості підприємств за видами діяльності, часткою обсягів виробництва можна віднести до полі- та монофункційної (полі- та монопрофільної) структури економіки. Тобто, чим більше видів економічної діяльності сконцентровано у місті, тим вищою є його функціональність, здатність виконувати певні функції, що відносить його до поліфункційних міст. Монофункційність структури економіки передбачає спеціалізацію економіки міста на одній-двох видах економічної діяльності, які сумарно перевищують внесок всіх інших видів діяльності. Таке явище монофункційності міської економіки притаманне не лише пострадянським промисловим містам, які були засновані у часи форсованої індустріалізації для обслуговування промислових гігантів важкої індустрії, а є поширеним явищем

у різний період розвитку міст розвинених зарубіжних економік (м. Детройт, м. Пітсбург, США; м. Емшер Парк, Німеччина та ін.).

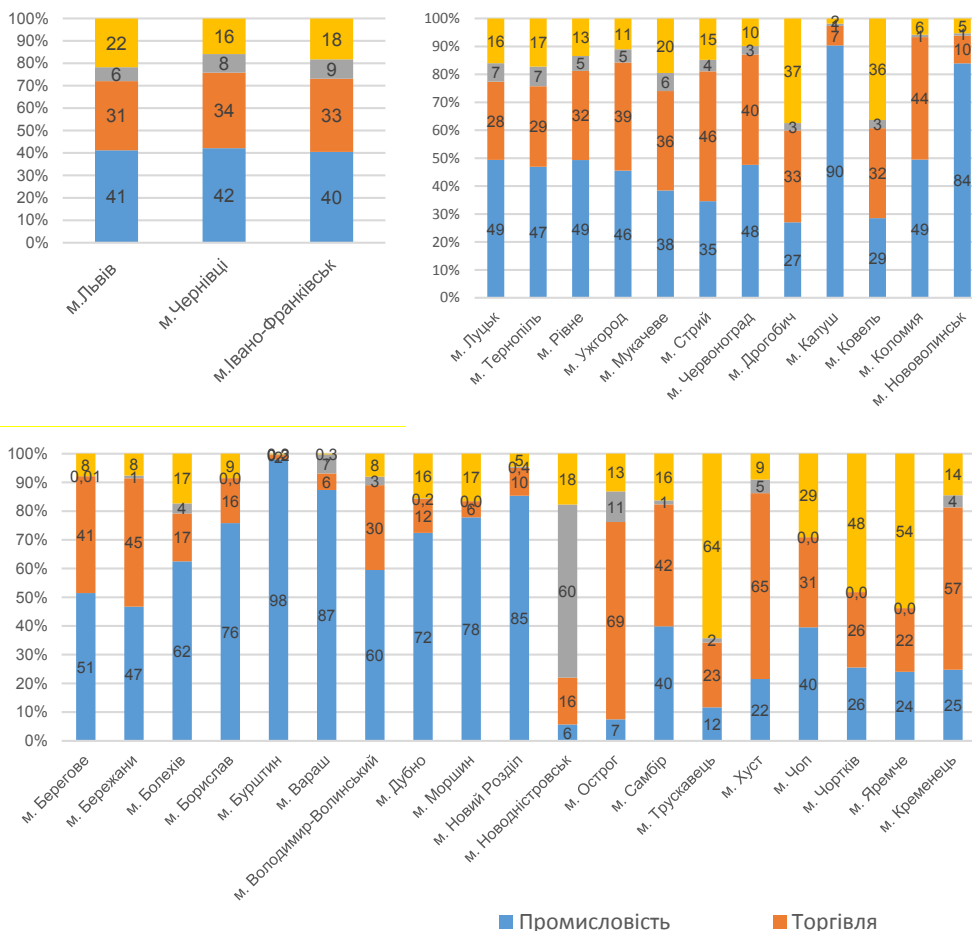

Рис. 1.3. Секторальна структура економіки міст обласного значення за обсягами виробленої продукції (виконаних робіт та наданих послуг), станом на 2019 р. у розрізі груп міст за чисельністю населення: крупні і великі, середні, малі

*Джерело: розраховано за даними⁹

Існує низка споріднених визначень, які стосуються монофункційного економічного профілю міста: мономісто, місто-фабрика, ресурсне місто, монопрофільне місто, університетське місто тощо¹⁰. Зміст наведених визначень майже однаковий, важливим є формування критеріїв віднесення міста до тої, чи іншої категорії. Серед поширених визначень до монопрофільного міста відносять населений пункт: де один вид економічної діяльності є основним джерелом доходів його мешканців; або в якому не менш як 50% валової продукції створює один вид

⁹ Головні управління статистики областей Західного регіону України

¹⁰ Треллер Т., Кокоть В. Трансформація економіки монопрофільних міст: міжнародний і український досвід. Посібник для фахівців з МЕР. 2014, с.7.

економічної діяльності (переважаючий); у якому більш як 30% місцевої робочої сили безпосередньо залучено до роботи в одному секторі промисловості або в одній місцевій компанії¹¹. Тобто домінуючими критеріями є переважання виробництва товарів чи послуг у одному виді економічної діяльності (промисловості або сфері послуг), який є до того ж єдиним джерелом доходів мешканців та з переважаючою часткою зайнятих.

Зазначимо, що відсутність єдиних підходів до тлумачення монофункційності не дає змоги розробити універсальні критерії її визначення. Домінування у вітчизняній та зарубіжній науці різних підходів зводяться до спільного висновку про значну вразливість та економічну залежність економіки таких міст, незважаючи на чинники її формування, а тому запропоновані інструменти стимулювання та диверсифікації є більш універсальними, хоча містять специфіку відносно переважаючого виду промислової чи сервісної діяльності. На нашу думку, іноземний досвід слід максимально адаптувати до вітчизняних реалій та чинників розвитку міст на сучасному етапі, коли маємо одночасне панування концепцій постіндустріального розвитку та неоіндустріалізації (Індустрії 4.0), які є різновекторні та описуються різними показниками.

Зазначимо, що у вітчизняній економічній науці монофункційність законодавчо затверджена за малими містами: «мале монофункціональне місто – мале місто, спеціалізацію праці економічно активного населення в якому визначають підприємства здебільшого однієї-двох профілюючих галузей економіки, що формують дохідну частину бюджету міста, забезпечують функціонування соціальної інфраструктури та інших об'єктів життєзабезпечення населення»¹².

На підтримку розвитку малих монофункційних міст приймалися різні документи:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст» № 521 від 17 березня 2000 р. *Малими монофункційними містами* у 2000 р. вважалися 122 з 345 малих міст України. Критеріями віднесення міст до монофункційних були: питома вага зайнятого населення (без фіксованого показника) в одній із сфер економічної діяльності, за яким місто характеризувалося «переважно промисловими функціями, транспортним вузлом, рекреаційним центром, районним адміністративним центром, історико-архітектурним, культурним, туристичним, санаторно-курортним центром, господарським центром місцевого значення, центром низових локальних систем розселення, які здійснюють функції з надання соціально-культурних та комунально-побутових послуг населенню»¹³.

¹¹ Треллер Т., Кокоть В. Трансформація економіки монопрофільних міст: міжнародний і український досвід. Посібник для фахівців з МЕР. 2014, с.7.

¹² Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст : Постанова Кабміну від 17.03.2000 р. №521-VI. (Постанова втратила чинність 18.07.2012 р.). URL: <http://www.uazakon.com/- document/spart46/inx46296.htm>

¹³ Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст : Постанова Кабміну від 17.03.2000 р. №521-VI. (Постанова втратила чинність 18.07.2012 р.). URL: <http://www.uazakon.com/- document/spart46/inx46296.htm>.

За оцінкою авторів вищенаведеної Постанови близько 25% малих міст України належали до малих міст з переважно промисловими функціями. Головною ознакою віднесення малого міста до цієї групи було перевищення над середнім рівнем зайнятості населення у промисловості України. Як правило, це були монопрофільні міста, галузями спеціалізації яких були гірничодобувна промисловість, енергетика, переробка сільськогосподарської сировини. До них належали індустріальні центри (вугледобування, видобутку рудної і нерудної сировини, енергетичні, обробної промисловості, хімічної і нафтопереробної промисловості), аграрно-індустріальні, транспортні, санаторно-курортні центри, центри художніх промислів¹⁴. Не можна вважати такий перелік малих монофункційних міст з промисловими функціями вірним, адже у містах з цієї групи з домінуючими транспортними, санаторно-курортними, культурними функціями переважає сфера послуг, а не промисловість.

Через нечіткість критеріїв наведене означення суперечить чіткій монофункційності міста, а радше характеризує його економіку з певними функціями спеціалізації. Отже, одного критерія – частки зайнятого населення у певному виді економічної діяльності для оцінки – недостатньо.

2. Генеральна схема планування території України (затверджена у 2002 р., діє до 2020 р.) визначала завдання перспективного розвитку населених пунктів різного типу, зокрема й малих монофункційних міст, для яких передбачалася стабілізація соціально-економічного розвитку з урізноманітненням виробничої бази, створення умов для самостійної зайнятості населення¹⁵.

3. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст» (2004)¹⁶, у якому пріоритетними напрямками перспективного розвитку монофункційних міст було визначено: стабілізацію соціально-економічного розвитку, структурну перебудову виробничої бази, пошук альтернативних виробництв, вирішення екологічних проблем, пов'язаних з нераціональною господарською діяльністю, покращення виробничої і соціальної інфраструктури міст для забезпечення їх інвестиційної привабливості та розміщення високотехнологічних виробництв, кооперування з підприємствами великих міст, використання місцевих природних і матеріальних ресурсів, розвиток малого підприємництва, створення умов для самостійної зайнятості населення. Особливу увагу було приділено соціально-економічному розвитку малих монофункційних міст, які найбільше потерпіли від кризових явищ в економіці держави та поставили під загрозу можливість подальшого існування малих монофункціональних міст. Державна підтримка полягала також у впровадженні програм із залучення інвестицій для відродження або переорієнтації виробництва профільних підприємств малих монофункціональних міст, а також визначалася секторальна підтримка таким економічним видам як

¹⁴ Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст : Постанова Кабміну від 17.03.2000 р. №521-VI. (Постанова втратила чинність 18.07.2012 р.). Веб-портал Верховної Ради України . URL: <http://www.uazakon.com/- document/spart46/inx46296.htm>.

¹⁵ Про Генеральну схему планування території України : Закон України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 30, ст.204) 3059-III.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>.

¹⁶ Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 24, ст.332 (чинний), 2012 р. – зміни).

видобування вугілля, виробництво електроенергетики, зв'язку тощо. В цій програмі було визначено пріоритети цільового фінансування та пілг на основі стану соціально-економічного розвитку або депресивності як його ознаки, що оцінювався за такими показниками: частка зайнятості населення; середня заробітна плата на одного мешканця; забезпеченість житлом (у квадратних метрах на одного мешканця); роздрібний товарооборот на одну особу; чисельність лікарів на 10 тисяч мешканців; чисельність середнього медичного персоналу на 10 тисяч мешканців; кількість лікарняних ліжок на 10 тисяч мешканців; кількість відвідувань поліклінік за зміну на 10 тисяч осіб; забезпеченість населення телефонами на 100 сімей; виробництво промислової продукції; продуктивність праці (у тисячах гривень на одну особу); інвестиції в основний капітал (у тисячах гривень); бюджетна забезпеченість (у тисячах гривень на одну особу); відрахування до держбюджету (у відсотках)¹⁷. На жаль, більшість показників згаданої Програми, передбачених на кінець 2010 р., так і не було досягнуто¹⁸. А тому було прийнято рішення про удосконалення критеріїв оцінки й запроваджено Постановою Кабінету Міністрів України № 235 від 2 березня 2010 р. «Порядок здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними»¹⁹ (на виконання ст.10 Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005 р.), де, власне, й містилися критерії визначення депресивності міст обласного значення, а термін «монофункційність економіки міст» перестали вживати у наступних документах, фокусуючись лише на депресивності розвитку міст.

Зазначимо, що через брак фінансування програми більшість її заходів не було реалізовано, а тому й низька її ефективність не сприяла вирішенню головних проблем монофункційних міст. На наступний період вже було розроблено Програму підтримки розвитку малих міст на період до 2015 р., зі змісту якої було вилучено поняття «монофункційні малі міста», натомість увага була звернена на депресивність міст обласного значення та промислових і сільських районів.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки»²⁰ (втратила чинність 25.07.2015 р.). У ній містилися критерії визначення депресивності на рівні регіону, промислового району, сільського району та міста обласного значення, «в якому протягом останніх трьох років рівень зареєстрованого, зокрема

¹⁷ Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 24, ст.332 (чинний, 2012 р. – зміни).

¹⁸ Малі міста. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. Львів, 2013. Том 5. Малі міста / відп. ред. Л.Т. Шевчук. 2013. 284 с., с.112. URL : <http://ird.gov.ua/irdp/p20130005.pdf>

¹⁹ Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними : Постанова Кабінету Міністрів України № 235 від 2 березня 2010 р. (чинний) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-2010-%D0%BF>.

²⁰ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 роки» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15>

довготривалого, безробіття є значно вищим, а рівень середньомісячної заробітної плати є значно нижчим за відповідні середні показники розвитку територій цієї групи». Критерії депресивності були уточнені із введенням граничного рівня показника середньомісячної плати на одного найманого працівника²¹.

Проблеми соціально-економічного розвитку малих міст було передбачено розв'язати шляхом: удосконалення нормативно-правової бази з питань стимулювання соціально-економічного розвитку; запровадження ефективного механізму надання державної фінансової підтримки соціально-економічного розвитку малих міст за такими напрямками: розроблення містобудівної та землепорядної документації; реалізація інвестиційних проєктів у сфері житлово-комунального господарства, зокрема впровадження енергозберігаючих технологій у сфері тепло- та водопостачання; забезпечення сучасною технікою для вивозу твердих побутових відходів; будівництво та реконструкція автомобільних доріг; впровадження енергозберігаючих технологій вуличного освітлення. Тобто, у фокусі державної підтримки були фінансова, інфраструктурна та благоустроєва складові.

Курс уряду на нові реформи у Розпорядженні від 1 квітня 2014 р. № 333р схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, що призвело до втрати чинності окремих вищезазначених законодавчих актів. З огляду на реформування територіальної організації влади, реалізацію медичної та освітньої реформ, зміни адміністративно-територіального устрою, модернізацію та цифровізацію економіки, вищенаведені показники, які стосуються монофункційності та депресивності міського розвитку потребують суттєвого коригування та уточнення.

Отже, монопрофільність економіки міст або монофункційність міст за домінуючими підходами у науковій літературі характеризується критеріями: переважаючої частки зайнятих у одному-двох видах економічної діяльності та на підприємствах, які відносяться до них. Проблемність розвитку таких міст полягає у надмірній залежності від діяльності одного-двох провідних видів економічної діяльності, як наслідок – формування диспропорційності економічної структури, вузькоспеціалізованого ринку праці, висока вразливість перед економічними кризами, які призводять до депресивності таких міст. Однак, не всі монофункційні міста Західного регіону України є депресивними та проблемними з огляду на залежність від ринкової кон'юнктури та низки сучасних реформ, що потребує проведення подальших досліджень та відповідного статистичного забезпечення.

Нової уваги набувають монофункційні міста в контексті розвитку європейського підходу до регіональної політики у визначенні функціональних територій, а також у імплементації монофункціональних старопромислових міст як окремих об'єктів державної регіональної політики у Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2027 р. (ДСРР 2027 р.). До старопромислових

²¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними» № 235 від 2 березня 2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-2010-%D0%BF>

монофункційних міських поселень віднесено «міста, які зародились та (або) отримали інтенсивний розвиток в епоху першої промислової революції на основі пріоритетних та доповнюючих виробництв цього періоду. Серед пріоритетних галузей першої промислової революції слід назвати видобуток вугілля, чорну металургію, текстильну промисловість тощо. Під впливом технологічно-організаційних інновацій та структурно-галузевих пріоритетів наступних періодів старопромислові міста зазнавали змін. Однак, багато із цих міст, особливо малих та середніх, що зберегли монофункціональну спеціалізацію, не піддалися істотній реструктуризації та модернізації. Значною мірою це і зумовило їх сучасний депресивний стан»²².

Отже, результати попереднього аналізу економічної структури МОЗ Західного регіону України за видами економічної діяльності станом на кінець 2020 р. дають можливість первинно оцінити їх економічний профіль і сформулювати пропозиції та рекомендації щодо першочергових заходів структурної модернізації монопрофільних міст (табл. 1.3). Зазначимо, що брак статистичних даних щодо зайнятості населення на провідних підприємствах міста не дозволяє оцінити комплексно за всіма критеріями монофункційності міста обласного значення.

Таблиця 1.3

**Економічний профіль міст обласного значення Західного регіону
України, станом на кінець 2020 р.***

	Міста	Економічний профіль, ПФ – поліфункційний; МФ – монофункційний
1	Луцьк	ПФ
2	Володимир-Волинський	ПФ, промислово-туристичний центр
3	Ковель	ПФ, транспортний центр
4	Нововолинськ	МФ, індустріальний центр
5	Ужгород	ПФ, освітньо-культурний центр
6	Берегове	ПФ, туристичний, транспортний центр
7	Мукачеве	ПФ, туристичний, транспортний центр
8	Хуст	ПФ, туристичний, транспортний центр
9	Чоп	ПФ, транспортний центр
10	Івано-Франківськ	ПФ, культурно-освітній центр
11	Болехів	ПФ, промисловий центр
12	Бурштин	МФ, промислово-енергетичний центр
13	Калуш	МФ, промисловий центр
14	Коломия	ПФ, промисловий та туристичний центр
15	Яремче	МФ, туристичний центр
16	Львів	ПФ, освітньо-культурний, інформаційний, туристичний центр
17	Борислав	МФ, промисловий центр
18	Дрогобич	ПФ, промисловий та освітній центр

²² Розвиток та єдність, орієнтовані на людину. Стратегія розвитку. Регіонет. Часопис Всеукраїнської мережі фахівців і практиків з регіонального та місцевого розвитку. 2019. №14. С.7-14. С. 12. URL: <https://drive.google.com/file/d/1c28FOQsCgwwAHeejtTsMpvxSDgthV9zy/view>

19	Моршин	ПФ, промисловий, рекреаційний центр
20	Новий Розділ	МФ, промисловий центр
21	Самбір	ПФ, промисловий центр
22	Стрий	ПФ, промислово-транспортний центр
23	Трускавець	МФ, рекреаційний центр
24	Червоноград	ПФ, промисловий центр
25	Рівне	ПФ, освітньо-культурний центр
26	Дубно	ПФ, промисловий та туристичний центр
27	Вараш	МФ, промислово-енергетичний центр
28	Острог	ПФ, освітньо-науковий центр
29	Тернопіль	ПФ, освітньо-культурний центр
30	Бережани	ПФ, туристичний центр
31	Кременець	ПФ, туристичний центр
32	Чортків	ПФ, промисловий центр
33	Чернівці	ПФ, освітньо-культурний, туристичний центр
34	Новодністровськ	МФ, промислово-енергетичний центр

*Джерело: складено за даними²³

За нашим попереднім аналізом економічної структури за домінуванням понад 50% одного з видів діяльності (визначеним за питомою вагою обсягу виробленої продукції промисловості, сфери послуг, торгівлі, будівельного виробництва у економіці міс), до монофункційних міст віднесено: Нововолинськ, Калуш, Яремче, Борислав, Новий Розділ, Трускавець, Яремче, Вараш, Бурштин, Новодністровськ. Це майже третина усіх аналізованих міст, причому з різною спеціалізацією.

У фокусі уваги ДСРР на 2027 рік серед старопромислових міст перебувають лише три групи спеціалізації та 25 монофункціональних міст: 1) міста-центри вугледобування (17 міст), 2) центри видобування рудної і нерудної сировини (4), 3) центри хімічної та нафтохімічної промисловості (4)²⁴. Серед визначених державною увагою та фінансовою підтримкою уряду у напрямі реструктуризації є п'ять міст Львівської області: мм. Соснівка (1 група), Стебник, Новий Розділ, Сокаль, Новояворівськ (3 група). Тобто, лише м. Новий Розділ з МОЗ Західного регіону прямо підпадає під критерії державної допомоги монофункціональним містам, водночас м. Стебник входить до міської ради м. Дрогобича, с. Соснівка – до м. Червонограда, тобто опосередковано підлягають особливій увазі під час здійснення структурної державної політики. Усі інші монофункціональні МОЗ Західного регіону України мають можливість брати участь у різних інвестиційних програмах та державних програмах. Так, наприклад, Концепцією державної програми соціально-економічної трансформації вугільних регіонів на період до 2030 року передбачається

²³ Головні управління статистики Західного регіону України (обсяги виробництва продукції (товарів та послуг); оприлюднені у вільному доступі паспорти та програми соціально-економічного розвитку міст за період 2018-2019 рр., стратегії розвитку міст на період до 2020 р.; економічні профілі міських ОТГ на сайтах міських рад.

²⁴ Функціональні типи територій як об'єкт державної регіональної політики: методичні підходи до ідентифікації: науково-аналітична доповідь/ наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ.2020. 150 с., С.39-41.

закриття низки збиткових вугільних шахт, пілотними проєктами вже з 2021 р. обрано шахти Львівської та Донецької областей за підтримки міжнародних фондів та вітчизняного уряду. Причому така трансформація передбачає забезпечення альтернативними робочими місцями фахівців, які втратять роботу в результаті реорганізації вугільних підприємств шляхом перекваліфікації, створення нових робочих місць та зон динамічного економічного розвитку, створення індустріальних, технологічних парків, ІТ-парків, промислових підприємств тощо²⁵. Також на виконання завдань Економічної стратегії України 2030 р. та першої стратегічної цілі ДСРР 2027 р. передбачено реалізацію операційних цілей і завдань: соціально-економічна трансформація територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства²⁶, що прямо стосуватиметься м. Нововолинськ, яке увійшло до пілотного урядового проєкту, для якого передбачено стратегію реструктуризації за рахунок створення індустріального парку «Нововолинськ».

Окрім того, у ДСРР 2027 р. серед основних функціональних територій є міські агломерації та великі, середні, малі міста, які мають потенціал до зростання і достатній трансформаційний ресурс у переході до нових концепцій розвитку міст.

У контексті концепції постіндустріалізації важливим чинником, який визначає добробут малого міста, є рівень розвитку міської інфраструктури. Від того наскільки розвинуте дорожнє господарство, зв'язок, житловий сектор, сфера послуг, освіта та охорона здоров'я, нижчий рівень міської корупції залежить сприйнятливість міст до новітніх видів економічної діяльності, здатних забезпечити населення новими можливостями. Для постіндустріальної стадії розвитку міст пріоритетними є: розвинена інфраструктура, новітні інформаційні і управлінські технології, кваліфіковані кадри, а також високі стандарти якості життя населення²⁷.

Як слушно зауважує Г.Г. Саніна, «просторові закономірності розміщення людського капіталу вказують на орієнтацію людей вибирати ті місця для життя і роботи, в яких створене якісне, зручне для проживання міське середовище. Люди мігрують вибірково – і, як показує сучасна статистика, їх вибір все частіше падає на міста, які вони сприймають як найкраще місце для життя. Це призводить до зростання самих міст, причому не тільки в термінах географічної щільності»²⁸.

²⁵ Вугільні регіони України очікують на поступову та поетапну трансформацію. 16.03.2021. URL: <https://dn.gov.ua/news/vugilni-regioni-ukrayini-ochikuyut-na-postupovu-ta-poetapnu-transformaciyu>.

²⁶ Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 р. № 695. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

²⁷ Малі міста. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку : монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С. Кравців. Львів, 2013. Том 5. Малі міста / відп. ред. Л.Т. Шевчук. 2013. 284 с., с.28. URL : <http://ird.gov.ua/irdp/p20130005.pdf>

²⁸ Саніна А.Г., Джафарли Н.Я., Коршунова Е.В. Современный город как объект публичного управления. Государственное управление. Электронный вестник: 2016. Вып. № 56. URL: http://ejournal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2016/vipusk__56_._ijun_2016_g./problemi_upravljenija_teoriya_i_praktika/sanina_jafarli_korshunova.pdf

Монофункційність економічного розвитку переважно малих міст призвела до їх кризи, відтоку населення та культурного занепаду, подолання якої можливе лише при структурній трансформації та дотримання пріоритетів Нового урбанізму (2016 р.), які спрямовані на підвищення якості життя мешканців.

Отже, сучасними викликами, які формуються на різних рівнях організації впливу (глобальному, національному, регіональному і локальному) є: глобалізація, прискорена урбанізація, депопуляція населення України, урбіцид на Сході України та реформування місцевого самоврядування з утворенням нових адміністративних одиниць – об'єднаних територіальних громад, а також пандемія COVID-19, яка у 2020 р. суттєво змінила економічні вектори трансформації міст.

Аналіз тематики сучасної наукової економічної літератури з розвитку міст та регіонів дав можливість виділити сучасні тренди розвитку міст на кількох рівнях організаційної ієрархії. Серед них важливими та спільними вважаємо цифровізацію економіки міст і його мешканців, високий рівень трудової та освітньої міграції, підвищення гнучкості міст (Resilience), як реакції на зовнішні та внутрішні шоки та відновлення економічного потенціалу за рахунок внутрішньої реструктуризації.

Попри різну силу дії зазначених чинників на трансформацію економіки міст Західного регіону України, зазначимо щодо доцільності врахування певних **бар'єрів** їх впровадження:

- *адміністративні* (корупційні схеми, монополізація бізнесу, бюрократизація міського розвитку, слабка судова система);
- *правові* (недосконале законодавство);
- *економічні* (слабкість бюджетної бази малих міст для здійснення масштабних структурних зрушень, низька інвестиційна активність, неефективний розподіл прямих іноземних інвестицій за видами економічної діяльності);
- *організаційні* (низька консолідація між державою, бізнесом та міськими мешканцями щодо пріоритетів структурних зрушень, слабкість інститутів громадянського суспільства та міжмуніципального співробітництва);
- *кризові* (нездатність забезпечити збереження економічного потенціалу міської економіки та її структурних пропорцій внаслідок дії стихійних лих, пандемії COVID-19, військових конфліктів тощо).

Водночас сучасними бар'єрами розвитку міст у контексті їх структурної трансформації є: певна монополія у розвитку високих технологій за провідними державами, відтік вітчизняних кваліфікованих кадрів для реалізації економічного прориву на місцях, низька інвестиційно-інноваційна активність вітчизняної економіки, високий рівень тінізації тощо (рис. 1.4).

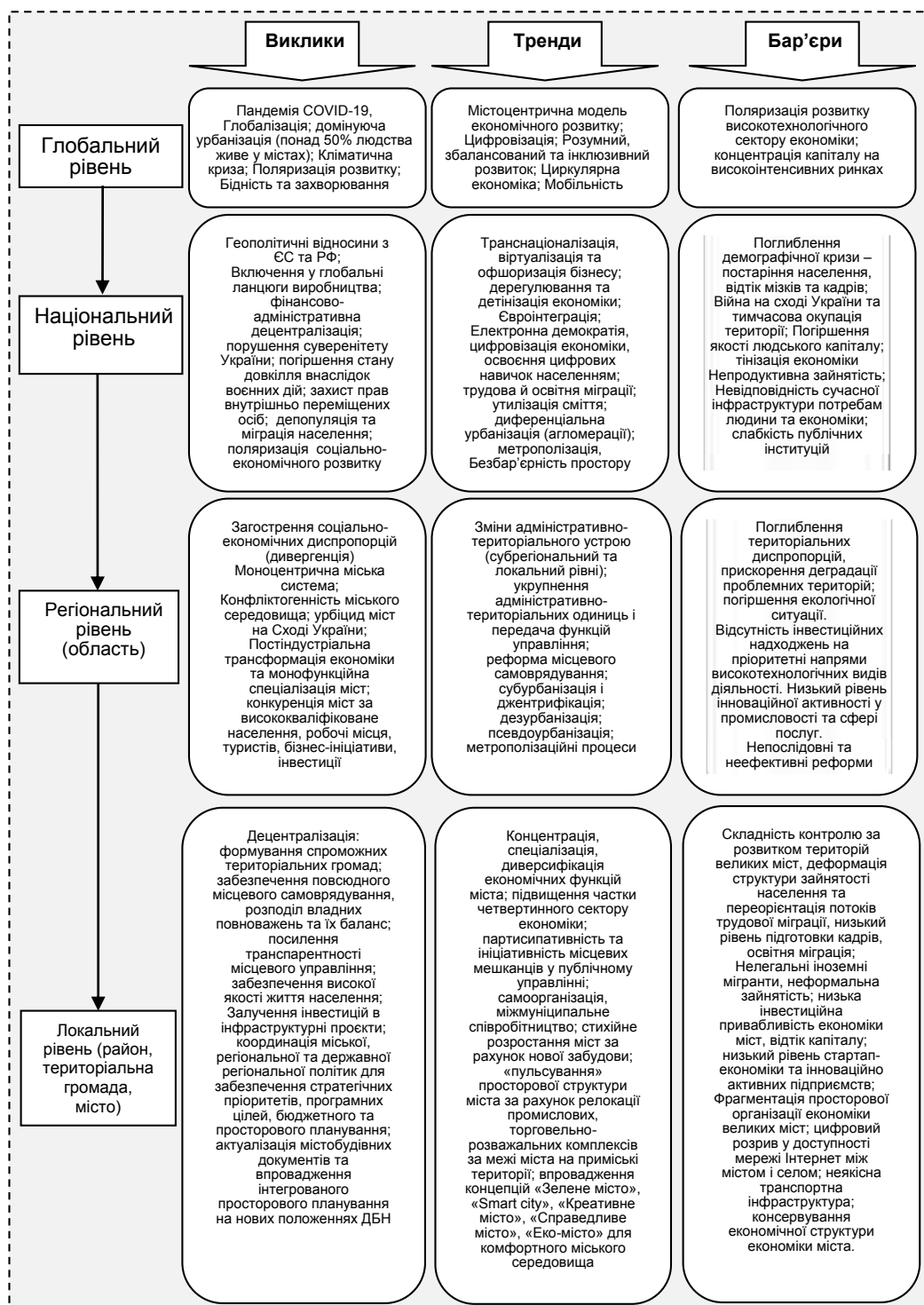

Рис. 1.4. Виклики, тренди та бар'єри трансформації структури економіки міст України в умовах постіндустріалізації (складено авторами)

Зазначимо, що на кожний сформований виклик повинна бути відповідна реакція, оскільки нехтування ним може призвести до загострення соціально-економічної ситуації в містах та посилення бар'єрів розвитку для здійснення якісних структурних трансформацій. Вагоме значення слід відвести пошуку адекватних інструментів реагування на виклики та розробку механізмів мінімізації їх впливу шляхом впровадження цілісної структурної політики на рівні держави з пріоритетами на рівні міст, до формування яких залучити всіх стейкхолдерів: місцеву владу, населення та бізнес.

1.2. Економіка великого міста: структурні трансформації в контексті глобальних змін

Досліджуючи розвиток економіки великих міст у добу глобалізації, слід насамперед пам'ятати про прогнозоване ООН зростання частки міських мешканців у світі протягом найближчих 30 років до 70% (тобто їх кількість зрівняється із загальною чисельністю людей, що живуть на планеті сьогодні). Таким чином, протягом всього одного століття населення великих міст збільшиться ушестеро – з одного до майже шести мільярдів чоловік. Таке зростання населення призведе до стрімкого розвитку мегаполісів – міст, в яких проживатиме понад десять мільйонів осіб. Разом із цим зростатимуть і вимоги до міської інфраструктури. Адже вже сьогодні багато великих міст змушені вирішувати проблему браку якісного житла, перевантаження інфраструктури, надмірного водо- та енергоспоживання. Крім того, зростають ризики посилення негативних наслідків стихійних лих (системи водовідведення багатьох міст починають не справлятися з потоками води в умовах кліматичних змін, які спричиняють посилення інтенсивності опадів).²⁹

Зважаючи на зазначене, дослідники прогнозують, що людина майбутнього буде жити в перенаселеному світі, а нинішні проблеми великих міст лише посилюватимуться. Передусім це стосується погіршення екологічної ситуації, нестачі питної води та інших природних ресурсів, браку продуктів харчування, появи нових хвороб тощо. Вказані складнощі будуть вирішуватися насамперед за рахунок формування великих міст нового типу – повністю автоматизованих і автономних, або так званих «smart cities» («розумних міст»).³⁰

Концепція «розумних міст» доволі молода, тому в академічному середовищі використовується більше десятка пояснень їх суті. Але всі вони одностайні в одному – для мешканців великих міст, основна перевага «smart city» полягатиме у забезпеченні достатньо комфортних умов життя, безпечного середовища проживання, якісного транспортного сполучення,

²⁹ Процько Ю. Міста майбутнього. Взято з https://w5.siemens.com/web/ua/uk/news_press/news/2018/pages/smart-cities-trends.aspx/

³⁰ Бовсуновский В. Город будущего: люди будут жить под «колпаком» и мыться ультразвуком. URL: <https://www.segodnya.ua/lifestyle/fun/horod-budushcheho-ljudi-budut-zhit-pod-kolpakom-i-mytcja-ultrazvukom-206756.html/>

різнобічного впровадження інноваційних технологій тощо. Все це досягатиметься за рахунок інтеграції раніше ізольованих міських підсистем у єдину систему управління містом, ґрунтовану на сучасних інформаційних технологіях та ефективних комунікаціях. Концепція «smart city» передбачає активне використання мобільних сервісів для планування просторового розвитку та надання адміністративних послуг. Це забезпечуватиме прозорість при прийнятті управлінських рішень та використанні міського бюджету, оптимізацію мережі автомобільних доріг, велосипедних доріжок, тротуарів і пішохідних зон, зменшення заторів, а також запобігатиме злочинності в «проблемних» місцях тощо.³¹

Сьогодні багато мегаполісів вже роблять перші кроки в напрямі перетворення на «smart city». Все більше з них починають цілеспрямовано реалізовувати відповідні стратегії власного розвитку, орієнтуючись на впровадження цифрових технологій. Ці технології дозволяють, наприклад, передавати водіям інформацію про наявність вільних місць на парковках, знижуючи тим самим щільність дорожнього руху, скорочувати час пошуку місць для паркування і, відповідно, зменшувати фінансові витрати на паливе та викиди шкідливих речовин в атмосферу. Наприклад, результати спільного дослідження компаній «Siemens» і «Arup», метою якого була розробка бізнес-кейсу «Smart Cities» на прикладі Лондона, показали, що впровадження лише в одному з районів цього міста технології інтелектуального управління паркуванням дозволило скоротити час пошуку водіями місця для парковки на 33 тисячі годин на рік. Якщо перевести ці зекономлені години в еквівалентний час на створення доданої вартості, то виникає різниця у 870 тисяч євро на рік (і це лише в одному районі британської столиці).³²

Активна робота Лондона в напрямі діджиталізації різних аспектів управління містом стала запорукою його лідерства у рейтингу розумних міст світу, складеного за результатами дослідження іспанського Центру глобалізації та стратегії бізнес-школи IESE у 2020 році для 174 міст. Відбір здійснювався за дев'ятьма основними критеріями та 101 індикатором: 1) людський капітал (розвиток, залучення та виховання талантів); 2) соціальна згуртованість (консенсус між різними соціальними групами населення); 3) економіка; 4) навколишнє середовище; 5) управління; 6) містобудування/міське планування (Urban planning); 7) міжнародні зв'язки; 8) технології; 9) мобільність і транспорт (легкість пересування). Лондон очолив рейтинг завдяки відмінним результатам майже у всіх категоріях, за якими оцінювалися міста, особливо за людським капіталом (завдяки великій кількості бізнес-шкіл і університетів) і умовами для міжнародного співробітництва. Крім того, в британській столиці більше стартапів і програмістів, ніж в будь-якому іншому місті світу.³³

³¹ Зінченко Р. Smart City: як отримати максимум переваг від міського життя. URL: <https://delo.ua/business/smart-city-jak-otrimati-maksimum-perevag-vid-miskogo-zhittja-294621/>

³² Процько Ю. Міста майбутнього. URL: https://w5.siemens.com/web/ua/uk/news_press/news/2018/pages/smart-cities-trends.aspx/

³³ Названо топ-5 розумних міст світу. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/07/14/649642/>

До лідерів вказаного рейтингу також входять: Нью-Йорк, Амстердам, Париж і Рейк'явік. Так, у Нью-Йорку відзначаються найкращі економічні показники, а також висока якість людського капіталу, прогресивність містобудування і сприятливі умови для налагодження міжнародних зв'язків. Крім того, в місті діє майже 7000 хайтек-компаній і розвинуті інтегровані технологічні послуги (наприклад, безкоштовна мережа Wi-Fi LinkNYC). Одним з найрозумніших міст Європи став Амстердам, який відзначається вдалим симбіозом фінансових технологій, енергоефективності та культури. Система просторової мобільності міста забезпечується вдалим поєднанням громадського транспорту з велосипедною інфраструктурою, включаючи одну з найкращих у світі систему автоматизованих велосервісів (а кількість велосипедів у країні (881 тисяча) перевищує чисельність її мешканців (850 тисяч). До того ж, до 2025 р. міська влада планує заборонити автомобілі з бензиновими і дизельними двигунами, щоб Амстердам став першим європейським містом з нульовим викидом в атмосферу. Париж, який посідає четверте місце в цьому рейтингу, завдячує своїм статусом розумного міста розвинутій фінансовій інфраструктурі (так само, як і Лондон він є одним з найбільших фінансових центрів Європи). Сильними сторонами Парижу також вважаються якість його людського капіталу, розгалужена система міжнародних зв'язків, високі технології та просторова мобільність в межах міста (зокрема Париж активно використовує інновації та Інтернет для оптимізації пасажиропотоку та руху автомобільного транспорту, включаючи автоматизацію метрополітену). Крім того, для поліпшення якості повітря в місті популяризується використання електрокарів і велосипедів. Першу п'ятірку розумних міст світу замикає Рейк'явік, маючи відмінні позиції за критерієм екологічності. Адже понад 99% електроенергії в місті виробляється завдяки геотермальним джерелам, а від горючих корисних копалин влада міста відмовилася зовсім. Столиця Ісландії також затвердила програму, згідно з якою до 2040 р. місто має зменшити викиди вуглецю до нульового рівня.³⁴

Поряд із згаданими містами, у міжнародних рейтингах до числа лідерів, за різними показниками розвитку елементів «smart city», найчастіше відносяться: Сінгапур, Токіо, Відень, Барселона, Стокгольм, Мюнхен, Копенгаген, а також низка великих американських і китайських міст (Лос-Анджелес, Даллас, Чикаго, Гонконг, Тайпей, Шеньчжень тощо). При цьому основними критеріями, які використовуються при визначенні «розумності» цих міст зазвичай виступають: активність і мобільність населення (включаючи якість роботи міського пасажирського транспорту); доступність та якість медичних послуг, у тому числі завдяки інтеграції елементів «розумного міста» в систему взаємодії лікаря і пацієнта; рівень громадської безпеки, зокрема здатність правоохоронних органів і служб запобігати злочинності та нести відповідальність перед мешканцями міста; поширеність новітніх технологій в управлінні містом і надання громадянам усіх соціальних верств отримувати

³⁴ Названо топ-5 розумних міст світу. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/07/14/649642/>.

доступ до Інтернету і цифрових послуг; екологічно чисте енергопостачання тощо.³⁵

Наприклад, Рейтинг Глобального індексу конкурентоспроможності міст (Global Urban Competitiveness Index Ranking 2019-2020 pp.), що розробляється в Центрі досліджень міст і конкурентоспроможності Китайської академії суспільних наук (CASS), до топ-10 міст, які досягли найвищих конкурентних позицій, відносить: Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Сінгапур, Лондон, Сан-Франциско, Шеньчжень, Токіо, Сан-Хосе, Мюнхен і Даллас. Дані звіту зібрані на основі таких показників, як: ВВП і ВВП на душу населення; продуктивність праці; кількість транснаціональних компаній, які працюють у місті; кількість отриманих патентів; рівень зайнятості; рівень економічного зростання; цінова перевага тощо. Дослідженням було охоплено 500 глобальних міст, до яких увійшли й три українські міста: Київ, Харків, Львів. Експерти також встановили, що північноамериканські міста зберігають свої позиції, у той час як провідні європейські міста дещо поступаються азіяцьким, які нараховують свій потенціал.³⁶

Таким чином, структурні трансформації в економіці великих міст у добу глобалізації розгортаються насамперед у напрямі відходу від традиційних форм забезпечення потреб виробничої інфраструктури і поступового зростання вагомості якісних умов життя для міського населення, що стає визначальним елементом еволюції сучасного великого міста. Адже якщо в добу індустріалізації міська економіка концентрувалася навколо великих промислових об'єктів, для яких міста виступали одночасно і ринками робочої сили, і ринками збуту товарів, то з часом промислові підприємства почали послідовно витіснятися у приміські зони, натомість самі міста перетворювались переважно на центри ділової активності (так звані «city», з їх офісами, банками, біржами, готелями тощо). У добу глобалізації ці «city» непомітно, але невпинно, трансформуються у «smart city», основною умовою розвитку яких стає комфорт мешканця. Адже в умовах постіндустріального суспільства та формування інформаційної цивілізації вже не машини й технології визначають обличчя міст, а люди, які є носіями знань, навичок і креативного капіталу. І якщо цим людям некомфортно жити в місті, то вони будуть змушені шукати інше місце для проживання або ж продуктивність їх роботи суттєво знижуватиметься.

У цьому сенсі доволі показовим є приклад найбільшого міста Західного регіону України – Львова, який сьогодні поступово перетворюється на ІТ-столицю держави. Тривалий час, розвиваючись у руслі європейської культурної традиції, місто, окрім вигідного розташування та географічної близькості до важливих західних бізнес-центрів, набуло також низки інших характерних ознак, що виявилися привабливими для представників ІТ-сектору. Передусім це стосується відкритості бізнес-середовища, якості

³⁵ Топ-5 найбільш розумних міст в світі. URL: https://www.smartbus.ua/top_5-samih-umnih-gorodov-v-mire/

³⁶ Швиданенко О., Антонюк Б. Формування стійкої конкурентоспроможності міст КНР. Міжнародна економічна політика. 2017. № 2 (27). С. 118-136, 122.

людського капіталу, розвиненості інфраструктури дозвілля, комфортності міського простору тощо. Як наслідок, до Львова потягнулися ІТ-фахівці з інших міст і регіонів України, які, будучи доволі мобільними та готовими до релокації людьми, почали віддавати перевагу саме львівському ІТ-ринку. У своїх коментарях вони відзначають особливу ділову культуру міста, а також його своєрідний європейський шарм, неповторний відпочинковий колорит, зокрема наявність великої кількості торгово-розважальних центрів, закладів громадського харчування, мистецьких установ, стадіонів, басейнів, фітнес-клубів, спортивних секцій і шкіл тощо.³⁷

Услід за ІТ-шниками до Львова поступово почали стікатися також і представники інших видів бізнесу, розвиток яких був спричинений місцевим ІТ-бумом. Зокрема в місті спостерігається активізація будівельного бізнесу, (насамперед у секторі житлового будівництва), нарощування потенціалу готельно-ресторанного господарства (яке навіть попри запровадження карантинних обмежень, спричинених пандемією коронавірусу зуміло вижити і переорієнтуватись на нові форми роботи з клієнтами), сфери побутового обслуговування населення, індустрії розваг та ринку навчально-освітніх і консалтингових послуг тощо.

Значною мірою описані тенденції зумовлені тим, що людський капітал сучасних міст здебільшого задіяний у так званих «постіндустріальних» сферах економіки: ІТ-послуги, креативні індустрії, робота з інформацією, організація дозвілля тощо. Відтак, більшість міських мешканців мають чітко виражене почуття індивідуальності і особистої свободи, шукаючи насамперед моральне і духовне задоволення від праці, яке і стає незмінною запорукою їх високої продуктивності. Водночас, економіка, заснована на знаннях, різко знижує роль таких факторів виробництва, як природні ресурси, матеріальні фонди, витрати виробництва, ставлячи на перше місце якість людського та соціального капіталу. Ключем до процвітання стає здатність створювати, поширювати й ефективно використовувати знання. Тому інтелект, освіта, винахідливість, талант, виходять на перше місце в умовах стрімкого розвитку сучасної економіки великих міст. Інвестиції в наукові дослідження і розробки перетворюють знання в найважливіший чинник виробництва, відносно зменшуючи значення традиційних факторів економічного росту – фінансового капіталу, трудових і природних ресурсів. Ключовим фактором для досягнення конкурентоспроможності стає вивільнення творчого потенціалу. Сама ж економіка великого міста перетворюється на систему, що функціонує завдяки обміну знаннями, які грають домінуючу і визначальну роль у виробництві.³⁸

Це підтверджується численними дослідженнями щодо закономірностей та перспектив розвитку економіки сучасних великих міст. Зокрема, The Martin Prosperity Institute, який функціонує при Університеті Торонто, починаючи з 2004 р. і до 2015 р., розраховував глобальний індекс креативності (The Global

³⁷ 7 причин переїхати до Львова для ІТ-спеціаліста. Взято з <https://dou.ua/lenta/articles/move-to-lviv/>

³⁸ Сіденко С. Креативний капітал як чинник розвитку нової економіки. *Стратегія розвитку України*. 2016. № 1. С. 12-16, 13-15.

Creativity Index), спираючись на оцінку таланту, технологій і толерантності, а також визначаючи характер їх взаємного впливу. Це дало змогу дослідникам Інституту виявити існуючий взаємозв'язок між рівнем урбанізації економіки та якістю креативного капіталу. Зокрема, було встановлено, що найвищу кореляцію з урбанізацією має талант, на 2-му місці – толерантність і лише на 3-му – технології.³⁹

Наприклад, серед міст Західного регіону України найбільш урбанізованим вважається Львів, де, окрім уже згадуваного нами ІТ-бізнесу, сьогодні активно розвиваються й інші види економічної діяльності, засновані на індивідуальному таланті їх менеджерів і працівників, а саме: театральномистецька сфера, наука та освіта, медицина, консалтинговий бізнес, інженерія, проєктні та конструкторські розробки тощо. Нами також відзначалася висока толерантність бізнесового та соціального середовищ Львова, зокрема їх відкритість до представників інших регіонів і культур (а саме це, на думку дослідників, є другим визначальним чинником урбанізації). Крім того, в місті функціонує велика кількість громадських просторів, які забезпечують постійний обмін інформацією та досвідом між представниками різних культур і видів бізнесу, тим самим взаємно збагачуючи їх та інтегруючи в єдине міське ділове середовище.

Відома віденська урбаністка Д. Альмеєр, яка очолює студію просторового планування Raumposition, дотичну до розробки унікальних проєктів міського планування та стратегій розвитку Відня та інших міст Європи, відзначає, що сучасне місто має докладати велику кількість зусиль, для створення якісних громадських просторів і не тільки. Вона наголошує на тому, що публічний простір – це основна платформа для забезпечення комфортного міського життя, яка відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку міських мікрорайонів. Інший важливий аспект розумного міста – мобільність громадян, яка значною мірою ґрунтується на мотивації людей до користування громадським транспортом замість пересування містом на приватних авто. Це не лише підвищує мобільність, але й дозволяє вивільнити частину міського простору завдяки ліквідації низки приватних парковок. Так, у Відні місця для паркування організовано централізовано і розташовані вони далі, ніж найближча зупинка громадського транспорту. Тому мешканцям комфортніше дістатися до необхідного місця громадським транспортом, або й прогулятися, аніж їхати власним автомобілем. Цьому сприяє і Seestadt-карта, яку можна використовувати у різних видах громадського транспорту. Відсутність парковок у центрі міста розширює поле для формування відкритих громадських просторів за рахунок збільшення міської території, яка використовується для ландшафтного дизайну, висадки дерев тощо. Крім того, розумне місто вимагає радикального переосмислення встановлених конвенційних підходів та культур, починаючи з питань благоустрою території

³⁹ Алекшина Т. Будущее в городах. URL: <https://www.vedomosti.ru/partner/articles/2017/05/24/691328-budushee-gorodah/>

і завершуючи розширенням повноважень пересічних мешканців в управлінні містом.⁴⁰

Не менш важливим аспектом структурної трансформації економіки великих міст у добу глобалізації є поступова відмова від традиційних джерел енергії та перехід до повсюдного використання відновлюваної енергетики. Поряд із забезпеченням високих екологічних стандартів, такий підхід дає змогу формувати розгалужені «розумні мережі» електропостачання (так звані «smart grid» системи). Адже розподілений характер джерел відновлюваної енергії (вітру, сонця тощо) для постійного одержання електрики в достатній кількості потребує співпраці мільйонів суб'єктів, поєднаних між собою горизонтальними енергетичними мережними структурами, спроможними стати життєдайним полем для виникнення багатьох нових видів економічної діяльності. Уже зараз у міських багатоповерхівках великих міст світу на цій основі мають місце непоодинокі випадки появи своїх «агровиробництв». Більше того, у Китаї навіть зазіхнули на створення «вертикального лісу» (у китайському місті Нанкін будується об'єкт з двох веж заввишки 200 і 108 м, на терасах яких висадять понад 1000 дерев і 2500 куців, що дасть змогу поліпшити в місті якість повітря завдяки «генеруванню» 60 кг кисню на добу, отриманого в результаті природного перетворення CO₂). Подібний ліс планують побудувати і в швейцарській Лозанні⁴¹.

Екологічний тренд у розвитку міської економіки дедалі відчутніше проявляється також і в інших державах світу, зокрема й в Україні, яка стала першою країною на пострадянському просторі та у Східній Європі, де міста проголосили курс на перехід до відновлюваних джерел енергії. Першим став Житомир у 2018 році. У тому ж році ініціативу підхопили м.м. Чортків, Львів і Кам'янець-Подільський. Наступного року таких міст стало вже сім. Крім того, меморандум про співпрацю з міжнародною кліматичною організацією «350.org» щодо переходу на відновлювану енергетику підписала Асоціація малих міст України, яка охоплює близько 160 населених пунктів. Зараз об'єднують міста навколо енергобезпеки та кліматичної адаптації продовжує коаліція «Енергетичний перехід», до якої входять громадські організації «350.org», «Екоклуб», «Екодія», «Хмельницький енергетичний кластер», «Еколтава», «Всеукраїнська агенція інвестицій та сталого розвитку», «Місто Сонця» тощо⁴².

У Західному регіоні України лідерами з реалізації енергозберігаючих технологій є міста Львівської та Івано-Франківської областей. Багато з них впроваджують проекти комплексної термомодернізації будинків, як із залученням коштів місцевих бюджетів, так і за рахунок співпраці з

⁴⁰ Альмейер Д. Стратегічне планування та роль жителів у розбудові smart-міста: Даніела Альмейер про досвід Австрії. URL: <https://www.kyivsmartcity.com/news/strategichne-planuvannya-ta-rol-zhiteliv-u-rozbudovi-smart-mista-daniela-almejyer-pro-dosvid-avstri%D1%97/>

⁴¹ Чепеватський Д. Камо грядеши, промисловосте? URL: https://dt.ua/energy_market/kamo-gryadeshi-promislovoste-250970_.html/

⁴² Романко С. Чи зможуть українські міста стати кліматично нейтральними? URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/06/30/662395/>

міжнародними донорськими організаціями. Так, у Львові діє Програма відшкодування частини кредитів, отриманих ОСББ, ЖБК на впровадження заходів з енергозбереження, реконструкції і модернізації багатоквартирних будинків на 2015-2025 роки («Теплий дім»). А в Сихівському районі міста вирішили піти ще далі і при сприянні проєкту Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ) «Енергоефективний район Львова» термомодернізувати не окремі будинки, а цілий їх комплекс у межах мікрорайону, разом із запровадженням у ньому нової моделі теплопостачання.⁴³

Подібна до львівської програма підтримки впровадження енергозберігаючих заходів у житловому секторі міста на 2021-2023 рр. діє також і в Івано-Франківську. Вона передбачає відшкодування з міського бюджету ОСББ до 20% від суми кредиту, отриманого на впровадження енергоефективних та енергозберігаючих заходів, та 30%, якщо сума кредиту дорівнює або перевищує 2,0 млн грн. Крім того, місто активно промує розвиток енергоефективних будинків, які відзначаються мінімальним споживанням теплової енергії. Один з таких будинків розташований у самому центрі Івано-Франківська, поряд з Ратушею. Його площа становить 700 квадратних метрів, проте він зовсім не потребує зовнішніх джерел енергопостачання для свого опалення.⁴⁴

Обласний центр наслідують також інші міста Прикарпаття. Так, у Долині нещодавно було реалізовано проєкт, спрямований на зменшення енергоспоживання та викидів CO₂ у секторі багатоквартирних будинків завдяки створенню демонстраційної моделі виконання заходів з їх утеплення. Проєкт передбачав утеплення огорожуючих конструкцій будинків, а також реалізацію додаткових заходів: заміну відливів на вікнах; ремонт балконних плит; ремонт карнизів, а також заміну водостічних труб. Завдяки його реалізації вдалося досягнути скорочення витрат на утримання та експлуатацію низки багатоквартирних житлових будинків, що супроводжувалося зменшенням поточних витрат на комунальні послуги завдяки покращенню енергозбереження, підвищенням рівня солідарної та особистої відповідальності співвласників за утримання та обслуговування спільного майна, поліпшенням внутрішньобудинкового мікроклімату.⁴⁵

Позитивний досвід енергомодернізації мають також низка міст Львівської області, які не відносяться до великих, але наслідують глобальні тренди розвитку сучасної міської економіки. Наприклад Жовква стала однією

⁴³ Від енергоефективного будинку до енергоефективного мікрорайону Львова. URL: <http://www.institute.lviv.ua/index.php/uk/2018-02-16-08-36-56/124-2019-11-14-19-57-19/>

⁴⁴ В ІФНТУНГ розповіли про будівництво енергоефективних будинків. URL: <https://rai.ua/novyny/frankivsk-energoefektyvnyi-video/>

⁴⁵ Зменшення енергоспоживання та викидів CO₂ в секторі багатоквартирних житлових будинків м. Долина Івано-Франківської області. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/energoefektivnist-ta-energozberezhennya/krashhi-praktiki-realizovanih-proektiv-z-vprovadzhennya-zahodiv-iz-energozberezhennya-ta-pidvishchennya-energoefektivnosti-v-regionah/ivano-frankivska-oblast/zmenshennya-energospozhivannya-ta-vikidiv-so2-v-sektori-bagatokvartirnih-zhitlovih-budinkiv-m-dolina-ivano-frankivskoyi-oblasti/>

з перших, хто підготував план дій зі сталого енергетичного розвитку, що дало місту можливість брати участь у відповідних конкурсах Європейського Союзу. Відтак, з 11 демонстраційних проєктів, реалізованих ЄС в Україні, два припали саме на Жовкву. Це дозволило місцевій громаді залучити понад 1 млн євро. на модернізацію і переведення з газу на деревну щепу двох з трьох міських котелень. Нині 60% будинків міста не залежать від газу, оскільки отримують тепло від відходів деревини, яких є з надлишком в місцевому лісгоспі. Вигода від використання цього енергоресурсу очевидна: він екологічно безпечний, росте і заготовлюється в лісі, а головне, на відміну від газу, отримана від його згоряння гікакалорія коштує дешевше.⁴⁶

В іншому місті Львівщини – Дрогобичі було започатковано реалізацію ЕСКО-договорів для термомодернізації комунальних підприємств. Першим у цьому ряду стала комунальна поліклініка, побудована ще в 1974 р. та обладнана відповідно до діючих на той час радянських стандартів, орієнтованих на максимальне споживання тепла. До наших днів і саме приміщення, і його система теплопостачання повністю зносилися. Об'єкт неодноразово включався в плани заходів з термомодернізації, але коштів на їх проведення в бюджеті міста не знаходилося. Справа дійшла до критичної точки, коли теплопостачальники перед початком опалювального сезону 2018-2019 рр. під загрозою припинити обслуговування почали вимагати негайної заміни лічильника тепла. Це стало поштовхом для проведення енергоаудиту будівлі та укладення договору з ТОВ «КиївЕСКО» на її термомодернізацію. За розрахунками протягом дії ЕСКО-контракту планується отримати загальну економію в сумі 1165 тис. грн, з яких 10%, тобто 117 тис. грн, надійдуть в міський бюджет Дрогобича, а решта суми компенсує витрати інвестора, який у разі більшої економії отримає додатковий прибуток.⁴⁷

Поряд з реалізацією заходів із підвищення енергоефективності в сучасних містах світу сьогодні активно зростає частка електронного банкінгу та комерції. На думку дослідників у найближчі роки з фінансового ринку взагалі зникнуть пластикові картки, а більшість банків у великих містах перейдуть на використання технології блокчейн в Інтернет-режимі, даючи змогу користувачам здійснювати всі грошові операції зі смартфонів. Паралельно зростатиме ринок криптовалют. Так, у Лондоні та інших великих містах Великобританії, США та країн ЄС вже зараз діють банки нового покоління (так звані «банки-челенджери»), які спеціалізуються виключно на наданні цифрових послуг. Часто такі банки для трансформації власних бізнес-процесів використовують технологію блокчейн, оскільки вона пропонує безпечну та зручну альтернативу традиційному банкінгу, а також мінімізує випадки шахрайства у фінансовому світі.⁴⁸

⁴⁶ «Не газом єдиним», – вирішили у Жовкві і перевели котельні на деревну щепу. URL: <http://www.institute.lviv.ua/index.php/uk/2018-02-16-08-36-56/120-2019-11-06-13-23-55/>

⁴⁷ Завдяки ЕСКО-механізму комунальна поліклініка Дрогобича заощаджуватиме тепло. URL: <http://www.institute.lviv.ua/index.php/uk/2018-02-16-08-36-56/118-2019-11-04-15-28-35/>

⁴⁸ Цифрове майбутнє банкінгу. Взято з <https://news.sap.com/ukraine/2018/06/digital-future-bank/>

З 2018 до 2020 р. сумарна капіталізація та клієнтська база необанків фактично подвоїлись, збільшившись із 18,6 млрд дол. США до 35,5 млрд дол. США і з 26 млн користувачів до 51 млн. До 2024 р. прогнозується збільшення цих показників ще майже удвічі: до 63 млрд дол. США і 98 млн клієнтів.⁴⁹

Функція глобальних фінансових центрів, яку дедалі частіше виконують великі міста планети, незмінно супроводжується зростанням їх адміністративно-управлінської ролі в сучасному діловому світі. Адже фінансовими перевагами цих міст, їх розвиненою інфраструктурою, доступністю сфери послуг, а також вигідним транспортним, політичним та економічним становищем, активно користуються транснаціональні корпорації. Водночас, ці корпорації значною мірою впливають на світові економічні та політичні процеси, створюючи умови для глобалізації функцій того чи іншого міста. Широкі можливості для транснаціонального адміністрування та посередництва між політикою й бізнесом формують сприятливий інвестиційний клімат у великих містах, які таким чином набувають статусу глобальних.

Нині глобальні міста є основою світової економіко-політичної системи. Уперше термін «глобальне місто» було вжито 1991 р. у праці американської економістки та соціологині С. Сассен «Глобальне місто Лондон, Нью-Йорк, Токіо». На її думку, глобальні міста – це стратегічні центри концентрації господарської діяльності, управління транскордонними фінансовими потоками та надання високотехнологічних послуг. Інший американський соціолог М. Кастельс, визначає глобальне місто як вузол виробництва інформації та управління інформаційними потоками.⁵⁰

На жаль, більшість великих українських міст не можуть претендувати на статус глобальних центрів впливу на світову економіку. Адже більшість з них зіштовхується з низкою серйозних проблем, які роблять їх фактично неконкурентоспроможними у сучасному глобальному світі. Передусім це стосується застарілої інфраструктури, постійного браку фінансових ресурсів, неготовності застосовувати інноваційні підходи в управлінні містом, що значною мірою зумовлюється недостатньою якістю людського та соціального капіталу, а також технологічною неадаптованістю до впровадження сучасних цифрових технологій.

Так, найбільші українські міста роблять лише перші кроки на шляху імплементації елементів smart-city у міський простір, що для європейських мегаполісів вже давно стало звичною практикою. Як наслідок, у рейтингах розумних міст, які формуються міжнародними агенціями, наші міста або не фігурують взагалі, або з'являються лише у другій сотні (та і то переважно Київ, наприклад, 115 місце у рейтингу smart-city за IESE (Cities in Motion Index (CIMI))). Адже, попри наявність стратегічних документів і гучних декларацій

⁴⁹ Чернявський Н., Максименко А. Что такое «необанки» и почему это новое будущее после коронавируса. Взято з <https://ain.ua/2020/06/02/chto-takoe-neobanki-i-pochemu-eto-novoe-budushhee-posle-koronavirusa/>

⁵⁰ Баранцев П. Глобальні міста як каркас економіки. Український контекст. Взято з <https://tyzhden.ua/Economics/77654/>

щодо пріоритетності діджиталізації різних сфер міської економіки, переважна частина обласних центрів нашої держави залишається недостатньо фінансово спроможними для досягнення поставлених у цій площині амбітних цілей, зіштовхуючись із браком коштів навіть на реалізацію першочергових завдань (наприклад, на впровадження електронного квитка чи сучасних систем відеоспостереження на вулицях міста).

Наприклад, найперше в м. Києві, а згодом у мм. Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Дрогобичі і ін., вдалося зробити перші кроки на шляху впровадження урбаністичних інновацій в умовах українського законодавства та проблем розвитку інфраструктури. Зокрема тут з'явилася розгалужена багатофункціональна система відеоспостереження, а мешканці міста мають доступ до ефективних інструментів е-демократії, а також можуть оплачувати проїзд у громадському транспорті за допомогою електронного квитка.⁵¹

Значною мірою цього вдалося досягнути завдяки тому, що бюджет Києва значно вищий, порівняно з іншими великими містами України, сягаючи 60 млрд грн (близько 20 тис. грн на одного мешканця). У той же час, інші великі міста мають значно менші надходження до своїх бюджетів. Наприклад, у Харкові, що йде другим за рівнем фінансової спроможності – бюджет учетверо поступається київському (приблизно 15 млрд грн при витратах на одного мешканця – 10 тис. грн). У Львові витрати міського бюджету пересічно коливаються в межах 10 млрд грн, а на одного мешканця становлять 14 тис. грн. У Вінниці та Миколаєві – бюджетні видатки приблизно по 5 млрд грн (різниця з Києвом – у понад 12 разів), у Тернополі, Чернівцях, Івано-Франківську, Рівному та Луцьку – менше 3 млрд грн., тобто їх відставання від Києва є більш, ніж 20-разовим).⁵²

Для порівняння: річні бюджети великих міст Польщі коливаються в межах 1-1,5 млрд доларів США або в перерахунку на гривні 25-40 млрд (у Варшаві – більше 3 млрд дол. США або понад 80 млрд грн). У тих містах, які регулярно входять до топ-рейтингів розумних міст планети, ці витрати сягають пересічно 7-10 млрд євро (в найбільших з них вони перевищують 20 млрд дол. США на рік, а в Нью-Йорку коливаються в межах 50-70 млрд дол. США на рік). Тобто, навіть Київ з його 2,2 млрд дол. США на рік виглядає у цьому списку доволі скромно, не кажучи вже про всі інші великі міста нашої держави.

Ще одним чинником, який суттєво обмежує потенціал структурної модернізації великих українських міст на інноваційній основі в сучасних умовах глобалізації є соціально-психологічні стереотипи економічної поведінки їх мешканців. Так, у свідомості більшості городян продовжують домінувати радянські уявлення про те, що комунальні підприємства мають бути «планово збитковими», надаючи послуги мешканцям за заниженими тарифами. А різницю цін їм має компенсувати держава або місцева влада з міського бюджету. Як наслідок, у більшості великих міст Західного регіону

⁵¹ Київ ділиться досвідом побудови Smart City: представники українських міст ознайомилися з цифровою інфраструктурою столиці. URL: <http://kreschatic.kiev.ua/ua/5242/news/1564380005.html/>

⁵² Віннічук Ю., Редіх Е. Де в Україні живеться комфортно і скільки це коштує. URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3118369/de_v_ukran_jivetsya_komfortno_skliki_tse_koshthu/

України бюджетів розвитку ледь вистачає на те, аби покривати існуючі борги комунальних підприємств. Про інвестиції в розвиток комунальної інфраструктури чи впровадження цифрових технологій – їм доводиться лише мріяти або ж залучати на це кредитні ресурси, повертати які, при збереженні нинішнього механізму бюджетування міської економіки, доволі складно.

Зважаючи на це, пріоритетним напрямом адаптації великих українських міст до сучасних трендів глобального економічного розвитку має стати суттєве зменшення видатків на дофінансовування збиткових комунальних підприємств. Натомість кошти бюджетів розвитку повинні насамперед спрямовуватись на модернізацію міської інфраструктури, зокрема в напрямі її цифрової модернізації, активізації креативних індустрій та впровадження інновацій у просторовому плануванні.

Варто відзначити, що попри брак коштів, низка великих міст Західного регіону України вже сьогодні започатковують структурні зміни у власній економіці, спрямовані на впровадження цифрових технологій та елементів smart city у власному розвитку.

Наприклад, Тернопіль став одним із перших міст, які перейшли на європейську практику надання транспортних послуг за допомогою електронного квитка. Цей сервіс почали впроваджувати ще в 2014 році, коли було прийнято спеціальну програму. Причому, зважаючи на рівень фінансової спроможності місцевої влади, вирішили не брати кредити на транспортну реформу, а знайшли інвестора, який вклав власні гроші в розробку електронного квитка. Компанія ТОВ «Системний зв'язок» за 5% від прибутку перевізників погодилася розробити програмне забезпечення, систему автоматизованої оплати проїзду та обліку пасажирів, GPS-моніторингу, закупити й обладнати валідаторами увесь громадський транспорт та випустити пластикові електронні квитки. Вартість проєкту становила близько 2 мільйонів євро, що включало розробку централізованого програмного забезпечення, його запуск, відтестування, адаптацію на практиці. Згодом програму було розширено в частині програмного забезпечення – оновлення веб-порталу, де було створено особистий кабінет, в якому можна дивитися історію поїздок і розширення соціальних послуг.⁵³

Аналогічний сервіс у 2020 р. було запущено і в Івано-Франківську. Головна перевага цієї системи – можливість робити пересадки і не платити за них. Така система поширена в країнах Європи. Електронний квиток пасажир отримує на смартфон. СМС-квиток діє 60 хв на певному маршруті, QR-квиток, який теж діє 60 хв, отримується в додатку Приват-24, а також є Bluetooth-квиток через додаток EasyWallet, що діє 45 хв у певному транспортному засобі. Також проїзд можна оплатити банківською картою безпосередньо на валідаторі.⁵⁴

⁵³ Електронний квиток. Як це працює в Тернополі. URL: <https://hromadske.c.k.ua/elektronnyj-kvytok-u-gromadskomu-transporti-yak-tse-pratsyuye-v-ternopoli/>

⁵⁴ З 1 серпня вартість проїзду в громадському транспорті Франківська залежатиме від способу оплати. URL: <https://report.if.ua/avto/z-1-serpnya-proyizd-u-gromadskomu-transporti-frankivska-vartist-proyizdu-zalezhatyme-vid-sposobu-oplaty/>

У Львові подібну систему планують запровадити цьогоріч (у 2021 р.), хоча підготовчі роботи ведуться вже кілька років. Процес трохи уповільнився через тривалі тендерні процедури, технічні звіти для ЄБРР, визначення врешті єдиного переможця, а ще публічний конкурс на те, яку ж назву дати електронному квитку. Водночас в місті активно впроваджуються інші елементи smart city. Передусім це стосується поширення найсучаснішого виду світлофорного регулювання – адаптивного, або так званих «розумних» світлофорів, які надають пріоритет громадському транспорту. У Львові вони працюють наступним чином: коли до перехрестя наближається трамвай – для нього вмикається зелений сигнал. Ще в 2011 місто уклало договір на 3,2 млн євро з австрійською компанією Swarco Traffic System, яка за кошти ЄБРР облаштувала на вулиці Коновальця Центр управління дорожнім рухом та зобов'язалася встановити адаптивні світлофори на 28-ми перехрестях уздовж трамвайних маршрутів № 2 та № 6. За цим проєктом у місті обладнали деякі пішохідні переходи адаптивними кнопками. Вони налаштовані таким чином: якщо пішохід доторкнеться до сенсорної кнопки, пристрій отримує інформацію і намагається увімкнути зелений сигнал для пішохода. Інколи зелене світло вмикається через 3-5 секунд після натискання, але на великих перехрестях це може зайняти трохи більше часу. Сьогодні «розумні» світлофори в місті працюють уздовж шостого, восьмого та другого трамвайних маршрутів.⁵⁵

Крім того, на в'їзді у Львів з боку вулиці Кульпарківської вперше встановили світлофор з сенсорами, які фіксують швидкість руху автомобілів у зв'язку з підвищеною аварійністю цієї ділянки. Цей інтелектуальний світлофорний об'єкт став першим такого типу в місті. Його завдання унеможливити ДТП і дисциплінувати водіїв дотримуватися правил дорожнього руху. Адже за 600 метрів до світлофора встановлено сенсор, який фіксує з якою швидкістю рухається автомобіль. За 300 метрів до світлофора розміщений ще один сенсор і табло, які також визначають і показують швидкість руху машини. Якщо швидкість більша 60 км, то на світлофорі загоряється червоне світло і машина мусить зупинитися. Якщо ж авто їде зі швидкістю меншою 60 км то горить зелене світло, і водій спокійно заїздить у місто.⁵⁶

1.3. Виклики та можливості структурної трансформації економіки міст в умовах децентралізації: фінансово-бюджетні обмеження

Структурна трансформація економіки міст Західного регіону України сьогодні обмежується низкою інституційно-організаційних проблем, які укорінювалися протягом тривалого періоду часу. Передусім це стосується

⁵⁵ Місто розумних та жорстких. Як регулюють світлофори у Львові. URL: http://tvoemisto.tv/exclusive/navishcho_lvovu_svitlofori_96844.html.

⁵⁶ У Львові встановили перший світлофор з фіксацією швидкості автомобілів. URL: https://zaxid.net/u_lvovi_vpershe_vstanovili_svitlofor_yakiy_fiksuye_shvidkist_avtomobiliv_n1500973#:~:text=На%20в'їзді%20у%20Львів,до%20в'їзду%20в%20місто.

недостатньої фінансової та адміністративно-управлінської спроможності органів місцевого самоврядування, прогалин у їх кадровому забезпеченні, наявних деформацій у функціонуванні фінансового та комунікаційного механізмів муніципального менеджменту, низької якості соціального капіталу тощо. Результатом усього цього стає неефективне управління фінансовим потенціалом більшості міст, яке виявляється у браку надходжень до місцевих бюджетів, з одного боку, та в нераціональному витрачанні бюджетних ресурсів, з іншого.

Відтак, збільшення ролі власного фінансового потенціалу міст в умовах децентралізації влади сьогодні виступає одним з пріоритетних завдань у контексті трансформації структури економіки більшості міст України загалом і міст її Західного регіону зокрема. Це обумовлено низкою чинників, серед яких експерти виділяють: по-перше, нові функції міст в сучасних соціально-економічних умовах (насамперед, здатність забезпечувати вищі темпи розвитку людського капіталу через поліпшення його інтелектуальної та креативної складових, а також спроможність гарантувати вищі стандарти екологічної безпеки міського простору та здатність впроваджувати сучасні енергоощадні технології в усіх сферах міської економіки); по-друге, значне здорожчання фінансових ресурсів (як у глобальному, так і в національному та регіональному вимірах), що актуалізує пошук альтернативних джерел нарощування фінансового потенціалу міст шляхом імплементації ендогенної моделі розвитку (коли на перший план виходить здатність органів місцевого самоврядування цих міст нарощувати власний фінансовий потенціал за рахунок ресурсів, які перебувають в латентному чи іммобілізованому стані (наприклад, обслуговують тіньову економіку чи зберігаються мешканцями у готівковій формі). Таким чином, фінансовий потенціал сучасного міста слід розглядати як динамічну категорію, що визначається здатністю міської влади формувати та використовувати його базові елементи з метою стабільного та прискореного економічного зростання міської економіки та її структурної трансформації на основі інноваційних чинників розвитку.⁵⁷

Зважаючи на це, особливу увагу з погляду забезпечення позитивного впливу фінансового потенціалу міст Західного регіону України на ефективність структурної трансформації їх економіки сьогодні має оптимізація видатків місцевого бюджету.

Зокрема, як показують розробки вітчизняних дослідників, між якістю бюджетних видатків міст і комфортністю життя їх мешканців існує певна залежність, яка посилюється в процесі нарощування фінансово-бюджетного потенціалу міської економіки та її структурної модернізації. Наприклад, до першої п'ятірки українських міст за комфортністю життя у 2020 р. належали Львів, Рівне і Тернопіль, які протягом останнього десятиріччя активно проводили політику модернізації міської економіки, що забезпечило стрімкий розвиток у цих містах будівельної індустрії, а також сфери послуг. Як наслідок,

⁵⁷ Бабух І. Теоретичні основи фінансового забезпечення розвитку міст України. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/80.pdf/>.

для мешканців цих міст стало більш доступним сучасне якісне житло та розширилась сфера потенційного працевлаштування, що притягнуло в ці міста більшу кількість якісних трудових ресурсів, як із інших міст і сільської місцевості, так і з числа колишніх українських заробітчан за кордоном (однак, поверненню заробітчан значною мірою сприяли і карантинні обмеження, запроваджені у багатьох країнах-членах ЄС) (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Великі міста Західного регіону України в рейтингу комфортності міст України, 2020 р.*

Місто	Економічні показники				Місце у рейтингу комфортності міст
	Середня зарплата, грн	Середня вартість житла в новобудові, дол США за 1 кв. м	Співвідношення кількості поданих резюме до вакансій	Інвестиційна ефективність міста	
Львів	10 530	591	10,8	201	3
Рівне	10 412	470	9,0	143	4
Тернопіль	9 720	509	9,3	141	5
Чернівці	9 322	548	8,0	118	10
Івано-Франківськ	10 227	700	11,9	155	13-14
Луцьк	9 492	810	7,7	197	13-14
Ужгород	10 244	1 000	8,7	151	17

*Джерело: складено за⁵⁸

Разом із цим, слід відзначити, що навіть у містах-лідерах за комфортністю проживання фінансовий потенціал використовується далеко не повною мірою. Наприклад, протягом останніх років кошти бюджетів розвитку Львова, Рівного, Тернополя, Івано-Франківська та інших великих міст Західного регіону України (не кажучи вже про середні та малі міста) здебільшого використовуються на фінансування поточних видатків, поповнення статутних капіталів комунальних підприємств, а також на повернення кредитів і погашення відсотків за ними, що з кожним роком стає дедалі біль відчутною статтею видатків.

Так, загальний борг комунальних підприємств Львова за одними лише міжнародними кредитами становить понад 100 млн євро та майже 10 млн дол. США. Ці кредити місто, у кращому разі, повертатиме до 2030 р. Тільки у 2019 р. на погашення тіла кредитів у бюджеті міста було передбачено 420 мільйонів гривень.⁵⁹ А вже у 2020 р. сукупна кількість місцевих гарантій та

⁵⁸ Лідером в рейтингу комфортності українських міст в 2020 році вперше став Хмельницький. URL: <https://ua-news.liga.net/economics/pr/liderom-v-reytingu-komfortnosti-ukrainskih-mist-v-2020-rotsi-vpershe-stav-hmelnitskiy>

⁵⁹ Кредитна історія. Скільки винен Львів і скільки ще може позичити. URL: http://tvoemisto.tv/exclusive/kredytна_istoriya_skilky_vynen_lviv_i_skilky_shche_mozhe_pozychyty_91712.html

запозичень Львова сягнула на 7,1 млрд грн, а платежі кредиторам – 713,6 млн грн. У 2021 р. на виплату кредитів передбачається спрямувати – 1,2 млрд грн (тобто, кожного року величина виплат за кредитами зростає майже удвічі).⁶⁰

І це при тому, що бюджет розвитку Львова у 2019 р. становив 2,7 млрд грн, а у 2020 р. – зріс до 3,1 млрд грн, з яких власні надходження із спеціального фонду склали не більше 15% (решту – внутрішні та зовнішні запозичення, а також трансфери із загального фонду, які забезпечували до 80% формування бюджету розвитку або 35-40% від його видаткової частини). Тобто, власні надходження дозволяють місту наповнювати бюджет розвитку лише наполовину, інші 50% – зовнішні кредити та запозичення під муніципальні облігації. Причому, зважаючи на описані тенденції, є всі підстави вважати, що частка власних надходжень у бюджеті розвитку вже найближчими роками почне знижуватися, внаслідок чого, цей бюджет місто буде змушене формувати здебільшого за рахунок кредитних ресурсів.

Не зважаючи на це, видатки бюджету розвитку Львова продовжують спрямовуватися переважно на «проїдання» (насамперед на поповнення статутних капіталів комунальних підприємств), замість їх переорієнтації на інвестиційні потреби та на здійснення структурної модернізації міської економіки, що дозволить змінити «кредитозалежну» модель її розвитку.

Приблизно такою ж є ситуація і в багатьох інших містах Західного регіону України, особливо великих. Так, Івано-Франківськ на погашення боргів витратив у 2019 р. 250 млн грн, а у 2020 р. вже майже 470 млн грн (при бюджеті розвитку на 2020 р. у 50 млн грн).⁶¹ Тернопіль, при граничній сумі боргу на кінець 2020 р. у понад 400 млн. грн, мав сплатити протягом року близько 65 млн грн (за обслуговування місцевого боргу – понад 10 млн грн, на погашення місцевого боргу – понад 2 млн грн, а ще понад 50 млн грн становили виплати за гарантійними зобов'язаннями за борги комунальних підприємств). Ця сума фактично рівняється бюджету розвитку міста, який коливається у межах 70 млн грн.⁶² Мукачево, маючи сумарний борг близько 100 млн грн, має сплатити кредиторам у 2021 р. понад 10 млн грн (при бюджеті розвитку міста у приблизно 50 млн грн).⁶³

Значною мірою описані проблеми зумовлені недостатньо ефективним менеджментом комунальних підприємств, що функціонують у цих містах, а також низькою якістю управління міським комунальним майном. Адже,

⁶⁰ Гвоздович Ю. Знову позичати? За що і скільки власних коштів віддаватиме Львів аж до 2031 року. URL: http://tvoemisto.tv/blogs/za_shcho_i_skilky_vlasnyh_koshtiv_viddavatyne_lviv_azh_do_2031_roku_109399.html?fbclid=IwAR2goxXtOO9ZayptqsGhQpinPdujYz0ww50N8HJx4WH7-Qxht-l0JnuPHsk/

⁶¹ Івано-Франківськ витратить 467 мільйонів гривень на погашення боргів у 2020 році. URL: <https://galychyna.if.ua/2019/12/18/ivano-frankivsk-vitratit-467-milyoniv-griven-na-pogashennya-borgiv-u-2020-rotsi/>

⁶² Програма управління боргом бюджету м. Тернополя (громади) на 2020 рік. URL: <https://ternopolcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/programma-upravlinnya-borgom-byudgetu-m-ternopolya-gromadi-na-2020-rik/35953.html/>

⁶³ Про затвердження Програми управління місцевим боргом на 2020-2022 роки. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-programi-upravlinnya-miscevim-borgom-na-2020-2022-roki/>

фактично, нормою стало безкоштовне виділення земельних ділянок, що перебувають у комунальній власності, наближеним до місцевої влади підприємцям та поширеність практики передачі їм у безоплатну оренду комунального майна чи звільнення афілійованих із ними фірм-забудовників від сплати інвестиційних внесків.

Все це посилює загрозу подальшого накопичення боргів міст Західного регіону України та створює ризик консервування деформованої структури їх економіки, спричиненої неефективною моделлю розвитку, визначальною рисою якої є надмірне соціальне навантаження на міський бюджет і неспроможність економіки міста функціонувати без зовнішніх запозичень.

Особливо небезпечним у цьому контексті є прагнення місцевої влади спиратися на досвід європейських міст. Адже, по-перше, це є недостатньо коректним, зважаючи на різну фінансову спроможність західноукраїнських міст, з одного боку, та їх європейських аналогів, з іншого. А, по-друге, в жодному з міст Західного регіону України до цього часу не налагоджено якісної системи управління борговими ризиками, яка включає механізми стратегування, планування та адміністрування заходів боргової політики, формування її інформаційного та кадрового супроводу, впровадження інструментів диверсифікації та мінімізації боргових ризиків тощо. Натомість у більшості європейських міст такі системи доволі успішно функціонують, причому вже протягом десятиріч.

Яскравим прикладом недостатньої ефективності боргової політики великих західноукраїнських міст може слугувати декларування їх нинішньою владою потреби у витісненні з ринку міських пасажирських перевезень приватних перевізників та заміни їх міськими комунальними транспортними підприємствами (при цьому ігнорується хронічна збитковість таких підприємств та щорічне збільшення видатків на їх фактичну підтримку з міських бюджетів шляхом поповнення статутних капіталів цих підприємств та закупівлі для них нових пасажирських автобусів і тролейбусів, причому здебільшого за рахунок кредитних ресурсів).

Так, міська влада Львова в особі мера, недвозначно заявляє, що стратегія розвитку міста передбачає збільшення кількості комунального транспорту і, відповідно, зменшення приватного. Крім того, планується масштабне поповнення комунального транспорту новими автобусами, тролейбусами, трамваями та електробусами.⁶⁴ Задля цього місто, попри всі описані фінансові труднощі, має намір купити 10 нових тридцятиметрових низькопідлогових трамваїв, а також 100 нових дванадцятиметрових низькопідлогових автобусів. Окрім того, готують документи для оголошення тендеру на придбання 100 тролейбусів з автономним ходом. Також, ще у 2018 р. депутати на сесії міськради погодили умови участі комунальних підприємств «Львівелектротранс» та АТП-1 у проєкті «Міський громадський

⁶⁴ Садовий назвав неприпустимим страйк приватних перевізників у Львові. URL: https://zaxid.net/sadoviy_nazvav_nepriпустimim_strayki_privatnih_pereviznikov_u_lvovi_n1402533/

транспорт України», згідно якого у рамках проєкту ЄІБ виділить по 12 млн. євро кредиту для обох ЛКП на 22 роки під 1,5-2,5% річних.⁶⁵

Подібну позицію декларує і чинний мер Івано-Франківська, який стверджує, що витіснити приватних перевізників з міста потрібно задля осучаснення комунального транспорту, частка якого в пасажирських перевезеннях повинна зростати. З цією метою місто взяло курс на закупівлю в кредит нових транспортних засобів для місцевого КП «Електроавтотранс». У 2016 р. на ці цілі було взято кредит від ЄБРР в розмірі 8 млн євро, а вже цього ж року місто було змушене позичити ще 2 млн євро. Причому, як зазначив сам міський голова: «КП «Електроавтотранс» за умовами договору з ЄБРР не може брати нові запозичення, тому було вирішено договір лізингу укласти через КП «Благоустрій», яке займається прибиранням тротуарів та міжбудинкових проїздів».⁶⁶

Приблизно такою ж є ситуація у й Тернополі, де місцева влада планує залишити в місті лише одного комунального перевізника. Для цього передбачається закупити 120 великих автобусів на 80-100 місць. Зважаючи на стан місцевого бюджету, вказані закупівлі здійснюватимуться здебільшого в кредит (до того ж, купуватимуться здебільшого вживані автобуси з країн-членів ЄС).⁶⁷

Наміри збільшувати частку комунального транспорту, тією чи іншою мірою, декларує також місцева влада й інших міст Західного регіону України. Так само місцеві урядники схильні до залучення кредитних ресурсів на інші подібні цілі: модернізація теплових і каналізаційних мереж, реконструкція будинків, освітлення вулиць тощо. При цьому проблема структурної модернізації економіки цих міст відходить на другий план, а пошук альтернативних джерел наповнення місцевих бюджетів, зокрема за рахунок поліпшення інвестиційного клімату та розвитку бізнесу, взагалі не стоїть на порядку денному.

Натомість, залучаючи значні фінансові ресурси за кредитними угодами, міська влада не турбується про належне обґрунтування ефективності використання цих коштів, що дає всі підстави для висновку про фактичну неминучість додаткових видатків з міського бюджету на поповнення статутних капіталів усе більшої кількості комунальних підприємств.

Як засвідчує практика регулярної бюджетної підтримки збиткових комунальних підприємств у більшості міст Західного регіону України, місцева влада не вбачає у цьому серйозної проблеми, що тягне за собою перманентне збільшення видатків на забезпечення операційної діяльності цих підприємств, а, відтак, і на обслуговування містами свого зовнішнього боргу. При цьому

⁶⁵ Львів планує купити 100 автобусів і 10 трамваїв за кредит від ЄІБ. URL: <https://www.032.ua/news/2658198/lviv-planue-kupiti-100-avtobusiv-i-10-tramvaiv-za-kredit-vid-eib/>

⁶⁶ Марцінків хоче купити у лізинг 10 автобусів. URL: <https://galychyna.if.ua/2020/01/24/martsinkiv-hoche-kupiti-u-lizing-10-avtobusiv/>

⁶⁷ Чому не Київ? Як Львів і Тернопіль планують позбутися маршруток на користь нормального громадського транспорту. URL: https://texty.org.ua/fragments/84893/Chomu_ne_Kyjiv_Jak_Lviv_i_Ternopil-84893/

слід наголосити, що звична аргументація на користь аналогічної практики у європейських містах не витримує жодної критики. Адже в цих містах і вартість проїзду для пасажирів є значно вищою, і обсяги доходів міських бюджетів подекуди в десятки разів перевищують нинішній український рівень, і можливості отримувати дотації та гранти з державного бюджету та з бюджету ЄС є недосяжними для жодного з українських міст.

Крім того, в ЄС фактично відсутня практика поповнення статутних капіталів комунальних підприємств, а компанії, що працюють у сфері житлово-комунального господарства (теплова генерація, водопостачання та водовідведення, управління багатоквартирними будинками), як правило генерують достатній прибуток для того, щоб виступати донорами для місцевого бюджету, який унаслідок цього отримує змогу частково дотувати міський пасажирський транспорт.

Наприклад, аналоги вітчизняних теплоенерго та ЖЕКів, які традиційно є збитковими, в європейських містах функціонують на засадах самоокупності, не потребуючи таким чином жодних дотацій з місцевих бюджетів. Більше того, вони самі є донорами цих бюджетів. Так, теплогенеруючі підприємства в країнах-членах ЄС функціонують у режимі відкритої конкуренції, а вартість теплової енергії повністю оплачується її кінцевими споживачами. А житлово-комунальне господарство в більшості європейських міст адмініструється широко розгалуженою мережею ОСББ, кондомініумів, житлових спілок і кооперативів тощо, які не претендують на кошти міського бюджету (крім співфінансування окремих заходів із підвищення енергоефективності).

У цьому контексті доволі показовим є дослідження, проведене експертами центру «Ейдос» у 2018 р., яке було спрямоване на виявлення характерних особливостей функціонування комунальних підприємств у п'яти великих містах України: двох із Західного регіону держави (Івано-Франківськ та Рівне) і трьох з її Центральної частини: м.м. Вінниця, Кропивницький та Чернігів. Метою цього дослідження було здійснення порівняльного аналізу ефективності роботи комунальних підприємств у різних містах та визначення чинників, які на неї впливають. Дослідження охоплювало період 2016-2017 років⁶⁸ (табл. 1.5).

Зокрема, було встановлено, що кількість комунальних підприємств загалом корелюється з чисельністю населення міста: 372,6 тис. мешканців Вінниці обслуговує 37 комунальних підприємств (одне на 10,1 тис населення), в Івано-Франківську, який має найменшу кількість населення серед згаданих 5 міст (227 тис. мешканців), функціонує 12 комунальних підприємств (одне на 18,9 тис населення). У Кропивницькому (225 тис мешканців і 15 комунальних підприємств) на одне комунальне підприємство припадає приблизно 15 тис мешканців; у Рівному (243 тис мешканців і 24 комунальних підприємств) або

⁶⁸ Ефективність комунальних підприємств (дослідження). URL: <https://eidoss.org.ua/novyny/efektyvnist-komunalnyh-pidpryemstv-doslidzhennya/>

10,1 тис мешканців на одне комунальне підприємство; у Чернігові при 285 тис мешканців діє 16 комунальних підприємств (17,8 тис мешканців на одне комунальне підприємство). У середньому для п'яти досліджуваних міст на одне КП припадає близько 13 тис. населення. Тобто кількість мешканців, які припадають на одне КП у Вінниці та Рівному (10,1 тис.) майже удвічі менша, ніж у Чернігові та Івано-Франківську (17,8 і 18,9 тис. відповідно).

Таблиця 1.5

Вибрані показники діяльності комунальних підприємств окремих великих міст Західного регіону України на тлі окремих великих міст Центральної України*

Місто	Кількість комунальних підприємств (кількість працівників)	Показники діяльності КП, млн грн			
		Активи	Статутний капітал	Доходи	Прибутки і збитки
Івано-Франківськ	12 (1,2 тис осіб)	1 048	671	504	+2,5 /-167
Рівне	24 (1,0 тис осіб)	433	153	280	+8,4 /-3,4
Середній показник для Івано-Франківська і Рівного разом	18 (1,1 тис осіб)	740,5	412	392	+5,5 /- 85,2
Вінниця	37 (5,1 тис осіб)	5 153	1 226	1 358	+3,4 /-240
Кропивницький	15 (1,6 тис осіб)	3 362	174	340	+13,4 /-31,4
Чернігів	16 (2,3 тис осіб)	8 827	282	397	+11,3 /-8,2
Середній показник для Вінниці, Чернігова і Кропивницького загалом	23 (3,0 тис осіб)	5 781	561	698	+9,4 /-93,2

* Джерело: складено за⁶⁹

Всі комунальні підприємства у п'яти досліджуваних містах разом генерують 450 млн грн збитків на рік (це приблизно дорівнює збитковості комунальних підприємств одного лише Львова). Ці збитки покриваються з місцевих бюджетів. Тобто, кожен вінничанин зі своєї кишені покриває 644 грн, що спричинені неефективним управлінням житлово-комунальним господарством, житель Кропивницького – 134 грн, Рівного – 125 грн, Чернігова – 28 грн, Львова – 625 грн. Найдорожче неефективне управління комунальними підприємствами обходиться мешканцям Івано-Франківська – 736 грн на особу.

⁶⁹ Ефективність комунальних підприємств (дослідження). URL: <https://eidors.org.ua/novyny/efektyvnist-komunalnyh-pidpryjemstv-doslidzhennya/>.

Фактично ці цифри є ще вищими, оскільки у доходах деяких комунальних підприємств вже було враховано так звану фінансову підтримку з місцевого бюджету, яка фактично є дотацією на покриття збитків.

Неефективність комунальних підприємств підтверджується показником оборотності активів, який оцінює скільки товарів і послуг продано за досліджуваний період на кожну гривню активів підприємства. Якщо у типового фондомісткого виробничого підприємства цей показник зазвичай коливається навколо значення 0,8, а у торгівлі – 1 і більше, то у комунальних підприємств Чернігова сукупна оборотність становила 0,045; Івано-Франківська та Кропивницького – по 0,1; Вінниці – 0,21 і лише в Рівному наближалася до типового 0,8, сягаючи 0,64.

Більш як 90% активів практично усіх комунальних підприємств вибірки було сформовано завдяки власному капіталу, зокрема статутному і додатковому, тобто через внески з міського бюджету. Максимальний статутний капітал мали комунальні підприємства Вінниці. Натомість більшість комунальних підприємств Кропивницького взагалі не володіли статутним капіталом, оскільки лише обслуговували комунальне майно, але не розпоряджалися ним. А міські бюджети Чернігова та Івано-Франківська мали заборгованість перед комунальними підприємствами щодо внесків до статутного капіталу.

Порівняння результатів діяльності комунальних підприємств вибірки з ресурсами, залученими для отримання цих результатів дозволило виявити доволі невисокий рівень віддачі. Наприклад, комунальне підприємство «Універсал 2005» з Кропивницького, отримавши у 2017 р. 14 млн грн інвестицій до статутного капіталу, погіршило свій фінансовий результат – і з прибуткового перетворилося на збиткове (з 1,3 млн грн збитку). У Вінницькому теплокомуненерго відбулось збільшення статутного капіталу на 150 млн грн, тоді як збитки підприємства зросли удвічі – з 52 до 103 млн грн. Натомість у Кропивницькому та Івано-Франківську за менших приростів доходів і з меншими інвестиціями збиток у 2017 році удвічі скоротився.

У тому ж Кропивницькому комунальне підприємство «Електротранс», отримавши 149 млн грн інвестицій, збільшило фінансовий результат у дванадцять разів і заробило майже 4 млн грн прибутку. Аналогічно в Чернігові тролейбусне управління, отримавши 16 млн інвестицій, заробило прибутків на 3,5 млн грн, тоді як у Чернігові комунальне підприємство «Шкільне» збільшило статутний капітал усемеро, доходи зросли, але результатом став збиток 4,2 млн, що в 28 разів більше збитку минулого року. Практично всі вінницькі комунальні підприємства є низькорентабельними, і лише у Рівному 9 з 20 прибуткових комунальних підприємств мають задовільні показники рентабельності.

Таким чином, екстраполюючи результати описаного дослідження на інші українські міста, в яких ситуація є приблизно такою ж, можна констатувати, що інститут комунальних підприємств використовується в Україні достатньо неефективно. Більшість таких підприємств є не лише додатковим тягарем для місцевих бюджетів, але й однією з причин обмеження

структурних трансформацій у міській економіці. Так, суттєві поповнення статутних фондів комунальних підприємств, які регулярно відбуваються практично в усіх українських містах, не призводять до пропорційного покращення їх фінансового результату. До того ж джерелом збільшення власного капіталу комунальних підприємств здебільшого виступає вкладений, а не зароблений капітал.

Цей висновок підтверджується заступником Тернопільського міського голови з питань інфраструктури Владиславом Стемковським, який стверджує, що комунальні підприємства – це архаїзм, який необхідно замінити конкурентним бізнесом. Він вважає, що для надання якісних послуг у сфері житлово-комунального господарства потрібен індивідуальний підхід, що ґрунтується на об'єктивній ціні чи вартості послуги. Проте визначити об'єктивну ціну неможливо без відкритої конкуренції, а таку конкуренцію забезпечує лише вільний ринок. Спростовуючи усталену думку про те, що комунальні підприємства дають змогу громаді впливати на свою економічну діяльність, В. Стемковський запевнив, що це значною мірою ілюзія, оскільки зазвичай містам доводиться контролювати не прибутки, а збитки своїх комунальних підприємств.⁷⁰

Розвиваючи цю тезу слід констатувати, що в Західному регіоні України найбільш збитковими серед комунальних підприємств зазвичай є ті, які забезпечують життєдіяльність міської інфраструктури. Серед них здебільшого такі великі та незмінні природні монополісти як «Водоканал», «Електротранс», «Спецкомунтранс», «Теплоенерго», комунальні АТП, міськавтодори, тощо. Часто збитки цих підприємств місцеві чиновники пояснюють не стільки низькою якістю управління чи корупцією, скільки неспроможністю державного бюджету відшкодовувати комунальним підприємствам вартість занижених тарифів для населення, які свідомо обмежуються саме центральною владою, до того ж, здебільшого у популістських цілях. Така позиція є недостатньо переконливою, особливо з огляду на наявність цілої низки об'єктивних економічних чинників.

По-перше, саме виникнення проблеми занижених комунальних тарифів, а відтак і неповернення різниці між вартістю надання відповідних послуг та фактичними витратами комунальних підприємств, значною мірою інспіроване самою природою цих підприємств, яким прийнято нав'язувати частину так званих «соціальних функцій», за які змушені платити місцеві бюджети (платники податків).

По-друге, можливість отримувати компенсацію збитків з місцевого бюджету, а також поповнювати власні статутні капітали за рахунок бюджетних асигнувань, формує специфічний тип мотивації керівників комунальних підприємств. Замість пошуку засобів підвищення ефективності

⁷⁰ Майбутнє комунальних підприємств в Україні обговорили на Форумі МВМП. URL: <https://ukrajina.fnst.org/content/maybutnie-komunalnih-pidpriemstv-v-ukrayini-obgovorili-na-forumi-mvmp/>

функціонування цих підприємств, вони здебільшого активізують зусилля на обґрунтуванні «об’єктивного характеру» отриманих збитків.

По-третє, зважаючи на особливість механізмів прийняття управлінських рішень у комунальних підприємствах, в яких значна роль відводиться політичній та соціальній складовим, виникають численні ризики поширення корупційних дій, спричинених неефективним використанням бюджетних коштів та необґрунтованим завищенням операційних витрат.

Зважаючи на зазначене, одним з основних пріоритетів нарощування фінансово-бюджетного потенціалу міст Західного регіону України в контексті забезпечення структурної трансформації їх економіки на сучасному етапі децентралізації є підвищення ефективності управління комунальними підприємствами. Передусім це стосується оптимізації чисельності цих підприємств та стимулювання відкритої конкуренції між ними та приватними компаніями. Мова йде про такі сфери міської економіки, як пасажирські транспортні перевезення, управління багатоквартирними будинками, теплоенергетика, обслуговування інженерної інфраструктури (каналізаційних мереж і водогонів, дорожнього господарства, контактної мережі електротранспорту тощо).

1.4. Концептуальні засади трансформації соціально-економічного середовища міста в контексті розвитку цифрової економіки

На тлі загальносвітових трендів економічного розвитку – суттєвого зростання наукоємних виробництв, усебічного поширення нових технологій та інноваційних процесів, а також домінування у структурі економічно розвинених країн світу п’ятого технологічного укладу – ситуація в економіці України виглядає критичною⁷¹.

Альтернативою подальшому технологічному відставанню від розвинених країн за наявного нераціонального використання сировинно-ресурсної бази та виробничого потенціалу регіонів визнається проривне економічне зростання України. Класична економіка уже не може задовольнити всі потреби суспільства і їй на допомогу приходять інформаційні технології, а економіка, що їх супроводжує, отримала назву «цифрова економіка», яка дуже швидко завойовує світовий Інтернет-простір, маючи свої особливості та умови⁷².

Відтак, подальше прискорення економічного та соціального розвитку можливе лише за умови масштабної цифровізації всіх галузей економіки та базових сфер життєдіяльності. Більшість учених та урядовців запевняють, що

⁷¹ Реальний сектор економіки України: пріоритети розвитку в умовах зміни вектора економічної політики : аналіт. доп. / [Собкевич О. В., Шевченко А. В., Михайличенко К. М., Русан В. М., Белашов Є. В. та ін.]. К.: НІСД, 2017. с. 40. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/AD_Realni-sektor_206x301_druk-7704e.pdf

⁷² Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 6. С. 105-112.

завдяки розвитку цифрової економіки до 2021 р. можна забезпечити додаткові 5% до ВВП України. Саме цифрова економіка є акселератором соціально-економічного життя суспільства у сучасному світі та здатна стрімко підвищити ВВП країни⁷³. Згідно з даними венчурного фонду A Ventures Capital, загальний обсяг інвестицій в українські IT-компанії у 2017 р. склав 265 млн дол., що в 3,3 рази вище показника 2016 р.⁷⁴.

У державах із розвиненою економікою нові технології поетапно замінюють старі, доповнюючи їх або повністю оновлюючи. Держави, що розвиваються, здебільшого використовують застарілі технології, маючи при цьому значний потенціал стрімкого розвитку шляхом переходу до найновіших зразків, відразу через кілька поколінь технологій. Такі держави можуть швидко подолати кілька етапів технологічного переходу та підвищити рівень свого соціально-економічного розвитку⁷⁵.

Загалом про необхідність використання потенціалу цифрових технологій з метою підвищення рівня конкурентоспроможності, підприємництва та інноваційної діяльності наголошено у Плані дій «Підприємництво 2020» ("Entrepreneurship 2020 Action Plan")⁷⁶. Європейська комісія спонукає використати можливості цифрової революції, заохочуючи інноваційні перетворення бізнесу та підтримуючи цифрові підприємства в Європі⁷⁷. Відповідно до значення індексу DESI (The Digital Economy and Society Index), у 2017 р. ТОП-10 лідерами з розвитку цифрових технологій серед країн Європейського Союзу стали Данія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Люксембург, Бельгія, Великобританія, Ірландія, Естонія, Австрія. Розвиток цифрових технологій є чинником ефективності економічних та суспільних перетворень за оцінками лідерів цифрової трансформації (рис. 1.5).

Тому, на сучасному етапі децентралізаційних перетворень вагомого значення набуває проблема формування теоретико-інституційних засад ідентифікації та імплементації механізму цифрової економіки в Україні. Упровадження такого механізму має стати реальним підґрунтям функціонального забезпечення системної трансформації соціально-економічного середовища адміністративно-територіальних одиниць, зокрема міст, як центрів перспективного економічного зростання та місцевого розвитку.

⁷³ Цифрова економіка здатна стрімко підвищити ВВП - Гройсман / Укрінформ. 2017. 7 вересня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2300896-cifrova-ekonomika-zdatna-strimko-pidvisiti-vvp-grojsman.htm> 1

⁷⁴ Інвестиції в українські IT компанії показали рекордне зростання, досягнувши 265 млн доларів у 2017 р. // Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2419666-investicii-v-ukrainski-itkompanii-sagnuli-torik-rekordnih-265-miljoniv.html>

⁷⁵ Цифрова адженда України – 2020 ("Цифровий порядок денний" – 2020)/ Концептуальні засади (версія 1.0) // Hiteh-office. 2016. 90 с. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>

⁷⁶ The Entrepreneurship 2020 Action Plan. URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/entrepreneurship-2020-action-plan>

⁷⁷ Measuring the Digital Economy OECD Report. URL: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/science-and-technology/measuring-the-digital-economy/summary/english_1443d3d7-en#page1 – Title from the screen

Рис. 1.5. Економічні ефекти цифрової трансформації

*Джерело: ⁷⁸

Міста, значною мірою великі та середні, як центри локального, регіонального та міжрегіонального рівнів, завдяки вищій концентрації економічного, інноваційного, наукового, інфраструктурного, культурного й інформаційного потенціалу розвитку виступають у ролі «поліосів росту». Саме від рівня та вектора розвитку міст, ефективності структурних трансформацій їх економіки, локалізації перспективних та креативних видів економічної діяльності залежить конкурентоспроможність регіонів країни загалом⁷⁹.

Упровадження інформаційних і комунікаційних технологій є пріоритетним напрямом процесу планування міст – міста розглядаються як хаби технологічних інновацій або як, так звані, розумні міста⁸⁰.

Упродовж 2015-2018 р. в Україні кількість юридичних осіб, як потенційних суб'єктів цифрової економіки, збільшилась на 15,8% та становить 1 298,4 тис. одиниць. Зокрема, в містах обласного значення Західного регіону України таке зростання сягнуло 18,6%, а на 1 січня 2019 р. частка цих міст щодо загальної кількості юридичних осіб в Західному регіоні становила 57,2%, що на 4,6 в.п. вище, порівняно з 1 січня 2016 р. (табл. А.2, Додаток А).

Досліджуючи методологічні засади та основні етапи становлення

⁷⁸ «Цифрова адженда України», IDC, Accenture, BCG

⁷⁹ Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В. С. Кравців. Львів, 2018. 157с. С.37.

⁸⁰ Yigitcanlar, T., Kamruzzaman, M., Buys, L., Ioppolo, G., Sabatini-Marques, J., Moreira Da Costa, E., & Yun, J. J. (2018). Understanding 'smart cities': Intertwining development drivers with desired outcomes in a multidimensional framework. Cities. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2018.04.003>

цифрової економіки, Коляденко С.В. констатує, що цифрова економіка (англ. *Digitaleconomy*) – економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях. Цифрову економіку також іноді називають *інтернет-економікою*, *новою економікою* або *веб-економікою*. Все частіше "цифрова економіка" переплітається з традиційною економікою, роблячи чітке розмежування складнішим. Під цифровою економікою розуміють виробництво, продажі і постачання продуктів через комп'ютерні мережі. При цьому науковець аргументовано відзначає, що термін «цифрова економіка» не є домінуючим, а багато дослідників в Україні і світі виділяють різні назви нових видів понять економік: "інформаційне суспільство", "економіка знань", "мережева економіка", називаючи їх синонімами, або такими, що один може бути складовою іншого тощо⁸¹.

На думку В. Апалькової, цифрова економіка є найважливішим двигуном інновацій, конкурентоспроможності і економічного розвитку⁸². Водночас, Л. Кіт розглядає цифрову економіку як елемент «мережевої економіки», констатує, що цифрова економіка – трансформація всіх сфер економіки завдяки перенесенню інформаційних ресурсів та знань на комп'ютерну платформу з ціллю їх подальшого використання (виключно там, де це можливо) на ній. Так, розмірковуючи над "мережевою економікою", науковець розуміє її, як синтез складових (інформаційна економіка, економіка знань, економіка високих технологій та цифрова економіка), що тісно взаємопов'язані та доповнюють одна одну. На думку дослідника, це поняття найчіткіше відображає сьогоденні тенденції соціально-економічного розвитку, адже інформаційно-комунікаційні технології охопили всі сфери людської діяльності⁸³.

С. Веретюк, В. Пілінський переконують, що цифрова економіка є складовою частиною економіки, в якій домінують знання суб'єктів та нематеріальне виробництво – основний показник під час визначення інформаційного суспільства. Поняття "цифрова економіка", "економіка знань", "інформаційне суспільство" формують нову економічну систему, яка замінює індустріальну парадигму. Ця економічна модель надає можливість реалізації висококонкурентної продукції з високою доданою вартістю, створювати робочі місця нової якості, ефективно вирішувати соціальні, культурні та екологічні завдання. Розвинені країни приділяють прискіпливу увагу щодо гармонійного розвитку системоутворювальних елементів цифрової економіки, інформаційного суспільства та економіки знань⁸⁴.

⁸¹ Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 6. С. 105-112. С.106-108.

⁸² Апалькова В. В. Концепція розвитку цифрової економіки в Євросоюзі та перспективи України. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. 2015. Вип. 4. С. 17.

⁸³ Кіт Л. З. Еволюція мережевої економіки. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 3. Т. 2. С. 187-194. С.190.

⁸⁴ Веретюк С. М., Пілінський В. В. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку. 2016. № 2. С. 51-58. С.52

Щодо унормування змісту терміну "цифрова економіка", на наш погляд, консенсусно прийнятним є підхід С. Коляденко, яка аргументує, що в економічно розвинутих країнах прийнято не змінювати класичне визначення, яке дають вчені. Тому науковці всього світу використовують саме визначення Дона (Дональда) Тапскотта (одного з найголовніших світових авторитетів у галузі бізнес-стратегії), який визначив її таким чином: цифрова економіка – економіка, що заснована на домінуючому застосуванні цифрових технологій⁸⁵.

Для держав Європейського Союзу основним чинним документом з цифрового розвитку є ініціатива Європейської Комісії "Цифровий порядок денний для Європи" (Digital agenda for Europe)⁸⁶.

Відзначимо, що вже «Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», затверджені Законом України від 9 січня 2007 р. № 537-V, було передбачено підготовку та прийняття Інформаційного кодексу України, включивши до нього розділи, зокрема про засади електронної торгівлі, правову охорону прав на зміст комп'ютерних програм, удосконалення захисту прав інтелектуальної власності, у тому числі авторського права при розміщенні та використанні творів у мережі Інтернет, про охорону баз даних, дистанційне навчання, телемедицину, надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним та фізичним особам інформаційних послуг з використанням мережі Інтернет, комерційну таємницю тощо. У контексті пріоритетності переходу до науково-технічного та інноваційного розвитку України цим законом було передбачено:

- впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) в усі сфери життєдіяльності суспільства та держави;
- удосконалення координації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо створення елементів інформаційної інфраструктури, зокрема при побудові корпоративних інформаційно-аналітичних систем;
- створення електронних інформаційних ресурсів, які повинні використовуватися в інформаційному обміні;
- впровадження механізмів надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним та фізичним особам інформаційних послуг із використанням мережі Інтернет;
- надання державної підтримки та стимулювання впровадження ІКТ в освіту, науку, бізнес, виробництво, ринок цінних паперів, біржі (товарні, сільськогосподарські та інші) тощо⁸⁷.

⁸⁵ Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні та світі. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 6. С. 105-112. - С.107

⁸⁶ Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Digital Agenda for Europe [Electronic resource]. Brussels, 2010. Mode of access : [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0245R(01)&from=EN). Title from the screen.

⁸⁷ Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: закон України від 3 січня 2007 року № 557-V. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16>

Доводиться констатувати, що дотепер у цьому законі термін "цифрова економіка" взагалі не значиться, а лише згадується термін "економіка знань", як альтернатива індустріальній економіці. Досі не прийнято Інформаційний кодекс України, яким необхідно було б, на наш погляд, враховуючи економічні, соціальні, національно-культурні та лінгвістичні аспекти, врегулювати проблему гармонізації національної науково-технічної, управлінсько-правової термінології з відповідною термінологією міжнародних стандартів.

Утім, примітною підзаконною спробою регламентації термінів у контексті реалізації Закону України від 9 січня 2007 р. № 537-V є "Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні" від 2013 р.⁸⁸, якою розкрито зміст таких термінів, як "електронна економіка" (е-економіка), "електронна комерція" (е-комерція), "електронна послуга" (е-послуга); "електронна демократія" (е-демократія); "електронна культура" (е-культура); "електронна освіта" (е-освіта); "електронна медицина" (е-медицина). Водночас електронне урядування визначалось як один з основних напрямів реалізації цієї Стратегії. Зокрема, термін "електронна економіка" трактується як форма економічних відносин у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів, робіт і послуг, наданих в електронному вигляді за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, а "електронна комерція" – це форма торгівлі товарами та послугами за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, що включає всі фінансові та торгові трансакції, які проводяться за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, та бізнес-процеси, пов'язані з проведенням таких трансакцій. Проте, в Законі України "Про електронну комерцію" від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII⁸⁹ дещо інакше розкривається зміст терміну "електронна комерція" – як відносини, спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру; виокремлюється сутність поняття "електронна торгівля" – як господарська діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупцю шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.

Новітні засади цифрового розвитку в Україні окреслено Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 рр., а також Планом заходів щодо її реалізації, які були розроблені урядом спільно з Hi-Tech Office Ukraine та експертами ринку та схвалені розпорядженням Кабінету

⁸⁸ Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року №386-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>

⁸⁹ Про електронну комерцію: закон України від 3 вересня 2015 року № 675-VIII. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19>

Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р⁹⁰. Загалом, ця концепція є короткостроковим інструментом стартової трансформації економіки від традиційної (аналогової) до ефективної цифрової на основі розвитку та стимулювання внутрішніх ринків споживання, упровадження і виробництва цифрових технологій. Вона розкриває виклики та інструменти розвитку цифрових інфраструктур; визначає першочергові кроки щодо імплементації відповідних стимулів і створення умов для цифровізації в найбільш перспективних сферах та набуття громадянами цифрових компетенцій. Основною метою концепції є реалізація ініціатив "Цифрового порядку денного України-2020" (цифрова стратегія) для усунення бар'єрів на шляху цифрової трансформації існуючих та створенні нових галузей економіки України, а також трансформації сфер життєдіяльності, зокрема в межах міст, у нові більш ефективні та сучасні тощо.

Важливість цього документу полягає в тому, що він покликаний у короткостроковій перспективі забезпечити:

- технологічну адаптацію та долучення України до програм та проєктів ЄС щодо інтегрованості державних інформаційних ресурсів та електронної ідентифікації (eID), у т. ч. транскордонної;

- вирішення проблеми "цифрового розриву", наближення "цифрових" технологій до громадян, зокрема через забезпечення доступу громадян до широкосмугового Інтернету;

- створення нових можливостей для реалізації людського капіталу, розвитку інноваційних, креативних і "цифрових" індустрій та бізнесу;

- формування засад для трансформації вітчизняних виробництв за рахунок їх "цифровізації" у конкурентоспроможні та ефективні (створення цифрових робочих місць, STEM-освіти та цифрових освітніх послуг, цифрових інфраструктур для побутового (IoT – з англ. Internet of Things) та індустріального (IIoT) – Інтернету речей, блокчейну, розвитку сервісів eHealth та е-безпеки тощо);

- розвиток експорту "цифрової" продукції та послуг (ІТ-аутсорсинг), позаяк сектори економіки, що використовують цифрові технології, зростають швидше, дешевше та якісніше, а цифровізація є визнаним механізмом економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності.

Особлива значимість цієї Концепції проявляється з позиції трансформації соціально-економічного середовища окремого міста, зокрема щодо офіційної імплементації концепції "Smart city" ("розумних міст"), яка є моделлю міста з використанням цифрових технологій для розв'язання поточних його проблем, сталого розвитку та комфортного життя громадян.

⁹⁰ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80?lang=en>

Так, до найважливіших питань щодо імплементації концепції "Smart city" віднесено модернізацію інфраструктури міст та впровадження ефективного ресурсного менеджменту (з використанням Інтернету речей, "зелених" технологій, "розумних мереж"); трансформацію системи міського управління на основі інтеграції систем та даних; необхідність визначення економічних моделей розвитку міст з урахуванням не тільки природного, промислового, а і людського потенціалу (міста як центри інновацій та розвитку людського потенціалу).

Для подальшої імплементації концепції "Smart city" необхідним є реальне здійснення таких фундаментальних заходів:

- розроблення національної "дорожньої карти" цифрової трансформації міст як основи для формування відповідних міських "дорожніх карт" та підтримки міських проєктів цифровізації;
- створення національної платформи – каталогу рішень концепції "Smart city" згідно з досвідом Європейської платформи "розумних" міст задля вирівнювання можливостей різних міст країни щодо проєктування, розроблення та імплементації відповідних проєктів;
- гармонізація політик і законодавства з вимогами ЄС, які стосуються розвитку цифрової економіки, інновацій, міського управління;
- впровадження міжнародних стандартів управління Smart city (ISO-37120, ISO-37101 та інші);
- підтримка розбудови інноваційних екосистем в українських містах та залучення громадян у процес розроблення міських рішень Smart city.

Натомість, у рамках реалізації прискореного сценарію Планом заходів щодо реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки⁹¹ фактично було передбачено лише розроблення у II кварталі 2018 р. проєкту акту Кабінету Міністрів України про реалізацію проєктів цифрових трансформацій у таких сферах, як громадська безпека, освіта, охорона здоров'я, туризм, транспортна інфраструктура, електронна демократія, екологія та охорона навколишнього природного середовища, життєдіяльність міст, безготівкові розрахунки. Однак, такий акт досі не прийнято.

Виходячи з вищезазначеного, виконання Плану заходів щодо окремих пріоритетних напрямів розвитку цифрової економіки⁹² загалом перебуває у стані стагнації, приміром стосовно: розвитку та модернізації промисловості та виробництва на основі технологій Індустрії 4.0; розвитку експорту цифрових технологій; цифрового розвитку пріоритетних сфер життєдіяльності; розвитку цифрових компетенцій та навичок громадян; розвитку цифрової інфраструктури.

⁹¹ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80?lang=en>

⁹² Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80?lang=en>.

На наш погляд, первинними осередками реалізації означених напрямів цифрового розвитку економіки та суспільства в подальшому належало б визначити міста України, враховуючи їх інтегруючу роль як центрів цифрових інновацій у різних сферах життєдіяльності та ключових каталізаторів цифрової модернізації національної економічної системи. З позиції розблокування внутрішніх резервів адміністративно-територіальних одиниць в умовах децентралізаційних перетворень, ефективної реалізації людського потенціалу в перевагах цифрової економіки, а також поширення концепції SMART-поселень, системоутворююча роль міста, як відкритої самоорганізуючої соціально-виробничо-економічної системи, з одного боку, та територіально-економічної підсистеми регіонального розвитку, з іншого, є унікальною. З огляду на функцію територіально-муніципального управління, котра здійснюється органами місцевої влади міста в координації та партнерстві з неурядовими організаціями і суб'єктами економічної діяльності, системноконсолідує роль міста, як суб'єкта цифрової трансформації соціально-економічного середовища, є незамінною.

На наше переконання, саме цифрова трансформація соціально-економічного середовища адміністративно-територіальних одиниць має бути водночас платформою інклюзивної моделі економічного розвитку та зростання. Як наголошують окремі науковці, інклюзивна модель економічного розвитку передбачає створення максимальних можливостей для розвитку особистості, участі в усіх сферах життєдіяльності країни, працевлаштування та рівний доступ до результатів праці. Пріоритетом інклюзивного розвитку є підвищення якості життя населення за рахунок формування економіки з високою зайнятістю та суспільства з його мінімальним розширенням⁹³.

Очевидно, що сучасне місто, як комплексний територіально-функціональний об'єкт, має бути визначено не лише пріоритетним об'єктом, але й самодостатнім суб'єктом розвитку цифрової економіки в Україні, що забезпечуватиме інклюзивний соціально-економічний розвиток та зростання. Цифрова економіка, водночас, має бути підґрунтям, а не альтернативою інклюзивному розвитку та зростанню. Тому, доцільним є таке трактування сутності терміну "цифрова економіка" – це економіка, яка заснована на домінуючому застосуванні цифрових технологій та забезпечує інклюзивний соціально-економічний розвиток і зростання.

У цьому контексті необхідно зазначити, що чинною Концепцією⁹⁴ методологічно констатовано, що у класичному розумінні поняття "*цифрова економіка*" означає діяльність, в якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані, як числові, так і текстові. Водночас, Концепцією визначено, що основою цифрової економіки є "*цифрові*

⁹³ Базилук А.В. Жулин О.В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. Економіка та управління на транспорті. 2015. Вип. 1. С. 19-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2015_1_5. С.21.

⁹⁴ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80?lang=en>

інфраструктури", як комплекс технологій, продуктів та процесів, що забезпечують обчислювальні, телекомунікаційні та мережеві можливості на цифровій основі. Концепція не врегульовує співвідношення поняття "цифрова інфраструктура" зі змістом, раніше встановлених Законом України "Про національну програму інформатизації", правових термінів: "засоби інформатизації – електронні обчислювальні машини, програмне, математичне, лінгвістичне та інше забезпечення, інформаційні системи або їх окремі елементи, інформаційні мережі і мережі зв'язку, що використовуються для реалізації інформаційних технологій"; "інформаційна технологія – цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування".

Разом з тим, відповідно до Основних положень зазначеної Концепції⁹⁵, сутність *"цифровізація"* – це насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що, фактично, уможливорює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір; *"цифрові технології"* – це одночасно величезний ринок та індустрія, а також платформа ефективності і конкурентоспроможності всіх інших ринків та індустрій. Водночас, термін *"інфраструктура державних послуг"* ототожнюється з електронним урядуванням, що протирічить положенням новітньої Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 р. № 649-р⁹⁶, згідно з якою *"електронне урядування"* – це форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. Невиясненою також є дефініція поняття *"цифровий документ"* та доцільність його застосування, позаяк ще з 2003 р. статтею 5 Закону України № 851-IV "Про електронні документи та електронний документообіг" в національне правове поле імплементовано термін *"електронний документ"*, що досі офіційно трактується як документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа.

З позиції принципу юридичної визначеності, який є невід'ємною складовою принципу верховенства права, закріпленого статтею 8 Конституції України та згідно з яким юридичні норми мають бути чіткими, ясними і недвозначними, оскільки інше не може забезпечити їх однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і на необхідності забезпечення якого неодноразово звертав увагу Конституційний Суд України.

⁹⁵ Там само.

⁹⁶ Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 вересня 2017 року № 649-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80>

Вагомим інституційно-правовим зрушенням стало затвердження Урядом у січні 2019 р. засад реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку та запровадження інституту цифрової експертизи щодо проєктів правових актів із питань інформатизації, електронного урядування, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційного суспільства, електронної демократії, надання адміністративних послуг або цифрового розвитку⁹⁷.

На наш погляд, схвалені Урядом принципи реалізації сучасної державної політики цифрового розвитку в Україні (табл. 1.6) можуть бути релевантною консенсусною платформою синхронного розроблення та схвалення парламентом Інформаційного та Цифрового кодексів України.

Примітно, що з одного боку, відповідно до пункту 4 цієї Постанови Уряду⁹⁸ Регламент Кабінету Міністрів, затверджений Постановою Уряду від 18 липня 2007 року № 950 доповнено новим параграфом – "§ 37⁻¹ Цифрова експертиза". Відповідно до оновленого змісту цього параграфу Міністерство цифрової трансформації України здійснює цифрову експертизу проєктів актів Уряду з метою виявлення у них положень, що не узгоджуються із засадами реалізації органами виконавчої влади принципів державної політики цифрового розвитку, зокрема перешкоджають створенню сучасних електронних форм взаємодії та доступності для громадян і суб'єктів господарювання переваг і можливостей цифрових технологій.

З іншого боку, пунктом 5 цієї урядової постанови акцентовано на її рекомендаційному характері, зокрема для державних органів та органів місцевого самоврядування, що загалом не узгоджується з форсованим сценарієм реалізації Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки⁹⁹, виключаючи тим самим системність і загальнообов'язковість її застосування на різних рівнях та сферах публічного врядування.

Також суттєвою перепорою для прикладного впровадження Концепції¹⁰⁰ є відсутність офіційного законодавчого трактування змісту значного масиву нових термінів, що вживаються в її тексті, зокрема: "розвиток цифрової економіки"; "цифровий розвиток"; "цифрові системи"; "цифрове підприємництво"; "цифрова індустрія"; "цифрова ІТ-індустрія"; "цифрове землеробство"; цифровий стан"; "цифровий світ"; "цифрова сфера"; "цифрова платформа"; "виробнича цифрова платформа"; "цифрове суспільство"; "цифрова медицина"; "цифрова освіта"; "цифрові навички"; "цифрові компетенції"; цифрові можливості"; "цифрові рішення"; "цифрові трансформації"; "проєкти цифрових трансформацій"; "міські проєкти цифровізації". Позаяк чинна Концепція не може слугувати суспільно прийнятною безальтернативною

⁹⁷ Деякі питання цифрового розвитку: постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 року № 56. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF>

⁹⁸ Там само.

⁹⁹ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80?lang=en>

¹⁰⁰ Деякі питання цифрового розвитку: постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 року № 56. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF>.

правовою основою для прямої практичної імплементації її положень.

Таблиця 1.6

**Принципи реалізації сучасної державної політики
цифрового розвитку в Україні***

№ п/п	Назва принципу	Сутність
1	Відкритість	Забезпечення відкритого доступу до відомчих даних (інформації), якщо інше не встановлено законодавством
2	Прозорість	Забезпечення можливості використання відкритих зовнішніх інтерфейсів до відомчих інформаційних систем, включаючи інтерфейси прикладного програмування;
3	Багаторазовість використання	Забезпечення відкритого міжвідомчого обміну рішеннями та їх повторного використання
4	Технологічна нейтральність і портативність даних	Забезпечення доступу до відомчих сервісів і даних та повторного використання незалежно від технологій або їх продуктів
5	Орієнтованість на громадян	Забезпечення першочергового врахування потреб та очікувань громадян під час прийняття рішень щодо форм чи способів здійснення функцій держави
6	Інклюзивність та доступність	Забезпечення можливості для всіх громадян користуватися новітніми досягненнями інформаційних технологій доступу до сервісів
7	Безпечність та конфіденційність	Забезпечення для громадян і суб'єктів господарювання безпечного та надійного середовища, в якому відбувається електронна взаємодія з державою, включаючи повну його відповідність правилам і вимогам, встановленим законами України щодо захисту персональних даних та інформації, що належить державі, електронної ідентифікації та довірчих послуг
8	Багатомовність	Забезпечення надання громадянам і суб'єктам господарювання адміністративних, інформаційних та інших послуг, включаючи транскордонні, з використанням мови за їх вибором
9	Підтримка прийняття рішень	Забезпечення використання новітніх інформаційних технологій для розроблення програмних продуктів, які підтримують прийняття рішень органами виконавчої влади під час реалізації владних повноважень
10	Адміністративне спрощення	Забезпечення прискорення та спрощення адміністративних процесів шляхом їх цифрового розвитку
11	Збереження інформації	Забезпечення зберігання рішень, інформації, записів та даних, достовірності та цілісності, а також їх доступності відповідно до політики безпеки та конфіденційності протягом певного часу
12	Оцінювання ефективності та результативності	Проведення всебічного оцінювання та порівняння не менш як двох альтернативних рішень для забезпечення ефективності та результативності реалізації владних повноважень

*Джерело: складено на основі ¹⁰¹

¹⁰¹ Деякі питання цифрового розвитку: постанова Кабінету Міністрів України від 30 січня 2019 року № 56. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56-2019-%D0%BF>.

Доводиться констатувати, що врегулювання окремим законом використання сучасної термінології у цифровій сфері відповідно до європейських практик, що намічалось ще в 2018 р. Планом заходів щодо реалізації цієї Концепції досі залишається nereалізованим, як і низка інших концептуальних положень регуляторного характеру, зокрема в частині:

- усунення законодавчих, інституційних та інших бар'єрів розвитку цифрової економіки, формування відповідних умов, стимулів, мотивацій, попиту та потреб для використання цифрових технологій бізнесом та громадянами;

- визначення та реалізація цифрових прав громадян відповідно до зобов'язань України у сфері європейської інтеграції та інших міжнародних зобов'язань, що впливають з участі України у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна, та подання пропозицій щодо їх впровадження;

- визначення індексів, індикаторів та методики оцінювання цифрового розвитку та зрілості в Україні відповідно до міжнародних практик;

- визначення та запровадження статистичної методології та статистичних спостережень з метою отримання статистичних даних щодо цифрового розвитку України з урахуванням міжнародного досвіду;

- забезпечення проведення регулярних оцінювань цифрового розвитку;

- впровадження базових цифрових послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, транспорту, телекомунікацій, туризму, екології;

- розроблення "дорожніх карт" цифрових трансформацій та моделей цифрового розвитку базових та перспективних галузей економіки держави, індустріальних та виробничих цифрових платформ;

- запровадження принципу "цифровий за замовчуванням" під час підготовки нових або внесення змін до існуючих законодавчих актів та реалізації владних повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Так, починаючи зі звіту за 2014 р., органами державної статистики з метою отримання даних щодо використання комп'ютерів та комп'ютерних мереж, застосування сучасних систем та засобів телекомунікації й зв'язку, доступу та використання мережі Інтернет було запроваджено на щорічній основі державне статистичне спостереження "Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах". Фактично, цим спостереженням дотепер охоплюється лише мізерні 3,5% загальної кількості юридичних осіб в Україні.

Разом з тим, наказом Державної служби статистики України №224 від 22 липня 2020 року¹⁰², для подальшого вдосконалення державного статистичного спостереження щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах і отримання повної, всебічної та

¹⁰² "Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 1-ІКТ (річна) "Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємстві у 2021 році": наказ Державної служби статистики України від 22 липня 2020 року № 224 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0224832-20#n38>

об'єктивної статистичної інформації затверджено форму державного статистичного спостереження № 1-ІКТ (річна) "Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємстві у 2021 році", яка введена в дію, починаючи з 1 січня 2021 р. відповідно до затвердженої методології.

Однак, відповідно до Методологічних положень з організації державного статистичного спостереження щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах, затверджених наказом Державної служби статистики України від 22.01.2015 р. № 21 (зі змінами, затвердженими наказом Державної служби статистики України від 08.02.2019 р. №5¹⁰³, генеральна сукупність одиниць державного статистичного спостереження формується на державному рівні на основі Реєстру статистичних одиниць (у частині Статистичного реєстру підприємств) та включає одиниці, які є активними станом на 01 листопада визначеного року. До генеральної сукупності одиниць включатимуться лише одиниці, які відповідають таким критеріям:

- тип статистичної одиниці: підприємство;
- інституційний сектор економіки відповідно до Класифікації інституційних секторів економіки: S.11 "Нефінансові корпорації";
- організаційно-правова форма господарювання за Класифікацією організаційно-правових форм господарювання: коди 120-193, 230-270, 510-590;
- основний вид економічної діяльності згідно з Класифікацією видів економічної діяльності ДК 009:2010 (КВЕД): класи 10.11-63.99, 68.10-74.90, 77.11-82.99, 95.11, 95.12;
- із середньою кількістю працівників 10 і більше осіб.

Зокрема, цими новітніми змінами акцентується, що результати спостереження узагальнюються на державному рівні у таких розрізах:

- загалом по Україні;
- за видами економічної діяльності на рівні секцій КВЕД;
- групування окремих показників за кількістю зайнятих працівників, осіб: від 10 до 49, від 50 до 249, 250 і більше.

Відтак, оновленою методологією державного статистичного спостереження за формою № 1-ІКТ (річна) "Використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах" так само не передбачено узагальнення показників за регіонами, містами обласного значення, районами тощо. Як наслідок, в умовах децентралізації інформаційно-статистичне забезпечення цифрового розвитку на рівні адміністративно-територіальних одиниць залишено поза увагою держави.

¹⁰³ Про затвердження Змін до Методологічних положень з організації державного статистичного спостереження щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій на підприємствах, затверджених наказом Держстату від 22 січня 2015 року №21: наказ Державної служби статистики України від 8 лютого 2019 року № 55. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2019/55/55_2019.htm

Примітно також, що замість анонсованого пунктом 10 Плану заходів¹⁰⁴ утворення Урядового комітету з питань розвитку цифрової економіки та суспільства організацію виконання заходів щодо цифровізації економіки та суспільства на 2018 р. та подальше налагодження ефективної взаємодії у цьому напрямку між урядом, бізнесом, громадськими організаціями та суспільством перебрала Координаційна рада при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України під егідою Першого віце-прем'єр-міністра – Міністра економічного розвитку і торгівлі України С. Кубіва, а функцію секретаріату Координаційної Ради здійснює ГС "Хай-Тек офіс Україна". Проте вже у вересні 2019 р. створено окреме Міністерство цифрової трансформації України.

Зауважимо, що у Польщі на підставі постанови Ради Міністрів від 7 грудня 2015 р. створено окреме Міністерство цифровізації (Ministerstwo Cyfryzacji). Як засвідчує аналіз чинних Положень про відповідні міністерства України, що затверджені Кабінетом Міністрів України, питання розвитку цифрової економіки та суспільства України досі належним чином не трансформовано у відповідні функції, завдання та повноваження цих центральних органів виконавчої влади. 7 лютого 2019 р. було черговий раз (вчетверте) відкладено розгляд проєкту Закону України "Про електронні комунікації", який підготовлено згідно із затвердженою Постановою парламенту від 4 червня 2015 р. № 509-VIII Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні (пункт 180) та на той час визначений Президентом України як невідкладний. Проте майже через два роки (наприкінці 2020 р.) новим складом парламенту було прийнято Закон України "Про електронні комунікації" № 1089-IX, який набирає чинності з 1 січня 2022 р.¹⁰⁵

Важливо враховувати, що згідно із положеннями статті 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, а органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Відтак, очевидно є необхідність прийняття Інформаційного та Цифрового кодексів України, як підґрунтя євроінтеграційної верифікації національного законодавства в інформаційно-цифровій сфері, позаяк жодна концепція не слугуватиме релевантною правовою основою виокремлення та прямою практичною імплементацією органами державної влади та органами місцевого самоврядування інституційно-правового механізму цифрової економіки.

На нашу думку, лише системна адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу в контексті досягнення цілей визначеного ним «Цифрового порядку денного» дасть змогу гармонізувати

¹⁰⁴ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року № 67-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80?lang=en>

¹⁰⁵ Про електронні комунікації: закон України від 16 грудня 2020 року № 1089-IX. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>

український цифровий ринок з ЄС, усунути бар'єри та колізії, забезпечуючи доступність на європейському цифровому ринку.

Отже, у сучасних умовах домінантним викликом постає необхідність структурної, інноваційно-технологічної модернізації національної економіки з розблокуванням внутрішніх резервів адміністративно-територіальних одиниць, зокрема, міст як локальних центрів потенційних динамічних зрушень у соціально-економічному середовищі регіону та розгортання процесів економічного зростання на засадах цифрового розвитку. Детермінантою ефективної реалізації політики цифрового розвитку є адекватність системного законодавчого врегулювання інституційно-правового механізму, повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо імплементації відповідних стимулів та створення умов для цифровізації в реальному секторі економіки, соціальному середовищі адміністративно-територіальних одиниць, освіті, медицині, екології тощо.

Правові засади сучасної політики цифрового розвитку в Україні належить регламентувати в рамках синхронного розроблення та прийняття Інформаційного та Цифрового кодексів України. Розвиток цифрової економіки та суспільства в Україні необхідно віднести до пріоритетів Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року. Сучасне місто, як комплексний територіально-функціональний об'єкт, доцільно визначити не лише пріоритетним об'єктом, але й самодостатнім суб'єктом розвитку цифрової економіки та суспільства в Україні, що забезпечуватиме інклюзивний соціально-економічний розвиток і зростання в регіонах держави.

Відтак, ініціативи, ідеї та проекти в сфері цифрового розвитку, генеровані міськими територіальними громадами в єдиному правовому полі держави, будуть інтегровані у відповідні регіональні, галузеві та національні програми. Інваріантним змістом будь-яких стратегічних планів, програм, заходів, які розроблятимуться у межах державної регіональної політики, має бути пріоритетність імплементації сучасної політики цифрового розвитку у руслі форсованої цифрової трансформації соціально-економічного середовища міст, як потенційних учасників європейського цифрового ринку.

1.5. Інституційний базис та пріоритети концепції циркулярної економіки у формуванні економічних систем великих міст

Функціонування та розвиток великих міст у сучасному світі відбувається в складних умовах постійного перебігу кризових явищ суспільно-політичного, фінансово-економічного та екологічного характеру, зумовлених дефіцитом ресурсів необхідних для життєзабезпечення людських спільнот та конкуренцією за них. Це призводить до загострення проблем використання сучасних економічних моделей, позитивна динаміка економічного зростання яких в основному забезпечується за рахунок нарощення використання вичерпних природних ресурсів. У таких умовах, особливої актуальності

набуває питання пошуку альтернативних економічних моделей для міських соціально-економічних систем, які б дозволили забезпечувати позитивну динаміку економічного зростання із дотриманням принципів екологічної сталості та соціальної стабільності, а також враховували інтереси майбутніх поколінь і сприяли вирішенню глобальних проблем людства. Впровадження елементів концепції циркулярної економіки в економічні моделі великих міст створює передумови для побудови екологічно стійких міських соціально-економічних систем, переходу до циркулярного мислення та створення нових можливостей для економічного зростання.

Розвиток циркулярної економіки сприяє формуванню нових промислових секторів у економіці великих міст, пов'язаних із утилізацією відходів і створенням у подальшому з них вторинної сировини, що призводить до зростання кількості робочих місць¹⁰⁶. Впровадження таких елементів циркулярного виробництва як вторинне використання, ремонт і відновлення продукції, створює для місцевих компаній додаткові конкурентні переваги, а також призводить до виникнення нових джерел прибутку, підвищення лояльності клієнтів і посилення взаємозв'язку з компаніями-партнерами по всьому ланцюзі створення додаткової вартості¹⁰⁷. Окрім цього, функціонування соціально-економічних систем великих міст у відповідності до концепції циркулярної економіки зумовлює зниження рівня негативного впливу на природне навколишнє середовище, що проявляється у зменшенні об'ємів викидів парникових газів, скороченню площ полігонів захоронення відходів і стихійних звалищ, а також зниження обсягу споживання обмежених природних ресурсів.

Не зважаючи на існування певних негативних наслідків (зниження доходів виробників нової продукції та компаній, які займаються добуванням окремих видів природних ресурсів, скорочення кількості робочих місць у окремих сферах економічної діяльності) пов'язаних із розвитком циркулярної економіки, комплексний позитивний ефект від її становлення та ефективного функціонування є значно вищим. Саме тому, урядами багатьох країн світу, передусім із високим рівнем соціально-економічного розвитку (Великобританія, Німеччина, Нідерланди, Японія, Австрія та ін.), не тільки формується відповідне нормативно-правове забезпечення та створюються спеціалізовані стратегії розвитку їхніх економічних систем на основі принципів циркулярної економіки, але й реалізуються практичні заходи на національному, регіональному та муніципальному рівні з метою створення виробництв із замкнутим циклом. Аналіз міжнародного досвіду розвитку циркулярної економіки свідчить про те, що в процес створення інституційних умов для становлення циркулярної економіки та її подальшого ефективного

¹⁰⁶ Beuren F. Product-service systems: A literature review on integrated products and services // *Journal of Cleaner Industrial*. 2013. Vol. 47. P. 222–231

¹⁰⁷ Edler J., James A. Understanding the emergence of new science and technology policies: Policy entrepreneurship, agenda setting and the development of the European Framework Programme// *Research Policy*. 2015. №44. P. 1252–1265

функціонування разом із органами державного управління залучені наукова та бізнес спільноти, а також неурядові організації та окремі громадяни (рис. 1.6.).

Рис.1.6. Учасники процесу створення інституційних умов для розвитку циркулярної економіки*

* Джерело: складено автором на основі¹⁰⁸

Відповідно до структури, представленої на рисунку, розглянемо міжнародний досвід формування інституційних умов для розвитку циркулярної економіки більш детально. Зокрема, в 2015 р. у межах програми Європейської комісії «Horizon 2020» був запущений проєкт Європейської мережі ремануфактурінгу (ERN), головним завданням якого стало налагодження взаємодії органів управління, бізнесу та наукової спільноти з метою активізації розвитку ремануфактурінгу в ЄС. ERN виконує функцію координаційного центру, який за допомогою досліджень ринку та аналізу кращих бізнес-моделей здійснює висвітлення найбільш актуальних для даної сфери проблем та пошуку оптимальних шляхів їх вирішення, залучаючи всі зацікавлені сторони¹⁰⁹. Крім того, в ЄС прийнято ряд ініціатив із циркулярної

¹⁰⁸ Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems // Journal of Cleaner Industrial. 2016. Vol. 114. P. 11-32

¹⁰⁹ The European Remanufacturing Network (ERN). Available at:// <http://www.remancouncil.eu/>

економіки, які успішно реалізовано та продовжують втілюватися, серед яких варто відзначити:

1. Перший план дій для циркулярної економіки¹¹⁰, прийнятий Європейською комісією в грудні 2015 р. Реалізація більшості із 54 заходів передбачених цим планом у 2019 р. успішно завершена;

2. Реалізація дорожньої карти з ресурсозбереження в ЄС, прийнятої в 2011 р.;

3. 7-ма програма дій ЄС з навколишнього середовища, затверджена в 2013 р.;

4. Пакет з циркулярної економіки, опублікований в 2018 р., який включає в себе Європейську стратегію поводження з пластиком для циркулярної економіки¹¹¹;

5. План дій ЄС: "На шляху до нульового забруднення повітря, води та ґрунтів", прийнятий в 2021 р.;

6. Європейський зелений курс (The European Green Deal)¹¹², набір політичних ініціатив, висунутих Європейською Комісією з загальною метою зробити Європейський континент кліматично нейтральним до 2050 р.;

7. Реалізація стратегії «Європа 2020», зокрема відповідних дорожніх карт та ініціатив з підвищення ефективності використання ресурсів (Innovation Union, Industrial Policy, Skills and Jobs);

8. Глобальний союз з циркулярної економіки та ефективного використання ресурсів (GACERE), заснований Європейською Комісією у співпраці з США та ООН в 2021р.

Взаємодія між наведеними вище ініціативами сприяє усуненню бар'єрів на шляху трансформації лінійної економічної системи в ЄС у циркулярну. Так, Глобальний союз з циркулярної економіки та ефективного використання ресурсів є результатом Плану дій ЄС щодо циркулярної економіки¹¹³, прийнятих Європейською Комісією в березні 2020 року в рамках Європейського зеленого курсу. Одними із основних цілей 7-ї програми дій ЄС з навколишнього середовища є підвищення ефективності використання природних ресурсів і формування зеленої економіки, що також цілком відповідає завданням циркулярної економіки. В Пакеті з циркулярної економіки, прийнятому в 2018 р., запропоновано узгодження різноманітних нормативно-правових і економічних актів, а усунення протиріч між різними прийнятими ініціативами та програмами. Новий План дій з циркулярної

¹¹⁰ Circular Economy Package. European Commission. 2015. Available at: http://ec.europa.eu/environment/circular-economy/index_en.htm

¹¹¹ A European Strategy for Plastics in a Circular Economy. European Commission. 2018. Available at: <https://ec.europa.eu/environment/pdf/circular-economy/plastics-strategy-brochure.pdf>

¹¹² The European Green Deal. European Commission. 2020. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1596443911913&uri=CELEX:52019DC 0640#document2>

¹¹³ A new Circular Economy Action Plan. For a cleaner and more competitive Europe. European Commission. 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1583933814386&uri=COM: 2020:98 :FIN>

економіки, ґрунтуючись на роботі виконаній з 2015 р., фокусується на розширеному впровадженні елементів циркулярної економіки в соціально-економічній системі країн ЄС у тісній взаємодії з усіма зацікавленими сторонами. Цей План дій охоплює весь виробничий цикл, від виробництва та споживання продукції до утилізації відходів і ринку вторинної сировини, а також включає внесення змін до нормативно-правового регулювання порядку поводження з відходами через встановлення рекомендованого рівня цільових показників. Серед цих показників варто відзначити – утилізацію 65% побутових відходів і 75% пакувальних матеріалів до 2030 р., а також скорочення площ сміттєвих звалищ на 10% тощо.

У процесі формування та розвитку принципів циркулярної економіки на практиці активну участь приймають окремі неурядові організації та ініціативи, зокрема такі як фонд Еллен Макартур (Ellen MacArthur Foundation), організації Zero Waste International Alliance та Dutch Circle, глобальна платформа Circular Economy 100, проєкт MainStream дослідницька програма ЄС Horizon 2020 та ін. Все це вказує на зростаючу увагу до розвитку циркулярної економіки з боку урядів та неурядових організацій в багатьох країнах, що обумовлено її високими позитивними екологічними та соціально-економічними ефектами.

Активна участь наукової спільноти в даному процесі відображається, у першу чергу, в зростанні кількості досліджень і публікацій, присвячених проблемам становлення та розвитку циркулярної економіки та її компонентів, а також у налагодженні взаємодії з державою та бізнес спільнотою із питань формування інституційних умов для розвитку виробництва із замкнутим циклом. В університетах окремих країн створені програми навчання фахівців для циркулярних виробництв, зокрема, Шотландською фінансовою радою (Scottish Funding Council) та організацією Zero Waste Scotland на базі Університету Стратклайд було створено Інститут ремануфактурингу (SIR)¹¹⁴, який на даний час є одним із глобальних центрів ремануфактурингу та спрямований на створення та впровадження інновацій у сфері відновлення продукції. Завдяки державному фінансуванню SIR допомагає компаніям впроваджувати циркулярні бізнес-моделі, новий дизайн продукції та виробничі процеси, що сприяє поліпшенню продуктивності та тривалості життя, а також зниженню негативного впливу на навколишнє середовище та виробничих витрат. Дослідна група Circular Business Models¹¹⁵ із Університету прикладних наук із м. Турку (Фінляндія) пропонує навчальне середовище проєкту Circular Economy 2.0, що спрямоване на всіх студентів університетів країни. Дане навчальне середовище є новим способом співпраці в межах просування принципів циркулярної економіки в Фінляндії, в якому беруть

¹¹⁴ Scottish Institute for Remanufacturing. Available at: <https://www.scot-reman.ac.uk/about-sir/>

¹¹⁵ Circular Business Models. Turku University of Applied Sciences. Available at: https://www.tuas.fi/en/research-and-development/research-groups/Circular_business_models/

участь як наукова, так і бізнес-спільнота. Робота проєкту Circular Economy 2.0 зорієнтована на проєктно-орієнтованому підході до вирішення проблем пов'язаних із циркулярною економікою, екологічним бізнесом, відповідальністю та соціальними інноваціями. Дослідний центр передового ремануфактурингу та технологій (ARTC)¹¹⁶, який у партнерстві з Технологічним університетом Наньян (Сінгапур) очолює Агенство з науки, технологій та досліджень (A*STAR), у своїй діяльності фокусується на створенні технологій промислового застосування ремануфактурингу, що сприяє прискоренню передачі циркулярних інновацій від прикладних досліджень до промисловості.

Активну участь у практичній реалізації принципів циркулярної економіки в розвинутих країнах беруть громадяни, які застосовуючи нові моделі споживання, адаптовані у відповідності до даних принципів, сприяють зниженню тиску на навколишнє середовище. Наприклад, використання моделі споживання «продукт як послуга», відповідно до якої товар не купується, а орендується із пакетом послуг із технічного обслуговування та ремонту. Це з одного боку, орієнтує виробника на створення більш надійної і довговічної продукції, яка підлягає відновленню, а з іншого боку застосування такої моделі споживання гарантує повернення продукції після виходу з експлуатації для її ремануфактурингу, ремонту або інших способів утилізації, що забезпечує створення замкнутих циклів. Крім цього, серед громадян зростає попит на продукти органічного землеробства, зокрема, роздрібні продажі еко-продуктів харчування та напоїв у 2018 р. перевищили 96,7 млрд дол. США, що більш ніж у шість разів більше за результат 2000 р.(15,1 млрд дол. США)¹¹⁷. Хоча органічні продукти, як правило, є дорожчими за звичайні, жителі різних країн віддають їм перевагу з різних причин, основні з яких турбота про власне здоров'я та зниження тиску на навколишнє середовище. За активної участі громадян виникають численні екологічні ініціативи та об'єднання, проводяться демонстрації та мітинги на підтримку захисту навколишнього середовища та проти організації смітєвих звалищ, що орієнтує державу на посилення екологічних вимог до підприємств у сфері управління відходами та розширеної відповідальності виробників, які є важливими компонентами циркулярної економіки.

Варто відзначити, що активність органів державної влади, неурядових організацій, бізнес спільноти та громадян у великих містах України в процесі трансформації національної соціально-економічної системи у відповідності до принципів концепції циркулярної економіки є недостатньою, що підтверджується низьким рівнем повторного використання та утилізації продукції та відходів, а також невисокими нормативними вимогами

¹¹⁶ The Advanced Remanufacturing and Technology Centre. Available at:// <https://www.a-star.edu.sg/artc>

¹¹⁷ The World of Organic Agriculture 2020. Research Institute of Organic Agriculture. Available at: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/5011-organic-world-2020.pdf>

екологічного законодавства для формування циркулярних виробництв. Хоча розробка стратегії розвитку циркулярної економіки та проектів практичного впровадження її окремих елементів є актуальними питаннями як для великих міст, так і для України в цілому, в зв'язку з ризиками поглиблення екологічних проблем в більшості українських регіонів, на даний час у нашій країні такого нормативно-правового документу не розроблено.

Наприкінці 2017 р. за підтримки міжнародних експертів із країн ЄС було розроблено та схвалено Національну стратегію управління відходами та План її реалізації¹¹⁸, яка базується на основних принципах концепції циркулярної економіки та визначає перехід до економіки замкнутого циклу як один із своїх основних пріоритетів. На початку 2019 р. після схвалення урядом Плану реалізації даної стратегії було розпочато спільно з обласними державними адміністраціями підготовку регіональних і міських планів управління відходами. Зокрема, реалізація Національної стратегії управління відходами передбачає: запровадження ієрархії управління відходами та розширеної відповідальності виробника; впровадження інформаційної системи управління відходами та системи довготермінового планування у сфері управління відходами на національному, регіональному та місцевому рівні; створення Національного переліку відходів; розроблення профільного законодавства у сфері управління відходами з врахуванням вимог відповідних директив ЄС; сприяння залучення інвестицій в дану сферу та створення сучасної спеціалізованої інфраструктури.

Хоча в стратегії заплановано впровадження важливих компонентів циркулярної економіки, її головний акцент сконцентровано на сфері управління відходами, що залишає поза увагою інші важливі її компоненти (адаптовані моделі споживання, циркулярні закупівлі, впровадження ремануфактурингу та систем повторного використання ресурсів, систем зворотної логістики та ін.), без яких неможливий її ефективний комплексний розвиток у майбутньому. Також, тільки починаючи з 2024 р. на третьому етапі її реалізації передбачено заходи щодо модернізації матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання у сфері перероблення і утилізації відходів, а також багаторазового використання природних ресурсів із можливим терміном реалізації до 2030 р.

У 2020 р. Верховною Радою України було прийнято в першому читанні проєкт Закону України «Про управління відходами»¹¹⁹, який визначає правові організаційні та економічні засади діяльності щодо запобігання утворенню, зменшення обсягів утворення відходів, сприяння підготовці їх до повторного

¹¹⁸ “Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року”, розпорядження Кабінету міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р, Київ: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-p#n8>

¹¹⁹ Проєкт Закону України «Про управління відходами» від 03.06.2020, №2207-1-д, Верховна Рада України: сайт. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=69033&pf35401=528766>

використання, рециклінгу та відновленню з метою запобігання негативного впливу на здоров'я людей та природне навколишнє середовище. Згадані нормативно-правові акти, хоча й створені з врахуванням позитивного досвіду розвинутих країн із розвитку циркулярної економіки та сфери управління відходами та комплексно охоплюють більшість актуальних проблем даної сфери в Україні, проте їх практична реалізація надто розтягнута в часі, що не дозволяє розраховувати на швидкі та якісні зміни в даному напрямку.

Роль великих міст України, як найбільших споживачів природних ресурсів, що генерують найвищі об'єми відходів і шкідливих викидів, у процесі переходу до циркулярної економіки є дуже важливою. Проте, сучасний недостатній рівень розвитку інституційного забезпечення розгортання циркулярної економіки та повільний темп його практичної реалізації на національному та регіональному рівнях, не дозволяє великим містам навіть за наявності успішних міських еко-проектів ефективно вирішувати проблеми з переходом до моделі циркулярної економіки. На наш погляд, без формування комплексного пакету спеціалізованих нормативно-правових актів та чіткого плану дій з розвитку циркулярної економіки, як це зроблено в ЄС, як великим містам, так і Україні загалом, буде важко здійснювати ефективний перехід до сталого розвитку та соціально-економічної системи побудованої на принципах циркулярної економіки.

Розділ 2. Методологія дослідження структурних трансформацій економіки міст Західного регіону України

2.1. Методичні підходи до оцінювання структурної трансформації економіки міста

Структура міської економіки є складною сукупністю елементів і відносин між ними, які формують нову її якість, що має ознаки динамічності, пропорційності, ефективності тощо. Нові структуралістські концепції (нова структурна економіка) розглядають структурні зміни не лише як наслідок, а як одне з джерел економічного зростання, водночас самі структурні зміни здатні прискорити економічне зростання, а саме їх незворотні та радикальні процеси – структурні трансформації, що підтверджується низкою емпіричних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених¹²⁰. Своєю чергою розуміння еволюції та дії чинників трансформації на структуру економіки міста дасть змогу визначити об'єктивні методи її ідентифікації й оцінювання структурних трансформацій, визначення їх потенціалу для розроблення пропозицій з удосконалення просторової організації економіки урбанізованих територій у контексті стратегічних пріоритетів структурної політики. Актуалізують проблематику дослідження також і глобалізаційні процеси, що проникають в економіку міст, передусім великих, вносячи зміни у наявну структуру господарства та зайнятості населення внаслідок впровадження інновацій, часто спонтанної дії. За відсутності стратегічних орієнтирів і державної підтримки структурних перетворень міста, залучаючи нові види економічної діяльності, збільшуючи перелік сервісних видів економічної діяльності, поєднують суперечливі особливості індустріального та постіндустріального типів розвитку, що призводить до недосягнення ними власних стратегічних цілей і загострення соціальних конфліктів.

Логіка дослідження потребує вирішення наукових завдань: уточнення понять «структура», «структура економіки міста», «трансформація структури економіки», огляд і визначення методичних підходів до оцінювання трансформації структури економіки міста, обґрунтування переваг, недоліків та обмеження застосування конкретних наукових методів, враховуючи постіндустріальний характер розвитку вітчизняних міст. Важливо комплексно оцінити структуру економіки сучасних українських міст, визначити її відповідність новітнім трендам економічного росту, визначити характер структурних змін в економіці окремих міст поряд із змінами у структурі

¹²⁰ Черемисина С. Г. Оценка влияния структурных преобразований на уровень экономического развития Украины. *Вісник СевНТУ. Серія: Економіка і фінанси*: зб. наук. пр. 2013. Вип. 138. С. 9-13; McMillan M., Rodrik D., Sepulveda C. *Structural Change, Fundamentals, and Growth: A Framework and Country Studies*. Washington DC: International Food Policy Research Institute, 2016. 330 p. URL: http://drodrik.scholar.harvard.edu/files/danirodrik/files/structural_change_fundamentals_and_growth.pdf

національної та регіональної економік, виявити вплив структури економіки на продуктивність праці тощо. Як оцінити перспективність позитивних структурних трансформацій в економіці міста з огляду на слабкість довгострокового прогнозування, обмеженість достовірної статистичної інформації та посилення ролі міст – центрів розвитку територіальних громад?

Обґрунтування методів дослідження та конкретної методики, на нашу думку, визначається цілями, завданнями дослідження та кількісно-якісними характеристиками його об'єкта. Тому важливо зазначити, що під структурою (від лат. *Structura* – будова, розташування, порядок) ми розуміємо такий спосіб організації сукупності елементів і відносин між ними, у результаті якої формується нове утворення, яке має певні властивості та здатність зберігати їх протягом певного часу. До властивостей структури слід віднести: раціональність, цілісність, ефективність, оптимальність, динамічність, адаптивність, відкритість, прогресивність, зв'язність, диверсифікованість тощо. Структура економіки міста – це сукупність складових елементів міського господарства та економічні відносини між ними, що здатна забезпечити повноцінне функціонування економіки міста у певний період часу. Отже, структура економіки міста залежно від основних її складових поділяється на: діяльнісно-видову (галузеву), технологічну, відтворювальну, секторальну, соціальну, просторову, зовнішньо-економічну, функціональну, компонентну, управлінську (рис. 2.1). У контексті нашого дослідження увага акцентується на діяльнісно-видовій (за КВЕД 2010), секторальній та просторовій структурах економіки міста.

Рис. 2.1. Види структур економіки міста*

*Джерело: складено автором

Перш ніж формувати методичний підхід до оцінювання трансформації структури економіки міста, слід висунути робочі гіпотези, які б дали підтвердження чи спростування таким ключовим питанням: 1. Чи існує

еталонна (ідеальна) структура міської економіки, яка забезпечує економічний ріст? Дослідники зазначають, що визначити таку еталонну структуру ні теоретично, ні практично неможливо, оскільки структура весь час змінюється внаслідок появи інновацій¹²¹. Водночас під еталонною структурою згадані науковці розуміють диверсифіковану економіку без видів економічної діяльності, що стосуються добувної промисловості, якій властивий баланс між приватним і державним сектором та відносно рівномірний розподіл ВМП між видами економічної діяльності. Вважається, що така структура притаманна найбільш розвиненим світовим містам, які завдячують економічному зростанню саме такій економічній структурі, яка склалася.

2. Які ознаки властиві оптимальній, раціональній та ефективній структурі економіки міста? Адже, часто використовуючи у своїх дослідженнях згадані характеристики структури, науковці не уточнюють, які цілі закладені для формування нової перспективної структури економіки або її коригування у випадку трансформаційних процесів. На цьому слушно акцентує увагу С.Г. Черемисіна, яка вважає, що між ефективністю та оптимальністю структури економіки існують певні протиріччя. Вони полягають у тому, що не кожна оптимальна з точки зору гармонії, співрозмірності, соціального спрямування структура економіки буде найбільш ефективною в конкретних умовах¹²². З огляду на те, що економічна структура міста є динамічною, постійно зазнає змін, прийнято розглядати ще й інтенсивність таких змін, що призводять до трансформацій як незворотних, докорінних зрушень у структурі, в результаті яких формуються нові кількісні та якісні характеристики¹²³. Аналіз наукової літератури дав можливість виділити методичні підходи до дослідження структурних трансформацій, які базуються на розумінні структури економіки залежно від її взаємозв'язку з науковими напрямками: системний, еволюційний, діалектичний, діяльнісний, міждисциплінарний (табл. 2.1).

В економічній літературі широко застосовується категоріальний апарат, що характеризує процес розвитку структури економіки, який включає такі поняття: структурні зміни, структурні зрушення, структурна криза, структурна трансформація, структурна перебудова, реструктуризація та модернізація структури. Як зазначає Г. А. Баришева, ці категорії взаємопов'язані, їх застосування для опису процесу розвитку структури економіки різне: структурні зміни як кількісні або якісні зміни в компонентах діяльнісно-видової структури; структурні зрушення як результат зміни пропорцій діяльнісно-видової структури, що виникають у зв'язку з

¹²¹ Полиди Т. *Структура экономики крупнейших городских агломераций и их роль в экономическом развитии России*. Москва, 2018. 22 с., с.12. URL: <http://www.urbanecomonomics.ru/sites/default/files/vgp3econstructure.pdf>

¹²² Черемисина С. Г. Оценка влияния структурных преобразований на уровень экономического развития Украины. *Вісник СевНТУ. Серія: Економіка і фінанси*: зб. наук. пр. 2013. Вип. 138. С. 9-13, с.10.

¹²³ Щеглюк С. Д. Формування нових видів економічної діяльності в умовах трансформаційної економіки: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2008. 195 с, с.76.

накопиченнями структурних змін; структурна трансформація як результат закріплення структурних зрушень; структурна криза як результат структурної трансформації, що призводить до порушення пропорцій суспільного відтворення; структурна перебудова як результат регульованого формування нової структури економіки, що забезпечує цілісність відтворювального процесу і незворотність структурних зрушень¹²⁴.

Таблиця 2.1

Методичні підходи до вивчення структурних зрушень економіки міста*

Методичні підходи	Специфіка розгляду структури економіки
Системний	Структура як детермінанта синтетичної властивості системи – емерджентності, яка забезпечує нові властивості системи
Еволюційний	Структура економіки є динамічною, структурні зміни є об'єктивним процесом розвитку
Діалектичний	Структурна криза є специфічною формою прояву протиріччя розвитку структури економіки
Діяльнісний	Розвиток структури обґрунтовується як регульований процес
Міждисциплінарний**	Зміни у структурі економіки розглядаються у тісному взаємозв'язку із соціальними наслідками для населення, для довкілля, просторового планування та управління економікою міста, культури міста та його статусності

* Джерело: складено за¹²⁵

** Доповнено автором

Натомість А. Ю. Панкова зазначає, що пристосування і трансформація є також основними процесами життєвого циклу розвитку структур, які відбуваються в надрах кожної структури. Адаптовуючись до старих компонентів, на першому етапі зароджувані елементи нових структур вбудовуються в систему їх зв'язків, поступово зв'язки трансформуються, виникає нова цілісність і все повторюється спочатку¹²⁶. Як індикатори структурного зсуву можуть бути використані показники, що вимірюють невідповідність пропорцій структури економіки міста цілісності економічної системи регіону. Діялісно-видова структура економіки міста описується показниками валового випуску виробництва продукції товарів і послуг, зайнятості населення за видами економічної діяльності. На жаль, вітчизняною статистикою не ведеться розрахунок та облік внутрішнього муніципального продукту (ВМП), а тому оцінювання розвитку економіки за видами економічної діяльності (за КВЕД 2010) на міському рівні можна проводити на основі: обсягів промислової діяльності, бюджетних видатків за окремими видами діяльності, прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку міста, фінансового результату діяльності підприємств,

¹²⁴ Барышева Г. А. Анализ структуры экономики в условиях глобализации. *Вестник ТГПУ*. 2012. № 12(127). С. 57-60, с.58.

¹²⁵ Там само.

¹²⁶ Панкова А. Ю. Обґрунтування пріоритетів і цілей структурних змін в економіці великого промислового міста. *Сталий розвиток економіки*. 2014. № 2(24). С. 79-84.

рентабельності операційної діяльності підприємств, зайнятістю працівників тощо. Однак наведені окремі показники не повною мірою характеризують структурні трансформації економіки міста, є частковими, а тому потребують доповнення. Ще одним суттєвим обмеженням є відсутність наведених статистичних даних для міст обласного та районного значення. Отже, оцінити економічну структуру міста у повному обсязі необхідних даних і у динаміці є важко реалізованою задачею. Попри існуючі у труднощі у забезпеченні інформацією для аналізу, науковий пошук щодо розроблення та удосконалення методики оцінювання структурних зрушень економіки міст перебуває у постійному розвитку. Так, слід відзначити роботи Фонду «Інституту економіки міста», які досліджують потенціал структурних зрушень в економіці міст та агломерацій на основі визначення внутрішнього міського продукту (ВМП) за видами економічної діяльності¹²⁷. У дослідженнях Фонду «Інституту економіки міста» застосовано аналіз діяльнісно-видової структури 45 міських агломерацій на основі ВМП, який розраховують за власною методикою, беручи за основу фонд оплати праці всіх працівників організації видів економічної діяльності до валового випуску виробництва за видами діяльності муніципального утворення¹²⁸.

Секторальна та діяльнісно-видова структури економіки міста дещо схожі між собою, хоча є певні відмінності у ступені агрегації інформації. Так, види економічної діяльності можна об'єднати у кілька секторів залежно від мети дослідження. Виділяючи у складі економічної структури міста інституційні сектори (або секторальну структуру), їх прийнято розглядати за:

1) містоформуючими ознаками: базовий (містоформуючий), обслуговуючий, сектор домашнього господарства;

2) типом власності: приватний, змішаний та державний (муніципальний) сектори;

3) характером технологій та інноваційності: низькотехнологічні та високотехнологічні;

4) потенціалом структурних зрушень: види діяльності першого ешелону (з найбільшим потенціалом структурних зрушень: обробна промисловість, фінансова діяльність, операції з нерухомістю; транспорт; освіта, охорона здоров'я та надання соціальних послуг); види діяльності другого ешелону (види діяльності, які не зовсім характерні для міської економіки або мають незначний потенціал економічного росту та структурних змін (сільське господарство, рибальство, добувна промисловість, будівництво, роздрібна торгівля, готелі та ресторани; виробництво енергії та води, надання комунальних і соціальних послуг; державне управління, соціальне страхування);

¹²⁷ Экономика российских городов и городских агломераций. Москва, 2018. Вып. 3. Структура экономики и потенциал роста. 24 с. URL: <http://www.urbanecomonomics.ru/sites/default/files/vgp3structureiue.pdf>

¹²⁸ Там само. – С.12.

5) за міським і неміським характером діяльності: міські види економічної діяльності (обробна промисловість, виробництво та перерозподіл електроенергії, газу та води, фінансова діяльність, операції з нерухомістю; освіта, охорона здоров'я, державне управління, надання комунальних та інших послуг); неміські види економічної діяльності (сільське господарство, рибальство, видобування корисних копалин, будівництво, оптова та роздрібна торгівля)¹²⁹.

Як зазначають науковці, за результатами зарубіжних обстежень міст та агломерацій, позитивні структурні зрушення полягають у зростанні частки сектору інтелектуальних і ринкових послуг, зниженні низько конкурентної на глобальному ринку частки промисловості, скороченні частки бюджетних секторів. Застійними явищами у структурних зрушеннях економіки міст вважають їх орієнтованість на випуск промислової продукції або видобуток природних ресурсів¹³⁰.

Аналіз зарубіжного досвіду оцінки трансформації економічної структури міст та агломерацій дає змогу зробити висновки:

1) еталонна структура сучасної міської економіки – це високо диверсифікована структура без видів діяльності, що належать до видобувної промисловості, з балансом між приватним і державним сектором і відносно рівномірним розподілом ВМП за видами економічної діяльності;

2) високорозвинені світові міста описуються саме еталонною діяльнісно-видовою структурою економіки, оскільки саме вона володіє відносно великим потенціалом економічного росту або є ознакою та наслідком економічного росту¹³¹.

З початком процесу децентралізації з 2014 р. в Україні стали особливо помітними виклики, що вимагають проведення структурної політики щодо міст обласного значення, яка полягає у активізації пошуку нових підходів до оцінювання структурних трансформацій, обґрунтуванні нових інструментів проведення структурної політики і механізмів її реалізації. Таким чином, метою структурної трансформації та політики щодо розвитку міст мають стати питання випереджаючого формування нової культури підприємництва, навичок, які будуть затребувані у перспективі, розвиток нових секторів економіки міст, розширення діяльності університетів як джерел нових бізнес-спільнот і культури.

Розроблення і проведення адекватної структурної політики вимагають правильного уявлення про економічну ситуацію в містах і про її трансформації з плином часу. Це ставить високі вимоги до економічної статистики й аналітики, однак фокус вітчизняної регіональної статистики зміщений у бік виробництва товарів і послуг індустріальної фази розвитку суспільства, що спотворює уявлення про характер економічного розвитку і призводить до недооцінки ролі високотехнологічних виробництв і нової економіки, а

¹²⁹ Экономика российских городов и городских агломераций. Москва, 2018. Вып. 3. Структура экономики и потенциал роста. 24 с. URL: <http://www.urbanecomonomics.ru/sites/default/files/vgp3stuctureiue.pdf>

¹³⁰ Там само. – С. 15.

¹³¹ Там само. – С. 17.

використання інформаційно-комп'ютерних технологій підприємствами зводиться до агрегування показників на національному рівні. Важливість вивчення просторової структури економіки міста зумовлена тим, що вона чітко транслює всі еволюційні та революційні зміни в місті, здатна трансформуватися дещо інерційно під дією нових чинників, потреб суспільства, перед викликами для екології й соціуму та є своєрідною результуючою характеристикою управління міською економікою.

Сучасні наукові підходи дослідження просторової організації економіки урбанізованих територій тісно пов'язані з поняттям просторової структури міського господарства як основної її складової. За одним з визначень, яке поширене в економічній літературі, під «просторовою організацією економіки міста» слід розуміти розміщення населення, органів влади, інфраструктури і виробництва на території та якісні характеристики середовища, що відображається на діяльності суб'єктів господарювання в місті¹³².

Як зазначають науковці, просторова структура економіки міста характеризується взаєморозташуванням і способом поєднання різноманітних просторових систем (окремі системи – системи міського розселення) або комплексів (інтегральні – економічні райони)¹³³.

Складовими просторової структури економіки міста є частини економічного простору, які поділяються на центр, напівпериферію та периферію міського економічного простору та взаємовідношення між цими складовими з виявленням домінуючих компонентів, структурними диспропорціями та бар'єрами. Аналіз особливостей вищенаведених економічних структур міста показав їхню особливість оцінки не лише функціонування, а й окремі оцінки трансформаційних зрушень, водночас певну універсальність щодо обґрунтування вибору методів дослідження, серед яких виділяються кількісні, якісні та комплексні (які поєднують як описовий так і кількісний аналіз), що можна за методичними підходами поділити на групи: статистичні, соціологічні та динамічні, кожній з яких притаманні ефективні методи дослідження (табл. 2.2).

Вищенаведені методи оцінювання трансформації економічної структури міста є більшою чи меншою мірою інформативні, виконують певні завдання дослідження та мають свої переваги та недоліки. Так, група кількісних методів оцінювання володіє високою точністю та інформативністю, однак і залежністю від первинної інформаційної бази, статистичного супроводу, які не дають можливості оцінити вплив трансформаційних процесів на економіку та суспільство, довіклля тощо. Соціологічні методи тісно пов'язані із соціологічною урбаністикою та економікою міста суттєво доповнюють кількісні методи новими результатами з якісними описовими

¹³² Дворякина Е. Б., Кайбичева Е. И., Титовец А. Ю. Исследование пространственной организации экономической деятельности в новом индустриальном городе. *Вестник Челябинского государственного университета. Экономические науки*. 2018. № 8(418). Вып. 62. С. 79-89, С.80.

¹³³ Анопченко Т. Ю., Мурзин А. Д. Организация урбанизированных территорий в пространстве городской среды. *Terra Economicus*. 2011. Т. 9. № 4. С. 164-167, с.164.

характеристиками, що дає змогу прийняти правильне рішення під час розроблення структурної політики розвитку міста. Динамічні методи оцінювання дають можливості виявити хронологічні закономірності, циклічність характеру розвитку міста та розробити заходи стимулювання чи гальмування окремих процесів у місті.

Таблиця 2.2

**Методичні підходи до оцінювання
трансформації економічної структури міста***

Підходи	Методи		
	Кількісні	Якісні	Комплексні
Статистичний	Економетричні оцінки, індекс структурних зрушень, балансовий метод, таблиці «затрати-випуск», коефіцієнти локалізації, спеціалізації, диверсифікації; статистичні методи оцінки пропорційності структури, оцінка взаємозв'язків між елементами (просторова та економічна зв'язність); кореляційно-регресивний аналіз, фінансовий аналіз; коефіцієнт структурної інтенсивності	Рейтингування, порівняння, типологія, класифікація	Моделювання, інтегральний показник ефективності структурних зрушень
Соціологічний	Соціологічні опитування (анкетування), вивчення громадської думки	Експертні опитування, мозковий штурм, інтерв'ю, оцінювання соціальної сегрегації, аналіз активності соціальних мереж	Форсайтінг (сукупність методів Форсайту), стратегічне планування, SWOT-аналіз
Динамічний	Ретроспективного аналізу, прогнозування; аналіз циклів; лінійний коефіцієнт структурних зрушень	Бенчмаркінг, міжнародні порівняння	Імітаційне моделювання

*Джерело: складено автором

Результати досліджень підтверджують істотні зміни загальних умов формування та реалізації структурної політики упродовж останніх двох десятиліть:

1) посилення орієнтації економіки на людину та її потреби, підвищення значущості ролі суспільства як кінцевого споживача. Провідну роль зміни поколінь, причому не тільки і не стільки в споживанні, скільки в моделях поведінки, ціннісних орієнтаціях тощо;

2) масштабні технологічні зміни четвертої промислової революції, яка зумовлює поєднання радикальних змін у секторах економіки з високим рівнем невизначеності наслідків;

3) розвиток глобальних ланцюжків вартості, що призводить до подальшого поглиблення міжнародного поділу праці; процеси регіоналізації та все більшого переходу контрактації у форму глобальних ланцюжків і

технологічних платформ підсилюють селективність у встановленні економічних відносин;

4) урбанізаційні процеси, що призводять до підвищення «щільності» різнорідних економічних агентів. Це розширює можливості розвитку нових секторів економіки, перш за все послуг, і підвищує значущість дій щодо розвитку інноваційних екосистем не тільки на рівні регіонів, але й міст¹³⁴.

Необхідність трансформації економічної структури вітчизняних міст зумовлена рудиментами існування промислових концепцій розвитку міст, які полягають у домінуванні інтересів розміщення промислових об'єктів, містобудівного планування промислових зон, забезпеченні їх транспортними та інженерними мережами, системою підготовки виробничих кадрів, переважання високої щільності житлової забудови над інтересами мешканців у соціальному розвитку та безпечності умов проживання.

Структурна трансформація економіки міст стосується покращення стану інфраструктури, інвестиційного клімату, впорядкування дорожнього руху та громадського транспорту, покращення комунікації між структурними складовими для раціонального управління розвитком міста.

Аналіз іноземного досвіду та теорій розвитку міста доводять, що у рамках модернізаційних процесів в економіці міст відбуваються зміни, що призводять до:

– *кількісних зрушень у структурі економіки*, що полягають у: підвищенні ефективності виробництва, зростанні продуктивності праці, інноваційної активності міста, використанні інформації як важливого чинника розвитку економіки міста; скороченні трудомісткості праці;

– *якісних змін, які стосуються диверсифікації економіки*, що формує стійкість та адаптивні можливості секторальної економічної структури (скорочення частки секторів матеріального виробництва та динамічний розвиток сфери послуг; якісні зміни у структурі послуг на користь четвертинного та п'ятеринного секторів; зміни у структурі зайнятості населення на користь сфери послуг, підвищення мобільності людського капіталу).

Структурні трансформації забезпечуються **якісними інституційними змінами** економіки міста та її управлінням (інституційна трансформація), в результаті яких досягається:

- посилення економічної спроможності міської економіки;
- розвиток нових форм просторової організації економіки на території міста (креативні квартали, кластери, коворкінги, бізнес-інкубатори, стартапи, технопарки, індустріальні парки, технологічні платформи);

¹³⁴ Структурные изменения в российской экономике и структурная политика. Аналитический доклад. Москва: НИУ ВШЭ, 2018. 252 с., С. 6. URL: <https://www.hse.ru/data/2018/04/13/1150725828/Аналитический%20доклад%20по%20структурной%20политике.pdf>

– високий динамізм розвитку локальних ринків товарів, праці, капіталу;

– формування й залучення якісних інвестицій в економіку міста завдяки ефективній міській політиці та управлінню органів місцевого самоврядування у частині створення умов для сприятливого інвестиційного клімату.

Зазначимо, що структурні трансформації сприяють розширенню економічного простору міста (трансформація просторової структури), яке спостерігається у : активізації економічного співробітництва міста з прилеглою територією; збільшенні обміну продукцією та послугами на регіональному та локальному рівнях.

Практика структурних трансформацій економіки міст доводить їх залежність від зовнішніх та внутрішніх чинників. До зовнішніх чинників віднесемо: стрімку урбанізацію; науково-технічний прогрес (інтелектуалізація міського розвитку, цифровізація, smart city); глобалізацію; геополітичну ситуацію; конкуренцію на світових ринках; екологічне навантаження на довкілля; стратегічні орієнтири та пріоритети розвитку видів економічної діяльності на глобальному та національному рівнях, зумовлені новими світовими стандартами розвитку міст (децентралізація, деіндустріалізація, демасифікація, соціалізація економіки), впровадженням принципів Нового урбанізму, Цілей сталого розвитку для досягнення сталого, інклюзивного розвитку. Так, у Цілі 11 визначено індикатори інклюзивного розвитку міських територій, які полягають у забезпеченні доступним житлом та відповідними послугами, мобільності населення, територіальної інтеграції, ролі міст у згуртуванні спільнот тощо¹³⁵. Погоджуємося із думкою науковців, що дія цих чинників є різновекторною, що ускладнює здійснення інтегральної оцінки для всіх міст¹³⁶.

До внутрішніх чинників належать:

- демографічні (приріст та скорочення населення, баланс економічно-активного населення, зростання старіння населення, рівень зайнятості та безробіття, міграційні потоки та внутрішня просторова мобільність населення);

- екологічні (умови проживання, рівень забруднення території);

- містобудівні або планувальні (практика просторового планування, дотримання містобудівних умов та обмежень);

- економічні (монофункційність чи диверсифікованість економічної структури, капітальні інвестиції у міський розвиток, виконання міських

¹³⁵ Жаліло Я. Перспективні завдання регіонального розвитку в зміцненні конкурентоспроможності регіонів України. Круглий стіл «Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року: єдність у розвитку!» 20 червня 2019, НІСД. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-06/%D0%AF.%D0%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%BB%D0%BE.pdf>

¹³⁶ Ревич Б.А., Кузнецова О.В. Человек в мегаполисе: опыт междисциплинарного исследования. Москва: ЛЕНАНД. 2019. 640 с.

програм розвитку, сприяння розвитку локального бізнесу, механізми регулювання економіки, тінізація міського господарства);

- соціальні (рівень соціальної сегрегації, розвиненість соціальної інфраструктури, соціальний захист та охорона здоров'я, доступ населення до освітніх послуг);

- інституційні (управління містом на засадах демократії, розвитку громадянського суспільства, корумпованість місцевих органів влади, бюджетна політика та стратегування соціально-економічного розвитку).

Технічний прогрес та нові глобальні тренди на світовому ринку призводять до глибокої економічної реструктуризації міст. Загальновідомо, що в економічних та суспільно-географічних науках розвиток економіки міста залежить від його економіко-географічного положення, функціонального значення в системі розселення населення, інтенсивності виробничих зв'язків з прилеглою територією, залученості у світову економіку, чисельності економічно активного населення та його зайнятості, виробничої потужності основних видів економічної діяльності.

Якщо структуру економіки розглядати за секторами, які мають різне функціональне навантаження та значення для економічного розвитку, то слід виділити базовий, обслуговуючий та сектор домогосподарств. Власне від особливостей поєднання цих секторів та їх ефективності залежить соціально-економічний розвиток міста. Водночас базовий сектор, який відіграє містоформуючу роль, виробляє товари та надає послуги, які використовуються в місті та експортуються за його межами, визначає також і чисельність населення, яке проживає в місті та зайняте в основному виробництві, визначає імідж міста, його місію серед інших аналогічних поселень.

До базового сектору міської економіки відносять промисловість, будівництво, вищу освіту, управління, транспорт (зовнішнє сполучення). До обслуговуючого сектору належать підприємства, що забезпечують функціонування базового сектору (ремонтні майстерні, науково-дослідні організації), так і життя населення: хімчистки, пральні, ресторани, ремонтні майстерні тощо. Сектор домогосподарств як агрегований суб'єкт макроекономіки складається з усіх наявних домогосподарств.

Окрім цих секторів у містах чітко простежується неформальний сектор, у якому зайняті незареєстровані особи, які надають послуги, виробляють продукцію, не сплачуючи при цьому податків. За статистичними даними, чисельність неформально зайнятого населення є вищою серед мешканців сіл – 54%, а в містах – 46%¹³⁷, з тенденцією до зростання у містах. Хоча й в містах вона може бути ще вищою, ніж засвідчує офіційна статистика, адже не повною мірою враховано вторинну (подвійну, а то й потрійну) зайнятість, зайнятість у

¹³⁷ Неформально зайняте населення за статтю, місцем проживання. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_smpsz_u.htm

нових видах економічної діяльності, які пов'язані з функціонуванням цифрових технологічних платформ типу Uber, Bolt, Uklon та ін.

Розглядаючи містобудівні або планувальні чинники, слід зазначити, що у вітчизняній науковій літературі неодноразово наголошується на перспективах просторового розвитку міст, регіону та держави. Активізувалися наукові дискусії з приводу формування і розвитку міських агломерацій в умовах формування міських об'єднаних територіальних громад (ОТГ), ролі великих міських агломерацій у соціально-економічному розвитку країни, які при гіперконцентрації економічних активів у межах міського утворення здатні спустошити периферію, посилити просторові диспропорції, знизити потенціал розвитку малих та середніх міст.

Відповідно до вищенаведених особливостей на основі вивчення досвіду зарубіжних країн можемо виділити загальні особливості сучасної структурної політики розвитку міст:

1) визнання одним з важливих драйверів економічного зростання сучасної обробної промисловості поряд з посиленням ролі в економічному розвитку сектору послуг, де спостерігається підвищення інновативності, розширення участі в глобальних ланцюжках вартості і зростання продуктивності;

2) в умовах виникнення нової техніко-економічної парадигми розширюються мотивації для окремих країн і міст з швидкого технологічного просування, «перескакування» через певні стадії й орієнтації на принципово нові ринки;

3) структурні зрушення в економіці міст істотно визначаються змінами в людському капіталі, складом доступних компетенцій. Як наслідок, зростає увага держав до структурної політики, в якій на зміну виділенню секторальних пріоритетів приходить визначення та підтримка ключових компетенцій людей і розвиток людського капіталу;

4) базові підходи до проведення структурної політики значною мірою залежать від рівня розвитку економіки. Для країн зі середнім доходом пріоритетними вважаються такі напрями структурної політики, як інвестиції у вищу освіту, підвищення технологічної сприйнятливості, створення середовища, що заохочує прийняття ризиків інновацій;

5) виникнення нових викликів для регулювання, зокрема: нові види економічної діяльності породжують нові обмеження, водночас традиційний інструментарій втрачає свою ефективність; виникають нові прояви монополізму, зокрема пов'язані з розвитком цифрових платформових монополій; ускладнюються (стають неоднозначними) питання оподаткування нових бізнес-моделей;

6) у багатьох країнах і містах під час формування та реалізації структурної політики чітко простежується циклічність, пов'язана, як правило, з політичними циклами, що характерно також і для промислово розвинених країн.

2.2. Особливості трансформації економіки великих, середніх і малих міст Західного регіону: порівняльний аналіз

Особливості трансформації економіки великих, середніх і малих міст зумовлюються низкою чинників, пов'язаних з їх величиною за чисельністю населення. Вказані чинники значною мірою відображають культурно-історичні традиції розвитку (інституційну спадщину) відповідних міст і впливають на формування характерних особливостей функціонування міської економіки. У свою чергу, величина міста, як і його галузева спеціалізація та інституційна спадщина часто пов'язані з особливостями просторової локалізації (географічним розташуванням). Відтак, дослідження трансформаційних процесів в економіці міст Західного регіону України має ґрунтуватися на виявленні тих домінуючих характеристик кожного із них, які, поряд з величиною, визначають якість їх людського капіталу, транспортно-логістичну доступність, наближеність до джерел сировини та ринків збуту продукції, інституційну спроможність економіки, а також місце в регіональному (загальнодержавному, міжнародному) поділі праці.

З огляду на це, порівняння особливостей трансформації економіки великих, середніх і малих міст доцільно здійснювати на основі їх попереднього групування за низкою базових критеріїв, серед яких першочергове значення слід надати чисельності населення. Разом із цим, слід враховувати і функціональну спрямованість економіки, транспортно-логістичну доступність та інституційну спроможність (господарські традиції) міста, які відображаються, як у галузевій спеціалізації міської економіки, так і в її забезпеченості людськими ресурсами.

Найбільш універсальним є підхід до поділу міст за їх величиною з огляду на чисельність наявного населення. Так, у більшості джерел міста відносяться до малих, якщо налічують до 50 тис мешканців, до середніх – у випадку чисельності населення від 50 до 100 тис. осіб, а до великих у тому разі, якщо кількість їх мешканців перевищує 100 тис. осіб.¹³⁸

Водночас, структурування міст за іншими критеріями є значно менш однозначним. Так, аналізуючи напрацювання українських і закордонних вчених з проблем поділу міст на різні типи за критерієм функціональної спрямованості їх економіки, привертає увагу відсутність єдиного методологічного підходу до виділення різних функціональних типів. Так, Д. Бакалова виділяє вісім типів міст: 1) м. Київ як столиця України; 2) найкрупніші та великі багатофункціональні міста; 3) міста, в яких переважають промислові функції; 4) міста, в яких переважають промислові та транспортні функції; 5) міста, в яких переважають транспортні функції; 6) міста, в яких однаково поєднуються промислові та рекреаційні функції; 7) організаційно-господарські та культурно-побутові центри місцевого

¹³⁸ Міста в Україні. URL: <https://www.csi.org.ua/news/mista-v-ukrayini/>.

значення, центри агропромислових комплексів; 8) промислово-аграрні центри.¹³⁹

В. Шкабаро виділяє міста зі спеціальним статусом (наприклад, спеціалізовані економічні зони чи території пріоритетного розвитку), міста-полігони державно-правового експерименту; міста-державні історико-культурні заповідники; міста-зони надзвичайної ситуації техногенного і природного характеру; міста-гірські населені пункти.¹⁴⁰

Беручи за основу класифікацію І. Салія, міста обласного значення за функціональною ознакою можна віднести до однієї з шести основних груп: портів, курортно-рекреаційні, наукові, управлінські (організаційно-господарські), культурно-освітні та шахтарські.¹⁴¹

Водночас, Т. Черемісіна, Г. Казачковська та О. Токаренко звертають увагу на те, що на практиці майже не існує міст, які б виконували лише одну із наведених функцій. Тому важливого значення набуває диференціація міст та виділення однієї або кількох ключових функцій для кожного з них. При цьому необхідно також враховувати тип міста за генетичною ознакою, тобто історичним походженням. Відповідно до неї міста поділяють на три типи: міста, які виникли на транспортних і торговельних шляхах; міста – центри гірничодобувної промисловості та міста-курорти.¹⁴²

Зважаючи на зазначене, а також беручи до уваги особливості розвитку та структурної трансформації економіки різних міст Західного регіону України, оптимальним є виділення чотирьох основних їх категорій за критерієм домінуючої функціональної спрямованості економічного розвитку, а саме: промислово-індустріальні (наприклад, мм. Борислав і Червоноград (Львівська область), Калуш і Бурштин (Івано-Франківська область), Дубно (Рівненська область)); туристично-рекреаційні (мм. Трускавець і Моршин (Львівська область), Яремче (Івано-Франківська область) та ін.); транспортно-логістичні (мм. Чоп (Закарпатська область), Ковель (Волинська область) тощо), а також культурно-історичні (мм. Коломия (Івано-Франківська область), Самбір (Львівська область), Острог (Рівненська область), Володимир-Волинський (Волинська область) і низка інших міст Західного регіону України.

При цьому багато західноукраїнських міст поєднують у собі риси відразу декількох типів (у такому разі окремі типологічні ознаки виявляються більш яскраво, а інші – менш відчутно). Водночас, ціла низка досліджуваних міст характеризується приблизно однаковою належністю до різних типів за критерієм функціональної спрямованості їх економіки, оскільки відповідні риси їх економічного розвитку виражені приблизно однаково. До таких міст,

¹³⁹ Бакалова Л. Структурно-функціональна типологія міст як ефективний інструмент управління розвитком міста. *Управління сучасним містом*. 2007. № 1. С. 181-191, 186.

¹⁴⁰ Шкабаро В. Критерії класифікації міст. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4-5. С. 100-107, 101.

¹⁴¹ Салій І. Українські міста: питання власності і муніципального управління. К., 2001. 415 с. С. 18.

¹⁴² Черемісіна Т., Казачковська Г., Токаренко О. Дослідження питань визначення та класифікації населених пунктів. URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/138.pdf/>

зокрема, можна віднести: Стрий і Дрогобич Львівської області, Мукачево Закарпатської області, а також майже усі великі міста, якими є обласні центри Західного регіону України.

Як уже зазначалося, аналіз трансформаційних процесів в економіці міст актуалізує необхідність врахування інституційних та просторових аспектів їх життєдіяльності. Адже відкритість інституційного середовища міста до еволюційних змін є одним з основних чинників його економічного розвитку, а вигідне географічне розташування і достатня транспортна доступність визначають здатність економіки міста інтегруватися в нові ланцюги доданої вартості та адаптуватись до сучасних інноваційних процесів.

З огляду на це міста Західного регіону України можна також поділити на дві основні групи за критерієм відкритості їх економіки до змін (гнучкості ділових традицій і культури підприємництва): динамічні та консервативні, а також на три типи за критерієм просторової локалізації: транзитні, прикордонні та периферійні.

З огляду на все зазначене, потенційно найбільш успішними (зокрема, з погляду розгортання еволюційних трансформаційних процесів у міській економіці) є ті міста, які характеризуються динамічним типом ділової культури, належать до числа багатофункціональних за критерієм галузевої спеціалізації, а також локалізовані у прикордонній зоні або на перетині важливих транспортних магістралей (шляхів сполучення). При цьому домінуючим критерієм при дослідженні економічних трансформацій таких міст є їх величина, відображена, насамперед, у чисельності населення. Водночас, невеликі, периферійні і монофункціональні міста, з консервативним типом ділової культури, зазвичай виявляються найменш успішними та ефективними з погляду досягнення належної якості, глибини та динаміки трансформування їх економіки в довгостроковій перспективі.

Зважаючи на зазначене, для здійснення порівняльного аналізу особливостей трансформації економіки великих, середніх і малих міст Західного регіону України важливо врахувати не лише їх розмір (чисельність населення), але й належність до різних типів за критеріями просторової локалізації, функціональної спрямованості економіки, господарських традицій (ділової культури), і відкритості до змін.

З огляду на це, для проведення порівняльного аналізу нами було обрано чотири великі міста (з чисельністю населення понад 100 тис), а саме:

1. Львів (велике, багатофункціональне місто, з динамічною діловою культурою, яке знаходиться на перетині важливих транспортних магістралей і розташоване відносно недалеко від кордону);

2. Ужгород (велике місто, наближене до кордонів одразу з кількома європейськими державами, що визначає його значний транзитний потенціал, з диверсифікованою проте консервативною діловою культурою, а також наявними ознаками економічної периферійності);

3. Рівне (велике місто, віддалене від кордону, але розташоване на важливій транспортній магістралі «Київ-Львів-Чоп (Краків)», з посередньою

диверсифікованістю господарського розвитку і такою ж динамічністю ділової культури);

4. Луцьк (велике, відносно наближене до кордону місто, яке, проте, розташоване дещо відособлено від важливих транспортних магістралей, і характеризується вищим за середній рівнем диверсифікованості економіки та гнучкості ділової культури).

Групу аналізованих середніх міст склали:

1. Червоноград Львівської області (яскраво виражене старопромислове місто, відносно наближене до кордону, з монофункціональною економікою та консервативною діловою культурою);

2. Мукачево Закарпатської області (багатофункціональне наближене до кордону місто, розташоване на перетині важливих міжнародних транспортних шляхів сполучення, з високим транзитним і транспортно-логістичним потенціалом, багатофункціональною економікою, але відносно консервативною діловою культурою);

3. Коломия Івано-Франківської області (місто віддалене від кордону, із середнім рівнем диверсифікованості економіки та динамічності ділової культури, яке тяжіє до туристичного типу функціональної спрямованості свого господарського розвитку);

4. Ковель Волинської області (великий прикордонний транспортно-логістичний центр, з відносно багатофункціональною економікою та середнім рівнем гнучкості ділової культури).

У вибірку малих міст потрапили:

1. Борислав Львівської області (периферійний старопромисловий центр з консервативним типом ділової культури і відносно невисоким рівнем диверсифікованості економіки);

2. Чоп Закарпатської області (важливий транскордонний транспортно-логістичний центр, розташований на межі трьох держав, що зумовлює фактичну моноспеціалізацію його економіки та надзвичайно консервативну ділову культуру);

3. Яремче Івано-Франківської області (вузькоспеціалізований туристично-рекреаційний центр, віддалений від кордону, з консервативною діловою культурою);

4. Острог Рівненської області (місто, яке можна віднести до переважно культурно-історичного типу, для якого характерні ознаки периферійності, що зумовлено відносною віддаленістю від важливих транспортних магістралей, що також зумовлює низький рівень гнучкості його ділової культури при відносно високій диверсифікованості економіки (проте ця диверсифікованість визначається вже згаданою периферійністю, коли всі галузі є приблизно однаково нерозвинутими).

Аналізуючи порівняльні особливості розвитку обраних для дослідження великих міст Західного регіону України, належних до різних типів за критеріями просторового розташування та функціональної спрямованості економіки, а також особливостей ділової культури, звертає на

себе першочергову увагу фактична відсутність скільки-небудь очевидних спільних тенденцій у характері їх економічних трансформацій (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Окремі показники економічного розвитку деяких великих міст
Західного регіону України***

Показники	Міста							
	Львів		Ужгород		Рівне		Луцьк	
	2010	2019	2010	2019	2010	2019	2010	2019
Чисельність наявного населення, тис. осіб	760	756	116	115	250	246	212	217
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	272	244	46	37	78	63	73,8	67,8
Обсяг реалізованої продукції (товарів і послуг), млрд грн	58,7	213,4	7,0	16,2	10,8	32,7	28,1	138,5
Обсяг реалізованих послуг, млрд грн	7,1	24,5	0,5	1,6	1,8	3,3	0,9	3,0
Обсяг перевезених автомобільним транспортом вантажів, млн т.	5,1	7,0	2,0	1,3	2,0	2,6	3,1	3,6
Вантажооборот автомобільного транспорту, млн ткм	687,0	1032	392	514	585	927	545	683
Готелі та аналогічні засоби розміщення туристів / кількість місць у них, одиниць	48 / 4643	50 / 5627	19 / 1384	17 / 1139	8 / 886	6 / 371	8 / 931	7 / 648
Роздрібний товарооборот підприємств, млн грн	8806	34862	1918	5631	2556	7926	2156	7132
Загальна площа прийнятих в експлуатацію житлових будівель, тис. м ²	170,0	567,3	26,0	70,3	40,2	85,4	45,2	75,6
Капітальні інвестиції, млн грн	5222	13367	255	1141	664	2187	764	3203
Експорт товарів, млн дол. США	333	631	63	112	217	106	185	163
Експорт послуг, млн дол. США	45	302	6	38	50	24	21	10

* Джерело: дані головних управлінь статистики відповідних областей

Так, протягом 2010-2019 років, при відносно незмінній чисельності населення в обраних для дослідження великих містах Західного регіону України, спостерігалися доволі різноспрямовані тенденції їх структурно-економічного розвитку. Про це свідчить динаміка низки аналізованих показників. Наприклад, попри те, що середньооблікова кількість штатних

працівників у всіх досліджуваних великих містах зменшилася (у Луцьку – майже на 10%, у Львові перевищила 10%, а в Рівному та Ужгороді сягала 20%), обсяг реалізованої продукції, товарів і послуг відзначався зростанням: в Ужгороді – у 2,3 рази, в Рівному – у 3 рази, у Львові – у 3,6 рази; а в Луцьку майже у 5 разів. Тобто, протягом аналізованого періоду часу найкраща економічна динаміка спостерігалася у м. Луцьку, трохи гіршою вона була у м. Львові, а м. Ужгород розвивалося найменш успішно.

Водночас, в економіці кожного зі згаданих міст структурні зміни мали свої характерні особливості. Передусім це стосується частки послуг у загальному обсягу реалізованої продукції. Так, якщо в Ужгороді вона зросла з 7,1% до 9,9%, то в інших трьох великих містах – знизилася: у Львові – на 0,6% (з 12,1% до 11,5%), у Луцьку – на 1% (з 3,2% до 2,2%), а в Рівному – на 6,6% (з 16,7% до 10,1%). При цьому привертає увагу той факт, що найменш розвиненою сфера послуг протягом усього досліджуваного періоду залишається у м. Луцьку, який у 2019 р. поступався іншим трьом містам за показником її частки у міській економіці приблизно у 5 разів (2,2% на тлі 9,9% в Ужгороді, 10,1% у Рівному і 11,5% – у Львові). Показовим у цьому сенсі є також і те, що обсяг реалізованих послуг у м. Луцьку, як у 2010, так і в 2019 р. поступався аналогічному показнику м. Рівного, хоча за чисельністю населення, кількістю штатних працівників та обсягом реалізованих товарів воно є попереду.

Описана тенденція підтверджується співвідношенням експорту послуг до експорту товарів, яке у м. Львові з 2010 р. до 2019 р. зросло з 13,5% до 47,9%, в м. Ужгороді – збільшилося з 9,5% до 33,9%, а в м. Рівному залишалося практично незмінним (23,0% у 2010 р. і 22,6% у 2019 р.). Натомість у м. Луцьку спостерігалася падіння цього показника майже удвічі: з 11,4% до 6,1%. Відтак, станом на 2019 р. м. Луцьк поступався за цим показником: м. Львову – майже у 8 разів, м. Ужгороду – у понад 5 разів, а м. Рівному – у 3,7 рази. При цьому в абсолютному виразі експорт послуг з Луцька поступається Рівному майже у 2,5 рази, м. Ужгороду – в 3,8 рази, а м. Львову у понад 30 разів (хоча за експортом товарів м. Луцьк відстає від м. Львова не більше ніж у 4 рази, а аналогічні показники м. Ужгорода і Рівного він перевищує).

Водночас, аналізуючи структуру ринків послуг досліджуваних великих міст Західного регіону України, слід відзначити, що основну частку в них як правило займають транспортні та туристичні послуги (крім м. Львова, де також доволі потужно представлено інформаційні та ІТ-послуги). Зокрема, протягом 2010-2019 років вантажооборот автомобільного транспорту в кожному з чотирьох загаданих великих міст збільшився у середньому від 1,3 до 1,6 рази. Спостерігалася також і збільшення обсягу перевезених автомобільним транспортом вантажів (у всіх містах крім Ужгорода, де мало місце падіння на 35%).

Аналізуючи стан готельного господарства у досліджуваних великих містах, варто акцентувати увагу на тому, що в м. Рівному, Луцьку та Ужгороді спостерігалася скорочення кількості місць у готелях та аналогічних закладах розміщення туристів (на 60%, 30% і 18% відповідно) при фактично незмінній кількості таких закладів. Крім того, можна стверджувати, що у 2020 та 2021 роках

ситуація з розвитком цього сектору послуг ще більше ускладниться через наслідки поширення пандемії коронавірусу та зумовлені цим карантинні обмеження.

Вказані обмеження також негативно вплинуть і на торговельну сферу, яка у досліджуваних містах протягом 2010-2019 років розвивалася доволі стрімкими темпами. Так, роздрібний товарооборот підприємств зріс: у м. Львові майже у 4 рази, у м. Рівному та м. Луцьку – у понад 3 рази, а в м. Ужгороді – близько 3 разів. При цьому безумовним лідером за цим показником з-поміж чотирьох зазначених міст був м. Львів, роздрібний товарооборот підприємств якого у 2010 р. перевищував аналогічні показники трьох інших міст в середньому в 4 рази, а в 2019 р. – у 5 разів.

Ще більш істотне переважання м. Львова спостерігалось за показником капітальних інвестицій в економіку міста. Так, у 2010 р. за обсягом капітальних інвестицій м. Львів перевищував м. Луцьк у 7 разів, Рівне – у 8 разів, а Ужгород майже у 20 разів. У 2019 р. відповідне переважання дещо зменшилося, але залишалося доволі відчутним: у 4, 7 і 12 разів відповідно. При цьому слід зазначити, що найбільший приріст капітальних інвестицій у 2019 р. порівняно з 2010 р. спостерігався в Ужгороді (аутсайдера за цим показником з-поміж усіх досліджуваних міст), де зростання становило 4,5 рази. На другому місці за темпом приросту капітальних інвестицій було м. Луцьк (4,2 рази). У Рівному відповідне зростання склало 3,3 рази. А от у м. Львові, що був і залишився лідером за показником вкладених капітальних інвестицій як у 2010 р., так і у 2019 р., динаміка зростання склала лише 2,6 рази.

За загальною площею прийнятих в експлуатацію житлових будівель м. Львів виявилось лідером з-поміж усіх чотирьох досліджуваних великих міст не лише за абсолютними показниками, але і за темпом їх зростання. Так, у 2010 р. переважання Львова над Ужгородом за цим показником становило 6,5 рази, над Рівним – 4,2 рази, а над Луцьком – 3,8 рази. У 2019 р. відповідні співвідношення збільшились до: 8,1 рази, 6,6 рази та 7,5 рази. Тобто, з 2010 до 2019 року перевага Львова над іншими трьома зазначеними містами зросла в середньому на 4,8-7,4 рази. Це було зумовлено тим, що протягом вказаного періоду Львів наростав свої потужності за цим показником у 3,3 рази, тоді як Ужгород – у 2,7 рази, Рівне – у 2,1 рази, а Луцьк – в 1,7 рази.

Якщо проаналізувати товарну структуру зовнішньої торгівлі Львова, то більше третини обсягу експорту (199,2 млн. дол. США або 36,1%) забезпечує продукція сільського господарства та харчової промисловості. Зокрема, 91,3 млн. дол. США (16,6% від загального обсягу експорту) припадає на жири та олії тваринного або рослинного походження. Більше чверті експорту забезпечує експорт машин, обладнання, механізмів та електротехнічного обладнання (153,7 млн. дол. США або 27,9%). Решта обсягів експорту припадає насамперед на текстильні матеріали та вироби (14,3%), деревину і вироби з деревини (5%) та меблі (3,2%).¹⁴³

¹⁴³ Індекс конкурентоспроможності міст. URL: https://sme.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/1.2_MCI_2019-2020_Part_2_Profiles_07.09.2020_UKR.pdf

У товарній структурі зовнішньої торгівлі м. Ужгорода майже третина експорту припадає на електричні машини, обладнання та їхні частини (39,8 млн дол. США або 31,4%). На другому місці серед експортних товарів знаходяться меблі (21,5 млн дол. США або 16,9%). Окрім того необхідно виділити продукцію сільського господарства та харчової промисловості (12,8%), деревину та вироби з деревини (10,3%), текстильні матеріали та вироби (9,8%) і продукцію хімічної промисловості та пов'язаних із нею галузей (8,4%).

В м. Рівному 31,3 млн. дол. США або 38,6% експорту забезпечують продовольчі товари та сировина, понад 20% експорту припадає на деревину та вироби з неї (20,8% або 16,7 млн дол. США). Крім того, до головних експортних товарів міста слід віднести машинобудівну продукцію (14,3%), а також продукцію нафтохімічного комплексу (6,7%) і чорні та кольорові метали (5,9%).¹⁴⁴

Натомість у товарній структурі зовнішньої торгівлі м. Луцька найбільше експорту забезпечує продукція машинобудування. Зокрема на товари Розділу XVI УКТЗЕД¹⁴⁵ (машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання) припадає 75,8 млн дол. США або 39,1%. Ще більше чверті експорту (51,8 млн дол. США або 26,7%) забезпечує продукція сільського господарства та харчової промисловості. Серед інших експортних товарів можна виділити деревину і вироби з деревини (8,9%), папір та картон (6,7%), текстильні матеріали та вироби (4,1%).¹⁴⁶

Підсумовуючи порівняльний аналіз структурного розвитку економіки великих міст Західного регіону України, слід відзначити, що за більшістю аналізованих показників абсолютним лідером виявилось м. Львів, а структура його економіки відзначалася найвищим рівнем диверсифікованості. Передусім, це стосується активного розвитку сфери послуг, що відповідає домінуючим трендам економічної еволюції сучасних великих міст світу. Натомість структура економіки інших великих західноукраїнських міст модернізується менш динамічно. При цьому в м. Луцьк переважає промисловий вектор розвитку, в м. Рівне – транспортно-логістична і торговельна сфера, а в м. Ужгород – туризм та інші супутні послуги.

Здійснивши більш ґрунтовний аналіз структури економіки м. Львова, як найбільшого з досліджуваних міст, було виявлено низку характерних особливостей її формування та розвитку.

Зокрема, за даними головного управління статистики у Львівській області, у структурі зайнятості м. Львова переважає промисловий сектор – до 30% зайнятих, а також торгівля і транспорт (приблизно по 20%), та операції з нерухомістю і надання послуг юридичним особам – понад 15%. За обсягами реалізованої продукції лідерство утримує торговельна сфера – приблизно 50%,

¹⁴⁴ Індекс конкурентоспроможності міст. URL: https://sme.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09/1.2_MCI_2019-2020_Part_2_Profiles_07.09.2020_UKR.pdf.

¹⁴⁵ Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності

¹⁴⁶ Там само.

за нею йдуть промисловість – майже 20% і транспорт – понад 10%. У структурі реалізованих послуг м. Львова на першому місці послуги у сфері транспорту і зв'язку – близько 50% усіх наданих послуг, а на другому операції з нерухомим майном, послуги юридичним особам та послуги з інжинірингу – понад 20%. Варто зазначити, що протягом 2010-2019 років не відбулося принципових змін у структурі економіки міста, якщо не брати до уваги незначне збільшення частки послуг юридичним особам та послуг з інжинірингу (за рахунок ІТ-галузі), а також незначне зниження частки транспортних послуг і торгівлі (на 5-7%).

Аналогічний «структурний консерватизм» притаманний також економіці середніх і малих міст Західного регіону України. Так, аналізуючи динаміку їх економічних трансформацій на прикладі обраних для дослідження середніх міст Західного регіону України (мм. Червонограда, Мукачєвого, Коломиї та Ковеля) протягом 2010-2019 років, привертає увагу скорочення середньооблікової кількості штатних працівників у кожному з них: від 33% у Червонограді до 8% у Коломиї. При цьому в м. Червоноград також спостерігалось значне зниження чисельності наявного населення (на 17%), у той час, як в інших досліджуваних середніх містах цей показник залишався фактично незмінним. Це дає підстави для висновку про те, що моноспеціалізованість м. Червоноград та його залежність від розвитку старопромислових галузей значною мірою спричинила депресивні тенденції в економіці міста. Вказана депресивність знайшла своє відображення також і в доволі незначному зростанні роздрібного товарообороту підприємств (лише в 1,6 рази, у той час, як у м. Мукачєве відповідне зростання склало більше 3 разів, у м. Коломия – понад 4 рази, а в м. Ковель – 2 рази). Відставання Червонограда від інших міст спостерігалось також і за динамікою показників обсягу вкладених капітальних інвестицій, обсягу перевезених автомобільним транспортом вантажів та експорту товарів (табл. 2.4).

Водночас, слід відзначити структурні зміни в економіці м. Червоноград, пов'язані з нарощуванням потенціалу сфери послуг та будівельної індустрії. Так, у 2019 р. порівняно з 2010 р. в цьому місті відзначалося семиразове збільшення експорту послуг та збільшення місць у готелях та аналогічних засобах розміщування туристів – на 22% (тоді як у трьох інших досліджуваних середніх містах цей показник знижувався). Загальна площа прийнятих в експлуатацію житлових будівель у м. Червоноград в 2019 р. була на 45% вищою, ніж у 2010 р. (для порівняння – у мм. Мукачєве та Коломия цей показник знизився більш ніж удвічі, і лише у м. Ковель – зріс у 2,5 рази).

Варто також наголосити на тому, що з-поміж обраних для аналізу чотирьох досліджуваних середніх міст Західного регіону України лідируючі позиції за більшістю показників зберігає Мукачєво, що зумовлено як багатофункціональністю структурного розвитку економіки цього міста, так і його вигідним просторовим розташуванням (його можна одночасно віднести і до прикордонних, і до транспортно-логістичних центрів і до осередків відпочинково-туристичної індустрії). Зокрема, Мукачєво стало єдиним з усіх

чотирьох загаданих міст, де у 2019 р. відзначалося зростання кількості наявного населення порівняно з 2010 р. Крім того, маючи у 2019 р. перевагу над трьома іншими містами за показником чисельності населення лише в 1,2-1,4 рази, м. Мукачево перевершувало їх: за середньообліковою кількістю штатних працівників – приблизно удвічі; за роздрібним товарооборотом підприємств – у середньому в понад 2 рази; за обсягом перевезених автомобільним транспортом вантажів – у 4-5 разів; за обсягом внесених в економіку міста капітальних інвестицій – у 5-7 разів; за вантажооборотом автомобільного транспорту – в середньому більше ніж у 7 разів; за експортом товарів – мм. Червоноград і Ковель – у понад 12 разів, а м. Коломию – більш ніж у 30 разів; за експортом послуг: мм. Ковель – у 20 разів, Червоноград – у 33 рази, Коломию – у 42 рази (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Окремі показники економічного розвитку деяких середніх міст
Західного регіону України***

Показники	Міста							
	Червоноград		Мукачево		Коломия		Ковель	
	2010	2019	2010	2019	2010	2019	2010	2019
Чисельність населення, тис. осіб	83	69	84	86	61	61	68	68
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	17,9	12,1	28,4	22,4	11,6	10,7	15,4	12,0
Загальна площа прийнятих в експлуатацію житлових будівель, тис. м ²	9,6	13,9	45,7	20,6	45,7	21,8	8,6	22,0
Обсяг перевезених автомобільним транспортом вантажів, млн т.	0,4	0,5	1,4	2,6	0,4	0,6	0,3	0,7
Вантажооборот автомобільного транспорту, млн ткм	50	78	546	864	49	37	40	229
Роздрібний товарооборот підприємств, млн грн	854	1396	857	2706	272,5	1166,3	407,3	844,3
Кількість місць у готелях та аналогічних закладах розміщення туристів, одиниць	75	92	466	310	95	26	568	387
Капітальні інвестиції, млн грн	177	312	435	1429	124	205	59	277
Експорт товарів, млн дол. США	32,3	34,3	156,7	421,3	7,3	12,7	18,6	34,6
Експорт послуг, млн дол. США	0,4	2,9	8,1	96,5	0,2	2,3	2,0	4,9

*Джерело: складено за даними головних управлінь статистики відповідних областей

На відміну від обраних для дослідження великих і середніх міст Західного регіону України, серед чотирьох малих міст, які аналізувалися в контексті особливостей трансформації їх економіки (Борислав, Чоп, Яремче та

Острог), не спостерігається такого ж очевидного лідера за показниками економічного розвитку, якими є Львів та Мукачево. Зокрема, попри доволі чітку диференціацію згаданих малих міст за чисельністю наявного населення (Борислав – 36 тис. осіб; Яремче – 23 тис. осіб; Острог – 16 тис. осіб; Чоп – 9 тис. осіб), кожне із них має свої особливі переваги. І якщо середньооблікова кількість штатних працівників в цілому корелює з чисельністю населення, то за обсягом реалізованої продукції та послуг, роздрібним товарооборотом підприємств роздрібної торгівлі, а також за загальною площею прийнятих в експлуатацію житлових будівель і величиною капітальних інвестицій лідерські позиції утримує Яремче (у цьому місті також найбільша місткість готелів та аналогічних засобів розміщення туристів, що є доволі природним з огляду на специфіку традиційної спеціалізації його економіки). Натомість м. Острог у 2019 р. стало лідером з-поміж усіх чотирьох досліджуваних малих міст за вантажооборотом автомобільного транспорту, а м. Борислав – за обсягом перевезених автомобільним транспортом вантажів (табл. 2.5).

Аналізуючи динаміку структурних змін в економіці обраних для дослідження малих міст Західного регіону України, слід відзначити, що в усіх із них мало місце скорочення середньооблікової кількості штатних працівників. Проте, якщо в м. Острог воно становило менше 10%, у мм. Борислав та Яремче – приблизно 20%, то в м. Чоп – впало на дві третини.

Загалом негативною є і динаміка загальної площі прийнятих в експлуатацію житлових будівель у досліджуваних малих містах. Лише в м. Острог цей показник у 2019 р. зріс на 16,7% порівняно з 2010 р., тоді як у м. Чоп ситуація залишилась незмінною, а в мм. Яремче та Борислав – погіршилась (падіння склало 3,6% та майже 40% відповідно).

Доволі нестабільно в малих містах Західного регіону України розвивалася також і транспортна галузь, про що свідчить динаміка показників обсягу перевезених вантажів та вантажообороту автомобільного транспорту в чотирьох аналізованих малих містах. Наприклад, при відносно стабільному обсягу перевезених автомобільним транспортом вантажів у кожному із них протягом досліджуваного періоду, показник вантажообороту автомобільного транспорту зріс у мм. Борислав та в Острог (на 35% і 25% відповідно), тоді як у м. Чоп спостерігалось його падіння на 30%, а в курортному м. Яремче – у понад 6 разів.

Також неоднозначною є ситуація з динамікою обсягу реалізованих послуг та капітальних інвестицій в економіку зазначених міст. Так, якщо у м. Борислав обсяг реалізованих послуг зріс у 2019 р. порівняно з 2010 р. майже у шість разів, то в м. Яремче відповідний приріст становив 4,3 рази, в м. Острог – 3,2 рази, а в м. Чоп мало місце падіння майже на 40%. Натомість капітальні інвестиції в 2019 р. порівняно з 2010 р. зросли у мм. Чоп (у 3,4 рази), Яремче (на 52%) та Острог (на 43%), але знизилися у м. Борислав (на 13%).

Таблиця 2.5

**Окремі показники економічного розвитку деяких малих міст
Західного регіону України**

Показники	Міста							
	Борислав		Чоп		Яремче		Острог	
	2010	2019	2010	2019	2010	2019	2010	2019
Чисельність наявного населення, тис. осіб	37,2	35,5	8,9	8,8	22,3	23,2	15,5	15,5
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	7,2	5,7	4,3	1,5	4,1	3,4	2,6	2,3
Обсяг реалізованої продукції (товарів і послуг), млн грн	595,3	1035,2	266,7	346,9	342,8	2037,4	85,7	149,7
Обсяг реалізованих послуг, млн грн	36,9	212,4	142,4	89,9	216,5	930,6	11,0	35,2
Загальна площа прийнятих в експлуатацію житлових будівель, тис. м ²	17,1	10,6	1,5	1,5	52,5	50,6	1,2	1,4
Обсяг перевезених автомобільним транспортом вантажів, млн т.	0,2	0,2	0,02	0,01	0,1	0,0	0,1	0,1
Вантажооборот автомобільного транспорту, млн ткм	1,7	2,3	5,7	4,0	19,3	3,1	9,4	11,8
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі, млн грн	91,6	351,9	66,4	97,1	234,0	383,7	29,5	184,2
Капітальні інвестиції, у фактичних цінах млн грн	176	153	21,9	73,4	366	555	23,3	33,3
Готелі та аналогічні засоби розміщення туристів (кількість місць у них), одиниць	4 (163)	5 (901)	–	–	2078	3151	1 (50)	–

*Джерело: дані головних управлінь статистики відповідних областей

За динамікою обсягів реалізованої продукції протягом досліджуваного періоду серед аналізованих малих міст беззаперечним лідером є м. Яремче (зростання майже у 6 разів), на другому місці – Острог (зростання трохи менше ніж удвічі), далі йдуть м. Борислав, який наростив цей показник на 75% і м. Чоп (збільшення на 30%).

Внутрішня торгівля, яка в дослідженні відображена показником роздрібного товарообороту підприємств роздрібної торгівлі, протягом 2010-

2019 років найбільш стрімко розвивалася в м. Острог (зростання у понад 6 разів) та в м. Борислав (зростання майже у 4 рази). У м. Яремче за цей період же період роздрібний товарооборот зріс на 64%, а в м. Чоп – на 46,2%.

Таким чином, проведене дослідження порівняльних особливостей структурної трансформації економіки великих, середніх і малих міст обласного значення Західного регіону України, дає підставу для висновку про те, що розмір міста не має вирішального значення з погляду особливостей розвитку чи занепаду тих чи інших видів господарської діяльності. Натомість вагоме значення у цьому контексті відводиться просторовій локалізації міста та традиціям його ділової культури, а також характерним особливостям еволюції інституційного середовища та якості людського капіталу.

Зокрема, найвища динаміка позитивних структурних трансформацій, яка відображається в показниках економічного розвитку, спостерігається у тих містах, які здатні забезпечувати багатофункціональний розвиток власної економіки, використовуючи при цьому вигідне просторове розташування (як правило найбільш успішними є міста, що знаходяться відносно недалеко від кордону та перебувають на перетині важливих транспортних шляхів).

Другу групу міст за динамічністю та ефективністю економічних трансформацій, складають ті, що орієнтуються на пріоритетний розвиток послугового сегменту міської економіки, зокрема туристично-рекреаційної сфери, оптової та роздрібної торгівлі, транспорту та логістики, інформаційно-освітніх послуг, креативних індустрій тощо.

І нарешті до третьої, найбільш консервативної та малоефективної з погляду економічних трансформацій групи міст, належать ті, де традиційно переважають старопромислові галузі економіки. Передусім це стосується моноспеціалізованих міст, економічний розвиток яких ґрунтується на видобувній промисловості, металообробці, важкому машинобудуванні тощо.

Зважаючи на зазначене, до першочергових засобів економічної політики сучасних українських міст у контексті забезпечення якісних і динамічних трансформацій їх економіки, слід насамперед віднести: стимулювання розвитку сфери послуг на інноваційній основі, підвищення якості людського та соціального капіталу з метою їх якнайшвидшої та максимально повної адаптації до глобальних економічних змін, а також впровадження у практику діяльності органів місцевого самоврядування передових практик публічного адміністрування та муніципального менеджменту.

2.3. Трансформація земельно-ресурсного потенціалу міст Західного регіону України: вплив на соціально-економічний розвиток

Специфіка формування і реалізації земельно-ресурсного потенціалу муніципальних утворень Західного регіону України в сучасних умовах потребує врахування сучасних тенденцій його трансформації та визначення підходів до його раціонального використання в контексті модернізації соціально-економічного середовища. Підвищення ролі та функціональних можливостей міст у подальшому розвитку регіонів, створення умов для поширення позитивних процесів розвитку міст на інші території базується на раціональному використанні земельно-ресурсного потенціалу, як матеріальної основи розвитку різних форм економічної діяльності. Поряд із зростанням інвестиційного та виробничого потенціалів землі, як самостійного чинника економічного зростання, посилюється тиск на земельні ресурси, породжуючи ризики нестабільності сталого розвитку землекористування на рівні муніципальних утворень та приміських зон. Тому підґрунтям успішного розвитку економіки міста в умовах децентралізації є раціональне використання земельно-ресурсного потенціалу на основі врахування особливостей території та оптимального розподілу земельних ресурсів.

Визначаючи специфіку використання земельно-ресурсного потенціалу в сучасних ринкових умовах, необхідно враховувати, що саме особливості землі як унікального природного ресурсу об'єктивно вимагають при будь-якому соціально-економічному устрої активного і різностороннього втручання органів державного управління у відносини з приводу розподілу, перерозподілу, використання та відновлення земельних ресурсів¹⁴⁷. У зв'язку з децентралізацією влади та реформуванням місцевого самоврядування і запровадженням системи його повсюдності необхідно зосередити питання управління міським землекористуванням, незалежно від форм власності на землю, у міських радах з метою додержання вимог екологічної безпеки та сталого розвитку і перетворення земельно-ресурсного потенціалу у самодостатній фактор економічного розвитку міст¹⁴⁸.

Так, відповідно Конституції України¹⁴⁹ земля є: основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави (стаття 14); матеріальною основою місцевого самоврядування (стаття 142). Загальними положеннями закону України "Про охорону земель" правову дефініцію термінів "земля", "земельні ресурси" визначено таким чином: *земля*

¹⁴⁷ Третьяк В. М. Стале (збалансоване) землекористування як фактор підвищення економічної ефективності використання сільськогосподарських земель / В. М. Третьяк, В. Ю. Свентух // *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2015. № 4. С. 24-31.

¹⁴⁸ Новаковська І. О. Інституціоналізація управління земельними відносинами в містах. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Випуск 1(7). 2017 р. С. 159-164.

¹⁴⁹ Конституція України (Прийнята 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР) Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

– поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею; *земельні ресурси* – сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві¹⁵⁰. Втім, дотепер законодавством України зміст терміну "земельно-ресурсний потенціал", "раціональне використання земель", "раціональне використання земельно-ресурсного потенціалу" не визначено.

Тому, доцільною є імплементація наявного доробку науковців шляхом внесення до статті 1 "Охорона земель та інші основні поняття і терміни" Закону України "Про охорону земель" таких дефініцій:

– "раціональне використання земель" – це провадження фізичними та юридичними особами – суб'єктами господарювання діяльності відповідно до цільового призначення землі, з уживанням заходів, спрямованих на відновлення якості земель та запобігання негативному, еколого небезпечному впливу на земельні ділянки в процесі здійснення такої діяльності¹⁵¹;

– "земельно-ресурсний потенціал" – це сукупність ресурсів земельної території, які визначають екологічні умови життя, розселення людей, використовуються для розміщення засобів виробництва, мають біологічну продуктивність для господарської діяльності, в якій повинні гармонійно поєднуватися екологічний, економічний та соціальний напрями¹⁵².

Окремої уваги заслуговує акцент на необхідності контролю за охороною та використанням земель житлової та громадської забудови в містах щодо відповідності генерального плану міста з приводу використання за цільовим призначенням цієї категорії земельного фонду землекористувачами в процесі спорудження й експлуатації житлових, культурно-побутових та інших будівель та споруд, вулично-дорожньої транспортної мережі, парків, садів, скверів, бульварів, об'єктів зеленого будівництва тощо¹⁵³. Зазначимо, що термін "цільове призначення земельної ділянки" статтею 1 закону України "Про землеустрій" регламентовано, як – використання земельної ділянки за призначенням, визначеним на підставі документації із землеустрою у встановленому законодавством порядку¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Про охорону земель: закон України від 19 червня 2003 року № 962-IV. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>

¹⁵¹ Покатаєв П. С. Адміністративно-правове регулювання раціонального використання землі як елементу благоустрою населеного пункту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Том 3. С.136-142.

¹⁵² Авраменко Т.П. Земельно-ресурсний потенціал та його раціональне використання: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / Національний аграрний університет. Київ, 2008. 20 с.

¹⁵³ Кравченко С. Д. Контроль за охороною та використанням земель житлової та громадської забудови в містах України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право / НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького Київ, 2010. 16 с.

¹⁵⁴ Про землеустрій: закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text>

Таким чином, основне цільове призначення, згідно статті 19 Земельного кодексу України¹⁵⁵, є критерієм поділу земель держави та окремих адміністративно-територіальних одиниць на такі категорії: землі сільськогосподарського призначення; землі житлової та громадської забудови; землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення; землі лісгосподарського призначення; землі водного фонду; землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. Види використання земельної ділянки певної категорії земель (крім земель сільськогосподарського призначення та земель оборони), згідно частини 5 статті 20 Земельного кодексу, визначаються її власником або користувачем самостійно в межах вимог, встановлених законом до використання земель цієї категорії, з урахуванням містобудівної документації та документації із землеустрою.

Разом з тим, як слідує з статті 29 Земельного кодексу України, використання земель житлової та громадської забудови повинно здійснюватися відповідно до генерального плану населеного пункту, іншої містобудівної документації, плану земельно-господарського устрою з дотриманням будівельних норм, державних стандартів і норм. А положеннями статті 38 Земельного кодексу визначено, що до земель житлової та громадської забудови належать земельні ділянки в межах населених пунктів, які використовуються для розміщення житлової забудови, громадських будівель і споруд, інших об'єктів загального користування. Тобто Земельний Кодекс не дає чіткої класифікації видів земель цієї категорії, а також виключає їх розміщення за межами населених пунктів, в тому числі міст.

Необхідно зазначити, що загалом системну класифікацію видів цільового призначення земель, яка використовується в Державному земельному кадастрі, встановлено на рівні на підзаконного акту Держкомзему України – "Класифікатора видів цільового призначення земель" (із змінами)¹⁵⁶.

Отож, сукупність наявних та визначених видів використання земель в межах конкретної території є матеріальною основою та потенційним ресурсом економічної діяльності, забезпечення якості життя населення на даній території.

На наш погляд, у соціально-економічному сенсі на прикладі сучасного міста, *земельно-ресурсний потенціал адміністративно-територіальної одиниці*, варто розглядати як сукупну спроможність наявних земельних ресурсів забезпечувати інтереси територіальної громади щодо соціального, економічного та територіального розвитку, збереження ландшафтно-екологічних та історико-архітектурних особливостей території. Багатофункціональна структура цього потенціалу повинна б відображатися в

¹⁵⁵ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р -№ 2768 – III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

¹⁵⁶ Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель: наказ Державного комітету України із земельних ресурсів від 23 липня 2010 № 548. . *Законодавство України: сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-10#Text>

сучасних умовах у системі Державного земельного кадастру структурою категорій земель відповідного адміністративно-територіального рівня за їх видами використання згідно цільового призначення та визначеними відповідно до національного класифікатора ДК 009:2010 (КВЕД) видами економічної діяльності.

Так, згідно з наказом Мінрегіонбуду від 30.12.2015 року №337¹⁵⁷, на Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр) покладалось перенесення до 01 липня 2016 року даних державної статистичної звітності з кількісного обліку земель (форм №№ 6-зем, ба-зем, 6б-зем, 2-зем), до нової звітності з кількісного обліку земель (форм №№ 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем) затвердженої цим наказом та, починаючи з 01 липня 2016 року, здійснювати постійне провадження цієї адміністративної звітності щодо кількісного обліку земель відповідно до затверджених форм.

Доводиться констатувати, що навіть станом на 1.01.2021 року зазначену державну статистичну звітність Держгеокадастром не налагоджено. Тому оцінку тенденцій трансформації земельно-ресурсного потенціалу міст обласного значення Західного регіону досліджено з позиції трансформації міського землекористування на основі даних державної статистичної звітності з кількісного обліку земель про наявність земель, їх розподіл за власниками землі, землекористувачами, угіддями та видами використання, що зазначені у формах № 6-зем за 2010-2016 роки.

Як слідує з даних цієї звітності¹⁵⁸, станом на 1.01.2016 року в межах Західного регіону України міста обласного значення займають площу 110395,5 га, що становить один відсоток його території. Найбільші обсяги земельного фонду міст обласного значення зосереджені у Львівській області – 34015,5 га, що складає 30,8 відсотки загальної площі міст обласного значення Західного регіону. Територіальна диференціація за цим показником між найбільшим (Львівська обл.) та найменшим (Тернопільська обл.) його значеннями сягає 4,1 рази (рис.2.2).

Встановлено, що впродовж 2010-2016 років загальну площу міст обласного значення Західного регіону зменшено на 666,0 га за рахунок локального уточнення земельнооблікової площі міста Хуст Закарпатської області із 2399,0 га на 1733,0 га. Як наслідок, площа сільськогосподарських угідь в м. Хуст зменшилась на 482, 6 га, забудованих земель - на 134,7 га, лісів – на 8,2 га, інших земель – на 40,5 га. В жодному іншому місті обласного значення Західного регіону України змін їх загальної площі не відбулося.

¹⁵⁷ Про затвердження форм адміністративної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем) та Інструкцій щодо їх заповнення: Наказ Мінрегіонбуду від 30 грудня 2015 року №337. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0133-16#Text>

¹⁵⁸ Форми 6-зем станом на 1 січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державної служби України з питань геодезії, картографії і кадастру, 2019. URL: <https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/>

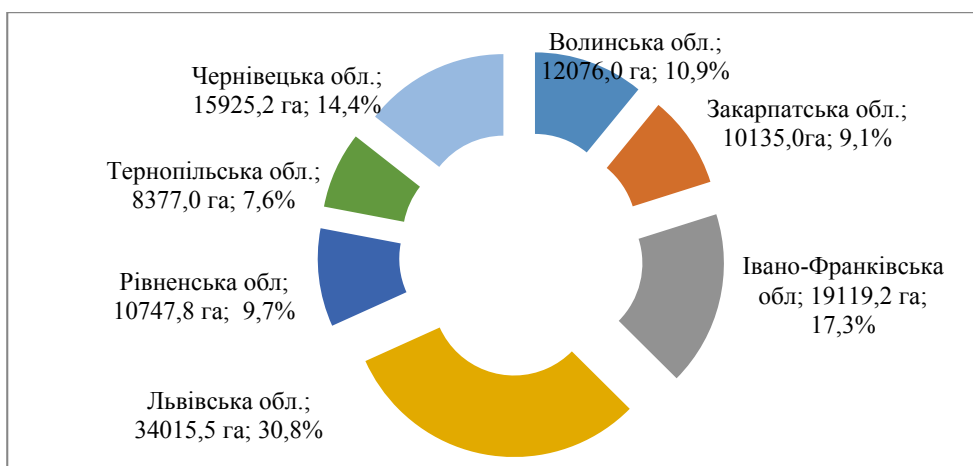

Рис. 2.2. Територіальна диференціація Західного регіону України за обсягом земельного фонду в містах обласного значення станом на 1.01.2016 року*

*Джерело: складено за даними¹⁵⁹

Натомість в містах обласного значення Західного регіону України впродовж 2010-2016 років відбувались динамічні трансформації структури земельного муніципального фонду, що вплинуло на зміну складу цих земель за видами цільового призначення по цих містах загалом на регіональному рівні (табл. 2.6).

Так, площа сільськогосподарських угідь в містах обласного значення зменшилась з 33 282,1 га у 2010 році до 32 051,1 га станом на 1.01.2016 року, тобто на 1231,0 га, що передусім зумовлено їх трансформацією для містобудівних цілей. Найбільші обсяги такого скорочення площ сільськогосподарських угідь у цих містах в регіональному розрізі зафіксовано у Закарпатській –14.4% (538,3 га), Волинській – 5.4% (179,4 га), Львівській – 4,5% (248,5 га), Рівненській – 3,9% (100,4 га) областях.

Така зміна цільового використання відбулася в основному за рахунок зменшення площі ріллі на 759,6 га, що склало 3,8 відсотки її площі в містах обласного значення. Істотне зменшення частки ріллі відбулося в мм.: Новодністровськ Чернівецької області – на 46,5% або 38,7 га, Чоп Закарпатської області – на 40,2% або 30,1 га, Володимир-Волинськ Волинської області – на 30,3% або 60,1 га.

Доводиться констатувати, що в умовах заборони прийняття рішень про надання згоди на вилучення земельних лісових ділянок, їх передачу у власність та оренду зі зміною цільового призначення, в зазначений період скоротились площі земель лісового земельного фонду в м. Тернополі на 30,7 га, м. Самборі

¹⁵⁹ Форми 6-зем станом на 1 січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державної служби України з питань геодезії, картографії і кадастру, 2019. URL: <https://land.gov.ua/info/terytorialni-orchany-derzhheokadastru/>

– на 12,1 га, м. Борислав – на 3,6 га, м. Рівне – на 2,1 га, м. Ужгороді – на 1,3 га, м. Чернівцях – на 1,1 га тощо. Навіть на фоні збільшення лісових площ у м. Вараш на – 14, 7 га, м. Ковелі – на 13,5 га, м. Бережани – на 10,0 га, м. Мукачево – на 5,9 га, загальне скорочення впродовж 2010-2016 років площ земель лісогосподарського призначення в містах обласного значення Західного регіону склало 20.7 га, що є очевидною ознакою погіршення природного балансу в міському середовищі.

Таблиця 2.6

Трансформація функціональної структури земель за видами їх цільового призначення в містах обласного значення Західного регіону в 2010-2016 роках*

№ п/п	Види цільового призначення землі	Площа земель станом на 1 січня, (га)		Зміна площі земель, ±	
		2010 р.	2016 р.	га	%
1	Сільськогосподарські угіддя	33282,1	32051,1	-1231,0	-3,7
	в т. ч.: - рілля	19925,7	19166,1	-759,6	-3,8
2	Ліси та інші лісовкриті площі	11013,5	10992,8	-20,7	-0,2
3	Води	2790,2	2792,1	+1,9	+0,06
4	Відкриті заболочені землі	914,4	916,8	+2,4	+0,3
5	Забудовані землі	59690,1	60515,8	+825,7	+1,4
	в т. ч.:				
	- землі під житл. забуд. 1-2 п.	8541,3	9352,1	+810,1	+9,5
	- землі під житл. забуд. 3 і ≥ п.	7338,7	7190,3	-148,4	-2,0
	- землі під громадськ. забуд.	8847,5	8715,1	-132,4	-1,5
	- землі для транспорту	4986,7	5319,7	+333,0	+6,7
	- землі для техн. інфраструкт.	1579,9	1569,8	-10,1	-0,6
	- землі для відпочинку насел.	14088,3	14357,7	+269,4	+1,9
	- землі іншої забудови	14307,7	14014,1	-293,6	-2,1
6	Інші землі.	3371,2	3126,9	-244,3	-7,2
Разом по містах обласного значення Західного регіону України		111061,5	110395,5	-666,0	-0,6

* Джерело: складено за даними¹⁶⁰

Збільшились площі відкритих заболочених земель у м. Луцьку на 9,5 відсотки та водного фонду у м. Тернополі на 2,2 відсотки.

Найістотніші зміни відбулись в складі земель забудови, загальна площа яких впродовж 2010-2016 років збільшилась на 1,4 відсотки, займаючи станом на 1.01 2016 року в структурі земельного фонду міст обласного значення Західного регіону 60515,8 га або 54,8 відсотки.

Саме забудовані землі є основним територіальним базисом для здійснення різних видів економічної діяльності, її диверсифікації та модернізації, а також забезпечення життєдіяльності населення. Результати

¹⁶⁰ Форми 6-зем станом на 1 січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державної служби України з питань геодезії, картографії і кадастру, 2019. URL: <https://land.gov.ua/info/terytorialni-orhany-derzhheokadastru/>

досліджень засвідчують збільшення впродовж 2010-2016 років площ забудованих земель в 26 із 34 міст обласного значення Західного регіону України. Водночас, логічним наслідком земельних трансформацій є розширення обсягу вкладення капітальних інвестицій при зменшенні кількості неефективних землекористувачів, що проглядається на прикладі Львівської області (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Динаміка капітальних інвестицій на одну фізичну особу та зміна кількості юридичних осіб в містах Львівщини*

№ п/п	Місто обласного значення	Обсяг капітальних інвестицій на одну фізичну особу, тис. грн			Кількість юридичних осіб, одиниць		
		у 2010 році	у 2018 році	Різниця, %, +/-	у 2010 році	у 2019 році	Різниця, % +/-
1.	Львів	6935,2	17583,8	+ 106,5	31490	38996	+ 23,7
2.	Дрогобич	1401,6	3132,3	+ 123,5	2104	2211	+ 5,1
3.	Стрий	1802,7	5041,5	+ 179,7	1143	1282	+ 12,1
4.	Червоноград	2143,7	2689,7	+ 25,5	1088	1268	+ 16,5
5.	Борислав	4673,7	6261,4	+ 34,0	718	808	+12,5
6.	Моршин	16829,6	37830,5	+ 120,8	191	189	- 1,0
7.	Новий розділ	674,2	9578,4	+1320,7	375	335	- 10,7
8.	Самбір	1417,9	5189,8	+ 266,0	832	882	+ 6,0
9.	Трускавець	12147,5	9946,0	- 18,1	899	1033	+ 14,9
Всього по містах		5454	13509,0	+ 147,8	38840	46974	+ 20,9
Разом по області		3491,9	11563,8	+ 231,2	60742	71104	+17,0

*Джерело: складено за ¹⁶¹

Очевидно, що динамічні зміни в складі забудованих земель є проміжною ланкою перманентної структурної трансформації земельного фонду міст обласного значення Західного регіону, які зумовлюються особливостями реалізації економічної діяльності, її диверсифікації та поліпшення економічної активності на основі залучення капітальних інвестицій. Загалом питома вага забудованих земель у містах обласного значення Західного регіону є найвищою у Львівській та Волинській областях – відповідно 62,6 та 62,2 відсотки, а найнижчою у Чернівецькій та Івано-Франківській – 41,9 та 43,2 відсотки (табл. 2.8).

Максимальні і мінімальні значення цього показника в обласному розрізі у містах обласного значення відповідно є такими:

- Волинська область – 87,7% (м. Володимир-Волинськ), 37,8% (м. Ковель);
- Львівська область – 83,2% (м. Самбір), 40,5% (м. Борислав);
- Закарпатська область – 75,2% (м. Чоп), 32,9% (м. Мукачево);
- Івано-Франківська область – 73,7% (м. Івано-Франківськ), 12,6% (м. Яремче);

¹⁶¹ Статистичний щорічник Львівської області за 2018 рік. Частина II. Міста та райони. URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/publ/2019/2018_r.pdf; Кількість юридичних осіб за містами та районами. Головне управління статистики у Львівській області: сайт. 2019. URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/edrpoj/data_e1.php?year=2020&id_arent=16&ozn_sub=2&ozn_li=1&in_d_page=edr&pg=8657

- Тернопільська область – 73,2% (м. Тернопіль), 37,0% (м. Кременець);
- Рівненська область – 68,9% (м. Вараш), 44,5% (м. Дубно);
- Чернівецька область – 42,3% (м. Чернівці), 32,7% (м. Новодністровськ).

Таблиця 2.8

**Характеристика забудованих земель в містах обласного значення
Західного регіону України***

Назва міста обласного значення відповідної області		Питома вага збудов. земель в місті, %	Середня (базова) вартість 1 м ² земель, грн.	Дата затвердження нормативної грошової оцінки земель
Волинська	Луцьк	75,2	254,72	25.06.15 № 75/28
	Ковель	37,8	122,58	27.06.13 №39/31
	Нововолинськ	71,4	100,96	14.05.10 № 37/20
	Володимир-Волинський	87,7	69,31	28.12.11 №12/9
	По містах області	62,2	×	×
Закарпатська	Ужгород	53,3	318,69	14.07.14 №1398 23с
	Мукачево	32,9	186,62	27.06.13 №869 44с
	Берегово	72,5	164,5	10.07.15 №2384 44с
	Хуст	61,8	66,13	11.04.12 №639 12с
	Чоп	75,2	114,08	10.07.15 №42 38с
	По містах області	57,4	×	×
Львівська	Львів	68,5	423,10	30.06.16 №631
	Дрогобич	44,4	408,44	09.08.19 №1834
	Стрий	61,8	230,89	12.09.17 №56
	Червоноград	72,7	180,15	13.07.17 №541
	Борислав	40,5	210,29	11.07.19 №1955
	Моршин	72,8	437,51	05.07.18 №645
	Новий Розділ	61,6	68,74	27.06.13 №421
	Самбір	83,2	154,87	11.06.19 №6
	Трускавець	76,2	709,98	31.05.18 №949
	По містах області	62,6	×	×
Івано-Франківська	Івано-Франківськ	73,7	233,25	19.05.15 №1733-54
	Калуш -	49,4	140,92	14.07.14 №2577
	Коломия	37,2	74,68	24.12.10 №37-2/2010
	Болехів	18,2	48,14	22.12.09 №38-42/09
	Бурштин	28,3	25,61	18.02.11 б/н
	Яремче	12,6	134,78	30.05.13 №330-17/13
	По містах області	43,2	×	×
Рівненська	Рівне	57,5	385,28	02.07.20 №7565
	Дубно	44,5	244,61	22.06.18 №2723
	Вараш	68,9	174,75	08.06.18 №1105
	Острог	60,3	180,39	25.09.20 №1233
	По містах області	55,6	×	×

Продовження табл. 2.8

Тернопільська	Тернопіль	73,2	247,39	26.06.20 №7/51/176
	Бережани	39,7	39,38	26.12.08 №714
	Кременець	37,0	96,38	26.06.13 №2191
	Чортків	62,9	95,30	26.12.11 №372
	По містах області	59,4	×	×
Чернівецька	Чернівці	42,3	195,97	12.02.08 №510
	Новодністровськ	32,6	257,91	22.08.19 №220
	По містах області	41,9	×	×

* Джерело: складено за¹⁶²

На рівні обласних центрів питома вага забудованих земель є найвищою в м. Луцьку – 75,2%, а найнижчою в м. Чернівці – 42,3%.

Внаслідок структурних трансформацій земельного фонду зросли площі земель зайнятих: індивідуальною житловою одно- та двохповерховою забудовою у 75% кількості міст обласного значення; технічною інфраструктурою – у 59%, об'єктами транспорту – у 56% таких міст.

Доводиться констатувати, що площа територій для відпочинку населення загалом збільшилась на 1,9 % лише в 11 містах обласного значення, тобто в третині таких міст.

Натомість у 19 містах (56%) склалась тенденція до зменшення таких територій, зокрема в м. Вараші – на 43,3%, м. Хуст – на 25,5%, м. Коломиї – на 13,0%, м. Бурштині – на 10,9%, м. Чорткові – на 4,1%, м. Нововолинську – на 3,8%, м. Новий Розділ – на 3,6% тощо. Зокрема, такі деструктивні зміни:

– є реальною загрозою збереженню існуючого рівня озеленення територій населених пунктів та щорічного збільшення на 5% територій зеленого господарства охоплених доглядом комунальними службами, що є критерієм вдалої реалізації цілі 10.1 "Українці живуть у комфортних містах та селах" Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України 4 жовтня 2019 року¹⁶³;

– посилюють необхідність запровадження дієвого контролю якості на державному рівні та відповідальності органів місцевого самоврядування.

На фоні зменшення в містах регіону територій багатоповерхової забудови на 2 відсотки, її динаміка зростає у переважній більшості цих міст – 55 %.

¹⁶² Форми 6-зем станом на 1 січня 2010-2016 рр. Інформація територіальних органів Державної служби України з питань геодезії, картографії і кадастру, 2019. URL: <https://land.gov.ua/info/terytorialni-organy-derzhheokadastru/>; Довідник з нормативної грошової оцінки земель населених пунктів станом на 01.01.2020. Державна служба України з питань геодезії, картографії і кадастру: сайт. 2020. URL: <https://land.gov.ua/info/dovidnyk-pokaznykiv-normatyvnoi-hroshovoi-otsinky-zemel-naselenykh-punktiv-standom-na-01-01-2020/>

¹⁶³ Про Програму діяльності Кабінету Міністрів України: постанова Верховної Ради України від 4 жовтня 2019 року № 188-IX. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188-20#Text>

За наявного розширення територій під іншими видами забудови (в т. ч. промислової) у третині міст обласного значення, загальне зменшення цих територій в Західному регіоні склало 293,6 га, або 2,1 відсотки. Серед міст обласного значення максимальні обсяги зростання територій під іншими видами забудови зафіксовано в м. Бурштин – 141,9%, м. Моршин – 22,3%, м. Вараш – 9,3%, м. Берегово – 7,9%.

Необхідно відзначити, що в усіх містах обласного значення Закарпатської та Волинської областей відбулось зменшення площі під громадською забудовою відповідно на 3,3 % та 2,8 %. Водночас найвагоміше зменшення таких територій відбулося в м. Львові – на 313,7 га, або на 13,7%, що обумовило їх скорочення по містах обласного значення Львівської області на 8,2 %, а по Західному регіону – загалом на 1,5 %.

Важливим показником, який в сучасних мовах характеризує економіко-містобудівну цінність земельно-ресурсного потенціалу населеного пункту є *середня (базова) вартість одного квадратного метра землі*, що визначається з урахуванням таких регіональних чинників місця розташування населеного пункту: чисельність населення, географічне положення, адміністративний статус населених пунктів, їх господарські функції; місця розташування населених пунктів у приміській зоні великих міст; віднесення населених пунктів до курортних; місця розташування населених пунктів на території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи тощо.

Як видно з дослідження (табл. 2.8), станом на 1 січня 2021 року середня (базова) вартість одного квадратного метра землі серед міст обласного значення Західного регіону є найвищою в містах-курортах – м. Трускавці та м. Моршині відповідно 709,98 грн. і 437,51 грн. За цим показником м. Трускавець та м. Моршин, випереджають усі обласні центри Західного регіону, навіть м. Львів, на інфраструктурне облаштування території якого впродовж останніх років вкладено значні кошти. При цьому, що загальна площа забудованих земель в м. Трускавці та м. Моршині впродовж 2010-2016 років практично не зростала. Відбувались внутрішньоструктурні трансформації забудованих земель, наслідком яких є збільшення земель під житловою одно- та двоповерховою забудовою – на 4,1 га (+10,2%) в м. Трускавці та на 1,5 га (+19,7%) – в м. Моршині. Площі земель іншої забудови в цих містах збільшились відповідно на 6,9% та 22,3%.

Підкреслимо, що середня (базова) вартість одного квадратного метра землі є невід’ємним елементом нормативної грошової оцінки земель населених пунктів, в основу якої покладено капіталізацію рентного доходу, що отримується залежно від місця розташування населеного пункту в загальнодержавній, регіональній і місцевій системах виробництва та розселення, облаштування його території та якості земель з урахуванням природно-кліматичних та інженерно-геологічних умов, архітектурно-

ландшафтної та історико-культурної цінності, екологічного стану, функціонального використання земель. Застосування даних нормативної оцінки земель забезпечує в межах міст у сучасних умовах:

- визначення розмірів земельного податку, орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності;
- визначення розміру державного мита при міні, спадкуванні (крім випадків спадкування спадкоємцями першої та другої черги за законом (як випадків спадкування ними за законом, так і випадків спадкування ними за заповітом) і за правом представлення, а також випадків спадкування власності, вартість якої оподатковується за нульовою ставкою) та даруванні земельних ділянок згідно із законом;
- визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва з метою їх відшкодування;
- розробки показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель;
- відчуження земельних ділянок площею понад 50 гектарів, що належать до державної або комунальної власності, для розміщення відкритих спортивних і фізкультурно-оздоровчих споруд.

З іншого боку, на наш погляд, актуальні дані нормативної грошової оцінки земельних ділянок слугують критерієм та орієнтиром для ефективного вкладення інвестиційних ресурсів у створення, придбання або модернізацію активів суб'єктів господарювання; утворюють сучасне економічне підґрунтя диверсифікації малоефективної локальної економічної діяльності, яке диференціюється за економіко-планувальними зонами в межах міста залежно від функціонально-планувальних якостей міської території. Водночас формується можливість планомірного економіко-правового впливу з боку територіальної громади щодо структурної модернізації соціально-економічного середовища сучасного міста, позаяк інформаційною базою для нормативної грошової оцінки земель населених пунктів є затверджені генеральні плани населених пунктів, плани зонування територій і детальні плани територій, відомості Державного земельного кадастру, дані інвентаризації земель та державної статистичної звітності.

Важливо враховувати, що згідно частини другої статті 18 закону України "Про оцінку земель" у межах населених пунктів нормативна грошова оцінка земельних ділянок проводиться незалежно від їх цільового призначення не рідше ніж один раз на 5-7 років ¹⁶⁴. А згідно пункту 271.2 статті 271 Податкового кодексу України рішення рад щодо нормативної грошової оцінки земельних ділянок офіційно повинні оприлюднюватися відповідним органом місцевого самоврядування до 15 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому планується застосування нормативної грошової оцінки земель або змін

¹⁶⁴ Про оцінку земель: закон України від 11 грудня 2003 року №1378-IV. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>

(плановий період). В іншому разі норми відповідних рішень застосовуються не раніше початку бюджетного періоду, що настає за плановим періодом¹⁶⁵.

З цієї позиції можна констатувати, що в Україні на початок 2021 р. апріорі є актуальними показники нормативної грошової оцінки згідно технічної документації, яка затверджена в період з 2013 р. до 15 липня 2020 р.

Однак, результати дослідження засвідчують наявність істотних прогалин з боку органів місцевого самоврядування окремих міст обласного значення Західного регіону в частині дотримання термінів розробки відповідної технічної документації з нормативної грошової оцінки та вчасності її затвердження. Аналіз періодичності затвердження наявної станом на 1 січня 2021 року нормативної грошової оцінки земель в 34 містах обласного значення Західного регіону, засвідчує наступне:

- в 14 містах перевищено граничний термін (7 років) з часу останнього проведення нормативної грошової оцінки земель міста, зокрема: на 6 років – в м. Чернівці, м. Бережани; на 5 років – в м. Болехів; на 4 роки – в м. Нововолинськ, м. Коломия; на 3 роки – в м. Бурштин, м. Чортків, м. Володимир-Волинський; на 2 роки – в м. Хуст; на 1 рік – в м. Ковель, м. Мукачево, м. Новий Розділ, м. Яремче, м. Кременець.

- в 2 містах (м. Ужгород, м. Калуш) у першій половині 2021 р. завершується граничний (термін 7 років) з часу останнього проведення такої оцінки, що вказує на необхідність її оновлення та затвердження до 15 липня 2021 р.;

- в 2 містах – м. Дрогобичі та м. Новодністровську технічну документацію з нормативної грошової оцінки земель затверджено після 15 липня 2019 р., чим унеможливлено її застосування впродовж 2020 р.;

- по м. Острог лише 25 вересня 2020 року затверджено таку документацію, що унеможливорює її застосування впродовж 2021 р. для нарахування плати за землю. Тим самим, впродовж 2020-2021 рр. знівельовано можливість істотного збільшення щорічних надходжень від плати за землю до бюджету міста, обумовлених обґрунтованим зростанням на 86,5 % середньої (базової) вартості одного квадратного метра землі – із 132,62 грн. до 247,39 грн.

Дотримання зазначених термінів є необхідною умовою щорічного отримання органами місцевого самоврядування повноцінної плати за землю та планомірного наповнення місцевого бюджету на основі належного врахування цінності земельно-ресурсного потенціалу території відповідно до її раціонального цільового призначення.

Варто враховувати, що в сучасних умовах децентралізації територіальні громади міст обласного значення апріорі визначено спроможними об'єднаними територіальними громадами, чим фокусується їх

¹⁶⁵ Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

здатність модернізувати реалізацію поселенської, соціально-культурної, виробничо-господарської, фінансово-інвестиційної, інноваційно-креативної, рекреаційної, екологічної функцій муніципальних утворень з врахуванням інтересів прилеглих приміських та сільських територій. Перспектива зростання місцевої економіки і підвищення якості життя населення в муніципальних утвореннях є реальною виключно на основі якісного забезпечення функціонально-планувальної, територіально-просторової структуризації земельно-ресурсного потенціалу цих громад, раціональної диверсифікації його економічного використання з урахуванням екологічного стану території, обтяжень і обмежень щодо кожної земельної ділянки. Тим більше, що основною¹⁶⁶ перешкодою для розвитку середніх підприємств залишається сучасне регулювання землекористування.

Тому, очевидно є необхідність встановлення на законодавчому рівні уніфікованих вимог та адміністративних процедур щодо:

- ідентифікації на місцевості та в системі Державного земельного кадастру меж об'єднаних територіальних громад та населених пунктів, що віднесені до юрисдикції цих громад;
- проведення в межах адміністративно-територіальних одиниць суцільної інвентаризації земель, земельних ділянок та прав на них, як об'єктів Державного земельного кадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно;
- актуалізації та доступності відомостей Державного земельного кадастру щодо кожної земельної ділянки за видами економічної діяльності відповідно до національного класифікатора ДК 009:2010 (КВЕД) та "Класифікатора видів цільового призначення земель";
- якісного функціонування електронної інформаційної взаємодії Державного земельного кадастру, містобудівного кадастру, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Державного реєстру нерухомих пам'яток України, Державного реєстру національного культурного надбання та інших реєстрів (переліків) об'єктів культурної спадщини, екологічних та інших державних кадастрів, реєстрів і баз даних;
- впровадження системного функціонально-планувального зонування територій громад та населених пунктів, як засобу стимулювання екологобезпечного розвитку місцевої економіки та управління територією;
- актуалізації документації з просторового планування (містобудівної документації, документації із землеустрою) в режимі єдиної інформаційно-цифрової платформи "Планування території", як повноцінної основи з просторового планування, прогнозування та моніторингу розвитку територій, локалізації економічної діяльності, визначення і раціонального взаємного

¹⁶⁶ Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016. Короткий звіт за результатами опитування малого та середнього бізнесу. С. 9-12. URL: <https://www.slideshare.net/USAIDLEV/2016-2017-abcareportshort23042017final>.

розташування зон житлової та громадської забудови, виробничих, рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих, історико-культурних та інших зон і об'єктів;

- неухильного наскрізного врахування заходів, передбачених документацією з просторового планування при розробленні та реалізації програм соціально-економічного розвитку відповідних територій;

- ідентифікації в державній статистичній та податковій звітності результатів економічної діяльності суб'єктів господарювання за місцем її здійснення в межах конкретної земельної ділянки, зареєстрованої у Державному земельному кадастрі відповідно до виду її цільового призначення;

- систематичного провадження державної статистичної звітності з кількісного обліку земель (форм №№ 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем).

Таким чином, земельно-ресурсний потенціал адміністративно-територіальних одиниць є унікальним незамінимим чинником їх соціально-економічного розвитку. Проблеми трансформації земельно-ресурсного потенціалу територій і модернізації місцевої економіки є взаємообумовленими.

Імплементація підходів щодо уніфікації на законодавчому рівні єдиних вимог та адміністративних процедур інформаційно-інституційного забезпечення політики просторового розвитку є детермінантою прозорості, прогнозованості та ефективності використання земельних ресурсів в сучасних адміністративно-територіальних утвореннях, формуючи передумови структурної, інноваційно-технологічної модернізації місцевої економіки з розблокуванням внутрішніх резервів адміністративно-територіальних одиниць, зокрема, міст як локальних центрів інклюзивних динамічних зрушень у соціально-економічному середовищі регіону та держави.

Розділ 3. Аналіз ефективності структурних трансформацій економіки міст Західного регіону України у вимірі пріоритетів її модернізації

3.1. Структурно-інституційна трансформація підприємницького середовища міст України

Розбудова конкурентоспроможної економіки держави на ринкових засадах не можлива без ефективного розвитку підприємницького сектору. В сучасних умовах функціонування та трансформація бізнес-середовища обумовлюється його інституційними характеристиками та особливостями:

- є частиною суспільного середовища та в ідеалі слугує підвищенню національного багатства і добробуту;

- функцією якості бізнес-середовища є ефективність економічних процесів у країні;

- має властивості територіальної цілісності, в межах якої воно формується діловими людьми, нацією та інститутами (державними, фінансово-кредитними та ін.) з їх взаємозв'язками та взаємовідносинами;

- формується факторами (правового, політичного, соціального, економічного характеру), сукупність яких створює умови для функціонування бізнесу економічних суб'єктів конкретного суспільства, здійснення ділових відносин та функцій¹⁶⁷. Таким чином, бізнес-середовище виступає індикатором розвитку економіки країни та є ознакою функціонування підприємництва.

Становлення та розвиток підприємницького сектору визначається в Україні характеризується низкою структурно-інституційних трансформацій середовища функціонування бізнесу, як загалом в Україні, так і на локальному рівні (в основі дослідження – міста Західного регіону). Для аналізу структурних трансформацій економіко-правового середовища було використано методіку, основними компонентами якої є:

- 1) дослідження бізнес-середовища функціонування малого та середнього підприємництва (МСП), в тому числі передумов та чинників його формування;

- 2) оцінка рівня структурно-інституційних та просторових трансформацій середовища розвитку МСП;

- 3) оцінка ефективності державної/регіональної політики щодо створення умов для функціонування МСП.

¹⁶⁷ Мельник М. І. Теоретико-методологічні підходи до слідження бізнес-середовища. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Структурна трансформація територіальних суспільних систем: 36. наук. пр. Вип. 5 (67). Львів: НАН України. Ін-т регіональних досліджень. 2007. С. 423-436.; Просторова організація бізнесу в регіонах України: форми та механізми регулювання: монографія у 2-х томах. Т.1 / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2019. 377 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

Для формування сприятливого інституційного середовища функціонування та розвитку малого та середнього підприємництва, на сьогодні важливим є налагодження ефективної взаємодії на усіх рівнях виконавчої влади, від загальнодержавного до місцевого, що в подальшому сприятиме залученню додаткових вітчизняних та іноземних інвестицій, розвитку підприємницького сектору загалом. Сьогодні оцінка рівня сприятливості інституційного середовища функціонування МСП в Україні проводиться міжнародними організаціями та фондами, результати яких вказують на певну позитивну динаміку, але залишається низка несприятливих факторів.

Міжнародним індикатором, що виражає консолідовану оцінку перетворень у економічній (стан ринкової економіки) та політичній (стан розвитку демократії) сферах є Індекс трансформації Бертельсмана¹⁶⁸ (ВТІ). Відтак даний індикатор можна використати для оцінки сприятливості інституційних умов для ведення підприємницької діяльності, зокрема у сфері малого бізнесу. У цьому рейтингу Україна у 2018 р. посіла 36 сходинку (серед 128 країн), що є помітною позитивною тенденцією. Однак, незважаючи на певний прогрес у даному напрямку, Україна лише повернулася до рівня 2006 р. Як бачимо з рис. 3.1, політична трансформація є визначальним фактором, який задає вектори розвитку економічної системи держави. Динаміка зміни рейтингу України за підіндексом політичної трансформації (35 місце у 2018 р.) тісно пов'язана з суспільно-політичними подіями, що відбувалися у державі (зокрема Угода про асоціацію між Україною та ЄС (2014 р.) та подіями Революції гідності, початком військового конфлікту та анексією Криму) та позитивними внутрішніми секторальними змінами в напрямі зменшення політичної залежності від Росії, імплементацією Угоди про асоціацію у 2017 р. тощо. Щодо підіндексу ринкової економіки (41 місце у рейтингу), то політична трансформація в Україні здійснюється швидше за економічну, оскільки на останню значний вплив мають, окрім внутрішніх, зовнішні фактори (глобальні та регіональні економічні тренди), у випадку України це переорієнтація зовнішніх ринків та позбавлення економічної залежності від Росії.

За підсумками визначення індексу ВТІ–2018 р. виокремлено основні проблеми, що супроводжують становлення ринкової економіки в Україні, серед яких: високі рівні корупції та зловживання владою, формальна лібералізація цін, зарегульованість комунальних, енергетичних та телекомунікаційних тарифів; труднощі з конвертацією валюти для іноземних інвесторів тощо. Серед позитивних зрушень відзначається певна захищеність іноземних інвесторів (іноземні інвестиції не можуть бути націоналізовані, крім форс-мажорних обставин, і в цьому випадку інвестори мають право на відшкодування збитків; на безперешкодну репатріацію прибутків, дивідендів

¹⁶⁸ Індекс трансформації Бертельсмана готується раз на два роки та характеризує рейтинг стану демократії серед 128 країн з перехідною економікою та країн, що розвиваються, ґрунтується на аналізі доповідей 250 міжнародних експертів. Рейтинг складається з двох частин – політична та економічна трансформація. Україна опустилася у рейтингу стану демократії "Індекс трансформації Бертельсмана". URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/1330688-a7431c66aed2e8ea7a11f430cf653d4d.html> (дата звернення 18.09.2019 р.).

та інвестицій, після сплати всіх податків) та зниження рівня тіньової економіки (за оцінками Міністерства економіки України, тіньова економіка перебувала на рівні 38% ВВП у 2016 р., проте залишилось домінування фінансових та промислових груп) тощо¹⁶⁹. Як бачимо з рис. 3.1, трансформаційні процеси в Україні відбуваються, проте надто повільними темпами.

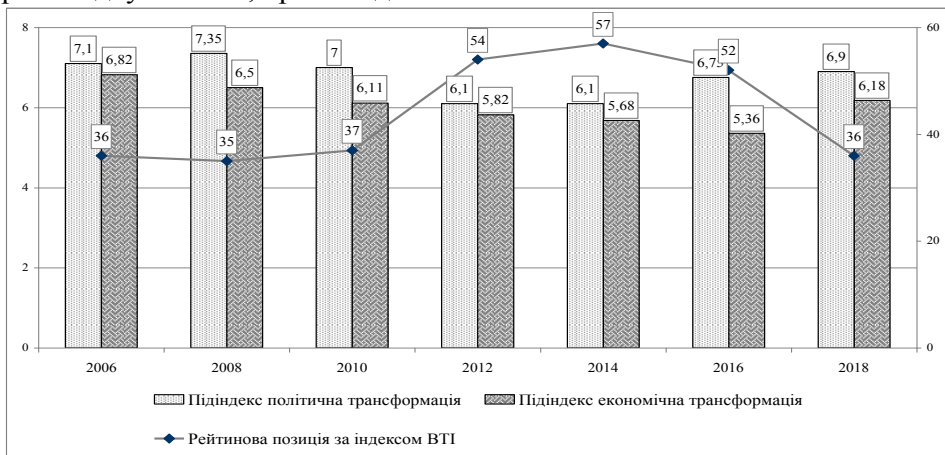

Рис. 3.1. Динаміка Індексу трансформації Бертельсмана України*

*Джерело: складено за даними ¹⁷⁰

Для виявлення впливу трансформаційних змін на розвиток економіки країн та взаємозв'язку з умовами створеними для ведення бізнесу було здійснено розрахунок тісноти кореляційних взаємозалежностей між Індексом ВТІ, його складовими та валовим національним продуктом на душу населення (ВНП), ВВП на душу населення та Індексом Doing Bisness, результати якого представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Матриця кореляційної взаємозалежності економічного розвитку та сприятливості бізнес-середовища*

	Індекс ВТІ	ВТІ підіндекс демократії	ВТІ підіндекс ринкової економіки	ВТІ підіндекс управління
ВТІ підіндекс демократії	0,938957	1	-	-
ВТІ підіндекс ринкової економіки	0,917756	0,725109	1	-
ВТІ підіндекс управління	0,902272	0,890885	0,7776	1
ВНД на одну особу	0,418452	0,176653	0,633829	0,304337
ВВП на одну особу	0,420341	0,178344	0,635646	0,307544
Індекс Doing Bisness	0,680711	0,480702	0,807444	0,552459

*Джерело: власні розрахунки

¹⁶⁹ BTI 2018. Country Report. Ukraine. С. 19 – 20. URL: https://www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Reports/2018/pdf/BTI_2018_Ukraine.pdf. (дата звернення 30.09.2019 р.).

¹⁷⁰ BTI 2018. Transformation Index. URL: <https://www.bti-project.org/en/data/> (дата звернення 30.09.2019 р.).

Отримані розрахунки дають змогу побачити високий рівень залежності суспільно-економічних трансформацій (ринкових відносин, системи управління, демократичних процесів) від сприятливості середовища для розвитку бізнесу, тобто від інституційно-правових умов створених у державі.

Компаративний аналіз національних рейтингів підтвердив тісну залежність між процесами суспільно-економічних трансформацій та умовами, створеними для ведення бізнесу (рис. 3.2). Країни, які сформуливали сприятливе інституційне середовище ведення бізнесу швидше та якісніше трансформували свій суспільно-політичний та економічний простір, досягли кращих ефектів становлення ринкової економіки, формування інститутів демократії, якості державного та локального управління.

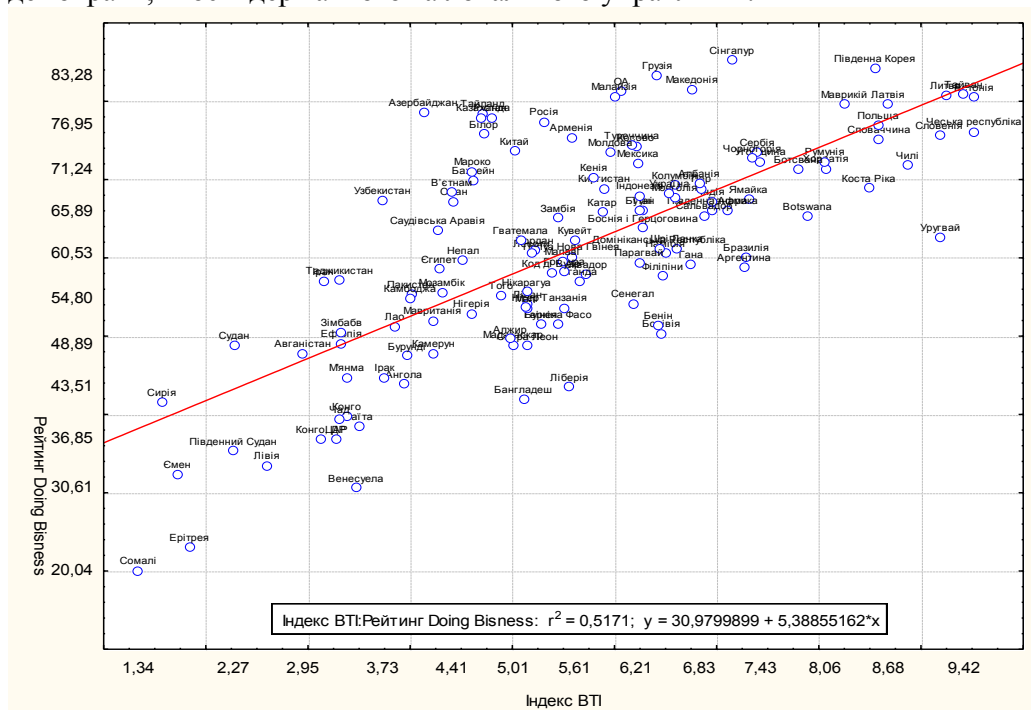

Рис. 3.2. Залежність процесів суспільно-економічних трансформацій від умов ведення бізнесу*

*Джерело: побудовано за¹⁷¹

Місце України у рейтингу за Індексом ВТІ (Додаток Б, табл. Б.1) показує певні позитивні зрушення у демократизації процесу управління у державі, але поряд з тим, зберігається недосконалість економіко-правового середовища ведення підприємницької діяльності в Україні загалом.

Відтак, основну увагу органів управління слід зосереджувати на створенні сприятливих умов для розвитку підприємництва. Рівень уваги щодо

¹⁷¹ BTI 2018. Transformation Index. URL: <https://www.bti-project.org/en/data/> (дата звернення 30.09.2019 р.); Doing Business 2020. Economy Profile Ukraine. URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf> (дата звернення 16.04.2021 р.).

створення сприятливого регуляторного середовища стимулювання ділової активності дає можливість побачити міжнародний рейтинг Doing Business¹⁷². За рівнем регуляторного клімату та розвитку бізнес-середовища Україна перемістилася з 152 місця у 2012 р. на 64 місце у 2020 р. (серед 190 країн). За такими показниками як умови створення нового підприємства, отримання ліцензій та дозволів, реєстрація власності, отримання кредиту, сплата податків та виконання контрактів посіла місця у рейтингу 61, 20, 61, 37, 65, 63 відповідно. Залишаються зарегульованими питання підключення до електромереж та процедура ліквідації підприємства (табл. 3.2). Оскільки саме вони ускладнюють розвиток, особливо створення нових виробничо-переробних підприємств. Удосконалення потребує процедура банкрутства, за якою Україна посідає 146 місце серед 190 економік, зокрема у напрямі її здешевлення¹⁷³.

Таблиця 3.2

Місце України в рейтингу Doing Business*

Показник	Місце				
	2012 р.	2014 р.	2017 р.	2019 р.	2020
Загальне місце в рейтингу	152	112	80	71	64
Умови створення нового підприємства	112	47	20.	56	61
Отримання ліцензій та дозволів	180	41	140	30	20
Підключення до електромереж	169	172	130	135	128
Реєстрація власності	166	97	63	63	61
Отримання кредиту	24	13	20	32	37
Захист інтересів інвесторів	111	128	70	72	45
Сплата податків	181	164	84	54	65
Міжнародна торгівля	140	148	115	78	74
Виконання контрактів	44	45	81	57	63
Ліквідація підприємства (процедура банкрутства)	156	162	150	145	146

*Джерело: складено за ¹⁷⁴

Ефективність розвитку підприємництва, під впливом структурних трансформацій, визначається також адаптивністю структури економічної

¹⁷² Doing Business рейтинг країн за рівнем регуляторного клімату щодо стимулювання ділової активності.

¹⁷³ BTI 2018. Country Report Ukraine. С. 19 URL: https://www.bti-project.org/fileadmin/files/BTI/Downloads/Reports/2018/pdf/BTI_2018_Ukraine.pdf.с.19. (дата звернення 12.09.2019 р.).

¹⁷⁴ Doing business in a more transparent world. 2012. С. 142. URL: <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB12-FullReport.pdf>. (дата звернення 11.09.2019 р.); Doing Business 2014 Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. С. 240. URL: <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB14-Full-Report.pdf>. (дата звернення 20.09.2019 р.); Doing Business 2017 Equal Opportunity for All С. 255. URL: <http://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2017>. (дата звернення 11.09.2019 р.); Doing Business 2019 Training for Reform С. 211. URL: <http://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2019>.(дата звернення 18.09.2019 р.); Doing Business 2020. Economy Profile Ukraine. URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf>. (дата звернення 16.04.2021 р.).

системи та формуванням сприятливого ділового клімату, який виражається у витратах на бюрократичні процеси, що необхідні для заснування та функціонування підприємства. Щоб виявити рівень регуляторного клімату на внутрішньо національному рівні почали приділяти увагу питанням аналізу функціонування підприємницького середовища як окремих регіонів, так і України в цілому. Оцінка ділового клімату у регіонах України здійснювалася у 2017-2020 рр. Офісом ефективного регулювання (BRDO) та Спільною українських підприємств (СУП). На основі проведеної оцінки було складено рейтинг «Регіональний Doing Business» (за адаптованою методологією Світового банку).¹⁷⁵ Місця у рейтингу областей Західного регіону України показано у додатку Б, табл. Б.2. Як бачимо, місце областей у рейтингу є нестабільним, якщо у 2017-18 р. Івано-Франківська область увійшла у трійку найкомфортніших для ведення бізнесу регіонів України, то у 2020 р. опустилась на 5 місце, Львівська область з п'ятого місця перемістилась на восьме, Рівненська піднялась на четверте, а Волинська на сьоме. За сприятливістю умов для створення підприємства серед областей Західного регіону найвищі позиції за період 2018-2020 рр. утримують Івано-Франківська, Чернівецька та Закарпатська області (увійшли у першу 10), на 11 місці Рівненська область, натомість Тернопільська та Львівська опинилися на 15 та 16 місцях відповідно. Якщо отримати дозвіл на будівництво у 2018 р. найлегше було у Івано-Франківській (4 місце), то у 2020 р. область опинилася на 12 місці, натомість Рівненська піднялась з 8 місця на 6, а Волинська з 10 на 5 місце. Водночас, значно погіршилась ситуація із отриманням дозволів у Закарпатській (опустилась з 9 місця на 13), Чернівецькій та Тернопільській областях (опинились 23 та 22 місцях відповідно).

За простотою оформлення права оренди на земельну ділянку значно піднялась Чернівецька область (з 24 місця у 2018 р. до 3 у 2020 р.), натомість усі інші області опустилися у рейтингу Івано-Франківська (5 на 12), Волинська (з 7 на 15), Львівська (з 9 на 14), Рівненська (з 11 на 24), Закарпатська (з 11 на 21). Ситуація демонструє загострення негативних тенденцій на ринку землі в Україні, та Західному регіоні зокрема, зменшення вільних земельних ділянок, що загострює недобросовісну конкуренцію. За компонентом приєднання до електромереж промислового об'єкта більшість областей продовжують посідати посідають високі позиції (входять у першу десятку, окрім Львівської – 11 місце), лише Чернівецька область традиційно посідає аутсайдерські місця (25 місце). За легкістю адміністрування місцевих податків та відповідним податковим тягарем перше місце у 2020 р. посіла Рівненська область, у першу десятку увійшли також Тернопільська, Волинська, Закарпатська області, Чернівецька посіли 13 місце, натомість Львівська та Івано-Франківська опинилися у аутсайдерах рейтингу, 22 та 23 місця відповідно. За компонентом

¹⁷⁵ У 2017 р. досліджено п'ять напрямів взаємодії підприємств з органами місцевої влади (сплата місцевих податків; створення підприємства; одержання дозволів на будівництво; оформлення земельної ділянки під об'єктом нерухомості; приєднання до електромережі), у 2018 р. до цього переліку додали напрям «електронні сервіси». Основними критеріями стали гроші та час, що витрачаються підприємцями на проходження офіційних процедур, а також кількість «візитів» до органів державної/місцевої влади.

електронні сервіси (обсяг адміністративних послуг та дозвільних процедур, які можна отримати або пройти за допомогою використання мережі Інтернет), даний компонент вказує також на готовність та спроможність ОМС розвивати електронне врядування та прозорість управління. За цим компонентом Тернопільська область піднялася на 4 місце у 2020 р. (з 6 у 2018 р.), водночас Івано-Франківська область опустилася на 6 місце з 3, а Львівська на 8 з 4 місця, найменше даний індикатор розвинутий у Чернівецькій області – 22 місце та Волинській області – 23 місце¹⁷⁶. Опитування допомогло виявити проблему високого адміністративного навантаження на малий бізнес, зокрема, через відсутність у підприємців знань та досвіду, а також доступу до якісних юридичних послуг¹⁷⁷. Відповідні дослідження дають можливість одним регіонам залучати додаткові інвестиції, а іншим – покращувати найслабші ланки інституційного середовища регіону.

Як інструмент для визначення якості бізнес-клімату та управління процесами структурних трансформацій у регіонах України розраховують *Індекс регіонального ділового середовища* (ІРДС)¹⁷⁸. Конкурентні переваги та недоліки вказують, що в Україні помітно виділяється місто Львів, яке отримало четверте місце за ІРДС, інші міста мають середні бали (Івано-Франківськ) та менші за середній показник по країні (табл. 3.3). Якщо проаналізувати окремі складові ІРДС, зокрема «Економічне середовище», то побачимо, що Львів та Чернівці показують результат на рівні середнього значення по державі, за складовою «Економічний результат» Львів, Ужгород та Івано-Франківськ мають рейтинг вищий за середній. Такі результати зумовлені специфікою соціально-економічного розвитку регіонів, що зумовлює сприятливі умови для розвитку сфери туризму, високий потенціал для активізації співпраці у транскордонному просторі, що підтримуються позитивними змінами в бізнес-середовищі та високим рівнем конкуренції в сфері послуг. Наприклад, конкурентні переваги Львова зумовлені високим рівнем експортної орієнтації у сфері послуг, високими темпами житлового будівництва, достатньо розвинутою транспортною інфраструктурою тощо. Чернівцям відносно високий бал забезпечили туристичний потенціал, сприятливі умови ведення бізнесу та надійність ділових партнерів. За рівнем розвитку «Технологій та інфраструктури» Львів, Чернівці та Івано-Франківськ отримали показник вищий середнього, однак це не виключає необхідності залучення інвестицій у модернізацію інфраструктури, що стане додатковим фактором-стимулятором розвитку підприємницького сектора. Натомість за підіндексом «Освіта та людські ресурси», що має значний вплив на ринок праці та якість людських ресурсів, Західний регіон традиційно займає високі позиції – у Львові, Івано-Франківську та Чернівцях бали перевищують середнє значення по країні.

¹⁷⁶ Регіональний Doing Business. URL: http://rdb.brdo.com.ua/#tab_3. (дата звернення 8.12.2019 р.).

¹⁷⁷ Regional Doing Business: куди вкладати гроші в Україні. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/09/8/628820/>. (дата звернення 18.07.2019 р.).

¹⁷⁸ Вимірювання регіонального ділового середовища в Україні. URL: <http://competitiveness.icps.com.ua/>. (дата звернення 17.10.2019 р.)

Таблиця 3.3

Регіональний індекс ділового середовища в Україні (2017 р.)^{*}

Міста	Місце у рейтингу	Індекс регіонального ділового середовища	Компоненти							
			1	2	3	4	5	6	7	8
			Економічне середовище	Економічний результат	Законодавство	Державне управління	Інфраструктура	Технологія	Людські ресурси	Освіта
Київ	1	3,88	3,73	3,97	2,88	2,45	4,44	4,57	4,33	2,95
Дніпро	2	3,86	4,04	3,84	2,78	2,58	3,88	4,61	4,04	3,88
Харків	3	3,76	4,04	3,44	2,81	2,50	3,58	4,45	4,10	4,01
Львів	4	3,67	3,65	3,71	2,77	2,47	3,99	4,09	3,53	4,32
Одеса	5	3,59	3,79	3,68	2,47	2,16	3,41	3,79	4,35	3,42
Запоріжжя	6	3,57	3,81	3,76	2,54	2,73	3,29	4,18	3,51	3,46
Миколаїв	7	3,50	3,70	3,96	2,43	2,50	3,09	3,76	3,83	3,05
Полтава	8	3,42	3,24	4,08	2,57	2,27	3,24	3,89	3,42	3,10
Івано-Франківськ	9	3,30	3,07	3,48	2,62	2,34	3,57	3,68	3,31	3,48
В середньому по Україні		3,30	3,45	3,34	2,58	2,37	3,50	3,66	3,37	3,31
Ужгород	10	3,20	3,20	3,50	2,70	2,47	3,37	3,20	3,19	3,26
Вінниця	11	3,16	3,15	3,62	2,43	2,67	3,29	3,17	2,99	3,15
Черкаси	12	3,13	3,12	3,50	2,47	2,12	3,69	3,29	2,98	3,02
Суми	13	3,13	3,08	3,46	2,59	2,40	2,67	3,46	3,30	3,00
Чернівці	14	3,11	3,32	2,80	2,21	2,10	3,72	3,12	3,18	4,06
Луцьк	15	3,08	2,88	3,14	2,83	2,40	3,27	3,19	3,20	3,31
Херсон	16	3,03	3,11	3,07	2,54	2,26	2,78	3,64	3,05	2,92
Тернопіль	17	3,03	2,86	3,12	2,67	2,30	3,43	3,04	2,86	3,79
Хмельницький	18	3,02	2,90	3,25	2,45	2,23	3,31	2,90	3,16	3,37
Донецьк	19	3,00	3,22	2,63	2,18	2,26	3,90	3,50	2,94	2,82
Рівне	20	2,97	2,87	3,02	2,80	2,34	3,28	2,89	2,98	3,43
Чернігів	21	2,96	2,85	3,22	2,93	2,35	3,17	3,17	2,81	2,74
Кропивницький	22	2,96	3,11	3,50	2,71	2,36	2,83	3,11	2,65	2,75
Житомир	23	2,89	2,97	3,01	2,50	2,22	3,27	3,00	2,84	2,86
Луганськ	24	2,48	2,62	2,01	2,37	2,11	3,05	2,93	2,41	2,37

^{*} Джерело: складено за даними: ¹¹ Вимірювання регіонального ділового середовища в Україні. URL: <http://competitiveness.icps.com.ua/> (дата звернення: 27.10.2019 р.).

За компонентом «Законодавство» 6 з 7 обласних центрів (окрім Чернівців, що опинилися на 24 місці) отримали вищий за середньо український показник. Високе місце міста Луцьк обумовлено оптимістичними настроями щодо перспектив оцінки підприємцями власного бізнесу¹⁷⁹. Як бачимо з Додатка Б, табл.Б.3 конкурентні переваги Західного регіону зумовлені його географічним розташуванням, що створює додаткові можливості для розвитку сфери гостинності та туризму, високотехнологічного виробництва. Основними факторами дестимуляторами у розвитку регіонів та міст залишаються високі рівні міграції та корупції.

Створення сприятливих інституційних умов для функціонування МСП має бути основним пріоритетом економічної політики на національному та локальному рівнях, адже є основою економіки держави та міст. Відтак покращення середовища функціонування МСП потребує додаткової уваги та підтримки зі сторони ОМС.

Основними перешкодами для розвитку малого підприємництва у 2017-2018 рр. були¹⁸⁰ рівень податкового навантаження (зокрема ЄСВ), високий рівень корупції, військові дії в державі, відсутність кваліфікованих кадрів, доступність кредитування та низька платоспроможність населення (рис. 3.3).

В силу нестабільної суспільно-економічної та політичної ситуації в державі представники малого бізнесу погіршили оцінку перспектив власного розвитку (загальний Індекс настроїв малого бізнесу за результатами опитування склав 2,7 із 5-ти можливих у 2019 р., тоді як у 2018 р становив 3,2). Економічна ситуація несприятлива для ведення бізнесу (зазначили 72% опитаних підприємців), скорочується кількість експортерів. 2020 р. став кризовим для малого бізнесу, показник індексу впав до 2,38 бала, що є найнижчим показником починаючи з 2017 р., а 80% підприємців оцінили економічну ситуацію як несприятливу для ведення бізнесу. Головними причинами цього стали низька купівельна спроможність населення, вплив карантинних обмежень, податкове навантаження та фіскальний тиск (рис. 3.4). Податкова сфера за оцінками підприємців, потребує найбільшого удосконалення, зокрема, 31% зазначили про необхідність прогресивних змін у сфері оподаткування, ще по 9% опитаних кажуть про необхідність дерегуляції та підвищення ефективності всіх гілок влади.¹⁸¹

¹⁷⁹ Регіональний індекс ділового середовища 2016. С 20-26 URL: <http://competitiveness.icps.com.ua/>. (дата звернення: 27.10.2019 р.).

¹⁸⁰ Індекс настроїв малого бізнесу – проводиться Європейською Бізнес Асоціацією з 2018 року у межах проєкту Unlimit Ukraine. Мета дослідження — співпраця з малим і мікробізнесом та аналіз точок зростання, які стимулюватимуть його розвиток.; Індекс настроїв малого бізнесу 2018. URL: <https://eba.com.ua/indeks-nastroyiv-malogo-biznesu-2018/>. (дата звернення: 27.10.2019 р.).

¹⁸¹ Настрої малого бізнесу суттєво погіршилися. URL: <https://eba.com.ua/nastroyi-malogo-biznesu-suttyevo-pogirshylsya/> (дата звернення: 16.04.2021 р.).

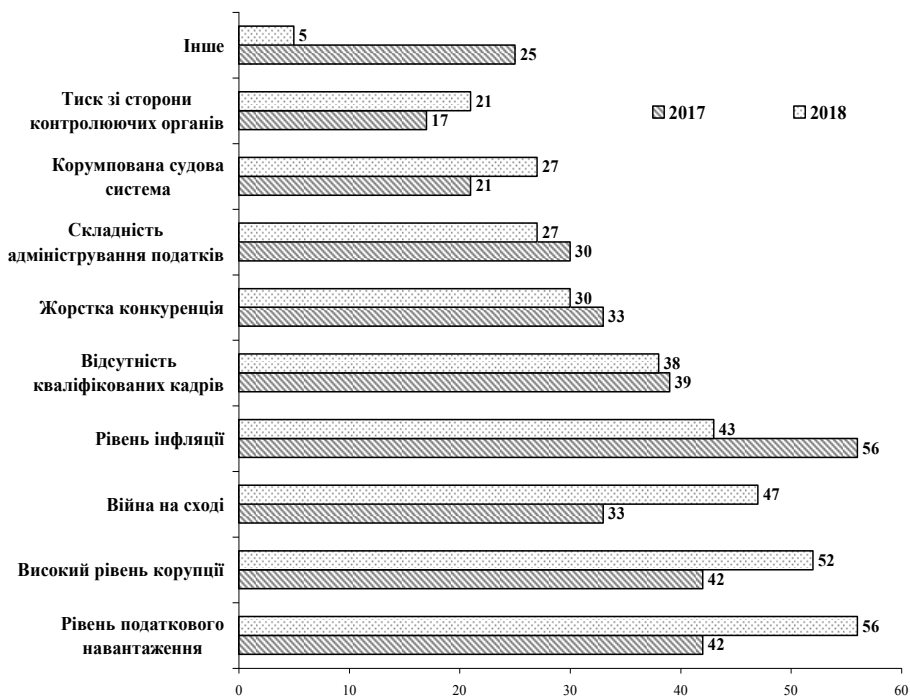

Рис. 3.3. Деструктивні фактори впливу на розвиток малого бізнесу у 2017-2018 рр., %*

*Джерело: складено за даними¹⁸²

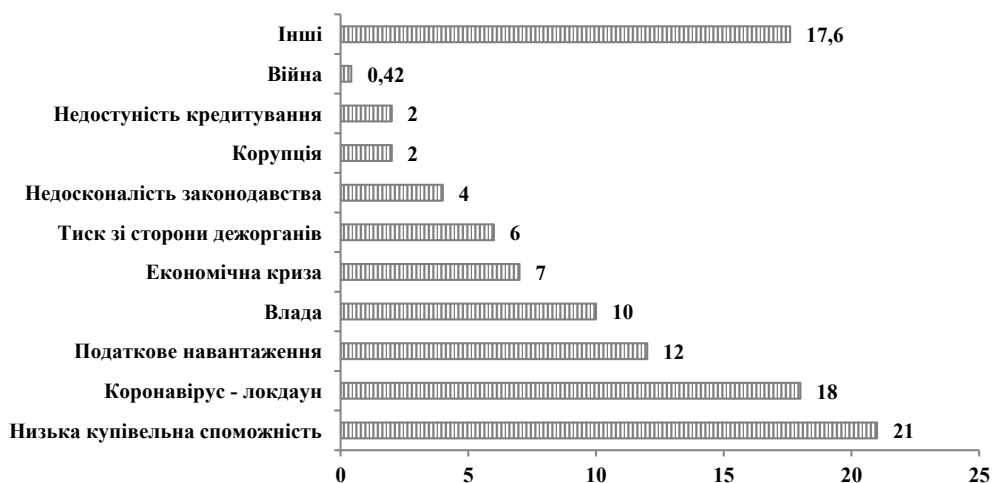

Рис. 3.4. Деструктивні фактори впливу на розвиток малого бізнесу у 2020 рр., %*

*Джерело: складено за даними¹⁸³

¹⁸² Настрої малого бізнесу суттєво погіршилися. URL: <https://eba.com.ua/nastroyi-malogo-biznesu-suttyevo-pogirshylysy/> (дата звернення: 16.04.2021 р.).

¹⁸³ Індекс настроїв малого бізнесу 2020. URL: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2021/02/small-business-index-2021.pdf> (дата звернення: 16.04.2021 р.).

Незважаючи на несприятливе середовище для розвитку, малий бізнес залишається двигуном економічного зростання, оскільки продовжує реінвестувати кошти в людей та економіку держави. Відтак, необхідним стимулом для розвитку бізнесу могла б стати ефективна державна політика спрямована на створення комфортних умов функціонування та інноваційного розвитку МСП.

Однією із умов ефективного розвитку бізнес-середовища є інвестиційна складова. Умови створені муніципалітетами міст для залучення інвестицій та ефективного їх використання¹⁸⁴ базуються на оцінці результатів за двома основними параметрами: інвестиційна активність (капітальні інвестиції, іноземні інвестиції та будівельна діяльність) та соціально-економічний ефект від інвестицій (заробітна плата, введення житла в експлуатацію, працевлаштування і надані послуги)¹⁸⁵. Отримані результати показують, більшість міст не можуть утримувати стабільно високу динаміку залучення інвестицій та їх ефективного використання, що пов'язано зокрема із перебудовою міських економік та їх переорієнтацією на нові ринки збуту. Якщо проаналізувати зміну рейтингових позицій міст обласних центрів Західного регіону з 2015 р. то бачимо, що їх інвестиційна ефективність оцінюється високо, відкриваються нові підприємства, зростає товарообіг, нарощуються об'єми житлового будівництва. До обласних центрів Західного регіону також потрапило у рейтинг місто обласного значення Дрогобич (табл. 3.4)¹⁸⁶.

Окремої уваги заслуговує дослідження прозорості інвестиційного сектору¹⁸⁷, оскільки він дає змогу оцінити потенційну управлінську спроможність муніципалітетів міст в контексті залучення інвестицій та відкритість органів місцевого самоврядування до інвесторів. Прозорі правила гри створюють для інвесторів здорове бізнес-середовище, а відтак вивільняють час на розвиток бізнесу. Як бачимо з табл. 3.5 прозорість інвестиційного сектору є недостатньою, навіть міста які очолюють даний рейтинг не змогли в сумі набрати максимальну кількість балів (100). Позитивним показником стало те, що такі міста Західного регіону як Львів (2017 р. і 2020 р.) та Дрогобич (2018 р.) очолюють або входять у першу трійку даного рейтингу.

¹⁸⁴ Починаючи з 2015 р. Рейтингове агентство «Євро-рейтинг» проводить поквартальне оцінювання інвестиційної ефективності міст (в оцінюванні беруть участь 22 міста обласні центри та 8 міст обласного значення). Джерело: Рейтинг-лист городов. «Євро-Рейтинг». URL: <http://euro-rating.com.ua/regiony/rejtingovaya-shkala/>. (дата звернення: 27.10.2019 р.).

¹⁸⁵ Рейтинг инвестиционной эффективности городов Украины, итоги 4-го квартала 2016 г. URL: <http://euro-rating.com.ua/regiony/analitika/rejting-investitsionnoj-effektivnosti-gorodov-ukrainy-itogi-4-go-kvartala-2016-g/> (дата звернення: 27.10.2019 р.).

¹⁸⁶ Рейтинг инвестиционной эффективности городов. «Євро-Рейтинг» <http://euro-rating.com.ua/regiony/rejting-list/rejting-list-oblastnyh-tsentrov/>. (дата звернення 11.09.2019 р.)

¹⁸⁷ Рейтинг прозорості інвестиційного сектору 100 найбільших міст України, який складає Transparency International Україна. URL: <https://transparentcities.in.ua/>. (дата звернення 7.09.2019 р.)

Таблиця 3.4

Рейтинг інвестиційної ефективності міст*

	Місто	Рівень рейтингу		Кількість балів		Місце в рейтингу		Динаміка зміни місця в рейтингу
		2016	2018	2016	2018	2016	2018	
1	Вінниця	ineA	ineA	210	203	3	4	-1
2	Дніпро	ineC	ineA	180	225	10	1	9
3	Житомир	ineC	ineB	173	185	12	8	4
4	Запоріжжя	ineE	ineC	140	177	21	11	10
5	Івано-Франківськ	ineD	ineA	148	223	17	2	15
6	Київ	ineA	ineC	257	177	1	9	-8
7	Кропивницький	ineE	ineD	139	153	22	16	6
8	Луцьк	ineB	ineB	186	189	7	7	0
9	Львів	ineA	ineD	227	144	2	19	-17
10	Миколаїв	ineB	ineF	188	116	6	26	-20
11	Одеса	ineB	ineB	190	194	5	5	0
12	Полтава	ineD	ineC	154	173	15	13	2
13	Рівне	ineE	ineE	127	126	25	24	1
14	Суми	ineD	ineC	144	165	19	14	5
15	Тернопіль	ineC	ineC	179	177	11	10	1
16	Ужгород	ineC	ineA	169	220	13	3	10
17	Харків	ineA	ineD	207	151	4	17	-13
18	Херсон	ineE	ineD	133	143	24	21	3
19	Хмельницький	ineB	ineD	185	159	8	15	-7
20	Черкаси	ineD	ineC	143	176	20	12	8
21	Чернівці	ineD	ineF	154	106	16	28	-12
22	Чернігів	ineD	ineD	158	145	14	18	-4
23	Олександрія	ineG	ineF	95	115	29	27	2
24	Бердичів	ineF	ineF	118	118	26	25	1
25	Біла Церква	ineG	ineF	93	101	30	30	0
26	Дрогобич	ineE	ineF	134	102	23	29	-6
27	Ізмаїл	ineB	ineD	183	143	9	20	-11
28	Кам'янське	ineG	ineB	97	193	28	6	22
29	Каховка	ineD	ineE	146	140	18	22	-4
30	Кременчук	ineF	ineE	117	135	27	23	4

*Джерело: складено за¹⁸⁸

** дані за 4 квартал 2016 р. та 2 квартал 2018 р.: **ineA** - максимальний (більше 200 балів); **ineB** – високий (від 181 до 200 балів); **ineC** вище середнього (від 161 до 180 балів); **ineD** середній (від 141 до 160 балів); **ineE** нижче середнього (від 121 до 140 балів); **ineF** низький (від 101 до 120 балів); **ineG** мінімальний(менше 101 балу).

¹⁸⁸ Обновлено рейтинг инвестиционной эффективности городов Украины: с ног на голову. URL: <http://euro-rating.com.ua/regiony/analitika/obnovlen-rejting-investitsionnoj-effektivnosti-gorodov-ukrainy-s-nog-na-golovu/>; Рейтинг инвестиционной эффективности городов Украины, итоги 4-го квартала 2016 г. URL: <http://euro-rating.com.ua/regiony/analitika/rejting-investitsionnoj-effektivnosti-gorodov-ukrainy-itogi-4-go-kvartala-2016-g/>. (дата звернення 7.10.2019 р.)

Загалом, тренди виявлені у інших рейтингових оцінюваннях зберігаються, міста обласні центри мають більше можливостей для потенційного залучення інвесторів та вищий фінансовий потенціал розвивати електронне урядування у місті та підвищувати власну управлінську прозорість, однак якість наповнення офіційних Інтернет сторінок ОМС залишається незадовільною. Процеси децентралізації дали стимули і можливості меншим містам для розвитку, відтак муніципалітети стали більше зацікавлені у залученні інвестицій та почали вкладати ресурси у розвиток прозорості сфери міського управління (успішним прикладом є міста Дрогобич, Дубно, Володимир-Волинський та ін.). Позиції, які міста посідають у рейтингу прозорості є нестабільними та змінюються з року в рік, що вказує на різні темпи та можливості впровадження елементів прозорості в систему міського управління. Незважаючи на зниження місця у рейтингу деяких міст (Самбір, Червоноград, Рівне, Новоград-Волинський), загалом за 2017-2020 рр. майже усі муніципалітети здійснювали заходи для підвищення власної прозорості, що є позитивним трендом та у подальшому сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості міст.

Таблиця 3.5

**Міста Західного регіону у рейтингу прозорості інвестиційного сектору
100 найбільших міст України***

Місто	Рейтинг прозорості інвестиційного сектору						Динаміка в рейтингу		
	Місце у рейтингу			Кількість балів зі 100 можливих			За місцем у рейтингу	За кількістю балів	
	2017	2018	2020	2017	2018	2020	2020/2017	2018/ 2017	2020/ 2017
Львів	1	6	2	59,7	65,7	85,2	-1	+6,1	+25,5
Івано-Франківськ	3	14	31	54,2	57,75	55,3	-28	+3,55	+1,1
Червоноград	6	23	53	50,5	52,8	45,4	-47	+2,3	-5,1
Дрогобич	10	1	3	46,2	85,2	78,1	+7	+39	+31,9
Луцьк	11	22	19	44,16	52,82	60,9	-8	+8,66	+16,74
Чернівці	13	18	24	42,4	54,95	58,6	-9	+12,55	+16,2
Рівне	19	46	45	36,11	40,7	47,6	-26	+4,59	+11,49
Новоград-Волинський	23	38	68	35,6	42,2	38,8	-45	+6,6	+3,2
Ковель	25	57	88	34,7	36,8	32,2	-43	+2,1	-2,5
Мукачеве	27	45	16	34,7	39,5	65,9	+11	+4,8	+31,2
Володимир-Волинський	29	33	10	34,58	44,58	71,6	+19	+10	+37,02
Тернопіль	31	10	5	33,51	60,7	74,9	+26	+27,19	+41,39
Ужгород	45	27	23	31	51,7	58,7	+22	+20,7	+27,7
Дубно	49	46	12	29,49	39,4	68,9	+37	+9,91	+39,41
Вараш	60	49	49	27,66	38,4	46,7	+11	+10,74	+19,04
Нововолинськ	65	91	47	25,73	26,93	47,1	+18	+1,2	+21,37
Калуш	69	72	50	23,49	32,93	46	+19	+9,44	+22,51
Самбір	81	93	94	20,93	25,66	27,9	-13	+4,73	+6,97
Коломия	90	96	15	18,33	24,13	66,5	+75	+5,8	+48,17
Стрий	94	100	98	16,4	17,7	21,9	-4	+1,3	+5,5

*Джерело: складено за ¹⁸⁹

¹⁸⁹ Рейтинг прозорості 100 міст. URL: <https://transparentcities.in.ua/ranking2018-interactive/?fbclid=IwAR1jN8BhLoMLsXm-BMKnug7Og3dcMhUL79cThu45uUogXzx OCFEv0PbK8Gg>. (дата зверн. 17.10.2019 р.); Рейтинг прозорості та підзвітності міст – 2020. Аналітичний звіт. URL: <https://ti-ukraine.org/research/rezultaty-rejtyngiv-prozorosti-ta-pidzvitnosti-za-2020-rik-vid-ti-ukrayina/> (дата зверн.: 16.04.2021 р.).

Виключенням стали міста Червоноград та Ковель у яких спостерігалася негативна тенденція із впровадження заходів, перше втратило 5,1 бала за період 2017-2020 рр. та 7,4 бала за період 2018-2020 рр. (опустилося з 6 на 53 місце), друге – 2,5 та 4,6 бала (опустилося з 25 на 88) відповідно. Така ситуація вказує на скорочення заходів або зниження інтенсивності з їх впровадження, що негативно позначається на управлінській та інвестиційній привабливості міст. У 2018 р. м. Дрогобич потрапило до категорії прозорого (перше місце), у 2020 р. м. Львів (друге місце), а у топ 5 рейтингу також міста Дрогобич та Тернопіль. Рівень прозорості зростає, проте темпи сповільнюються. У 2018 році загальний рівень прозорості 100 міст підвищився на 38,5%, а у 2020 році – на 4,4%.

Поряд з тим, опитування іноземних інвесторів показало, що основною перешкодою для інвестицій у розвиток бізнесу продовжує залишатися корупція, недовіра до судової системи, нестабільність валюти та фінансової системи. Найбільшою перешкодою для стратегічних і портфельних інвесторів став військовий конфлікт з Росією. Як бачимо з рис. 3.5 недостатньо ефективно відбувається процес структурно-інституційної трансформації бізнес-середовища для залучення іноземних інвестицій, що вказує на пасивність органів державної влади у активізації інвестиційних процесів для глибоких структурних реформ.

Рис. 3.5. Перешкоди для іноземних інвестицій в Україні*

* Джерело: складено за ¹⁹⁰

¹⁹⁰ Корупція та недовіра до судової системи в Україні – найбільші перешкоди для іноземних інвесторів. URL: <https://ces.org.ua/koruptsiia-ta-nedovira-do-sudovoi-systemy-v-ukraini/>; Третє щорічне опитування іноземних інвесторів Вересень 2018. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2019/03/2018_investorsurveyresults_presentation_ua.pdf. (дата звернення 17.10.2019 р.); П'яте щорічне опитування іноземних інвесторів. Листопад 2020. URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytika/> (дата звернення: 16.04.2021 р.).

Основними перешкодами для розвитку МСП були¹⁹¹: низька платоспроможність населення; несприятлива політична ситуація; високі податкові ставки та складне їх адміністрування (нестабільність податкового законодавства, розмір штрафних санкцій за помилки, ставки податків та зборів та часті зміни форм податкової звітності); високий регуляторний тиск та корупція; несприятлива економічна ситуація, відсутність ринків збуту; для середніх підприємств – регулювання землекористування, для малих та мікропідприємств – валютне регулювання тощо. Водночас, представники МСП очікують від держави створення сприятливих умов для підприємницької діяльності через пряму державну підтримку бізнесу, спрощення документообігу та податкового адміністрування, а також полегшення доступу до інформації шляхом створення єдиного інформаційного ресурсу.

Задля виявлення негативних факторів впливу на бізнес-середовище та створення якісного простору функціонування МСП у Львівській та Тернопільській областях дослідження за підтримки Фонду USAID¹⁹² ще раз підтвердило, що основними перешкодами для ведення бізнесу у Західних областях України були: проблема низького попиту (75% МСП у Чернівецькій області повідомили про цю проблему, в інших областях та Україні загалом – 50%); політична нестабільність (51% МСП Львівської області та 36% Чернівецької області); високі ставки податків у Тернопільській (38%) та Львівській областях (35%); негативний вплив інфляції найгостріше відчують у Тернопільській та Чернівецькій областях – 75% підприємців¹⁹³. Наприклад, у Львівській області місцева влада втілює регіональну політику, спрямовану на розвиток бізнес-середовища (прийнято низку стратегічних документів регіонального розвитку), однак, незважаючи на це, Львівщина потребує підтримки у сфері полегшення доступу до фінансових ресурсів МСП та кадрових ресурсів¹⁹⁴. На рівні міста Львова було проведено дослідження розвитку малого підприємництва (Проект «Trends of small business: Lviv region») з метою з'ясування основних тенденцій та проблем, з якими стикається МСП¹⁹⁵. Наприклад у сфері виробництва основними перешкодами стали: брак оборотних коштів, недостатній доступ до інформації про програми підтримки бізнесу, відсутність сприятливої державної політики підтримки бізнесу, застаріла матеріально-технічна база, низький рівень автоматизації процесів та недостатній рівень управлінських компетенцій керівників підприємств. Серед основних проблем у сфері послуг було виявлено: низька

¹⁹¹ Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016. Короткий звіт за результатами опитування малого та середнього бізнесу. С. 9-12. URL: <https://www.slideshare.net/USAIDLEV/2016-2017-abcareportshort23042017final>. (дата звернення 7.07.2019 р.)

¹⁹² Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016. Тернопільська область. Короткий звіт за результатами опитування малого та середнього бізнесу. URL: https://www.slideshare.net/IER_Kyiv/2016-79472254. (дата звернення 17.10.2019 р.); Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016. Львівська область. Короткий звіт за результатами опитування малого та середнього бізнесу. URL: https://www.slideshare.net/IER_Kyiv/2016-78668620. (дата звернення 18.11.2019 р.)

¹⁹³ Там само. – С. 31-32.

¹⁹⁴ Регіональний профіль МСП Львівської області (2016/2017 роки). URL: http://lev.org.ua/ua/articles/SME_profile_Lviv.html. (дата звернення 13.10.2019 р.)

¹⁹⁵ У Львові презентували результати дослідження розвитку підприємництва міста. URL: https://vgolos.com.ua/news/u-lvovi-prezentuvaly-rezultaty-doslidzhennya-rozvytku-pidpryyemnytstva-mista_284640.html. (дата звернення 03.07.2019 р.)

купівельна спроможність населення, потреба автоматизації процесів та підвищення компетенцій керівників, дефіцит оборотних коштів. Основними рекомендаціями для малого бізнесу стали: забезпечення чіткого стратегічного планування, формування власної бізнес-моделі, розвиток управлінських компетенцій, маркетингу, автоматизації та впровадження інновацій.

Розраховані дані (табл. 3.6) показують, що поряд із позитивними тенденціями у соціально-економічному розвитку та інституційному забезпеченні функціонування бізнесу, формування достатньо комфортних умов для діяльності підприємництва у містах потребує додаткових заходів підтримки на рівні ОМС та часу, щоб отримати очікувану позитивну віддачу. Низькою є кореляція між ІРДС (Індексом регіонального ділового середовища) як характеристиками якості підприємницького середовища міст України та індикатором нарощення можливостей займатися підприємницькою діяльністю за оцінками суб'єктів підприємництва міст (темпом зміни можливостей займатися підприємницькою діяльністю 2019/2018), що свідчить про неефективність державної та локальної політики щодо створення належних умов для стабільного ведення бізнесу, відтак ділова активність не зреагувала відповідним приростом. Водночас ІРДС позитивно впливає на зростання прямих іноземних інвестицій (кореляція 0,55), експорт товарів та послуг (кореляція 0,59 та 0,52 відповідно), та чутливо реагує на безпекову складову (кореляція -0,506).

Рейтинги комфортності міст найбільше корелюють із якістю доріг, що визначають можливості швидкого та безпечного внутрішньо міського переміщення, якісь дорожньо-транспортної інфраструктури, водночас низькою є кореляція між даним рейтингом та можливостями займатися підприємницькою діяльністю, якістю послуг отриманих від місцевої влади, що свідчить про низьку інклюзію між мешканцями міст, ОМС та підприємницьким сектором у питаннях створення середовища для комфортного проживання, взаємодії та господарювання.

Важливою передумовою залучення інвестицій, підвищення економічного розвитку міста та зниження індексу корупційних випадків є формування системи прозорого управління міським середовищем (прозоре регуляторне середовище, вільний доступ до інформації, якісні превентивні заходи по боротьбі з корупцією). Однак цей процес в українських містах лише розпочався, відтак не був достатньо ефективним у контексті підвищення можливостей для бізнесу займатися підприємницькою діяльністю (коефіцієнт кореляції з темпом зміни рівня можливостей займатися підприємницькою діяльністю 0,30). Зусилля ОМС по створенню прозорого міського середовища не спрацювали прямою залежністю через низький рівень довіри у суспільстві, інституційну неефективність, високий рівень трансакційних витрат бізнесу (особливо корупційна складова), не усі ОМС є достатньо відкритими та зацікавленими у розвитку прозорості міста (що відображається у низькій кореляції із прямими іноземними інвестиціями), однак є незначні зрушення у контексті підвищення якості послуг наданих ОМС. Оскільки процес формування відкритого та прозорого міського середовища лише розпочався, то його позитивні наслідки ми зможемо відчутти у середньо та довгостроковій перспективі.

Таблиця 3.6

Взаємодія соціально-економічного та інституційного середовища у містах обласних центрів (коефіцієнти кореляції)

	Рейтинг ІРДС (бали)	Рейтинг прозорості міст України 2018 р., бали	Рейтинг комфортності міст (Фокус), (бали) 2018	Рейтинг комфортності міст (Фокус), (бали) 2016	Темп зміни комфортності міст (Фокус, 2018/2016)	Рейтинг інвестиційної ефективності міст, II кв. 2018 (бали)	Регіональний рейтинг DOING BUSINESS 2018 р., (бали)	Зведений індекс оцінки можливостей міста, 2019/2018	Зведений індекс оцінки можливостей міста, 2019	Темп зміни індексу оцінки можливостей міста (2018/2019), %
Капітальні інвестиції на одну особу (регіон, 2018), грн	0,396158	0,084481	0,23376	0,248523	0,069319	0,047913	-0,37531	-0,03421	-0,04156	-0,00475
Обсяг ВРП на одну особу	0,355907	-0,05833	0,268831	0,193993	0,140872	-0,01531	-0,37814	-0,00104	-0,08848	-0,10154
Темпи росту ВРП за 2016-2017 рр.	-0,04016	-0,01254	-0,32555	-0,41726	-0,06901	0,179081	-0,18963	-0,06109	-0,07391	-0,00179
Прямі іноземні інвестиції на одну особу (2017 р.)	0,554201	0,190968	0,260589	0,339142	0,042942	0,214802	-0,30529	0,076864	0,002974	-0,11298
Експорт товарів, млн. дол.	0,590018	0,136078	0,247679	0,238932	0,08858	0,099483	-0,22924	-0,07155	-0,14878	-0,07462
Експорт послуг, млн. дол.	0,527128	0,114806	0,268514	0,306632	0,069064	0,054328	-0,30123	-0,05714	-0,07236	-0,00871
Рівень можливостей займатися підприємницькою діяльністю, 2018 (бали)	-0,15281	-0,08684	0,303805	0,375343	0,073329	0,437164	0,054853	0,787367	0,536514	-0,52014
Темп зміни рівня можливостей займатися підприємницькою діяльністю, % (2019/2018)	-0,29222	0,305151	-0,25928	-0,21714	-0,12871	-0,23544	-0,09229	-0,45184	0,092995	0,74838
Індекс частоти корупційних випадків	0,312168	-0,06755	-0,00969	0,453794	-0,31194	0,110322	-0,12503	0,093847	-0,02594	-0,18879
Якість послуг отриманих від місцевої влади (бали)	-0,06124	0,348389	0,394878	0,395931	0,144285	0,261846	0,364022	0,593651	0,402416	-0,42661
Рівень якості доріг (81 (бали)	0,13964	0,234293	0,787628	0,429784	0,557096	0,266369	0,007306	0,612977	0,436042	-0,39837
Злочини проти власності (Фокус, рівень безпеки максимальний 10 балів)	-0,50633	0,2545	-0,13218	0,17775	-0,24801	0,15038	0,034274	0,52446	0,58546	-0,10128
Транспорт (кількість між трас, що проходять через місто)	0,426217	-0,06862	0,47919	0,449986	0,201342	-0,00514	0,270806	-0,02358	0,016481	0,038022

Рейтинг інвестиційної ефективності міст (враховує інвестиційну активність міста та соціально-економічний ефект від інвестицій) має слабку кореляцію із можливостями займатися підприємницькою діяльністю (0,43). Ефективне використання інвестицій стимулює продуктивність підприємницького середовища, разом з тим, рівень інвестиційної ефективності є недостатнім для залучення іноземних інвестицій (коеф. корел. 0,21).

Інтенсивний розвиток міст – обласних центрів потребує належного розвитку інфраструктури, зокрема, дорожньо-транспортної, яка здійснює значний вплив, як на формування комфортних умов для проживання містян (к-ф. корел. 0,78), так і на розвиток чи реалізацію підприємницького потенціалу (к-ф. корел. 0,78). В даному випадку необхідними передумовами для підвищення можливостей розвитку підприємницького середовища міст стало створення безпечних умов для ведення господарської діяльності (зниження рівня злочинів проти власності – к-ф. корел. 0,52) та підвищення якості надання послуг місцевими органами влади (к-ф. корел. 0,59) тощо. *Зростання економіки, рівня життя населення міст, подолання безробіття потребує розширення мережі МСП.* Ефективність та обсяги економічної діяльності у містах обласного значення визначаються структурою та кількістю суб'єктів підприємницької діяльності, та мають свої особливості (табл. 3.7, а також табл. Б.4 і табл. Б.5 Додатку Б):

- За абсолютною кількістю малих підприємств на 10 тис. населення міста обласні центри є очевидними лідерами (у 2012 та 2017 рр.) із показником більше 100 підприємств (окрім м. Тернопіль), що є цілком закономірно зважаючи на більшу кількість різних ресурсів. До показників міст, обласних центрів наближаються міста, обласного значення, що мають високий туристично-рекреаційний потенціал, зокрема Трускавець, Моршин, Мукачеве, Берегове, Хуст тощо. Найнижчі показники розвитку мережі малого бізнесу спостерігалися у промислових монофункціональних містах, наприклад у м. Вараш (на території міста функціонує Рівненська атомна електростанція) показник був найнижчим 12, значення менше 30 підприємств на 10 тис. населення у Нововолинську, Болехові, Новому Роздолі (станом на 2017 р.). Якщо брати даний показник в динаміці, то бачимо, що найвищий позитивний тренд розвитку мережі малих підприємств мають міста обласного значення (більше 40 одиниць за період 2012/2017 рр.) Калуш, Чортків, Берегове, Мукачеве, Хуст, з міст обласних центрів – Тернопіль (53 од.). Натомість, три міста – обласні центри потрапили у групу із найвищим зниженням кількості малих підприємств на 10 тис. населення (Коломия – 44, Ужгород – 17, Рівне – 8, Кременець – 6, Луцьк – 2). Як бачимо, мережа малого підприємництва у містах обласного значення 2-го рівня розвивається динамічніше, ніж в обласних центрах.

- За результативністю діяльності малого підприємництва усі міста регіону (окрім м. Дубно) мали позитивні темпи росту обсягу реалізованої продукції за період 2012/2017 рр. Найвище зростання (у межах 300 – 460%) демонстрували міста обласного значення Хуст, Берегове, Новий Розділ, Яремче, Мукачеве, Стрий. Міста обласні центри за темпами росту обсягу

реалізованої продукції опинилися у межах 200-300%, проте високий рівень інфляції значно нівелює ці тенденції.

Таблиця 3.7

Концентрація економічної активності міст обласного значення Західного регіону у сфері малого бізнесу (2012 р. та 2017 р.)*

Міста, області	Обсяги реалізованої продукції малими підприємствами, млн грн			Частка міста в області за обсягами реалізованої продукції малими підприємствами			Кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення		
	2012	2017	темп росту, %	2012	2017	зміна, в. п.	2012	2017	зміна, од.
Львів	15318,4	42210,2	275,6	60,33	58,82	-1,51	120	127	7
Борислав	244,9	369,8	151,0	0,96	0,52	-0,44	55	49	-6
Дрогобич	422,9	814,6	192,6	1,67	1,14	-0,53	57	51	-6
Моршин	33,3	92,6	278,1	0,13	0,13	0,00	60	87	27
Новий Розділ	56,6	207,4	366,4	0,22	0,29	0,07	37	29	-8
Самбір	126,2	225	178,3	0,50	0,31	-0,19	56	53	-3
Стрий	306,6	945,2	308,3	1,21	1,32	0,11	48	52	4
Трускавець	316,9	537,9	169,7	1,25	0,75	-0,50	112	104	-8
Червоноград	669,9	1195,20	178,4	2,64	1,67	-0,97	40	41	1
Львівська область	25389,6	71756,3	282,62	100	100	-	-	68	-
Івано-Франківськ	4298	10830,4	252,0	54,29	48,99	-5,30	121	133	12
Болехів	79,9	229	286,6	1,01	1,04	0,03	27	28	1
Калуш	627,5	1356,2	216,1	7,93	6,13	-1,80	68	69	1
Коломия	288	673,7	233,9	3,64	3,05	-0,59	105	61	-44
Яремче	79,6	290,6	365,1	1,01	1,31	0,30	66	49	-17
Івано-Франківська область	7916,5	22109,5	279,28	100	100	-	...	53	-
Тернопіль	2912,7	8292,9	284,7	48,72	43,39	-5,33	x	95	...
Бережани	x	167,5	...	...	0,88	...	x	36	...
Кременець	x	190,5	...	...	1,00	...	x	36	...
Чортків	x	112,6	...	...	0,59	...	x	30	...
Тернопільська область	5978,9	19112,1	319,66	100	100	-	-	43	-
Ужгород	1879,1	3957,7	210,6	34,37	26,45	-7,92	124	139	15
Берегове	87,5	344,7	393,9	1,60	2,30	0,70	71	75	4
Мукачеве	962,5	3394	352,6	17,60	22,68	5,08	71	76	5
Хуст	169,6	781,5	460,8	3,10	5,22	2,12	66	70	4
Чоп	111,8	219,1	196,0	2,04	1,46	-0,58	51	59	8
Закарпатська область	5467,8	14964,8	273,69	100	100	-	-	44	-

Продовження табл. 3.7

Луцьк	4051,7	11608,2	286,5	56,34	56,21	-0,13	108	120	12
Володимир-Волинський	133,4	306	229,4	1,85	1,48	-0,37	31	38	7
Ковель	429,9	1027	238,9	5,98	4,97	-1,01	37	41	4
Нововолинськ	361,9	661,6	182,8	5,03	3,20	-1,83	26	27	1
Волинська область	7191,7	20651,0	287,15	100	100	-	-	51	-
Рівне	3883,1	9962,8	256,6	58,75	53,37	-5,38	93	107	14
Вараш	25,3	73,2	289,3	0,38	0,39	0,01	13	12	-1
Дубно	214,4	180,5	84,2	3,24	0,97	-2,27	42	40	-2
Рівненська область	6609,2	18668,4	282,46	100	100	-	-	43	-

*Джерело: складено за¹⁹⁶

• Найвищу частку в обсягах реалізованої продукції малими підприємствами в областях показують міста обласні центри. Частка таких міст як Львів, Луцьк, Рівне становила більше 50% (у 2012 та 2017 р.), трохи менше 50% у міст Івано-Франківськ (48,99%) та Тернопіль (43,39%), найнижча частка – м. Ужгород (26,45%). Водночас за обсягами реалізованої продукції частка усіх міст – обласних центрів зменшилася у 2017 р. порівняно з 2012 р. Найвищу негативну динаміку показали міста Ужгород (-7,92 в.п.), Рівне (-5,38 в.п.), Тернопіль (-5,33 в.п.), Івано-Франківськ (-5,3 в.п.), найнижчий негативний показник у м. Львів – -1,51 в.п.

• Частка міст обласного значення (не обласних центрів) в загальному обсязі реалізованої продукції МП продовжує залишатися незначною, лише м. Мукачеве змогло у 2017 р. досягнути рівня 22,68%, що вказує на формування ще одного економічного центру у Закарпатській області, поруч з Ужгородом. Частки ще шести міст в областях становлять від 2 до 7% (Калуш – 6,13%, Хуст – 5,22%, Нововолинськ – 3,2%, Коломия – 3,05%, Берегове – 2,3%), в усіх інших менше 2%. За період 2012-2017 рр. лише міста Мукачеве та Хуст мали позитивну динаміку підвищення своєї ролі у обсягах реалізованої продукції МП Закарпатської області (зростання відбулося на 5,08 в.п та 2,12 в.п. відповідно), в усіх інших містах приріст був незначним (менше 1 в.п. – Берегове, Яремне, Стрий, Новий Розділ, Болехів, Вараш) або характеризувався від’ємними показниками, які до того ж були нижчими, ніж в обласних центрах. Як бачимо, міста обласні центри володіють більшим обсягом ресурсів та мають вищий рівень розвитку малого підприємництва, однак це робить їх більш чутливими до негативних суспільно-економічних процесів. Натомість, міста обласного значення 2-го рангу повільніше нарощують потенціал розвитку малого бізнесу, однак більш стійкі до його втрати.

• Незважаючи на позитивні тренди розвитку сектору малого підприємництва у містах обласного значення Західного регіону України їх

¹⁹⁶ Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua. (дата звернення 17.10.2019 р.)

внесок у економічний розвиток залишається незначним, що вимагає відповідної державної та локальної політики підтримки малого підприємництва та формування сприятливих фінансово-інституційних умов його розвитку.

Динаміка розвитку малого та середнього підприємництва вказує (табл. 3.8):

1. Позитивний темп росту капітальних інвестицій в усіх містах, окрім Нового Роздолу, Трускавця та Івано-Франківська. Найвищим темп росту капітальних інвестицій спостерігався у м. Вараш (зумовлено вкладеннями у технічне переоснащення та реконструкцію РАЕС¹⁹⁷, відкриття комплексу з переробки твердих радіоактивних відходів¹⁹⁸) та м. Дубно (зокрема, завдяки створенню прозорого інвестиційного середовища та промоції міста¹⁹⁹; інвестиційними стимулами для інвесторів послужили: інформаційний супровід; допомога щодо оформлення та проходження документів, у т.ч. дозвільного характеру; пільги інвестору – зменшення відсоткової ставки пайової участі інвестора у розвитку інфраструктури міста (0-10% вартості будівництва); скасування сплати податку за землю на визначений термін; співучасть у підведенні / підключенні інженерних комунікацій інвестиційної ділянки тощо,²⁰⁰ такі заходи сприяли початку будівництва вітроелектростанції²⁰¹).

2. Малий та середній бізнес продовжує залишатися основою розвитку економіки міст та нарощувати позитивні темпи росту. Як бачимо з табл. 3.8 усі обласні центри, крім м. Чернівці, та більшість міст обласного значення 2-го рангу характеризуються позитивними темпами приросту малих підприємств на 10 тис. населення. Такий тренд загалом вказує, що поряд із проблемами, що супроводжують розвиток підприємницького сектору, все ж відбувається трансформація інституційного середовища та зростання прозорості в управлінні міським середовищем, що позитивно відображається на можливостях ведення бізнесу, сприяє залученню нових інвестицій тощо.

3. Незважаючи на складні соціально-економічні та політичні події, що супроводжували функціонування МСП у період 2012-2017 рр. відбулося нарощення обсягів реалізованої продукції, що відобразилося у зростанні темпів даного показника в усіх містах обласного значення, окрім м. Дубно (відбувся спад виробництва на фоні високого рівня інфляції)²⁰². Позитивні

¹⁹⁷ Капітальні інвестиції РАЕС у 2018 році склали більше трьох мільярдів гривень. URL: <https://www.rnpp.rv.ua/kapitalni-investicziyi-raes-u-2018-roczni-sklali-bilshe-trox-milyardiv-griven.html>. (дата звернення 17.10.2019 р.)

¹⁹⁸ Карта підприємств України. URL: <https://uprom.info/maps-business/>. (дата звернення 4.02.2020 р.)

¹⁹⁹ Invest Ukraine : Веб-сайт. URL: <http://investukraine.org.ua/ua/%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96-%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D>. (дата звернення 02.12.2019 р.)

²⁰⁰ Там само.

²⁰¹ 8 вітроелектростанцій буде встановлено в Рівненській області. URL: <https://uprom.info/news/energy/v-rivnenskiy-oblasti-polyaki-pobuduyut-vitroelektrostantsiyi/>. (дата звернення 05.02.2020 р.)

²⁰² План економічного розвитку міста Дубно на 2019 - 2020 роки. URL: https://dubno-adm.gov.ua/fileadmin/user_upload/Ekonomika/Plan_soc_ekonom_rozvitky_2020.pdf (дата звернення 5.02.2020 р.)

темпи розвитку МСП сприяють також подальшому відновленню економічного зростання через нарощування обсягів виробництва, активізацію зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Таблиця 3.8

Динаміка розвитку малих та середніх підприємств у містах обласного значення Західного регіону, за 2012-2017рр.*

	Темп росту (2017/2012)						Капітальних інвестицій
	кількості підприємств на 10 тис. населення		обсягу реалізованої продукції		кількості зайнятих		
	середніх підприємств	малих підприємств	середніми підприємствами	малими підприємствами	на середніх підприємствах	на малих підприємствах	
Львів	85,7	105,8	181,7	275,6	109,2	89,8	184,5
Борислав	66,7	89,1	185,7	151,0	100,0	75,0	126,8
Дрогобич	66,7	89,5	305,2	192,6	92,6	64,9	187,6
Моршин	116,7	145,0	430,7	278,1	82,1	100,0	252,8
Новий Розділ	66,7	78,4	362,9	366,4	100,0	66,7	65,5
Самбір	75,0	94,6	312,2	178,3	77,8	72,7	143,2
Стрий	75,0	108,3	144,9	308,3	62,5	81,0	217,3
Трускавець	87,5	92,9	147,1	169,7	63,2	77,3	75,8
Червоноград	66,7	102,5	145,7	178,4	83,9	87,0	101,8
Івано-Франківськ	100,0	109,9	-	252,0	-	97,1	99,0
Болехів	100,0	103,7	154,8	286,6	100,0	100,0	150,0
Бурштин	-	-	-	-	-	-	158,8
Калуш	100,0	101,5	-	216,1	-	100,0	150,7
Коломия	150,0	58,1	391,6	233,9	104,2	75,0	153,8
Яремче	300,0	74,2	366,8	365,1	109,1	71,4	110,1
Тернопіль	-	-	-	284,7	-	92,0	315,1
Бережани	-	-	-	-	-	-	-
Кременець	-	-	-	-	-	-	-
Чортків	-	-	-	-	-	-	193,6
Чернівці	-	92,7	-	-	-	-	184,5
Новодністровськ	42,9	87,7	-	-	-	-	287,4
Ужгород	83,3	112,1	-	210,6	-	80,0	166,1
Берегове	100,0	105,6	-	393,9	-	88,9	245,2
Мукачеве	100,0	107,0	-	352,6	-	90,9	206,7
Хуст	100,0	106,1	357,8	460,8	90,0	92,9	227,1
Чоп	37,5	115,7	126,7	196,0	44,4	125,0	203,9
Луцьк	85,7	111,1	560,4	286,5	107,6	94,7	151,7
Володимир-Волинський	66,7	122,6	102,2	229,4	59,3	88,9	173,8
Ковель	133,3	110,8	255,5	238,9	85,1	84,2	259,8
Нововолинськ	100,0	103,8	-	182,8	-	78,6	235,3
Рівне	80,0	115,1	-	256,6	-	95,5	174,9
Вараш	150,0	92,3	177,4	289,3	81,0	100,0	397,6
Дубно	133,3	95,2	-	84,2	-	90,0	328,2
Острог	100,0	138,7	-	-	-	-	232,9

* Джерело: розраховано за даними регіональних управлінь статистики

Серед пріоритетних завдань розвитку малого та середнього бізнесу залишається зайнятість населення. Як бачимо з табл. 3.8 темпи росту кількості зайнятих на середніх та малих підприємствах регіону є негативним, за винятком кількох міст.

Лише міста Моршин, Болехів, Калуш та Вараш змогли зберегти кількість зайнятих на малих підприємствах, а м. Чоп дало додатний приріст (темп росту 125%). Основними причинами скорочення зайнятості у секторі малого бізнесу стали: закриття ФОПів, що фактично не здійснювали діяльності (з 1. 01. 2017 року ФОПи і самозайняті особи, які не отримують дохід від підприємницької діяльності були зобов'язані сплачувати єдиний соціальний внесок на рівні мінімального страхового внеску за місяць), поширення тіньової самозайнятості, тіньового працевлаштування населення (наприклад у м. Ужгород за якісними оцінками обсяг тіньової економіки становить 35-45%²⁰³; станом на 2017 р. рівень неформальної зайнятості населення у Рівненській – 53,5%, Івано-Франківській та Чернівецькій областях – 43,6%, Тернопільській – 30,3%, Закарпатській – 24,7%, Волинській – 23,1%, Львівській – 14,2%²⁰⁴) та високою міграційною активністю населення прикордонних територій.

Для глибшого аналізу та оцінки трендів розвитку підприємницького сектору міст Західного регіону, а також оцінки впливу інвестиційних процесів на розвиток МСП було розраховано коефіцієнти еластичності за трьома блоками показників: співвідношення темпів зростання кількості підприємств на 10 тис. населення до темпу росту капітальних інвестицій; співвідношення темпів зростання обсягу реалізованої продукції до темпу росту капітальних інвестицій; співвідношення темпів зростання кількості зайнятих до темпу росту капітальних інвестицій (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Методика оцінювання впливу інвестиційних процесів на структурні трансформації у секторі малого та середнього підприємництва міст обласного значення Західного регіону України

Формули	Критерії ефективності
Блок 1. Коефіцієнт еластичності (Співвідношення темпів зростання кількості підприємств на 10 тис. населення до капітальних інвестицій)	
$K_{ел} = T_{РП} / T_{РБ}$, де $T_{РП}$ – темп росту кількості малих/середніх підприємств на 10 тис. населення; $T_{РІ}$ – темпу росту капітальних інвестицій.	$K_{ел} \geq 1$ має місце стимулюючий вплив капітальних інвестицій на розширення мережі малих/середніх підприємств; $K_{ел} < 1$ є свідченням низької щільності взаємозв'язку між даними компонентами, відтак інвестиції здійснюються у вже діючі підприємства, а не на створення нових.

²⁰³ План місцевого економічного розвитку м. Ужгород. 2018 р. URL: https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D0%9C%D0%95%D0%A0_%D0%A3%D0%B6%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4_2019%D1%81.pdf (дата звернення: 06.02.2020 р.)

²⁰⁴ Неформально зайняте населення за регіонами за 2018 р. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2017/rp/rp_reg/reg_u/arch_nzn_reg_u.htm. (дата звернення 3.12.2019 р.)

Блок 2. Коефіцієнт еластичності (Співвідношення темпів зростання обсягу реалізованої продукції до капітальних інвестицій)	
$K_{ел} = T_{орп} / T_{рі}$, де $T_{орп}$ – темп росту обсягу реалізованої продукції малими/середніми підприємствами; $T_{рі}$ – темпу росту капітальних інвестицій.	$K_{ел} \geq 1$ має місце стимулюючий вплив капітальних інвестицій на діяльність підприємств, що сприяє зростанню обсягів реалізованої продукції; $K_{ел} < 1$ має місце низький вплив інвестиційних процесів на підвищення ефективності діяльності підприємств.
Блок 3. Коефіцієнт еластичності (Співвідношення темпів зростання кількості зайнятих до капітальних інвестицій)	
$K_{ел} = T_{кз} / T_{рі}$, де $T_{кз}$ – темп росту кількості зайнятих на малих/середніх підприємствах; $T_{рі}$ – темпу росту капітальних інвестицій.	$K_{ел} \geq 1$ капітальні інвестиції позитивно впливають на збільшення кількості зайнятих та розширення діяльності підприємств; $K_{ел} < 1$ низький вплив капітальних інвестицій на зростання зайнятості; може свідчити про високу частку тіньової зайнятості

Результати розрахунків представлені у табл. 3.10. Як бачимо у досліджуваному періоді зростання капітальних інвестицій здійснювало позитивний вплив на темпи росту: кількості малих та середніх підприємств на 10 тис. населення; обсягу реалізованої продукції малими та середніми підприємствами у більшості міст регіону. Найвищим коефіцієнт еластичності був у Новому Роздолі (5,54 середні та 5,59 малі), Яремче (3,33 середні та 3,32 малі), Луцьку (3,69 середні та 1,89 малі), Самборі (2,18 середні та 1,25 малі), менше 1 показник еластичності був лише у Чопі (малі та середні), Ковелі (малі та середні).

Щодо співвідношення темпів росту кількості зайнятих до темпу росту капітальних інвестицій припускаємо, що інвестування відбувається у вже діючі підприємства, і відповідно не відбувається створення нових робочих місць. Показник більше 1 був лише у Новому Роздолі (малі та середні), Трускавці (малі), що ще раз вказує на значну тінізацію ринку праці та високу міграційну активність.

Як бачимо структурні трансформації у розвитку МСП у містах Західного регіону поряд із позитивними змінами, характеризують рядом негативних тенденцій, що проявляються у значній тінізації ринку праці, необхідності підвищення підприємницької активності та нарощуванні виробничих потужностей МСП, залученні інвестиційних коштів тощо.

Одним із інструментів збільшення чисельності суб'єктів підприємництва та залучення додаткових інвестицій в економіку міст є формування прозорої міської економіки (зокрема інвестиційних можливостей економіки), яке потребує розуміння основних напрямів секторального розвитку підприємництва, тобто які галузі мають стати для міста в пріоритеті та як можна сприяти їх активізації.

Таблиця 3.10

Оцінювання впливу інвестиційних процесів на структурні трансформації у секторі малого та середнього підприємництва міст обласного значення Західного регіону України*

Міста обласного значення	Коефіцієнти еластичності (співвідношення темпів росту відповідних показників до темпу росту капітальних інвестицій)					
	Темпів росту кількості середніх підприємств на 10 тис. населення	Темпів росту кількості малих підприємств на 10 тис. населення	Темпів росту обсягу реалізованої продукції середніми підприємствами	Темпів росту обсягу реалізованої продукції на малих підприємствах	Темпів росту кількості зайнятих на середніх підприємствах	Темпів росту кількості зайнятих на малих підприємствах
Львів	0,46	0,57	0,98	1,49	0,59	0,49
Борислав	0,53	0,70	1,46	1,19	0,79	0,59
Дрогобич	0,36	0,48	1,63	1,03	0,49	0,35
Моршин	0,46	0,57	1,70	1,10	0,32	0,40
Новий Розділ	1,02	1,20	5,54	5,59	1,53	1,02
Самбір	0,52	0,66	2,18	1,25	0,54	0,51
Стрий	0,35	0,50	0,67	1,42	0,29	0,37
Трускавець	1,15	1,23	1,94	2,24	0,83	1,02
Червоноград	0,66	1,01	1,43	1,75	0,82	0,85
Івано-Франківськ	1,01	1,11	-	2,55	-	0,98
Болехів	0,67	0,69	1,03	1,91	0,67	0,67
Калуш	0,66	0,67	-	1,43	-	0,66
Коломия	0,98	0,38	2,55	1,52	0,68	0,49
Яремче	2,72	0,67	3,33	3,32	0,99	0,65
Тернопіль	-	-	-	0,90	-	0,29
Чернівці	-	0,50	-	-	-	-
Новодністровськ	0,15	0,31	-	-	-	-
Ужгород	0,50	0,67	-	1,27	-	0,48
Берегове	0,41	0,43	-	1,61	-	0,36
Мукачеве	0,48	0,52	-	1,71	-	0,44
Хуст	0,44	0,47	1,58	2,03	0,40	0,41
Чоп	0,18	0,57	0,62	0,96	0,22	0,61
Луцьк	0,56	0,73	3,69	1,89	0,71	0,62
Володимир-Волинський	0,38	0,71	0,59	1,32	0,34	0,51
Ковель	0,51	0,43	0,98	0,92	0,33	0,32
Нововолинськ	0,42	0,44	-	0,78	-	0,33
Рівне	0,46	0,66	-	1,47	-	0,55
Вараш	0,38	0,23	0,45	0,73	0,20	0,25
Дубно	0,41	0,29	-	0,26	-	0,27
Острог	0,43	0,60	-	-	-	-

*Джерело: власні розрахунки

Одним із інструментів активізації розвитку підприємництва є формування програм підтримки та розвитку МСП, а також інфраструктури підтримки МСП на місцевому рівні. Основними проблемними моментами є:

1) не усі міста мають програми розвитку та підтримки підприємництва, здебільшого такі програми затверджуються містами - обласними центрами, у менших містах обмежуються окремими пунктами у стратегіях (програмах) розвитку міста;

2) декларативність програм підтримки підприємництва через відсутність у муніципалітетів фінансових можливостей для підтримки підприємництва;

3) відсутність моніторингу та контролю за ефективністю реалізації програм, в т.ч. через відсутність інформації для аналізу у відкритому доступі;

4) брак компетенцій щодо стратегічного планування розвитку міст, відтак планування розвитку їх економіки ОМС проводиться щонайбільше на один – п'ять років тощо.

Регіональні програми розвитку підприємництва розробляються з метою отримання додаткового фінансування з державного бюджету або закордонних джерел. Фінансування здебільшого скеровується на розвиток та формування інфраструктури підтримки підприємництва або фінансово-кредитну підтримку суб'єктів підприємницької діяльності, створення об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва. Найбільш активними у цьому плані є ОМС Івано-Франківської, Львівської та Волинської областей²⁰⁵, до прикладу у Волинській та Івано-Франківській областях у 2016-2018 рр. створено по 13 таких об'єктів, Львівській – 14, Чернівецькій – 2, у решти областях – не створено жодного. Основним завданням і функцією інституцій підтримки розвитку малого та середнього бізнесу стає інформаційна та освітня підтримка, що виявляється у інформаційних та просвітницьких заходах (навчальних семінарах, тренінгах, форумах, круглих столах, конференціях тощо). Найбільш активними у проведенні навчальних семінарів та тренінгів є Львівська та Івано-Франківська області, позитивний результат яких відображається у кількості профінансованих бізнес-проектів (табл. 3.11).

Попри низку труднощів, які супроводжують малий і середній бізнес Західного регіону, описаних вище, ми спостерігаємо і позитивні структурно-інституційні трансформації, що проявляються у розширенні кількісно-видового складу інфраструктури інституційної підтримки підприємництва. Сьогодні функціонують інституції підтримки малого та середнього підприємництва, які засновані приватними ініціативами та державним сектором, інфраструктура представлена бізнес-центрами, бізнес-інкубаторами, технопарками, лізинговими центрами тощо. Найбільшою популярністю користуються інформаційно-консультативні установи (найбільша їх кількість у Закарпатській, найменше у Волинській областях (табл. 3.11), також усі області

²⁰⁵ Інституції, що забезпечують підтримку підприємництва. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0ced3c9f-a057-4852-9072-151dd387356a&title=Institutsii-SchoZabezpechuiutPidtrimkuPidprimnitstva>. (дата звернення 17.10.2019 р.)

характеризуються позитивними темпами росту їх кількості за 2016-2018 рр. Продовжує розширюватися мережа громадських об'єднань підприємців, позитивні темпи росту кількості яких спостерігалися у Волинській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій областях.

Таблиця 3.11

Інфраструктура підтримки МСП у Західному регіоні України, одиниць*

Області		Волинська	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Рівненська	Тернопільська	Чернівецька	Разом по Західному регіону
Бізнес-центри	2016	6	2	18	0	20	7	3	56
	2018	2	2	18	17	1	7	7	54
Бізнес-інкубатори	2016	2	2	3	0	2	2	1	12
	2018	2	2	3	1	1	3	1	13
Технопарки	2016	0	0	2	2	0	0	0	4
	2018	0	0	4	3	1	0	1	9
Лізингові центри	2016	0	3	3	0	2	0	1	9
	2018	0	3	4	9	0	0	1	17
Фонди підтримки підприємництва	2016	5	6	7	5	0	2	10	35
	2018	2	3	7	8	0	1	10	31
Інвестиційні фонди	2016	2	23	1	0	2	0	2	30
	2018	0	27	0	2	24	10	2	65
Інноваційні фонди	2016	0	20	1	0	1	1	2	25
	2018	0	22	0	0	2	0	2	26
Інформаційно-консультативні установи	2016	1	103	46	9	38	24	22	243
	2018	0	117	78	22	42	18	26	303
Громадські об'єднання підприємців	2016	19	68	53	46	54	48	53	341
	2018	28	0	64	60	42	30	57	281

*Джерело: складено за²⁰⁶

Як бачимо, інституційне середовище функціонування МСП у Західному регіоні України характеризується позитивними змінами, що проявляються не лише у кількісному зростанні інституцій, але і у якісній їх трансформації (табл. 3.12). Однак, такі інституційні зміни притаманні здебільшого великим містам, у той час, бізнес у малих містах не має широкого доступу до інформаційно-інституційної підтримки. Наприклад, у м. Львів функціонує консультаційно-тренінговий центр, який здійснює навчання та консультування підприємців (Львівський центр розвитку малого бізнесу²⁰⁷, на базі цього центру функціонують Всеукраїнська асоціація керівників бізнесу²⁰⁸ та First Women's Business School²⁰⁹ тощо).

²⁰⁶ Інституції, що забезпечують підтримку підприємництва. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0ced3c9f-a057-4852-9072-151dd387356a&title=Institutsii-SchoZabezpechuiutPidtrimkuPidprimnitstva> (дата звернення 20.12.2019 р.)

²⁰⁷ Львівський центр розвитку малого бізнесу. URL: <https://lv-center.com.ua/#1461328856794-2dee9bba-e774>. (дата звернення 7.10.2019 р.)

²⁰⁸ Всеукраїнська асоціація керівників бізнесу. URL: <https://uabl.org/>. (дата звернення 17.10.2019 р.)

²⁰⁹ First Women's Business School. URL: <https://www.fwbs.com.ua/en/main/>. (дата звернення 17.10.2019 р.)

Таблиця 3.12

Окремі показники підтримки та розвитку МСП*

Області		Волинська	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Рівненська	Тернопільська	Чернівецька	Разом по Західному регіону
Кількість навчальних закладів у яких запроваджено навчання основам підприємництва	2016	53	5	-	121	32	9	19	239
	2018	-	5	-	158	-	35	7	205
Кількість навчальних закладів у яких здійснюють перепідготовку та підвищення кваліфікації у сфері підприємництва	2016	7	-	-	8	7	8	1	31
	2018	7	-	-	8	-	10	2	27
Кількість проведених навчальних семінарів, тренінгів	2016	264	740	948	1140	68	56	648	3864
	2018	-	-	1106	2034	113	780	520	4553
Кількість проведених форумів, круглих столів, конференцій	2016	16	12	71	90	-	56	125	370
	2018	-	-	214	268	-	215	59	756
Кількість учасників	2016	3060	8550	10127	7589	1111	2050	6481	38968
	2018	-	-	12699	30254	1241	8250	6414	58858
Кількість профінансованих бізнес-проектів	2016	18	-	13	27	-	-	10	68
	2018	0	0	48	187	-	-	-	235
Загальна площа приміщень переданих в оренду (м ²)	2016	66827,2	-	62130	42075,21	8200	96498	145390,6	421121
	2018	-	-	1101227	228065,6	-	9056	141552,9	1479901
Кількість регіональних замовлень розміщених серед МСП	2016	1017	1042	2533	846	699	1342	8802	16281
	2018	-	-	971	2148	-	16473	5921	25513

*Джерело: складено за²¹⁰

Проведений аналіз показав, що в Україні спостерігається позитивна динаміка у формуванні сприятливого бізнес-середовища, що підтверджують міжнародні оцінювання (рейтинг Doing Business, ВТІ тощо), однак подальшим позитивним зрушенням продовжують перешкоджати корупція, значна зарегульованість економіки та енергетичного ринку, суспільно-політична нестабільність та військовий конфлікт на території держави, для розвитку малого підприємництва додатковими деструктивними факторами стають адміністративне навантаження, нестача кваліфікованих працівників та низька платоспроможність населення. Підвищення якості та прозорості бізнес-

²¹⁰ Інституції, що забезпечують підтримку підприємництва. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0ced3c9f-a057-4852-9072-151dd387356a&title=Institutsii-SchoZabezpechuiutPidtrimkuPidprimnitstva> (дата звернення 20.12.2019 p.)

середовища потребує удосконалення створених інституційно-правових умов, що стає основним пріоритетом економічної політики на національному та локальному рівнях.

За період 2017-2018 рр. усі муніципалітети здійснювали заходи для підвищення власної прозорості, що стало позитивним трендом та у подальшому сприятиме зростанню інвестиційної привабливості міст, формуванню комфортного середовища для функціонування підприємництва, інклюзивності та партисипативності міського розвитку. Виявлені тренди показують, що міста мають більше можливостей для потенційного залучення інвесторів та вищий фінансовий потенціал розвивати й підвищувати власну управлінську прозорість, однак для ефективного розвитку їм необхідно розвивати супутню інфраструктуру, підвищувати рівень безпеки та якість надання послуг.

Динаміка розвитку малого підприємництва показує, що воно залишається одним із головних чинників економічного зростання та продовжує нарощувати темпи росту у своїй діяльності завдяки позитивним трансформаціям інституційного середовища та зростанню прозорості в управлінні міським розвитком. Однак, отримані результати показують, що для формування достатньо ефективного бізнес-середовища необхідно здійснити низку суспільно-економічних трансформацій та подолати виклики, що постали перед економіками міст, цьому сприятиме реалізація низки заходів, зокрема:

1) затвердження місцевих програм розвитку підприємництва, які б сприяли виділенню стратегічних для міста галузей економічного розвитку, із чітко визначеними напрямками підтримки: фінансовими, інфраструктурними, інформаційними, освітніми тощо.

2) підтримка створення та розвитку кластерів та кооперативів (метою функціонування яких стає економічне зростання на основі розбудови горизонтальних ділових зв'язків між місцевими підприємцями, розширення ринків збуту);

3) підтримка експорту продукції малих підприємств із виходом на регіональні та міжнародні ринки;

4) підвищення локальної інвестиційної привабливості міста через розширення інструментів просування інвестиційної привабливості території, шляхом реалізації відкритої та прозорої державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Ефективним інструментом для реалізації цього завдання є запровадження прозорості в управлінські процеси, що дозволить суттєво знизити прояви корупції та підвищити якість управлінських процесів на місцевому рівні;

5) маркетингова підтримка місцевих підприємств, розміщення регіональних замовлень серед місцевих представників МП тощо.

Передумовою для якісних структурних перетворень інституційного середовища стає відкрита система управління у містах, партисипативне управління та прозора регуляторна політика, що стає додатковим стимулом для реалізації підприємницьких ініціатив, підвищення локальної інвестиційної привабливості міста та залучення додаткових інвестицій.

Незважаючи на масштабність наукових здобутків у даній проблематиці, інституційне середовище є досить динамічним, що вимагає постійного моніторингу та проведення досліджень активності впровадження якісних структурних перетворень та їх вплив на ефективний розвиток інституційного середовища функціонування малого підприємництва, як на державному, так і на локальному рівнях.

3.2. Інноваційний вимір структурних трансформацій економіки великих міст України

У сучасних умовах глобалізації суспільного простору активна інноваційна діяльність є чи не найважливішим рушієм структурних зрушень у світовій економіці, здатним впровадити нові технології виробництва та бізнесу задля істотного підвищення рівня задоволення потреб суспільства.

У провідних країнах світу, які задають напрями розвитку світової економіки в цілому відбувається посилення впливу науки, освіти та інноваційних процесів в економічному розвитку.

В Україні, незважаючи на численність заходів щодо стимулювання науково-технічного та інноваційного розвитку, задекларованих вітчизняними програмними, законодавчими та відомчими нормативними документами, фактична результативність їхньої реалізації залишається низькою, зокрема:

1) незважаючи на деяке підвищення України в рейтингу «Глобальний інноваційний індекс» (GII) у 2020 р. (45-е місце серед 131 країни) проти 2016 р. (56-е місце серед 128 країн) та 2015 р. (64-е місце серед 141 країни світу), вона ще значно відстає від передових країн світу;

2) вкрай низькою є участь України у процесах міжнародного патентування провідних технологій майбутнього: частка країни в глобальному патентному фонді становить від 0,01% (у сфері фармацевтики) до 0,09% (у сфері нанотехнологій; окремих технологіях охорони довкілля). У той час, відповідні показники США – 40,5%, 34,6% та 22,0%; Німеччини – 5,7%, 5,0% та 11,9%; Індії – 3,7%, 1,5% та 0,9%²¹¹;

3) найбільш інноваційним видом промислової діяльності в Україні упродовж останніх років залишається харчова промисловість, тоді як, наприклад, у Польщі – видобуток нафти і газу та фармацевтична промисловість (високотехнологічні види діяльності);

4) частка витрат на виконання досліджень і розробок у ВВП України у 2019 р. становила лише 0,43% (у 2012 р. – 0,75%), тоді як, наприклад, у

²¹¹ Розраховано автором на основі даних: Patents by main technology and by International Patent Classification (IPC): OECD Patent Statistics (database). URL: <http://dx.doi.org/10.1787/data-00508-en>.

Німеччині – 3,13%, Угорщині – 1,53%, Польщі – 1,21%, Словаччині – 0,84%. А відповідний середньоевропейський показник становив 2,12%²¹²;

5) загальний приріст ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні становить 0,7%, тоді як у розвинених країнах – 60-90%²¹³;

6) вкрай низькою залишається взаємодія інноваційних підприємств із науковими установами та технологічними компаніями.

Сьогодні в Україні, як і у світі, центрами інновацій є великі міста, в яких зосереджений основний виробничий, інтелектуальний та науковий потенціал. Так, в містах-обласних центрах нашої країни у 2019 р. було сконцентровано від 15% (м. Рівне) до 81,8% (м. Миколаїв) інноваційно активних промислових підприємств (далі – ІАПП) відповідних регіонів²¹⁴ (рис. 3.6)²¹⁵.

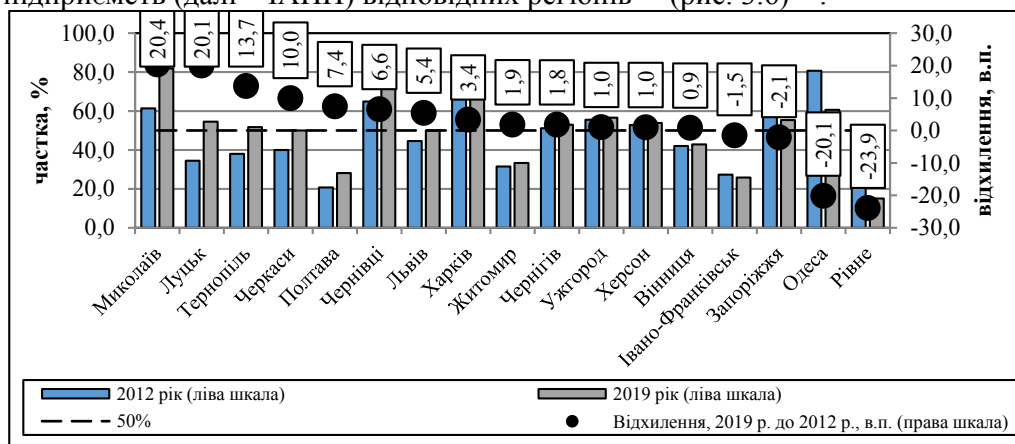

Рис. 3.6. Концентрація ІАПП у містах-обласних центрах України у 2012 р. та 2019 р. (% до відповідного регіону)*

*Джерело: складено за²¹⁶

Крім того, якщо 2019 р. в середньому в країні інноваційною діяльністю займалися лише 15,8% промислових підприємств (-1,6 в.п., порівняно із 2012 р.), то у м. Миколаєві інноваційно активними були 53,8% промислових підприємств, у м. Чернівцях – 43,5%, м. Харкові – 44,6% (рис. 3.7). Для порівняння, у 2018 р. інноваційно активними були, наприклад: у Бельгії – 72,9% промислових підприємств, в Австрії – 67,2%, Греції – 62,4%, Франції – 56,3, а в прикордонних до України Угорщині – 28,4%, Румунії – 16,3%²¹⁷.

²¹² Наукова та інноваційна діяльність України: статистичний збірник / за ред. М.С. Кузнецової. Київ, 2020. 101 с. (С. 69).

²¹³ Врятувати майбутнє: перший рейтинг інноваційних компаній України. URL: <http://forbes.net.ua/ua/magazine/forbes/1416757-vryatuvati-majbutne-pershij-rejting-innovacijnih-kompanij-ukrayini>

²¹⁴ Тут м. Київ до уваги не береться, враховуючи його статус як окремої адміністративно-територіальної одиниці в складі України.

²¹⁵ Тут і далі на рисунках і у таблицях представлено лише ті великі міста, за якими була наявною вся необхідна для аналізу інформація.

²¹⁶ Статистичну інформацію надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

²¹⁷ Enterprises with innovation activities during 2016 and 2018: database. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/INN_CIS11_INACT_custom_819670/default/table?lang=en.

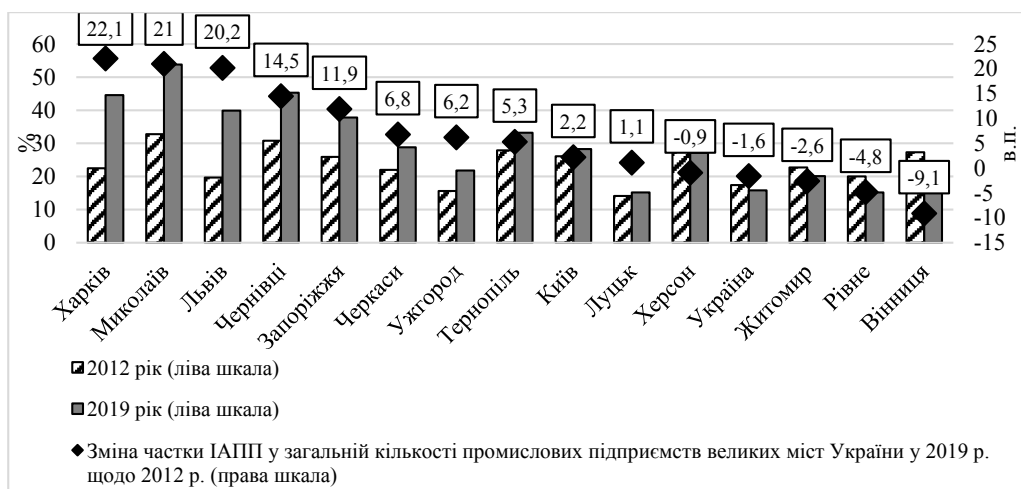

Рис. 3.7. Питова вага інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств у великих містах України, 2012 р. та 2019 р.*

*Джерело: складено за²¹⁸

Така просторова концентрація інноваційно активних промислових підприємств (далі – ІАПП) зумовлена низкою факторів, насамперед:

- 1) вищим освітнім та науковим потенціалом великих міст;
- 2) близькістю значної кількості продавців та покупців, що дозволяє швидко і гнучко реагувати на кон'юнктуру ринку;
- 3) наявністю локальних ринків робочої сили з концентрацією специфічних навиків;
- 4) ширшими можливостями для залучення транснаціональних стейкхолдерів;
- 5) присутністю об'єктів інфраструктури підтримки бізнесу;
- 6) наявністю широкої мережі фінансово-інвестиційних інституцій і, відповідно, ширшими можливостями для залучення фінансових ресурсів;
- 7) більш розвиненою транспортною інфраструктурою;
- 8) доступом до якісного логістичного обслуговування бізнесу тощо.

У 2019 р. діяльність промислових підприємств України характеризувалася падінням їх інноваційної активності (в середньому Україні питова вага інноваційних підприємств скоротилася на 1,6 в.п.). У великих містах відповідні трансформаційні процеси були дещо іншими. Так, питова вага ІАПП у загальній кількості промислових підприємств м. Харкова у 2019 р. щодо 2012 р. зросла на 22,1 в.п., м. Миколаєва – на 21,0 в.п., а м. Львова – на 20,2 в.п. Однак, відповідний показник м. Рівного знизився на 4,8 в.п., а м. Вінниці – на 9,1 в.п. Таку ситуацію зумовили як світові фінансово-економічні

²¹⁸ Статистичну інформацію надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

коливання, так і нестабільність соціально-економічного становища України, спричинена, зокрема, військовими діями на Сході країни, недосконалість чинного інституційно-організаційного забезпечення інноваційної діяльності тощо. Крім того, останніми роками низка великих міст країни поряд з інноваціями у сфері промислового виробництва орієнтується на інновації у сфері послуг. При цьому слід наголосити, що в офіційній статистиці України, на відміну від європейських держав, відсутня інформація щодо інноваційної діяльності у сфері послуг.

Протягом досліджуваного періоду у великих містах України в структурі ІАПП найвищу частку становили підприємства переробної промисловості, зокрема, машинобудування (виробництво машин та устаткування; виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування; виробництво транспортних засобів та устаткування), а також виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів²¹⁹ (рис. В.1 Додатку В).

Важливим видом економічної діяльності з точки зору забезпечення науково-технічного розвитку промисловості є машинобудування. Однак, проведене дослідження свідчить про деяке зниження впродовж досліджуваного періоду частки інноваційно активних підприємств машинобудування у загальній чисельності промислових підприємств у великих містах України. Крім того, спостерігається переорієнтація підприємств фондозабезпечувальних галузей машинобудування (виробництво машин, устаткування, транспортних засобів) на вироблення запчастин, обладнання й агрегатів. Зазначене є однією із перешкод у виробництві конкурентоспроможної інноваційної продукції із завершеним циклом виробництва²²⁰.

В контексті переходу до економіки, що базується на знаннях, а також для вдосконалення технологій виробництва і стимулювання зростання важливе значення має дослідження трансформації структури витрат на інноваційну діяльність.

Частка витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств великих міст України у ВРП відповідної області протягом досліджуваного періоду становила менше 1% у всіх досліджуваних містах, за винятком м. Вінниці у 2012 р. (1,2%) та м. Запоріжжя у 2018 р. (1,6%) і характеризувалася тенденцією до зниження у 83% досліджуваних міст (табл. 3.13).

²¹⁹ Лещух І.В. Інноваційний вимір структурних трансформацій економіки великих міст України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: збірник наукових праць. 2019. Випуск 1 (136). С. 11-19

²²⁰ Структурна трансформація економіки міст Західного регіону України: передумови, чинники та особливості: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2020. 163 с.

Таблиця 3.13

Частка інноваційних витрат промислових підприємств міст-обласних центрів України у ВРП відповідної області у 2012 р. та 2018 р.*

Міста	Валовий регіональний продукт відповідної області, млн грн		Витрати на інноваційну діяльність промислових підприємств міст-обласних центрів, млн грн		Частка інноваційних витрат промислових підприємств міста у ВРП відповідної області, %		
	2012	2018	2012	2018	2012	2018	Зміна, 2018 р. щодо 2012 р., в.п.
Вінниця	33024	111498	403,1	157,0	1,221	0,141	↓ -1,080
Запоріжжя	54828	147076	211,4	2346,7	0,386	1,596	↑ 1,210
Івано-Франківськ	32286	78443	28,3	37,7	0,088	0,048	↓ -0,040
Львів	61962	177243	110,8	227,2	0,179	0,128	↓ -0,051
Миколаїв	29205	79916	98,0	206,0	0,336	0,258	↓ -0,078
Полтава	56580	174147	21,7	29,7	0,038	0,017	↓ -0,021
Рівне	21795	56842	30,4	4,9	0,139	0,009	↓ -0,131
Тернопіль	17957	49133	13,8	98,4	0,077	0,200	↑ 0,123
Ужгород	21404	52445	9,0	11,4	0,042	0,022	↓ -0,020
Харків	82223	233321	411,7	919,6	0,501	0,394	↓ -0,107
Херсон	19357	55161	36,6	27,0	0,189	0,049	↓ -0,140
Черкаси	31265	93315	36,1	57,7	0,115	0,062	↓ -0,054

*Джерело: складено за²²¹

Попри це, частка інноваційних витрат промислових підприємств міст-обласних центрів у відповідному обласному показнику у 2019 р. становила, наприклад, у м. Запоріжжя 89,6% (-2,6 в.п., порівняно із 2012 р.), м. Миколаїв – 87,4% (+60,2 в.п., порівняно із 2012 р.), а у м. Львів – 79,5% (+40,0 в.п., порівняно із 2012 р.; рис. 3.8).

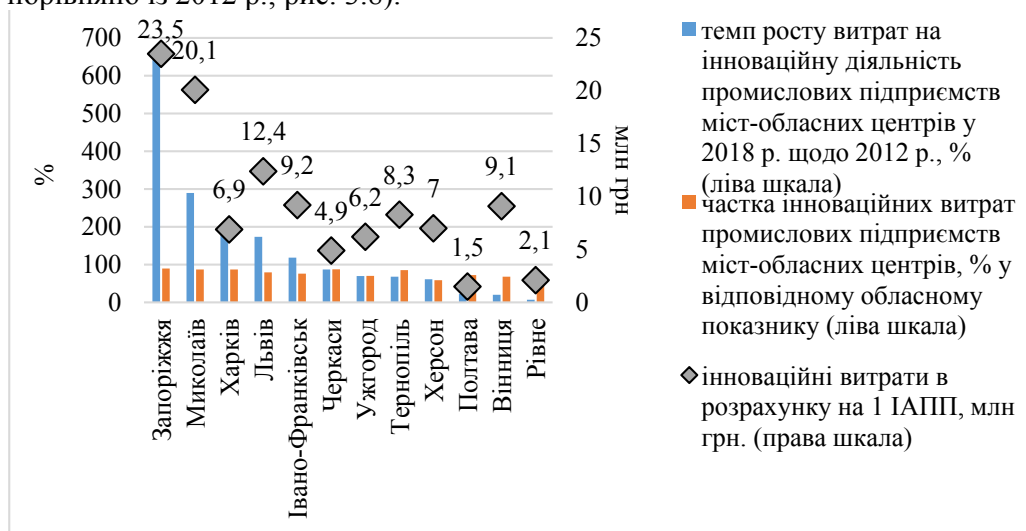

Рис. 3.8. Інноваційні витрати промислових підприємств регіонів України у 2019 р.*

*Джерело: складено за²²²

²²¹ Статистичну інформацію надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

²²² Там само.

Отже, аналіз рис. 3.8 свідчить про те, що у звітному році частка витрат на фінансування інноваційної діяльності промисловими підприємствами великих міст України (у відповідних регіональних показниках) зростала значно вищими темпами, ніж концентрація ІАПП у містах-обласних центрах (зокрема, у мм. Запоріжжя, Полтава та Рівне).

Обсяг інноваційних витрат, понесених одним ІАПП у 2019 р. найвищим був у мм. Запоріжжя (23,5 млн грн) та Миколаїв (20,1 млн грн). При цьому, в середньому в Україні відповідний показник склав 18,2 млн грн (+6,2 млн. грн., порівняно із 2017 р.).

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств великих міст України протягом досліджуваного періоду були власні кошти підприємств (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

Інноваційні витрати промислових підприємств великих міст України за джерелами фінансування у 2012 р. та 2019 р.*

Показники	Всього, млн грн		з них											
			державний бюджет				місцевий бюджет				власні кошти підприємств			
	2012	2019	2012		2019		2012		2019		2012		2019	
			сума, млн. грн.	частка, %	сума, млн. грн.	частка, %	сума, млн. грн.	частка, %	сума, млн. грн.	частка, %	сума, млн. грн.	частка, %	сума, млн. грн.	частка, %
Вінниця	403,1	565,1	---		---		---		---		403,1	100	78,2	95,2
Дніпро	375,8	1917,1	**	**	**		---		---		207,1	96,2	187,7	87,2
Житомир	39,3	131,6	---		---		---		**		**		110,2	83,7
Запоріжжя	211,4	610,8	1,1	0,5	**		2,6	1,2	**		204	96,5	453,2	74,2
Івано-Франківськ	28,3	175,1	---		---		---		---		25,7	90,7	159,7	91,2
Київ	1211	3684,1	0,7	0,1	**		---		**		744,2	61,5	3611,7	98,0
Луцьк	60,4	73,5	---		---		---		---		**		72,3	98,4
Львів	110,8	272,1	0,8	0,7	---		0,5		---		105,8	95,5	200,2	73,6
Тернопіль	13,8	229,4	0,9	6,1	---		---		---		12,1	87,6	199,3	86,9
Ужгород	9,0	31,2	---		---		---		---		9,0	100,0	29,7	95,2
Харків	411,7	584,1	0,1	0	**		---		38,2	6,54	369,5	89,7	407,7	69,8
Херсон	36,6	49,4	---		---		0,8	2,1	**		35,8	97,9	39,1	79,1
Хмельницький	25,2	12,1	---		---		---		---		15,2	60,5	11,0	91,1
Черкаси	36,1	73,9	---		---		---		---		28,3	78,5	58,0	78,5

*Джерело: складено за²²³

Примітка:

** – дані не оприлюднюються

«---» – витрати не здійснювалися.

У середньому по досліджуваних містах (табл. 3.14) частка власних коштів підприємств у загальних витратах на фінансування інноваційної діяльності становила у 2012 р. 74,2% та зросла у 2019 р. до 76,8% (відповідні

²²³ Статистичну інформації надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

показники по Україні – 52,9% та 87,7%). Така частка інноваційних витрат за рахунок власних коштів підприємств є дещо вищою, ніж у провідних країнах Євросоюзу (наприклад, в середньому у 2015-2017 рр. в Німеччині – 67,1%, Франції – 63,1%, Великобританії – 61,4%), проте відповідає практиці Польщі (75,5%), а також Китаю (73,4%) та Японії (76,5%).

Однак, якщо державним сектором розвинутих країн світу фінансується 10-14% інновацій у промисловості, а у Польщі – 1,6% (з них майже половина – державна фінансова підтримка для здійснення наукових досліджень у промисловості)²²⁴, то відповідний показник по великих містах України становив в середньому у 2012 р. лише 0,09%, а у 2019 р. – 0,5%.

Крім того, у країнах ОЕСР, яка об'єднує 34 найрозвиненіших країн світу, держави використовують і непрямі методи стимулювання інноваційної діяльності – податкові пільги, дозвіл на застосування прискореного нарахування амортизації, податковий кредит тощо²²⁵. Тобто, розвинені країни, поряд із виділенням державних коштів на певні проекти, стимулюють розвиток інноваційних компаній шляхом пом'якшення їх фінансових зобов'язань перед державою. Також чимала частка європейських промислових підприємств отримує ресурс для фінансування інноваційної діяльності в межах відповідних програм Європейського Союзу (наприклад, у 2016 р. в сусідніх Словаччині – 15,4% інноваційних промислових підприємств, Польщі – 16,3%, а в Румунії – 24,9%)²²⁶.

Отже, вищезазначене вказує на те, що наша держава останніми роками практично не бере участі в інноваційних процесах у промисловості. З-поміж іншого, це може пояснюватися переважно соціальною спрямованістю видатків бюджетів, а неефективність перерозподілу фінансового ресурсу держави практично унеможлиблює здійснення інвестицій в інноваційний розвиток регіонів²²⁷.

Важливим чинником інноваційності країни є інвестиції, які не лише служать «грошовим паливом» для розвитку наукомістких галузей, а й відображають стан бізнес-середовища в державі, стан внутрішнього ринку тощо. Однак, у більшості міст-обласних центрів України фінансування інноваційної діяльності у промисловості коштами інвесторів було відсутнім. Проте, у 2012 р. фінансову підтримку інвесторів отримали лише м. Київ (25,8% від загального обсягу витрат на інноваційну діяльність, з них 97,6% – кошти іноземних інвесторів), м. Харків (1,3%) та м. Суми (0,02%), а у 2017 р. – лише м. Харків²²⁸ – 16,3%, при чому усі кошти було інвестовано вітчизняними інвесторами²²⁹.

²²⁴Główny Urząd Statystyczny w Polsce. URL: <https://stat.gov.pl/>; Research and Development: National Trends and International Comparisons. URL: <https://www.nsf.gov/statistics/seind14/index.cfm/chapter-4/c4s2.htm#s2>

²²⁵ Шестаков Д., Поляруш О. Стратегія розвитку інновацій в Україні. Вступ. Київ, 2017. URL: <https://www.slideshare.net/ukrinnovate/ss-80531956>.

²²⁶ Results of the Community Innovation Survey: 2016: database. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

²²⁷ Лещух І.В. Трансформація структури витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств великих міст України. Фінанси України. 2019. № 8. С. 117-128.

²²⁸ За наведеним показником було проаналізовано 21 місто – обласний центр.

²²⁹ Інформація щодо інвестування в інноваційну діяльність вітчизняного бізнесу інвесторами-резидентами та інвесторами-нерезидентами у 2019 р. недоступна у зв'язку з її конфіденційністю.

У середньому в Україні у 2012 р. коштами вітчизняних інвесторів було профінансовано 1,3% інноваційної діяльності промислових підприємств, а коштами іноземних інвесторів – 8,7%. У 2017 р. відповідні показники становили 3,0% та 1,2%, а у Польщі²³⁰ в 2015-2017 рр. за рахунок іноземних інвестицій було профінансовано 3,7% інновацій у промисловості.

Отже, вітчизняний інвестиційний процес не виконує функцію сприяння оновленню промисловості на інноваційній основі, результатом якої мала б стати структурна перебудова національної економіки у напрямі формування виробництва з довгостроковими інноваційними конкурентними перевагами.

Фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за рахунок банківських кредитів в середньому у великих містах України в 2012 р. склало 6,5% від загального обсягу інноваційних витрат, знизившись у 2017 р. до 5,7% (-0,8 в.п.); в середньому в Україні відповідні показники становили 3,8% та 6,5%, а у Польщі – трохи більше 7%²³¹.

Основним напрямом фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств великих міст України у 2019 р. (ця тенденція існувала і у попередні роки) було придбання машин, обладнання, установок, програмного забезпечення та нових технологій (табл. 3.15).

За часткою інноваційних підприємств, які придбавали машини, обладнання та програмне забезпечення у 2019 р. лідерами були м. Івано-Франківськ – 99,7% (+18,6 в.п., порівняно із 2012 р.), м. Тернопіль – 97,9% (+53,7 в.п., порівняно із 2012 р.), м. Вінниця – 97,8% (+97,8 в.п. щодо 2012 р.), та м. Луцьк – 97% (+97 в.п., порівняно із 2012 р.).

Дослідження і розробки є основними рушіями інновацій та їх впровадженням у виробничий процес. Проте, кількість підприємств, які займалися цією діяльністю у 2019 р. була незначною та різко зменшилась, порівняно із 2012 р. У структурі науково-дослідних робіт переважали внутрішні роботи. Не користувалося попитом і придбання нових технологій ззовні, що зумовлено в першу чергу дороговартістю зовнішніх знань. В умовах фінансових обмежень бізнесу економічно доцільніше продукувати (генерувати) інновації самостійно. Крім зазначеного, в даному контексті однією з проблем України є низький рівень співробітництва промисловості з університетами у сфері науково-дослідної роботи. Так, за даними опитування, проведеного в межах Програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України»²³², лише 18,9% опитаних компаній (локація респондентів – великі міста України) повідомили, що у 2018-2019 рр. їхній бізнес взаємодіяв із зазначеними вище установами. Ще нижчою є частка компаній, які належать до кластерів – лише 2,1%. Окрім того, 92% респондентів вказують на проблеми із трансфером технологій.

²³⁰Główny Urząd Statystyczny w Polsce. URL: <https://stat.gov.pl>.

²³¹ Інформація щодо фінансування інноваційної діяльності вітчизняного бізнесу за рахунок банківських кредитів у 2019 р. недоступна у зв'язку з її конфіденційністю.

²³² Аналітичний звіт «Індекс конкурентоспроможності міст 2019/2020. Частина 2. Профілі міст». URL: http://www.ier.com.ua/ua/mci/Report_19-20

Таблиця 3.15

Структура інноваційних витрат у промисловості за напрямками фінансування у 2012 р. та 2019 р.*

Міста	Внутрішні науково-дослідні роботи			Зовнішні науково-дослідні роботи			Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення			Придбання інших зовнішніх знань			Інші		
	2012	2019	змiна	2012	2019	змiна	2012	2019	змiна	2012	2019	змiна	2012	2019	змiна
	частка, %		в.п.	частка, %		в.п.	частка, %		в.п.	частка, %		в.п.	частка, %		в.п.
Вінниця	0,3	1,5	↑ 1,2	0,2	**		---	97,8	↑ 97,8	82,6	**		16,9	0,1	↓ -16,8
Дніпро	5,4	15,0	↑ 9,6	0,4	3,4	↑ 3,0	72	61,5	↓ -10,5	0,3	**		22	**	
Запоріжжя	23	13,6	↓ -9,4	7,4	6,4	↓ -1,0	38,6	75,5	↑ 36,9	0,1	**		31,1	**	
Івано-Франківськ	11,9	**		0,2	**		81,1	99,7	↑ 18,6	1,6	---	↓ -1,6	5,3	**	
Київ	10,7	27,5	↑ 16,8	1,3	7,1	↑ 5,8	34,7	59,7	↑ 25,0	0,2	0,4	↑ 0,2	53,1	5,2	↓ -47,9
Луцьк	10,3	---	↓ -10,3	2,0	---	↓ -2,0	---	97,0	↑ 97,0	86,6	**		1,1	**	
Львів	---	26,3	↑ 26,3	---	**		86,6	57,2	↓ -29,4	0,2	1,2	↑ 1,0	8,6	**	
Одеса	33,6	**		---	**		55,2	89,9	↑ 34,7	---	**		9,1	2,4	↓ -6,7
Полтава	**	6,5		---	0,4	↑ 0,4	89,9	92,6	↑ 2,7	---	**		**	**	
Рівне	2,9	**		---	**		63,4	89,5	↑ 26,1	**	**		32,5	**	
Суми	34,3	1,2	↓ -33,1	24,7	**		30,6	93,6	↑ 63,0	---	---	⇒ 0,0	10,4	**	
Тернопіль	42,4	**		12,8	---	↓ -12,8	44,2	97,9	↑ 53,7	---	---	⇒ 0,0	0,5	**	
Ужгород	---	---	⇒ 0,0	---	---	⇒ 0,0	37,8	79,8	↑ 42,0	**	**		**	**	
Харків	20,4	46,1	↑ 25,7	2,1	2,2	↑ 0,1	69	48,0	↓ -21,0	0,9	---	↓ -0,9	7,6	3,6	↓ -4,0
Херсон	12,6	**		1,0	---	↓ -1,0	57,2	27,1	↓ -30,1	---	**		29,1	**	
Хмельницький	36,4	---	↓ -36,4	---	---	⇒ 0,0	63,6	**		---	---	⇒ 0,0	---	**	
Черкаси	1,3	**		---	**		90,2	85,8	↓ -4,4	0,2	---	↓ -0,2	8,2	---	↓ -8,2

*Джерело: складено за²³³

Примітка:

**— дані не оприлюднюються

«---» — витрати не здійснювалися.

²³³ Статистичну інформації надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

Для порівняння, співробітництво промислових підприємств з університетами активно практикується у Німеччині. Зокрема, дев'ять найсильніших технологічних університетів країни утворили асоціацію TU9 для спільного лобювання вигідних умов співпраці з владою та бізнесом, яка сьогодні є лідером з отримання фінансування від зовнішніх організацій у Німеччині. Завдяки такій кооперації між академічними установами та промисловістю німецькі університети стабільно очолюють рейтинги у категорії технологій та інновацій. Крім того, за інформацією ЮНЕСКО, Німеччина входить до першої десятки країн світу, де бізнес-сектор витрачає найбільше коштів на дослідження та розробки у промисловості²³⁴.

Окреслені вище тенденції інноваційної діяльності у великих містах загалом відповідали тенденціям по Україні, де у 2019 р. 71,6% витрат на інноваційну діяльність становили витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення; внутрішні НДР – 17,2%; придбання інших зовнішніх знань – 0,3 % (у 2012 р. – відповідно 70,1%, 8,4%, 0,4%). Для порівняння, у Польщі в структурі витрат промислових підприємств на інноваційну діяльність переважали так звані капітальні видатки на основні засоби (витрати на придбання машин, техніки, інструментів) – в середньому 74% у 2012 р. та зменшилися до 70% у 2017 р. (з них майже 80% витрат здійснено великими інноваційними промисловими підприємствами), а також видатки на науково-дослідну роботу – трохи більше 17% у 2012 р. та майже 23% – у 2017 р. Витрати на придбання програмного забезпечення та маркетинг нової або значно вдосконаленої продукції становили по 2%, а витрати на придбання зовнішніх знань – 3,1% у базовому році та лише 0,6% – у звітному році²³⁵.

У структурі впроваджених інновацій промисловими підприємствами великих міст України впродовж досліджуваного періоду переважало освоєння виробництва інноваційних видів продукції (табл. 3.16).

Найбільшу кількість найменувань інноваційних видів продукції у 2019 р. було освоєно промисловими підприємствами м. Харкова – 263 од. (+27 од, порівняно із 2012 р.). Однак, в розрахунку на одне ІАПП лідерами за названим показником протягом досліджуваного періоду були промислові підприємства м. Херсона, якими було освоєно майже 6 найменувань інноваційної продукції (у розрахунку на одне підприємство).

У загальному обсязі освоєного виробництва інноваційних видів продукції на промислових підприємствах великих міст України переважали ті, що були новими для підприємства. Така структура була аналогічною і в регіонах України, де як в 2012 р., так і в 2019 р. майже 80% впроваджених інноваційних видів продукції були новими для підприємства. Для прикладу, у

²³⁴ Біляєва Я. Як німецькі університети співпрацюють з бізнесом і промисловістю. URL: <https://p.dw.com/p/32asj>.

²³⁵ Główny Urząd Statystyczny w Polsce. URL: <https://stat.gov.pl>.

Польщі²³⁶ у 2012-2017 рр. із загальної кількості впроваджених інноваційних видів продукції новими для підприємства були близько 90% видів продукції.

Таблиця 3.16

**Впровадження нових технологічних процесів та освоєння
інноваційних видів продукції ІАПП великих міст України
у 2012 р. та 2019 р.***

Міста	Впроваджено нових технологічних процесів, одиниць						Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, найменувань					
	2012		2019		Зміна, 2019 р. щодо 2012 р.		2012		2019		Зміна, 2019 р. щодо 2012 р.	
	всього	в т.ч. на 1 підприємство	всього	в т.ч. на 1 підприємство	загального обсягу	в розрахунку на 1 підприємство	всього	в т.ч. на 1 підприємство	всього	в т.ч. на 1 підприємство	загального обсягу	в розрахунку на 1 підприємство
Вінниця	16	0,9	18	0,6	↑ 2	↓ -0,3	35	2,1	56	2,0	↑ 21	↓ -0,1
Дніпро	45	1,7	154	2,4	↑ 109	↑ 0,7	130	5	102	1,6	↓ -28	↓ -3,4
Житомир	13	0,8	15	0,6	↑ 2	↓ -0,2	8	0,5	14	0,6	↑ 6	↑ 0,1
Київ	242	1,9	1021	11,6	↑ 779	↑ 9,7	580	4,5	174	2,0	↓ 406	↓ -2,5
Луцьк	9	0,9	6	0,5	↓ -3	↓ -0,4	4	0,4	**	---	---	---
Львів	23	0,6	34	0,8	↑ 11	↑ 0,2	74	2	187	4,3	↑ 113	↑ 2,3
Миколаїв	13	0,4	10	0,5	↓ -3	↑ 0,1	42	1,4	12	0,5	↓ -30	↓ -0,9
Одеса	20	0,6	40	1,2	↑ 20	↑ 0,6	78	2,5	16	0,5	↓ -62	↓ -2,0
Полтава	2	0,4	28	0,9	↑ 26	↑ 0,5	2	0,4	87	2,7	↑ 85	↑ 2,3
Тернопіль	22	1,4	29	1,0	↑ 7	↓ -0,4	70	4,4	41	1,4	↓ -29	↓ -3,0
Ужгород	---	---	**	**	---	---	6	1,5	**	---	---	---
Харків	758	6,9	129	1,1	↓ -629	↓ -5,8	236	2,1	263	2,3	↑ 27	↑ 0,2
Херсон	37	2,3	7	0,5	↓ -30	↓ -1,8	95	5,9	74	5,7	↓ -21	↓ -0,2
Хмельницький	7	0,4	**	**	---	---	7	0,4	**	---	---	---
Черкаси	8	0,4	13	0,5	↑ 5	↑ 0,1	13	0,7	36	1,2	↑ 23	↑ 0,5

* Джерело: складено за²³⁷

Примітка:

** – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації

«---» – нові технологічні процеси не впроваджувалися/інноваційні види продукції не освоювалися.

Разом з тим, попри чималу кількість промислових підприємств великих міст України, які впроваджували нові технологічні процеси, обсяг останніх все ж був критично низьким (табл. 3.16). Так, у 2012 р. в розрахунку на одне підприємство м. Харкова було впроваджено майже 7 од. нових технологічних процесів, м. Херсона – трохи більше 2 од, мм. Дніпра та Тернополя – більше 1 од., а підприємствами інших міст – менше 1 од. Не надто покращилася ситуація і у 2019 р. Зокрема, найвищий показник впровадження нових технологічних процесів в розрахунку на одне ІАПП зафіксовано у м. Києві – 11,7 од.

²³⁶Główny Urząd Statystyczny w Polsce. URL: <https://stat.gov.pl>.

²³⁷ Статистичну інформацію надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

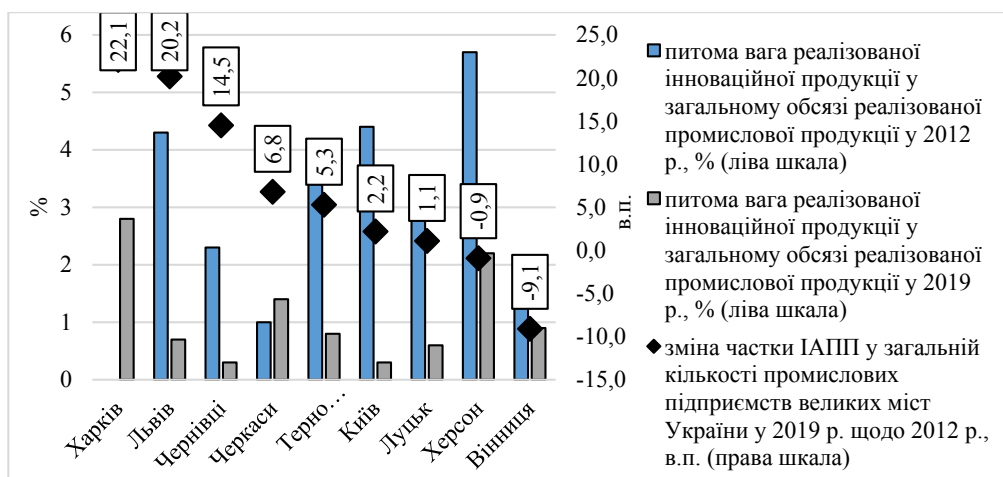

Рис. 3.9. Частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції у 2012 р. та 2019 р., %*

*Джерело: складено за²³⁸

Зазначимо, загалом в Україні у структурі ІАПП, які впроваджували інновації у 2012 р. та 2019 р., переважали підприємства харчової промисловості – 26,7% та 20,8% відповідно. При цьому, у 2017 р. найбільш інноваційними секторами Польщі були видобуток нафти і газу та фармацевтична промисловість (відповідно 66,7% та 45% промислових підприємств, які впроваджували інновації). Чимала частка інноваційних компаній впроваджувала інновації у сфері виробництва хімічних речовин та хімічних продуктів²³⁹. Частка інноваційної продукції у структурі реалізованої промислової продукції знизилася у більшості досліджуваних міст.

Зростання у 2019 р. щодо 2012 р. частки інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств великих міст України не супроводжувалося зростанням частки інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції (зокрема, у м. Києві відповідний показник скоротився на 4,1 в.п., у м. Херсон – на 3,5 в.п., а у м. Львів – на 3,6 в.п. (рис. 3.9).

При цьому, в Україні частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції у 2019 р. становила 1,3%, а у 2012 р. – 3,3%. Така ситуація є закономірною з огляду на той факт, що лівова частка найменувань інноваційних видів продукції є новою для підприємства (а не для ринку), а, отже, не забезпечується відповідним попитом на ринку. Тобто не еластичним є зростання частки ІАПП та частки реалізації інноваційної продукції. Зазначене вказує на те, що промислові підприємства

²³⁸ Статистичну інформацію надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

²³⁹ Magazyn przemyslowy. Innowacyjność polskiego przemysłu – raport. URL: <https://www.magazynprzemyslowy.pl/zarzadzanie-i-rynek/Innowacyjnosc-polskiego-przemyslu-raport,10416,1> (дата звернення: 05.05.2019 р.).

при виготовленні інноваційної продукції не орієнтуються на потреби внутрішнього та зовнішнього ринку.

На фоні зниження обсягів реалізації інноваційної продукції промисловими підприємствами великих міст України у 2019 р. щодо 2012 р. спостерігалось скорочення обсягів експорту інноваційної продукції²⁴⁰. Так, у 2012 р. частка інноваційної продукції, реалізованої за кордон промисловими підприємствами великих міст України становила: у м. Суми – 83,5%, м. Миколаєві – 77,9%, м. Харкові – 69%, м. Чернівцях – 66,8%, а у м. Чернігові – 48,1% (за низкою міст-експортерів інноваційної продукції відповідна інформація відсутня). У 2019 р. інноваційну продукцію експортували підприємства м. Полтави (56,4% інноваційної продукції), мм. Житомира та Миколаєва (майже 30%), мм. Вінниці, Києва, Львова, Херсона та Черкас (менше 10%). При цьому, у звітному році не експортували інноваційну продукцію промислові підприємства мм. Івано-Франківська, Луцька, Рівного та Хмельницького²⁴¹.

Проведене дослідження дозволило окреслити *основні тенденції та проблеми трансформації інноваційних процесів на промислових підприємствах великих міст України у 2017 р. щодо 2012 р.*, а саме:

1. Просторова концентрація ІАПП у більшості досліджуваних регіонів змінилася в напрямі зростання частки підприємств, які розміщувалися у містах-обласних центрах. Крім того: а) якщо у 2012 р. концентрація промислових підприємств, які впроваджували інновації, у містах-обласних центрах України становила $\leq 50\%$, то у 2019 р. успішним інноватором було кожне третє промислове підприємство, розміщене у великих містах; б) лівова частка витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств у регіонах України здійснювалася тими підприємствами, які були зосереджені у містах-обласних центрах.

2. Незважаючи на деяке збільшення частки ІАПП у більшості великих міст України, має місце зменшення внеску результатів інноваційної діяльності в загальні обсяги реалізованої промислової продукції.

3. На фоні падіння інноваційної активності промислових підприємств України найактивнішими видами економічної діяльності у промисловій сфері все ж залишалися переробна промисловість (зокрема, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів) та машинобудування, ремонт і монтаж машин та устаткування.

4. Спостерігається *переорієнтація підприємств фондозабезпечувальних галузей машинобудування (виробництво машин, устаткування, транспортних засобів) на вироблення запчастин, обладнання й агрегатів.*

²⁴⁰ Лещух І.В. Інноваційний вимір структурних трансформацій економіки великих міст України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: збірник наукових праць. 2019. Випуск 1 (136). С. 11-19 (С. 16).

²⁴¹ Відповідні дані по інших великих містах України не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

5. Структура інноваційних витрат промислових підприємств великих міст України, у якій 76,8% витрат на фінансування інноваційної діяльності становили власні кошти підприємств, загалом відповідала практиці провідних країн Євросоюзу. Обсяг фінансування інноваційної діяльності державним сектором залишався мізерним та становив менше 1%, у той час як в розвинутих країн світу – 10-14%. Незначним було й фінансування інноваційних витрат коштами вітчизняних та іноземних інвесторів, що, зокрема, пов'язано з наявністю в Україні значних кредитних, фінансових та інвестиційних ризиків, зумовлених застарілими технологіями на промислових підприємствах, проблемами інституційно-організаційного характеру.

6. Різке скорочення частки ІАПП, які реалізовували інноваційну продукцію за межі України.

Основним чинником гальмування інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств залишаються фінансові обмеження²⁴², зумовлені гострою нестачею власних фінансових ресурсів, які і є основним джерелом фінансування інноваційної діяльності. Дефіцит власних коштів спричинений, насамперед, стагнацією промислового виробництва та важкодоступністю зовнішніх джерел фінансування. Крім того, дороговартісним є банківське кредитування, що ускладнює залучення відповідних ресурсів до фінансування інноваційних проєктів, особливо для низькорентабельних підприємств, які потребують технологічної модернізації (а відтак, неспроможні залучати довгострокові кредити на здійснення інновацій).

Домінування механізмів самофінансування інноваційної діяльності і обмеженість зовнішніх джерел залучення коштів зумовлює консервацію існуючої технологічної структури економіки, не забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів у наукомісткі технології, гальмує прогресивні структурні зрушення у національному господарстві, що обумовлює потребу вдосконалення законодавчого забезпечення механізмів фінансування науково-технологічної та інноваційної діяльності²⁴³.

Вирішення проблем фінансового забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств нами вбачається у забезпеченні фінансового стимулювання приватних інвестицій в дослідження та розробки, зокрема, у формі непрямої державної підтримки (державні гранти на дослідження і розробки; інвестиційні податкові кредити на виконання НДДКР конструкторськими бюро/науково-дослідними підрозділами підприємств; податкові пільги та канікули для інноваційно активних підприємств, що

²⁴² За даними Євростату, у 2016 р. частка підприємств, для яких брак власних фінансових ресурсів був значним бар'єром для інноваційної діяльності, становила: в Польщі – 10,1% (18,3 в.п., порівняно із 2014 р.), Словаччині – 17,6% (-14,8 в.п., порівняно із 2014 р.), Греції – 19,4% (-2,3 в.п., порівняно із 2014 р.). (Results of the Community Innovation Survey: 2016: database. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>; Results of the Community Innovation Survey: 2014: database. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>)

²⁴³ Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред.В.М. Гесця та ін. ; НАН України. – К., 2015. – С. 228.

спрямовують частину прибутку на капіталовкладення у розвиток виробництва, митні преференції при ввезенні обладнання).

Крім того, термінового вирішення потребує і низка проблем інституційно-організаційного забезпечення інноваційного розвитку промисловості, зокрема:

- збереження загальної несприятливості підприємницького та інвестиційного клімату в країні (у т.ч., в зв'язку з військовими діями на сході країни), надмірного фіскального тиску, неефективності інституційної структури економіки, які значно підвищують ризиковість інноваційної діяльності;

- неузгодженість стратегічних та програмних документів інноваційного розвитку на національному, регіональному і локальному рівнях, а відтак, відсутність комплексного застосування фінансової, кредитної, податкової, організаційно-управлінської, інституційної підтримки та стимулювання інноваційних пріоритетів;

- невідповідність законодавства в сфері інтелектуальної власності міжнародним правовим нормам;

- недостатній розвиток інноваційної інфраструктури, відповідних бенчмаркінг-мереж. Створення локальних інноваційних осередків (технопарків, технополісів та ін.), окрім стимулювання інноваційної діяльності, сприятиме й локальному соціально-економічному та просторовому розвитку;

- низький рівень інноваційної активності малих промислових підприємств. Зокрема, за даними²⁴⁴, протягом 2014-2016 рр. інноваційно активними були лише 14,7% малих промислових підприємств (+1,7 в.п., порівняно із 2012-2014 рр.), тоді як частка великих інноваційних підприємств у загальній кількості великих промислових підприємств становила 43,7%, а середніх – 26%;

- майже відсутнє співробітництво між державою, наукою та бізнесом у розвитку пріоритетних для національної економіки секторів, розвитку внутрішнього ринку високотехнологічної та інноваційної продукції. Для України вирішення названої вище проблеми можливе при формуванні чітких механізмів зміцнення зв'язків між галузевими науково-дослідними установами та промисловим сектором²⁴⁵ з метою розвитку співпраці щодо створення та використання інтелектуальних та науково-технічних ресурсів у виробничих процесах промисловості²⁴⁶;

²⁴⁴ Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

²⁴⁵ Зокрема, шляхом організації спеціальних майданчиків, на яких відбуватиметься ознайомлення представників промислового сектора з наявними інтелектуальними та науково-технічними розробками галузевих установ та з їх можливостями щодо проведення досліджень на замовлення промислового сектора, а також впровадженням механізмів виконання спільних проєктів науковими закладами та підприємствами.

²⁴⁶ Проєкт Рекомендацій парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система: стан та законодавче забезпечення розвитку». Економіст. №3, 2018 р. С. 19-35.

– несформованість мотиваційного механізму до переходу промисловості на інноваційний шлях розвитку. В Україні практично відсутня державна підтримка інноваційної діяльності промислових підприємств у формі непрямого фінансування. Натомість, пряме фінансування має суттєві бюджетні обмеження та не узгоджене з пріоритетами інноваційного розвитку (левова частка бюджетних асигнувань надається низько- і середньотехнологічним виробництвам, що не сприяє прогресивним структурним змінами). В даному контексті актуальним вбачається доповнення:

- ст. 17 Закону України «Про інноваційну діяльність» іншими непрямими методами фінансової підтримки інноваційних промислових підприємств, як от: 1) пільгове оподаткування прибутку, зокрема, шляхом податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору; 2) квотування;

- Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» шляхом передбачення у ньому (відповідно до положення п. 3 ст. 6 Закону) надання державних гарантій банкам, що здійснюють кредитування інноваційної діяльності промислових підприємств.

Не менш гострими в Україні є проблеми, пов'язані з кадровим забезпеченням високотехнологічного розвитку, а також відтоком кваліфікованих кадрів за кордон, розв'язання яких можливе через підвищення якості технічної освіти та забезпечення її відповідності сучасним світовим тенденціям і вимогам; прогнозування та моніторинг державного замовлення на фахівців технологічних спеціальностей тощо.

Крім того, актуальною є активізація впровадження на ІАПП нових форм маркетингової стратегії щодо виходу на зовнішні ринки збуту інноваційної продукції.

Разом з тим, розвиток промисловості у великих містах України стає викликом для їх екології. Відтак, в контексті інноваційної діяльності стратегічним завданням як для влади, так і для бізнесу на сьогодні є ефективне використання наявного інвестиційного потенціалу задля поліпшення екологічного стану у містах з високою концентрацією промислового виробництва.

Для визначення привабливості та цінності вітчизняних інноваційних продуктів (зокрема, інвесторами) необхідним є моніторинг та актуальна оцінка інноваційного розвитку. Однак, українська статистика, на відміну від статистичних управлінь країн Європи, володіє лише незначним об'ємом інформації щодо інноваційної діяльності у промисловості, яка, починаючи із 2015 р., збирається один раз на два роки. Враховуючи іноземний досвід, з метою інформаційного забезпечення процесів інноваційного розвитку, доцільним вбачається також збір, оброблення та публікація Державною службою статистики України інформації щодо інноваційної діяльності у сфері послуг, зокрема, інформаційно-комунікаційних.

3.3. Ефективність секторально-просторових структурних трансформацій економіки міст Західного регіону у контексті постіндустріального розвитку

Особливості здійснення секторально-просторових структурних трансформації економіки міст науковці розглядають на різних ієрархічних рівнях: регіональному, субрегіональному, локальному. У фокусі даного дослідження є зміни просторової концентрації основної економічної діяльності міст обласного значення (МОЗ) у адміністративному районі їхньої локалізації. Для цього ми розглядаємо МОЗ Західного регіону України із їхнім оточенням субрегіонального рівня (у межах адміністративних районів до змін з укрупнення їх у 2020 р.) з позицій геосистемного та структурно-функціонального підходів для визначення рівня концентрації їхніх економік для встановлення тенденцій та спеціалізації господарства у контексті постіндустріальної трансформації. Окрім того, важливим є виявлення можливостей МОЗ набувати ознак нових центрів росту регіону для формування поліцентричного підходу, який пропагується європейськими урядовцями для забезпечення сталого розвитку міських поселень, що знайшло своє відображення у Лейпцизькій Хартії 2007 р. та Новій Лейпцизькій Хартії 2020 р. Адже саме сприяння збалансованому просторовому розвитку на базі поліцентричної системи міст визнається у ЄС головною стратегією міського розвитку²⁴⁷.

Для країн ЄС затвердженою та практично реалізованою моделлю регіонального розвитку є поліцентрична модель, що покладена в основу Програми територіального розвитку ЄС та Лейпцизької хартії збалансованого розвитку європейських міст (2007 р.)²⁴⁸.

Просторовий аспект розвитку економічної діяльності на глобальному рівні було висвітлено у Доповіді про світовий розвиток 2009 р. «Реформуючи економічну географію» в контексті оцінки позитивних і негативних наслідків територіальної концентрації виробництва і населення. Протягом останніх 200 років міграція та торгівля були основними каталізаторами прогресу економіки у світі, що зараз повторюється у зростанні Китаю та Індії. Однак на зміну їм приходять інновації в людський капітал. У окремих країнах прогрес у розвитку забезпечується підтримкою трансформації за такими напрямками:

- вищої економічної щільності (ВРП/площа території);
- скорочення відстані (економічної) – ступінь легкості подолання простору для товарів, послуг, праці, капіталу;
- послаблення/розділення (division) бар'єрів (фізичних, економічних,

²⁴⁷ Лейпцизька хартія «Міста Європи на шляху сталого розвитку». 24-25 травня 2007 р., 7 с., С. 2. URL: <https://auc.org.ua/novyna/leypcyzka-hartiya-mista-yevropy-na-shlyahu-stalogo-rozvytku-neoficiynnyu-pereklad-amu>; <https://city2030.org.ua/ua/document/tekst-leipcizkoi-hartii-stalogo-evropeiskogo-mista>.

²⁴⁸ Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. 438 с.

культурних, мовних, ментальних)²⁴⁹.

Зазначимо, що обидва підходи є протилежними за своєю суттю, оскільки перший – поліцентричний передбачає формування і одночасний розвиток кількох функціональних центрів – міст, а другий опирається на економічну ефективність та ефект від масштабу за підтримки розвитку великих міських агломерацій. Водночас такі підходи не просто паралельно функціонують, збагачуючи методологію регіональних наук, а й стають основою розробки практичних рішень у стратегічних документах і просторовому плануванні різних держав.

Водночас науковці наголошують на тому що розвиток різноманітних форм просторової організації економіки сприяє оптимізації її просторової структури, активізації зовнішньоекономічних зв'язків, що особливо чітко простежується на урбанізованих територіях²⁵⁰. Водночас у дослідженнях процесів трансформації міст просторовим аспектам надають менше уваги, порівняно з економічними, соціально-демографічними, адже просторові зміни часто є наслідками останніх²⁵¹. Трансформація просторової структури міст пов'язана з економічними, демографічними, соціальними сферами їхнього розвитку. Підходи до оцінювання міста у контексті субрегіонального рівня пов'язані із системного розуміння розвитку міста і прилеглої території, визначення причин трансформації його економічної структури у взаємозв'язку з елементами інших систем вищого ієрархічного рівня. Складні системи, до яких належать міста, мають властивість зберігати стабільність за певних втручань за допомогою компенсаторної дії зворотного зв'язку, тому виникає певний опір реформам та їх інерційність. Вибір містами структурної трансформації неоіндустріальної чи постіндустріальної залежить від соціально-економічного потенціалу та трансформаційного потенціалу (тобто, здатності до сприйняття інновацій та подолання пастки «ефекту колії»). Схематично взаємозв'язки між містом на районом показано на рис. 3.10.

Просторова структура економіки субрегіональної системи (місто-район) є сукупністю певним чином взаєморозташованих і поєднаних елементів. У континуально-дискретному соціально-економічному просторі категорія «структура» відображає дискретну сутність життєдіяльності суспільства та економічної діяльності²⁵².

²⁴⁹ Фатеев В.С. Мировые тенденции регионального и городского развития и их преломление в Беларуси. Новые вызовы в экономике XXI века: международная научно-практическая конференция к 80-летию Института экономики НАН Беларуси (г. Минск, 24–25 марта 2011 г.) / Ин-т экономики НАН Беларуси. Минск: «Право и экономика», 2011. С. 44–53, С.46 URL: <https://elib.grsu.by/katalog/163996-389826.pdf>

²⁵⁰ Захарченко В.І., Захарченко С.В. Форми просторової організації економіки: типологія та особливості розвитку (український контекст). *Український географічний журнал*. 2021. 2 (114), с.57–69, с.58.

²⁵¹ Jopek D. Procesy transformacji współczesnych miastna wybranych przykładach miast. *Budownictwo i Architektura*. 2018. №18(2). S. 183–192, S. 183. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/249339256.pdf>

²⁵² Мажар Л. Ю. Теоретические основы изучения динамических процессов в территориальных социально-экономических системах. Вестник АРГО, 2015 (4). С.250–260, С.253.

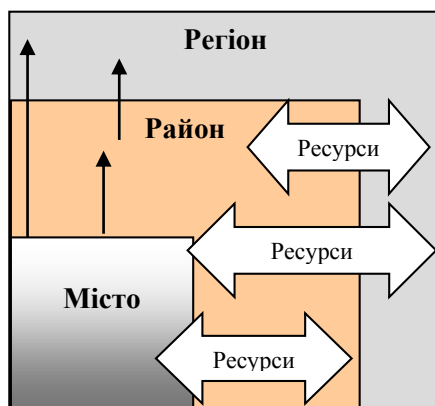

Рис. 3.10. Схема взаємозв'язків між містом, районом і регіоном його локалізації*

*Джерело: складено автором

Ми розглядаємо просторову і діяльнісно-видову структуру економіки району як чинники трансформації діяльнісно-видової структури економіки міста та роль зміни економічної структури міста як генератора економічного розвитку для всього адміністративного району. Про вагомість врахування територіальної структури економіки у планованих трансформаціях стверджували В. Нагірна²⁵³, Л.В. Мельник, О.О. Кривець, С.П. Батиченко²⁵⁴ та ін. Окрім того міста є опорними центрами територіальних систем виробництва (районного рівня), формування територіальної структури господарської діяльності²⁵⁵ та водночас і формою територіальної концентрації населення. Такий взаємозв'язок міста з районом його розташування полягає не лише у використанні ресурсів (природних, трудових, просторових, інфраструктурних), а й у формуванні певних структурних пропорцій економіки у розвитку як міста, так і району, економічній значущості та спеціалізації території, співвідношення центру й периферії та розробці механізмів для розвитку напівпериферії або ж приміської зони (субурбії). Як зазначають вчені, поліцентричність – це не лише поняття, ідентичне багатоцентровій урбанізованій території, але перш за все є підходом, що дозволяє виміряти просторову структуру такої території та її зміни²⁵⁶.

²⁵³ Нагірна В. П. Територіальна структура господарства і розселення населення: ретроспектива і сучасні реалії. *Український географічний журнал*. 2009, №1. С.36-41, С.36

²⁵⁴ Мельник Л.В., Кривець О.О., Батиченко С.П. Просторові трансформації урбанізованих територій в містах приміської зони столиці. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Геологія. Географія. Екологія»*. 2017. Випуск 46, С.121-128. URL: <https://periodicals.karazin.ua/geoecon/article/view/9524/9046>

²⁵⁵ Нагірна В. П. Територіальна структура господарства і розселення населення: ретроспектива і сучасні реалії. *Український географічний журнал*. 2009, №1. С.36-41, С.37.

²⁵⁶ Bartosiewicz B., Marcińczak Sz. Policentryczność regionów miejskich w Polsce. *Przegląd Geograficzny*. 2020. T. 92 z. 4. URL: <https://rcin.org.pl/igipz/dlibra/publication/188547/edition/157599/content>

Міста впливають на прилеглі території, зокрема їх структуру та спеціалізацію господарської діяльності, соціальний розвиток, зайнятість населення, демографічну та екологічну ситуацію. Робоча гіпотеза полягає у тому, що за частками концентрації економічної діяльності міста у районі його оточення можна визначити динаміку процесів концентрації та зміну спеціалізації економіки міста за індустріальними чи постіндустріальними моделями розвитку. Обмеження у запропонованій гіпотезі полягають у неврахуванні екологічних, соціальних (структура населення), геополітичних чинників, дію яких не відкидаємо, а оцінюємо опосередковано у результатах економічної діяльності аналізованих показників.

Основою поліцентричної моделі регіонального розвитку, у тому числі макрорегіонального у випадку Західного регіону України, є структурована різнорівнева система потужних центрів локального, субрегіонального та міжрегіонального значення. Вищий рівень економічного розвитку центру відображає його різноманітні функції та більшу інтенсивність розвитку прилеглої території, яка отримує імпульси до регіонального зростання: нові пропульсивні (за Е. Алаєвим) види економічної діяльності, форми її організації, трансформацію способу життя та нові орієнтири. За моноцентричною моделлю урбанізованого розвитку, яку більшість вчених та практиків визнають характерною для сучасної України, міста вписані в жорстку вертикальну ієрархію, де верхній рівень розвивався за рахунок нижчого. Домінуючий центр (регіональні центри – для середніх і малих міст) забезпечує територію свого впливу різноманітними типами послуг, водночас «висмоктуючи» з неї людські, фінансові та інші ресурси та генеруючи низку соціальних та екологічних проблем, пов'язаних з надмірним навантаженням на інфраструктуру, загострення екологічної та криміногенної ситуації тощо. Внаслідок формування поліцентричної системи міст покращується просторова структура їх економіки на регіональному на макрорегіональному рівні за рахунок стимулювання нових субцентрів зростання та налагодження співробітництва між населеними пунктами, створення адаптивної просторової структури економіки мережі міст, яка б володіла комплементарністю та емерджентністю. Цікавою з точки зору модифікації поліцентричної моделі розвитку міст є концепція пульсуючого міського розвитку, суть якої полягає у нерівномірному, з різним ритмом та різною інтенсивністю щільності функцій розвитку міських територій за рахунок концентрації ресурсів у точках зростання та наступною передачею імпульсів розвитку до прилеглого району²⁵⁷.

Для визначення секторально-просторових структурних трансформацій економіки районів та міст нами обрано статистичні показники, які оприлюднюються для міст обласного значення і районів: демографічні (чисельність населення); соціальні (середньомісячна заробітна плата,

²⁵⁷ Потаев Г. А. Постиндустриальные города: реновация и развитие. Минск: БНТУ, 2019. 232 с., с. 30.

середньооблікова кількість штатних працівників, прийняття в експлуатацію житла (m^2 загальної площі на 1000 осіб); економічні (прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал), капітальні інвестиції, обсяги реалізованої промислової продукції, роздрібний товарооборот підприємств, обсяги виконаних будівельних робіт, обсяги реалізованих послуг) за період 2012-2019 рр. Зазначимо, що для окремих показників, зокрема для прямих іноземних інвестицій, обсягів виконаних будівельних робіт та капітальних інвестицій за 2019 р. для Тернопільської області відсутні статистичні дані через впровадження конфіденційності інформації, а також зміною підходів до статистичного обстеження. Водночас зміна у 2020 р. методології обліку ПП та оприлюднення даних виключно Національним банком України призвела до неактуальності й неспівставності даних, які публікували Головні управління статистики у областях України. Ми ж послуговуватимемось статистичними даними, оприлюдненими за методологією Держстату, оскільки перерахунку за новою методологією обліку іноземних інвестицій та оприлюднення їх на рівні міст та районів не передбачено.

Під ефективністю секторально-просторових трансформацій ми розглядаємо темпи росту економіки міста внаслідок здійснюваних трансформацій просторової структури і їх відображення у оптимізації просторової організації урбанізованої території, до якої належить субрегіон. Постіндустріальний вектор трансформації міст економіки міст розглядається нами на секторальному та просторовому рівнях й відповідає гіпотезі, що секторально-просторові трансформації економіки на субрегіональному рівні повинні сприяти формуванню нових спеціалізацій міст та залученню інновацій. Для систематизації розрахунків ми визначили позицію міста у адміністративних районах локалізації (табл. 3.17).

Зазначимо, що місто Чернівці межує одночасно з кількома районами і за відсутності єдиного району локалізації порівняно з іншими містами та районами, ми брали до уваги всі суміжні його райони, виходячи з гіпотези про формування прилеглої приміської зони впливу міста особливо у радіусі до 30 км. Міста обласного значення та адміністративні райони з 2015 р. у контексті зміни реформи адміністративно-територіального устрою та фінансово-бюджетної децентралізації розвивалися фінансово-бюджетно незалежно одне від одного. Ми ж стверджуємо, що в системі місто-район відбуваються постійні обміни ресурсами, що сприяє трансформації секторально-просторової структури економіки як системи, так і міст за рахунок просторових потужностей району.

Розрахунки питомої ваги міст обласного в районі його локалізації здійснювалися нами за період 2012-2019 рр. Результат рівня просторової концентрації економічної діяльності міст за різними показниками станом на 2018 р. та 2019 р. наведено у табл. 3.18.

Таблиця 3.17

**Міста обласного значення та адміністративні райони їхньої
локалізації (станом на поч. 2020 р.)**

Волинська область	м. Луцьк/Луцький район
	м. Володимир-Волинський / Володимир-Волинський район
	м. Ковель /Ковельський район
	м. Нововолинськ/ Іваничівський район
Закарпатська область	м. Берегове/Берегівський район
	м. Мукачеве/Мукачівський район
	м. Ужгород/Ужгородський район
	м. Хуст/Хустський район
	м. Чоп/Ужгородський район
Івано-Франківська область	м. Івано-Франківськ/ Тисменицький район
	м. Болехів/ Долинський район
	м. Бурштин/Галицький район
	м. Калуш/ Калуський район
	м. Коломия/ Коломийський район
	м. Яремче/ Надвірнянський район
Львівська область	м. Львів / Пустомитівський район
	м. Борислав/Дрогобицький район
	м. Дрогобич/ Дрогобицький район
	м. Моршин / Стрийський район
	м. Новий Розділ / Миколаївський район
	м. Самбір/ Самбірський район
	м. Стрий/ Стрийський район
	м. Трускавець / Дрогобицький район
	м. Червоноград / Сокальський район
Рівненська область	м. Рівне/Рівненський район
	м. Дубно/Дубенський район
	м. Вараш/ Володимирецький район
	м. Острог/Острозький район
Тернопільська область	м. Тернопіль/Тернопільський район
	м. Бережани / Бережанський район
	м. Кременець /Кременецький район
	м. Чортків / Чортківський район
Чернівецька область	м. Чернівці/ Герцаївський, Глибоцький, Заставнівський, Кіцманський, Новоселицький, Сторожинецький райони
	м. Новодністровськ / Сокирянський район

Джерело: складено автором

Насамперед нами визначено рівень концентрації економічної діяльності міста в районі за період 2012-2019 рр., здійснено групування за значеннями питомої ваги міста у районі за 2019 р.(0-25% слабка, 26-50 – помірна, 51-75% – значна, 76-100% – гіперконцентрація), розраховано їхні абсолютні структурні зрушення та середньорічні темпи зміни концентрації (Додаток Г, табл. Г 1-Г 3).

Таблиця 3.18

**Розподіл питомої ваги міста у районі його локалізації за
соціально-економічними показниками, %**

МОЗ/р-н	ПП	КІ	Зайня- тість	Промисло- вість	Сфера послуг	Торгівля	Будівни- цтво
	2018	2018	2019	2019	2019	2019	2019
м. Луцьк/Луцький	98	64	80	65	87	85	88
м. Володимир-Волинський / Володимир-Волинський	18	20	63	29	79	75	92
м. Ковель / Ковельський	83	63	81	74	78	88	к
м. Нововолинськ/ Іваничівський	46	86	62	98	96	93	к
м. Берегове/Берегівський	91	37	60	70	47	57	к
м. Мукачеве/Мукачівський	57	77	76	80	68	77	92
м. Ужгород/Ужгородський	28	71	75	47	76	84	69
м. Хуст/Хустський	78	26	48	34	42	80	к
м. Чоп/Ужгородський	8	2	3	1	4	1	к
м. Івано-Франківськ/ Тисменицький	95	70	90	59	99	96	95
м. Болехів/ Долинський	7	25	15	5	13	12	12
м. Бурштин/Галицький	н.д.	9	53	97	45	65	42
м. Калуш/ Калуський	90	35	80	99	89	99	56
м. Коломия/ Коломийський	91	60	61	88	77	91	27
м. Яремче/ Надвірнянський	60	57	26	10	87	100	к
м. Львів / Пустомитівський	93	79	93	89	86	96	90
м. Борислав/Дрогобицький	3	20	18	49	5	15	к
м. Дрогобич/ Дрогобицький	41	26	45	31	42	56	63
м. Моршин / Стрийський	н.д.	14	10	19	35	5	к
м. Новий Розділ /Миколаївський	31	42	42	38	32	46	4
м. Самбір/ Самбірський	96	51	60	64	75	71	38
м. Стрий/ Стрийський	19	26	43	17	63	81	18
м. Трускавець / Дрогобицький	51	18	24	9	50	27	24
м. Червоноград / Сокальський	14	26	45	31	74	72	67
м. Рівне/Рівненський	65	65	81	71	93	94	66
м. Дубно/Дубенський	н.д.	63	54	77	95	81	20
м. Вараш/Володимирецький	н.д.	24	77	99	29	82	99
м. Острог/Острозький	н.д.	54	50	к	81	81	к
м. Тернопіль/Тернопільський	н.д.	68	83	78	96	94	н.д.
м. Бережани / Бережанський	н.д.	52	70	50	58	к	н.д.
м. Кременець /Кременецький	н.д.	48	53	20	88	72	н.д.
м. Чортків / Чортківський	н.д.	13	64	12	99	к	н.д.
м. Чернівці/ Герцаївський, Глибочий, Заставнівський, Кіцманський, Новоселицький, Сторожинецький	51	65	68	84	91	84	94
м. Новодністровськ /Сокирянський	н.д.	59	33	0,7	75	24	к

Глом позначено значення гіперконцентрації економічної діяльності в місті відносно району (понад 75%).

Джерело: розраховано автором за даними Головних управлінь статистики областей Західного регіону України

Станом на 2019 р. розподіл питомої ваги економічної діяльності (за показниками обсягів промислової продукції, сфери послуг, торгівлі, зайнятих

та прямих та капітальних інвестицій) міст обласного значення до району їхньої локалізації характеризувався великим розмахом варіації – від 89% у місті Львові – до 13% у м. Болехів. Це пояснюється різним соціально-економічним потенціалом та економічною позицією міста у районі. Аналізовані міста обласного значення Західного регіону є різноманітними за демографічним, економічним, інвестиційно-інноваційним та трансформаційним потенціалами, про що засвідчує розподіл за групами рівня концентрації економічної діяльності (рис. 3.11). Примітно, що міста-обласні центри знаходяться у групі гіперконцентрації: Львів, Івано-Франківськ, Луцьк, Рівне, а також у групі з значною концентрацією: Чернівці, Ужгород, Тернопіль, останні причому мають верхні граничні показники, що за умов збереження тенденцій можуть перейти до групи з рівнем гіперконцентрації економічної діяльності відносно району локалізації.

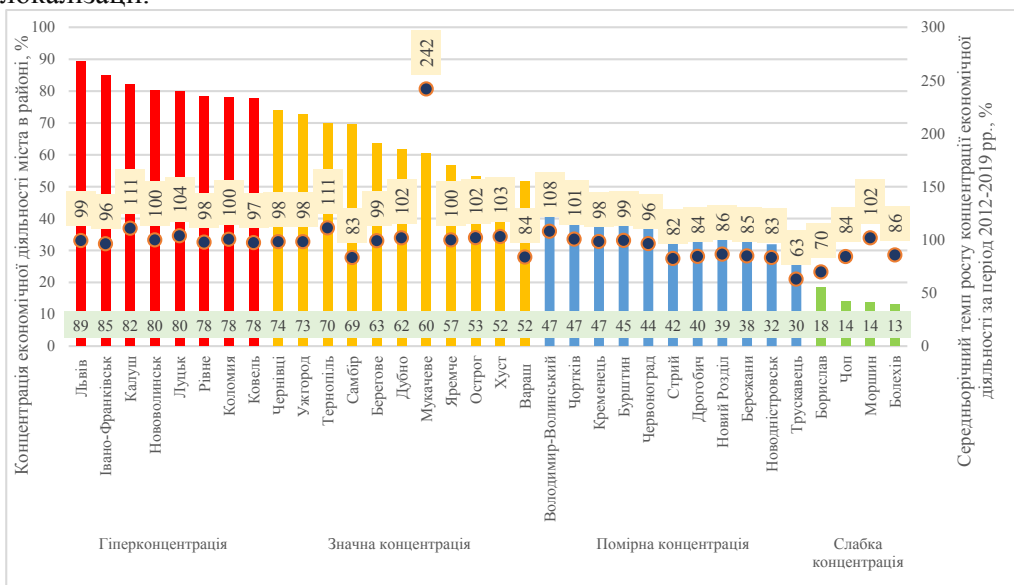

Рис. 3.11. Розподіл міст обласного значення за рівнем концентрації економічної діяльності у містах відносно району їхньої локалізації у 2019 р. та середньорічними темпами зміни рівня концентрації за період 2012-2019 рр., %

Джерело: розраховано та побудовано автором

За швидкістю структурних зрушень за різними показниками міста також суттєво розрізняються, що свідчить про різний трансформаційний потенціал як секторів економіки (видів діяльності) так і самих міст відносно району їхньої локалізації.

Суттєво наростили питому вагу міста в районі за іноземними інвестиціями такі міста обласного значення (МОЗ) (Додаток Г): Ковель (74.в.п.), Яремче (53 в.п.), Нововолинськ (22 в.п.), Івано-Франківськ (13 в.п.). Причому скоротили свою концентрацію прямих іноземних інвестицій до районного показника міста: Володимир-Волинський (-42 в.п.), Мукачеве (-17

в.п.), Новий Розділ та Рівне (-8 в.п.). Зазначимо, що така інформація за всіма містами є неповною з огляду на відсутність та конфіденційність статистичних даних, а після зміни методології розрахунку ПІІ Національним банком України у 2020 р. та відсутності агрегування даних за містами, подальша інформація за цим показником буде суттєво утруднена. Тому, слід розробити у межах інвестиційного паспорту міської територіальної громади щорічний облік надходжень прямих іноземних інвестицій за різними джерелами інвестування та забезпечити співставність статистичних даних з іншими територіальними громадами.

За **капітальними інвестиціями**, які є вагомим показником підтримки структурних економічних зрушень надана повна інформація за період 2012-2018 рр. за всіма містами обласного значення (до яких пізніше у 2014 р. та 2016 р. приєдналися МОЗ Тернопільської обл.). Водночас через зміни у плані забезпечення статистичною інформацією за містами та районами Тернопільської обл., статистичні дані про капітальні інвестиції у 2019 рр. не були передбачені, а тому повний аналіз розподілу капітальних інвестицій за МОЗ Західного регіону України за період 2012-2019 рр. є неточним, тому нами наведено дані за період 2012-2018 рр.

У динаміці структурні зміни швидкості розподілу капітальних інвестицій показав їх розсинхрування із тенденцією іноземного інвестування окрім міст Володимира-Волинського, де частки за капітальними інвестиціями міста у районі локалізації скоротилися на 11 в.п., Львова – на 10 в.п., Стрия – на 13 в.п., Червонограда – на 27 в.п. та Нового Роздолу – на 3 в.п. За іншими 14 містами впродовж аналізованого періоду спостерігалось суттєве підвищення питомої ваги міста в районі (Новодністровськ – 41 в.п., Чернівці – 17 в.п., Болехів – 13 в.п., Острог – 9 в.п., Тернопіль, Ужгород – 5 в.п., Кременець – 7 в.п., Самбір – 6 в.п.), попри значене скорочення частки міста за капітальними інвестиціями майже 60% міст макрорегіону.

Показник зміни **чисельності зайнятих** у місто-районній структурі показує привабливість міст для робочих кадрів, визначає перспективи розвитку економічної бази міста. Хоча в умовах високої тінізації сфери послуг у містах такі дані є неповними, однак намічені тенденції яскраво відображають ситуацію на локальному ринку праці. Так, зростання питомої ваги МОЗ макрорегіону впродовж 2012-2019 рр. було зафіксовано у промислово розвинених містах: Вараші (9 в.п.), Мукачевому (8 в.п.), Ковелі та Коломиї (6 в.п.), Новому Роздолі (5 в.п.), містах з освітньо-культурною та рекреаційно-туристичною функціями – Чернівцях (3 в.п.), Яремче (2 в.п.).

Серед міст обласних центрів **за цими трьома соціально-економічними показниками** спостерігаються дві протилежні тенденції:

скорочення присутності (рівня концентрації) міста в районі: Луцьк та Рівне;

балансування розподілу економічної активності в районі за одними показниками на користь МОЗ (+), а за іншими – на користь інших населених пунктів району (-): Ужгород, Івано-Франківськ, Львів, Тернопіль, Чернівці.

Зазначене дає підстави припустити можливість формування засад до поліцентричного розвитку МОЗ в районі за підтримки інших міст й смт для забезпечення економічного розвитку.

Щодо **секторально-просторової структури економіки субрегіону (міста і району)**, то ми аналізували рівень концентрації та абсолютні структурні зрушення за обсягами промислової продукції, наданих послуг, виконаних будівельних робіт, роздрібним товарооборотом.

Результати розрахунку абсолютних структурних зрушень показали, що у 20 містах макрорегіону скоротився рівень концентрації **промисловості** у містах до району їхньої локалізації, причому у всіх містах-обласних центрах окрім Львова та Чернівців, які збільшили свою присутність у районі (8 та 16 в.п. відповідно). Водночас найбільше скорочення питомої ваги міста у районі зазнало місто Острог (55 в.п.), Чоп (32 в.п.), Стрий (28 в.п.), Бережани (25 в.п.).

Складно однозначно зазначити на користь яких населених пунктів перейшли промислові функції, оскільки за містами районного значення та смт не ведеться статистичного обліку. Водночас можна точно простежити на користь якого сектору відбулося скорочення або зростання питомої ваги міста у районі.

Так, структурні зрушення за обсягами **наданих послуг** у містах показали зростання питомої ваги у містах: Острог (29 в.п.), Новодністровськ (20 в.п.), Дрогобич (17 в.п.), Бурштин (14 в.п.), Новий Розділ (10 в.п.). Натомість скорочення за цим показником зазнали міста Вараш (-52 в.п.), Берегове (-46 в.п.), Бережани (-42 в.п.), Трускавець (-17 в.п.), Ковель та Володимир-Волинський (-13 в.п.). Оскільки вважається, що сфера промисловості є антагоністом сфери послуг, то не у всіх містах спостерігається такий причинно-наслідковий зв'язок: Володимир-Волинський, Моршин, Чоп, Самбір, Рівне, Бережани показали скорочення питомої ваги одночасно і в промисловості, і у сфері послуг, що свідчить про існування у районі іншого центру акумулювання промислових потужностей та сфери послуг за межами аналізованого МОЗ, або ж збільшення частки сфери торгівлі та будівництва, які тісно пов'язані зі споживчим попитом населення.

Так, **послуги роздрібної торгівлі**, надані у містах забезпечили їм зростання питомої ваги у районі причому всім за винятком шести МОЗ макрорегіону. Лідером за аналізований період серед МОЗ було Яремче (67 в.п.), це пояснюється його рекреаційно-туристичною спеціалізацією, розташуванням у місті низки готелів, сувенірних крамниць, послуг з прокату спортивного інвентарю, продуктових магазинів та базарів. Зросла частка торгівлі до району у містах Чортків (38 в.п.), Вараш, Острог, Новий Розділ, Коломия за рахунок ємкого внутрішнього ринку у межах району. Скорочення питомої ваги торгівлі у містах Новодністровськ, Червоноград та Трускавець пояснюється як скороченням чисельності зайнятих, звуженням внутрішнього ринку, так і існування як у випадку Трускавця та Червонограда інших міст у районі – міст Дрогобича, Борислава та Сокаля відповідно, частка яких за аналізованим показником хоч і незначно однак зросла.

Суттєво доповнити аналізовані сектори економіки на предмет їхніх структурних змін у міській економіці може **сектор будівельних послуг**, статистичні дані якого, на жаль, наведені не у повному обсязі через конфіденційність та недоступність інформації. Тому ми розраховували абсолютні структурні зрушення за деякими містами за різних період часу, за який були достовірні дані. Результати аналізу показали, що суттєво збільшили будівельні послуги у районах міста: Новодністровськ (24 в.п.), Чернівці (21 в.п.), Острог (19 в.п.), Стрий (16 в.п.), Болехів (11 в.п.). У той же час низка міст характеризувалася скороченням питомої ваги у районі за оцінюваним показником: Самбір (-54 в.п.), м. Дубно (-40 в.п.), Рівне (-30 в.п.), Калуш (-27 в.п.), Берегово та Коломия (-23 в.п.), Нововолинськ (-21 в.п.). Можемо припустити, що скорочення рівня концентрації міста в районі пов'язане із процесами активного житлового будівництва за межами міста, оскільки вітчизняні міста характеризуються досить високими рівнями забудованих земель, а тому виходом із ситуації є будівництво житла та нових промислових будівель за межами міста. Доцільно проаналізувати взаємозв'язок динаміки структурних зрушень з приростом обсягів введеного житла у містах та районах, а також вартістю житла передусім у новобудовах.

Дані «Моніторингу земельних відносин в Україні: 2016-2017 рр.»²⁵⁸ засвідчують, що серед МОЗ Західного макрорегіону є міста з найвищими та найнижчими частками земель за цільовим призначенням, що, своєю чергою, визначає передумови структурної трансформації економіки міст. Так, у табл. 3.19 наведено розподіл міст за найвищою та найнижчою часткою земель за цільовим призначенням.

У Додатку Г, табл. Г.2 наведено також групування міст за рівнем концентрації економічної діяльності у районі. Результати групування концентрації економічної діяльності у МОЗ районів за показником обсягів **прямих іноземних інвестицій** показали, що група міст з гіперконцентрацією зросла за період 2012-2018 рр. до 10 міст серед аналізованих 24: Луцьк, Ковель, Нововолинськ, Берегове, Хуст, Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, Львів, Самбір. Причому серед міст-обласних центрів м. Ужгород, мало найнижчу частку ПІІ серед них – 28 % і перебувало у групі міст з помірною концентрацією. Найнижчу частку за ПІІ у 2018 р. серед МОЗ зафіксовано у м. Бориславі – 3%, а найвищу – 99,7% у м. Нововолинську.

За показником обсягів **капітальних інвестицій** також впродовж періоду спостерігалися тенденції до підвищення їхньої концентрації в містах відносно району. Так, найбільш чисельною групою за рівнем концентрації стала група «значної концентрації» – 14 міст у 2018 р.: Луцьк, Ковель, Ужгород, Івано-Франківськ, Коломия, Яремче, Самбір, Рівне, Дубно, Острог, Тернопіль, Бережани, Чернівці, Новодністровськ. Водночас зросла кількісно до 9 міст група зі «слабкою концентрацією»: Володимир-Волинський, Чоп, Болехів, Бурштин, Борислав, Моршин, Трускавець, Вараш, Чортків. Тут

²⁵⁸ Моніторинг земельних відносин в Україні. Статистичний щорічник. 2018. 168 с., С. 126. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monitoring.pdf>

переважно локалізовані малі міста з монофункціональною спеціалізацією. Причому таке поповнення групи відбулося за рахунок переходу в іншу категорію міст з групи «помірної концентрації». Скорочення частки міста за обсягами капітальних інвестицій у районі не оцінюємо як однозначно негативне явище, оскільки відсутня інформація про їхній перерозподіл на користь інших населених пунктів, які є в районі локалізації МОЗ. Щодо збільшення концентрації за **обсягами промислового виробництва** у містах, то найбільш чисельною є група міст з гіперконцентрацією, яка станом на 2019 р. налічувала 10 міст: Нововолинськ, Мукачеве, Бурштин, Калуш, Коломия, Львів, Дубно, Вараш, Чернівці, Тернопіль. Як бачимо, тут зосереджені різні міста, як великі, середні, так і малі монофункціональні. Також чисельно збільшилася група міст з низькою концентрацією: Чоп, Болехів, Яремче, Моршин, Стрий, Трускавець, Кременець, Чортків, Новодністровськ, що засвідчує про те, що у районі розташовані промислові підприємства у інших населених пунктах. Так, у Долинському районі це районний центр промисловості м. Долина, у Надвірнянському районі – м. Надвірна, у Сокирянському районі – смт. Сокиряни.

Таблиця 3.19

Міста Західного регіону України з найвищою та найнижчою часткою земель, за цільовим призначенням, %, 2015 р.

Вид цільового призначення	Найбільша частка	Найменша частка
Землі сільськогосподарського призначення (середнє національне значення – 33,1%)	-	Вараш – 4,0
Рілля (відсоток від загальної площі сільськогосподарських земель) (середнє національне значення – 59,0 %)	Володимир-Волинський (Волинська) –100	Яремче –7,0
Багаторічні насадження (відсоток від загальної площі сільськогосподарських земель) (середнє національне значення – 19,9 %)	Нововолинськ –78,8	Болехів – 1,6
Сіножаті (відсоток від загальної площі сільськогосподарських земель) (середнє національне значення – 4,1 %)	Яремче –57,3 Болехів –26,1	-
Забудовані землі (середнє національне значення – 35,3%)	Володимир-Волинський – 87,8	Болехів – 3,2 Яремче – 3,3
Землі промисловості (відсоток від загальної площі забудованих земель) (середнє національне значення – 15,6%)	Новий Розділ – 76,0	Вараш – 0,3
Землі лісгосподарського призначення (середнє національне значення – 20,8 %)	Яремче –81,8 Болехів – 62,2	-

Джерело: складено за²⁵⁹

Стосовно **сфери послуг**, то гіперконцентрація різних послуг у містах є

²⁵⁹ Моніторинг земельних відносин в Україні. Статистичний щорічник. 2018. 168 с., С. 126. URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/monitoring.pdf>

досить суттєвою, така група налічувала 18 міст, у тому числі всі обласні центри: Луцьк, Володимир-Волинський, Ковель, Нововолинськ, Ужгород, Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, Яремче, Львів, Самбір, Рівне, Дубно, Острог, Тернопіль, Кременець, Чортків, Чернівці. Цікавою тенденцією для міст впродовж періоду є суттєве збільшення кількості міст у групі «помірної концентрації», у якій у 2012 р. було одне місто, а у 2019 р. – вже вісім: Берегове, Хуст, Бурштин, Дрогобич, Моршин, Новий Розділ, Трускавець, Вараш. Причому таке поповнення групи відбулося за рахунок змін у всіх інших групах. Це засвідчує про високу мобільність сфери послуг щодо локалізації її діяльності.

Роздрібний товарооборот підприємств тісно пов'язаний із внутрішнім споживанням та розвиненістю внутрішнього ринку. Так, за рівнем концентрації сфери торгівлі переважна кількість міст (19 з 34) були зосереджені у групі міст з її гіперконцентрацією: Луцьк, Володимир-Волинський, Ковель, Нововолинськ, Ужгород, Хуст, Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, Яремче, Львів, Стрий, Рівне, Вараш, Дубно, Острог, Тернопіль, Мукачево, Чернівці. Також помітне зростання чисельності цієї групи за досліджуваний період на 7 міст.

Підвищення концентрації у містах за обсягами виконаних **будівельних робіт** засвідчує не лише про активізацію будівництва, а й про попит на нього. Інформація за більшістю міст є недоступною та конфіденційною. Тому серед 20 аналізованих міст у 2019 р. у семи спостерігалася гіперконцентрація за цим видом діяльності: Луцьку, Володимир-Волинському, Мукачевому, Івано-Франківському, Львові, Вараші, Чернівцях.

Концентрація **зайнятості** у містах відносно району яскраво засвідчує про розвиненість локального ринку праці, особливо в умовах посилення трудової еміграції та скорочення чисельності економічно активного населення в Україні, зростанні зареєстрованого безробіття. Так, за цим показником осередками ринку праці у 2019 р. були міста: Луцьк, Ковель, Мукачево, Івано-Франківськ, Калуш, Львів, Рівне, Вараш, Тернопіль. Тобто, майже всі обласні центри та міста з динамічною складовою промисловості та сферою послуг є значними локальними ринками праці для прилеглого району. Зазначимо, що у містах спостерігається значна кількість неформально зайнятих осіб, тому за реальними даними такі пропорції можуть бути іншими. Найбільш чисельною за показником зайнятості була група міст зі «значною концентрацією», яких налічувалося 12: Володимир-Волинський, Нововолинський, Берегове, Ужгород, Бурштин, Коломия, Самбір, Дубно, Бережани, Кременець, Чортків, Чернівці.

Проведений аналіз показав, що серед сфер концентрації (або ж гіперконцентрації), де місто обласного значення у районі є безумовним лідером є сфера послуг. Це підтверджує тезу про посилення напряду сервісизації у економіці міст у районах їхньої локалізації. Водночас за браком даних складно точно стверджувати, що ця сервісизація носить чітко ознаки сучасної постіндустріалізації на основі нових технологічних укладів. Однак

тенденція сервісизації була зафіксована у більшості міст з перспективою до її зростання.

Згідно з положеннями теорії диференційованої урбанізації після концентрації населення у великих та середніх містах настає етап деконцентрації та посилення потенціалу невеликих міст. Аналогічно можна припустити, що відбудеться деконцентрація у тих видах діяльності, які найбільше залучають людський ресурс: висококваліфікованих та низькокваліфікованих працівників. Цей процес прискорюється цифровою трансформацією, а у 2020 р. – карантинними обмеженнями пандемії COVID-19, які продемонстрували нові можливості дистанційної праці та навчання.

Зазначимо, що частка міста за певним соціально-економічним показником демонструє його вагу та значення для розвитку економіки усього району. Через брак статистичних даних щодо показників інших міст районного значення, чи селищ міського типу складно зробити об'єктивну оцінку зв'язків між ними та іншими населеними пунктами щодо виконання ними певних промислових, сервісних та соціально-житлових функцій. Водночас значна частка міста за низкою показників з тенденцією до її зростання вказує на підвищення містом потенціалу за рахунок прилеглої території та відсутність інших субцентрів у районі, які б розвантажили функціонально місто обласного значення.

Такий статичний зріз просторово-секторальної структури, на думку вчених, засвідчує структурну ефективність економіки. Ефективність структурних зрушень оцінюють за динамічною складовою, тобто за інтенсивністю та швидкістю здійснення структурних змін, наслідки яких відображаються у структурних зрушеннях в економіці. Поділяємо думку вчених, що трансформація – є ширшим поняттям, ніж модернізація. Вона, як і модернізація, охоплює всю структуру соціально-економічної системи, якою є місто і район. Суперечливість трансформаційного процесу може привести як до прогресу, так і до її регресу, навіть деградації структури економіки. Тож модернізація просторової економічної структури на рівні субрегіону може бути здійснена в рамках структурної трансформації²⁶⁰.

Розподіл міст за темпами росту основних показників соціально-економічної діяльності в районі їхньої локалізації показує різні напрями спеціалізації міста в регіоні (табл. 3.20). Причому жодне з великих міст та обласних центрів не підвищило суттєво темпи зростання зайнятості на міському ринку праці у районі локалізації (темпи зростання зайнятості не були вищими за темпи інших показників). Натомість зростання темпів зайнятості та їх суттєве переважання над іншими показниками засвідчує про те, що у районі, де розташовано міста (наприклад, Хуст та Бережани) відсутні альтернативні місця прикладання праці.

²⁶⁰ Сайбель Н. Ю., Косарев А. С. Факторы трансформации социально-экономической системы. *Международный научно-исследовательский журнал*. 2017. № 12 (66). Часть 3. С.58 -63, с.61. DOI: <https://doi.org/10.23670/IRJ.2017.66.197>.

Таблиця 3.20

Розподіл міст обласного значення за вектором трансформації економічної діяльності у районі локалізації

Вектор трансформації спеціалізації міста в районі	Співвідношення величини темпів зміни структури економічно-соціальних показників міст до району локалізації, 2012-2019 рр.	Підвиди напрямів трансформації (за переважаючими темпами концентрації сфер діяльності)	Міста обласного значення
Промисловий	$t_1 > t_2 > t_3 > t_4$	промислово-сервісний	Ужгород, Калуш, Трускавець, Новий Розділ
	$t_1 > t_2 > t_4 > t_3$	промислово-торговельний зі зростаючим ринком праці	Коломия, Яремче, Львів , Чернівці
	$t_1 > t_4 > t_2 > t_3$	промисловий зі зростаючим ринком праці	Ковель, Чоп
Торговельний	$t_2 > t_3 > t_1 > t_4$, $t_2 > t_3 > t_4 > t_1$	торговельно-сервісний	Нововолинськ, Івано-Франківськ , Самбір, Рівне, Дубно, Тернопіль , Кременець, Дрогобич, Моршин
	$t_2 > t_4 > t_3 > t_1$	торговельний із зростаючим ринком праці	Мукачево, Володимир-Волинський, Вараш
	$t_2 > t_1 > t_4 > t_3$	Торговельно-промисловий	Берегове, Чортків
Сервісний	$t_3 > t_2 > t_4 > t_1$	Сервісно-торговельний	Луцьк , Болехів, Бурштин, Борислав, Стрий, Острог
	$t_3 > t_4 > t_2 > t_1$	Сервісний із зростаючим ринком праці	Червоноград, Новодністровськ
Локальний ринок праці	$t_4 > t_2 > t_3 > t_1$	локальний ринок праці	Хуст, Бережани

t_1 – середньорічний темп росту концентрації промисловості; t_2 – середньорічний темп росту концентрації торгівлі; t_3 – середньорічний темп росту концентрації сфери послуг; t_4 – середньорічний темп росту концентрації зайнятості.

Джерело: розраховано автором за даними Головних управлінь статистики Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької областей.

Умовою збалансованості структури економіки міст є досягнення рівноваги між соціально-економічним потенціалом міста та обраною структурою економіки з врахуванням можливостей досягнення цілей реструктуризації.

Вагомим показником розвитку економіки міста є зростання продуктивності праці. Також ефективність економічної системи визначається за рівнем продуктивності праці та величиною заробітної плати. Тобто, економічна система міста за сприятливої її структури працює ефективно за умови переважання темпів продуктивності праці над темпами росту заробітної праці.

Ми здійснили оцінку залежності темпів росту продуктивності праці від темпів росту заробітної плати у МОЗ, результати якої показали слабку пряму залежність впливу темпів заробітної плати на темпи росту продуктивності праці (рис. 3.12). Ми не враховували у вибірці міста Кременець та Бережани, оскільки вони набули статусу МОЗ пізніше за інші міста, та через обмеженість статистичних даних у рядах динаміки серед інших міст.

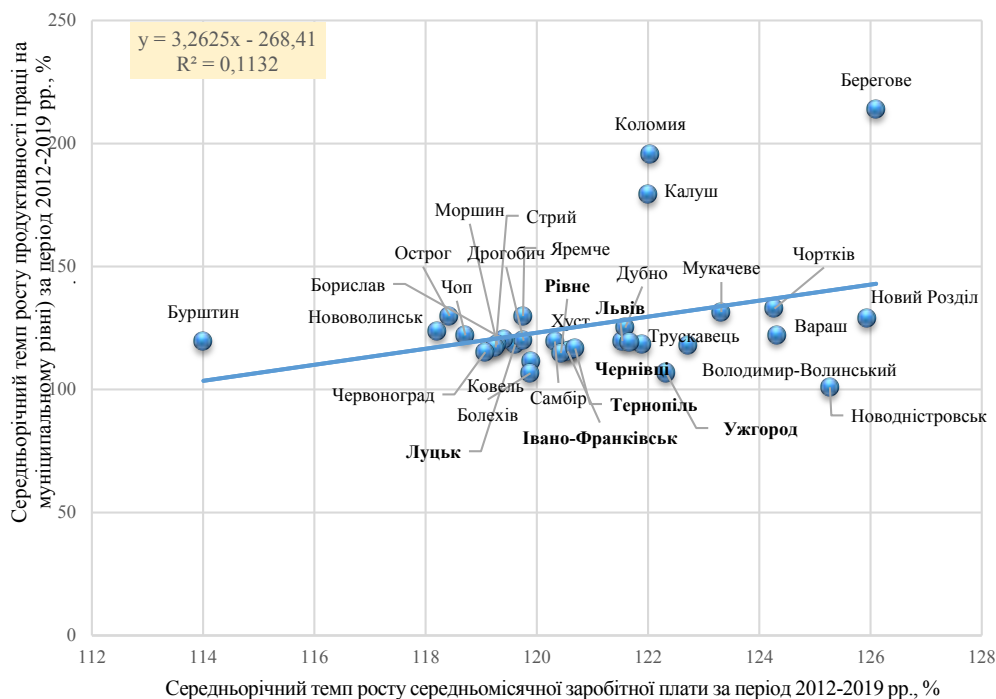

Рис. 3.12. Залежність темпів росту продуктивності праці від темпів росту середньомісячної зарплати у МОЗ Західного регіону України (без мм. Кременець, Бережани)
Джерело: розраховано автором

Отже, економіка більшості міст розвивається ефективно, оскільки темпи росту продуктивності праці є вищими за темпи росту заробітної плати. Неефективно (або ж з переважанням темпів росту заробітної плати над продуктивністю) розвивається економіка міст: Луцьк, Володимир-Волинського, Ковеля та ін. Найвищими темпами росту продуктивності праці характеризувалася економіка міст Нововолинська, Берегового, Мукачева, Калуша, Коломії, Яремче, Острога. Зазначимо, що за існуючих статистичних обмежень ми розраховували умовний внутрішній муніципальний продукт (ВМП) міста за обсягами промислової продукції, вироблених послуг, роздрібного товарообороту та будівельних робіт. А продуктивність праці розрахована як відношення обсягу ВМП до чисельності зайнятих у місті (рис. 3.13).

Рис. 3.13. Залежність темпів росту валового районного продукту від темпів росту продуктивності у містах обласного значення Західного регіону України (без мм. Кременець, Бережани)

Джерело: розраховано автором

Водночас темп росту продуктивності праці має сильну пряму кореляцію із темпом росту валового районного продукту, що доводить тезу про те, що міста є осередками економічного зростання району. Причому за аналізований період не всі міста характеризувалися позитивним впливом на темп росту ВРП (у містах Ковель, Берегове, Нововолинськ, Рівне спостерігалось скорочення темпів ВРП, що може бути пов'язано із неповнотою статистичних даних та інтенсивнішою діяльністю у районах інших населених пунктів)

Потенціал структурних зрушень полягає у сприйнятливості економіки до зовнішніх і внутрішніх змін, що ініціюють кардинальні зміни в системі суспільних потреб, трансформують спосіб розподілу ресурсів на основі нової системи пропорцій, генерують структурну стійкість, збалансованість, формують інноваційний характер розвитку економіки. Таким чином, актуальні структурні зрушення є результатом структурних змін, що відобразилися у секторальній структурі економіки під час розвитку науки, техніки і технологій, зумовлених як економічними потребами, так і економічною кризою²⁶¹.

Для виявлення значущих залежностей розвитку міської та районної економіки у контексті зрушень її просторової структури нами здійснено

²⁶¹ Сайбель Н. Ю., Косарев А. С. Факторы трансформации социально-экономической системы. *Международный научно-исследовательский журнал*. 2017. № 12 (66). Часть 3. С.58 -63, с.59. DOI: <https://doi.org/10.23670/IRJ.2017.66.197>.

кореляційний аналіз між абсолютними та відносними, а також темповими показниками розвитку міст та районів локалізації (табл. 3.21)

Таблиця 3.21

Кореляційні залежності між показниками соціально-економічного розвитку МОЗ і районів, 2019 р.

Показники соціально-економічного розвитку	Зайнятість, тис. осіб	Обсяг промислової продукції, млн грн	ВМП, млн грн	Валовий районний продукт, млн грн	Введення в експлуатацію м ² загальної житлової площі на 1000 осіб у районах	Введення в експлуатацію м ² заг. житлової площі на 1000 осіб у МОЗ
Введення в експлуатацію м ² загальної житлової площі на 1000 осіб у районах у 2019 р.	0,499	0,631	0,675	0,745	-	0,229
Роздрібний товарооборот підприємств, млн грн. 2019 р.	0,090	0,897	0,980	0,970	0,698	0,254
Обсяг реалізованих послуг, млн грн, 2019	0,080	0,879	0,970	0,960	0,656	0,269
Чисельність населення міст обласного значення, станом на 01.01.2019 р., тис. осіб	0,155	0,878	0,958	0,941	0,715	0,244
Просторова концентрація економічної діяльності міст до району їх локалізації у 2019 р., % (за 6 показниками)	0,116	0,515	0,497	0,383	0,326	0,192
Середньорічний темп росту концентрації промисловості за період 2012-2019 рр., %	-0,037	-0,096	-0,074	-0,072	-0,052	0,774
Середньорічний темп росту концентрації торгівлі за період 2012-2019 рр., %	-0,043	-0,108	-0,118	-0,184	-0,233	0,513

Джерело: розраховано автором за офіційними статистичними даними.

Високі значення кореляційних залежностей виявлені між показниками введення в експлуатацію загальної житлової площі м² на 1000 осіб у районах у 2019 р. та обсягами промислової продукції (0,631), обсягами ВМП (0,675), внутрішнього районного продукту (0,745), роздрібного товарообороту (0,698)

що свідчить про те, що розвиток промисловості стимулює потребу у житлі у районах та сприяє зростанню житлового будівництва у приміській зоні, формуючи субурбанізовані ареали. Чисельність населення міст обласного значення тісно корелює з показниками промислової продукції (0,878), ВМП (0,958), валового районного продукт (0,941), що цілком очевидно, бо великі міста мають диверсифіковану економіку та ємкий внутрішній ринок. Водночас тісний зв'язок між людністю міста та обсягами введеної у експлуатацію житлової площі на 1000 осіб у районах (0,715) відображає попит на житло за межами міст та розвиненість приміської зони. Також високий ступінь кореляції зафіксовано між показниками темпів росту концентрації промисловості у містах до районів їхньої локалізації (0,744) та темпів росту концентрації торгівлі у МОЗ (0,513) та введеними в експлуатацію обсягів житла на 1000 осіб у МОЗ. Тобто, підвищення темпів економічної ваги міста у районі сприяє розвитку житлового будівництва, що наочно демонструють діаграми розсіювання (рис. 3.14, 3.15, 3.16). Збільшення кількості мешканців у містах сприяє зростанню введення в експлуатацію нового житла, причому найбільші обсяги введеного житла властиві для міст-обласних центрів.

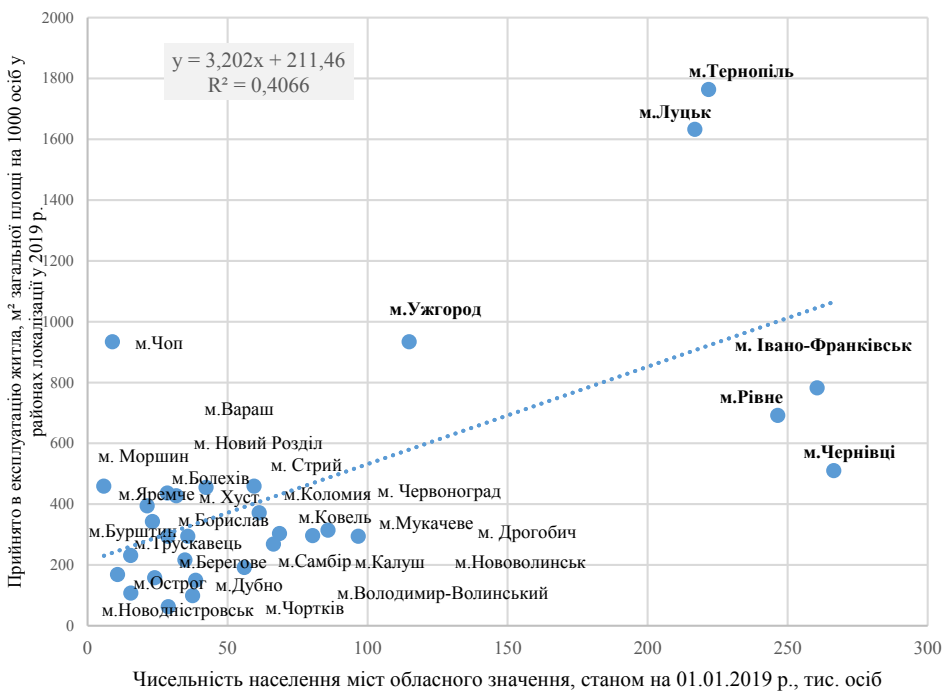

Рис. 3.14. Залежність чисельності населення від темпу обсягів введення житла у МОЗ Західного регіону України (без мм. Кременець, Бережани)
Джерело: розраховано автором

Причому середня вартість м² житла на ринку у новобудовах міст обласного значення Західного регіону України відрізняється. Так, у містах-обласних центрах найдешевше житло у місті Івано-Франківську, а найдорожче

– у Львові. Висока вартість житла у м. Яремче зумовлена його рекреаційною спеціалізацією, особливостями будівництва у гірській території та попитом на житло підвищеного комфорту для відпочинку впродовж року (рис.3.15).

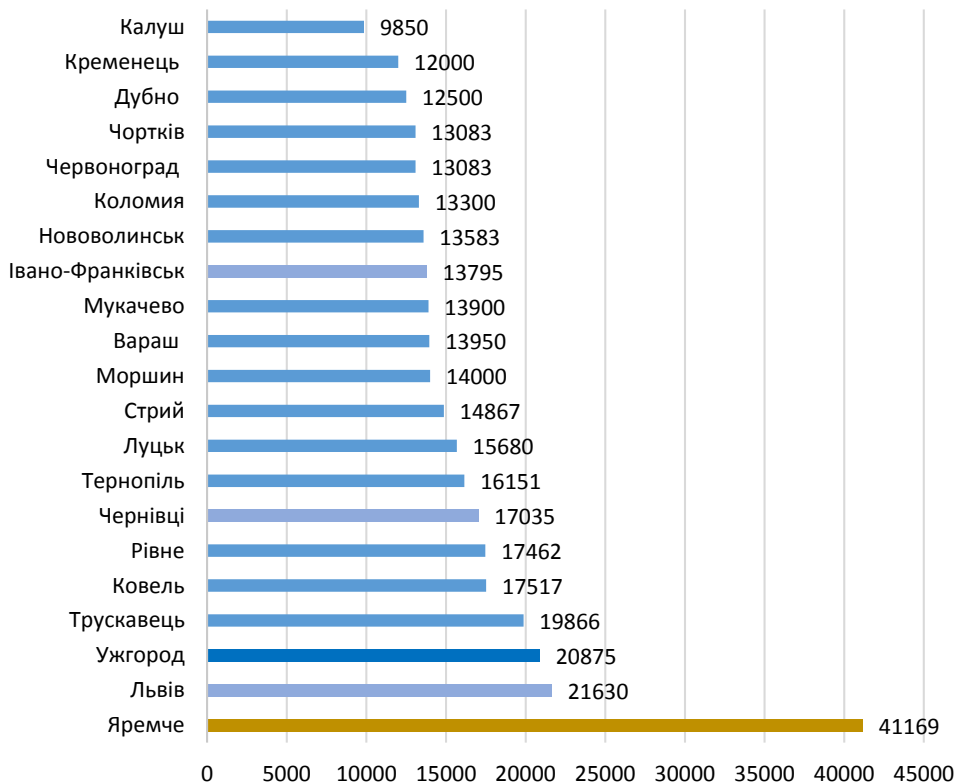

Рис. 3.15. Розподіл середньої вартості житла у новобудовах у містах обласного значення Західного регіону України, станом на 2020 р., грн/м²

Джерело: складено авторами за²⁶²

З рис. 3.16 видно, що міста, у яких скорочується чисельність населення продовжують нарощувати обсяги введення в експлуатацію житла (особливо м. Червоноград характеризується значним ростом – 600% за період поряд з темпом чисельності населення у 98%, який характеризує його скорочення). Така ситуація пояснюється зростанням попиту на житло у містах серед мешканців міст, так і приміської території як вигідної довготермінової інвестиції. Нарощення обсягів житла у курортно-рекреаційному місті Яремче зумовлено потребою забезпечення різної якості житла для відпочиваючих та розвантаженням потреб населення у проживанні на курорті Буковель.

²⁶² Єдина база новобудов України. URL: <https://zhk.com.ua/uk/>; DOM.RIA. Новобудови. URL: <https://dom.ria.com/uk/novostroyki/morshyn/>

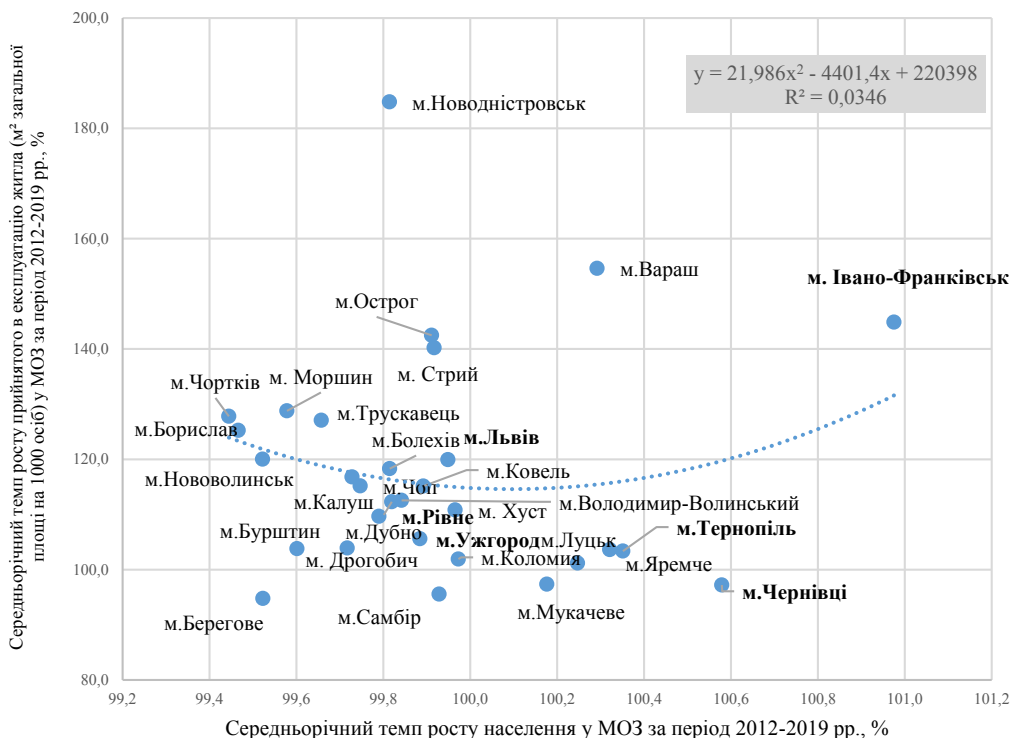

Рис. 3.16. Розподіл залежності між темпами росту/скорочення населення у містах до темпів введення житла (без м. Червонограда – 600% темпи росту житла, м. Нового Роздолу)
Джерело: складено та розраховано автором

На рис. 3.17 наведено розподіл обсягів та темпів введення в експлуатацію житла у МОЗ Західного регіону України. Так, лідерами за обсягами введеної загальної житлової площі у м² на 1000 осіб за МОЗ у 2019 р. були мм. Яремче (2237 м²), Івано-Франківськ (1317 м²), Трускавець (870 м²) та Львів (758 м²). Водночас за середньорічними темпами введеного в експлуатацію житла впродовж 2012-2019 рр. лідерами були мм. Червоноград, Новодністровськ, Вараш, Стрий, Івано-Франківськ, Острог, Моршин, Чортків. Стрімке нарощення темпів введення житла (у м² на 1000 осіб) у м. Червоноград впродовж 2012-2019 рр. експерти пов'язують не лише з попитом, а й із покращенням інвестиційного клімату міста внаслідок впровадження політики доброчесності мером міста, яка передбачає зниження корупційних ризиків у сфері земельних відносин, державних закупівель, містобудівної діяльності, оренди комунального майна тощо. Така Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні (EUACI) була найбільшою програмою у сфері боротьби з корупцією за фінансової підтримки від Європейської комісії у сумі 16 млн євро²⁶³.

²⁶³ Резюме звіту за результатами дослідження ОГС у п'яти містах (Чернівці, Житомир, Червоноград, Маріуполь і Нікополь). Паливода Л., Балдич Н. К.: БФ «Творчий центр ТЦК» 2019. 24 с., С.3. URL:

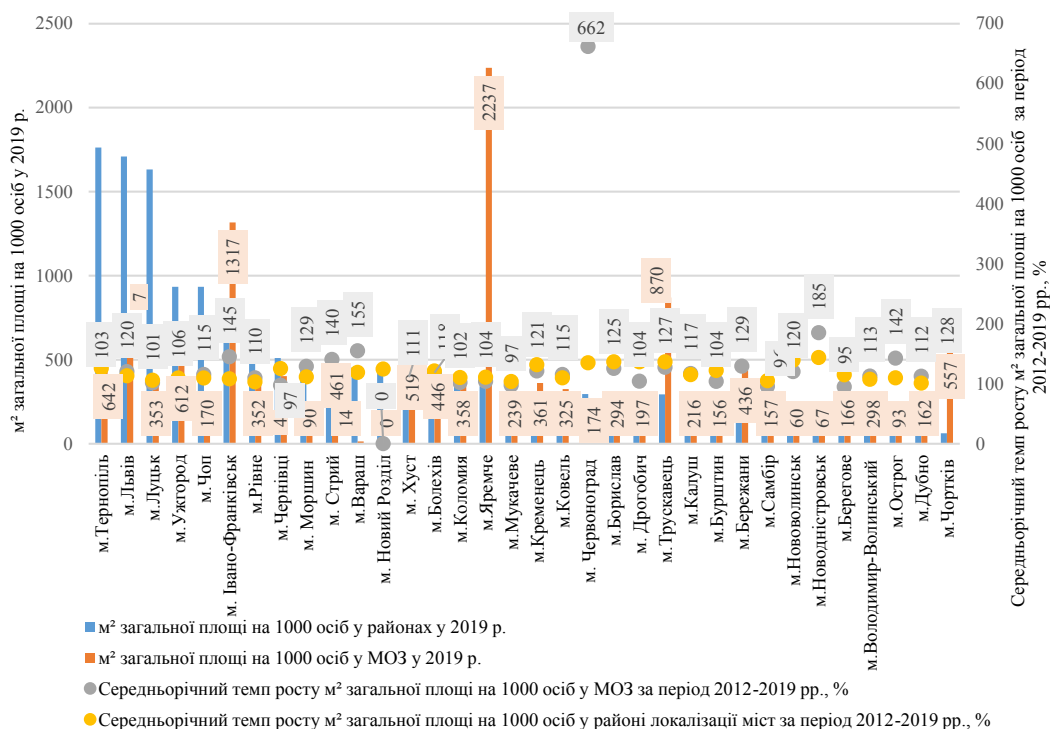

Рис. 3.17. Розподіл обсягів та темпів введення в експлуатацію житла у містах обласного значення Західного регіону України (без мм. Кременець, Бережани)

Джерело: розраховано автором

Зазначимо, що переважання обсягів введеного в експлуатацію житла в районах над містами засвідчує про тенденції субурбанізації та «розповзання міста» внаслідок скорочення обсягів вільних площ під будівництво у містах, високу вартість землі та попиті на заміське житло серед представників середнього класу. Так, активно розвивається житлова забудова приміських територій великих міст Львова, Луцька, Тернополя, Ужгорода, Рівного, Чернівців.

З іншого боку рівень підвищення просторової концентрації економічної діяльності у містах у 2019 р. (за показниками: обсяги промислової продукції, роздрібний товарооборот, обсяги реалізованих послуг, прямих іноземних інвестицій, капітальних інвестицій, середньооблікової кількості штатних працівників) показав пряму залежність між ВМП та ВРП, що засвідчує про агломераційні ефекти зосередження економіки у містах і вищу ефективність міської економіки. На рис. 3.18 не наведено міста Львова через його найбільший обсяг ВМП (113 млрд грн) та ВРП (125 млрд грн), значну концентрацію економічної діяльності (89%), що значно перевищує показники інших міст. Причому залежність між концентрацією та ВМП була вищою ($R^2=0,45$) за

залежність між концентрацією економіки у містах та ВРП ($R^2=0,32$).

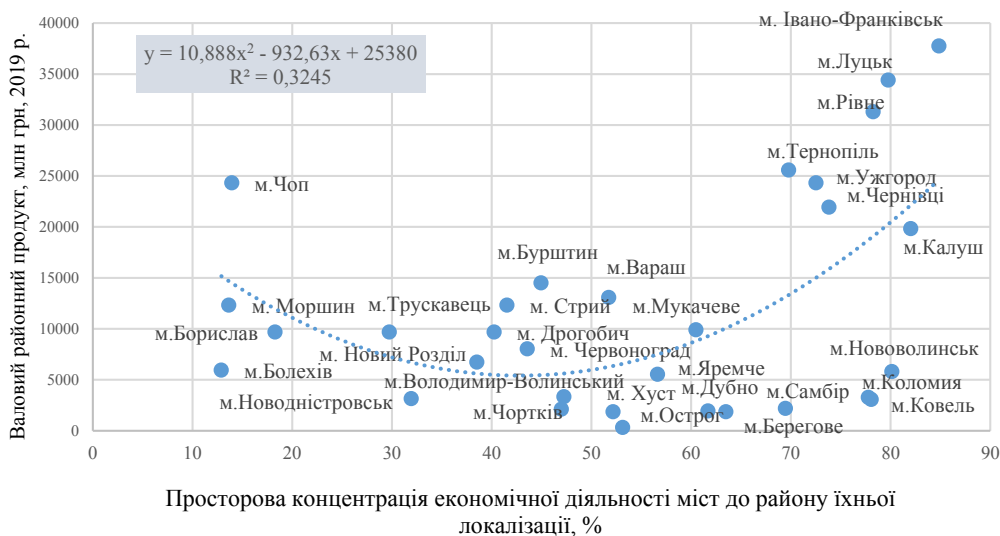

Рис. 3.18. Залежність між рівнем концентрації економічної діяльності у містах та ВРП (а), і ВРП (б) України (без мм. Львів, Кременець, Бережани)
Джерело: розраховано автором

Однак висока концентрація економічної діяльності не забезпечує прямої кореляції з ВРП на одну особу, що свідчить про різну спеціалізацію економіки міст та відповідний соціально-економічний потенціал. Монопромислові міста центри-енергетики та деякі середні міста з промисловою спеціалізацією (Моршин, Вараш, Мукачеве, Калуш) спроможні забезпечити вищий обсяг ВРП на одну особу за значної концентрації економічної діяльності і місті.

З огляду на динаміку структурних зрушень слід зазначити, що вони за логікою розвитку зазнають певної циклічності, тому діяльнісно-видова та просторово-секторальна структури економіки повинні володіти певною гнучкістю (Resilience) для можливості оперативного внутрішнього переструктурування у відповідь на сучасні виклики та ризики (рис. 3.19).

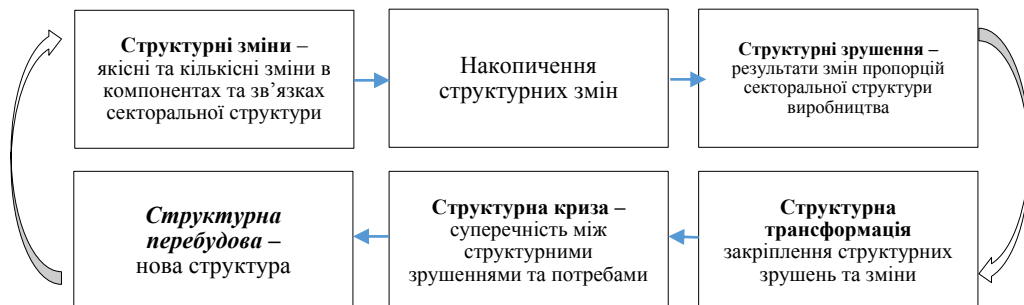

Рис. 3.19. Циклічність структурних змін, зрушень, деформацій та трансформацій

Джерело: складено за²⁶⁴

Потенціал структурних зрушень (або трансформацій як радикальної форми структурних змін) полягає у сприйнятливості економіки до зовнішніх і внутрішніх змін, що ініціюють кардинальні перетворення в системі суспільних потреб, трансформують спосіб розподілу ресурсів на основі нової системи пропорцій, генерують структурну стійкість, збалансованість, формують інноваційний характер розвитку економіки. Таким чином, актуальні структурні зрушення є результатом значущих структурних змін, що відобразилися в секторальній структурі економіки під час розвитку науки, техніки і технологій, зумовлених як економічними потребами, так і економічною кризою²⁶⁵. Як зазначає Л. Мажар, зміна територіальної структури систем різного виду сприяє трансформації територіальної соціально-економічної системи, визначає характер субрегіонального та регіонального розвитку²⁶⁶.

Отже, здійснивши статичне та динамічне оцінювання структурних зрушень секторально-просторової структури економіки міст на субрегіональному рівні ми дійшли висновків, що тенденція підвищення економічної присутності міста обласного значення у районі локалізації

²⁶⁴ Сайбель Н. Ю., Косарев А. С. Факторы трансформации социально-экономической системы. *Международный научно-исследовательский журнал*. 2017. № 12 (66). Часть 3. С.58 –63, с.59. DOI: <https://doi.org/10.23670/IRJ.2017.66.197>; Мажар Л. Ю. Теоретические основы изучения Динамических процессов в территориальных социально-экономических системах. *Вестник АРГО*, 2015 (4). С.250-260, с. 257.

²⁶⁵ Сайбель Н. Ю., Косарев А. С. Факторы трансформации социально-экономической системы. *Международный научно-исследовательский журнал*. 2017. № 12 (66). Часть 3. С.58 –63, с.59. DOI: <https://doi.org/10.23670/IRJ.2017.66.197>

²⁶⁶ Мажар Л. Ю. Теоретические основы изучения динамических процессов в территориальных социально-экономических системах. *Вестник АРГО*, 2015 (4). С.250-260, с. 258.

зростала впродовж 2012-2019 рр. у всіх містах, за винятком міст Самбора, Вараша, Стрия, Дрогобича, Нового Роздолу, Бережан, Новодністровська, Трускавця, Борислава, Чопа та Болехова, у яких відбувався перерозподіл економічного значення на користь інших населених пунктів району.

Зросла поляризація субрегіонального економічного простору через підвищення питомої ваги окремих міст завдяки переважанню доцентрових сил над відцентровими. Натомість навколо великих міст спостерігалася активізація житлової забудови, що є свідченням субурбанізаційних процесів.

Прикладні аспекти вивчення трансформації територіальних суспільних систем пов'язані з вирішенням цілком конкретних завдань: вивченням механізму трансформації, умов і чинників, а також характеру їх впливу на трансформаційні процеси; розробкою рекомендацій щодо впливу на територіальні структури для цілеспрямованої трансформації і прогресивного розвитку територіальних суспільних систем; формування нової просторової організації економіки урбанізованих територій, до яких належать райони з містами обласного значення; науковим обґрунтуванням державної регіональної політики з урахуванням трансформаційних процесів.

3.4. Тенденції, закономірності та оцінка структурних трансформацій у зовнішній торгівлі товарами та послугами в містах Західного регіону України

У сучасних умовах розвитку міждержавного співробітництва та інтеграції України у світове господарство потужним чинником забезпечення макроекономічної рівноваги та підтримання зовнішньоекономічних відносин з іншими державами виступає зовнішня торгівля товарами та послугами. Ключове місце у реалізації експортно-імпортних операцій в регіональному та загальнодержавному масштабі належить містам як центрам ділової активності та концентрації виробничого, агропромислового, інвестиційного та торговельного потенціалу²⁶⁷.

Зовнішня торгівля України в останні роки здійснюється в складних умовах, що визначаються багатьма зовнішніми та внутрішніми факторами. Домінуючим зовнішнім фактором, що вплинув на розвиток зовнішньої торгівлі в Україні протягом останніх років, було запровадження зони вільної торгівлі з ЄС. Наразі ЄС залишається найбільшим торговельним партнером України. Питома вага ЄС у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України за підсумками 2019 р. становила 40,1%, а зовнішньоторговельний оборот з країнами ЄС у 2019 р. у порівнянні із 2018 р. зріс на 6,5%. У розрізі експортно-імпортних операцій також спостерігаємо зростання: у 2019 р.

²⁶⁷ Жабинець О.Й. Зовнішня торгівля товарами в містах обласного значення Західного регіону України: тенденції та структурні зміни. Бізнес Інформ. 2019. №8. С.27.

експорт товарів і послуг до ЄС збільшився на 4,6% порівняно із попереднім роком, а імпорт – на 8,2%²⁶⁸.

Основними гальмівними чинниками у здійсненні зовнішньої торгівлі є політико-економічна нестабільність в Україні та військовий конфлікт з Росією. Разом з тим, Російська Федерація залишається одним з основних торгових партнерів України: питома вага Росії у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України у 2019 році становила 12,7%, а зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг з Російською Федерацією у 2019 р. в порівнянні із 2018 р. збільшився на 7,7%²⁶⁹. Торговельними партнерами України є також Китай, США та Туреччина²⁷⁰. Пандемія COVID-19, ймовірно, внесе тимчасові корективи, але поки можна спостерігати тенденцію до переорієнтації зовнішньої торгівлі України на ринки ЄС і Китаю²⁷¹.

Разом з тим, варто відзначити, що торгівля України з ЄС є асиметричною: Україна є лише 18-м торговельним партнером ЄС, і на неї припадає близько 1% загального обсягу²⁷². Україна здебільшого експортує до ЄС агропродукцію, а також вироби хімічної та машинобудівної промисловості. Імпорт України переважно складається з обладнання та промислових товарів.

Геополітичне розташування Західного регіону України на кордонах з країнами-членами ЄС та дія зони вільної торгівлі визначає географічну структуру, обсяги та тенденції розвитку зовнішньоторговельної діяльності. Так, в областях Західного регіону України переважає експорт до країн-членів ЄС та імпорт з країн-членів ЄС. Зокрема, середня частка експорту товарів з областей регіону до ЄС у 2015 р. була на рівні 70%, імпорту товарів – 60%. В експорті, як правило, переважали такі групи товарів як машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання; деревина і вироби з деревини; продукти рослинного походження; текстильні матеріали та текстильні вироби; різні промислові товари, а в імпорті – машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них; текстильні матеріали та текстильні вироби²⁷³.

Аналіз зовнішньої торгівлі товарами та послугами в містах обласного значення Західного регіону України розпочнемо із загальної оцінки здійснення експортно-імпортних операцій в Україні та Західному регіоні, а також у розрізі

²⁶⁸ Довідка «Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2019 році». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=30d3074d-6882-4aac-bc4f-f4af8a30b221&title=DovidkazovnishniaTorgivliaUkrainiTovaramiTaPoslugamiU2019-Rotsi>

²⁶⁹ Там само.

²⁷⁰ За підсумками 2019 року частка цих країн у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України складала відповідно 10,0%, 4,6% та 4,4%.

²⁷¹ Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики. Центр Разумкова. Київ, 2020. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_sektor_eu_ukr.pdf

²⁷² Там само.

²⁷³ Іщук С.О., Созанський Л.Й. Структурно-динамічна оцінка експортно-імпортних операцій в Україні і областях Західного регіону. Регіональна економіка. 2016. №3(81). С. 49-50.

областей з метою виявлення тенденцій та закономірностей, а також можливих дисбалансів.

Так, на фоні загального зниження експорту та імпорту товарів в Україні за аналізований період (на 27,3% та 28,2% відповідно) в Західному регіоні спостерігається зростання експорту товарів на 27,2% (рис. 3.20).

Водночас зниження обсягів імпорту в регіоні відображає загальнонаціональну тенденцію. Скорочення імпортних операцій спостерігаємо в Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Рівненській областях. Разом з тим, Волинська, Тернопільська та Чернівецька області демонструють зростання обсягів як в експорті, так і імпорті товарів. Приріст експорту в Західному регіоні України досягнуто завдяки його значному приросту в Тернопільській, Чернівецькій та Львівській областях – більш ніж на 60%. За обсягами експорту товарів на одну особу у 2019 р. (рис. 3.20) лідирує Закарпатська обл. з показником 1187 дол. США, наближаючись до загальноукраїнського показника (1191 дол. США).

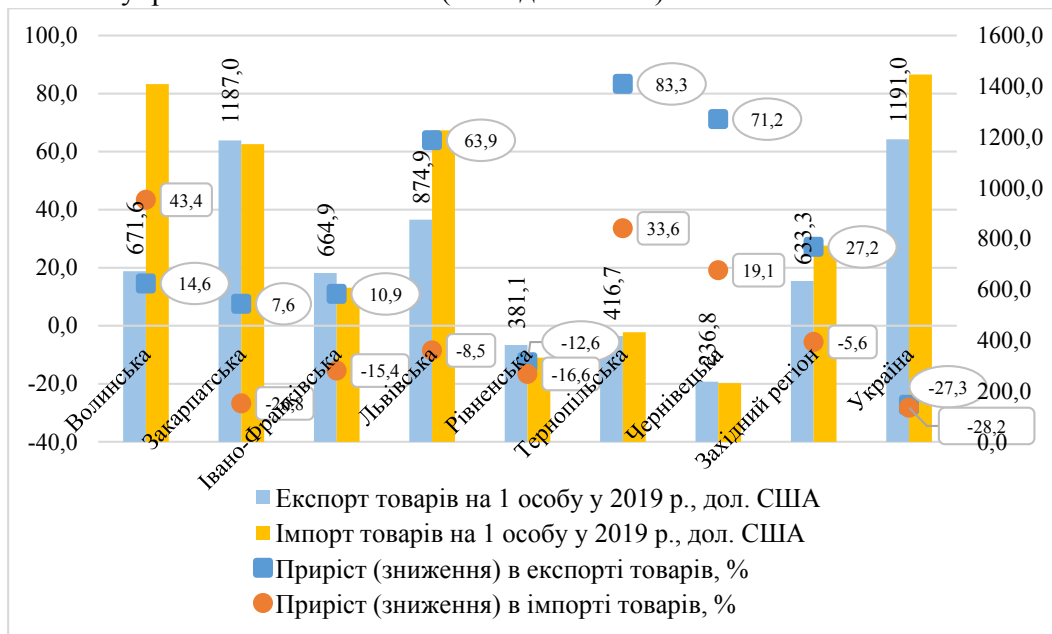

Рис. 3.20. Тенденції здійснення зовнішньої торгівлі товарами в Україні та Західному регіоні за період 2012-2019 рр.*

*Джерело: розраховано та побудовано за даними²⁷⁴

Частка областей Західного регіону в Україні за експортом товарів протягом аналізованого періоду зросла на 5,5 в. п. (з 7,3% у 2012 р. до 12,8% у 2019 р.). У Західному регіоні лідером за часткою в експорті товарів у 2019 р. є Львівська область з показником 34,5%, яка до того ж продемонструвала

²⁷⁴ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

найбільше зростання частки (на 7,7 в. п.) за період 2012-2019 рр. з поміж усіх областей регіону. Значним в експорті товарів Західного регіону є також внесок Закарпатської (23,3% у 2019 р.) та Івано-Франківської (14,3% у 2019 р.) областей.

На відміну від зростання експорту та імпорту послуг в Україні за аналізований період (на 14,9% та 3,1% відповідно) в Західному регіоні спостерігається зростання лише в експорті послуг, однак це зростання є дуже суттєвим - більш ніж в 2,5 рази (на 166 %) і набагато суттєвішим ніж зростання експорту товарів в регіоні за цей період.

Водночас на відміну від загальнонаціональної тенденції щодо зростання імпорту послуг, в Західний регіон України імпорт послуг в цілому дещо знизився. Загалом можемо констатувати, що за період 2012-2019 рр. у сфері експорту послуг в більшості областей Західного регіону відбулося суттєве поживавлення, при цьому максимальний приріст за аналізований період демонструє Тернопільська область (627,3%). Значні прирости в експорті послуг характерні також для Закарпатської та Чернівецької областей (391,5% та 392,7% відповідно). Крім того, Закарпатська обл. також лідирує за показником експорту послуг на одну особу (рис.3.21), який у 2019 р. складав 256,4 дол. США.

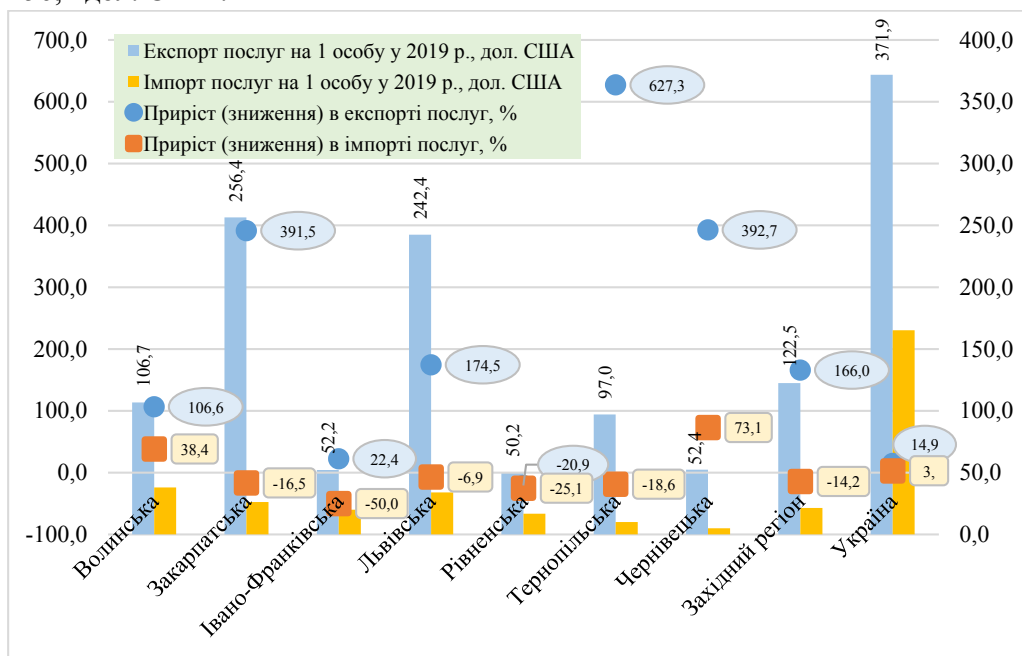

Рис. 3.21. Тенденції здійснення зовнішньої торгівлі послугами в Україні та Західному регіоні за період 2012-2019 рр.*

*Джерело: розраховано та побудовано за даними²⁷⁵

²⁷⁵ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Частка областей Західного регіону в Україні за експортом послуг протягом аналізованого періоду зросла на 4,7 в. п. (з 3,7% у 2012 р. до 8,4% у 2019 р.). У Західному регіоні лідером за часткою в експорті послуг є Львівська область з показником 44,8% у 2012 р. та 39% у 2019 р. Значним в експорті послуг Західного регіону є також внесок Волинської області (17,9% у 2019 р.), яка до того ж продемонструвала найбільше з усіх областей зростання частки за період – на 7,1 в.п.

Про експортоорієнтованість національної економіки свідчить частка експорту у ВВП (рис. 3.22), яка незважаючи її зменшення за період 2012-2019 рр. на 2,4 в. п. (з 45,1% до 42,7%) все ж залишається значною.

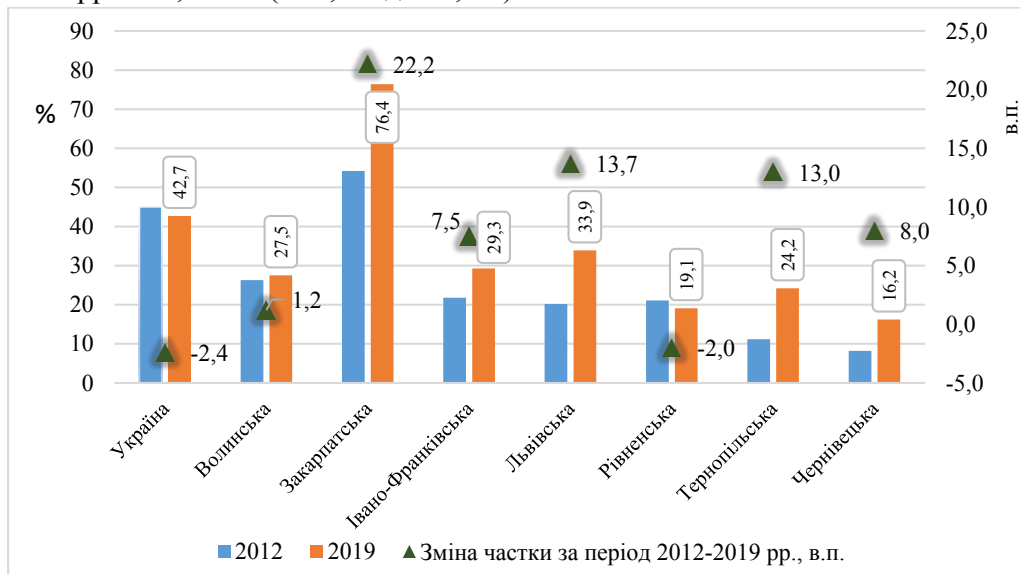

Рис. 3.22. Частка експорту у ВВП України та ВРП областей Західного регіону (ліва шкала) та її зміна за період 2012-2019 рр. (права шкала)*

*Джерело: розраховано та побудовано за даними²⁷⁶

У розрізі областей Західного регіону України за даним показником як у 2019 р., так у 2012 р. лідером є Закарпатська область. Варто відзначити також зростання за аналізований період експортоорієнтованості усіх областей Західного регіону за винятком Рівненської області.

Порівняємо тенденції розвитку зовнішньої торгівлі товарами (табл. Д.1 Додатку Д) та послугами (табл. Д.2 Додатку Д) у містах обласного значення із загальнообласними показниками. Як бачимо, у торгівлі послугами експортно-імпортні тенденції за містами відповідають тенденціям їх областей, що, на нашу думку, свідчить про визначальну роль міст в експорті та імпорті послуг своїх регіонів. У товарній торгівлі експортно-імпортні тенденції мають деякі невідповідності. Так, в експорті товарів тенденції за містами Волинської

²⁷⁶ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

області не відповідають тенденціям в регіоні (табл. 3.22). Це свідчить про поліцентричність розвитку цієї області Західного регіону, тобто там розвиваються і нарощують свій експортний потенціал малі міста, які набувають більш динамічного розвитку, ніж міста обласного значення. В імпорті товарів невідповідність тенденцій є характерною для Рівненської області. Загалом можемо стверджувати, що у 2019 р. позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу як за містами, так і у відповідних регіонах, спостерігається у Закарпатській, Чернівецькій та Івано-Франківській обл., що свідчить про найбільшу з поміж областей Західного регіону активізацію там експортної діяльності у порівнянні із 2012 р.

Таблиця 3.22

Тенденції зовнішньої торгівлі в регіоні та містах обласного значення регіону за період 2012-2019 рр.*

Західний регіон України	Приріст (зниження) за період 2012-2019 рр., %								Сальдо зовнішньоторговельного балансу, млн дол. США			
	експорт товарів		імпорт товарів		експорт послуг		імпорт послуг		2012		2019	
	в області	за містами	в області	за містами	в області	за містами	в області	за містами	в області	за містами	в області	за містами
Львівська область	63,9	13,7	-8,5	-28,7	174,5	133,6	-7,0	-27,2	-1899,8	-1711,6	-361,1	-649,8
Волинська область	14,6	-26,5	43,4	55,6	106,6	58,5	38,4	32,0	-384,3	-381,4	-690,9	-877,9
Закарпатська область	7,6	6,4	-26,8	-24,6	391,5	379,1	-16,5	-37,1	-597,9	-208,3	307,8	176,2
Івано-Франківська область	10,9	8,6	-15,5	-19,1	22,4	24,4	-50,0	-62,1	-158,7	-162,7	123,7	103,4
Рівненська область	-12,6	-48,4	-16,6	40,1	-35,5	-53,5	-25,1	-27,5	92,2	-251,1	85,5	-25,7
Чернівецька область	71,2	89,8	19,3	2,7	392,7	411,5	73,1	74,7	-43,0	-38,9	48,0	71,1

*Джерело: розраховано та складено за даними²⁷⁷

Основні показники зовнішньої торгівлі в містах обласного значення Західного регіону України подано у табл. 3.23. Зростання коефіцієнта покриття експортом імпорту у 2019 р. в порівнянні із 2012 р. у більшості аналізованих міст свідчить про зниження імпортозалежності їх економіки.

З огляду на зростання в більшості областей Західного регіону України обсягів експортної діяльності, особливо у сфері міжнародної торгівлі послугами, проаналізуємо внесок міст обласного значення у зовнішню торгівлю товарами і послугами регіонів розташування (рис. 3.23 та 3.24).

²⁷⁷ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Як бачимо, серед обласних центрів Західного регіону України найбільша частка в обсягах зовнішньої торгівлі товарами в регіонах у 2019 р. припадає на мм. Чернівці, Івано-Франківськ та Львів, послугами – на мм. Чернівці, Івано-Франківськ та Рівне, причому частка мм. Чернівці та Івано-Франківськ протягом аналізованого періоду зростає як в експорті товарів, так і послуг. Спостерігаємо також визначальну роль великих міст (крім мм. Луцьк та Ужгород) в експорті послуг у відповідних регіонах. А поліцентричність розвитку, яка характеризується зміною частки обласних центрів в обсягах зовнішньої торгівлі товарами та послугами відповідних регіонів, найбільш виражена в Рівненській, Львівській і Волинській областях.

Таблиця 3.23

Основні показники зовнішньої торгівлі в містах обласного значення Західного регіону України*

млн дол. США

Міста	2012 рік				2017 рік				2019 рік			
	Експорт	Імпорт	Сальдо	Коефіцієнт покриття експортом імпорту	Експорт	Імпорт	Сальдо	Коефіцієнт покриття експортом імпорту	Експорт	Імпорт	Сальдо	Коефіцієнт покриття експортом імпорту
Львів	704,7	2365,1	-1660,4	0,3	673,5	1125,3	-451,8	0,6	933,2	1677,8	-744,6	0,6
Дрогобич	33,3	23	10,3	1,4	47,8	23,7	24,1	2	125,2	28,6	96,6	4,4
Стрий	35,4	37,9	-2,5	0,9	42,7	48,8	-6,1	0,9	23,7	47,3	-23,6	0,5
Трускавець	31,5	2,4	29,1	13,4	15	3,3	11,7	4,6	18,4	5,5	12,9	3,3
Червоноград	32,4	126,3	-93,9	0,3	30,5	25,7	4,8	1,2	37,2	27,2	10,0	1,4
Луцьк	256,6	568	-311,4	0,5	181	899,2	-718,2	0,2	173,7	921,0	-747,3	0,2
Ковель	22,1	28,6	-6,5	0,8	23,9	20,3	3,6	1,2	39,5	29,8	9,7	1,3
Нововолинськ	57,8	124,5	-66,7	0,5	68,5	92,4	-23,9	0,7	50,5	194,6	-144,1	0,3
Ужгород	97,4	314,6	-217,2	0,3	157,7	114	43,7	1,4	150,3	132,4	17,9	1,1
Берегово	296,5	286,8	9,7	1	95,6	52,3	43,3	1,8	114,0	35,7	78,3	3,2
Мукачеве	231,5	211,9	19,6	1,1	433	363,5	69,5	1,2	517,8	445,2	72,6	1,2
Чоп	22,7	37,9	-15,2	0,6	17,7	13,4	4,3	1,3	22,7	17,2	5,5	1,3
Івано-Франківськ	232,4	266,1	-33,7	0,9	291,4	238,2	53,2	1,2	327,6	275,2	52,4	1,2
Калуш	464,2	593,7	-129,5	0,8	210,5	210,7	-0,2	1	436,6	385,2	51,4	1,1
Рівне	272,6	525,3	-252,7	0,5	106	191,2	-85,2	0,6	129,6	150,1	-20,5	0,9
Чернівці	95,7	134,7	-39	0,7	129,6	91,2	38,4	1,4	211,2	139,5	71,7	1,5

* Джерело: розраховано за даними²⁷⁸

Серед міст обласного значення (крім обласних центрів) найбільший внесок в експортну діяльність своїх регіонів, як свідчить рис. 3.23 забезпечують мм. Калуш (Івано-Франківської обл.) та Мукачеве (Закарпатської обл.). Однак, якщо в м. Мукачеве за аналізований період спостерігається зростання частки міста серед міст області як в експорті товарів, так і експорті послуг, то м. Калуш демонструє суттєву втрату своєї частки у зовнішній торгівлі товарами (на 8,44 в. п.) та послугами (на 2,48 в. п.) в

²⁷⁸ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

загальних обсягах експортних операцій Івано-Франківської області. В той же час м. Івано-Франківськ у 2019 р. в порівнянні із 2012 р. наростило свій експортний потенціал, підвищивши свою частку в експорті товарів на 6,72 в. п. та в експорті послуг - на 5,67 в. п. Це пов'язано із залученням в місто значного обсягу прямих іноземних інвестицій²⁷⁹, а відтак – зростання у місті обсягів промислового виробництва та надання послуг.

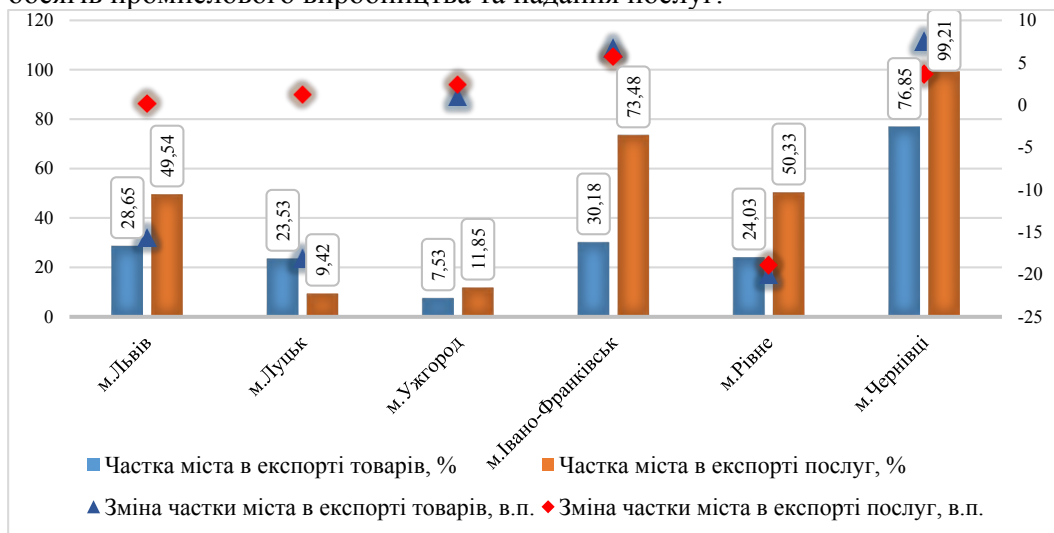

Рис. 3.23. Частка обласних центрів в експорті товарів та послуг областей Західного регіону України у 2019 р. (ліва шкала) та її зміна за період 2012-2019 рр. (права шкала)*

*Джерело: побудовано за даними²⁸⁰

Водночас м. Калуш залишається лідером в експорті товарів серед міст обласного значення (крім обласних центрів), що обумовлено виробництвом на експорт пластмас, полімерних матеріалів, продукції хімічної промисловості, мінеральних продуктів. Значний внесок у посилення експортних позицій міста забезпечує підприємство хімічної галузі ТОВ «Карпатсмоли» – єдиний на сьогодні в Україні виробник низькотоксичних смол. Протягом 2011-2012 рр. на підприємстві було проведено модернізацію діючих виробничих потужностей і придбано новітні технології у відомої європейської інноваційної фірми «Chimar Hellas», що дозволило диверсифікувати види продукції, налагодити випуск низькотоксичних смол і почати співпрацю з європейськими споживачами продукції²⁸¹.

Щодо м. Мукачеве, то його товарний експортний потенціал формують такі основні підприємства-експортери як УАП ТОВ з іноземними інвестиціями «Фішер-Мукачево» (експорт лиж та ключок), заводу «Флекстрікс ТЗОВ»

²⁷⁹ Жабинець О.Й., Мединська Т.В. Роль міст обласного значення у залученні прямих іноземних інвестицій: регіональний вимір. Економіка: реалії часу. 2019. №5 (45). С.53-59. (С.54). Режим доступу до журн.: <https://economics.opu.ua/files/archive/2019/No5/53.pdf>. DOI: 10.5281/zenodo.3766824

²⁸⁰ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

²⁸¹ ТОВ «Карпатсмоли»: веб-сайт. URL: <http://karpatsmoly.com/ru/>

(експорт мобільних засобів зв'язку, обчислювальної техніки, побутових цифрових пристроїв та ін.), ПАТ Мукачівський завод «Точприлад» (експорт телекомунікаційних гучномовців та кабелів для автомобільної промисловості), ТОВ «ЕНО Меблі Лтд» (деревообробка та виробництво меблів), ТОВ «Інтер-Каштан», ДП «Мукатекс», СП «Віад Сейлс-Мукачево», ВАТ «Мукачівська трикотажна фабрика «Мрія» та ін. Незважаючи на те, що майже всі вони працюють на давальницькій сировині, яку відповідно імпортують із-за кордону, однак створюють тисячі робочих місць, здійснюють сплату податків та забезпечують надходження експортної валютної виручки до бюджету.

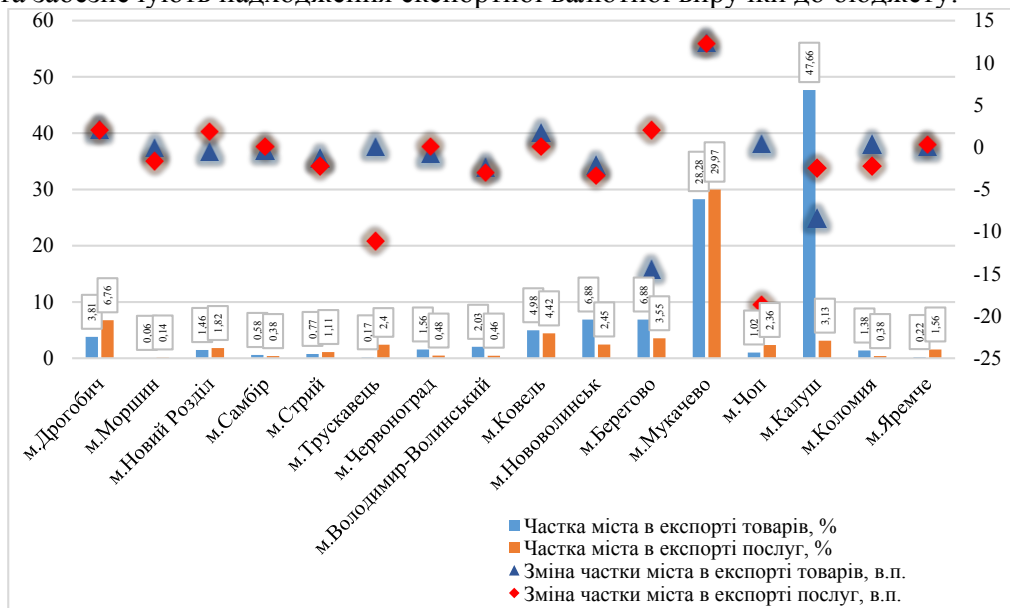

Рис. 3.24. Частка міст обласного значення в експорті товарів та послуг відповідних областей Західного регіону України послуг у 2019 р. (ліва шкала) та її зміна за період 2012-2019 рр. (права шкала)*

*Джерело: розраховано та побудовано за даними²⁸²

Крім того, як свідчать дані рис. 3.24, внесок переважної більшості аналізованих міст є більшим в експорті товарів, аніж в експорті послуг на відміну від обласних центрів (рис. 3.23), що засвідчує ключову роль в експорті послуг саме великих міст Західного регіону України. Незважаючи на зниження ролі мм. Чоп та Трускавець в експорті послуг, а також мм. Берегове і Калуш в експорті товарів своїх областей, можемо стверджувати, що експортна діяльність більшості аналізованих міст характеризується відносною структурною стабільністю в економіці регіонів.

З огляду на значний експортний потенціал мм. Івано-Франківська, Чернівців та Рівне (рис. 3.24), що підтверджується їх ключовою роллю як в експорті товарів, так і експорті послуг своїх регіонів, проаналізуємо товарну структуру (табл. 3.24) та структуру експорту послуг (табл. 3.25) даних міст.

²⁸² Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 3.24

Оцінка структурних трансформацій в експорті товарів у мм. Івано-Франківськ, Чернівці та Рівне*

Товарна група	Івано-Франківськ					Чернівці					Рівне				
	Структура, %			Швидкість змін, у в.п.	Інтенсивність змін, %	Структура, %			Швидкість змін, у в.п.	Інтенсивність змін, %	Структура, %			Швидкість змін, у в.п.	Інтенсивність змін, %
	2012	2017	2019			2012	2017	2019			2012	2017	2019		
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	15	4,4	29,3	14,3	195,3	0	0,1	0,1	0,1	р/н	0	0,2	0	0	–
II. Продукти рослинного походження	3,8	24,4	8,7	4,9	228,9	2,9	24	28,31	25,41	976,2	5,4	27,8	28,9	23,5	535,2
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	0,1	0,3	0,1	0	100,0	0	0,3	0,37	0,37	р/н	0,2	4,8	2,2	2	1100,0
IV. Готові харчові продукти	2,9	0,7	0,5	-2,4	17,2	0,4	10,7	6,15	5,75	1537,5	2,9	2,2	1,5	-1,4	51,7
V. Мінеральні продукти	0	0	0	0	–	0	0	0	0	–	1	0,3	0,5	-0,5	50,0
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	9,1	0,7	0,9	-8,2	9,9	5,2	2,4	0,6	-4,6	11,5	64,4	15,2	20,3	-44,1	31,5
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	0,7	0,3	0,3	-0,4	42,9	3,2	1,3	1,41	-1,79	44,1	0,5	0,7	0,1	-0,4	20,0
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичинена	6,7	1,2	0	-6,7	0,0	0	0,8	0,58	0,58	р/н	0,1	0,1	0,1	0	100,0
IX. Деревина і вироби з деревини	5,9	5,1	4	-1,9	67,8	4,8	10,2	5,61	0,81	116,9	0,6	11,5	15,5	14,9	2583,3
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	0,2	0,2	0,2	0	100,0	0,2	0,1	0,05	-0,15	25,0	0,1	0,3	1	0,9	1000,0
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	1,7	1,1	1,4	-0,3	82,4	26,8	17,6	15,99	-10,81	59,7	1,1	5,4	6,3	5,2	572,7
XII. Взуття, головні убори, парасольки	0	0	0	0	–	4,8	1,5	0,41	-4,39	8,5	0	0	0	0	–
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0	0	0,1	0,1	р/н	0,2	0	0,03	-0,17	15,0	0,1	0,1	0	-0,1	0,0
XIV. Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	0	0	0	0	–	0	0	0	0	–	3,3	4	5,1	1,8	154,5
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	0,6	0,3	0	-0,6	0,0	5,9	1,1	1,66	-4,24	28,1	1,5	4,8	4,8	3,3	320,0
XVI. Машини, обладнання та механізми; електро-технічне обладнання	51,4	59,9	51,7	0,3	100,6	35,6	19,8	32,63	-2,97	91,7	17,1	18,3	10,2	-6,9	59,6
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	0,2	0	0	-0,2	0,0	6,4	0	0,08	-6,32	1,3	0,8	2,9	1	0,2	125,0
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,7	0,3	1,1	0,4	157,1	0,1	0,2	0,05	-0,05	50,0	0,8	0,1	0,1	-0,7	12,5
XX. Різні промислові товари	1,1	1,3	1,4	0,3	127,3	3,4	9,9	5,97	2,57	175,6	0,1	1,3	2,4	2,3	2400,0
Всього	100	100	100	x	x	100	100	100	x	x	100	100	100	x	x

Примітка: р/н – розрахунок неможливий. *Джерело: розраховано та побудовано за даними²⁸³²⁸³ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Як бачимо з табл. 3.24, в аналізованих містах суттєву частку в експорті продукції займає така група товарів як машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання, що відповідає загальним експортним тенденціям, які властиві Західному регіону України загалом. Найвищий експортний потенціал за даною групою товарів у м. Івано-Франківськ (інтенсивність змін за даною товарною позицією в експорті склала 100,6%). Дані міста у 2019 р. також спеціалізувалися за експортом продуктів рослинного походження, в т. ч. зернових, що також відповідає як західноукраїнській (див. вище), так і загальнонаціональній специфіці структури експорту²⁸⁴. Дані табл. 3.24 свідчать про зростання частки даної товарної групи у всіх аналізованих містах у 2019 р. в порівнянні із 2012 р., причому у мм. Чернівці та Рівне - більш ніж на 20 в. п., що характеризує подальше збереження за Україною статусу постачальника сировинної продукції. Так, середня частка експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва (товарні групи I-IV) аналізованих міст у 2019 р. складала більше 35,4% проти 11,2% у 2012 р. (зростання частки більш ніж в 3 рази). Зазначена тенденція підтверджується показником інтенсивності змін, особливо в експорті продуктів рослинного походження та жирів, олій тваринного або рослинного походження. Найбільш інтенсивні зміни в напрямі зростання часток експорту готової продукції та сировини для їх виробництва характерні для м. Чернівці. Це зокрема, обумовлено тим, що харчова промисловість міста є однією з ключових в його економічній діяльності. Особливо це стосується перероблення та консервування фруктів, а також виробництва олії та тваринних жирів²⁸⁵. Зростання експорту зазначених видів продукції забезпечили ТОВ «Со'оК», ПАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат» та інші підприємства міста.

Сировинна структура національного експорту породжує такі основні проблеми²⁸⁶:

1) волатильність світових цін на сировинні товари, а відтак – значні коливання обсягів валютної виручки України та обмінного курсу гривні;

2) низхідна динаміка реальних цін на сировину на тривалому часовому проміжку спричиняє невисоку дохідність експорту сировини. Зокрема, доведений вченими феномен зниження реальних цін на сировинні товари у довгостроковому періоді – гіпотеза Пребіша-Зінгера – у практичній площині означає, що експортні операції з постачання продукції з низьким вмістом

²⁸⁴ За даними Державної служби статистики України, у 2019 р. в Україні найбільшу частку у структурі товарного експорту займали зернові культури (19,2%), чорні метали (17,5%), а також жири та олії тваринного або рослинного походження (9,5%).

²⁸⁵ На Буковині зросло виробництво харчової промисловості. URL: <https://pogliad.ua/ru/news/bukovina/na-bukovini-zroslo-virobnictvo-harchovoyi-promislovosti-347032> (дата звернення 17.06.2019 р.)

²⁸⁶ Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості : наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М.Гейця та чл.-кор. НААН України Т.О.Осташко ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". К. 2016. С.10; Богдан Т.П. Зона вільної торгівлі України з ЄС: нові правила, ризики та можливості. Фінанси України. 2018. № 10. С.11.

доданої вартості здебільшого генеруватимуть незначну доходність, а тому навіть суттєве нарощення експорту не принесе значного зростання доходів державного бюджету;

3) повільні й нестабільні темпи зростання національного виробництва та рівня внутрішніх доходів у державі, а відтак – нестворення нових робочих місць та недовідрахування податків у бюджет.

Третє місце в структурі експорту в аналізованих містах у 2019 р. займає деревина та вироби з деревини. Інтенсивність змін структури експорту за даною товарною позицією є досить суттєвою в м. Рівне – 2583,3%, а частка зросла на 14,9 в. п. Зростання частки експорту даної товарної групи властиве також Західному регіону України загалом.

Спеціалізуються міста також на експорті текстильних матеріалів та текстильних виробів, а також продукції хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості.

У структурі експорту послуг мм. Івано-Франківська та Чернівців вагому частку займають послуги з переробки матеріальних ресурсів, які становлять у 2019 р. дві третини у структурі експорту послуг Івано-Франківська (інтенсивність змін даного виду послуг 218,3%) і майже половину – Чернівців (див. табл. 3.25). Лідером за експортом транспортних послуг є м. Рівне. Частка експорту даних послуг в загальній структурі експорту послуг міста складала більше 90% (у 2014 р. та 2017 р.) та більше 75% (у 2019 р.). Це вказує на спеціалізацію міста в даній сфері, що пояснюється вигідним географічним положенням і розвинутою транспортною мережею, в т. ч. до країн-сусідів (Польщі, Білорусії та ін.), яка включає такі основні магістралі як Київ-Варшава, Київ-Брест, Київ-Чоп. Разом з тим, у місті спостерігаємо суттєве нарощення експорту послуг ІКТ: за аналізований період їх частка в загальній структурі експорту послуг збільшилась на 17,3 в. п., відтак - місто Рівне за період 2012-2019 рр. продемонструвало найбільшу інтенсивність змін в експорті саме даного виду послуг. Найбільша частка експорту комп'ютерних та інформаційних послуг в структурі експорту послуг аналізованих міст характерна для м. Чернівці. Крім того, в експорті комп'ютерних послуг в усіх аналізованих містах спостерігається найвища серед експортних позицій інтенсивність зміни експорту даних послуг. В Україні за інформацією Державної служби статистики у 2019 р. найбільшу частку в експорті послуг займали транспортні послуги – 58,3%, частка в експорті комп'ютерних та інформаційних послуг складала 16,5%, а частка послуг з переробки матеріальних ресурсів – 10,5%²⁸⁷.

Спеціалізуються міста також на експорті транспортних послуг та послуг, що пов'язані з подорожами.

²⁸⁷ Україна у цифрах 2019. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Київ, 2020. С.38.

Таблиця 3.25

**Оцінка структурних трансформацій в експорті послуг
у мм. Івано-Франківськ, Чернівці та Рівне***

Назва послуг	Івано-Франківськ					Чернівці					Рівне				
	Структура, %			Швидкість змін, у в. п.	Інтенсивність змін, %	Структура, %			Швидкість змін, у в. п.	Інтенсивність змін, %	Структура, %			Швидкість змін, у в. п.	Інтенсивність змін, %
	2014	2017	2019			2014	2017	2019			2014	2017	2019		
Послуги з переробки матеріальних ресурсів	31,1	72,4	67,9	36,8	218,3	39,1	34,4	49,3	10,2	126,1	2,7	к	к	р/н	р/н
Транспортні послуги	31,3	6,4	7,1	-24	22,7	17,4	17,8	12	-5,4	69,0	92,9	91,6	75,3	-17,6	81,1
Послуги, пов'язані з подорожами	12,2	13	12,5	0,3	102,5	23,5	23,4	14	-9,5	59,6	1,2	1,7	1,5	0,3	125,0
Послуги у сфері телекомунікації, комп'ютерні та інформаційні послуги	2,4	5	5,5	3,1	229,2	14,9	22,7	21,6	6,7	145,0	0,7	1,2	18	17,3	2571,4
Ділові послуги	2,9	2,3	5	2,1	172,4	5,1	1,7	1,7	-3,4	33,3	1,9	к	1,3	-0,6	68,4
Інші послуги	20	0,9	2	-18	10,0	0	0	1,4	1,4	р/н	0,6	р/н	р/н	р/н	р/н
Всього	100	100	100	х	х	100	100	100	х	х	100	100	100	х	х

Примітка: к – інформація конфіденційна; р/н – розрахунок неможливий.

*Джерело: розраховано та складено за даними²⁸⁸

Розглянемо структуру експортної діяльності міст обласного значення Західного регіону України (табл. Д.3 Додатку Д), швидкість та інтенсивність змін цієї структури (табл. 3.26). Як бачимо, структура експорту аналізованих міст протягом 2012-2019 рр. представлена переважуючою часткою товарного експорту (в середньому більше 80% у 2012 р. та більше 75% у 2017 р. та 2019 р.), що відповідає загальноукраїнській експортній структурі. На фоні зростання обсягів експорту послуг частка експорту товарів у 2019 р. дещо знизилась, однак залишається вагомою складовою експортної діяльності. Середня інтенсивність структурних змін в експорті послуг, яка є значно вищою ніж в експорті товарів, підтверджує значний внесок міст обласного значення у нарощення саме експорту послуг.

Розрахунок частки експорту послуг в загальному обсязі реалізованих послуг (рис. 3.25), засвідчив зростання рівня експортоорієнтованості сфери послуг більшості аналізованих міст Західного регіону України, особливо мм. Ужгород, Дрогобич, Чернівці, Львів, Самбір та Червоноград.

²⁸⁸ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця 3.26

**Оцінка структурних трансформацій в експортній діяльності
міст Західного регіону України за період 2012-2019 рр.***

Місто	Швидкість структурних змін, в. п.				Інтенсивність структурних змін, %			
	в експорті товарів	Рейтинг	в експорті послуг	Рейтинг	в експорті товарів	Рейтинг	в експорті послуг	Рейтинг
м. Львів	-16,8	20	16,8	3	80,1	20	207,7	9
м. Дрогобич	-1,2	11	1,2	12	98,2	11	103,8	12
м. Моршин	26,8	2	-26,8	21	182,5	2	60,3	19
м. Новий Розділ	-25,66	22	25,66	1	74,3	22	64250	1
м. Самбір	-9,6	16	9,6	7	89,8	17	268,4	7
м. Стрий	-7,6	15	7,6	8	90,4	15	136,2	10
м. Трускавець	15,9	3	-15,9	20	461,4	1	83,4	17
м. Червоноград	-5,2	14	5,2	9	94,7	14	292,6	6
м. Луцьк	-4,3	13	4,3	10	95,6	13	352,9	5
м. Володимир-Волинський	3	5	-3	18	103,2	5	53,8	21
м. Ковель	-1,9	12	1,9	11	97,9	12	118,1	11
м. Нововолинськ	0,1	9	-0,1	14	100,1	9	98,1	15
м. Ужгород	-19,1	21	19,1	2	79,6	21	403,2	3
м. Берегово	-9,7	17	9,7	6	90,3	16	3333,3	2
м. Мукачево	-13,6	19	13,6	4	85,7	19	372,0	4
м. Чоп	27,4	1	-27,4	22	169,9	3	54,9	20
м. Івано-Франківськ	1	6	-1	17	101,2	6	94,1	16
м. Калуш	0,2	7	-0,2	15	100,2	8	71,4	18
м. Коломия	13	4	-13	19	115,3	4	13,9	22
м. Яремче	-1,1	10	1,1	13	98,3	10	103,2	13
м. Рівне	0,2	8	-0,2	16	100,2	7	98,9	14
м. Чернівці	-12,6	18	12,6	5	86,1	18	231,3	8
Середнє значення	-1,9	x	1,9	x	118,0	x	3218,3	x

* Джерело: розраховано та складено за даними²⁸⁹

Проведений аналіз засвідчив, що ключовими тенденціями та особливостями, які визначають стан зовнішньої торгівлі в містах обласного значення Західного регіону та України в цілому, є:

1) зниження сировинної спрямованості національного товарного експорту²⁹⁰;

²⁸⁹ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

²⁹⁰ За результатами останніх досліджень Інституту економічних досліджень та політичних консультацій в Україні спостерігається тенденція до зростання в товарному експорті частки перероблених товарів із 38% у 2019 р. до 40% у 2020 р., сировинна складова хоч і залишилася незмінною, однак її частка як у 2019 р., так і у 2020 р. складала 35% експорту. URL: <http://www.ier.com.ua/>

2) зменшення частки високотехнологічної продукції²⁹¹, в т. ч. продукції машинобудування (товарна група XVI), у структурі товарного експорту;

3) низький обсяг тарифних квот для імпорту в ЄС товарів українського виробництва, а також встановлення вимог щодо дотримання українськими експортерами низки технічних нормативів, санітарних та фітосанітарних заходів тощо²⁹², що суттєво обмежують розвиток товарного експорту;

4) наявність низки обмежень з боку ЄС щодо надання транскордонних послуг, зокрема щодо надання послуг, які пов'язані із фінансовою діяльністю²⁹³, внаслідок чого експорт даного виду послуг в аналізованих містах взагалі не здійснювався;

5) значна частка в структурі експорту послуг – послуг з переробки матеріальних ресурсів, що свідчить про орієнтацію більшості вітчизняних виробництв на виготовлення продукції з давальницької сировини (частка давальницької сировини в товарному імпорті Західного регіону у середньому становить 30%²⁹⁴).

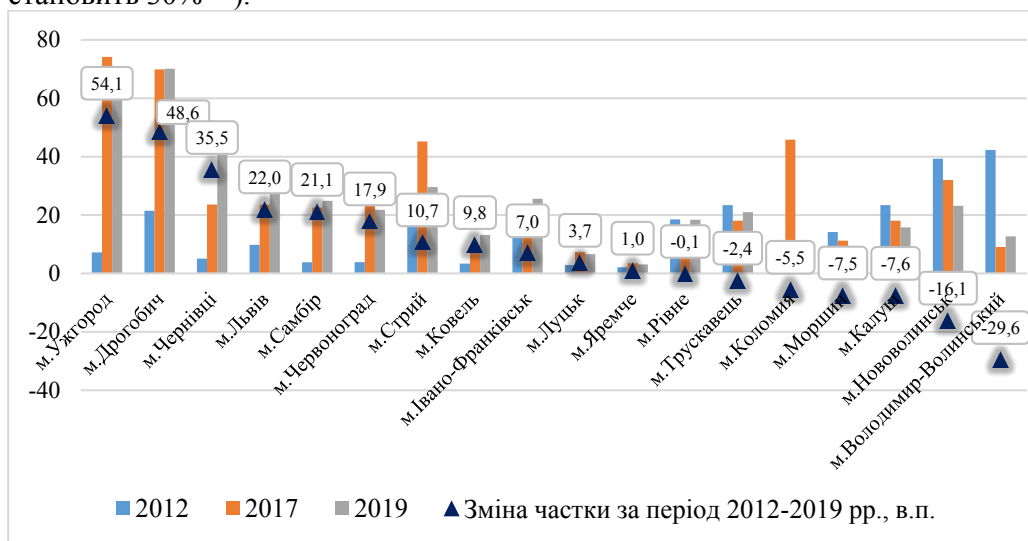

Рис. 3.25. Частка експорту послуг в загальному обсязі реалізованих послуг у містах Західного регіону України*

*Джерело: розраховано та складено за даними²⁹⁵

²⁹¹ Починаючи із 2016 р. в експорті товарів з України спостерігається зменшення частки високотехнологічних товарів, а за період 2012-2018 рр. ця частка досягла критичного мінімуму із показником 5,4% у 2018 р. (Переробна промисловість регіонів України: проблеми та перспективи розвитку: монографія / ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України”; наук. ред.: С. О. Ішук. Львів, 2020. 341 с. (С. 34). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20200002.pdf>)

²⁹² Безмитні тарифні квоти та їх використання. URL: <https://eu-ua.org/zona-vilnoi-torhivli/bezmytni-taryfni-kvoty-ta-yihnie-vykorystannia>

²⁹³ Перелік зобов'язань щодо транскордонного постачання послуг. Додаток XVI до Глави 6 Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/ugoda-pro-asociaciyu/16_Annexes.pdf

²⁹⁴ Переробна промисловість регіонів України: проблеми та перспективи розвитку: монографія / ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України”; наук. ред.: С. О. Ішук. Львів, 2020. 341 с. (С. 4). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20200002.pdf>

²⁹⁵ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Вирішення окреслених проблем, на нашу думку, повинно здійснюватися як на місцевому, так і загальнодержавному рівні, виходячи з пріоритетів соціально-економічного розвитку та з урахуванням потреб України та її основних експортерів, в т. ч. при співпраці з ЄС, а також бути направлені на зростання інвестиційної привабливості держави, її міст та регіонів. Для цього на загальнодержавному рівні необхідним є реалізація низки заходів, зокрема:

1) оновлення експортної стратегії України (після 2021 р.) з чітким переліком цілей, шляхів їх досягнень, а також щорічною ревізією результатів;

2) покращення інституційної підтримки експорту, зокрема через:

- активізацію роботи ПрАТ «Експортно-кредитне агентство»²⁹⁶ щодо надання фінансової та іншої підтримки вітчизняним експортерам, в т. ч. у частині страхування експортної діяльності (страхування експортних кредитів, зовнішньоекономічних договорів тощо);

- збільшення фінансування ДУ «Офіс з розвитку підприємництва та експорту»²⁹⁷ та створення можливостей надання офісом платних послуг;

3) покращення митної інфраструктури (оновлення митної інформаційної системи із використанням сучасних ІТ-технологій, модернізація та розширення прикордонних пунктів пропуску, зменшення часу документального оформлення експортних операцій та ін.);

4) стимулювання розвитку інновацій в експортній діяльності для розробки та масштабування інноваційних експортних продуктів та послуг з високою доданою вартістю;

5) продовження системної роботи із поліпшення інвестиційної привабливості України та її регіонів для забезпечення надходження прямих іноземних інвестицій, перш за все для технологічної модернізації економіки та створення сучасних виробництв.

На рівні місцевих органів влади необхідно:

1) визначити пріоритетні експортоорієнтовані сектори економіки міст;

2) розробити міські секторальні та крос-секторальні програми підтримки експортної діяльності;

3) забезпечити покращення навичок та компетенцій підприємців у сфері міжнародної торгівлі через організацію експортних виставок, форумів, конференцій, семінарів тощо;

²⁹⁶ Створене ще у 2018 р. ЕКА реально почало працювати лише восени 2020 р. URL: <https://www.esa.gov.ua/eka-ta-uspp-pidpysaly-memorandum-pro-spivpraczuy/>

²⁹⁷ Бюджет Офісу з розвитку підприємництва та експорту в Україні майже в 11 разів менший, ніж у відповідних установах Польщі, та в 213 разів - Німеччини. (Вектори економічного розвитку 2030. Матеріали для обговорення. КМУ. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-vector.pdf>)

4) сприяти залученню молоді до підприємництва та міжнародної торгівлі, зокрема через включення у навчальні програми закладів вищої освіти практичних проектів з міжнародної торгівлі із залученням представників провідних підприємств-експортерів, надання грантів для стажування студентів тощо.

Подальша інтеграція України в систему світових господарських зв'язків сприятиме ефективнішому впровадженню нових технологій з виробництва товарів та надання якісно нових видів послуг, забезпечуючи тим самим активізацію експортно-імпоротної діяльності в містах та більш активне їх залучення у сферу міжнародної торгівлі. Адже, концентруючи значний освітній, науковий та інтелектуальний потенціал держави, та, формуючи власну траєкторію розвитку у відповідності до світових трендів та вимог (розвиток креативної сфери, сфери ІКТ тощо), міста виступають рушіями економічного зростання, стабілізації соціальної та інших сфер економіки міст, регіонів та держави в цілому.

Розділ 4. Вплив структурних трансформацій економіки міст Західного регіону України на соціально-економічний розвиток та якість життя

4.1. Діяльнісно-видова трансформація структури економіки міст Західного регіону України: ефективність та вплив на соціально-економічний розвиток

Досвід економічно розвинутих країн свідчить, що одним з важливих резервів економічного зростання закладений в структурі економіки.

Економічне зростання країн Західної Європи та більшості країн Південно-Східної Азії зумовлене глибокими структурними трансформаціями, зорієнтованими на забезпечення впровадження науково-технічного прогресу, оптимальне використання ресурсного потенціалу, прискорений розвиток на основі прогресивних технологій в сфері електроніки та машинобудування. Структурна трансформація економіки виступає базисом досягнення нової якості економічного зростання на засадах інноваційної моделі розвитку, пов'язаної зі стрімким розвитком інформаційно-комунікативного середовища, наукових знань, запровадженням прогресивних технологій²⁹⁸.

Поряд із цим аспектом, структурна трансформація має й інший – пов'язаний із соціальним проявом, що знаходить відображення у взаємозв'язку структури економіки зі зростанням добробуту населення, підвищенням рівня та якості його життя. Зазначене зумовлює необхідність діагностики тенденцій та ефективності трансформації структури економіки, дослідження її впливу на соціально-економічний розвиток, і, у підсумку, вирішення проблем інституційного забезпечення цих процесів.

Структуру економіки як складної системи можна розглядати через призму різноманітних підходів. Зважаючи на мету дослідження та враховуючи наявну офіційну статистичну інформацію, трансформацію структури економіки міст обласного значення (далі – МОЗ) Західного регіону України та її вплив на економічний розвиток регіону пропонуємо оцінити на основі методичного підходу, представленого на рис. 4.1.

Відповідно до *першого етапу* запропонованого методичного підходу проаналізуємо якість, швидкість та інтенсивність структурних трансформацій економіки МОЗ Західного регіону України, використовуючи вихідну статистичну інформацію, наведену в табл. Ж.1 Додатку Ж.

²⁹⁸ Мельник А. Структурна трансформація національної економіки України як чинник модернізації інституційного базису її розвитку. Журнал європейської економіки. 2010. Т. 9, № 1. С. 37-58.

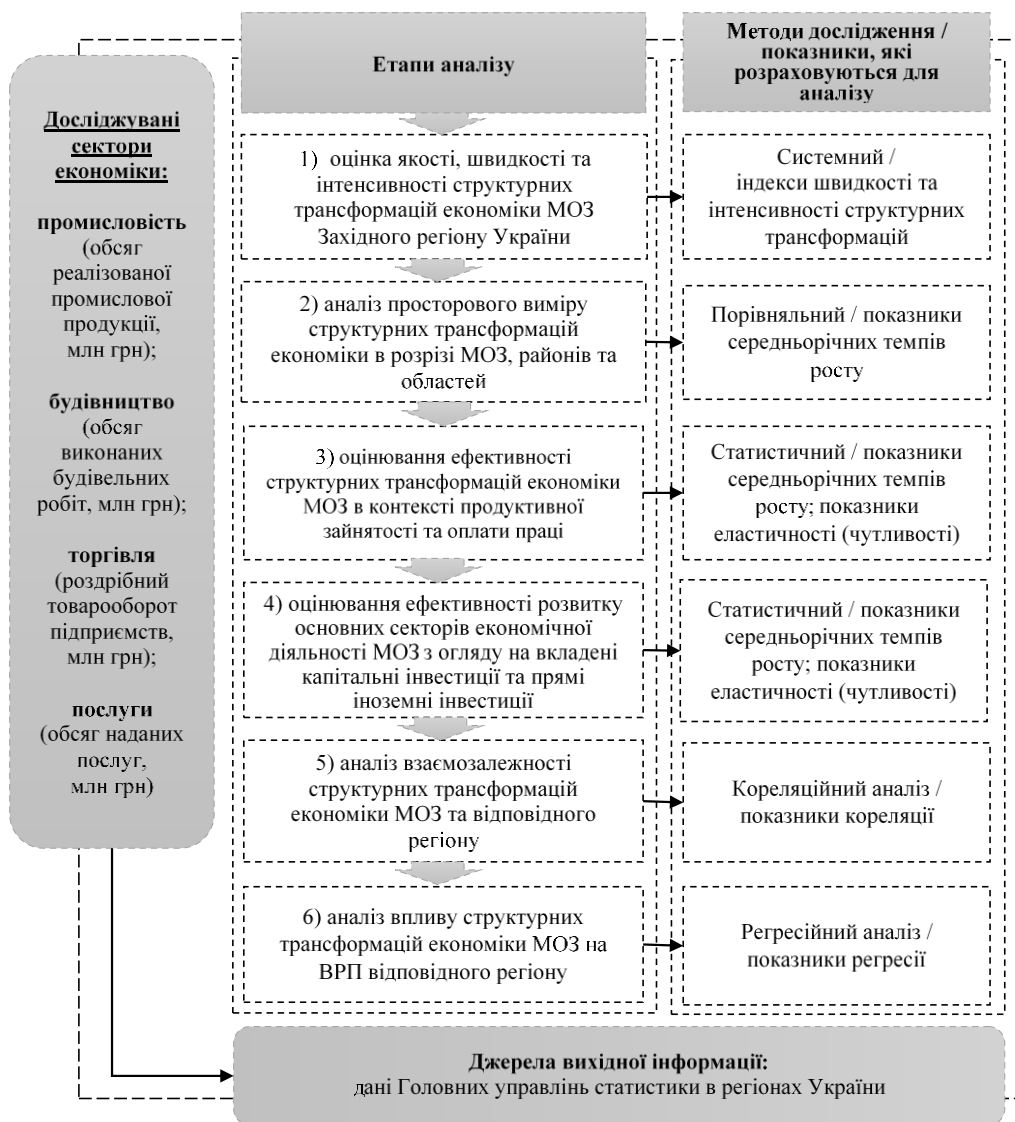

Рис. 4.1. Методичний підхід до оцінювання впливу трансформації структури економіки міст обласного значення на економічний розвиток регіону*

*Джерело: складено автором

МОЗ є центрами економічної активності у відповідному регіоні (табл. 4.1), адже характеризуються вищою адаптивністю, порівняно з районами, до сучасних викликів і вимог соціально-економічного розвитку. З одного боку (щодо розвитку самих міст) зазначене явище є позитивним, а з іншого – без поширення позитивних імпульсів розвитку на прилеглі території (аж до периферії) важко досягти збалансованого регіонального розвитку.

Таблиця 4.1

**Просторова концентрація економічної діяльності у містах обласного значення
Західного регіону України у 2012 р. та 2019 р.***

Міста обласного значення	Роки								Зміна, 2019 р. до 2012 р., в.п.			
	2012				2019							
	Частка МОЗ в загальнообласному показнику, %											
	Промисловість	Будівництво	Торгівля	Послуги	Промисловість	Будівництво	Торгівля	Послуги	Промисловість	Будівництво	Торгівля	Послуги
	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	Обсяг виконаних будівельних робіт, млн грн	Роздрібний товарооборот	Обсяг наданих послуг, підприємств, млн грн	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	Обсяг виконаних будівельних робіт, млн грн	Роздрібний товарооборот	Обсяг наданих послуг, підприємств, млн грн	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	Обсяг виконаних будівельних робіт, млн грн	Роздрібний товарооборот	Обсяг наданих послуг, підприємств, млн грн
Львівська обл. (1)	55,3	56,3	74,5	78,7	54,1	64,8	83,0	79,6	↓ -1,2	↑ 8,5	↑ 8,5	↑ 0,9
Волинська обл.	64,9	71	67,8	81,5	63,5	82,0	72,3	79,5	↓ -1,4	↑ 11,0	↑ 4,5	↓ -2,0
Тернопільська обл. (2)	62,1	62,1	65,2	73,9	51,0	85,5	77,2	89,2	↓ -11,1	↑ 23,4	↑ 12,0	↑ 15,3
Івано-Франківська обл.	55,5	65,1	71,3	81,3	67,4	74,2	80,3	85,7	↑ 11,9	↑ 9,1	↑ 9,0	↑ 4,4
Чернівецька обл.	58	73	68,1	88,4	58,3	86,5	78,7	88,2	↑ 0,3	↑ 13,5	↑ 10,6	↓ -0,2
Закарпатська обл.	31,9	66,1	56,6	59,9	43,8	65,6	64,2	38,9	↑ 11,9	↓ -0,5	↑ 7,6	↓ -21,0
Рівненська обл.	68,6	80,7	64,9	79	60,8	71,1	73,7	77,2	↓ -7,8	↓ -9,6	↑ 8,8	↓ -1,8

* Джерело: складено за²⁹⁹

Примітки:

⁽¹⁾ тут і надалі у Львівській обл. статистичні дані щодо обсягу виконаних будівельних робіт взято за 2012 р. та 2018 р., оскільки формування відповідної статистики за 2019 р. не передбачено Планом державних статистичних спостережень на 2019 рік

⁽²⁾ тут і надалі у Тернопільській обл. статистичні дані щодо обсягу наданих послуг та обсягу виконаних будівельних робіт взято за 2012 р. та 2018 рр., оскільки формування відповідної статистики за 2019 р. не передбачено Планом державних статистичних спостережень на 2019 рік

²⁹⁹ Статистичну інформацію надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

У 2019 р. просторова асиметричність розвитку на основі підвищення концентрації економічної діяльності у МОЗ найбільше прослідковувалася в Івано-Франківській області і посилилася, порівняно із 2012 р., за всіма досліджуваними секторами економічної діяльності. Чималу роль у зазначених процесах відіграло надання у 2014 р. статусу МОЗ потужному промислового центру регіону – м. Бурштину. Крім того, наприклад, зростання частки виконаних будівельних робіт у МОЗ Івано-Франківської області у загальнообласному показнику зумовили, насамперед, зростання упродовж 2012-2019 рр. чисельності населення (майже вдвічі) та обсягу прийнятого в експлуатацію житла (майже в півтора рази) у МОЗ регіону.

Натомість деяке зниження чисельності населення у МОЗ Закарпатської та Рівненської областей, в тому числі, внаслідок субурбанізації (середньорічний темп росту у 2012-2019 рр. відповідно 98,9% та 98,8%) супроводжувалося зниженням частки виконаних будівельних робіт у МОЗ вказаних регіонів у загальнообласному показнику.

У секторі послуг впродовж досліджуваного періоду спостерігалася деконцентрація ділової активності у чотирьох з семи досліджуваних регіонів. Лідером за вказаними процесами була Закарпатська область, де окреслена тенденція була зумовлена, насамперед, зростанням рекреаційної, курортної та туристичної активності за межами МОЗ. А у Львівській області у 2019 р. порівняно із 2012 р. спостерігалася активізація розвитку сектору послуг у районах, що межують із м. Львовом – Пустомитівському, Городоцькому та Жовківському.

Загалом, з-поміж досліджуваних секторів економічної діяльності найнижчою була концентрація у МОЗ промислового виробництва відповідного регіону. Лідером за вказаним показником були МОЗ Закарпатської області (43,8% від обласного показника у 2018 р.; +11,9 в.п., порівняно із 2012 р.), де впродовж досліджуваного періоду активно наростили свій промисловий потенціал Хустський, Мукачівський, Свалявський райони (обсяг реалізованої промислової продукції зріс у 2019 р. щодо 2012 р. у 8,3, 3,4 та 2,6 разів відповідно).

Діагностика структури економіки МОЗ Західного регіону України дозволяє констатувати монопрофільність їх розвитку із переважанням у більшості міст промислового виробництва (наприклад, мм. Борислав, Новий Розділ, Нововолинськ, Бурштин, Калуш, Вараш), а також, у деяких містах сектору послуг (наприклад, мм. Трускавець, Ковель, Яремче; табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Швидкість та інтенсивність трансформації структури економіки міст обласного значення Західного регіону України*

Показники	Частка сектору економічної діяльності, %								Швидкість зрушень, в.п. (2019 рік до 2012 року)				Інтенсивність зрушень, % (2019 рік до 2012 року)			
	2012				2019											
	Промисловість	Будівництво	Торгівля	Послуги	Промисловість	Будівництво	Торгівля	Послуги	Промисловість	Будівництво	Торгівля	Послуги	Промисловість	Будівництво	Торгівля	Послуги
	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	Обсяг виконаних будівельних робіт, млн грн	Роздрібний товарооборот підприємств, млн грн	Обсяг наданих послуг, млн грн	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	Обсяг виконаних будівельних робіт, млн грн	Роздрібний товарооборот підприємств, млн грн	Обсяг наданих послуг, млн грн	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	Обсяг виконаних будівельних робіт, млн грн	Роздрібний товарооборот підприємств, млн грн	Обсяг наданих послуг, млн грн	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	Обсяг виконаних будівельних робіт, млн грн	Роздрібний товарооборот підприємств, млн грн	Обсяг наданих послуг, млн грн
Міста обласного значення																
Львівська область																
Львів	40,2	3,3	32,4	24,1	41,8	4,7	31,5	22,2	1,6	1,4	-0,9	-1,8	104,0	142,0	97,4	92,3
Борислав	84,5	0,9	10,3	4,3	75,8	---	11,0	6,0	-8,7	---	0,7	1,7	89,7	---	106,5	139,8
Дрогобич	38,7	3,9	32,7	24,7	27,5	1,0	32,3	36,8	-11,3	-2,9	-0,4	12,1	70,9	25,6	98,7	149,2
Моршин	67,8	0,2	3,7	28,2	77,8	---	6,6	19,3	10,1	---	2,8	-8,9	114,8	---	176,0	68,5
Новий Розділ	77,2	1,3	17,2	4,3	85,1	0,7	9,9	4,6	7,9	-0,7	-7,2	0,4	110,2	50,8	57,9	108,5
Самбір	37,2	1,9	37,7	23,1	40,0	1,2	41,1	15,7	2,7	-0,7	3,3	-7,4	107,4	61,1	108,8	67,9
Стрий	49,0	0,6	32,0	18,3	35,1	2,8	47,3	15,1	-14,0	2,1	15,3	-3,3	71,5	449,1	147,8	82,2
Трускавець	7,7	0,5	20,3	71,4	11,6	1,6	23,2	66,1	3,9	1,1	2,9	-5,3	150,9	309,9	114,2	92,6
Червоноград	42,1	2,9	44,8	10,3	47,8	2,5	39,3	9,8	5,7	-0,3	-5,5	-0,5	113,6	87,9	87,7	95,3
Волинська область																
Луцьк	36,7	3,7	32,1	27,4	49,4	6,6	28,0	16,0	12,6	2,9	-4,1	-11,4	134,4	179,7	87,1	58,3
Володимир-Волинський	51,2	2,3	35,4	11,1	59,5	2,9	29,5	8,0	8,3	0,7	-5,9	-3,1	116,1	130,0	83,4	72,3

Продовження табл. 4.2

Ковель	21,9	2,5	69,9	5,6	28,5	2,9	32,2	36,4	6,6	0,3	-37,6	30,7	129,9	113,6	46,1	644,8
Нововолинськ	79,5	2,2	9,0	9,3	83,9	0,9	9,9	5,3	4,4	-1,3	0,9	-4,0	105,5	40,1	109,7	57,3
Тернопільська область																
Тернопіль	0,1	8,1	59,8	32,0	42,3	6,3	26,0	25,4	42,2	-1,7	-33,8	-6,6	67387,9	78,5	43,5	79,3
Бережани	---	---	---	---	44,8	1,0	42,9	11,4	---	---	---	---	---	---	---	---
Кременець	---	---	---	---	25,8	4,4	59,0	10,7	---	---	---	---	---	---	---	---
Чортків	---	---	---	---	21,8	---	22,4	55,7	---	---	---	---	---	---	---	---
Івано-Франківська область																
Івано-Франківськ	47,3	4,9	33,4	14,4	40,5	8,6	32,7	18,2	-6,8	3,7	-0,8	3,9	85,5	176,3	97,7	127,0
Болехів	93,9	0,3	3,5	2,3	62,5	3,5	16,7	17,3	-31,4	3,2	13,2	15,0	66,5	1289,1	474,8	751,2
Бурштин	100,0	---	---	---	98,0	0,2	1,5	0,3	-2,0	---	---	---	98,0	---	---	---
Калуш	24,9	7,6	56,7	10,8	90,4	0,8	7,0	1,9	65,4	-6,8	-49,7	-8,9	362,3	10,7	12,3	17,4
Коломия	42,4	1,4	42,6	13,6	49,5	0,8	43,8	5,8	7,1	-0,6	1,3	-7,8	116,7	58,0	103,0	42,9
Яремче	1,0	0,4	31,2	67,4	24,0	---	22,2	53,8	23,0	-0,4	-9,0	-13,6	2423,5	0,0	71,1	79,8
Чернівецька область																
Чернівці	34,4	6,3	51,7	7,6	42,1	8,3	33,7	15,9	7,8	2,0	-18,0	8,3	122,6	131,2	65,1	210,0
Новодністровськ	5,8	80,7	12,0	1,5	5,7	60,3	16,3	17,7	-0,1	-20,4	4,3	16,2	97,8	74,7	135,7	1203,0
Закарпатська область																
Ужгород	20,9	4,0	57,5	17,5	44,9	6,0	38,2	10,9	24,0	2,0	-19,3	-6,6	214,7	149,0	66,4	62,1
Берегове	50,0	0,7	39,8	9,6	51,4	---	40,7	7,8	1,5	---	0,9	-1,7	103,0	---	102,3	82,2
Мукачеве	45,2	1,9	41,3	11,6	38,5	6,4	35,6	19,5	-6,7	4,5	-5,8	8,0	85,1	332,0	86,1	169,0
Хуст	19,0	4,7	67,7	8,7	21,6	4,6	64,8	9,0	2,6	-0,1	-2,9	0,4	113,7	98,5	95,8	104,1
Чоп	11,9	---	47,0	41,1	39,5	---	31,4	29,1	27,6	---	-15,6	-12,0	332,1	---	66,8	70,7
Рівненська область																
Рівне	43,3	9,8	29,3	17,7	49,3	5,4	31,9	13,4	6,0	-4,4	2,6	-4,2	114,0	54,8	108,9	76,0
Дубно	80,4	0,2	11,6	7,8	72,4	0,2	11,8	15,6	-8,0	0,0	0,3	7,7	90,1	99,3	102,2	198,5
Вараш	91,2	2,6	5,2	1,0	87,4	6,6	5,7	0,3	-3,8	4,1	0,5	-0,8	95,8	257,5	110,4	24,8
Острог	14,8	8,2	67,5	9,6	7,5	10,7	68,7	13,1	-7,3	2,4	1,2	3,6	50,8	129,8	101,8	137,5

* Джерело: складено за³⁰⁰³⁰⁰ Статистичну інформацію надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

Оцінювання інтенсивності структурних зрушень, здійснене за формулою:

$$I_{C3} = \frac{ЧСЕД_i^{36}}{ЧСЕД_i^6} * 100\%, \text{ де:} \quad (4.1)$$

I_{C3} – інтенсивність структурних зрушень економіки i -того МОЗ за аналізований період;
 $ЧСЕД_i^{36}$ – частка певного сектору економічної діяльності в структурі економіки i -того МОЗ у звітному році; $ЧСЕД_i^6$ – частка певного сектору економічної діяльності в структурі економіки i -того МОЗ у базовому році.

за усіма досліджуваними секторами дозволяє виокремити два типи МОЗ залежно від структури їх економіки у 2012 р. та інтенсивності структурних зрушень у ній упродовж 2012-2019 рр.:

1. МОЗ, які зберегли профільність економічної структури. До цього типу увійшли лише міста – типові промислові центри, тобто міста, у структурі економіки яких (за показником реалізації товарів, робіт та послуг) у 2012 р. 50% і більше займало промислове виробництво, яке й надалі продовжує більш активно розвиватися, порівняно з іншими секторами. Це мм. Новий Розділ, Володимир-Волинський, Нововолинськ, Бурштин. Фактично, названі міста упродовж досліджуваного періоду зберегли свою монопрофільність, що у довгостроковій перспективі може стати загрозою (чи перешкодою) збалансованого економічного розвитку.
2. МОЗ, які рухаються у напрямі диверсифікації структури економіки. До цього типу належать:
 - 2.1. МОЗ – промислові центри, які упродовж досліджуваного періоду диверсифікували свою діяльність шляхом розвитку сервісної економіки. Зокрема, у мм. Борислав та Дубно нарощення економічного потенціалу відбулося у секторі послуг, у м. Моршин – в торгівлі, а в м. Вараш – у будівництві. В контексті сказаного окремо слід виділити м. Болехів, яке, будучи у 2012 р. потужним промисловим центром (у структурі економіки міста промисловість за показником реалізації товарів, робіт та послуг займала 93,9%), впродовж наступних років значно наростило власний потенціал одразу у трьох секторах економічної діяльності – будівництві, послугах та торгівлі.
 - 2.2. МОЗ, які трансформували структуру своєї економіки у напрямі розвитку промисловості, де додана вартість діяльності є вищою, порівняно з іншими секторами. До цього типу належать мм. Тернопіль, Калуш, Ужгород, Хуст, левову частку у структурі економіки яких у 2012 р. становила торгівля, а також м. Яремче, пріоритетом економічної діяльності якого була сфера послуг.
 - 2.3. МОЗ, які, попри поліпрофільність економічної структури у 2012 р., наростили упродовж наступних років економічний потенціал лише в певному секторі економічної діяльності. До цього типу належать: а) міста-обласні центри Львів, Луцьк та Івано-Франківськ, а також

м. Мукачеве, які наростивши у попередні роки потенціал у промисловості, торгівлі та послугах, сьогодні активізували розвиток будівництва; б) мм. Самбір, Червоноград, Коломия, Берегове, Чоп та Рівне де сьогодні більш активно розвивається промисловість; в) м. Дрогобич, яке стало осередком розвитку сектору послуг.

- 2.4. Інші МОЗ. Сюди віднесемо ті міста, які змінили вектор економічної діяльності в напрямі розвитку суміжних галузей. Наприклад, у мм. Ковель та Чернівці, де в 2012 р. левову частку в економіці (за показником реалізації товарів, робіт та послуг) займала торгівля, сьогодні інтенсивніше розвивається сектор послуг. Натомість м. Трускавець – осередок рекреації, туризму тощо (фактично – це сектор послуг), трансформувало свою діяльність в сторону розвитку будівництва.

Динаміку структурних процесів в економіці МОЗ Західного регіону у 2012-2019 рр. розкривають показники швидкості структурних зрушень, розраховані у розрізі досліджуваних секторів економічної діяльності за формулою:

$$ШВ_{C3} = ЧСЕД_i^{3a} - ЧСЕД_i^b, \text{ де:} \quad (4.2)$$

$ШВ_{C3}$ – швидкість структурних зрушень економіки i -того МОЗ за аналізований період.

Аналіз показує, що упродовж досліджуваного періоду у низці МОЗ, зокрема, мм. Тернопіль, Калуш, Коломия, Яремче та Чоп, швидшими темпами розвивалася промисловість. Примітно, що зазначені процеси у більшості міст відбулися поряд із суттєвим зниженням темпів росту торгівлі (наприклад, у м. Тернополі – на 33,8 в.п. у 2019 р., порівняно із 2012 р., м. Чоп – на 15,6 в.п., а у м. Ковель – 37,6 в.п.).

За останні 10 років структура економіки половини МОЗ Західного регіону України характеризувалася тенденцією до зростання частки сервісної економіки (зокрема, у мм. Дрогобич, Чернівці, Рівне та Дубно), що загалом відповідає постіндустріальному розвитку країни. Так, у 2019 р. частка обсягу наданих послуг в структурі економіки коливалася від 0,3% у мм. Бурштин та Вараш до 55,7% – у м. Чортків. При цьому закономірною є висока частка сектору послуг у структурі економіки мм. Трускавець та Яремче (відповідно 64,2% та 53,8%), адже названі міста – потужні центри надання курортних, оздоровчих, рекреаційних та туристичних послуг. При цьому зазначимо, активний розвиток сектору послуг у великих містах сьогодні виступає показником високого рівня розвитку економіки, продуктивності суспільної праці, служить основою функціонування економіки, підтримки соціальних та загальнодержавних пріоритетів³⁰¹.

Оцінювання просторового виміру структурних трансформацій економіки в розрізі МОЗ, районів та областей, здійснене на основі розрахунку

³⁰¹ Мельник М.І., Лещух І.В., Щеглюк С.Д. Трансформація структури економіки міст Західного регіону України: секторальний вимір. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2021. № 1 (36). С. 382-389.

середньорічних темпів росту основних секторів економічної діяльності впродовж 2012-2019 рр. (відповідно до *другого етапу* авторського методичного підходу), засвідчує позитивну динаміку зміни досліджуваних показників в Західному регіоні, окрім сектору будівництва в районах Тернопільської обл. (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Середньорічні темпи росту основних секторів економічної діяльності адміністративних одиниць Західного регіону України у 2012-2019 рр., %*

Адміністративні одиниці		Обсяг реалізованої промислової продукції	Роздрібний товарооборот підприємств	Обсяг наданих послуг	Обсяг виконаних будівельних робіт
Львівська	міста	120,3	116,2	116,8	132,3
	райони	119,2	108,3	116,9	129,6
	область	119,8	114,4	116,7	131,2
Волинська	міста	117,2	110,8	118,6	161,9
	райони	120,5	108,5	121,0	142,1
	область	118,3	109,9	118,8	157,5
Тернопільська	міста	119,9	112,1	125,9	124,0
	райони	117,0	103,1	108,7	96,8
	область	117,9	109,4	121,9	117,6
Івано-Франківська	міста	128,5	114,4	118,9	124,9
	райони	115,0	106,6	112,7	112,9
	область	122,9	112,4	117,8	119,7
Чернівецька	міста	120,3	109,7	138,8	114,5
	райони	123,5	102,7	135,1	106,9
	область	120,6	107,7	138,1	111,9
Закарпатська	міста	122,0	112,6	116,1	132,5
	райони	113,3	107,5	131,6	129,8
	область	116,0	110,4	123,1	130,5
Рівненська	міста	115,9	112,8	111,6	113,1
	райони	121,0	106,9	111,5	136,8
	область	117,5	110,9	111,4	113,7

*Джерело: складено за³⁰²

Примітка:

 — адміністративні одиниці-лідери за середньорічними темпами росту окремих секторів економічної діяльності

Результати аналізу, продемонстровані у табл. 4.3, дозволять констатувати вищі середньорічні темпи росту більшості секторів економічної діяльності саме у МОЗ, порівняно із районними та загальнообласними показниками. При цьому, у більшості досліджуваних областей (зокрема, у Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Закарпатській обл.) адміністративні одиниці розвивалися синхронно (тобто і у МОЗ, і в районах високі середньорічні темпи росту продемонстрували одні і ті ж сектори), що свідчить про позитивні центр-периферійні взаємодії і розростання ареалів

³⁰² Статистичну інформацію надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

впливу МОЗ. Натомість у МОЗ Тернопільської обл. вищі темпами розвивався сектор послуг, а в районах – промисловість; у Рівненській обл. – відповідно промисловість та будівництво. Така тенденція є позитивною з огляду на можливість формування збалансованого просторового розвитку шляхом винесення промислового виробництва та будівництва за межі МОЗ³⁰³.

Для оцінювання ефективності структурних трансформацій економіки МОЗ Західного регіону України в контексті продуктивної зайнятості та оплати праці (відповідно до *третього етапу* авторського методичного підходу) скористаємося формулами (4.3) та статистичною інформацією, наведеною у табл. Ж.2 Додатку Ж:

$$C_i^{\text{Зайн}} = \frac{\Delta \text{Зайн}_i}{\Delta \text{СЕД}_i}; \quad C_i^{3/\Pi} = \frac{\Delta \text{ЗП}_i}{\Delta \text{СЕД}_i}, \quad (4.3)$$

де: $C_i^{\text{Зайн}}$, $C_i^{3/\Pi}$ – коефіцієнти еластичності темпів зміни одного показника до іншого в i -му МОЗ за аналізований період; $\Delta \text{Зайн}_i$ – темп зміни середньооблікової кількості штатних працівників в i -му МОЗ за аналізований період; $\Delta \text{ЗП}_i$ – темп зміни середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників в i -му МОЗ за аналізований період; $\Delta \text{СЕД}_i$ – темп зміни обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) певного сектору економічної діяльності в i -му МОЗ за аналізований період.

Результати оцінювання представлені у табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Еластичність темпів зростання зайнятості та середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників до темпів зміни обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) за секторами економіки у містах обласного значення Західного регіону України, 2012-2019 рр.*

Міста обласного значення	Показники							
	промисловість		торгівля		послуги		будівництво	
	$\Delta \text{Зайн}/\Delta \text{РПП}^{**}$	$\Delta \text{ЗП}/\Delta \text{РПП}$	$\Delta \text{Зайн}/\Delta \text{РТП}^{**}$	$\Delta \text{ЗП}/\Delta \text{РТП}$	$\Delta \text{Зайн}/\Delta \text{НП}^{**}$	$\Delta \text{ЗП}/\Delta \text{НП}$	$\Delta \text{Зайн}/\Delta \text{ВБР}^{**}$	$\Delta \text{ЗП}/\Delta \text{ВБР}$
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Львівська область								
Львів	0,813	0,993	0,845	1,032	0,836	1,021	0,587	0,717
Борислав	0,733	0,892	0,833	1,012	0,797	0,969	---	---
Дрогобич	0,851	1,062	0,838	1,046	0,771	0,962	1,028	1,283
Моршин	0,815	1,034	0,779	0,988	0,885	1,123	---	---
Новий Розділ	0,723	0,911	0,846	1,066	0,712	0,897	0,633	0,798
Самбір	0,791	1,005	0,832	1,058	0,722	0,918	0,854	1,085
Стрий	0,879	1,094	0,805	1,001	0,741	0,922	0,382	0,475
Трускавець	0,814	1,055	0,840	1,089	0,859	1,113	0,353	0,458
Червоноград	0,821	1,025	0,879	1,096	0,862	1,076	0,780	0,973
Всього міста області	0,814	1,000	0,843	1,036	0,839	1,030	0,599	0,736

³⁰³ Melnyk M., Leshchukh I. Transformation of the economic structure in the cities of the oblast significance: efficiency of the impact on the socio-economic development. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu. 2021 vol. 92, no. 1. Pp. 61-74.DOI: 10.5604/01.3001.0014.9162.

Волинська область								
Луцьк	0,826	1,016	0,876	1,078	0,813	1,000	0,569	0,700
Володимир-Волинський	0,824	1,116	0,862	1,167	0,748	1,013	0,613	0,831
Ковель	0,817	1,028	0,932	1,172	0,777	0,977	0,690	0,868
Нововолинськ	0,813	1,043	0,794	1,019	0,723	0,928	0,963	1,235
Всього міста області	0,830	1,037	0,878	1,097	0,820	1,025	0,600	0,750
Тернопільська область								
Тернопіль	0,823	1,024	0,885	1,103	0,791	0,985	0,793	0,988
Бережани	0,949	1,307	1,035	1,425	0,847	1,166	1,489	2,051
Кременець	---	---	0,898	1,218	0,758	1,027	1,268	1,719
Чортків	---	---	0,809	1,095	0,454	0,615	---	---
Всього міста	0,841	1,008	0,899	1,078	0,801	0,960	0,813	0,975
Івано-Франківська область								
Івано-Франківськ	0,864	1,055	0,875	1,070	0,832	1,017	0,787	0,962
Болехів	0,986	1,212	0,745	0,916	0,693	0,852	0,587	0,722
Бурштин	0,848	1,012	1,182	1,411	0,775	0,926	0,580	0,692
Калуш	0,310	0,392	0,861	1,088	0,810	1,023	0,857	1,083
Коломия	0,255	0,317	0,835	1,039	0,930	1,156	0,902	1,122
Яремче	0,075	0,093	0,821	1,017	0,781	0,968	---	---
Всього міста	0,775	0,949	0,870	1,066	0,838	1,026	0,798	0,977
Чернівецька область								
Чернівці	0,814	1,010	0,894	1,108	0,707	0,878	0,780	0,968
Новодністровськ	0,916	1,158	0,946	1,196	0,666	0,842	0,995	1,258
Всього міста	0,815	1,027	0,894	1,127	0,707	0,891	0,857	1,080
Закарпатська область								
Ужгород	0,690	0,876	0,851	1,080	0,843	1,070	0,670	0,850
Берегове	0,817	1,129	0,819	1,132	0,791	1,093	---	---
Мукачеве	0,888	1,136	0,859	1,099	0,799	1,022	0,705	0,902
Хуст	0,792	1,005	0,868	1,101	0,848	1,076	0,823	1,045
Чоп	0,717	0,983	0,893	1,226	0,798	1,095	---	---
Всього міста	0,790	1,009	0,856	1,093	0,830	1,060	0,727	0,929
Рівненська область								
Рівне	0,848	1,057	0,863	1,076	0,877	1,093	0,896	1,117
Дубно	0,802	1,027	0,810	1,037	0,657	0,842	0,500	0,640
Вараш	0,821	1,041	0,803	1,017	0,936	1,186	0,675	0,856
Острог	0,876	1,072	0,799	0,978	0,536	0,656	0,410	0,502
Всього міста	0,862	1,052	0,886	1,081	0,895	1,092	0,883	1,078

*Джерело: складено за³⁰⁴

** ΔPTP – темп зміни обсягу реалізованої промислової продукції; ΔPTP – темп зміни обсягу роздрібного товарообороту підприємств торгівлі; $\Delta НП$ – темп зміни обсягу наданих послуг; $\Delta ВВР$ – темп зміни обсягу виконаних будівельних робіт

³⁰⁴ Статистичну інформацію надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

Коефіцієнт $C_i^{зайн}$ становив ≥ 1 за обсягом виконаних будівельних робіт у мм. Дрогобич, Бережани та Кременець, а за обсягом роздрібного товарообороту підприємств – у мм. Бережани та Бурштин. Отже, зростання обсягів проданих товарів (виконаних робіт, наданих послуг) в абсолютному вимірі, що спостерігалось у МОЗ Західного регіону у 2019 р. щодо 2012 р. не супроводжувалося зростанням середньооблікової кількості штатних працівників, що може пояснюватися:

по-перше, тим, що обсяги реалізованої продукції щороку зростають у фактичних цінах в національній грошовій одиниці, однак у перерахунку на іноземну валюту це зростання не таке істотне (зокрема, у мм. Новий Розділ, Самбір) або навіть відбулося зменшення у 2019 р. порівняно з 2012 р. (зокрема, у мм. Борислав, Дрогобич, Львів, Моршин, Стрий, Трускавець, Червоноград). Тобто, спостерігається фактичне скорочення виробництва, що і обумовлює збільшення рівня безробіття³⁰⁵;

по-друге, збільшення обсягів капітальних інвестицій впродовж 2012-2019 рр. обумовило деяке покращення технічного рівня підприємств досліджуваних секторів економіки в результаті впровадження нових технологій, в тому числі й ресурсозберігаючих, внаслідок чого вивільнилася певна частка штатних працівників;

по-третє, існуванням неформальної зайнятості в економіці. Так, за даними Державної служби статистики³⁰⁶ у 2018 р. рівень неформальної зайнятості у міських поселеннях України зріс, порівняно із 2012 р. на 2,6 в.п. та становив 14,2%, від загальної кількості зайнятого населення. При цьому, упродовж досліджуваного періоду найвищою була неформальна зайнятість у секторі торгівлі та будівництва. Загалом в Україні неформальна зайнятість становила 21,6% від загальної кількості зайнятого населення (-1,3 в.п., порівняно із 2012 р.). А серед регіонів країни найвищим зазначений показник був у Рівненській області – 53,5%. Чималим рівнем неформальної зайнятості характеризувалася й Івано-Франківська (43,6%) та Тернопільська області (30,3%).

З-поміж досліджуваних секторів економіки найбільш позитивно на збільшення середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників МОЗ Західного регіону вплинув розвиток торгівлі. Так, відповідний коефіцієнт еластичності становив ≥ 1 у всіх досліджуваних містах, крім мм. Моршин, Болахів та Острог. Щодо двох останніх міст, то позитивний приріст середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників щодо темпів зміни обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) зафіксовано лише у промисловості.

Однією із умов ефективного соціально-економічного розвитку є належне

³⁰⁵ Структурна трансформація економіки міст Західного регіону України: передумови, чинники та особливості: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. – Львів, 2020. – 163 с. С. 131.

³⁰⁶ Економічна активність населення України 2018: стат. збірник / Державна служба статистики України: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_EAN_2018.pdf.

інвестиційне забезпечення. Оцінювання ефективності розвитку основних секторів економічної діяльності МОЗ Західного регіону України з огляду на активність залучення вітчизняних та іноземних інвестицій (відповідно до **четвертого етапу** авторського методичного підходу) здійснимо на основі розрахунку еластичності темпів зростання основних секторів економічної діяльності МОЗ до обсягу капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій упродовж 2012-2018 рр.³⁰⁷ Для цього скористаємося формулами:

$$C_i^{KI} = \frac{\Delta CЕД_i}{\Delta KI_i}; \quad C_i^{ПП} = \frac{\Delta CЕД_i}{\Delta ПП_i}, \quad (4.4)$$

де:

C_i^{KI} , $C_i^{ПП}$ – коефіцієнти еластичності темпів зміни одного показника до іншого в *i*-му МОЗ за аналізований період; $\Delta CЕД_i$ – темп зміни обсягу реалізації товарів (робіт, послуг) певного сектору економічної діяльності в *i*-му МОЗ ОЗ за аналізований період; ΔKI_i – темп зміни обсягу капітальних інвестицій *i*-го міста обласного значення за аналізований період; $\Delta ПП_i$ – темп зміни обсягу прямих іноземних інвестицій *i*-го МОЗ за аналізований період.

Результати проведеного аналізу (табл. 4.5) загалом засвідчують вищу чутливість досліджуваних секторів економіки МОЗ Західного регіону України до зростання прямих іноземних інвестицій, порівняно із капітальними інвестиціями.

Таблиця 4.5

Еластичність темпів зростання основних секторів економічної діяльності МОЗ до обсягу капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій, 2012-2018 рр.*

Міста обласного значення	Показники							
	промисловість		торгівля		послуги		будівництво	
	$\frac{\Delta РПП}{\Delta KI}^{**}$	$\frac{\Delta РПП}{\Delta ПП}^{**}$	$\frac{\Delta РТП}{\Delta KI}$	$\frac{\Delta РТП}{\Delta ПП}$	$\frac{\Delta НП}{\Delta KI}$	$\frac{\Delta НП}{\Delta ПП}$	$\frac{\Delta ВБР}{\Delta KI}$	$\frac{\Delta ВБР}{\Delta ПП}$
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Львівська область								
Львів	1,061	1,336	1,02	1,284	1,058	1,331	1,469	1,849
Борислав	1,088	1,558	0,953	1,365	1,036	1,483	---	---
Дрогобич	0,984	1,19	0,99	1,197	1,108	1,339	0,815	0,985
Моршин	0,901	---	0,936	---	0,836	---	---	---
Новий Розділ	0,88	1,378	0,761	1,192	0,925	1,449	1,004	1,573
Самбір	0,97	1,238	0,911	1,163	1,139	1,453	0,899	1,147
Стрий	0,905	1,099	0,993	1,206	1,133	1,376	2,083	2,53
Трускавець	1,133	1,101	1,072	1,042	1,087	1,056	2,61	2,535
Червоноград	1,069	1,138	0,994	1,058	1,036	1,102	1,126	1,199
Всього міста	1,059	1,312	1,021	1,265	1,052	1,304	***	***

Продовження табл. 4.5

³⁰⁷ Статистична інформація щодо обсягів капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій у 2019 р. – відсутня. У зв'язку з цим аналіз здійснено на основі даних 2012-2018 рр.

Волинська область								
Луцьк	1,124	1,39	1,017	1,257	1,13	1,396	1,801	2,227
Володимир-Волинський	0,952	1,485	0,919	1,433	1,079	1,683	0,808	1,261
Ковель	0,98	1,187	0,828	1,003	1,03	1,246	1,138	1,378
Нововолинськ	0,364	1,087	0,347	1,039	0,407	1,217	0,284	0,848
Всього міст	1,027	1,254	0,932	1,138	1,027	1,254	1,526	1,863
Тернопільська область								
Тернопіль	0,998	1,288	0,865	1,115	0,992	1,28	0,99	1,277
Бережани	0,687	1,125	0,512	0,838	0,73	1,195	0,415	0,679
Кременець	---	---	0,743	1,121	0,869	1,31	0,519	0,783
Чортків	---	---	1,082	1,282	1,94	2,3	---	---
Всього міст	***	***	0,873	1,107	1,001	1,269	0,986	1,249
Івано-Франківська область								
Івано-Франківськ	1,028	0,992	0,963	0,929	1,065	1,028	1,107	1,068
Болехів	0,768	0,833	1,043	1,131	1,145	1,242	1,404	1,523
Бурштин	1,174	---	1,116	---	1,166	---	1,942	---
Калуш	3,425	3,547	1,076	1,114	1,243	1,287	1,051	1,088
Коломия	3,809	4,543	1,013	1,208	0,916	1,092	0,921	1,099
Яремче	12,09 3	4,885	0,936	0,378	1,047	0,423	---	---
Всього міст	1,228	1,259	1,013	1,038	1,106	1,133	1,139	***
Чернівецька область								
Чернівці	1,023	1,262	0,935	1,154	1,241	1,532	0,943	1,164
Новодністровськ	0,954	---	0,889	---	1,247	---	0,887	---
Всього міст	1,022	***	0,935	***	1,242	**	0,922	***
Закарпатська область								
Ужгород	1,262	1,399	1,029	1,141	1,069	1,185	1,302	1,443
Берегове	0,852	1,182	0,832	1,154	0,927	1,286	---	---
Мукачеве	0,914	1,293	0,953	1,349	1,02	1,443	1,111	1,571
Хуст	1,111	1,379	0,962	1,195	1,012	1,256	1,011	1,256
Чоп	1,058	1,267	0,841	1,008	0,971	1,162	---	---
Всього міст	1,047	1,285	0,976	1,198	1,026	1,258	1,114	***
Рівненська область								
Рівне	1,006	1,225	0,986	1,201	1,059	1,29	0,924	1,126
Дубно	0,498	1,417	0,489	1,391	0,625	1,778	0,463	1,318
Вараш	0,731	---	0,724	---	0,591	---	0,892	---
Острог	0,776	---	0,862	---	1,428	---	1,958	---
Всього міст	0,988	***	0,955	***	1,028	***	0,94	***

* Джерело: складено за³⁰⁸

** ΔKI – темп зміни обсягу капітальні інвестицій; $\Delta ПП$ – темп зміни обсягу прямих іноземних інвестицій;

*** колонка не розраховується, оскільки за відповідними показниками значна частина інформації є конференційною

³⁰⁸ Статистичну інформації надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

У МОЗ Західного регіону впродовж досліджуваного періоду найбільш ефективним з точки зору зростання основних секторів економічної діяльності було залучення капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій у промисловості. При цьому, за вказаним сектором найвищим значення коефіцієнтів C_i^{KI} , C_i^{III} було у мм. Яремче, Коломия та Калуш, що є закономірним з огляду на економічний профіль зазначених міст (м. Яремче – туристичний центр; м. Коломия – промисловий і туристичний центр; м. Калуш – промисловий центр³⁰⁹).

Аналіз взаємозалежності структурних трансформацій економіки МОЗ та відповідного регіону (відповідно до *п'ятого етапу* методичного підходу) здійснено шляхом розрахунку кореляційно-регресійних залежностей між показниками розвитку досліджуваних секторів економічної діяльності МОЗ та відповідними регіональними показниками упродовж досліджуваного періоду (на прикладі Львівської області, табл. 4.6).

Таблиця 4.6

Роль розвитку основних секторів економічної діяльності МОЗ в економіці Львівської області, 2012-2019 рр.*

Показники	Коефіцієнти кореляції за показниками			
	обсяг реалізованої промислової продукції	роздрібний товарооборот підприємств	обсяг наданих послуг	обсяг виконаних будівельних робіт
Райони/регіон	0,9994	0,8826	0,9795	0,9989
МОЗ/регіон, зокрема	0,9997	0,9977	0,9983	0,9997
Львів/регіон	0,9967	0,9975	0,9945	0,9992
Борислав/регіон	0,6765	0,8495	0,9534	0,4081
Дрогобич/регіон	0,9696	0,8596	0,9817	**
Моршин/регіон	0,9579	0,8728	0,7528	**
Новий Розділ/регіон	0,9643	0,8689	0,9155	0,8826
Самбір/регіон	0,9107	0,7762	0,6642	0,1695
Стрий/регіон	0,9652	0,8254	0,7811	0,9590
Трускавець/регіон	0,9253	0,7660	0,8880	0,8308
Червоноград/регіон	0,9702	0,9321	0,9399	0,8980

* Джерело: складено за³¹⁰

** за відповідними показниками значна частина інформації є конференційною

Як видно з табл. 4.6, коефіцієнти кореляції між показниками розвитку основних секторів економіки у МОЗ та аналогічними регіональними показниками (МОЗ/регіон) є високими (понад 0,99 пункти), що свідчить про значний вплив розвитку економіки міст на динаміку розвитку регіону. При цьому, м. Львів, як

³⁰⁹ Структурна трансформація економіки міст Західного регіону України: передумови, чинники та особливості: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. – Львів, 2020. – 163 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). С. 19.

³¹⁰ Статистичну інформацію надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

центр ділової активності та концентрації капіталу, з-поміж досліджуваних МОЗ чинить найбільший вплив на трансформацію структури економіки Львівської обл.³¹¹.

Однак, щодо промисловості, то присутність значної кількості відповідних підприємств у МОЗ загрожує погіршенням якості довкілля у них. Так, якщо у 2019 р. щільність викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел забруднення у розрахунку на 1 км² в Сокальському районі становила 14,7 тон, то у м. Червоноград – 717,3 тон; у Стрийському районі – 4,3 тон, а у м. Стрий – 36,2 тон, м. Моршин – 7,1 тони. Враховуючи сказане, актуальним є розосередження ділової активності в просторі та винесення частини промислового виробництва (насамперед, переробної та важкої промисловості, машинобудування) за межі великих міст, зокрема туристично та рекреаційно-орієнтованих. Окрім покращення екологічної ситуації у МОЗ, це дозволить активізувати соціально-економічний розвиток на периферії.

Кореляційний аналіз, представлений у табл. 4.6, показує деякий відцентровий характер розвитку сектору послуг та сектору будівництва (тобто рівень впливу розвитку зазначених секторів у МОЗ на розвиток тих же секторів у регіоні дещо знижується в міру зростання віддаленості МОЗ від обласного центра – м. Львова). При цьому, якщо такий характер розвитку сектору послуг є менш загрозливим (лише ускладнює доступ мешканців регіону до широкого спектру послуг при тому, що базові послуги (охорона здоров'я, освіта, соціальна допомога тощо) залишаються доступними), то висока концентрація сектору будівництва в певному МОЗ:

- 1) чинить навантаження на його житлово-комунальне господарство, транспортну та соціальну (лікарні, школи, дитячі садочки тощо) інфраструктуру. Так, якщо у 2019 р., порівняно із 2012 р., житлових будівель було збудовано більше у 6,3 разів, а нежитлових – у 4,9 рази, то інженерних споруд – лише втричі;
- 2) зумовлює зростання пропозиції робочої сили у МОЗ (ринок праці стає перенасиченим), що зрештою зумовлює: а) здешевлення вартості робочої сили; б) «кадровий голод» на периферії.

Відповідно до *шостого етапу* авторського методичного підходу проведемо регресійний аналіз впливу структурних трансформацій економіки МОЗ на ВРП Львівської області у 2012-2018 рр.³¹² на основі вихідної статистичної інформації, наведеної у табл. 4.7 (для дослідження використаємо прологарифмовані значення показників розвитку основних секторів економіки).

³¹¹ Melnyk M., Leshchukh I. Transformation of the economic structure in the cities of the oblast significance: efficiency of the impact on the socio-economic development. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu. 2021. URL: <https://papers.wsb.poznan.pl/zn-wsb-p>.

³¹² Статистична інформація щодо обсягу ВРП Львівської області у 2019 р. – відсутня. У зв'язку з цим аналіз здійснено на основі даних 2012-2018 рр.

Таблиця 4.7

**Вихідна статистична інформація для регресійного аналізу впливу
структурних трансформацій економіки МОЗ на ВРП Львівської області,
2012-2018 рр.***

Роки	ВРП Львівської області, млн. грн. (y)	МОЗ Львівської області		
		Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн. (x1)	Роздрібний товарооборот підприємств, млн грн. (x2)	Обсяг наданих послуг, млн грн. (x3)
фактичні значення				
2012	61962	19341,9	14674,4	11307,2
2013	63329	19845,5	14745,6	11237,9
2014	72923	21755,8	17518,6	14743,5
2015	94690	30048,0	21596,3	23142,8
2016	114842	38462,2	25973,4	20048,6
2017	147404	46821,1	29040,4	25169,6
2018	177243	57086,7	35235,4	29669,4
прологарифмовані величини				
2012	4,792	4,286	4,167	4,053
2013	4,802	4,298	4,169	4,051
2014	4,863	4,338	4,244	4,169
2015	4,976	4,478	4,334	4,364
2016	5,060	4,585	4,415	4,302
2017	5,169	4,670	4,463	4,401
2018	5,249	4,757	4,547	4,472

*Джерело: складено за³¹³

Результати регресійного аналізу вказують на існування сильного прямого зв'язку між обсягом ВРП Львівської області та незалежними змінними, які характеризують структурні трансформації в економіці МОЗ регіону ($R^2=0,996$). Коефіцієнт детермінації вказує на те, що зміна обсягу ВРП Львівської області на 99,2% зумовлена зміною у структурі економіки МОЗ регіону. Рівень статистичної похибки становить 1,5%.

Регресійне рівняння, отримане в результаті дослідження, має вигляд:

$$y = 0,76x_1 + 0,20x_2 + 0,04x_3 + 0,53, \quad (4.5)$$

де:

y – обсяг валового регіонального продукту регіону, млн. грн, x₁ – обсяг реалізованої промислової продукції у МОЗ регіону, млн грн.; x₂ – роздрібний товарооборот підприємств у МОЗ регіону, млн грн.; x₃ – обсяг наданих послуг у МОЗ регіону, млн грн.

Як видно із отриманого рівняння регресії, найбільший вплив на формування ВРП Львівської області з-поміж досліджуваних секторів економіки МОЗ чинить обсяг реалізованої промислової продукції. Зазначене є

³¹³ Статистичну інформації надано Головними управліннями статистики у відповідних областях України (на основі відповідей на публічні запити).

об'єктивним з огляду на структуроутворюючу роль промисловості у формуванні ВДВ регіону (зокрема, у 2018 р. частка промисловості у структурі ВДВ Львівської обл. становила 22,1%, що на 4,2 в.п. більше, ніж у 2012 р.).

Найменш значущим на зміну обсягу ВРП Львівської області був вплив сектору послуг досліджуваних МОЗ. Зростання обсягу наданих послуг у МОЗ на 1% забезпечило зростання обсягу ВРП області лише на 0,04%, що зумовлено зниженням в структурі економіки МОЗ регіону упродовж досліджуваного періоду частки сектору послуг на 2,1 в.п. (з 24,3% у 2012 р. до 22,2% – у 2019 р.).

Отже, результати дослідження секторального та просторового вимірів трансформації структури економіки МОЗ Західного регіону України дозволили констатувати асиметричність регіонального суспільно-економічного розвитку внаслідок концентрації ділової активності та капіталу у МОЗ (проявляється, зокрема, у вищих середньорічних темпах росту економіки МОЗ, порівняно з районами та відповідними областями загалом); моноцентричність розвитку МОЗ із переважанням у більшості з них промислового виробництва; незначну еластичність темпів зміни основних секторів економічної діяльності МОЗ Західного регіону до середньооблікової кількості штатних працівників; вищу чутливість економіки МОЗ до зростання прямих іноземних інвестицій, порівняно із капітальними інвестиціями; високий рівень впливу структурних змін в економіці МОЗ на обсяг ВРП. Разом з тим, проведене дослідження дозволило встановити, що структура економіки лише половини МОЗ Західного регіону трансформувалася в напрямі розвитку сервісної економіки, що мало б відповідати постіндустріальному розвитку країни.

4.2. Пріоритети розвитку основних видів економічної діяльності міст Західного регіону України: програмно-цільовий та стратегічний вимір

Виклики й загрози сучасного світу формують перед національними та локальними міськими економіками орієнтири переходу на нові прогресивні ресурсозберігаючі, високотехнологічні, екологічні моделі функціонування, що особливо актуалізує питання їх структурної трансформації. Водночас, структурна трансформація економіки виступає базисом досягнення нової якості економічного зростання на засадах інноваційної моделі розвитку, пов'язаної зі стрімким розширенням інформаційно-комунікативного середовища, наукових знань, запровадженням прогресивних технологій. Соціальний прояв трансформації полягає у взаємозв'язку структури економіки зі зростанням добробуту людей, підвищенням рівня і якості їх життя.³¹⁴ З огляду на це, особливого значення набуває орієнтація структурної

³¹⁴ Мельник А., Васіна А. Структурна трансформація національної економіки України як чинник модернізації інституційного базису її розвитку. Журнал європейської економіки. – 2010. – Т. 9, № 1. – С. 37-58.

трансформації економіки на досягнення соціально-економічної ефективності та смарт-спеціалізації, інноваційності, інклюзивності тощо.

Оптимальний розвиток в умовах глобальних економічних трендів країна може отримати лише розвиваючи одночасно сировинно-переробну, інноваційну та сервісну економіку, що відповідатимуть п'ятому із переходом до шостого технологічного укладу. П'ятий технологічний уклад представляють електротехнічна промисловість, верстатобудівна та інструментальна, приладобудування, виробництво побутових приладів і машин, авіаційна промисловість, хіміко-фармацевтична та поліграфічна промисловість. Домінуючими видами економічної діяльності шостого технологічного укладу є: електронна та мікроелектронна промисловість, інформаційні послуги, космічна галузь, атомна промисловість та біоекономіка на засадах нано- та біотехнологій. Відповідно основними сферами реалізації шостого технологічного укладу є: біотехнології, засновані на досягненнях молекулярної біології та генної інженерії; нанотехнології; системи штучного інтелекту; глобальні інформаційні мережі та інтегровані високошвидкісні транспортні системи; комп'ютерна освіта; формування мережних бізнес-співтовариств. Перехід економіки на шостий технологічний уклад відбувається на фоні домінування сфери послуг (третинного сектору) та поступового зменшення частки сільського господарства (первинного сектору) та промисловості (вторинного сектору).³¹⁵

Формування структурних пропорцій між видами економічної діяльності необхідно цілеспрямовано регулювати в процесі стратегічного планування структурних зрушень з урахуванням довгострокових інтересів національних і локальних громад. Структурні трансформації набувають особливого значення для економіки міст, яка є монопрофільно. За визначенням монопрофільне місто – це:

- населений пункт, де один вид економічної діяльності є основним джерелом доходів його мешканців;
- населений пункт, в якому більш як 30% місцевої робочої сили безпосередньо залучено до роботи в одній галузі промисловості або в одній місцевій компанії;
- населений пункт, в якому не менш як 50% валової продукції створює одна галузь промисловості³¹⁶.

Оскільки процес економічних змін є постійним і динамічним, то:

1. Нинішні монопрофільні міста за допомогою узгоджених дій, скерованих на диверсифікацію їхньої економіки, можуть не бути такими завтра (наприклад, м. Славутич, Україна).

³¹⁵ Територіальний розвиток і регіональна політика. Стратегування регіонального розвитку на засадах смарт-спеціалізації: наукова доповідь / наук. ред. д.е.н., проф. Сторонянська І.З. Львів, ІРД НАНУ. 2020. 141 с. С. 95-96. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20200035.pdf> (дата звернення: 14.06.2021 р.).

³¹⁶ Трансформація економіки монопрофільних міст: міжнародний і український досвід. Посібник для фахівців з МЕР. Київ, 2014 рік. 47 с. С. 7.

2. У зв'язку з відкриттям нових родовищ і виснаженням старих, позитивним чи негативним впливом ринкових коливань на місцеву економіку монопрофільні міста можуть з'являтися чи зникати.

3. За допомогою трансформації монопрофільні міста можуть отримати нове життя, розширюючи спектр видів діяльності (підгалузей) у межах визначеної галузі спеціалізації економіки міста. Наприклад, місто може змінити спеціалізацію з лісозаготівлі на виготовлення певних виробів з дерева або замість виробництва гуми і шин змістити фокус на здійснення наукових досліджень у галузі полімерних матеріалів (наприклад, м. Акрон, штат Огайо, США)³¹⁷.

Залежно від ступеня спеціалізації монопрофільні міста в Україні поділяють на:

- вузько спеціалізовані (домінантна галузь становить більше 90% місцевої економічної бази);
- спеціалізовані (домінантна галузь становить 75-90% місцевої економічної бази);
- помірно спеціалізовані (домінантна галузь становить 60-75% місцевої економічної бази);
- неспеціалізовані (домінантна галузь становить менше 60%, але більше 50% місцевої економічної бази)³¹⁸.

За міжнародними дослідженнями проблеми, що заважають ефективному функціонуванню монопрофільних міст є дуже схожими, а серед основних слід зазначити:

- обмеженість економічних і кадрових ресурсів; переважання якоїсь однієї галузі економіки;
- технологічна відсталість більшості промислових підприємств; дефіцит робочих місць;
- слаборозвинений середній клас, освіта, кваліфікація та навички місцевої робочої сили прив'язані до однієї галузі чи навіть до одного підприємства;
- низький рівень розвитку соціально-культурної сфери та інфраструктури;
- низький рівень розвитку місцевого підприємництва;
- відсутність стратегічного планування у системі управління містом, що перешкоджає подальшій трансформації економічної системи;
- міграційний відтік працездатного населення, особливо молоді, позбавляє міське середовище енергії та нових ідей для розвитку;
- відсторонення певних груп населення від економічного розвитку та управління містом;

³¹⁷ Трансформація економіки монопрофільних міст: міжнародний і український досвід. Посібник для фахівців з МЕР. Київ, 2014 рік. 47 с. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Single_Industry_Town_Guide_2014_UKR.pdf (дата звернення: 10.06.2021 р.). С. 8.

³¹⁸ Там само, С. 9.

- вроджений консерватизм невеликих громад, що важко сприймають нові, сторонні ідеї тощо.³¹⁹

Монопрофільні міста Західного регіону України мають значні відмінності за демографічним та соціально-економічним рівнем розвитку, однак, стратегічним напрямом розвитку монопрофільних міст є їх поступове перетворення на поліфункціональні, що однак не передбачає відмови від основної спеціалізації, а швидше розвиток суміжних та високотехнологічних галузей тощо (табл. 3.1 Додатку 3).

В якості найбільш типових слід виділити наступні групи монопрофільних на території та Західного регіону України зокрема:

а) промислові міста, економічний профіль яких визначають різні галузі промисловості: спеціалізуються на галузях добувної, обробної промисловості; міста центри виробництва енергетики;

б) міста з профільною орієнтацією на інші види господарської діяльності: міста центри транспортно-логістичної діяльності; рекреаційні та курортно-санаторні центри.

Найважче дається диверсифікація та трансформація видів економічної діяльності містам, що спеціалізуються на видобувному та енергетичному секторах промисловості. Прикладом таких міст є Бурштин, Вараш, Червоноград.

Бурштин – типово монофункціональне місто у структурі економіки якого частка постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (ВП Бурштинська ТЕС ПАТ «ДТЕК Західенерго») становила понад 90% (у 2014-2018 рр.), а у 2019 р. зросла до 99,8%, частка промисловості міста в структурі економіки області складала понад 20% (24% у 2014 р., 21,5% у 2018 р., 26,5% у 2019 р.), однак кількість зайнятих на ТЕС зменшилася в 1,6 рази (1725 осіб у 2019 р. проти 2800 осіб у 2015 р.).³²⁰

Структура промисловості міста станом на 2019 р. складалася із секторів постачання електроенергії, пари та кондиційованого повітря (Бурштинська ТЕС) на яку припадало 99,8%, надання послуг водопостачання, каналізації, поводження з відходами (КП «Житловик») – 0,1%, переробна промисловість (виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції, елементи конструкцій збірні для будівництва з цементу, бетону або каменю штучного) – 0,1%.³²¹

³¹⁹ Трансформація економіки моно профільних міст: міжнародний і український досвід. Посібник для фахівців з МЕР. К. 2014. 47 с. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/Single_Industry_Town_Guide_2014_UKR.pdf (дата звернення: 10.06.2021 р.)

³²⁰ Соціально-економічний паспорт міста Бурштин на 2015 рік. Соціально-економічний паспорт міста Бурштин на 2018 рік. URL: <http://burshtyn-rada.if.gov.ua/pro-misto/sotsialno-ekonomichnyj-pasport-mista/> (дата звернення: 08.06.2021 р.)

³²¹ Соціально-економічний паспорт міста Бурштин Івано-Франківської області за 2019 рік. URL: <http://burshtyn-rada.if.gov.ua/pro-misto/sotsialno-ekonomichnyj-pasport-mista/> (дата звернення: 08.06.2021 р.)

Також ДТЕК є основним бюджето утворюючим підприємством міста, на яке припадає 54,2% ПДФО та 53,9% податку на землю.³²² Важливим сектором для економіки міста є сільське господарство. Розвиток підприємництва мав би стимулювати структурні зміни у економіці міста, однак малий та середній бізнес у місті розвинутий слабо та має негативну тенденцію до скорочення (у 2017 р. у місті працювало 90 малих підприємств та 544 ФОПи, у 2019 р. залишилось 78 малих підприємств та більше 200 фізичних осіб – підприємців³²³), діяльність яких спрямована забезпечення побутових потреб мешканців (оптова та роздрібна торгівля, громадське харчування, побутові та транспортні послуги тощо).

Серед пріоритетних напрямів для залучення інвестицій та часткової диверсифікації економіки органами місцевого самоврядування відзначається: розвиток енергетичного напрямку із створенням інноваційних підприємств, які виготовляють продукцію з високою доданою вартістю; створення індустріального парку (комплекс промислових та складських підприємств) із орієнтацією на енергетичний сектор (альтернативна енергетика та енергоощадні технології), виробництво електроніки, розвиток харчової промисловості та сільського господарства, будівельної галузі тощо.³²⁴ Окреме місце серед стратегічних пріоритетів посідає розвиток туризму, оскільки місто володіє привабливим природно-ресурсним та історично-культурним потенціалом (водні ресурси займають понад 50% всіх водойм Галицького району). Однак кількість туристів, що відвідали місто протягом 2017 р., становила лише 2 особи на 1000 населення, в той час як, наприклад, Івано-Франківськ відвідало 8,5 туристів у розрахунку на 1000 мешканців міста.³²⁵

Зважаючи на тренди розвитку світового енергетичного сектору, поступовий перехід на альтернативні джерела енергії та скорочення використання електроенергії виробленої на ТЕС, перед містом та областю постає складне завдання диверсифікації структури економіки та зайнятості населення, однак бачимо, що місто продовжує нарощувати частку енергетичного сектору та поглиблювати власну монопрофільність.

Містом, схожим за структурою економіки із Бурштином є **Вараш**. Тут діють два промислові підприємства основним видом діяльності яких є виробництво та перерозподіл електроенергії (відокремлений підрозділ «Рівненська АЕС» державного підприємства НАЕК «Енергоатом», на яке припадає 99% від загального обсягу реалізованої промислової продукції міста

³²² Стратегія розвитку міста Бурштин до 2030 р. URL: <http://burshtyn-rada.if.gov.ua/vidomosti-pro-misku-radu/strategiya-burshtyna-do-2030-r/> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³²³ Інвестиційний паспорт міста Бурштин. URL: https://amer-burshtyn.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/burshtyn_investment_passport_ua.pdf (дата звернення: 08.06.2021 р.); Соціально-економічний паспорт міста Бурштин Івано-Франківської області за 2019 рік. URL: <http://burshtyn-rada.if.gov.ua/pro-misto/sotsialno-ekonomichnyj-pasport-mista/> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³²⁴ Там само.

³²⁵ Стратегія розвитку міста Бурштин 2030. URL: <http://burshtyn-rada.if.gov.ua/vidomosti-pro-misku-radu/strategiya-burshtyna-do-2030-r/> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

(23% від виробництва електроенергії атомними електростанціями, або 12,4% від загального виробництва електроенергії в Україні) та виробництво хлібобулочних і кондитерських виробів (ТДВ «Вараський хлібозавод»)³²⁶. Динаміка зміни структури зайнятості у місті (рис. 4.2) вказує на посилення його монопрофільності та активізації розвитку комунальних підприємств. Незважаючи на те, що основне підприємство-роботодавець міста є стратегічно важливим, не лише для міста, регіону, але і держави загалом, подальше нарощування його потужності в економіці міста без її паралельної диверсифікації є стратегічно не правильним рішенням, зважаючи на світові тренди розвитку зеленої економіки та альтернативних джерел енергії.

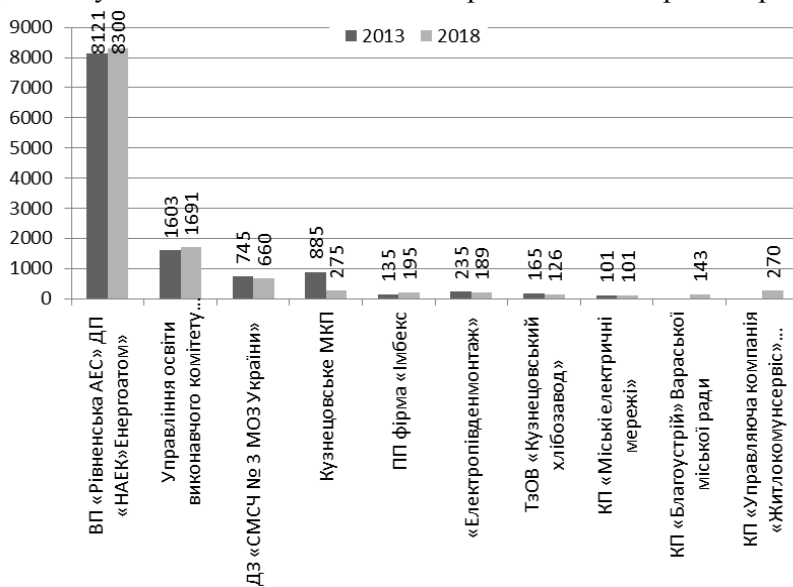

Рис. 4.2. Динаміка зайнятості на підприємствах м. Вараш, осіб*

*Джерело: складено автором за даними³²⁷

Інвестиційна активність ОМС Вараша спрямовується на залучення інвесторів у відновлення комунальної інфраструктури, як запоруки зростання продуктивності економіки громади та будівництво сміттєпереробного комплексу.³²⁸ На території міста планується розширювати потужності АЕС (шляхом будівництва енергоблоку №5 Рівненської АЕС у рамках інвестиційної програми ДП «НАЕК «Енергоатом»), крім того планується реалізація

³²⁶ Інвестиційний паспорт міста Вараш. URL: <https://www.kuznetsovsk-rada.gov.ua/ekonomika/investitsiji> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³²⁷ Економічний профіль Вараської міської об'єднаної територіальної громади. 2019. с. 22. URL: <https://www.kuznetsovsk-rada.gov.ua/ekonomika/strategichnij-plan-rozvitku> (дата звернення: 08.06.2020 р.); Економічний профіль міста Кузнецовськ. 2014. С. 23 URL: <https://www.kuznetsovsk-rada.gov.ua/doc/ek/ekonomprofil%20mista.pdf> (дата звернення: 08.06.2020 р.).

³²⁸ Програма економічного та соціального розвитку Вараської міської об'єднаної територіальної громади на 2020 р. с. 10. URL: <http://doc.varash-rada.gov.ua/component/documents/11172:rr1557-2019> (дата звернення: 08.06.2020 р.).

інноваційного проєкту із провадження дата-центру ВП «РАЕС» ДП НАЕК «Енергоатом» на базі штучного інтелекту, технології блокчейн та цифрових активів. Проєкт спрямований на мету збереження або збільшення обсягів виробництва електроенергії атомною генерацією України та відновлення балансу виробництва/споживання електроенергії на РАЕС, крім того така ініціатива дозволить залучити до регіону та громади бізнес й молодь, яка працює в ІТ сфері.³²⁹

Одним із інструментів здійснення структурних трансформацій у економіці міста є підприємництво. Зважаючи, на моно-функціональність міста ОМС визначили перспективними видами підприємницької діяльності торговельне обслуговування населення, послуги ресторанного господарства, надання побутових та медичних послуг, виконання будівельно-монтажних робіт. Галузева структура підприємництва в останні роки почала змінюватись, із домінуванням невиробнича сфера. У Вараській міській територіальній громаді зареєстровано 2 126 суб'єктів підприємницької діяльності (проти 1 646 у 2019 р.), з них юридичних осіб – 453 (проти 391 у 2019 р.), фізичних осіб-підприємців – 1 673 осіб (проти 1255 осіб – у 2019 р.) (станом на 01.10.2020 р.). Збільшення кількості суб'єктів підприємницької діяльності у 2020 р. зумовлене створення Вараської міської ТГ із приєднанням населених пунктів³³⁰. Як бачимо, м. Вараш, як і м. Бурштин, продовжує нарощувати монопрофільність. У стратегічних пріоритетах економічного розвитку передбачено створення у місті технологічного парку з бізнес-інкубатором, центру підтримки бізнесу, однак без виокремлення стратегічних для міста видів діяльності, крім енергетичного сектору. Така локальна політика значно знижує перспективи структурної трансформації економіки міста.³³¹

Стратегічними галузями для розвитку економіки *м. Червоноград* залишається промисловість, на яку у структурі обсягу реалізованої продукції припадало 83,8%, а на сферу послуг – 16,2 % у 2018 р.³³². У місті спостерігається зниження частки переробної промисловості та зростання питомої ваги добувної промисловості і сфери послуг (рис. 4.3). Найбільшу частку в галузевій структурі промисловості продовжує займати переробна промисловість (текстильне, металургійне виробництво та харчова), частка якої у 2018 р. склала 46,0 %.

³²⁹ Програма соціально-економічного розвитку Вараської міської територіальної громади на 2021 р. С. 8. URL: <http://doc.varash-rada.gov.ua/component/documents/13069:tr85-2020> (дата звернення: 08.06.2021 р.)

³³⁰ Там само. С. 14.

³³¹ Стратегія розвитку міста «Кузнецовськ 2025 – Європейське місто». URL: <http://doc.varash-rada.gov.ua/component/documents/261:pro-strategichnij-plan-rozvitku-mista-kuznetsovsk-2025-evropejske-misto> (дата звернення: 08.06.2021 р.)

³³² Програма соціально-економічного розвитку м. Червонограда на 2019 р. URL: <https://www.chervonograd-city.gov.ua/progr.php> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

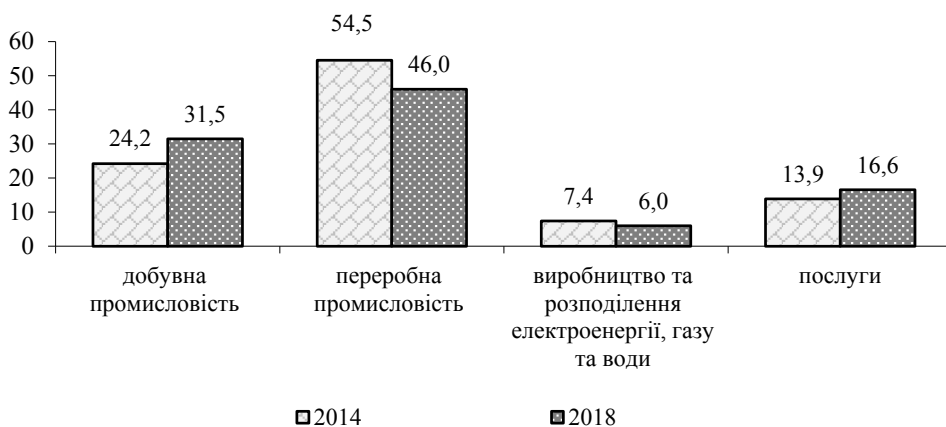

Рис. 4.3. Частка обсягу реалізованої продукції, робіт, послуг в економіці м. Червоноград, %*

*Джерело: складено за даними³³³

У структурі виробництва збільшились обсяги видобування вугілля у два рази, а також виробництво збірних металоконструкцій, натомість у 2,5 рази зменшились обсяги виробництва товарів у легкій промисловості (рис. 4.4).

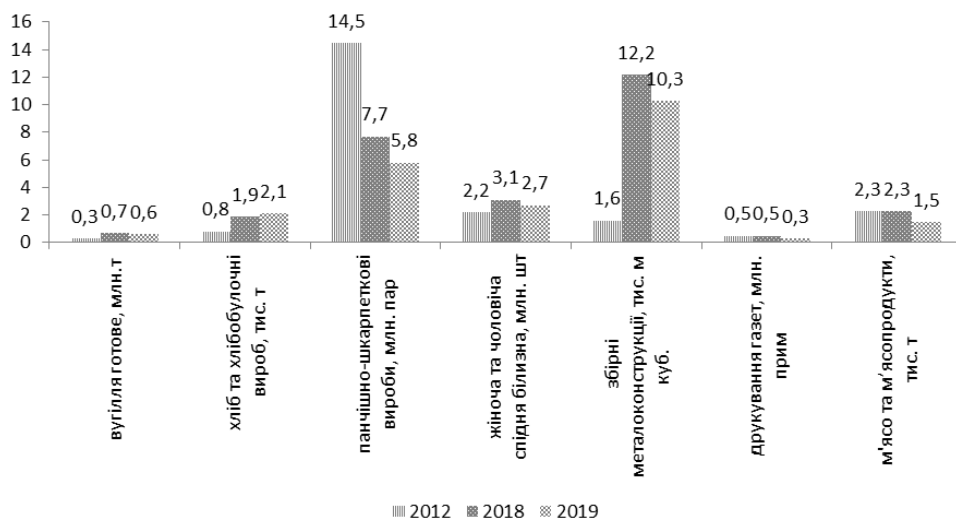

Рис. 4.4. Виробництво основних видів промислової продукції у м. Червоноград*

*Джерело: складено за даними³³⁴

³³³ Основні показники економічного і соціального розвитку м. Червонограда за 2009 - 2019 роки URL: <http://www.chervonograd-city.gov.ua/> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

³³⁴ Складено автором за даними: Основні показники економічного і соціального розвитку м. Червонограда за 2009 - 2019 роки URL: <http://www.chervonograd-city.gov.ua/> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

У стратегічному аспекті ОМС планують і надалі розвивати місто як промисловий центр зі збереженням видобувної галузі, а структурні зміни в економіці пов'язують із розвитком малого та середнього підприємництва, діяльність якого активізувалася. Кількість малих підприємств за період 2012-2019 рр. збільшилась у 2,9 рази, кількість зайнятих на малих підприємствах у 2 рази, обсяги реалізованої продукції у 6 разів.³³⁵ Ефективне стратегічне рішення, щодо розвитку промисловості повинно базуватися на зміні структури економіки у сторону інноваційних, високотехнологічних, енергоефективних та екологічно безпечних виробництв.

Серед міст Закарпатської області активними трансформаціями економічної діяльності характеризуються м. Мукачево та Хуст. Місто **Мукачево** сформувалося як транскордонний логістичний вузол та промисловий центр, у якому переважає невиробничий сектор над виробничим. У структурі виробничої сфери за кількістю працівників першість утримує промисловість (переробна), другим за значенням видом економічної діяльності є будівництво, планомірно відбувається зростання частки невиробничого сектору. Галузями спеціалізації промисловості міста є машинобудування (завод «Флекстрікс ТзОВ»; ВАТ «Точприлад», ВАТ «Мукачівприлад»), легка (ПАТ «Мукачівська трикотажна фабрика «Мрія», ВАТ «Ілона», ВАТ «Едельвейс», ДП «Мукатекс», ТзОВ «Віад-Сейлс-Мукачево», ТзОВ «Швейна фабрика») та деревообробна (СП «Фішер-Мукачево», ТзОВ «Ено-Мукачево», ТзОВ «Ено-меблі», ТзОВ «Інтер-Каштан») промисловість. Провідними галузями невиробничого сектора у місті є торгівля, операції з нерухомим майном; транспорт та зв'язок; надання комунальних послуг. Загалом, в місті функціонує 46 основних промислових підприємств, що працюють у 15 видах діяльності. Основними видами продукції, що виробляли підприємства були: вироби хлібобулочні, елементи конструкції збірні для будівництва, бетон товарний, ковбасні вироби, лижі бігові, швейні вироби, солод товарний, пиломатеріали, асфальтова суміш, цегла для будівництва, електричне устаткування, ортопедичні пристрої, шкіргалантерейні вироби тощо. Починаючи з 2014 р. промислові підприємства демонструють позитивну динаміку зростання обсягів виробництва (рис. 4.5). Вагоме місце за обсягами реалізації промислової продукції належить Українсько-австрійському підприємству з іноземними інвестиціями ТОВ «Фішер-Мукачево», ГТ у формі ТзОВ завод «Флекстрікс ТзОВ», ПАТ «Мукачівський завод «Точприлад», ТОВ «Перспектива», ТОВ «Інтер-Каштан», ТОВ «Русинія», ПАТ «Мукачівська трикотажна фабрика «Мрія».

В цілому в структурі підприємств за їх розмірами в Мукачівській ОТГ 100% підприємств належать до середніх та малих (94% від загальної кількості, у тому числі – 78% мікропідприємства). Водночас, частка малих підприємств за обсягами реалізованої продукції (товарів, послуг) є незначною, лише 20%, а за кількістю зайнятих працівників – 25%.

³³⁵ Основні показники економічного і соціального розвитку м. Червонограда за 2009-2019 роки URL: <http://www.chervonograd-city.gov.ua/> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

Рис. 4.5. Динаміка розвитку основних галузей промисловості м. Мукачево*

*Джерело: складено автором за даними³³⁶

В цілому в місті спостерігається позитивна динаміка розвитку господарського комплексу, що свідчить про його адаптацію до ринкових умов функціонування. Водночас, як бачимо з рис. 4.6, є ризик перетворення міста на монофункціональне. У структурі реалізованої промислової продукції частка сектору машинобудування досягла 79%, а частка зайнятих (лише на двох підприємствах ТЗОВ завод «Флекстрікс ТЗОВ» – 2395 осіб³³⁷ та ПАТ «Мукачівський завод «Точприлад» – 1500 працівників³³⁸) склала 17% від загальної кількості штатних працівників. З однієї сторони залучення інвестицій, створення нових робочих місць, розвиток інноваційних видів діяльності позитивно вплинуло на економічний розвиток міста, а з іншої – підприємства працюють на давальницькій сировині, що створює певну напругу через невизначеність функціонування на тривалу перспективу.

Мукачево володіє необхідним кадровим потенціалом, що характеризується високою часткою освіченої молоді та значною часткою потенційних трудових ресурсів, однак існують проблеми із раціональним його використанням через диспропорції між попитом та пропозицією на ринку праці, високою часткою «тіньового» сектору ринку праці, недостатню мотивація до праці через низький рівень заробітної плати та заборгованостей по її виплаті, складнощі у працевлаштуванні не конкурентноспроможних на ринку праці груп населення, недостатню кількість робочих місць, що стимулює трудову міграцію.

³³⁶ Профіль міста Мукачево. Матеріали до Стратегії розвитку Мукачівської міської об'єднаної територіальної громади до 2027 року. 2020. С. 22. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

³³⁷ ФЛЕКСТРОНІКС ТЗОВ. URL: <https://www.ua-region.com.ua/32221224> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

³³⁸ Мукачівський завод «Точприлад» URL: <https://tochprilad.com/uk/about> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

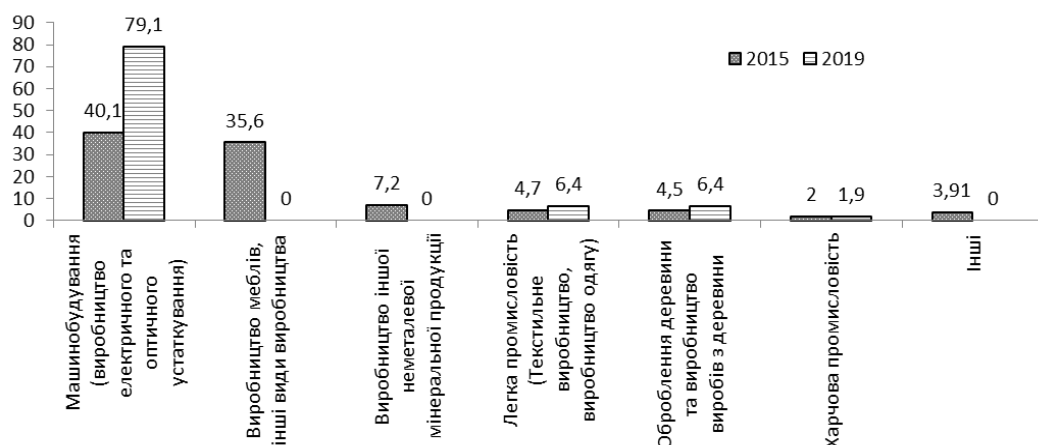

Рис. 4.6. Зміна структури обсягу реалізованої продукції у переробній промисловості м. Мукачево, %*

*Джерело: складено за даними³³⁹

Основними проблемами ринку праці залишаються розбалансованість попиту та пропозиції (великий попит на підприємствах міста складають вакансії за професією швачка, слюсар-складальник РЕА, складальник), на початок 2019 р. була потреба в працівниках на таких підприємствах: ПАТ «Мукачівська трикотажна фабрика «Мрія»; завод «Флекстронікс ТзОВ»; ПАТ «Мукачівський завод «Точприлад»; КП «Мукачівське кар'єроуправління», ТОВ «Перспектива», ММКП «РБУ», ТзОВ «Едельвейс-Лего», ТОВ «Рітейл Трейд Закарпаття», ТОВ «Сільпо-Фуд», ТзОВ «Інтер-Каштан», ТОВ «АВЕ Мукачево», ТзОВ «Лембек Дизайн». При цьому головними проблемами працевлаштування в Мукачево залишаються: завищені кваліфікаційні вимоги; володіння навиками роботи на новому технологічному обладнанні; віковий ценз (25-35 років); слабкий соціальний пакет (низька заробітна плата або оплата в конвертах, не забезпечення державних гарантій – відмова в оплаті лікарняних та наданні відпусток); тіньова зайнятість.³⁴⁰ Разом з тим, в місті суттєво покращилася ситуація із зайнятістю населення, навантаження на одне робоче місце зменшилося у понад 13 разів (рис. 4.7), частка міста в області за кількістю штатних працівників сягає 14%, а за період 2015-2019 рр. було створено понад 13 тис. робочих місць (рис. 4.8), також традиційно вищою за середньо обласний показник (на 5-10%) є середньомісячна заробітна плата (рис. 4.9).

³³⁹ Профіль міста Мукачево. Матеріали до Стратегії розвитку Мукачівської міської об'єднаної територіальної громади до 2027 року. 2020. С. 22. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

³⁴⁰ Там само.

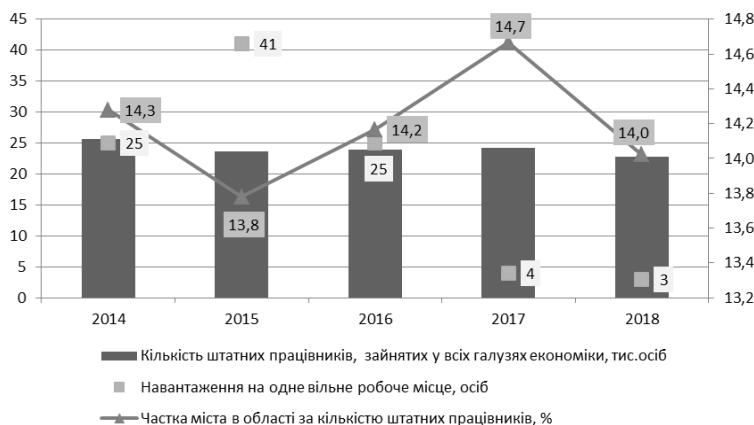

Рис. 4.7. Динаміка зайнятості у м. Мукачеві*

*Джерело: складено за даними³⁴¹

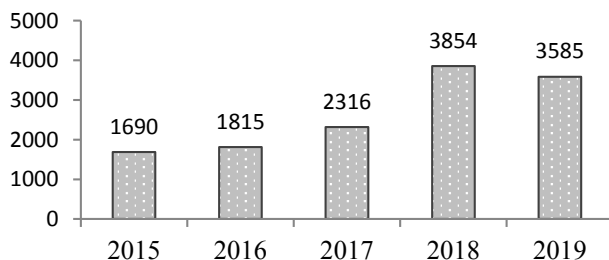

Рис. 4.8. Динаміка створення нових робочих місць у м. Мукачеві, од.*

*Джерело: складено за даними³⁴²

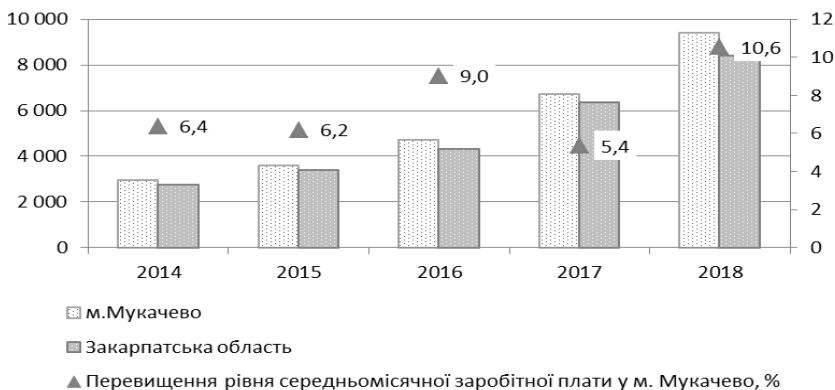

Рис. 4.9. Динаміка середньомісячної зарплати штатних працівників, грн.*

*Джерело: складено автором за³⁴³

³⁴¹ Профіль міста Мукачеві. Матеріали до Стратегії розвитку Мукачівської міської об'єднаної територіальної громади до 2027 року. 2020. С. 22. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

³⁴² Цифра дня: за 5 років у Мукачеві було створено 12 тисяч робочих місць. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/2097336> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

³⁴³ Профіль міста Мукачеві. Матеріали до Стратегії розвитку Мукачівської міської об'єднаної територіальної громади до 2027 року. 2020. С. 22. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

Досягти позитивної динаміки соціально-економічних показників місто змогло завдяки залученню інвестицій. Особливістю інвестиційної діяльності у Закарпатській області є значна територіальна диференціація у залученні інвестицій, відтак 13% припадає на м. Мукачево та 30% на м. Ужгород (табл. 4.8). Щодо прямих іноземних інвестицій, то за період 2014-2018 рр. в економіку міста було залучено понад 155 млн дол. США (пріоритетним є машинобудування, де акумулюється 82% від всіх залучених коштів, а лідром – Українсько-австрійське підприємство з іноземними інвестиціями ТОВ «Фішер-Мукачево»). Загалом, економіка Закарпатської області посідає 14 місце за обсягами залучення прямих іноземних інвестицій, що зважаючи на її географічне положення, є недостатнім показником. Відтак ОМС необхідно удосконалювати інституційне середовище та розвивати прозорість у громаді для підвищення інвестиційної привабливості міста.

Таблиця 4.8

Інвестиційна та зовнішньоекономічна активність у м. Мукачево*

	2014	2015	2016	2017	2018
Капітальні інвестиції (у фактичних цінах), млн.грн	301,2	482,2	570,1	845,8	1224,6
Капітальні інвестиції на одну особу, у фактичних цінах, грн	3539,5	5639,7	5264,1	9914,4	14367,7
Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал), млн.дол. США	42,7	36,7	31,4	23,8	20,46
Прямі іноземні інвестиції на одну особу, (акціонерний капітал) дол. США	501,7	429,4	367,3	278,9	239,8
Зовнішня торгівля товарами (експорт), млн. дол. США	339,04	245,16	284,37	369,85	405,32
Питома вага у загальнообласному обсязі, %	24,5	22,4	23,5	25,6	24,4
Зовнішня торгівля послугами (експорт), млн. дол. США	64,21	54,41	53,05	63,11	98,32
Питома вага у загальнообласному обсязі, %	32,0	28,8	28,8	24,6	31,8

*Джерело: складено за даними³⁴⁴

Іншим, не менш важливим, пріоритетним напрямом у розвитку міста є сектор туризму. У 2018 р. м. Мукачево відвідало 229,7 тис. осіб, працювало 24 готельних господарства, 5 приватних садиб, 2 хостели. У 2018 р. загальний номерний фонд готельних господарств налічував близько 390 номерів, в яких одночасно можна надати послуги з тимчасового розміщення близько 1000 туристам.³⁴⁵ Нерозвиненість супутньої туристичної інфраструктури та недостатня кількість сформованих туристичних продуктів позиціонує Мукачево як місто для одноденного відвідування. Отже, серед стратегічних пріоритетів розвитку економіки міста робиться акцент на стимулюванні розвитку малого підприємництва без виокремлення окремих галузей чи секторів, окрім туризму та розвитку альтернативної енергетики.

³⁴⁴ Стратегія розвитку Мукачівської міської об'єднаної територіальної громади до 2027 року. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/index.php/ekonomika/stratehiia-rozvytku-mukachivskoi-oth-do-2027r/khid-rozrobki/item/20810-skhvalenoproiektstratehiirozvytkumukachivskoimiskoiobiednanoiitoryalnoihromadydo2027roku> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

³⁴⁵ Там само.

Традиційними галузями виробництва для **м. Хуст** були легка, а також лісова та деревообробна галузі промисловості (рис. 4.10). Якщо у 2010 р. частка деревообробної промисловості становила 30%, то у 2018 р. зросла до 49%. У легкій промисловості тенденція протилежна, а її частка у 2019 р. зменшилась у два рази – до 25% порівняно з 2010 р. Зростання частки інших видів діяльності (харчової, машинобудування та будівельної) вказує на поступову диверсифікацію видів діяльності у місті.

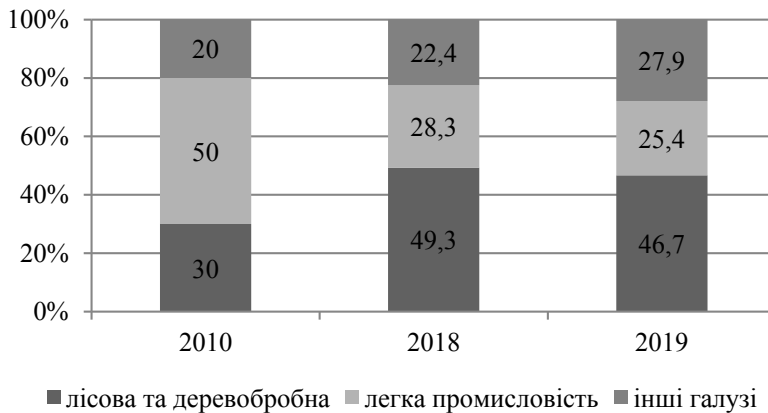

Рис. 4.10. Динаміка структурних змін у переробній промисловості м. Хуст, %*

*Джерело: складено за даними³⁴⁶

Найбільшими підприємствами міста є підприємства легкої промисловості – ТОВ «Торговий дім ХФФВ», ТОВ «Європейська фабрика», харчової – ТОВ «Огородник», ТОВ «Хустський м'ясокомбінат», у лісовій та деревообробній – ТОВ «Wood international»³⁴⁷, ТОВ «Інтервудкоммерц» та ТОВ «Атлант». Як бачимо з рис. 4.11, у місті відбувається нарощення обсягів виробництва, а темпи росту показників за період 2013-2018 рр. перевищують 200%. Негативним моментом у розвитку легкої промисловості залишається повна залежність від закордонних замовників, як наслідок підприємства працюють виключно на давальницькій сировині та лише на замовлення (не на повну потужність). Промисловість загалом не зорієнтована на освоєння нових видів продукції (у 2019-2020 рр.) незважаючи на те, що 80% підприємств були прибутковими³⁴⁸. У лісовій та деревообробній галузі відбувається нарощування обсягів виробництва продукції із невисокою доданою вартістю (деревина і вироби з деревини).

³⁴⁶ Паспорт міста Хуст 2010; Пояснювальна записка до Програми економічного і соціального розвитку міста Хуст на 2020 рік. Звіт про виконання показників економічного і соціального розвитку міста Хуст за січень - грудень 2019 року. URL: <https://khust-miskrada.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/Dodatok-do-rishennia-1750.pdf> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

³⁴⁷ ВУД ІНТЕРНАЦІОНАЛ, ТОВ URL: <https://rabota.ua/ua/company6350426> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

³⁴⁸ Пояснювальна записка до Програми економічного і соціального розвитку міста Хуст на 2020 рік. URL: <https://khust-miskrada.gov.ua/wp-content/uploads/2020/01/Dodatok-do-rishennia-1750.pdf> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

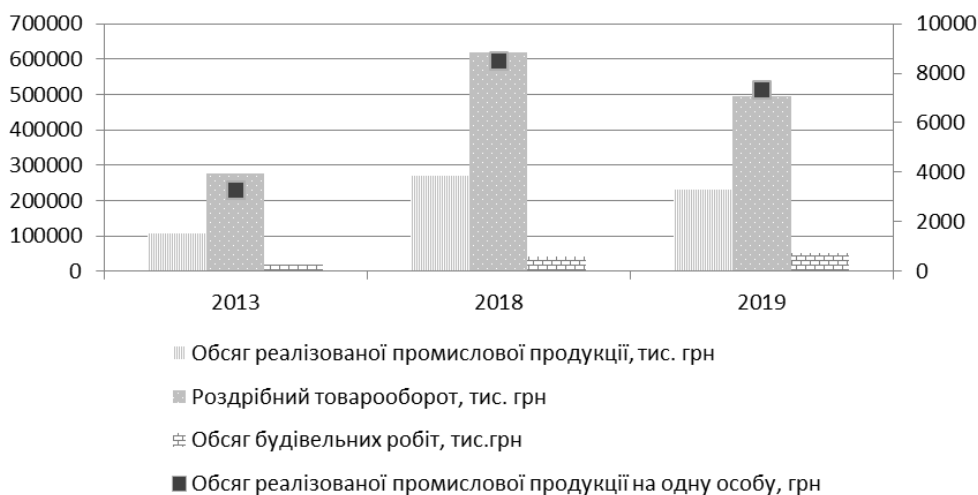

Рис. 4.11. Динаміка економічного розвитку у м. Хуст*

*Джерело: складено за даними³⁴⁹

Залучення іноземних інвестицій у економіку міст обласного значення здійснює неоднозначний вплив на їх розвиток. З однієї сторони вони сприяють активізації економічної активності міст, сприяють вирішенню соціальних проблем – створюються нові робочі місця, забезпечується відповідний рівень заробітної плати, є своєрідним орієнтиром для залучення в економіку інших потенційних інвесторів тощо. Негативними аспектом стає робота виробництва на давальницьких схемах, що формують залежність підприємств від поставок сировини, а збуту – від замовлень іноземних партнерів, впливу курсу іноземних валют на фінансовий стан підприємств тощо. Відтак, без виваженого стратегічного планування економічного розвитку міста такі тенденції сприятимуть поглибленню монопрофільності міста.

У **м. Володимир-Волинський** відбулася чітка переорієнтація видів виробництва. Якщо раніше основною галуззю економіки була переробка сільськогосподарської продукції (працювали цукровий і консервний заводи, хлібокомбінат, молококомбінат), то сьогодні дві третини економіка міста формується із меблевого виробництва (найбільшим роботодавцем у місті стало підприємство ТзОВ «Гербор-Холдинг» (підприємство, що відноситься до групи компаній «Black Red White», працює в місті з 1995 році), сьогодні на ньому зайнято 800 працівників)³⁵⁰, поряд з яким функціонують харчова та легка промисловість, деревообробка, виробництво скла і бетону (рис. 4.12).

³⁴⁹ Звіт про виконання показників економічного і соціального розвитку міста Хуст за 2018 рік; Звіт про виконання показників економічного і соціального розвитку міста Хуст за січень - грудень 2019 року. URL: <https://khust-miskrada.gov.ua/ekonomika/ekonomichna-dovidka/> (дата звернення: 08.06.2021 р.); Звіт про підсумки економічного і соціального розвитку міста Хуст за 2013 рік. URL: <https://khust-miskrada.gov.ua/ekonomika/ekonomichna-dovidka/> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁵⁰ ТОВ ГЕРБОР-ХОЛДІНГ. URL: [HTTPS://WWW.UA-REGION.COM.UA/30088756](https://www.ua-region.com.ua/30088756) (дата звернення: 08.06.2021 р.).

Основою експорту міста є меблі, деревина і вироби з деревини, механічні пристрої, зернові культури тощо³⁵¹.

Стратегічним орієнтиром економічного розвитку залишається формування міста як регіонального центру із залученням інвестицій у високотехнологічні та нові галузі промисловості (деревообробна, меблева, швейна, машинобудівна, приладобудування, виробництва та переробки екопродукції регіону), а також створення індустріального та логістично-обслуговуючого парку із залученням малого та середнього бізнесу, розвиток туристичного центру регіонального рівня³⁵².

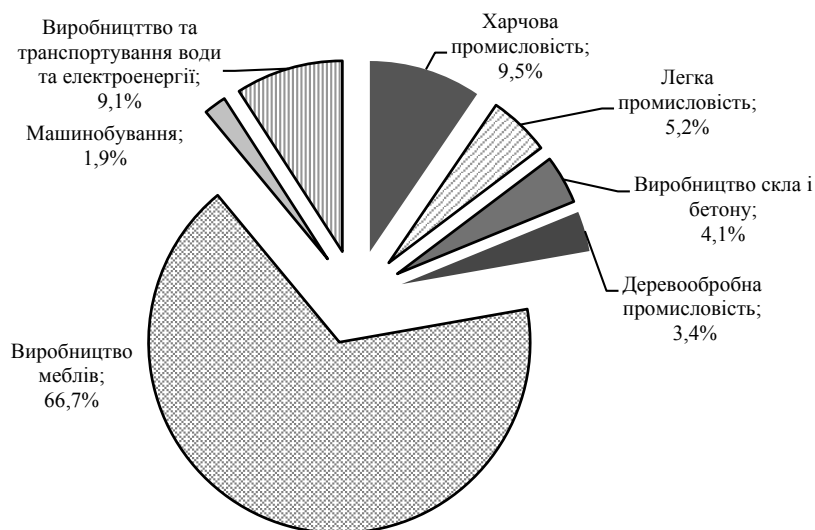

Рис. 4.12. Структура промисловості м. Володимир-Волинський, 2015 р., %*

*Джерело: складено за даними³⁵³

Отже, основними економічними трендами, визначеними ОМС залишаються: збереження існуючого економічного профілю; збереження низькотехнологічного укладу промислових підприємств; скорочення промислового виробництва; скорочення робочих місць; незначна роль малого бізнесу в економіці міста.³⁵⁴ Значне переважає в економіці міста меблевої промисловості створює загрозу поглиблення монопрофільності, що робить місто вразливим, обмежуючи можливості сталого та інклюзивного розвитку.

Формування економічної структури міста **Ковеля** відбулося як важливого транспортного вузла (один із найбільших залізничних вузлів Західної України), відповідно частка реалізованих послуг у структурі економіки становила 69% у 2014 р. та становить 54% у 2019 р. (рис. 4.13).

³⁵¹ Інвестиційний паспорт міста Володимира-Волинського. URL: <https://volodymyrgrada.gov.ua/investycyjnyj-pasport/> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁵² Стратегія розвитку міста Володимира - Волинського на 2017-2027 роки. с. 26. URL: <https://volodymyrgrada.gov.ua/strategiya-rozvytku-mista/> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁵³ Там само. С. 11.

³⁵⁴ Там само. С. 15.

Рис. 4.13. Динаміка розвитку економіки м. Ковеля*

*Джерело: складено за даними³⁵⁵

Стратегічним пріоритетом у розвитку міста ОМС визначають формування індустріального парку «Ковель» із формуванням митно-логістичного центру³⁵⁶ та розвитком меблевого, фармацевтичного виробництва тощо. За бізнес моделлю це повинен бути логістично-виробничо-торговельний комплекс для постачання на європейський та український ринки товарів азійського походження, а також створення пасажирського хабу.³⁵⁷

Активні етапи трансформації проходить економіка *м. Дубно*. У 2012 р. у структурі реалізованої продукції (робіт, послуг) за видами діяльності переважала харчова промисловість: виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (ПАТ «Дубномолоко») – 93,4%; виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції (ПАТ «Дубенський завод ГТВ») – 3,7%; хімічне виробництво (ВАТ «Склоресурс») – 1,7 %; текстильне виробництво одягу, хутра та виробів з хутра – 0,01%; целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність – 0,05%; металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів – 0,33%.³⁵⁸ Структура експорту теж відповідала структурі промислового виробництва, відтак продовольчі товари займали 49,5% у структурі експорту, деревообробне виробництво – 36,8%, продукція машинобудування – 2,6%, інші – 11%.³⁵⁹

³⁵⁵ Економіка міста Ковеля у 2014 році. URL: <http://www.kovelrada.gov.ua/news-2709.html> (дата звернення: 08.06.2021 р.); Основні показники економічного і соціального розвитку міста Ковеля на 2017 рік URL: <http://www.kovelrada.gov.ua/programeconomic.html> (дата звернення: 01.06.2021 р.). Основні показники економічного і соціального розвитку міста Ковеля на 2018 рік. URL: <http://www.kovelrada.gov.ua/programeconomic.html> (дата звернення: 08.06.2021 р.); Основні показники економічного і соціального розвитку міста Ковеля на 2019 рік <http://www.kovelrada.gov.ua/programeconomic.html>

³⁵⁶ Про перспективи створення транспортно-логістичного центру поблизу Ковеля говорили на колегії в ОДА. URL: <https://kovelpost.com/news/3971> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁵⁷ Ковель може стати конкурентом Польщі і Білорусі з доставки вантажів, які прямують з Китаю до ЄС. URL: <https://kovel.rayon.in.ua/news/65664-kovel-mozhe-stati-konkurentom-polshchi-i-bilorusi-z-dostavki-vantazhiv-i-aki-priamuiut-z-kitaiu-do-es> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁵⁸ Програма розвитку територіальної громади міста Дубна на 2013-2015 pp. С. 9. URL: <http://old.dubno-adm.gov.ua/newsite/economy/businessopportunities.html> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁵⁹ Інвестиційний паспорт міста Дубно. С. 11. URL: http://old.dubno-adm.gov.ua/UserFiles/Programma_investicij.pdf (дата звернення: 08.06.2021 р.).

Станом на 2016 р. у структурі промислового виробництва провідну роль продовжує займати харчова промисловість. У структурі видів економічної діяльності серед підприємств юридичних осіб на промисловість припадало 26,2%, оптову та роздрібну торгівлю – 19,4%, операції з нерухомим майном – 16,3%, а серед фізичних осіб-підприємців 64% займалося оптовою та роздрібною торгівлею (рис. 4.14) тощо.

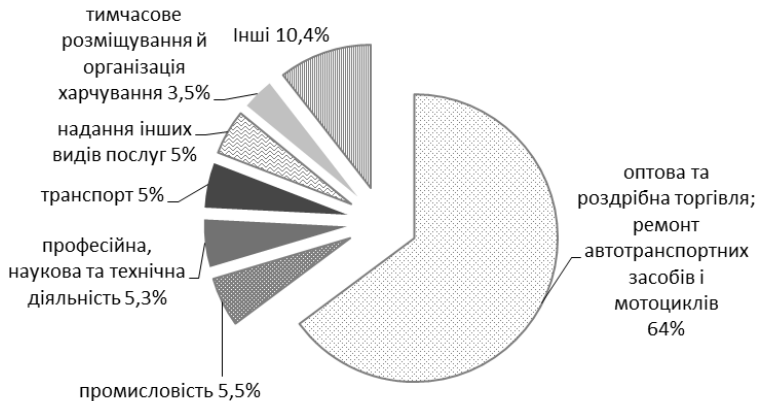

Рис. 4.14. Структура суб'єктів підприємницької діяльності м. Дубно за видами економічної діяльності у 2016 р., %*

*Джерело: складено за даними³⁶⁰

Частка найбільшого підприємства ПАТ «Дубномолоко» в обсязі реалізованої промислової продукції міста зменшилася у 2017 р. до 52,4%, що було зумовлено скороченням ринків збуту.³⁶¹ У стратегічних планах розвитку ОМС одним із пріоритетів визначають розвиток сфери гостинності, саме місто позиціонує себе як туристичне – щороку відвідує 150 тис. туристів.³⁶² Стратегічною ціллю є перетворення до 2022 р. міста на регіональний центр туризму з розвиненою інфраструктурою та стимулювання розвитку туристичної сфери шляхом створення нового туристичного кластеру.³⁶³

Економіка *м. Чортків* є більше диверсифікованою та представлена різними галузями промисловості та послуг. У промисловому секторі переважає виробництво харчових продуктів (ПП Чортківмолоко, ДП «Чортківський КХП» ДАР України, ТОВ «Гольські світ компанії», ПП «Колобок»), текстильне

³⁶⁰ План економічного розвитку міста Дубно на 2019-2020 роки. С. 26. URL: https://dubno-adm.gov.ua/fileadmin/user_upload/Ekonomika/Plan_soc_ekonom_rozvitky_2020.pdf (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁶¹ ПАТ «Дубномолоко». Звіти емітента. URL: <http://dubnomoloko.pat.ua/emittents/reports> (дата звернення: 08.06.2020 р.).

³⁶² План економічного розвитку міста Дубно на 2019-2020 роки. 2018. С. 8. URL: https://dubno-adm.gov.ua/fileadmin/user_upload/Ekonomika/Plan_soc_ekonom_rozvitky_2020.pdf (дата звернення: 07.06.2020 р.).

³⁶³ Стратегія сталого розвитку міста Дубна до 2022 р. 2017. С.15 URL: https://dubno-adm.gov.ua/fileadmin/user_upload/Ekonomika/Strategija_Dubno_2020.pdf (дата звернення: 08.06.2021 р.).

виробництво (підприємство «Біллербек-Україна» з німецькими інвестиціями), вироблення виробів із деревини, виробництво електричного устаткування для автодвигунів і легкових транспортних засобів тощо³⁶⁴. Економічна сфера міста є досить динамічною, що відображається у зменшенні частки обсягу реалізованої продукції переробної промисловості в 1,5 рази та зростанні частки реалізованих нефінансових послуг у 2,7 рази (рис. 4.15).

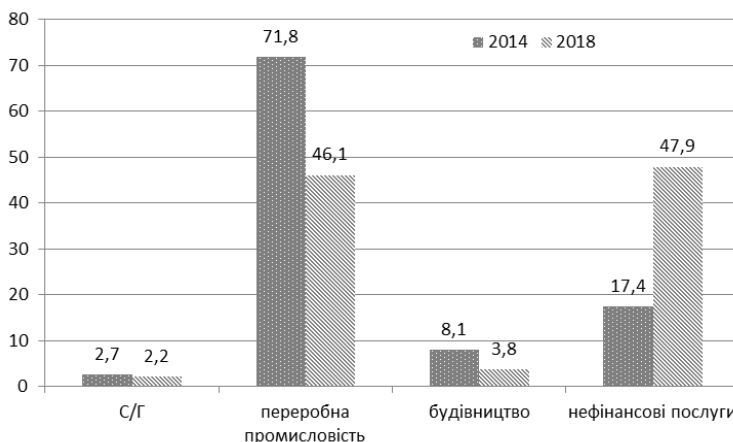

Рис. 4.15. Структурна трансформація видів економічної діяльності м. Чортків, %*

*Джерело: складено за даними³⁶⁵

Основну частку серед не фінансових послуг у економічній діяльності міста займає сектор оптової та роздрібної торгівлі, який займає значну частку у формуванні загального економічного потенціалу міста і у якому працюють понад 30% суб'єктів господарювання (рис. 4.16).

ОМС планують і надалі розвивати сектор торгівлі (зокрема будівництвом сучасного бізнес-хабу «Територія успіху»). Іншим стратегічним напрямом є розвиток промислового сектору (створено Індустріальний парк «Chortkiv-West», який внесено в Реєстр індустріальних парків України №43 від 03.10.2019³⁶⁶) та туристичного кластеру із функціонуванням на базі міста Регіонального центру розвитку туризму³⁶⁷.

³⁶⁴ План місцевого економічного розвитку. Чортківська міська рада. Україна. 2018. URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/nashe-misto/mizhnarodna-spivpratsya/mayors-for-economic-growth-mery-za-ekonomichne-zrostannya/> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁶⁵ Соціально-економічний аналіз Чортківської міської ради Тернопільської області. URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/strategichnyj-plan-rozvytku/> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁶⁶ Впровадження плану місцевого економічного розвитку. Звіт за 1-ше півріччя 2020 року. URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/nashe-misto/mizhnarodna-spivpratsya/mayors-for-economic-growth-mery-za-ekonomichne-zrostannya/> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁶⁷ Стратегічний план розвитку Чортківської міської ради Тернопільської області на 2019-2026 роки. URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/wp-content/uploads/2019/02/Strategichnyj-plan-rozvytku.pdf> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

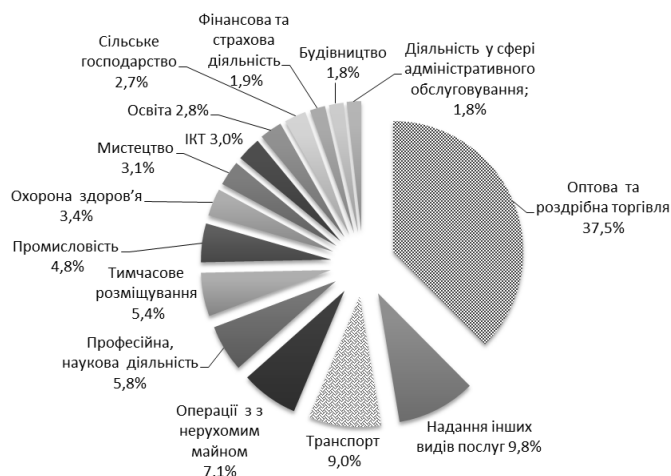

Рис. 4.16. Структура кількості суб'єктів підприємницької діяльності м. Чортків у 2018 р.*

*Джерело: складено за даними³⁶⁸

Місто **Стрий** традиційно було одним із промислово розвинутих центрів Львівської області. Залучення іноземних інвестицій у місті сприяли збільшенню обсягів реалізованої промислової продукції у секторі машинобудування (з 2003 р. у місті працював завод німецької фірми ТзОВ «LEONI Wiring Systems UA (GmbH)»). В ході реалізації реформи адміністративно-територіального устрою завод опинився поза адміністративними межами міста, відтак обсяги реалізованої продукції у галузі машинобудування міста суттєво скоротилися, натомість зросли обсяги від поліграфічної діяльності (рис. 4.17).

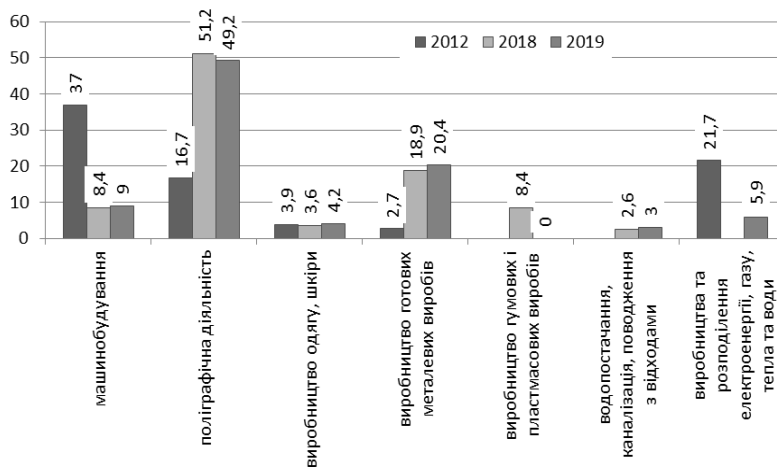

Рис. 4.17. Динаміка зміни структури реалізованої продукції переробної промисловості м. Стрий, %*

*Джерело: складено за даними³⁶⁹

³⁶⁸ Інвестору про місто. URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/investoru/investoru-pro-misto/> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁶⁹ Про виконання програми економічного та соціального розвитку м. Стрия в 2013 році. URL: <http://stryi-rada.gov.ua/report.htm>; Звіт міського голови про проведену роботу за 2019 рік та виконання програми економічного та соціального розвитку м. Стрия в 2019 році. URL: <http://stryi-rada.gov.ua/report-2019.pdf> (дата звернення: 08.06.2021 р.).

Важливого значення у розвитку економіки міста набуває підприємництво – мале та середнє (частка реалізованої продукції малими та середніми підприємствами зросла від 38,15% у 2012 р. до 46,9% у 2019 р.). Найвищу частку за кількістю підприємств малого бізнесу традиційно займає сектор торгівлі, а також інших видів послуг, натомість у секторі промисловості, будівництва та транспорту спостерігається скорочення кількості підприємств (рис. 4.18).

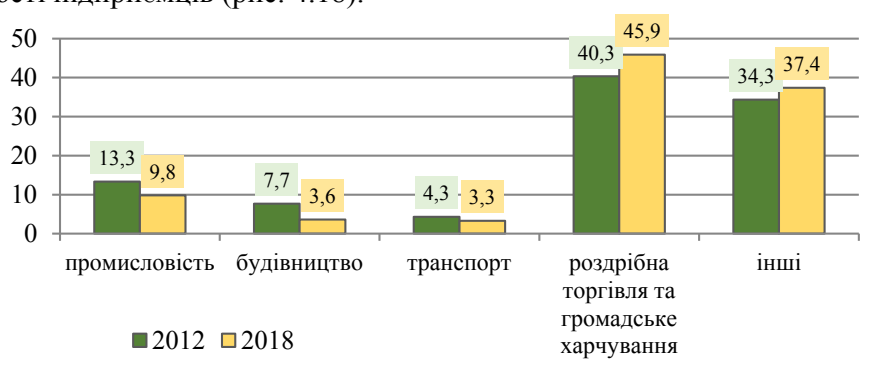

Рис. 4.18. Структура підприємств малого бізнесу за видами діяльності у м. Стрий, %*

*Джерело: складено за даними³⁷⁰

Міста, що спеціалізувалися на туристично-рекреаційних послугах продовжують розвиватися у даному напрямі. Наприклад, у **м. Яремче** ОМС працюють над створенням туристичного бренду, тут зростає кількість готелів, садиб зеленого туризму, кількість ліжок місць у яких збільшилась у 5,5 разів (від 2,6 тис у 2014 р. до 14,2 тис. у 2018 р.) та відвідувачів (рис. 4.19).

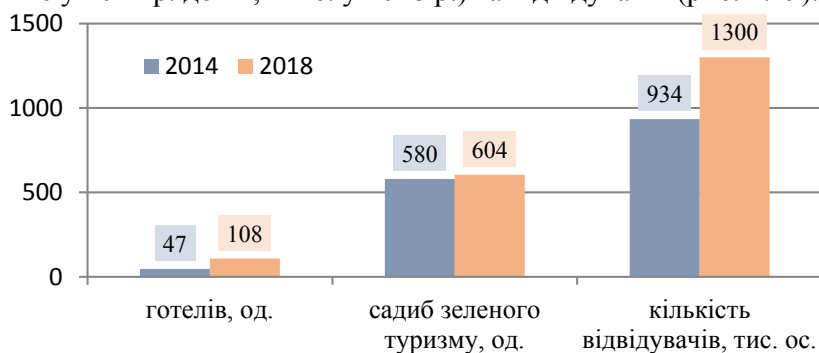

Рис. 4.19. Розвиток туристичного сектору м. Яремче*

*Джерело: складено за даними³⁷¹

³⁷⁰ Про виконання програми економічного та соціального розвитку м. Стрия в 2013 році. URL: <http://stryi-rada.gov.ua/report.htm>; Про виконання програми економічного та соціального розвитку м. Стрия в 2018 році. URL: <http://stryi-rada.gov.ua/report.htm> (дата звернення: 11.06.2020 р.).

³⁷¹ Про Програму економічного та соціального розвитку міста Яремче на 2018 рік URL: https://yaremche.org/files/filez/334_0.pdf (дата звернення: 08.06.2021 р.).

Сервісний напрям розвитку економіки міста простежується ще з 2008 р. (Яремче місто відпочинку, оздоровлення та надання послуг³⁷²), а у 2011 р. частка підприємців, що працювала в роздрібній торгівлі складала 36,2%, у сфері туризму, в тому числі зеленого – 19,7%, деревообробній галузі – 6,8%, у інших видах діяльності сфери послуг – 2,1%.³⁷³ У 2017 р. реалізацією промислової продукції у місті займалося 7 підприємств, 57,1% від загальної кількості яких займалися діяльністю з водопостачання, каналізації та поводження з відходами, 28,5% – виготовленням виробів з деревини, по 7,2% – підприємства з постачання тепла та виробництва асфальтобетону.³⁷⁴ У 2016 р. промисловими видами діяльності займалися 2,3% (32 од.) від загальної кількості фізичних осіб-підприємців. Всі вони були задіяні у переробній промисловості. Сектор тимчасового розміщування та організації харчування залишався найбільш привабливим для іноземних інвесторів (сюди скеровувалось 96% іноземного капіталу). У структурі експорту переважала товарна продукція сировинного напрямку (деревина та вироби з неї). Відсутність у структурі експорту сфери послуг вказує на її орієнтацію на внутрішній ринок та необхідність підвищення якості туристичних послуг для збільшення обсягу відпочиваючих з інших країн (основним споживачем послуг є українці, лише 10 – 12% припадає на представників інших держав (переважають Білорусь та Молдова)³⁷⁵). Основними проблемами розвитку туристичного сектору міста залишаються недостатній рівень: туристичної, сервісної та інформаційної інфраструктури, інформаційної та промоційної підтримки, забезпечення висококваліфікованими кадрами, конкурентоспроможності операторів туристичного ринку (транспорт та сполучення, мобільний зв'язок та Інтернет, інклюзивність туристичних об'єктів)³⁷⁶.

Перспективною для економіки м. Яремче надалі залишається туристично-рекреаційна галузь, що зумовлює майже повну відсутність великих промислових підприємств, а основними суб'єктами розвитку економіки міста залишаються сектори туризму, готельного господарства, торгівлі і послуг (рис. 4.20-4.21).

³⁷² Стратегія соціально-економічного та культурного розвитку міста Яремче та населених пунктів міської ради на період до 2020 року. URL: https://yaremche.org/files/filez/445_1.pdf (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁷³ Розвиток малого та середнього бізнесу Яремчанщини. С. 11. URL: https://yaremche.org/files/filez/informaciya_2009-2012_gg..pdf (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁷⁴ Про Програму економічного та соціального розвитку міста Яремче на 2018 рік. URL: https://yaremche.org/files/filez/334_0.pdf (дата звернення: 08.06.2021 р.).

³⁷⁵ Маркетингова стратегія Яремчанщини. Яремче. 2018. С. 17. URL: https://rada.info/upload/users_files/33309833/70d35dbe18b19469dbccca13a1d7636c.pdf (дата звернення: 10.06.2021 р.).

³⁷⁶ Програма економічного та соціального розвитку міста Яремче на 2019 р. С. 46. URL: https://yaremche.org/files/filez/446_0.pdf (дата звернення: 10.06.2021 р.).

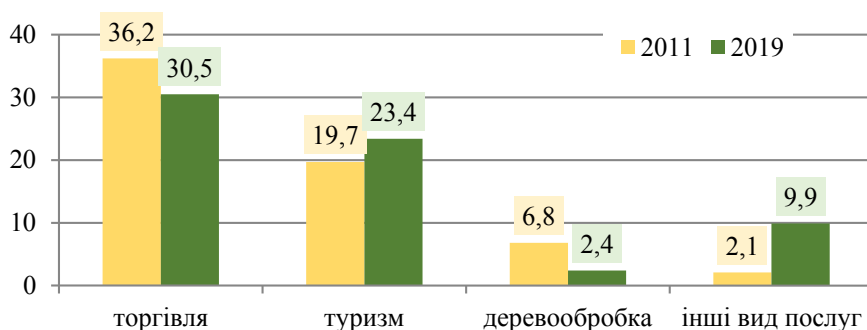

Рис. 4.20. Структура зареєстрованих суб'єктів підприємництва м. Яремче за основним видом діяльності у 2011 р. і 2019 р., %*

*Джерело: складено за даними³⁷⁷

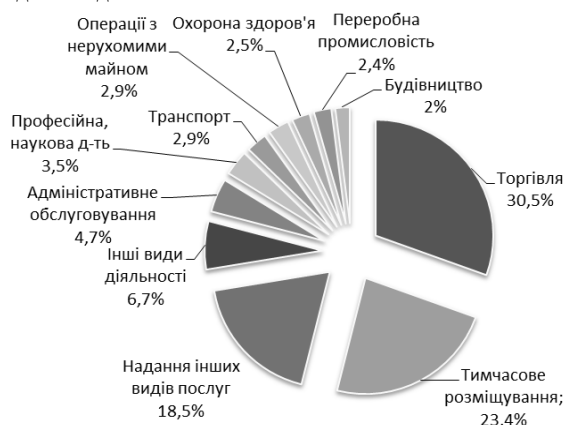

Рис. 4.21. Структура зареєстрованих суб'єктів підприємництва м. Яремче за основними видами діяльності у 2019 р., %*

*Джерело: складено за даними³⁷⁸

В більшості міст обласного значення спостерігається позитивна динаміка економічного розвитку, на що вказують позитивні темпи росту обсягу реалізованої промислової продукції та послуг, темп росту капітальних інвестицій тощо (рис. 4.22).

Міста – обласні центри, є багатофункціональними, де сконцентровано понад 50% людських та фінансово-матеріальних ресурсів відповідних регіонів. Обмеженість доступу до статистичної інформації не дає змоги проаналізувати основні показники діяльності підприємств за видами економічної діяльності на рівні міст обласного значення. Ми можемо виділити лише головні галузі промисловості у розрізі видів діяльності.

За обсягом реалізованої продукції переробна промисловість у містах-обласних центрах займає від 40,2% у Чернівцях до 59,4% у Луцьку. У Луцьку, Івано-Франківську та Чернівцях основну частку у структурі переробної промисловості

³⁷⁷ Програма економічного та соціального розвитку міста Яремче на 2019 р. С. 7. URL: https://yaremche.org/files/filez/446_0.pdf (дата звернення: 09.06.2021 р.).

³⁷⁸ Там само.

займає машинобудування 27,4%, 18,7% та 10,4% відповідно, у Львові та Тернополі переважає харчова промисловість частка якої склала 26,5% та 21,8% відповідно, у Рівному по 10% припадало на текстильне виробництво та харчову промисловість. Як бачимо структура переробної промисловості міст є досить диверсифікованою і жодна з галузей виробництва не досягає 30% (рис. 4.23).

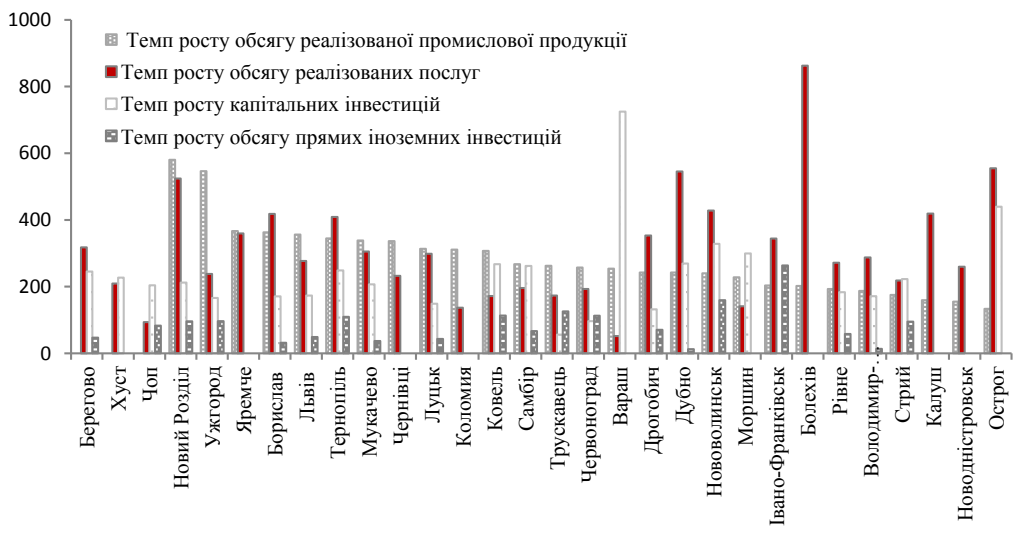

Рис. 4.22. Розвиток економічної діяльності у містах обласного значення Західного регіону України за 2012-2018 рр., %*

*Джерело: складено за даними регіональних управлінь статистики

Якщо проаналізувати товарну структуру зовнішньої торгівлі (експорту) у 2018 р. бачимо, що вона співвідноситься із структурою переробної промисловості. У Івано-Франківську, Луцьку та Ужгороді переважає продукція машинобудування (67,5%, 39,1% та 31,4% відповідно), Львові, Тернополі та Чернівцях продукція харчової промисловості (36,1%, 25% та 31,6% відповідно; рис. 4.24).

Значних структурних трансформацій не відбулося в містах обласного значення, де сформувалася монофункціональна структура промисловості. Аналіз стратегій та планів розвитку міст обласного значення Західного регіону України показав, що не усі міста мають стратегії розвитку, деякі лише працюють над їх формуванням. Стратегічні пріоритети щодо диверсифікації видів економічної діяльності монопрофільних міст не впроваджуються більшістю з них, що пов'язано часто із декларативністю формування стратегічних цілей, відсутністю моніторингу та фінансового забезпечення для виконання поставлених завдань.

Як бачимо з табл. 4.9, відбулося зростання частки переробної промисловості у структурі видів економічної діяльності міст Новий Розділ (+35,1%), Стрий (+10,1%), натомість у містах Дрогобич (-29,8%), Чортків (-25,7%), Луцьк (-33,6%), Львів (-12,6%) тенденція є протилежною, що вказує на переорієнтацію видів економічної діяльності та залучення інвестицій у сферу послуг, орієнтація на інноваційну економіку та розвиток креативного сектору міста.

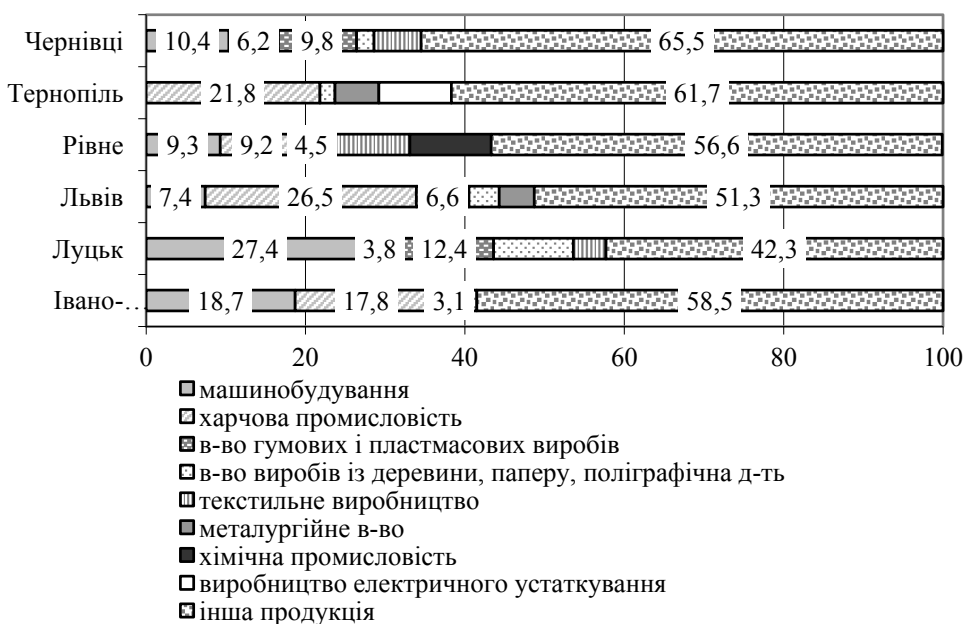

Рис. 4.23. Структура обсягу реалізованої промислової продукції у містах обласного значення Західного регіону України у 2018 р., %*

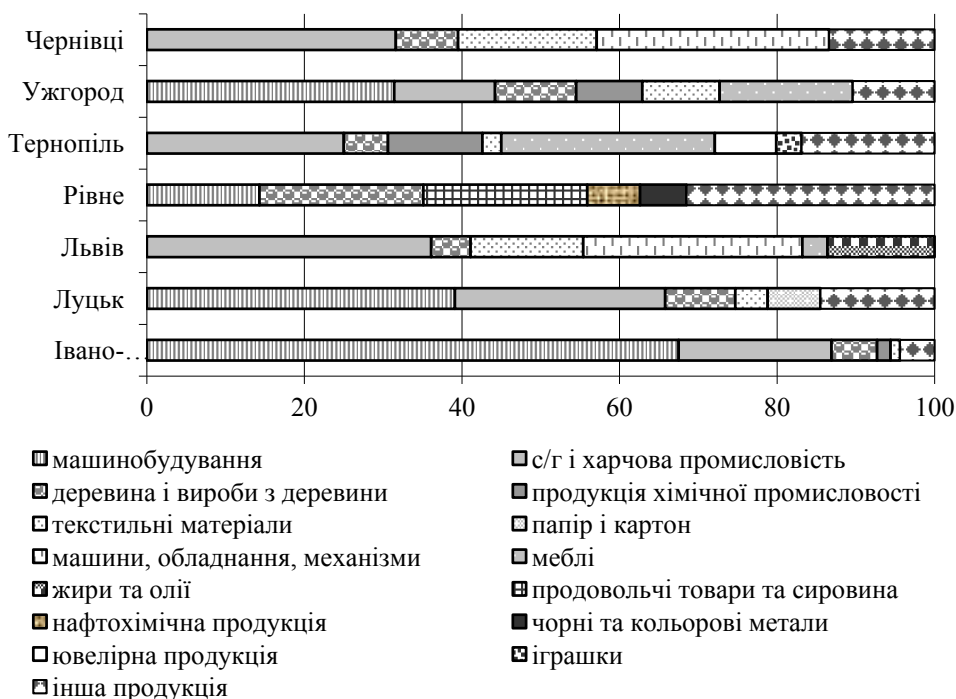

Рис. 4.24 Структура експорту промислової продукції окремих міст обласного значення Західного регіону України у 2018 р., %*

*Джерело: складено за даними регіональних управлінь статистики

Таблиця 4.9

Структурні зміни економічної діяльності у містах Західного регіону України, %*³

Міста/ період	Промисловість											Частка промисловості у структурі економіки у 2018 р. %	Будівництво	Сільське господарство	Послуги				
	Добувна промисловість	Переробна промисловість, в т.ч.	виробництво харчових продуктів	текстильне виробництво, виробництво одягу	виготовлення виробів з деревини та поліграфічна діяльність	виробництво гумових і пластмасових виробів; хімічна промисловість	Металургійне виробництво, в-ве готових металевих виробів, крім машин і устаткування	машинобудування	виробництво меблів	постачання електроенергії, газу, пару та кондиційованого повітря	водопостачання; каналізація, поводження з відходами				Послуги	Охорона здоров'я	Тимчасове розміщення й організація харчування	Операції з нерухомим майном	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування
Дрогобич 2015-2019	-	-29,8/ 50,6 ¹	+3,1/ 16	+0,3/ 15	+3,2/ 12	+4,5/ 23	+1,6/ 13	-1,4/ 1	+2/ 2	+3,5/ 17	-5,4/ 1	32,8	-2,8/ 1,1	-	+12,1/ 36,8	-	-	-	-
Новий Розділ 2010-2018	--	+35,1/ 67,5	-	-	-	-	-25,3/ 0,9	-	-	-35,8/ 31,4	-	85,9	-0,6/ 0,7	-	-0,1/ 4,2	-	-	-	-
Стрий 2013-2019	-	+10,1/ 91,1	-	+0,3/ 4,2	-	-	+16,1/ 20,4	-20,1/ 9	-	-	-	36,4	+2,3/ 2,9	-	-0,1/ 18,2	-	-	-	-
Трускавець 2014-2018 р.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9,6	+1,2/ 1,7	-	-2,1/ 69,3	-17,6/ 38,7	+12,8/ 45,5%	-0,4/ 6,7	+0,61/ 6,1
Червоноград 2014-2018	+7,3/ 31,5	-8,5/ 46	-	-	-	-	-	-	-	-1,4/ 6%	-	50,5	-0,3/ 2,6	-	+2,6/ 16,5%	-	-	-	-
Івано-Франківськ 2016-2018	-	-	+1,2/ 17,8	+0,1/ 0,3	+0,1/2	+1,2/ 3,1	-0,2/ 3,1	+2,3/ 19,7	-	0	-	46,1	+2,8/ 7,7	-	+5,4/ 19,8	-	-	-	-
Буриштин 2015-2018	-	0/100	-	-	-	-	-	-	-	0/ 99,8	0/ 0,1	-	-	-	-	-	--	-	-
Тернопіль 2016-2018	-	-	+24,6/ 44,6	-	-	+8,9/ 16,9	-25,2/ 10,8	+14/ 20	-	-	-	48,4	-1,8/ 6,3	-	-6,9/ 25,1	-	-	-	-
Чортків 2014-2017	-	-25,7/ 46,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-4,3/ 3,8	0/ 2,7	+30,5 ² / 47,9	-	-	-	-
Чернівці 2012-2016	-	-	-0,4/ 10	+0,1/ 7	-	+0,5/ 4	-	+0,2/ 17	-	+0,2/ 48	-	40,0	-1,9/ 4,4	-	+12,2/ 19,7	-	-	-	-
Мукачеве 2015-2019	-	-	-	+1,7/ 6,4	+1,9/ 6,4	-	-	+39/ 79,1	-35,6/ 0	-	-	39,6	+2,4/ 4,3	-	+7,0/ 18,6	-	-	-	-
Луцьк 2014-2018	-	-33,6/ 59,4	-4,1/ 0	-	-6,5/ 10	-4,9/ 12,4%	-	-25,4/ 24,7	-	-	-	44,2	+3,2/ 6,9	-	-8,5/ 18,9	-	-	-	-
Рівне 2015-2019	-	-	+1,1/ 8,8	-	-	-27,4/ 16,7	-	+3,9/ 10,2	-	+15,9/ 42,9	-	43,1	-5,5/ 4,2	-	+7,1/ 24,8	-	-	-	-
Львів 2014-2019	+5,8/ 7,6	-12,6/ 57,8	-7,6/ 26,5	-0,3/ 2,5	-2/ 3,8	+0,8/ 6,6	-0,3/ 4,4	-2,2/ 7,4	-	+7,1/ 32,4	-0,3/ 2,2	43,6	+1,7/ 5,0	-	-0,8/ 23,3	-	-	-	-

¹ 2018 р. ; ² не фінансові послуги; ³Зміна за період / частка на кінець періоду

*Джерело: складено на основі стратегій соціально-економічного розвитку міст за візповідні періоди

Зростання частки добувної промисловості у м. Червоноград (+7,3%) відбулося із одночасним зниженням частки переробної промисловості (-8,5%), що вказує на нарощування обсягів виробництва у видах діяльності із низькою доданою вартістю, поглиблення сировинного напряму розвитку економіки та знижує стратегічні перспективи сталого інноваційного розвитку, а також поглиблює екологічні проблеми регіону.

В структурі економіки мм. Тернопіль, Мукачеве, Рівне, Івано-Франківськ, Чернівці, зросла частка машинобудування (скоротилася в економіці мм. Дрогобич, Новий Розділ, Стрий, Луцьк, Львів), проте іноземні інвестиції скеровуються у підприємства, що відповідають лише за окремі низько технологічні етапи машинобудування, а складання кінцевого продукту із найвищою доданою вартістю відбувається за межами України.

Стратегії усіх міст Західного регіону зорієнтовані та розвиток сектору туризму та рекреації, що пов'язано із наявним природно-історичним та культурним потенціалом міст (табл. 4.10). Однак, реалізація цього завдання потребує розвитку туристичної та супутньої інфраструктури, що вимагає розробки та реалізації відповідних заходів, а також додаткових фінансових вкладень. З цією метою ОМС слід розробляти цільові програми із реальними завданнями та заходами для стимулювання розвитку підприємництва у сфері гостинності.

Таблиця 4.10

Обсяг та структура реалізованих послуг за видами діяльності у м. Львів*

	2015 р.		2016 р.		Зміна структури, в п.
	тис. грн	%	тис. грн	%	
Послуги, усього	16 985 249,3	100	20 971 610,9	100	х
Транспорт, поштова та кур'єрська діяльність	4 119 607,0	24,3	6 998 894,1	33,4	9,1
Операції з нерухомим майном	4 494 370,2	26,5	3 120 007,9	14,9	-11,6
Професійна, наукова та технічна діяльність	1 516 077,4	8,9	1 969 815,9	9,4	0,5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1 944 208,1	11,4	2 291 472,7	10,9	-0,5
Інформація та телекомунікації	2 312 437,1	13,6	3 312 842,6	15,8	2,2
Освіта	712 721,7	4,2	825 042,9	3,9	-0,3
Охорона здоров'я та соціальна допомога	423 704,0	2,5	616 860,8	2,9	0,4
Житлові послуги, організація харчування, мистецтво, спорт, розваги	1 395 120,7	8,2	1 746 254,2	8,3	0,1

*Джерело: складено за³⁷⁹

Містами, економіка яких залишається зорієнтованою на розвиток сери гостинності та туризму залишаються Трускавець, Яремче, Моршин, переорієнтовується на сферу туризму м. Дубно. Формування

³⁷⁹ Про затвердження Плану місцевого економічного розвитку. URL: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/D84EC398BBAD973EC22583AF002D993C?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/D84EC398BBAD973EC22583AF002D993C?OpenDocument).

монофункційності міст на основі сектору туризму несе свої загрози у стратегічному розвитку для економіки, що засвідчила пандемія COVID-2019, відтак розвиток екологічних, інноваційних видів виробництва повинен відбуватися паралельно із розвитком туризму. Таку модель економічного розвитку у стратегічних цілях визначило для себе м. Острого (підвищення ефективності функціонування туристично-рекреаційного комплексу міста, формування інноваційної моделі розвитку (реалізація проєкту «Територія випереджаючого інноваційного розвитку на базі НаУОА та м. Острога»)).³⁸⁰

Основними проблемами розвитку монопрофільних міст Західного регіону України залишаються:

- відсутність бачення напрямів диверсифікації економіки міст у стратегічному аспекті. Аналізуючи особливості розвитку секторів економіки міст обласного значення бачимо відсутність у більшості з них чіткої стратегії розвитку секторів економіки, які б співвідносилися зі світовими економічними процесами та технологічним устроєм (націленість на інновації, зелену і циркулярну економіку тощо), натомість відбувається розвиток галузей, які не потребують значних капіталовкладень та водночас дають швидку віддачу (туризм, сфера гостинності, торгівля та інші сектори сфери послуг).

- підприємництво стає запорукою розвитку та диверсифікації економіки міст. Водночас, на локальному рівні спостерігається відсутність активних та конкретних дій, скерованих на підтримку та розвиток підприємництва, особливо за секторальною пріоритетністю.

- розвиток низькотехнологічних та сировинних секторів промисловості, що не здатні конкурувати на міжнародних ринках і мають низьку додану вартість.

4.3. Аналіз ефективності структурних трансформацій економіки великих міст Західного регіону в контексті пріоритетів формування моделі циркулярної економіки

За прогнозами ООН в найближчі десятиліття населення світу зросте з сучасних 7,7 млрд до 9,7 млрд осіб, а на початку наступного століття може досягнути майже 11 млрд осіб. Разом з цим, до 2050 р. також очікується стрімке зростання світової економіки (більш ніж у 4 рази)³⁸¹, а, незважаючи на різке скорочення об'ємів світового виробництва в 2019 р., викликаних пандемією COVID-19, за прогнозами експертів Світового банку³⁸², очікується

³⁸⁰ Програма економічного та соціального розвитку міста Острога на 2018 рік URL: https://www.ostroh.rv.ua/socio-economic_program; Стратегія розвитку територіальної громади міста Острога. URL: <https://www.ostroh.rv.ua/city/strategy2028> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

³⁸¹ World Population Prospects 2019. Highlights. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). Available at: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf

³⁸² Global Economic Prospects 2020. A World Bank Group Flagship Report. World Bank Group (2020). Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/33748/9781464815539.pdf>

швидке відновлення зростання світової економіки, що сприятиме підвищенню рівня доходу на особу для декількох мільярдів осіб. В умовах домінування лінійної моделі використання ресурсів у світовій економіці, підвищення чисельності населення з високим рівнем доходів зумовить прискорене зростання попиту на природні ресурси, що може спровокувати загострення існуючих соціально-економічних і екологічних проблем, а також утворення нових ризиків для сталого та соціально-економічного розвитку в світі, як в найближчій, так і більш віддаленій перспективі.

Усвідомлення того, що однією із основних умов, яка здатна вберегти від посилення загроз для добробуту людей, конкурентоспроможності бізнесу та погіршення природного навколишнього середовища є переорієнтація економічних систем від зростаючого використання ресурсів для соціально-економічного розвитку до підвищення ефективності їх використання з одночасним зниженням негативного впливу на довкілля від їх використання, підштовхнуло бізнесові, політичні, громадські та наукові структури до переосмислення традиційної моделі економіки. Застосування концепції циркулярної економіки в процесі розвитку національних і регіональних економічних систем є, по суті, практичною реалізацією такої переорієнтації, що сприяє послабленню напруженості в взаємовідносинах між соціально-економічними системами та навколишнім середовищем, а також однією із найважливіших складових Четвертої промислової революції.

Характерними особливостями концепції циркулярної економіки є мінімізація обсягів споживання первинних ресурсів із одночасною максимізацією обсягів ресурсів, які переробляються, що супроводжується загальним зниженням, як обсягів відходів, які направляються на поховання, так і скороченням площ полігонів та неорганізованих звалищ. Застосування основних принципів концепції циркулярної економіки (3R)³⁸³ на всіх етапах планування та розробки товарів дозволяє підвищити тривалість їх життєвих циклів, а також потенціалу для повторного використання, вдосконалення, відновлення та переробки в майбутньому. Переорієнтація з традиційної лінійної моделі економічної системи до системи, яка функціонує на основі концепції циркулярної економіки, сприяє створенню численних нових бізнес-моделей та ринкових ніш (зокрема ресайклінгу, ремануфактурингу, промислового та екологічного дизайну, інжинірингу, шерінгу, сервісу, «платформ для обміну» та продовження терміну служби товарів), внаслідок чого відбувається її структурна трансформація, а вигода від економії ресурсів та оптимізації ланцюгів постачань формує відповідні стимули для бізнесу.

Практичне застосування бізнес-моделей, які ґрунтуються на принципах циркулярної економіки, в різних сферах дозволяє отримати широкий спектр суттєвих вигод соціально-економічного та екологічного характеру. Зокрема, їх впровадження в сфері автомобілебудування, за оцінками європейських

³⁸³ Towards the circular economy; Ellen MacArthur Foundation: UK. (2013). Available at: <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/assets/downloads/publications/Ellen-MacArthurFoundation-Towards-the-Circular-Economy-vol.1.pdf>

експертів³⁸⁴, сприяє скороченню споживання первинних ресурсів на 98%; економії енергії – до 83%; зниження вартості готової продукції – до 40% та викидів CO² (вуглекислого газу) – до 87%. Якщо ж розглядати вигоду від практичної реалізації концепції циркулярної економіки на рівні країн, то загальна річна вигода від циркулярної економіки в Нідерландах у 2012 р. склала 7,3 млрд євро та 54 тис. додаткових робочих місць³⁸⁵, у Великобританії – 12 млрд євро та 500 тис. додаткових робочих місць³⁸⁶.

Україна в умовах сьогодення заходиться на початкових етапах переорієнтації від традиційної лінійної моделі економічної системи до системи, яка функціонує на основі концепції циркулярної економіки. Необхідними умовами для початку виходу на якісно новий рівень ресурсоефективності економічної системи України в найближчому майбутньому є зміна моделі споживання та спеціалізовані технологічні інноваційні рішення, програми державного стимулювання та масштабні інвестиції.

Хоча вичерпний перелік процесів циркулярної економіки досі невизначений, європейські науковці виділяють три основні напрями переходу до циркулярної економіки³⁸⁷:

- ефективне використання первинних ресурсів;
- збереження найвищої вартості матеріалів після залучення до виробничого циклу;
- зміна споживчих моделей (використання товарів).

З практичної точки зору, найбільш показовим напрямом переходу до циркулярної економіки в Україні загалом, а також економічних систем її міст, є напрям ефективного використання первинних ресурсів, який, зокрема, включає такі компоненти як: ефективне використання ресурсів; перетворення відходів у цінну сировину та матеріали; утилізація відходів; повторне використання ресурсів; а також використання відновних джерел енергетики. В зв'язку з цим, у процесі аналізу структурних трансформацій економіки міст обласного значення Західного регіону в контексті пріоритетів формування моделі циркулярної економіки основну увагу сконцентровано на сучасному стані та процесі розвитку сфери поводження з відходами.

Перехід України до економічної системи, яка функціонує на основі концепції циркулярної економіки, є особливо актуальним в зв'язку з зростаючими об'ємами відходів, які часто суттєво переважають окремі

³⁸⁴ Automotive Parts Remanufacturing Market: Global Industry Analysis and Forecast 2016–2024. Persistence Market Research, 2015. Available at: <http://www.persistencemarketresearch.com/market-research/automotive-parts-remanufacturing-market.asp>

³⁸⁵ Opportunities for a circular economy in the Netherlands, 2013. Available at: <https://www.tno.nl/media/8551/tno-circular-economy-for-ienm.pdf>

³⁸⁶ WRAP, Employment and the circular economy: Job creation in a more resource efficient Britain, 2015. Available at: <http://www.wrap.org.uk/sites/files/wrap/Employment%20and%20the%20circular%20economy%20summary.pdf>

³⁸⁷ Rizos, V., Tuokko, K., Behrens, A. The Circular Economy. A review of definitions, processes and impacts. CEPS. Researchreport. № 2017/08, April 2017.

параметри, характерні для розвинених країн. Так, зокрема, в 2019 р. в Україні, за даними Державної служби статистики³⁸⁸, було утворено 441,52 млн тонн відходів, у тому числі відходи первинного виробництва (84,34%), відходи вторинного виробництва (10,07%), відходи сільського господарства (1,8%) та відходи домогосподарств (1,64%). Загальний обсяг утворених відходів у 2019 р. перевищив аналогічний показник 2015 р. на 41,39% або 129,25 млн тонн, середньорічний темп його приросту у 2015-2019 рр. склав 10,04%.

Загальна частка областей Західного регіону (Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської та Чернівецької) в загальнодержавному обсязі утворених відходів у 2019 р. знизилася на 0,77 в.п., порівняно з 2015 р., і склала 1,76 %. Для порівняння, частка Дніпропетровської області в загальнодержавному обсязі утворених відходів у 2019 р. становила 57,13%, а м. Києва – 0,23%. Водночас, сумарна частка міст обласного значення (МОЗ) Західного регіону в звітному періоді знизилася на 0,29 в.п. й склала 0,64 % в обсязі утворених відходів в Україні (в масштабі Західного регіону частка МОЗ була більш вагомою і становила 36,61 %) (рис. 4.25).

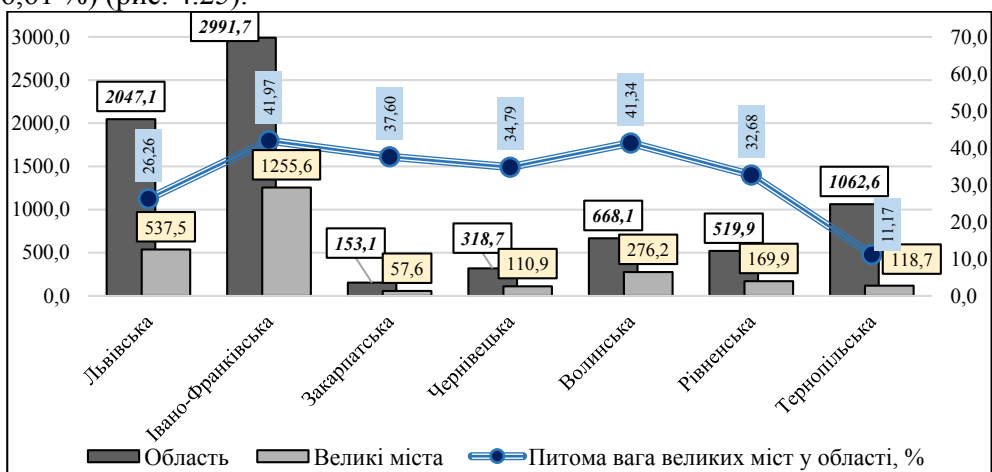

Рис. 4.25. Утворення відходів у містах обласного значення Західного регіону України в 2019 р., тис. тон*

*Джерело: розраховано та побудовано за даними³⁸⁹

Оскільки із загального обсягу відходів у 2019 р. більш як 98,7% (435,6 млн тон) припадає на відходи, що утворилися внаслідок економічної діяльності підприємств та організацій України (в Західному регіоні – 88,4%), частка регіону чи області в цьому обсязі, зважаючи на домінуючу лінійну модель виробництва в Україні, позитивно корелює з показниками його економічної активності (за винятком тих регіонів та міст, в яких налагоджений процес утилізації та перероблення відходів). Як наслідок, специфіка економічної активності

³⁸⁸ Довкілля України. Статистичний збірник, 2018 рік. Державна служба статистики України, Київ, 2019 рік.

³⁸⁹ Там само.

(структура економіки) МОЗ та областей Західного регіону, порівняно з промисловими регіонами, відображається у їх незначній частці в загальному обсязі відходів України. Недостатній розвиток процесів утилізації та перероблення відходів у Західному регіоні, не дозволяє якісно знижувати частку утворених і накопичених відходів, активізуючи при цьому економічну діяльність, зокрема за рахунок елементів циркулярної економіки.

З іншого боку, нижчий рівень утворення промислових відходів, який пов'язаний зі специфікою економічної активності, спричиняє пропорційно нижчий негативний вплив на стан навколишнього середовища. Так, зокрема, в Західному регіоні в 2019 р. було утворено в середньому 5566,6 кг відходів у розрахунку на одну особу, а на 1 км² – 494,2 тонни, що на 46,9% менше за аналогічний показник у розрахунку на особу в Україні та на 35,8% за показник у розрахунку на 1 км². У МОЗ Західного регіону в 2019 р. було утворено в середньому на одну особу 808,5 кг відходів (481,5 кг без врахування м. Бурштин (Івано-Франківська область)), на 1 км² – 1806,9 кг (1070,8 кг без врахування м. Бурштин та м. Червоноград (Львівська область)), що у 6,9 рази менше за загальний показник утворення відходів у розрахунку на 1 особу в Західному регіоні, але в 3,7 рази більше за показник регіону в розрахунку на 1 км².

Висока концентрація населення, підприємств добувної та переробної промисловості в окремих містах регіону (мм. Бурштин, Червоноград, Вараш, Нововолинськ та Тернопіль) супроводжується значним рівнем утворення та накопичення відходів, як в розрахунку на одну особу, так і на 1 км², що не є характерним для більшості міст та регіону в цілому (рис. 4.26).

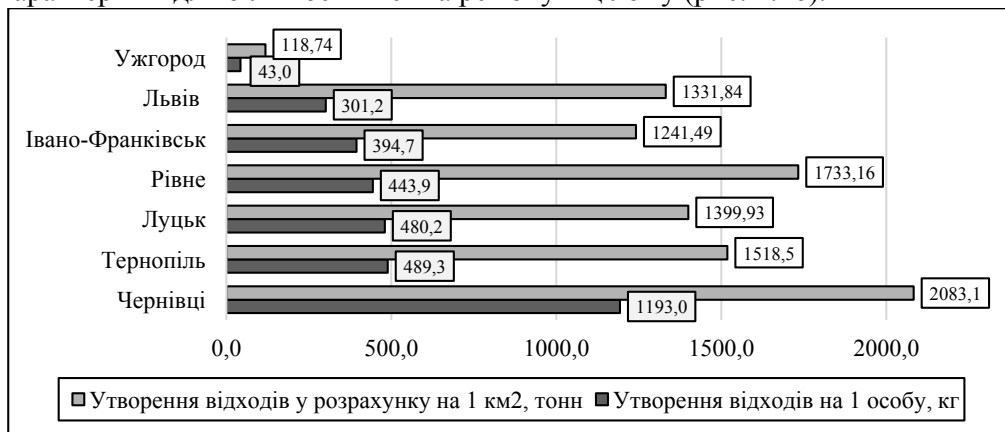

Рис. 4.26. Утворення відходів у обласних центрах Західного регіону України в розрахунку на 1 особу та на 1 км² в 2019 р., тонн*

*Джерело: розраховано та побудовано за даними³⁹⁰

За оцінками Євростату³⁹¹, загальний обсяг утворених відходів у 28 країнах-членах ЄС у 2019 році становив у середньому 5,07 тонни на одного

³⁹⁰ Довідник України. Статистичний збірник, 2018 рік. Державна служба статистики України, Київ, 2019 рік.

³⁹¹ Waste statistics. Eurostat. Data extracted in June 2019. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Waste_statistics. [Accessed September 29, 2019].

мешканця, тоді як в Україні цей показник у 2019 році сягнув 8,32 тонни (10,49 тонни в 2019 році) на одного мешканця, а у МОЗ Західного регіону – 0,81 тонни (в 2019 році).

Зважаючи на те, що концепція циркулярної економіки розглядає відходи як ресурс, а сфера поводження з відходами є однією із її основних компонентів, величину та динаміку індикаторів даної сфери можна вважати одними з найбільш репрезентативних щодо рівня розвитку циркулярної економіки в певній соціально-економічній системі (держави, регіону чи міста). Сфера поводження з відходами в більшості країн включає здебільшого підприємства промислової переробки відходів, сміттєспалювальні заводи та полігони для захоронення відходів. Пріоритетним напрямом поводження з відходами в країнах із найвищим рівнем реалізації принципів циркулярної економіки є їх максимально можлива утилізація, натомість спалення та захоронення максимально обмежуються.

Як один із традиційних способів використання відходів – їх утилізація, являє собою повторне залучення залишкових ресурсів у виробничі процеси для їх подальшого перероблення в нові продукти. В Україні в 2019 р. загальний рівень утилізації відходів склав 24,5% (або 108,12 млн тонн)³⁹², що на 5,1 в.п. менше за аналогічний показник 2015 р. Водночас, загальний рівень спалювання відходів та їх видалення у спеціально відведених місцях склали 0,24 % (або 1,06 млн тонн) та 75,25 % (або 239,0 млн тонн) відповідно, що на 0,12 та 5,22 в.п. більше за аналогічні показники 2015 р.

Високий рівень видалення відходів у спеціально відведених місцях та об'єкти, з їх подальшим захороненням, а також незначний загальний рівень утилізації відходів, які спостерігаються в Україні, переконливо свідчать про невисокий рівень впровадження концепції циркулярної економіки в її соціально-економічній системі. Порівняно з аналогічними показниками країн ЄС-28 у сфері поводження з відходами (утилізація – 45,21%, спалення – 22,24% та видалення у спеціальні місця та об'єкти – 32,55%), в Україні продовжує домінувати традиційна лінійна модель економічної системи, яка знаходиться на початковому етапі переходу до циркулярної економіки (рис. 4.27).

Стан сфери поводження з відходами в Західному регіоні в 2019 р., в контексті вимірів циркулярної економіки, хоча й покращився порівняно з 2015 р. (зростання рівня утилізації відходів на 12,0 в.п. (або на 356,9 тис. тонн); зниження рівня спалювання та видалення відходів у спеціальні місця на 60,9 млн тонн та 190,5 млн тонн відповідно), проте відчутно поступався за основними параметрами концепції циркулярної економіки, як за середнім значенням по Україні, так і порівняно з країнами ЄС.

³⁹² Довкілля України. Статистичний збірник, 2019 рік. Державна служба статистики України, Київ, 2020 рік; Waste statistics. Eurostat. Data extracted in June 2020. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Waste_statistics. [Accessed September 29, 2020].

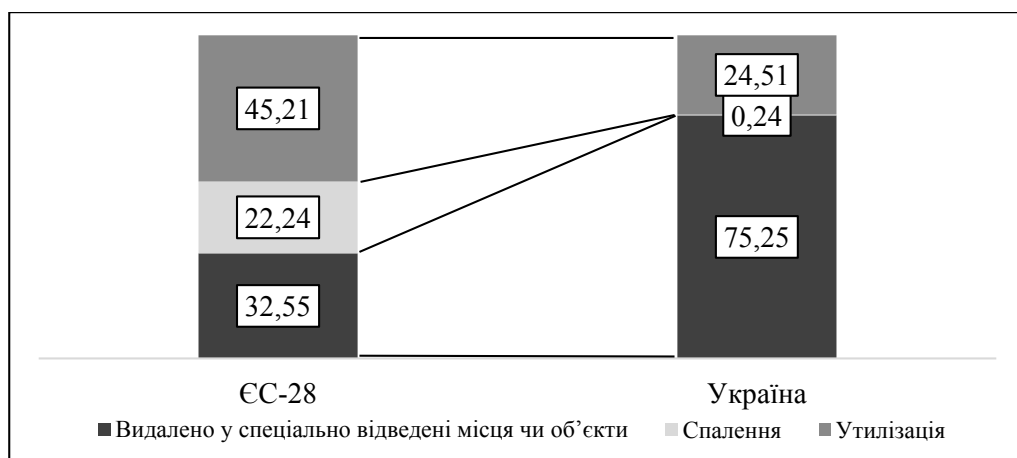

Рис. 4.27. Поводження з відходами в Україні та ЄС-28 у 2019 р., %*

*Джерело: розраховано та побудовано за даними³⁹³

У МОЗ Західного регіону в аналізованому періоді спостерігалися аналогічні тенденції у сфері поводження з відходами, як і в регіоні загалом, за виключенням менш сприятливого структурного співвідношення її основних компонентів у контексті концепції циркулярної економіки. Так, зокрема, у МОЗ містах Західного регіону в 2019 р. виявлено: 1) у 6,3 рази нижчий рівень утилізації відходів, ніж у країнах ЄС-28 та в 3,4 рази нижчий, ніж у середньому по Україні; 2) в 2,7 рази вищий рівень видалення відходів у спеціально відведені місця, ніж у країнах ЄС-28 та на 16,6% вищий, ніж у середньому по Україні (табл. 4.11).

Таблиця 4.11

Структура сфери поводження з відходами в 2015 р. та 2019 рр., %*

Сфера поводження з відходами	ЄС-28		Україна		Західний регіон України		МОЗ Західного регіону	
	2015	2019	2015	2019	2015	2019	2015	2019
Видалено у спеціально відведені місця чи об'єкти	26,04	32,55	70,03	75,25	79,01	79,06	87,72	87,71
Спалення	26,67	22,24	0,36	0,24	4,39	3,65	6,13	5,12
Утилізація	47,29	45,21	29,61	24,51	16,60	17,29	6,15	7,17

*Джерело: розраховано та побудовано на основі³⁹⁴

³⁹³ Довкілля України. Статистичний збірник, 2019 рік. Державна служба статистики України, Київ, 2020 рік; Waste statistics. Eurostat. Data extracted in June 2020. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Waste_statistics. [Accessed September 29, 2020].

³⁹⁴ Там само.

Сучасна структура та стан розвитку сфери поводження з відходами в містах Західного регіону є наслідком комплексу невирішених проблем загальнодержавного, регіонального та муніципального характеру, серед яких варто відзначити наступні:

- відсутність ефективної державної та регіональних стратегій поводження з відходами;
- низька практична ефективність реалізації нормативно-правового забезпечення у сфері поводження з відходами;
- відсутність законодавчих норм, які б дозволили чітко встановлювати та затверджувати тарифи на управління відходами;
- недостатній рівень забезпечення необхідною інфраструктурою для збирання, первинного та вторинного сортування, перероблення та безпечного захоронення відходів;
- недостатня участь з боку бізнесу та відсутність економічних стимулів для переробки відходів;
- недостатній рівень поширення та ефективності систем сортування і роздільного збору відходів серед населення.

Як наслідок, недостатній рівень розвитку сфери поводження з відходами в МОЗ Західного регіону призводить до зростання об'ємів накопичених відходів (рис. 4.28), як у спеціально підготовлених місцях, так і на стихійних звалищах, що негативно впливає на екологічну систему, а також знижує якість життя в розташованих поблизу населених пунктах і житлових районах.

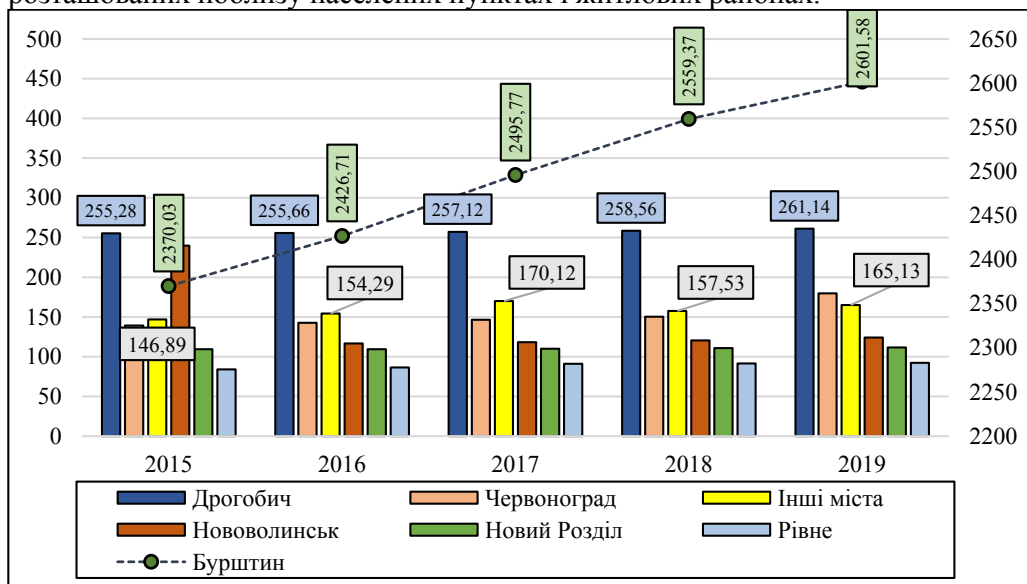

Рис. 4.28. Динаміка обсягу накопичених відходів в розрахунку на 1 особу у містах обласного значення Західного регіону України в 2015-2019 рр., тонн*
*Джерело: розраховано за даними³⁹⁵

³⁹⁵ Довкілля України. Статистичний збірник, 2018 рік. Державна служба статистики України, Київ, 2019 рік.

У 2019 р. в Західному регіоні налічувалося більше 2-х тисяч полігонів та сміттєзвалищ (загальною площею близько 2 тис. га), з яких 713 (35,28%) перевантажені, 722 (35,72 %) не відповідають нормам екологічної безпеки, а 87 – закриті полігони і звалища, які не діють³⁹⁶. У 2019 р. обсяг накопичених відходів великими містами Західного регіону досяг 122,86 млн тонн, що склало 39,81% в загальному обсязі накопичених відходів Західного регіону та 0,80% в загальнодержавному масштабі³⁹⁷. За період 2015-2019 рр. питома вага МОЗ Західного регіону за даним показником в регіоні дещо зросла (на 2,01 в.п.), натомість у масштабі України – знизилася (на 0,2 % пункти).

Найвищий рівень зростання обсягу накопичених відходів серед МОЗ Західного регіону в аналізованому періоді спостерігався у м. Бурштин та м. Рівне – 703,74 тис. тонн та 454,41 тис. тонн у середньому за рік відповідно. За обсягом накопичених відходів у розрахунку на 1 особу в 2019 р. м. Бурштин перевищило усі великі міста Західного регіону разом взяті в 2,8 рази, а за обсягом накопичених відходів у розрахунку на 1 км² випередило найближчих переслідувачів (м. Червоноград та м. Дрогобич) більш ніж у двічі.

Найбільшого прогресу в процесі зниження обсягів накопичених відходів серед МОЗ Західного регіону в аналізованому періоді досягли м. Луцьк (-735,22 тис. тонн) та м. Івано-Франківськ (-1845,92 тис. тонн). Позитивні зрушення у сфері поводження з відходами даних міст відбулися завдяки впровадженню нових муніципальних правил і механізмів поводження з побутовими відходами, а також відкриттю сортувальних станцій. Так, зокрема, на полігоні твердих побутових відходів (ТВП) у селі Брище, що поблизу м. Луцька, в 2016 р. було запущено нову чергу з сучасною сортувальною лінією потужністю близько 50 тис. тонн в рік. Загальна вартість сортувальної лінії, побудованої за кошти приватного інвестора (ТОВ «Група компаній екосорт»), склала 1,3 млн грн³⁹⁸. На сьогодні, за даними відділу інформаційної роботи Луцької міськради, завдяки функціонуванню сортувальної лінії близько 70% ТВП відправляється на переробку. На полігоні ТВП у селі Рибному, який знаходиться поблизу м. Івано-Франківська, з середини 2018 р. функціонує сучасна сортувальна лінія потужністю 50 тис. тонн за 8-годинну зміну. Загальна вартість сортувальної лінії, побудованої за кошти міського та обласного бюджетів, склала 12 млн грн³⁹⁹. Також на даному полігоні функціонує біогазова установка загальною потужністю понад

³⁹⁶ Довкілля України. Статистичний збірник, 2018 рік. Державна служба статистики України, Київ, 2019 рік.

³⁹⁷ Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

³⁹⁸ У Луцьку на полігоні твердих побутових відходів відкрили сміттєсортувальну лінію: Офіційний веб-сайт Інформаційної агенції ZIK: сайт. Режим доступу: https://zik.ua/news/2015/08/06/u_lutsku_na_poligoni_tverdih_pobutovyh_vidhodiv_vidkryly_stittiesortuvalnu_liniyu_613882

³⁹⁹ Під Франківськом запустили лінію сортування сміття: Офіційний веб-сайт Інформаційної агенції Курс: сайт. Режим доступу: https://kurs.if.ua/news/pid_frankivskom_zapratsyuvala_sortuvalna liniya_smitty_a_foto_66513.html/

600 кВт, яка дозволяє щодоби проводити утилізацію 10 тис. тонн небезпечного газу та генерувати близько 11 тис. кВт/год електроенергії⁴⁰⁰.

Непродумана державна політика у сфері управління відходами та відсутність ефективної системи перероблення відходів призвели до того, що понад 70% відходів України (у МОЗ Західного регіону понад 80%) спрямовуються на полігони та несанкціоновані звалища, більшість з яких не відповідають сучасним екологічним нормам. Внаслідок цього економічні системи провідних міст Західного регіону щороку втрачають тисячі тонн цінних ресурсів і матеріалів, що містяться у відходах, та можуть бути повторно введені у виробничий обіг. З іншого боку, динаміка обсягів накопичених відходів у МОЗ Західного регіону дозволяє стверджувати, що вони володіють значним невикористаним потенціалом для розвитку своїх соціально-економічних систем у відповідності з концепцією циркулярної економіки.

Зважаючи на складну ситуацію, що склалася у сфері поводження з відходами в державі, її регіонах та містах, надзвичайно важливо обрати такі пріоритети та напрямки діяльності, які дозволять не лише вивести її з кризового стану та вирішити існуючі проблеми, але й утвердити в ролі головного каталізатора переходу до циркулярної економіки. Зміна концептуальних підходів до поводження з відходами на всіх щаблях суспільної ієрархії в Україні, а також перехід від захоронення відходів до запобігання, зменшення утворення відходів та запровадження сортування, переробки, використання відходів, як матеріальних і енергетичних ресурсів, є ключовими для досягнення позитивного результату в процесі переходу до соціально-економічної системи, сформованої на основі концепції циркулярної економіки.

4.4. Вплив структурних змін в економіці на якість життя населення міст Західного регіону

Головними тенденціями структурних зрушень в національних економіках на сучасному етапі глобалізації є збільшення у загальних обсягах валової доданої вартості частки високотехнологічних галузей промисловості, телекомунікаційних, фінансових та бізнесових послуг, а також соціально-орієнтованих видів економічної діяльності, які визначають стратегічні напрями економічного розвитку як основи посилення конкурентоспроможності розвинених країн. Відповідно, радикальні зміни у глобальному господарстві та досвід реалізації структурної політики розвинених країн обумовлюють необхідність дослідження структурних змін в Україні, зокрема й на регіональному рівні, з метою формування основних напрямів державної політики, орієнтованої на досягнення пріоритетів

⁴⁰⁰ В Івано-Франківській області успішно працює біогазова установка на сміттєзвалищі: Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади: сайт. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ivano-frankivskij-oblasti-uspishno-pracyuye-biogazova-ustanovka-na-smittyezvalishchi>

концепції сталого розвитку: забезпечення стабільності економічної динаміки за умови дотримання соціальних стандартів та підвищення рівня якості життя.

Основним підходом до визначення структурних зрушень в економіці є зміна частки галузей і секторів у структурі валової доданої вартості. При цьому поширена практика використання таких показників: абсолютні, що представляють собою різницю між питомою вагою галузей («абсолютний» приріст питомої ваги, лінійний коефіцієнт «абсолютних» структурних зрушень, квадратичний коефіцієнт «абсолютних» структурних зрушень) та відносні, як співвідношення питомої ваги галузей (темп зростання й темп приросту питомої ваги галузі, лінійний коефіцієнт відносних структурних зрушень й квадратичний коефіцієнт відносних структурних зрушень).⁴⁰¹ Проте, для формування структурної політики на регіональному рівні важливим є не лише аналіз абсолютних та відносних показників, але й оцінка впливу структурних змін в економіці на соціальну складову сталого розвитку.

Упродовж 2012-2017 рр. у структурі валової доданої вартості (ВДВ) Львівської області відбулося збільшення частки промисловості з 17,9% до 22,9%, з подальшим зменшенням до 22% у 2018 р. Таке зростання рівня «індустріалізації» є відносним і має більшою мірою сировинний характер, оскільки частка добувної промисловості і розроблення кар'єрів збільшилася більше ніж удвічі у 2017 р. порівняно з 2012 р. (з 3,4% до 7,5%) і дещо скоротилася у 2019 р. (до 5,5%), а частка переробної промисловості – збільшилася лише з 11% у 2012 р. до 11,5% у 2019 р. (рис. 4.29). За період 2012-2019 рр. також відбулося зменшення частки у ВДВ сільського господарства (з 8,6% до 8,0%) та будівництва (з 5,2% до 4,2%).

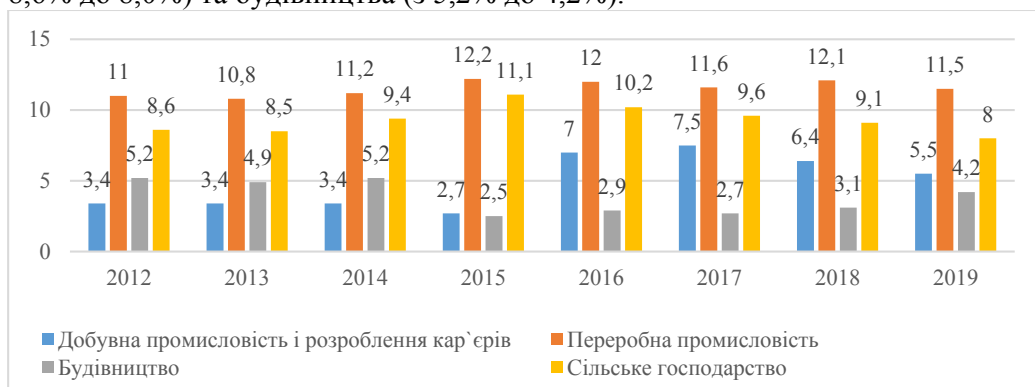

Рис. 4.29. Динаміка частки основних ВЕД у структурі валової доданої вартості Львівської області у 2012-2019 рр., %*

*Джерело: побудовано за⁴⁰²

Поряд з повільними змінами структури промисловості спостерігалось зменшення у загальних обсягах ВДВ частки оптової та роздрібно́ї торгівлі,

⁴⁰¹ Калініна А. Г. Оцінка структурних зрушень в економіці регіонів України. Вісник Приазовського державного технічного університету : зб. наукових праць. 2016. Вип. 31. Т. 1. С. 185-186.

⁴⁰² Валовий регіональний продукт у 2019 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики. Київ, 2020. 152 с., с. 113-129; Валовий регіональний продукт у 2015 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики. Київ, 2017. 137 с., с. 64-70.

ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (з 17,7% до 14,6%); транспортних та складських послуг, поштової та кур'єрської діяльності (з 9,2% до 7,4%); фінансової та страхової діяльності (з 3,4% до 2,4%); освітніх послуг (з 8,4% до 6,2%); охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (з 5,5% до 4,2%). За досліджуваний період у структурі ВДВ відбулося зростання частки інформаційних і телекомунікаційних послуг (з 5% у 2012 р. до 7,6% у 2019 р.) та сектору державного управління й оборони; обов'язкового соціального страхування (з 6,6% до 9,3%). Частка професійної, наукової та технічної діяльності упродовж 6-ти років залишалася на рівні 2%, а у 2019 р. збільшилася до 2,8%, що вважаємо позитивним структурним зрушенням, хоча й незначним за своїм масштабом.

Наведені вище дані свідчать про повільні позитивні структурні зміни у ВДВ Львівської області, які є недостатніми для забезпечення розвитку регіону на засадах інноваційної економіки. У короткостроковому періоді (2018-2019 рр.) відбулося скорочення частки переробної промисловості, яка вважається основною рушійною силою індустріального розвитку. Зниження частки багатьох видів послуг і соціально-орієнтованих видів економічної діяльності при одночасному зростанні частки добувної промисловості свідчить про загрозу деіндустріалізації економіки регіону, що не відповідає завданням побудови постіндустріального суспільства. При цьому необхідно відрізнити «постіндустріалізацію», в основі якої є «об'єктивний процес зменшення вторинного сектору в економіці внаслідок розвитку продуктивних сил на основі науково-технічного прогресу та формування високотехнологічних галузей вторинного і третинного сектору економіки, що обумовило збільшення зайнятості в третинному секторі, тобто в секторі послуг»⁴⁰³, від «деіндустріалізації» – збільшення у ВДВ частки сировинних галузей економіки (аграрного сектору та добувної промисловості) при одночасному скороченні частки переробної промисловості, особливо середньо- і високотехнологічних галузей та сектору послуг.

Наслідки зазначених неефективних трансформацій в економіці Львівської області можуть проявлятися й у негативних тенденціях розвитку соціальної сфери та супроводжуватися погіршенням якості життя населення міст обласного значення.

Для підтвердження чи спростування гіпотези проведемо оцінку впливу структурних змін в економіці міст обласного значення на якість життя мешканців. Дослідження проведемо за допомогою методу регресійного аналізу панельних даних, де у якості залежної змінної використаємо почергово кожен з показників якості життя, а незалежні змінні – показники, що безпосередньо чи опосередковано характеризують структурні зрушення в економіці міст обласного значення (табл. 4.12).

⁴⁰³ Прушківська Е. В. Неоіндустріалізація як процес оновлення вторинного сектору економіки в період економічної нестабільності. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2013. Вип. 28. Т 1. С. 194.

Таблиця 4.12

Характеристика змінних дослідження*

Показники якості життя		Показники структурних змін	
Позначення	Назва	Позначення	Назва
<i>Zabrud_atm</i>	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення у розрахунку на 1 кв. км, т	<i>Pr_invest</i>	Прямі іноземні інвестиції (ІІІ) у розрахунку на одну особу, дол. США
<i>Vidchody</i>	Утворення відходів, т на 1 км кв.	<i>Kap_invest</i>	Капітальні інвестиції у розрахунку на 1000 осіб
<i>Shtat_prac</i>	Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	<i>Invest_zhytl</i>	Частка інвестицій у житлове будівництво у загальному обсязі капітальних інвестицій, %
<i>Bezrobit.</i>	Кількість зареєстрованих безробітних, осіб	<i>Invest_ekolog</i>	Частка інвестицій на охорону довкілля у загальному обсязі капітальних інвестицій, %
<i>Zabezp_zhytl</i>	Забезпеченість населення житлом, м кв. на одну особу	<i>Pidpr.</i>	Кількість підприємств на 10 тис. населення, одиниць
<i>Gar_voda</i>	Рівень обладнання загальної площі житлового фонду гарячим водопостачання, %	<i>Prac_mp</i>	Частка працівників малих підприємств (МП) в загальній кількості зайнятих на підприємствах, %
<i>Kanaliz.</i>	Рівень обладнання загальної площі житлового фонду каналізацією, %	<i>Kilk_mp</i>	Частка МП в загальній кількості підприємств, %
<i>Shchiln_nasel</i>	Щільність наявного населення, осіб на 1 кв. км	<i>Prod_mp</i>	Частка продукції МП у загальних обсягах реалізованої продукції підприємств, %
<i>Kilk_nasel</i>	Середньорічна кількість населення, тис. осіб	<i>Prod_vsp</i>	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) ВСП, млрд грн
<i>Smertn.</i>	Коефіцієнт смертності (кількість померлих на 1000 осіб населення)	<i>Zhytlo</i>	Прийняття в експлуатацію житла (кв.м на 1000 осіб)
<i>Likari</i>	Кількість лікарів на 10 тис. населення	<i>Opt_tovar</i>	Обсяг оптового товарообороту, млн грн
<i>Krymin_zl</i>	Зареєстровані кримінальні злочини	<i>Posluhy</i>	Обсяг реалізованих послуг, млн грн

*Джерело: складено автором

Для регресійного аналізу було використано річні панельні дані показників соціально-економічного розвитку міст Львівської області за 2012-2018 рр. (додаток Е, табл. Е.1, табл. Е.2). Фактичні значення показників якості життя населення та структурних змін в економіці за сім років, отримані в базі даних Головного управління статистики у Львівській області, було прологарифмовано.

Результати регресійного аналізу панельних даних (табл. 4.13) свідчать, що існує достатній зв'язок між показниками стану довкілля та незалежними

змінними, які характеризують структурні зрушення в сфері інвестицій та підприємницької діяльності міст Львівської обл. (величина R^2 знаходиться в інтервалі від 0,6 до 0,9). Коефіцієнт детермінації вказує на те, що стан екологічної складової якості життя більше ніж на 60% залежить від змін у структурі інвестицій та підприємництва.

Таблиця 4.13

Вплив структурних змін в економіці на показники якості довкілля в містах обласного значення Львівської області у 2012-2018 рр.

Факторні ознаки	Залежна змінна	
	<i>Zabrud atm</i>	<i>Vidchody</i>
Кількість спостережень	63	63
Постійна величина	12,129*** (2,376)	14,787*** (1,476)
<i>Pr_invest</i>	-	-0,489*** (0,161)
<i>Kap_invest</i>	-0,668*** (0,175)	-1,070*** (0,173)
<i>Invest_ekolog</i>	0,331*** (0,038)	-
<i>Prac_mp</i>	-2,506*** (0,518)	-
<i>Prod_mp</i>	1,611*** (0,312)	-
<i>Opt_tovar</i>	-	0,549*** (0,065)
R	0,81	0,79
R^2	0,66	0,63

* - рівень статистичної помилки 10%; ** - рівень статистичної помилки 5%;

*** - рівень статистичної помилки 1%.

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики у Львівській області (додаток Е, табл. Е.1, табл. Е.2)

У містах Львівської області упродовж досліджуваного періоду капітальні інвестиції в економіку сприяли зменшенню викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення та обсягів утворених відходів. Поряд з істотним збільшенням обсягів капітальних інвестицій у розрахунку на 1000 мешканців за період з 2012 р. по 2019 р. (у містах Бориславі, Львові, Новому Роздолі – у 2 рази, в Самборі, Стрию – у 2,5 рази, в Моршині – втричі) спостерігалось зменшення показників, що характеризують забруднення довкілля. Так, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення за досліджуваний період у Бориславі зменшилися з 12,8 до 8,7 т/км², у Моршині – з 28,4 до 7,1 т/км², у Новому Роздолі – з 28,8 до 0,5 т/км², у Трускавці – з 5,5 до 4,0 т/км². Також відбулося зменшення обсягів щорічно утворених відходів у Бориславі – з 322,8 до 45,9 т/км², у Львові – з 1939,9 до 1428,4 т/км², у Новому Роздолі – з 345,6 до 62,1 т/км².

Як видно з таблиці 4.13, збільшення ПП у розрахунку на одну особу також обумовило зменшення утворених протягом року відходів. Вплив ПП на викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин не виявлений, що вказує

на їх незначну роль через істотне зменшення обсягів, наприклад, у м. Бориславі – з 140,6 дол. США на одну особу у 2012 р. до 48,1 дол. США у 2018 р., у Львові – відповідно з 1077,3 до 528 дол. США на одну особу, у Моршині – з 241,2 до 73 дол. США на одну особу. Найбільший обсяг ПП та їх позитивна динаміка (збільшення за досліджуваний період з 1202,9 до 1587,9 дол. США на одну особу) спостерігалися у м. Трускавці, але впливу на показник викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення не виявлено з огляду на інвестування в рекреаційну сферу, що обумовлює також один з найнижчих в регіоні рівень забруднення атмосферного повітря. При цьому зауважимо, що збільшення частки інвестицій на охорону довкілля у загальному обсязі капітальних інвестицій супроводжується збільшенням забрудненості атмосферного повітря і не впливає на обсяги утворених щороку відходів, що пояснюється надзвичайно малими обсягами цих інвестицій та неефективним або нецільовим їх використанням.

Зростання обсягів оптового товарообороту прямо впливає на кількість утворених упродовж року відходів, оскільки збільшення товарів ввезених з інших регіонів чи країн та вироблених на території регіону призводить до накопичення використаних упакувань, тари, автомобільних покришок вантажних автомобілів за відсутності підприємств з переробки відходів.

За результатами панельної регресії (табл. 4.14) виявлено щільний зв'язок ($R=0,98$) між показником середньооблікової кількості штатних працівників, який певною мірою характеризує зайнятість населення, та незалежними змінними, що характеризують структуру інвестицій (капітальні інвестиції у розрахунку на 1000 осіб, частка інвестицій на охорону довкілля у загальному обсязі капітальних інвестицій) та сферу підприємництва (обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) великими і середніми підприємствами). При цьому, зміни чисельності штатних працівників у 2012-2018 рр. на 97% залежали саме від зміни зазначених показників ($R^2=0,97$). Збільшення обсягів капітальних інвестицій та частки інвестицій на охорону довкілля призводить до зменшення чисельності штатних працівників, що обумовлене покращенням технічного рівня підприємств в результаті впровадження нових технологій, в тому числі й ресурсозберігаючих. Водночас, нарощення обсягів випущеної продукції великими і середніми підприємствами обумовлює збільшення чисельності штатних працівників, що пояснюється частковою детінізацією зайнятості на цих підприємствах за умов збільшення масштабів виробництва та покращення фінансового стану. Крім цього, частина працівників, які були оформлені як ФОП або на умовах трудового договору, переходять у категорію штатних. При цьому, не виявлено вплив зайнятості в малих підприємствах та розвитку сфери послуг на кількість штатних працівників.

Разом з тим, виявлено достатній зв'язок ($R=0,83$) між кількістю зареєстрованих безробітних і такими незалежними змінними, як частка працівників МП в загальній кількості зайнятих на підприємствах, обсяги реалізованої продукції ВСП та обсяги реалізованих послуг. Майже на 70%

зміна рівня безробіття пояснюється вказаними чинниками. Збільшення частки зайнятих у МП має прямий зв'язок із збільшенням рівня зареєстрованого безробіття, що можна пояснити високою плинністю кадрів на цих підприємствах внаслідок невідповідності реальних умов праці тим умовам, які були попередньо задекларовані працедавцем, а також відносною простотою і швидкістю процедури припинення діяльності МП або реорганізації, внаслідок чого звільняється значна кількість працівників. Враховуючи, що частка МП в загальній кількості підприємств становить від 80% у м. Моршині до 93-95% в інших містах обласного значення Львівщини, масштаби розглянутого явища можуть бути значними.

Таблиця 4.14

Вплив структурних змін в економіці на показники зайнятості населення в містах обласного значення Львівської області у 2012-2018 рр.*

Факторні ознаки	Залежна змінна	
	<i>Shtat prac</i>	<i>Bezrobit.</i>
Кількість спостережень	63	63
Постійна величина	5,454*** (0,621)	3,328*** (0,598)
<i>Kap_invest</i>	-0,354*** (0,033)	-
<i>Invest_ekolog</i>	-0,078*** (0,009)	-
<i>Prac_mp</i>	-	1,359*** (0,156)
<i>Prod_vsp</i>	0,327*** (0,041)	0,611*** (0,083)
<i>Posluhy</i>	-	-0,290*** (0,084)
R	0,98	0,83
R ²	0,97	0,69

* - рівень статистичної помилки 10%; ** - рівень статистичної помилки 5%;

*** - рівень статистичної помилки 1%.

Джерело: розраховано автором розраховано автором за даними Головного управління статистики у Львівській області (додаток Е, табл. Е.1, табл. Е.2)

Звернемо увагу на існування прямого зв'язку між збільшенням кількості зареєстрованих безробітних та зростанням обсягів реалізованої продукції ВСП, оскільки в умовах покращення технічного рівня підприємств (про що свідчить зростання продуктивності праці в декілька разів у всіх містах, крім Дрогобича) частина працівників звільняється роботодавцем. Крім цього, такі результати регресійного аналізу можна пояснити тим, що обсяги реалізованої продукції щороку зростають у фактичних цінах в національній грошовій одиниці, однак у перерахунку в долари США це зростання не таке істотне (Новий Розділ, Самбір) або навіть відбулося зменшення порівняно з 2012 р. (Борислав, Дрогобич, Львів, Моршин, Стрий, Трускавець, Червоноград). Тобто, спостерігається фактичне скорочення виробництва, що і обумовлює збільшення рівня безробіття.

Як позитивну тенденцію можемо відзначити розвиток сфери послуг, збільшення обсягу реалізації яких сприяє зменшенню кількості зареєстрованих

безробітних. Більшість видів послуг (крім фінансових, наукових та ІТ) не потребують тривалого часу для перепідготовки працівника та не вимагають практичних навичок при працевлаштуванні (торгівля, туризм, страхування), тому реалізація програм перепідготовки кадрів службою зайнятості пришвидшує працевлаштування безробітних у сфері послуг.

Результати лінійної регресії панельних даних дозволили виявити достатній зв'язок ($R=0,82$) між забезпеченістю населення житлом та структурними змінами у підприємництві міст обласного значення Львівської області (табл. 4.15). Збільшення кількості підприємств у розрахунку на 10 тис. населення сприяє зростанню рівня забезпеченості житлом мешканців міст обласного значення, оскільки створюються робочі місця, збільшується зайнятість населення та покращується майновий стан сімей та їхня платоспроможність на ринку нерухомості. З цієї точки зору важливою є зайнятість у малому бізнесі, оскільки існує прямий зв'язок забезпеченості населення житлом та часткою працівників малих підприємств у загальній кількості зайнятих на підприємствах.

Таблиця 4.15

Вплив структурних змін в економіці на показники житлових умов населення в містах обласного значення Львівської області у 2012-2018 рр.

Факторні ознаки	Залежна змінна		
	<i>Zabezp zhytl</i>	<i>Gar voda</i>	<i>Kanaliz</i>
Кількість спостережень	63	63	63
Постійна величина	15,83*** (3,111)	6,890*** (0,380)	4,324*** (0,090)
<i>Pr_invest</i>	-	-	0,061*** (0,010)
<i>Kap_invest</i>	-	-0,120*** (0,028)	-
<i>Invest_zhytl</i>	-	-	-0,013*** (0,004)
<i>Invest_ekolog</i>	-	-	0,018*** (0,003)
<i>Pidpr.</i>	0,261*** (0,032)	-	-
<i>Prac_mp</i>	0,165*** (0,044)	-0,715*** (0,084)	-0,155*** (0,030)
<i>Kilk_mp</i>	-3,165*** (0,704)	-	-
<i>Prod_mp</i>	-	0,242*** (0,049)	0,110*** (0,019)
<i>Prod_vsp</i>	-0,046*** (0,009)	0,102*** (0,012)	0,016** (0,006)
R	0,82	0,84	0,88
R ²	0,68	0,71	0,78

* - рівень статистичної помилки 10%; ** - рівень статистичної помилки 5%;

*** - рівень статистичної помилки 1%.

Джерело: розраховано автором розраховано автором за даними Головного управління статистики у Львівській області (додаток Е, табл. Е.1, табл. Е.2)

Спостерігається обернена залежність між забезпеченістю житлом та часткою МП в загальній кількості підприємств, що можна пояснити

поширеною практикою реєстрації фіктивних фірм, підприємств, які реально не працюють та не впливають на покращення матеріального стану працівників. Збільшення обсягу реалізованої продукції великими і середніми підприємствами має обернений вплив на забезпеченість населення житлом, оскільки цей показник фактично відображає збільшення обсягів споживання в суспільстві, що виключає або зменшує здатність мешканців до заощадження коштів, які можуть бути використані для покращення житлових умов. При цьому не виявлено зв'язку між залежною змінною (*Zabezp_zhytl*) та структурними змінами в інвестуванні, що свідчить про переважне спрямування прямих іноземних інвестицій та капітальних інвестицій в інші сфери економічної діяльності, і, водночас, підтверджує неістотність існуючих обсягів капітальних інвестицій у житлове будівництво для зміни ситуації щодо забезпеченості населення житлом.

За результатами дослідження виявлено обернений зв'язок між рівнем обладнання загальної площі житлового фонду гарячим водопостачанням і капітальними інвестиціями, та встановлено відсутність зв'язку між залежною змінною і структурою інвестицій, зокрема їх часткою у житлове будівництво. Це пояснюється тим, що у Львівській області у 2019 р. найбільше коштів інвестовано у машини, обладнання та інвентар (30,2%), нежитлові будівлі (17,5% відповідно), інженерні споруди (18,1%), транспортні засоби (10%), а частка інвестицій у житлове будівництво в загальних обсягах капітальних інвестицій зменшилася з 31,7% у 2014 р. до 17,4% у 2019 р.⁴⁰⁴ і є недостатньою для покращення забезпеченості населення гарячим водопостачанням.

Обернений зв'язок також виявлено між залежною змінною та часткою працівників МП в загальній кількості зайнятих на підприємствах, що свідчить про низьку спроможність цих працівників до покращення своїх умов проживання через недостатній рівень доходів або інші пріоритети у розподілі видатків (реінвестування бізнесу, будівництво нового житла або переїзд до обласного центру). Разом з цим, варто звернути на пряму залежність рівня забезпеченості населення гарячим водопостачанням від частки продукції МП у загальних обсягах реалізованої продукції та обсягу реалізованої продукції великими і середніми підприємствами, частина якої власне і використовується для проведення ремонтних робіт в помешканнях для покращення житлових умов населення.

Як видно з даних таблиці 4.15, найбільш істотний зв'язок структури інвестицій виявлений з таким показником житлових умов населення як рівень обладнання загальної площі житлового фонду каналізацією. При цьому, збільшення обсягів ПП на одну особу та частки інвестицій на охорону довкілля у загальному обсязі капітальних інвестицій сприяють покращенню умов водовідведення з помешкань.

Зростання частки інвестицій у житлове будівництво у загальному обсязі капітальних інвестицій має обернений вплив на рівень забезпеченості житла каналізацією, що пояснюється значними масштабами індивідуального житлового будівництва, при якому житло не завжди підключається до системи

⁴⁰⁴ Капітальні інвестиції за видами активів у Львівській області у 2019 р. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/Saveshow.asp.

загального водовідведення (у 2019 р. у Львівській обл. частка коштів населення, витрачених на індивідуальне житлове будівництво, у загальній структурі капітальних інвестицій склала 5,6%, що незначно поступається частці коштів населення, вкладених у будівництво власних квартир, – 7,5%⁴⁰⁵).

Залежність між рівнем обладнання загальної площі житлового фонду каналізацією та часткою працівників МП в загальній структурі зайнятості на підприємствах є оберненою, а збільшення частки продукції МП у загальних обсягах реалізованої продукції підприємств та обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) ВСП прямо впливає на залежну змінну (*Kanaliz*), що узгоджується із описаною вище залежністю рівня обладнання житлового фонду гарячим водопостачанням від зміни зазначених показників та наданим поясненням цих процесів.

У результаті дослідження впливу структурних трансформацій в економіці на демографічну складову якості життя населення не виявлено взаємозв'язку між коефіцієнтом народжуваності та незалежними змінними, поданими у табл. 4.12.

Достатній ($R=0,76$; $(F(4,58)=20,33)$) зв'язок виявлено між щільністю населення та показниками, що характеризують зміни у структурі підприємництва (табл. 4.16). При цьому, на зниження щільності населення в містах обласного значення у досліджуваному періоді найбільше впливало збільшення частки працівників МП в загальній кількості зайнятих на підприємствах та частка продукції МП у загальних обсягах реалізованої продукції підприємств, що певною мірою пояснюється відносною свободою підприємців щодо вибору місця проживання і переїзду за межі міст в індивідуальні котеджі чи будинки в селищах міського типу. Це підтверджується прямим, але не істотним впливом введення житла в експлуатацію на щільність населення в містах обласного значення, що свідчить про недостатні обсяги житлового будівництва та неспроможність працівників МП придбати нове житло в місті для розв'язання проблеми забезпеченості ним. Разом з цим звернемо увагу, що зміна щільності населення в досліджуваних містах лише на 58% пояснюється залежністю від розглянутих змінних.

Спостерігається щільний ($R^2=0,96$) прямий зв'язок між кількістю населення в містах обласного значення та часткою МП в загальній кількості підприємств, що дозволяє зробити висновок про істотний позитивний вплив на демографічну ситуацію збільшення в структурі підприємництва частки малого бізнесу, яка, своєю чергою, свідчить про більше можливостей щодо працевлаштування та підвищення доходів населення і, відповідно, покращення рівня життя.

Збільшення обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) великими і середніми підприємствами, а також обсягу реалізованих послуг прямо впливає на зростання чисельності населення в містах обласного значення, оскільки характеризує підвищення рівня якості життя: нарощення масштабів виробництва ВСП, можливість працевлаштування на цих підприємствах,

⁴⁰⁵ Капітальні інвестиції за джерелами фінансування у Львівській області у 2019 р. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/Saveshow.asp.

розвинена інфраструктура та забезпеченість послугами. Це приваблює мешканців з інших міст та регіонів, які мігрують до міст обласного значення Львівської обл. Наприклад, у 2019 р. сальдо міжрегіональної міграції у м. Львові становило 2549 осіб (у 2017р. 1731 особа), у Стрию – 467 осіб, Трускавці – 31 особа⁴⁰⁶.

Разом з цим, збільшення обсягів капітальних інвестицій у розрахунку на 1000 осіб призводить до зменшення чисельності населення за інших рівних умов, оскільки модернізація підприємств обумовлює звільнення працівників та, як наслідок, їхній переїзд до інших міст чи регіонів у пошуках роботи. З іншого боку, капітальні інвестиції у розширення виробництва значною мірою погіршують екологічну ситуацію через збільшення шкідливих викидів в атмосферне повітря та накопичення відходів I-III класів небезпеки, що призводить до зростання смертності і скорочення чисельності населення (див. 4-й стовпчик табл. 4.16). Це пов'язано з невисоким технічним рівнем впроваджуваних технологій та їх екологічною небезпечністю внаслідок недотримання екологічних вимог експлуатації.

Таблиця 4.16

Вплив структурних змін в економіці на показники демографічної ситуації в містах обласного значення Львівської області у 2012-2018 рр.

Факторні ознаки	Залежна змінна		
	<i>Shchiln nasel</i>	<i>Kilk nasel</i>	<i>Smertn.</i>
Кількість спостережень	63	63	63
Постійна величина	8,827*** (0,313)	-59,8*** (9,651)	2,284*** (0,133)
<i>Pr_invest</i>	-	-	-0,077*** (0,014)
<i>Kap_invest</i>	-	-0,391*** (0,077)	0,059*** (0,015)
<i>Invest_zhytl</i>	-	-	0,035*** (0,005)
<i>Kilk_mp</i>	-	14,58*** (2,048)	-
<i>Prac_mp</i>	-0,811*** (0,159)	-	-
<i>Prod_mp</i>	-0,441*** (0,108)	-	-
<i>Prod_vsp</i>	0,170*** (0,026)	0,489*** (0,047)	-
<i>Zhytlo</i>	0,053*** (0,015)	-	-
<i>Posluhy</i>	-	0,117** (0,054)	-
R	0,76	0,96	0,73
R ²	0,58	0,93	0,53

* - рівень статистичної помилки 10%; ** - рівень статистичної помилки 5%;

*** - рівень статистичної помилки 1%.

Джерело: розраховано автором розраховано автором за даними Головного управління статистики у Львівській області (додаток Е, табл. Е.1, табл. Е.2)

⁴⁰⁶ Населення Львівської області у 2017 р. Статистичний збірник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2018. 121 с. С.103; Сальдо міграції у містах Львівської області у 2019 р. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/Saveshow.asp.

Варто підкреслити, що скорочення чисельності населення в містах обласного значення Львівської обл. на 93% пояснюється саме змінами в структурі підприємництва та інвестицій.

У результаті дослідження виявлено достатній ($R=0,73$; ($F(3,59)=22,79$) зв'язок між рівнем смертності та структурними змінами в інвестиціях. Обернений вплив прямих іноземних інвестицій на коефіцієнт смертності, поряд з прямою залежністю цього показника від капітальних інвестицій та часткою в них інвестицій на житлове будівництво пояснимо вищим технологічним рівнем підприємств, які створені та працюють за участі іноземних інвесторів, та дотриманням екологічних вимог, в результаті чого зменшується шкода довкіллю і негативний вплив на здоров'я мешканців міст. Але структурні зміни інвестицій лише на 53% обумовлюють рівень смертності в містах обласного значення Львівської обл., оскільки крім економічних важливими чинниками тривалості життя є і психологічні, які в цьому дослідженні не бралися до уваги.

Одним з показників якості життя населення є кількість лікарів на 10 тис. мешканців, який, за результатами нашого дослідження, прямо залежить від обсягів прямих іноземних інвестицій (на одну особу) та від кількості великих і середніх підприємств на 10 тис. населення (рівняння (4.1)).

$$Likari = 2,358 + 0,206 * Pr\_invest + 0,488 * Kilk\_vsp \quad (4.1)$$

Коефіцієнт кореляції ($R=0,78$) дозволяє вважати зв'язок між залежною та незалежними змінними достатнім, а критерій Фішера ($F(2,60)=47,78$) підтверджує адекватність отриманої лінійної моделі. Рівень статистичної помилки менше 1%. Коефіцієнт детермінації ($R^2=0,61$) показує, що 61% дисперсії відклику залежної змінної пояснюється зміною обсягів ПІІ та кількості ВСП. Особливо яскраво простежується залежність кількості лікарів від обсягів ПІІ в курортних містах Львівської обл. Так, у Моршині та Трускавці чисельність лікарів у розрахунку на 10 тис. населення у 2012 р. була найбільшою в регіоні (334 та 143 відповідно). За період з 2012 р. до 2019 р. цей показник зменшився до 61 в Моршині та 84 в Трускавці. При цьому відбулося зменшення ПІІ у розрахунку на одну особу – з 241,2 до 73 дол. США у Моршині за період 2012-2018 рр., а у Трускавці з 1719,4 до 1587,9 дол. США за період з 2014 -2018 рр.

Результати регресійного аналізу панельних даних, які характеризують якість життя населення та структурні зміни в економіці міст обласного значення Львівської обл. дозволяють зробити наступні висновки:

1. Збільшення обсягів капітальних та прямих іноземних інвестицій негативно впливає на стан довкілля, призводить до скорочення чисельності штатних працівників. При цьому обсяг капітальних інвестицій є недостатнім, щоб позитивно вплинути на покращення житлових умов населення та сприяти збільшенню його чисельності, приваблюючи мешканців інших населених пунктів.

Попри негативний вплив на окремі показники якості життя збільшення прямих іноземних інвестицій та частки інвестицій на покращення навколишнього середовища у загальній структурі капітальних інвестицій, виявлено їхній позитивний вплив на рівень обладнання житлового фонду каналізацією. Також залучення ПІІ позитивно впливає на забезпеченість населення лікарями.

Зміна частки інвестицій у житлове будівництво в загальній структурі капітальних інвестицій не впливає на забезпечення населення житлом, що пояснюється незначними обсягами цих інвестицій. Зміна обсягів ПІІ і капітальних інвестицій та їх структури не впливають на рівень народжуваності в досліджуваних містах.

2. Зміна структури підприємництва, яка характеризується показниками розвитку малого бізнесу та сектору великих і середніх підприємств, прямо впливає на зниження рівня безробіття та кількість населення, а масштаби виробництва товарів чи послуг (ВСП) – на чисельність штатних працівників. Збільшення обсягів продукції МП і ВСП прямо впливає на покращення житлових умов населення в частині забезпечення їх гарячим водопостачанням і каналізацією.

Разом з цим, збільшення кількості працівників МП не призводить до покращення зазначених житлових умов, оскільки доходи працівників не достатні, а збільшення кількості МП також має істотний обернений вплив на забезпеченість населення житлом через низьку платоспроможність працівників, зайнятих на цих підприємствах. Збільшення кількості великих і середніх підприємств позитивно впливає на забезпечення населення лікарями.

Вплив зміни структури підприємництва на рівень середньомісячної заробітної плати не виявлений, що можемо пояснити істотним рівнем тінізації оплати праці, особливо в МП, частка яких в більшості міст обласного значення становить 95% загальної кількості підприємств.

3. Збільшення обсягів оптового товарообороту прямо впливає на обсяги утворених упродовж року відходів І-ІІІ класів небезпеки, а зміна роздрібного товарообороту не впливає на показники якості життя населення міст обласного значення, що пов'язано з їх низькою купівельною спроможністю. Варто відзначити позитивний вплив сфери послуг на рівень зайнятості населення та чисельність населення загалом. Прийняття в експлуатацію житла незначно впливає на збільшення щільності населення.

З метою оцінки впливу структурних змін в інвестиціях, що надходять в економіку міст обласного значення, на рівень якості життя мешканців Західного регіону, було проведено регресійний аналіз з використанням панельних даних відповідних показників за період 2013-2018 рр. для міст: Волинської області (Луцьк, Володимир-Волинський, Ковель, Нововолинськ); Закарпатської області (Ужгород, Берегове, Мукачеве, Хуст, Чоп); Львівської області (Львів, Борислав, Дрогобич, Моршин, Новий Розділ, Самбір, Стрий,

Трускавець, Червоноград); Рівненської області (Рівне, Дубно); Тернопільської області (Тернопіль); Чернівецької області (Чернівці, Новодністровськ). Для розрахунків використані значення логарифмів фактичних показників якості життя населення та структурних змін в інвестиціях за шість років (додаток Е, табл. Е.3).

Результати регресійного аналізу панельних даних (табл. 4.17) свідчать, що існує помірний зв'язок між показниками якості життя населення та незалежними змінними, які характеризують структурні зрушення в сфері інвестицій міст обласного значення (величина R не перевищує 0,6). Коефіцієнт детермінації вказує на те, що якість життя населення цих міст трохи більше ніж на 30% залежить від змін у структурі інвестицій. Зокрема, виявлено пряму залежність між показником середньооблікової кількості штатних працівників, який певною мірою характеризує зайнятість населення, та незалежними змінними, що характеризують структуру інвестицій (ППІ у розрахунку на одного мешканця, частки інвестицій на житлове будівництво та охорону довкілля у загальному обсязі капітальних інвестицій). При цьому, зміна чисельності штатних працівників у 2013-2018 рр. на 30% залежали саме від зміни зазначених показників ($R^2=0,30$). Збільшення обсягів капітальних інвестицій на 1000 осіб обумовлює зменшення чисельності штатних працівників, що пов'язане з покращенням технічного рівня підприємств в результаті впровадження нових технологій та автоматизації виробничого процесу.

Таблиця 4.17

Вплив зміни структури інвестицій на показники якості життя населення в містах обласного значення Західного регіону в 2013-2018 рр.

Факторні ознаки	Залежна змінна			
	<i>Shtat prac</i>	<i>Zabezp zhytl</i>	<i>Gar voda</i>	<i>Kanaliz</i>
Кількість спостережень	141	141	139	139
Постійна величина	3,615*** (0,156)	1,28*** (0,013)	1,517*** (0,055)	1,697*** (0,028)
<i>Pr_invest</i>	0,265*** (0,058)	-	0,097*** (0,022)	0,076*** (0,011)
<i>Kap_invest</i>	-0,096*** (0,028)	0,013*** (0,003)	0,033*** (0,011)	0,017*** (0,006)
<i>Invest_zhytl</i>	0,215*** (0,049)	0,022*** (0,006)	-	-
<i>Invest_ekolog</i>	0,121*** (0,019)	-0,015*** (0,002)	0,085*** (0,019)	0,023*** (0,009)
R	0,55	0,54	0,55	0,59
R ²	0,30	0,29	0,30	0,35
F-критерій	F(4,136)=15	F(3,137)=18	F(3,135)=19	F(3,135)=24

* - рівень статистичної помилки 10%; ** - рівень статистичної помилки 5%;

*** - рівень статистичної помилки 1%.

Джерело: розраховано автором розраховано автором за даними Головних управлінь статистики в регіонах (додаток Е, табл. Е.1, табл. Е.2)

Забезпеченість населення житлом прямо залежить від обсягів капітальних інвестицій у розрахунку на 1 особу та частки інвестицій у житлове будівництво у загальних обсягах капітальних інвестицій. Виявлено обернений зв'язок між залежною змінною та часткою інвестицій в охорону навколишнього середовища у загальних обсягах капітальних інвестицій. Це пояснимо тим, що збільшення обсягів екологічних інвестицій певною мірою відбувається за рахунок перерозподілу коштів державного бюджету, які могли б бути спрямовані у житлове будівництво для покращення житлових умов соціально незахищених верств населення. Зв'язок між забезпеченістю житлом та обсягом ПІІ у розрахунку на одну особу не виявлений, що обумовлене дуже малою часткою інвестицій у будівництво в загальних обсягах ПІІ більшості досліджуваних міст.

Прямий зв'язок виявлено між рівнем обладнання загальної площі житлового фонду гарячим водопостачанням та ПІІ у розрахунку на одну особу, капітальними інвестиціями на 1000 осіб та часткою інвестицій в охорону довкілля у загальних обсягах капітальних інвестицій. При цьому відсутній зв'язок між залежною змінною та часткою інвестицій у житлове будівництво у загальних обсягах капітальних інвестицій, що пояснюється обладнанням переважної кількості нових квартир та котеджів автономними системами опалення і, відповідно, підігріву води.

Аналогічно, прямою є залежність рівня обладнання загальної площі житлового фонду каналізацією від показників ПІІ, капітальних інвестицій та частки інвестицій в навколишнє середовище. Відсутність зв'язку між залежною змінною та часткою інвестицій у житлове будівництво в загальних обсягах капітальних інвестицій, на нашу думку, обумовлене значними масштабами індивідуального житлового будівництва, при якому житло не завжди підключається до системи загального водовідведення (наприклад, у 2017 р. у Львівській області частка коштів населення, витрачених на індивідуальне житлове будівництво, у загальній структурі капітальних інвестицій складала 6,4%, що не значно поступалося частці коштів населення, вкладених у будівництво власних квартир – 8,1%).

В результаті дослідження не було виявлено істотного зв'язку між показниками стану навколишнього середовища та структурою інвестицій міст обласного значення Західного регіону. Зокрема, відсутність впливу інвестицій, спрямованих на охорону довкілля, на рівень забруднення атмосферного повітря та утворення відходів, на нашу думку, обумовлена тим, що в більшості міст обласного значення частка «екологічних» інвестицій в загальних обсягах капітальних інвестицій не перевищує 1% (Дубно, Луцьк, Нововолинськ, Тернопіль, Ужгород, Чернівці, Чоп), а в окремих містах є меншою 0,1% (Мукачеве, Самбір, Стрий, Трускавець, Хуст). Відповідно, інвестиції в таких незначних обсягах не дозволяють здійснювати масштабні заходи в сфері екології і не впливають на стан довкілля.

Загалом, структурні зміни в інвестиціях переважно позитивно впливають на показники якості життя населення міст обласного значення Західного регіону. Збільшення обсягів ПІІ у розрахунку на одного мешканця сприяє зростанню кількості штатних працівників у містах обласного значення через створення нових робочих місць та розширення виробництва. Прямий зв'язок також виявлено між середньорічною кількістю штатних працівників та частками інвестицій у житлове будівництво та навколишнє середовище у загальному обсязі капітальних інвестицій.

Позитивно впливають на рівень забезпечення населення житлом збільшення обсягів капітальних інвестицій у розрахунку на 1 мешканця та частки інвестицій у житлове будівництво у загальних обсягах капітальних інвестицій. Виявлено обернений зв'язок між забезпеченістю населення житлом та часткою інвестицій в охорону навколишнього середовища у загальних обсягах капітальних інвестицій. Зміна обсягів ПІІ у розрахунку на одну особу не впливає на рівень забезпечення населення житлом, оскільки у більшості міст обласного значення частка інвестицій у будівництво в загальних обсягах ПІІ є незначною.

Виявлено пряму залежність рівня обладнання житлового фонду міст обласного значення гарячим водопостачанням та каналізацією від збільшення обсягів ПІІ у розрахунку на одного мешканця, капітальних інвестицій у розрахунку на 1000 осіб та частки інвестицій на покращення навколишнього середовища у загальній структурі капітальних інвестицій. Зміна частки інвестицій у житлове будівництво в загальній структурі капітальних інвестицій не впливає на забезпечення населення гарячим водопостачанням та водовідведенням, що пояснюється сучасними особливостями індивідуального будівництва (індивідуальні системи опалення та підігріву води, автономні очисні споруди приватних будинків).

Для міст обласного значення Західного регіону не виявлена залежність рівня забруднення атмосферного повітря і утворення відходів від показників структури інвестицій. Відсутність впливу «екологічних» інвестицій на показники стану навколишнього середовища пояснюється незначною часткою цих інвестицій у структурі капітальних інвестицій у більшості міст обласного значення, що не дозволяє реалізовувати природоохоронні заходи в обсягах, які забезпечать відчутні результати. Водночас, у містах обласного значення Львівської області у 2013-2018 рр. існувала сильна обернена залежність забруднення атмосферного повітря від зміни обсягів ПІІ на одного мешканця та пряма залежність – від зміни частки інвестицій в покращення навколишнього середовища у загальних обсягах капітальних інвестицій.

Розділ 5. Стратегічні пріоритети та напрями вдосконалення структурної економічної політики міст

5.1. Формування структурної економічної політики територіальних громад на засадах локальної ідентифікації економічної діяльності

Нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів особливо проявляється на рівні міст, селищ, сіл на фоні зростання територіальних диспропорцій якості життя населення та істотного впливу трудових ресурсів. Дотепер серед головних проблем у системі розселення України актуальними є неузгодженість економічного, соціального, містобудівного та екологічного аспектів розвитку населених пунктів та прилеглих територій; деформована структура господарського комплексу при переважанні виробництв з ресурсозатратними, екологічно небезпечними технологіями та значним зношенням основних фондів.

Тривалий час економічна політика держави реалізується за допомогою сукупного механізму державної дії із застосуванням різноманітних методів. Численні методичні документи щодо планування територіального розвитку були розроблені за участю деяких програм європейської підтримки та в межах виконання проєктів технічної допомоги.

Сучасними дослідженнями підтримується позиція, що цільові програми традиційно є одним із основних інструментів просторового розвитку, фактично, не реалізуються і на стан просторового розвитку майже не впливають⁴⁰⁷. Чернов С. стверджує, що для програм, які все ж таки вдалося реалізувати, спостерігається ситуація, коли цілком позитивні звіти виконавців програм існують паралельно із низьким рівнем задоволення громадськості отриманими результатами виконання відповідних програм. На думку науковця, це свідчить про суттєві недоліки в системі стратегічного планування та оцінки результатів виконання програм розвитку територій⁴⁰⁸, хоча перелік таких програм дослідженням не деталізовано.

Відсутність чітко визначених реципієнтів розвитку позбавляє усі розроблювані стратегічні документи будь-якого конкретного вектору їх реалізації, що дуже ускладнює функціонування системи просторового розвитку в Україні та знижує її ефективність. Досі дискусійними залишаються питання, пов'язані з обґрунтуванням критеріїв виділення цільових програм регіональної спрямованості, щоб забезпечити рішення програмними методами найбільш важливих проблем економічного і соціального розвитку регіонів,

⁴⁰⁷ Азарова І. Б., Вишневецька В. М., Яценко О. В. Аналіз суб'єктів просторового розвитку в Україні. Ефективність державного управління : зб. наук. пр. Вип. 3(64): ч. 1. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 81-92. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.64.2020.217607>

⁴⁰⁸ Чернов С. І. Моделі формування та реалізації стратегії сталого розвитку території на теоретичних засадах проєктного менеджменту. Комунальне господарство міст. 2014. № 115. С. 6-12.

зокрема на засадах смарт-спеціалізації.

Водночас, для більшості міст держави, як адміністративних центрів новостворених територіальних громад, осередків господарської активності, інновацій та високоспеціалізованого обслуговування населення, першочерговими завданнями є: удосконалення структури економічної бази та землекористування; виведення з експлуатації шкідливих виробництв; екологічне оздоровлення міських територій; розвиток соціальної інфраструктури обласного, міжрайонного значення⁴⁰⁹.

У рамках реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації розвинуто юридичну основу для запровадження нових підходів стратегічного планування та фінансування регіонального розвитку, створено нові можливості для розвитку територіальних громад. Зокрема, на період до 2027 р. пріоритетами регіонального розвитку визначено⁴¹⁰: розвиток економічної, інфраструктурної, соціально-культурної зв'язаності та інтегрованості на національному, регіональному та місцевому рівні; прискорення економічного зростання регіонів та територій з низьким рівнем соціально-економічного розвитку із забезпеченням покращення стану навколишнього природного середовища та невиснажливого використання природних ресурсів; підвищення якості та забезпечення доступності для населення послуг, що надаються органами державної влади та місцевого самоврядування, незалежно від місця проживання, зокрема на засадах цифровізації; охорона культурної спадщини, збереження традиційного характеру середовища населених пунктів. Їх реалізація здійснюватиметься на основі комплексного територіального підходу, зокрема, об'єктом у рамках регіональної політики є територія, яка характеризується специфічним набором соціальних, просторових, екологічних та економічних особливостей.

Відтак, в умовах істотної нерівномірності рівня соціально-економічного розвитку населених пунктів як між собою, так і порівняно із сільськими територіями; неузгодженості низки законодавчих та нормативно-правових актів із містобудівним законодавством, між різними стратегічними та плановими документами; відсутності чіткого зв'язку між плановими та бюджетними документами; браку єдиного чіткого підходу до планування та невизначеності статусу деяких стратегічних документів, політичних і юридичних наслідків їх невиконання, новітньою детермінантою структурної економічної політики постає імплементація комплексного територіального підходу, зокрема в контексті локальної ідентифікації економічної діяльності на рівні територіальних громад, міст, селищ, сіл.

Цікавим, з точки зору можливого запозичення, є досвід визначення об'єкту регіональної політики в європейських країнах. Так, на відміну від попередніх років, коли таку роль виконували досить великі території (цілком

⁴⁰⁹ Про Генеральну схему планування території України: Закон України № 3059-III від 07 лютого 2002 року // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>

⁴¹⁰ Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

зіставні з областями України), нині мова йде про значно менші за площею території (наприклад, частина міста). Обумовлено це бажанням заощадити кошти, а також стремлінням надати адресну допомогу, в тому числі вирішити гостру проблему, що стосується невеликої частини навіть економічно розвиненого регіону⁴¹¹.

Методологічне підґрунтя для напрацювання концепцій інтегрованого розвитку міст не лише у країнах Європи, а й у тих країнах, що обрали для себе європейський вектор розвитку й продовжують рухатися цим шляхом, визначене Лейпцизькою хартією «Міста Європи на шляху до сталого розвитку»⁴¹². Розглядаючи історичні європейські міста будь-якого розміру як дорогоцінне і незамінне економічне, соціальне та культурне надбання, Лейпцизька хартія стійких європейських міст конкретизує модель європейського міста на початку 21-го сторіччя, визнаючи пов'язані з цією моделлю цінності (участь громадян у прийнятті рішень і самовизначення, змішування типів цільового використання, соціальна інтеграція, суспільний простір). Вона базується на тому, що інтегрований підхід до міського планування – це необхідна передумова для довгострокового розвитку європейських міст.

Згідно з цим документом, під політикою інтегрованого міського розвитку розуміється одночасне і справедливе врахування потреб та інтересів, релевантних для розвитку міста. Політика інтегрованого розвитку міських територій є процесом, у якому координуються просторові, секторальні і тимчасові аспекти ключових напрямів міського розвитку. Політика інтегрованого розвитку населених пунктів реалізується через так звані інтегровані плани місцевого планування та розвитку. Вони забезпечують просторову, тимчасову і фактичну координацію та інтеграцію різних політик, планові ресурси для досягнення поставлених цілей із використанням специфічних інструментів.

У цьому європейському документі акцентується, що: «...нам необхідно мати більше цілісних стратегій та узгоджених дій усіх осіб і установ, задіяних у процесі міського розвитку – також і за межами окремих міст і громад. Усі органи влади – на місцевому, регіональному, національному та загальноєвропейському рівнях – несуть відповідальність за майбутнє наших міст». Наголошено на необхідності зміцнення локального і муніципально-регіонального узгодження: «Мета полягає в досягненні рівноправного партнерства між містом і селом, між малими, середніми і великими містами в межах міських регіонів і метрополій. Необхідно відмовитися від оцінки містобудівних проблем і рішень, які стосуються тільки одного міста. Наші міста повинні бути «точками кристалізації» муніципально-регіонального розвитку та брати на себе відповідальність за територіальну згуртованість»⁴¹³.

⁴¹¹ Краснопольська Т. М. Регіональна політика ЄС: можливості використання досвіду для України. Політичне життя. 2016. № 4. С. 81-86.

⁴¹² Лейпцизька Хартія «Міста Європи на шляху сталого розвитку»: підписана 24-25 травня 2007 року в м. Лейпцигу з нагоди засідання неофіційної Ради ЄС з питань розвитку міст та територіальної згуртованості.>// URL: http://2.auc.org.ua/sites/default/files/leypcizka_hartiya.pdf

⁴¹³ Там само.

Важливо враховувати, що в якості інструменту досягнення поставлених цілей, Лейпцизька хартія рекомендує розробку програм інтегрованого міського розвитку, які повинні:

- характеризувати сильні і слабкі сторони міста і міських районів на основі аналізу актуального стану речей;
- визначити послідовні цілі розвитку міської території і створити картину майбутнього міста;
- узгодити різні частини планів (просторові, секторальні, технічні) і політичні заходи, та забезпечити, щоб передбачені інвестиції сприяли врівноваженому розвитку міської території;
- забезпечити просторову концентрацію і координацію використання фінансових ресурсів публічних і приватних суб'єктів;
- координуватися на локальному і муніципально-регіональному рівні, залучаючи громадян та інших учасників, які змогли б внести вагомий внесок у забезпечення економічної, соціальної, культурної, екологічної якості регіонів.

Таким чином, європейська політика інтегрованого міського розвитку розглядається з огляду на майбутнє як інструментарій підвищення конкурентоспроможності європейських міст, координації розвитку населених пунктів, економіки та інфраструктури.

Як слідує зі ст. 4 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України»⁴¹⁴, система прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку складається з:

- прогнозів економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди;
- прогнозів розвитку окремих галузей економіки на середньостроковий період; загальнодержавних програм економічного, соціального розвитку, інших державних цільових програм;
- прогнозів економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів та міст на середньостроковий період;
- програм економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів та міст на короткостроковий період.

Так, абзацом другим статті 1 цього Закону⁴¹⁵ визначено, що прогноз економічного і соціального розвитку є засобом обґрунтування вибору тієї чи іншої стратегії та прийняття конкретних рішень державними органами, органами місцевого самоврядування щодо регулювання соціально-економічних процесів.

Зокрема, згідно із статтею 10 згаданого Закону прогноз економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, області, району, міста на середньостроковий період розробляється на п'ять років. У прогнозі економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, області,

⁴¹⁴ Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 року № 1602-III // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>

⁴¹⁵ Там само.

району, міста на середньостроковий період повинні бути відображені:

- аналіз соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці за попередній період та характеристика головних проблем розвитку її економіки та соціальної сфери;
- стан використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, екологічна ситуація в адміністративно-територіальній одиниці;
- прогноз кон'юнктури на ринках основних видів товарів та послуг;
- можливі шляхи розв'язання головних проблем розвитку економіки та соціальної сфери відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- цілі та пріоритети соціально-економічного розвитку в середньостроковий період та пропозиції щодо заходів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для їх досягнення;
- основні показники соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- висновки щодо тенденцій розвитку економіки відповідної адміністративно-територіальної одиниці протягом середньострокового періоду.

Втім, з квітня 2019 р. постановою Кабінету Міністрів № 335⁴¹⁶ істотно звужено типову структуру прогнозу економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, області, району, міста на п'ять років, зокрема:

Вступ

1. Загальна частина.

2. Припущення прогнозу:

2.1. Зовнішні припущення.

2.2. Внутрішні припущення: заходи місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

3. Базовий сценарій розвитку: основні тенденції та фактори розвитку.

4. Альтернативний сценарій розвитку: основні тенденції та фактори розвитку.

5. Ризики прогнозу (опис ризиків, які не увійшли до жодного із сценаріїв, і оцінюється їх вплив на соціально-економічний розвиток регіону).

Додатком до такого прогнозу визначаються основні показники економічного і соціального розвитку регіону (*згідно із зразками, що устанавлюються Мінекономрозвитку*).

Цим урядовим документом конкретно обумовлено, що:

– базовим та альтернативним сценаріями розвитку обов'язково розкриваються тенденції та фактори, що їх визначають, в розрізі основних демографічних показників та показників ринку праці, показників рівня життя населення, показників, що характеризують розвиток виробничої діяльності, інвестиційних та інноваційних процесів, розвиток торговельно-економічних зв'язків з іншими регіонами та зовнішньоекономічної діяльності;

⁴¹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 621» від 17 квітня 2019 р. № 335. // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/335-2019-%D0%BF#n2>

– розроблення прогнозів економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів і міст на п'ять років здійснюється у двомісячний строк після схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на п'ять років.

Вірогідно, що відсутність Прогнозу економічного і соціального розвитку України на п'ять років дотепер унеможливило взаємоузгоджену розробку та реалізацію відповідних прогнозів на рівні регіонів та міст України, посилюючи стагнацію системної структурної трансформації їх економіки.

У Євросоюзі признано, як слушно наголошує В. Нудельман⁴¹⁷, що при взаємодії галузевих і територіальних чинників впливу розвитку – пріоритет віддається територіальному фактору розвитку. У США без управління використанням територій місцевий розвиток є неможливим: таке управління забезпечує уникнення втрат та спрямування розвитку в правильне русло. Відтак, задача планування території – це сформувані поле можливостей і потреб тих чи інших територій. Відповідно, задача різних стратегій, прогнозів, програм і проєктів – поступово заповнювати це поле, враховуючи реальні можливості і пріоритети суспільства в коротко- і середньостроковій перспективі. До останнього часу в Україні все це ігнорувалось, що лише посилювало кризові явища в економіці, погіршувало соціальну та екологічну ситуації.

Необхідно зазначити, що чинна Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 рр.⁴¹⁸ передбачає обов'язкове врахування вимог містобудівної документації (Генеральної схеми планування території України, схем планування території на регіональному рівні, генеральних планів населених пунктів) під час здійснення державних інвестиційних програм/заходів; перехід до територіально спрямованої політики розвитку на основі стимулювання використання власного потенціалу територій.

Так, згідно із статтею 7 Закону України «Про засади державної регіональної політики»⁴¹⁹, концептуально передбачено реалізацію цієї політики на основі системи взаємопов'язаних документів, що ґрунтуються на Стратегії розвитку України, Генеральній схемі планування території України, схемах планування територій на регіональному та місцевому рівнях.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» схеми планування території на регіональному рівні – це планувальна документація, яка розробляється у розвиток Генеральної схеми планування території України та визначає принципові вирішення розвитку, планування, забудови, використання територій адміністративно-територіальних одиниць та їх окремих частин⁴²⁰. А згідно із ст.15 цього Закону

⁴¹⁷ Нудельман В. І. Для чого потрібні генплани територій. Українська правда. 2017. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2017/01/7/7131578/>

⁴¹⁸ Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

⁴¹⁹ Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 року № 156-VIII // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>

⁴²⁰ Закон України // «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17 лютого 2011 року № 3038-VI // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text>

реалізація схем планування території Автономної Республіки Крим, областей та районів має здійснюватися шляхом розроблення, затвердження і виконання відповідних програм економічного і соціального розвитку.

Однак, алгоритм імплементації таких схем досі не розроблено. Також, на рівні держави до цих пір не регламентовано порядок реалізації схем планування території для здійснення регіональних та місцевих стратегій. У затвердженому Урядом «Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів»⁴²¹, механізм реалізації схем планування територій не визначено.

Крім того, новітня Типова структура програми економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, області, району, міста на наступний рік⁴²² Кабінетом Міністрів також істотно звужена та не узгоджується з вимогами щодо їх змісту, визначеними статтею 11 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України»⁴²³. Тим самим істотно нівелюється перспектива територіально-економічного фокусування на унікальних можливостях і ресурсах конкретних адміністративно-територіальних одиниць з огляду на їх можливу просторову концентрацію та координацію використання, формування альтернативної економічної бази розвитку територій на інноваційній основі, залучаючи бізнес-спільноту, громадян, науковців та інших учасників забезпечення сталого розвитку територій.

Разом з тим, першочерговими завданнями нової регіональної політики є врахування під час стратегічного та просторового планування ключових викликів, які впливають на людину, інфраструктуру, економіку та навколишнє природне середовище, а також включатиме побудову культури партнерства та співробітництва, орієнтованої на взаємодію громадян та публічних інституцій щодо розвитку⁴²⁴.

Тому, структурна трансформація економічної політики на місцевому рівні залишається в фокусі державної регіональної політики однією з найбільш складних проблем, що потребує врахування особливостей галузевої та територіальної структури місцевого господарства, визначення специфіки місцевих умов, що поєднують економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні,

⁴²¹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» від 11 листопада 2015 року №932 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF#Text>

⁴²² Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 621» від 17 квітня 2019 р. № 335. // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/335-2019-%D0%BF#n2>

⁴²³ Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23 березня 2000 року № 1602-III // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text>

⁴²⁴ Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

культурні та інші аспекти розвитку та життєдіяльності громади. Як слушно акцентується в сучасних дослідженнях, структурні трансформації сприяють розширенню економічного простору міста (трансформація просторової структури), яке спостерігається в: активізації економічного співробітництва міста з прилеглою територією; збільшенні обміну продукцією та послугами на регіональному та локальному рівнях⁴²⁵.

Реальним інструментом інституційно-інформаційного забезпечення багатофункціональної діяльності новітніх територіальних громад щодо комплексного розвитку цих громад та їх територій є документи державного планування, включаючи документацію із просторового планування, які також є релевантною основою локальної ідентифікації економічної діяльності в межах територіальних громад та раціональної структурної трансформації їх економіки.

Очевидно, що ключовим елементом ефективної структурної трансформації економіки сучасного міста чи об'єднаної територіальної громади постає структуризація території такої громади задля якісної ідентифікації можливого функціонального призначення всіх її територіальних компонентів, які слугуватимуть основою локального розміщення об'єктів економічної діяльності, її диверсифікації, актуалізації та моніторингу згідно з документами державного планування в режимі конкретного часу. Однак, наявна система просторового планування тривалий час залишається істотною перешкодою для ефективного управління місцевим розвитком територіальних громад, просторової диверсифікації та структурної трансформації економічної діяльності в їх межах. Не забезпечуючи реального зв'язку програм соціально-економічного розвитку із документацією щодо просторового планування, а також створення прозорого та неконфліктного механізму врахування громадських та приватних інтересів, чинна система просторового планування передбачає паралельне розроблення споріднених за змістом окремих видів містобудівної документації та документації із землеустрою.

Перманентна незв'язність документації із просторового планування апріорі блокує її потенціал сучасного інструмента новітньої територіальної громади щодо комплексної актуалізації напрямів функціонально-планувального використання та збалансованого розвитку території, раціональної диверсифікації та структуризації економічної діяльності з урахуванням стану території, громадських та приватних інтересів, ідентифікації обтяжень і обмежень щодо кожної земельної ділянки, як об'єкта локальної економічної діяльності.

Відтак, з 24 липня 2021 р. відчутного імпульсу забезпеченню реального зв'язку стратегій та програм соціально-економічного розвитку із документацією щодо просторового планування, впровадженню локальної ідентифікації економічної діяльності має надати Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання

⁴²⁵ Структурна трансформація економіки міст Західного регіону України: передумови, чинники та особливості: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. – Львів, 2020. – С.20.

земель»⁴²⁶. Цим Законом сталий розвиток території територіальної громади визначено, як соціально, економічно та екологічно збалансований розвиток території територіальної громади, спрямований на створення економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасних та майбутніх поколінь на основі раціонального використання ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інтелектуальних тощо), технологічного переоснащення і реструктуризації підприємств, удосконалення соціальної, виробничої, транспортної, комунікаційно-інформаційної, інженерної, екологічної інфраструктури, поліпшення умов проживання, відпочинку та оздоровлення, збереження та збагачення біологічного різноманіття та культурної спадщини.

Вкрай визначним є обов'язкове практичне впровадження відповідно до положень даного Закону комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, який є одночасно містобудівною документацією на місцевому рівні та документацією із землеустрою, що визначає планувальну організацію, функціональне призначення території, основні принципи і напрями її формування, включаючи етапність її освоєння тощо.

Комплексний план охоплюватиме всю територію територіальної громади, передбачаючи узгоджене прийняття рішень щодо цілісного (комплексного) просторового розвитку населених пунктів як єдиної системи розселення і території за їх межами з дотриманням принципу збалансованості державних, громадських та приватних інтересів та з урахуванням концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади (за наявності). Так, необхідними для розроблення комплексного плану визначено відомості, зокрема про:

- розміщення на території територіальної громади об'єктів, визначених Генеральною схемою планування території України, Державною стратегією регіонального розвитку, Стратегією сталого розвитку України;
- положення концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади;
- положення затвердженої містобудівної документації регіонального та місцевого рівнів, що стосуються використання території територіальної громади;
- стратегічні та оперативні цілі, визначені регіональною стратегією розвитку, що поширюються на територію територіальної громади, стратегію розвитку громади;
- прогнози та програми економічного і соціального розвитку, галузей економіки, прийняті на державному, обласному, районному та місцевому рівнях, що поширюються на територію територіальної громади;
- стратегії, програми та плани у сфері охорони навколишнього природного середовища і сталого використання земель, ґрунтів, вод, лісів та інших природних ресурсів, формування екомережі тощо.

⁴²⁶ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» від 17 червня 2020 року № 711-IX. // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>

Тому вельми важливою є імплементація на рівні територіальних громад концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади. Законом від 17 червня 2020 р. № 711-IX⁴²⁷ цю новітню Концепцію визначено, як документ стратегічного планування, який може розроблятися на замовлення органу місцевого самоврядування із залученням місцевих мешканців, суб'єктів господарювання, що зареєстровані та/або здійснюють господарську діяльність на території відповідної територіальної громади або мають намір здійснювати таку діяльність у межах відповідної території, і визначає довгострокові, міждисциплінарні, просторові та соціально-економічні пріоритети розвитку території, є вихідними даними для розроблення містобудівної документації на місцевому рівні на принципах сталого розвитку з метою підвищення якості життя, доступності та рівності можливостей, сприяння розвитку соціальних суспільних відносин та ділової активності, оптимізації адміністративної діяльності, відповідає державним і регіональним програмам розвитку та затверджується відповідним органом місцевого самоврядування.

Таким чином, концепція інтегрованого розвитку території територіальної громади постає актуальним документом стратегічного планування, що створює інституційно-правове підґрунтя комплексного впровадження принципів та підходів планувальної організації і функціонального зонування території з пріоритетами та інструментами соціально-економічного планування, активізуючи поєднання усіх наявних ресурсів сучасного територіального утворення. Тим самим формуються контури територіально-галузевої структури місцевого господарства, напрями розвитку місцевої економіки та її поетапної трансформації для забезпечення економічного зростання з урахуванням специфіки території та жорсткою прив'язкою можливих видів функціонально-цільового призначення окремих її компонентів до інтересів інтегрованого розвитку загалом.

Не менш значущим чинником структурної трансформації місцевої економіки, зокрема шляхом запровадження інноваційних технологій управління інтегрованим розвитком міст на засадах концепції розумного міста (Smart City), є створення сприятливого інформаційного поля для забезпечення доступу органів місцевого самоврядування до статистичних та просторових даних із різних інформаційних джерел та з урахуванням вимог щодо захисту конфіденційності інформації для формування та моніторингу місцевої політики інтегрованого розвитку території.

Доводиться констатувати, що дотепер в Україні:

- не розроблено нормативно-правової бази створення та функціонування Єдиного державного реєстру документів державного планування;
- не створено єдиної системи проведення статистичних спостережень та збору і подання інформації на рівні територіальних громад, що загалом

⁴²⁷ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» від 17 червня 2020 року № 711-IX. // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>

свідчить про стагнацію запровадження багаторівневого процесу планування, моніторингу та оцінки інтегрованого розвитку територій;

– не включено інформаційні ресурси Держстату України, Державного адресного реєстру; Державного фонду документації із землеустрою; Державного реєстру національного культурного надбання та інших реєстрів (переліків) об'єктів культурної спадщини, екологічних та інших державних кадастрів, реєстрів і баз даних до Переліку пріоритетних державних електронних інформаційних ресурсів⁴²⁸ для запровадження електронної взаємодії щодо здійснення обміну електронними даними між суб'єктами владних повноважень *(органами державної влади (у тому числі без статусу юридичної особи), органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами, іншими суб'єктами при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, включно на виконання делегованих повноважень чи надання адміністративних послуг)*;

– не забезпечено інтеперабельності та відкритого дистанційного доступу кадастрових систем та інших державних інформаційних баз даних для багаторівневого моніторингу і регулювання розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Не функціонує механізм повноцінного обміну інформацією між Державним земельним кадастром, іншими кадастрами та інформаційними системами⁴²⁹, зокрема містобудівного кадастру. Держгеокадастром не налагоджено державну статистичну звітність щодо земель України в розрізі адміністративно-територіальних одиниць. Дотепер у Державному земельному кадастрі належним чином не зафіксовано відомостей про межі новосформованих територіальних громад, склад земель за цільовим призначення, їх розподіл між власниками землі та землекористувачами в межах територій цих громад. Відтак система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів не забезпечена необхідною базою даних державного земельного кадастру для нарахування земельного податку, як одного з джерел соціально-економічного розвитку території, зокрема нарахування фізичним особам сум плати за землю контролюючими органами (за місцем знаходження земельної ділянки).

Такий стан речей не узгоджується, для прикладу, з вимогами статті 286 Податкового кодексу України⁴³⁰, згідно з якою підставою для нарахування земельного податку є дані державного земельного кадастру, що є сукупністю відомостей і документів про місце розташування та правовий режим земельних ділянок, їх оцінку, класифікацію земель, кількісну та якісну характеристики, розподіл серед власників землі та землекористувачів, підготовлених

⁴²⁸ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів» від 8 вересня 2016 року № 606// Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-%D0%BF#Text>

⁴²⁹ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку інформаційної взаємодії між Державним земельним кадастром, іншими кадастрами та інформаційними системами» від 3 червня 2013 року № 483 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/483-2013-%D0%BF#n10>

⁴³⁰ Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

відповідно до закону. Центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері земельних відносин та у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, у сфері будівництва щомісяця, але не пізніше 10 числа наступного місяця, а також за запитом відповідного (податкового) контролюючого органу за місцезнаходженням земельної ділянки, повинні подавати інформацію, необхідну для обчислення і справляння плати за землю, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Натомість, система електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів не забезпечена необхідною базою даних для нарахування земельного податку, як одного з джерел соціально-економічного розвитку території, зокрема нарахування фізичним особам сум плати за землю контролюючими органами (за місцем знаходження земельної ділянки).

Так, станом на 1 травня 2021 р. зберігалася колізія щодо приймання та автоматизованої обробки Податкової декларації з плати за землю (земельний податок та/або орендна плата за земельні ділянки державної або комунальної власності)⁴³¹. Юридичні особи повинні використовувати зазначену форму Податкової декларації, у графі 7 якої відведено 10 клітинок для вказання коду органу місцевого самоврядування за місцем розташування земельної ділянки за Класифікатором об'єктів адміністративно-територіального устрою України (КОАТУУ). Необхідно зазначити, що Міністерством розвитку громад та територій України, з урахуванням положень Постанови Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 р. № 807-IX⁴³², затверджено новітній Кодифікатор адміністративно-територіальних одиниць та територій територіальних громад (КАТОТТГ)⁴³³. У цьому Кодифікаторі код території містить вдвічі більше, порівняно з КОАТУУ, значень: дві літери та 17 цифр, наприклад, код міста Львова в КОАТУУ – 1221881203, а в КАТОТТГ – UA46060250010015970. Тобто, кількість клітинок у зазначеній Податковій декларації потрібно збільшити до 19, згідно з КАТОТТГ, для вказання оновленого коду органу місцевого самоврядування за місцем розташування земельної ділянки.

Взагалі, станом на 1 травня 2021 р. для забезпечення системності та якості провадження податкової звітності в режимі електронного документообігу залишається актуальною необхідність внесення Міністерством фінансів України змін щодо застосування дев'ятнадцятизначного коду органу місцевого самоврядування, згідно з КАТОТТГ, замість десятизначного коду КОАТУУ у форми таких документів, зокрема:

⁴³¹ Наказ Міністерства фінансів України «Про внесення змін до форми Податкової декларації з плати за землю (земельний податок та/або орендна плата за земельні ділянки державної або комунальної власності)» від 23 січня 2017 року № 9 (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 16 лютого 2017 року за № 225/30093). Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0225-17#n2>

⁴³² Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 року № 807-IX. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>

⁴³³ Кодифікатор адміністративно-територіальних одиниць та територій територіальних громад: затверджено наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 26 листопада 2020 року №290 (в редакції наказу Міністерства розвитку громад та територій України від 12 січня 2021 року №3). Законодавство України: сайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/base-law/search-base>

- Податкової декларації з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки ⁴³⁴ (у рядку 1 та графі 3 додатків 1-2 Декларації);
- Податкової декларації з плати за землю (земельний податок та/або орендна плата за земельні ділянки державної чи комунальної власності) ⁴³⁵ (у графі 7 Декларації);
- Податкової декларації з рентної плати ⁴³⁶ (у рядку 2 Декларації та у рядках 3;5 додатків до цієї Декларації);
- Податкової декларації екологічного податку ⁴³⁷, (у рядку 7 рядка 2 Декларації та рядках 3.1 і 3.2 додатків до цієї Декларації);
- Податкової декларації з транспортного податку ⁴³⁸ (у рядку 8 Декларації);
- Податковій декларації збору за місця для паркування транспортних засобів ⁴³⁹ (у рядку 2 додатку до цієї Декларації);
- Податкової декларації з туристичного збору ⁴⁴⁰ (у рядку 2 додатку до Декларації);
- Декларації акцизного податку ⁴⁴¹ (у рядках ДІ.1-ДІ.п та у другій графі Декларації; у додатку 6 до Декларації (щодо розрахунку суми акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів) тощо.

Для системного інтегрованого впровадження кодів КАТОТТГ нагальною потребою є забезпечення повноцінної уніфікації електронних сервісів, програмного забезпечення та нормативно-правове регулювання, в тому числі щодо формування та використання державних електронних інформаційних ресурсів і баз даних загалом, визнавши призначення КАТОТТГ для забезпечення достовірності, зіставленості, цілісності та автоматизованої

⁴³⁴ Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форми Податкової декларації з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки» від 10 квітня 2015 року № 408(із змінами). Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0479-15#Text>

⁴³⁵ Наказ Міністерства фінансів України «Про внесення змін до форми Податкової декларації з плати за землю (земельний податок та/або орендна плата за земельні ділянки державної або комунальної власності)» від 23 січня 2017 року № 9 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 16 лютого 2017 року за № 225/30093). Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0225-17#n2>

⁴³⁶ Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форми Податкової декларації з рентної плати» (із змінами) від 17 серпня 2015 року № 719. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1051-15#Text>

⁴³⁷ Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форми Податкової декларації екологічного податку» від 17 серпня 2015 року № 715 (із змінами). Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1052-15#Text>

⁴³⁸ Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форми Податкової декларації з транспортного податку» від 10 квітня 2015 року № 415 (із змінами). Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-15#Text>

⁴³⁹ Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форм податкових декларацій збору за місця для паркування транспортних засобів та туристичного збору» від 9 липня 2015 року № 636 (із змінами). Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0912-15>

⁴⁴⁰ Там само.

⁴⁴¹ Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження форми декларації акцизного податку, Порядку заповнення та подання декларації акцизного податку» від 23 січня 2015 року № 14 (із змінами). Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0105-15#Text>

обробки інформації у різних розрізах всіх видів економічної діяльності на заміну КОАТУУ.

Тим більше, що в рамках реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр. (стратегічна ціль III «Розбудова ефективного багаторівневого врядування»)⁴⁴², акцентовано на забезпеченні інтегрування даних з різних інформаційних джерел для проведення моніторингу та оцінки розвитку регіонів та територіальних громад у єдину геоінформаційну систему, що має бути розроблена та функціонувати за стандартами відповідних баз даних у державах – членах ЄС, концентрації ресурсів для створення та забезпечення функціонування такої системи.

Важливо також враховувати, що з 1 січня 2021 р. введено в дію Закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» від 13 квітня 2020 р. № 554-IX⁴⁴³, який визначає правові та організаційні засади створення, функціонування та розвитку національної інфраструктури геопросторових даних з позиції міжгалузевої інтеграції геопросторових даних, які створюються різними органами державної влади і місцевого самоврядування, суб'єктами економічної діяльності усіх форм власності та даних кадастрів і реєстрів усіх видів. Згідно із положеннями цього Закону *геопросторові дані* – це сукупність даних про геопросторовий об'єкт, а *геопросторовий об'єкт* – це об'єкт, що характеризується певним місцезнаходженням на Землі і визначеними у встановленій системі просторово-часовими координатами. До складу (набору) геопросторових даних, зазначеним Законом, включено, зокрема:

- адміністративно-територіальний устрій (*Автономна Республіка Крим, області, міста, райони в містах, селища, села, об'єднані територіальні громади, територіальне море*);

- адреси (*опис місцезнаходження нерухомого майна та інших об'єктів адресації відповідно до поштового індексу, найменування елементів планувальної структури населених пунктів, елементів вулично-дорожньої мережі, а також цифрового та/або буквено-цифрового позначення об'єкта адресації, що дає можливість його ідентифікувати*);

- статистичні одиниці (*просторові одиниці та їх кодування для поширення або використання статистичної інформації*);

- будівлі та споруди (*будівлі (житлові та нежитлові), споруди (транспортні споруди, трубопроводи, комунікації, лінії електропередачі та зв'язку, комплексні промислові споруди, інші інженерні споруди*);

- виробничі, промислові та логістичні об'єкти (*промислові та виробничі об'єкти, у тому числі водозабірні споруди, споруди гірничодобувної промисловості, складські об'єкти*);

- земельні ділянки та кадастрове зонування; транспортні мережі;

⁴⁴² Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

⁴⁴³ Закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» від 13 квітня 2020 року № 554-IX // Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text>

гідрографія; природоохоронні території та об'єкти; органи державної влади та органи місцевого самоврядування, служби, заклади, підприємства, установи та організації тощо.

Відповідно до цього Закону, одночасно з введенням в його в дію (1 січня 2021 р.), Кабінету Міністрів України належало забезпечити відповідне підзаконне нормативно-правове регулювання реалізації його положень, а протягом двох років з дня набрання чинності цим Законом (до 7 червня 2022 р.) – забезпечити створення геопросторових даних.

Тим самим, створено законодавче підґрунтя для жорсткої геопросторової об'єктної прив'язки та статистичної геоінформаційної ідентифікації економічної діяльності суб'єктів просторового розвитку, зокрема щодо розвитку економіки, туристично-рекреаційної сфери, транспортної інфраструктури, використання господарського комплексу, зменшення антропогенного навантаження на територію, впровадження сучасних технологій переробки та утилізації побутових і виробничих відходів, впровадження принципів інтегрованого управління територією.

Предметом подальшої особливої уваги та консолідованих зусиль владних еліт має бути пріоритетність оновлення статистичної методології, засад ведення Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України та реєстрів респондентів статистичних спостережень, об'єктної адресної ідентифікації та класифікації видів економічної діяльності, включених до цих реєстрів суб'єктів. Істотним критерієм оцінки ефективності реформ в Україні варто розглядати впровадження єдиної геоінформаційної системи, як інструменту сприяння інтегрованого розвитку регіонів та територіальних громад, багаторівневого моніторингу трансформацій соціально-економічних процесів, що відбуваються в державі на регіональному та місцевому рівнях, зокрема у сферах виробництва та надання послуг.

Отже, вирішення проблем розвитку територій є однією з головних функцій держави та органів місцевої влади, які наділені повноваженнями з планування та розробки документів просторового розвитку країни та її адміністративно-територіальних одиниць. Саме через підйом економіки локальних територій поліпшується рівень та якість життя.

Наявна система просторового планування тривалий час залишається істотною перешкодою для ефективного управління місцевим розвитком територіальних громад, просторової диверсифікації та структурної трансформації економічної діяльності в їх межах.

Детермінантом ефективної структурної трансформації економіки сучасного міста чи об'єднаної територіальної громади постає структуризація території такої громади задля якісної ідентифікації можливого функціонального призначення всіх її територіальних компонентів, що слугуватимуть основою локального розміщення об'єктів економічної діяльності, її диверсифікації, актуалізації та моніторингу згідно з документами державного планування, включаючи документацію із просторового планування в режимі конкретного часу.

Значущим чинником структурної трансформації місцевої економіки, проведення моніторингу та оцінки розвитку адміністративно-територіальних

одиниць може стати створення єдиної національної геоінформаційної системи, як сучасного інструмента інтегрування та використання інформаційних даних з різних джерел шляхом:

- системного інтегрованого впровадження Кодифікатора адміністративно-територіальних одиниць та територій територіальних громад (КАТОТТГ) для проведення моніторингу та оцінки розвитку регіонів і територіальних громад;

- повноцінної уніфікації електронних сервісів, програмного забезпечення та нормативно-правового регулювання, в тому числі щодо формування та використання державних електронних інформаційних ресурсів та баз даних;

- модернізації статистичної методології, Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України та реєстрів респондентів статистичних спостережень на засадах об'єктної адресної ідентифікації та класифікації економічної діяльності, включених до цих реєстрів суб'єктів.

Розробку та імплементацію цієї системи варто здійснювати з позиції реалізації таких завдань:

- інформаційно-аналітичного забезпечення та доступу органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, наукової спільноти та бізнес-середовища до актуальних статистичних та просторових даних з різних інформаційних джерел за допомогою сучасного програмного забезпечення;

- державної інформаційно-інституційної підтримки створення єдиної системи проведення статистичних спостережень та збору і подання інформації на рівні територіальних громад, розблокування та стимулювання місцевої економічної ініціативи;

- актуалізації просторових та соціально-економічних пріоритетів розвитку території, трансформації соціально-економічного середовища крізь призму локальної ідентифікації економічної діяльності, що базується на об'єктивних даних та багаторівневному просторовому плануванні;

- комплексного впровадження принципів, підходів та механізмів інтегрованого розвитку територій та наближення України до Європейського зеленого курсу;

- сприяння удосконаленню чинного законодавства України з питань регіонального розвитку, місцевого самоврядування та територіальної організації влади.

Реалізація пропонованих підходів сприятиме: ефективній взаємодії державних органів, органів місцевого самоврядування, наукової спільноти та бізнес-середовища з питань збалансованого соціально-економічного розвитку територіальних громад, регіонів та держави; повноцінній реалізації новітніх підходів у сфері регіонального розвитку, підвищенню інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності територій.

5.2. Концептуальні підходи до формування локальної структурної економічної політики міст Західного регіону України

Світова економічна рецесія, підсилена новим глобальним ризиком – пандемією COVID-19 та безпрецедентними обмежувальними заходами загострила соціально-економічні дисбаланси у країнах світу, а відтак, зумовила сповільнення темпів розвитку вітчизняної економіки. Реаліями сьогодення є несприятлива кон'юнктура світових товарних ринків, зниження експортно-імпортних операцій, посилення протекціонізму тощо. З огляду на сукупність зазначених викликів та необхідність нівелювання їх негативного впливу на соціально-економічний розвиток громад сучасна модель регіонального розвитку має будуватися на основі диверсифікованих підходів до реалізації локальної структурної економічної політики із врахуванням ендогенних чинників територіального розвитку.

Базисом для досягнення нової якості економічного зростання на засадах інноваційної моделі розвитку, пов'язаної з активізацією інформаційно-комунікативного середовища, наукових знань, запровадженням прогресивних технологій є структурна трансформація економіки. Вона, поряд із зазначеним аспектом, має й інший – пов'язаний із соціальним проявом, що знаходить відображення у взаємозв'язку структури економіки зі зростанням добробуту населення, підвищенням рівня та якості його життя⁴⁴⁴. Зазначене актуалізує пошуки механізмів та інструментів для формування диверсифікованої локальної структурної економічної політики, орієнтованої на досягнення пріоритетів концепції сталого розвитку (забезпечення стабільності економічної динаміки за умови дотримання соціальних стандартів та підвищення рівня якості життя).

Емпіричний аналіз секторальної та просторової трансформації структури економіки міст⁴⁴⁵ Західного регіону України, здійснений авторами у попередніх дослідженнях⁴⁴⁶, дозволив виокремити два типи міст залежно від особливостей трансформації структури їх економіки упродовж 2012-2019 рр. (табл. 5.1).

Економічне зростання міст Західного регіону України може бути досягнуто, з одного боку, за умови забезпечення відповідних темпів зростання і підвищення продуктивності у всіх значимих для локальної економіки секторах (при цьому потенціал зростання і драйвери конкурентоспроможності істотно різняться для кожного сектору економіки та визначаються наявними у

⁴⁴⁴ Мельник М.І., Лешух І.В., Щеглюк С.Д. Трансформація структури економіки міст Західного регіону України: секторальний вимір. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. № 1 (36). С. 382-389. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/228023>

⁴⁴⁵ Тут і надалі йдеться про міста, які до липня 2020 р. мали статус «місто обласного значення».

⁴⁴⁶ Мельник М.І., Лешух І.В., Щеглюк С.Д. Трансформація структури економіки міст Західного регіону України: секторальний вимір. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2021. № 1 (36). С. 382-389. URL: <http://fkd.org.ua/article/view/228023>; Структурна трансформація економіки міст Західного регіону України: передумови, чинники та особливості: наукова доповідь / ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України”; наук. ред.: М. І. Мельник. Львів, 2020. 163 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20200033.pdf>

місті ресурсами). З іншого боку, ефективність структурної трансформації економіки залежить від низки внутрішніх чинників розвитку міста⁴⁴⁷, насамперед екологічних (умови проживання, рівень забруднення території); містобудівних або планувальних (практика просторового планування, дотримання містобудівних умов та обмежень); соціальних (рівень соціальної сегрегації, розвиненість соціальної інфраструктури, соціальний захист та охорона здоров'я, доступ населення до освітніх послуг); інституційних (управління містом на засадах демократії, розвитку громадянського суспільства, корумпованість місцевих органів влади, бюджетна політика та стратегування соціально-економічного розвитку).

Таблиця 5.1

Типи міст Західного регіону України залежно від особливостей трансформації структури їх економіки упродовж 2012-2019 рр.*

№ з/п	Типи великих міст	Міста
1.	Міста, які зберегли профільність економічної структури	
	1.1. Типові промислові центри	Новий Розділ, Володимир-Волинський, Нововолинськ, Бурштин
2.	Міста, які рухаються у напрямі диверсифікації структури економіки	
	2.1. Міста-промислові центри, які диверсифікували свою діяльність шляхом розвитку сервісної економіки	– Борислав, Берегове та Дубно (нарощення економічного потенціалу відбулося у секторі послуг); – Вараш (активізувався розвиток будівництва); – Моршин (нарощення економічного потенціалу відбулося у секторі торгівлі); – Болехів (активізувався розвиток будівництва, сектору послуг та торгівлі)
	2.2. Міста, які трансформували структуру своєї економіки у напрямі розвитку промисловості	– Тернопіль, Калуш, Ужгород, Хуст (левову частку в структурі їх економіки в базовому періоді становила торгівля); – Яремче (пріоритетом економічної діяльності міста в базовому періоді були послуги)
	2.3. Міста, які, попри поліпрофільність економічної структури у базовому періоді, наростили упродовж наступних років економічний потенціал лише в певному секторі економічної діяльності	– Львів, Луцьк, Івано-Франківськ, Мукачеве (наростивши у попередні роки потенціал у промисловості, торгівлі та послугах, сьогодні активізували розвиток будівництва); – Самбір, Червоноград, Коломия, Чоп (активізувався розвиток промисловості); – Дрогобич та Рівне (осередки розвитку сектору послуг); – Стрий Моршин (активізувався розвиток торгівлі)
	2.4. Інші міста (змінити вектор економічної діяльності в напрямі розвитку суміжних галузей)	– Ковель та Чернівці (у базовому періоді левову частку в їх економіці займала торгівля, сьогодні інтенсивніше розвивається сектор послуг); – Трускавець (будучи осередком рекреації, туризму тощо (фактично – це сектор послуг), місто наростило потенціал у секторі будівництва)

*Джерело: складено на основі авторських розрахунків

⁴⁴⁷ Структурна трансформація економіки міст Західного регіону України: передумови, чинники та особливості: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2020. 163 с.

Ключовим принципом політики структурної трансформації економіки міст Західного регіону України має стати забезпечення сталого розвитку громади який полягає у досягненні економічного, екологічного та соціального балансу. При цьому досягнення пріоритетів сталого розвитку повинно узгоджуватись з наступними принципами ефективної структурної трансформації:

- розвиток ВЕД, які володіють зростаючою економічною та соціальною віддачею, а також стратегічною конкурентоспроможністю;
- інклюзивний розвиток;
- розвиток «зеленої» та циркулярної економіки;
- ефективність, результативність та стратегічна орієнтація;
- інноваційність – рішення, що ухвалюються регіональними/місцевими органами влади, засади, на яких будується місцева політика та напрями вирішення локальних проблем, повинні мати чіткий інноваційний вектор;
- розвитковість – проекти локального розвитку, ухвалені відповідними органами влади, повинні створювати кумулятивний ефект для започаткування інших проєктів з розвитку громади, а не бути суто декларативними;
- соціальна згуртованість, що передбачає підвищення ступеня соціальної інклюзії та розвиток соціального капіталу (залучення жителів громад у процес ухвалення рішень на місцях і підвищення здатності держави реагувати на потреби громадян)⁴⁴⁸;
- резистентність, що виявляється у здатності локальної економіки мінімізувати негативні наслідки екзогенних факторів впливу та адаптуватися до нових умов або змінювати вектор свого сталого розвитку. Цей принцип набуває особливого значення в нинішніх умовах впливу пандемії COVID-19 та новітніх глобальних чинників і викликів розвитку на життєдіяльність громади;
- підвищення ролі місцевого самоврядування у визначенні стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку та структурної модернізації міської економіки;
- узгодження та синхронізація дій усіх рівнів влади та управління (вибудовування державних пріоритетів розвитку країни, підготовка регіональних стратегій розвитку з врахуванням державних пріоритетів; розробка стратегій розвитку окремих громад, що враховують як загальнонаціональні пріоритети, так і стратегічні напрями розвитку регіонів);
- партнерство між різними стейкхолдерами, зокрема, в межах міжмуніципального/міжрегіонального співробітництва щодо реалізації

⁴⁴⁸ Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / [Шевченко О.В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.

крупних інфраструктурних, соціальних, культурних, інноваційних тощо проєктів. Дотримання принципу партнерства сприяє просторовій та соціально-економічній інтегрованості всередині країни.

Результати структурної трансформації економіки міст Західного регіону України, на наш погляд, повинні задовольняти три аспекти життєдіяльності громади:

1) економічний – забезпечення конкурентоспроможності міста; задоволення матеріальних потреб населення та бізнесу; можливість самореалізації потенціалу людини в економічній сфері діяльності;

2) екологічний – підвищення якості життя міського населення; досягнення екологічної безпеки; здорове, тривале та комфортне проживання в місті;

3) соціальний – можливість соціального, інтелектуального та духовного розвитку; реалізація прав та свобод населення та бізнесу; можливість самореалізації потенціалу людини в соціальній сфері діяльності; комфортні соціально-побутові умови життя; соціальна безпека та захищеність; соціальна інтеграція (згуртованість) громади.

З огляду на вище зазначене, нами запропоновано концепцію диверсифікованого розвитку міст Західного регіону України в контексті трансформації структури їх економіки (рис. 5.1).

Розвиток секторів економіки, які володіють зростаючою економічною та соціальною віддачею, стратегічною конкурентоспроможністю. Формування пріоритетів сучасної локальної політики структурної трансформації економіки міст Західного регіону України (та й загалом міст/регіонів) повинно передбачати поступову відмову від патерналістських інструментів прямої підтримки окремих секторів економіки чи суб'єктів господарювання, на противагу використанню інструментів, дія яких спрямована на формування ефективного середовища взаємодії між бізнесом, владою та суспільством для формування конкурентного ринку, адекватного внутрішнім і зовнішнім викликам. Кожному місту важливо підтримати ті сектори економіки, які базуються на їх самоідентифікації та ключових конкурентних перевагах розвитку, мають зростаючу економічну та соціальну віддачу, а також стратегічну конкурентоспроможність, тобто принесуть максимальний соціально-економічний ефект для розвитку регіонів в майбутньому, а також забезпечать високу якість наданих послуг населенню⁴⁴⁹.

⁴⁴⁹ Ефективність використання потенціалу сектору комерційних послуг у забезпеченні соціально-економічного зростання регіонів України: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2020. 176 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

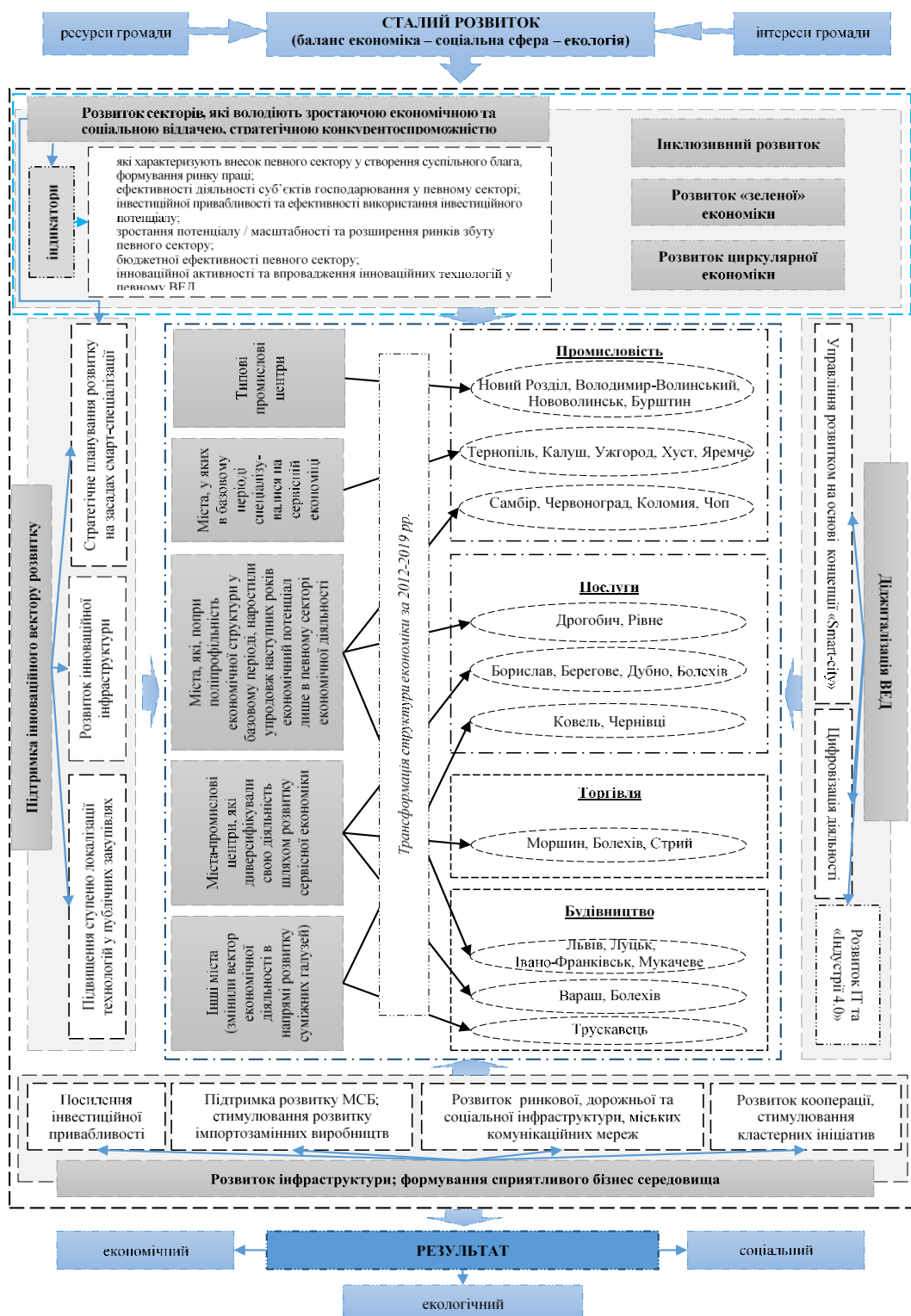

Рис. 5.1. Концепція диверсифікованого розвитку міст Західного регіону України в контексті трансформації структури їх економіки (складено авторами)

Основними чинниками, які сприяють забезпеченню зростаючої віддачі, враховуючи стандарти економічної теорії та беручи до уваги сучасні наукові дослідження, можна назвати⁴⁵⁰:

1. Економія від масштабу. Ефект масштабу передбачає падіння граничних витрат виробництва при збільшенні обсягів виробництва. Ця категорія пов'язана з поліпшеним управлінням в рамках великої організації або території, можливістю проведення великих науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок, встановленням стандарту певної технології, монополістичною конкуренцією і ін.

2. Зростання освіти і якості людського капіталу. У даній категорії розглядаються такі явища, як поглиблення спеціалізації працівників, що дозволяє в подальшому здійснювати також економію на масштабі (А. Сміт, А. Маршалл), крива навчання, або «петля навчання» (Д. Кольб), згідно з якою накопичені у виробництві знання збільшують продуктивність праці (роботи Е. Янга, К. Ерроу та П. Ромера): підтримка, поширення і розвиток інновацій, а також розширення інформаційних мереж для збільшення потоків обміну інформацією.

3. Впровадження інноваційних технологій. Увага, яку привертає до себе інноваційний процес, пояснюється перш за все тим, що він здатний на таку віддачу, ефективність якої набагато вища стандартних підходів і прийомів. Крім того, стимульований технічний прогрес сприяє скороченню потреби в більш дорогих факторах виробництва і, відповідно, знижує граничні витрати. Як показано у низці робіт, обсяг інноваційної діяльності фірми зростає більш ніж пропорційно зі збільшенням її розмірів, а також збільшується в міру концентрації ринку.

4. Створення підтримуючих інститутів і розвиток менеджменту. У даній категорії в якості основного фактору розглядаються стандарти (найчастіше технологічні), інституційне середовище, що формують довгострокові тенденції економічного зростання, управління і структура організації та ін.

5. Мережеві ефекти (в тому числі так звана «інфрамаржинальна економіка»). Інфрамаржинальна економіка являє собою застосування інфрамаржинального аналізу для дослідження мережевих ефектів поділу праці і пов'язаних з цим економічних проблем (роботи австралійського вченого Xiaokai Yang). Механізм дії зростаючої віддачі в зв'язку з мережевими ефектами відображає, наприклад, один із законів Меткалфа: корисність мережі дорівнює половині квадрата чисельності користувачів цієї мережі.

6. Залежність від попереднього шляху (path dependence). Цей фактор пояснює залежність поточного вибору агентів від зроблених раніше, в т.ч. випадкових, незначних історичних подій і т.д. Оскільки в ході кожного вибору відбувається запам'ятовування інформації і створення певних зразків

⁴⁵⁰ Кирдина С.Г., Шаталова Т.Ю. Возрастающая отдача в современной экономической литературе: контент-анализ российских и зарубежных источников. URL: http://www.kirdina.ru/doc/news/04apr14/kirdina_shatalova.pdf

(патернів), то в подальшому витрати на прийняття рішень в рамках обраного шляху (path) скорочуються, що призводить до ефекту зростаючої віддачі.

7. Неподільність факторів виробництва. У науковій літературі вказується, що зростаюча віддача пояснюється присутністю неподільності хоча б в одному з необхідних факторів виробництва.

8. Просторові особливості. «Територія» в такому випадку розглядається як система локалізованих технологічних екстерналій. Простір виступає джерелом зростаючої віддачі від масштабу і позитивних екстерналій, які приймають форму економії від агломерації і локалізації. Більш високі темпи зростання досягаються в локальній виробничій системі, в якій зростаюча віддача від масштабу позитивно впливає на виробничу ефективність, призводить до зниження виробничих і трансакційних витрат та до зростання інноваційної спроможності економічних агентів. Більш того, територія розглядається як система локального управління, яка об'єднує державу, приватних учасників ринку та інститутів. Нарешті, територія є системою економічних та соціальних відносин, що становлять соціальний капітал конкретного географічного простору⁴⁵¹.

Як справедливо зазначає Е. Райнерт⁴⁵², успішна стратегія розвитку включає диверсифікацію виробництва, перехід від секторів з спадаючою віддачею (традиційного виробництва сировинних матеріалів і сільського господарства) до секторів зі зростаючою віддачею (технологіям, інтенсивної обробної промисловості і послуг), в результаті відбувається поділ праці і виникає інший суспільний лад. Така стратегія допоможе створити міський ринок для товарів, що сприяє спеціалізації та інноваціям, розвитку нових технологій, альтернативних секторів трудової зайнятості та економічної синергії, які об'єднують національну державу. Ключ до стабільного розвитку – це взаємодія між секторами з спадаючою і зростаючою віддачею в межах одного ринку праці.

Підтримка інноваційного вектору розвитку. Сьогодні у глобальному світі основною стратегічною ціллю розвитку економіки міст має бути інноваційно орієнтований вектор структурних зрушень.

Визначальне місце в системі досягнення цілей локального розвитку належить, на наш погляд, секторальній галузевій політиці, яка спрямована на підвищення конкурентоспроможності міст, забезпечення їх ефективної спеціалізації з пріоритетним використанням власного ресурсного потенціалу. У Європейському Союзі такий підхід до структурних трансформацій отримав назву *smart-спеціалізація* («розумна спеціалізація», орієнтація на комплексну модернізацію та інноваційний розвиток на основі технологій нового покоління).

⁴⁵¹ Camagni R. 2002. On the Concept of Territorial competitiveness: Sound or Misleading? *Urban Studies*. № 39 (13). URL: <http://www.sre.wu.wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa02/cd-rom/papers/518.pdf>

⁴⁵² Ефективність використання потенціалу сектору комерційних послуг у забезпеченні соціально-економічного зростання регіонів України: наукова доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор М.І. Мельник. Львів, 2020. 176 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»)

В Україні з метою впровадження засад смарт-спеціалізації у стратегічне планування регіонального розвитку наказом Мінрегіону № 373 від 27.12.2018 р. внесено зміни до Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації в частині визначення складу та змісту, строків розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації, у т.ч. на засадах смарт-спеціалізації. Крім того, підтримка розвитку регіональної смарт-спеціалізації та державне фінансування проєктів смарт-спеціалізації визначені ключовими напрямками планування регіонального розвитку відповідно до Проєкту «Національної економічної стратегії – 2030».

З огляду на те, що смарт-спеціалізація передбачає аргументоване визначення окремих стратегічних цілей та завдань щодо розвитку видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг території, вважаємо, що зазначений захід сприятиме трансформації секторів економіки міст в більш ефективні. В даному контексті важливим є й забезпечення приєднання міст України до Європейської платформи смарт-спеціалізації (S3 Platform) з метою відкриття їм доступу до інструментів платформи.

Варто зазначити, що сьогодні єдиним містом у Західному регіоні України, для якого смарт спеціалізація обрана одним із пріоритетних напрямів розвитку на період до 2027 р. є м. Дрогобич (відповідно до Стратегії сталого розвитку м. Дрогобича до 2027 р.). Проте, у вище згаданій Стратегії лише зазначається, що «смарт спеціалізація регіону спряє розвитку конкурентноздатного і ефективного малого та середнього бізнесу в актуальних для міста сферах, а також інших дотичних до них»⁴⁵³. При цьому, конкретні сфери смарт-спеціалізації не вказують. Зважаючи на результати проведеного нами дослідження, вважаємо, що потенційними видами економічної діяльності для смарт-спеціалізації м. Дрогобича могли б стати нафтопереробна, харчова та текстильна промисловість, а також деревообробна та поліграфічна діяльність, енергетика.

Формування стратегій розвитку міст на засадах смарт-спеціалізації особливо актуальним, на наш погляд, є для монопрофільних міст, оскільки може стати одним із інструментів *диверсифікації їх економічної діяльності* задля зниження вразливості локальної економіки до внутрішніх і зовнішніх викликів та загроз, формування збалансованого та інтегрованого економічного розвитку. Так, наприклад, у м. Бурштин 42% земельного фонду становлять сільськогосподарські угіддя, рілля та ліси, а сільське господарство є другим важливим сектором економіки міста⁴⁵⁴ (після промисловості). Разом з тим, в процесі створення Бурштинської територіальної громади роль сільського

⁴⁵³ Стратегія сталого розвитку м. Дрогобича до 2027 р. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2020/09.....80..pdf>

⁴⁵⁴ Інвестиційний паспорт міста Бурштина. URL: https://amer-burshtyn.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/burshtyn_investment_passport_ua.pdf

господарства зростатиме й надалі, оскільки її розширення за рахунок сільського населення робить пріоритетним розвиток тих галузей економіки, які безпосередньо пов'язані з сільським господарством. Відтак, вважаємо що саме сільське господарство (насамперед, рослинництво) є потенційним видом економічної діяльності для смарт-спеціалізації Бурштинської громади.

Для м. Червонограда – промислового центра із домінуванням добувної галузі промисловості, потенційними видами економічної діяльності для смарт-спеціалізації могли б стати харчова та текстильна промисловість.

Загалом, потреба у чіткому визначенні сфер смарт-спеціалізації міст аргументується необхідністю фокусування уваги місцевої влади на підтримці тих ВЕД, які володіють зростаючою економічною та соціальною віддачею, а також стратегічною конкурентоспроможністю, тобто можуть принести максимальний соціально-економічний ефект для розвитку міста в майбутньому.

До ключових чинників інноваційного розвитку міст Західного регіону України, належить також *ефективне функціонування інноваційної інфраструктури та інфраструктури підтримки бізнесу*. В даному контексті стратегічним пріоритетом розвитку міст є розбудова мережі кластерів та індустріальних (промислових) парків, як структур, спроможних перетворювати ідеї в науково-технічні розробки і сприяти у впровадженні останніх у виробництво. Однак, сьогодні зазначені об'єкти в Західному регіоні України розміщені нерівномірно. Переважна їх частина знаходиться на території міських територіальних громад, створених на базі обласних центрів. Станом на 14.05.2021 р. до Реєстру індустріальних (промислових) парків України⁴⁵⁵ по досліджуваних нами МОЗ Західного регіону України внесено лише 6 індустріальних парків, з них у промислово орієнтованих містах – три індустріальних парки («Новороздільський індустріальний парк», м. Новий Розділ, Львівська обл.; «Нововолинськ», м. Нововолинськ, Волинська обл.; «Тернопіль», м. Тернопіль). Однак, за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України⁴⁵⁶, станом на поч. травня 2020 р. реальні роботи з будівництва та/або облаштування здійснювалися лише на території Новороздільського індустріального парку. А кошти на облаштування індустріального парку «Нововолинськ»⁴⁵⁷, ініціатором створення якого є Нововолинська міська рада, з державного та місцевого бюджетів, а також з інших джерел не виділялися. Конкурси з вибору керуючої компанії індустріального парку «Тернопіль», що оголошувались

⁴⁵⁵ Довідка про індустріальні парки в Україні. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=45629531-ea5f-4a91-9050-fe47b001dc22&title=DovidkaProIndustrialniParkiVUkraini>

⁴⁵⁶ Огляд стану розбудови мережі індустріальних парків в розрізі регіонів України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=efe98259-1cb9-466c-8fa3-ad13398ac8be>

⁴⁵⁷ Функціональне призначення індустріального парку «Нововолинськ»: машинобудування; приладобудування; матеріально-технічне постачання і збут (логістика); легка промисловість (текстильна, швейна, шкіряно-взуттєва, шкіряно-галантерейна); сільськогосподарська промисловість (тепліці); IT-кластер (аутсорсинг).

Тернопільською міською радою чотири рази не відбулися у зв'язку із відсутністю заявок від претендентів⁴⁵⁸.

Разом з тим, до Державного фонду регіонального розвитку станом на 01.02.2021 р.⁴⁵⁹ у категорії «Індустріальні та інноваційні парки» не подано жодного нового проєкту для фінансування розвитку відповідної інфраструктури.

Інновації є ефективним та потужним механізмом розвитку й сфери послуг. Їх впровадження дозволяє сприяти соціально-економічному прориву, дати відносно швидкий (порівняно із промисловістю) ефект в отриманні прибутку підприємствами, а відтак – поповнити надходження до місцевого бюджету.

Забезпечення реалізації інноваційного вектору модернізації економіки як міст Західного регіону України, так і економіки держави загалом вимагає вирішення низки завдань, першочерговими з яких є завдання організаційно-інституційного характеру. Зокрема, необхідно:

а) на національному рівні:

1) у п. 4 Завдань за напрямом «Протидія кризам на територіях з особливими проблемами розвитку (сільські території у несприятливих умовах, малі монофункціональні міста, прикордонні території у несприятливих умовах)» Стратегічної цілі І «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки передбачити не лише «...сприяння формуванню таких об'єктів інфраструктури розвитку підприємництва, як бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні та консалтингові центри, венчурні фонди»⁴⁶⁰ (фактично – це інфраструктура підтримки бізнесу), а й сприяння формуванню об'єктів інноваційної інфраструктури (технопарків, індустріальних парків, наукоградів тощо);

2) в умовах існування в Україні суттєвих бюджетних обмежень та не узгодженості з пріоритетами інноваційного розвитку (левова частка бюджетних асигнувань надається низько- і середньотехнологічним виробництвам, що не сприяє прогресивним структурним змінам) прямого державного фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств доповнити⁴⁶¹:

2.1) ст. 17 Закону України «Про інноваційну діяльність» іншими непрямыми методами фінансової підтримки інноваційних

⁴⁵⁸ Огляд стану розбудови мережі індустріальних парків в розрізі регіонів України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=efe98259-1cb9-466c-8fa3-ad13398ac8be>

⁴⁵⁹ Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Перелік проєктів Державного фонду регіонального розвитку. URL: <http://dfr.minregion.gov.ua/Projects-list>

⁴⁶⁰ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 06 серпня 2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text>

⁴⁶¹ Лещух І.В. Трансформація структури витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств великих міст України. *Фінанси України*. 2019. № 8. С. 117-128.

промислових підприємств, як от: 1) пільгове оподаткування прибутку, зокрема, шляхом податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку; 2) квотування;

2.2) Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» шляхом передбачення у ньому (відповідно до положення п. 3 ст. 6 Закону) надання державних гарантій банкам, що здійснюють кредитування інноваційної діяльності промислових підприємств.

При цьому зазначимо, що першочерговими бенефіціарами мають бути ті інноваційні підприємства, які ведуть діяльність у пріоритетних для локальної економіки ВЕД (а такі ВЕД, своєю чергою, мають чітко фіксуватися локальними стратегічними і програмними документами).

Пільгове оподаткування прибутку інноваційних підприємств сьогодні широко використовується у низці європейських держав. Так, у Франції податкова пільга у вигляді податкового кредиту становить: 1) для діючих підприємств: які вперше застосовують податковий кредит – 50% від загального обсягу витрат на проведення наукових досліджень; які користуються податковим кредитом понад один рік – 50% від обсягу перевищення витрат на дослідження у звітному році над середньорічними витратами попереднього року⁴⁶². Податковий кредит надається як компенсація витрат проведених науково-технічних досліджень у році, в якому вони були здійснені, в межах суми податку на прибуток⁴⁶³.

У Великій Британії податкові пільги на науково-дослідні розробки надаються у вигляді збільшеного вирахування витрат на наукові дослідження та розробки при визначенні оподаткованого прибутку (проіндексованої суми допустимих витрат на такі розробки)⁴⁶⁴. Існують два типи таких пільг – для МСП та для великих підприємств – відповідно 230% та 130% допустимих затрат. Це означає, що на кожні 100 фунтів допустимих затрат на науково-дослідну діяльність бізнес може зменшити свій оподатковуваний дохід іще на додаткові відповідно 130 і 30 фунтів.

В Іспанії пільгові кредити – основна форма надання державної підтримки проєктів з промислових та експериментальних досліджень, пов'язаних, зокрема, із суттєвим покращенням або створенням виробничих процесів, нових інноваційних продуктів та послуг. Підтримка надається компаніям, що зареєстровані в Іспанії (незалежно від їх розміру, галузі та місця розташування) і можуть самостійно профінансувати щонайменше 30% витрат

⁴⁶² Code général des impôts. Dernière modification: 1 janvier 2016. URL: http://legifrance.gouv.fr/affichCode.do?sessionId=62CFCFEABF6EF62C103A0075AC15B89A.tpdila14v_1?cidTexte=LEGITEXT000006069577&dateTexte=19970410

⁴⁶³ Луніна І. Бюджетно-податкове стимулювання інноваційної діяльності в Україні / І. Луніна, О. Білоусова, О. Булана. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 41-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2016_1_5.

⁴⁶⁴ HM Revenue & Customs. Corporation Tax: Research and Development tax relief. URL: www.hmrc.gov.uk/ct/forms-rates/claims/randd.htm

на проєкт (підтримка не надається компаніям, які мають фінансові труднощі). Щороку фінансується 100 проєктів, 850 компаній, 60% з яких є малими та середніми. Щорічний загальний бюджет державної підтримки становить 800 млн євро, у т.ч. 100 млн надається із Європейського структурного та інвестиційного фонду⁴⁶⁵.

3) у найкоротші терміни прийняти закон щодо стимулювання резидентів індустріальних парків (відповідний законопроект (№ 3724) був представлений народними депутатами України у червні 2020 р.), метою якого є поживлення інвестиційної діяльності та залучення резидентів шляхом надання їм фіскальних стимулів.

б) на локальному рівні місцевій владі:

1) у межах програм соціально-економічного розвитку чітко регламентувати стратегічні напрями та конкретні інструменти модернізації економіки на інноваційних засадах. Зазначимо, сьогодні міста користуються здебільшого програмами соціально-економічного розвитку, які носять загальний та короткостроковий характер (як правило, розробляються на два роки), а також окремими соціальними програмами та програмами підтримки ЖКГ і благоустрою території. Натомість довго- чи принаймні середньострокове планування розвитку практично відсутнє;

2) розробити та затвердити програму бюджетно-податкової підтримки підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність. У даному контексті дієвим інструментом, на наш погляд, може стати часткове відшкодування місцевою владою відсоткових ставок за кредитами, наданими на проведення науково-дослідних та/або дослідно-конструкторських робіт у пріоритетних для локальної економіки ВЕД;

3) сприяти активізації міжмуніципального співробітництва щодо реалізації крупних проєктів із забезпечення сталого розвитку громади.

Ефективним інструментом (як засвідчує світова практика) для розвитку інновацій та залучення інвестицій з метою стимулювання зайнятості, забезпечення технологічної спроможності вітчизняної промисловості є *публічні закупівлі*. Так, наприклад, рівень проникнення імпорту в публічні закупівлі у секторі машинобудування в Україні сягає 50%, а в середньому для всіх публічних закупівель по країні – 38%. У публічних закупівлях розвинутих країн світу імпорт складає не більше 4-5% всіх закупівель⁴⁶⁶.

У липні 2020 р. Верховною Радою України прийнято в першому читанні проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» щодо створення передумов для сталого розвитку та

465 Луніна І. О. Бюджетно-податкове стимулювання інноваційної діяльності в Україні / І. О. Луніна, О. С. Білоусова, О. О. Булана. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 1. С. 41-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2016_1_5.

466 Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» щодо створення передумов для сталого розвитку та модернізації вітчизняної промисловості. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69275.

модернізації вітчизняної промисловості⁴⁶⁷. Ним встановлюються норми локалізації⁴⁶⁸ технологій у публічних закупівлях. Так, будь-яке імпордне устаткування із визначеного Законом переліку може допускатися до торгів у публічних закупівлях, якщо частка місцевого виробника в цій технології становитиме у 2021 р. не менш як 25 % та поступово зростатиме до 50 % (до 2024 р.). Зазначимо, вимоги щодо локалізації в публічних закупівлях Європейського Союзу встановлюються Директивою 2014/25/ЄС, яка передбачає особливі умови для міжнародних тендерів у низці секторів (зокрема, як водопостачання, постачання енергоресурсів, міський транспорт, надання поштових послуг). Відповідно до положень Директиви, державний замовник має право відхиляти тендерні пропозиції при закупівлях у вказаних вище секторах, якщо продукція або послуги, заявлені в цих пропозиціях, містять менше 50% компоненти походженням з країн-членів ЄС.

В Італії діють національні вимоги локалізації для субсидування сонячної енергетики. Відповідний закон передбачає стимули у вигляді компенсації 5-10% вартості проєктів, в рамках яких для будівництва сонячних електростанцій використовуються компоненти й обладнання, вироблені в ЄС. Греція надає 10% доплати до зеленого тарифу, якщо щонайменше 70% сировини та компонентів для будівництва електростанцій були отримані з країн ЄС та/або Європейської асоціації вільної торгівлі⁴⁶⁹.

Отже, в умовах довготривалих карантинних заходів через виникнення та поширення COVID-19 та розгортання світової фінансово-економічної кризи прийняття вищезазначених змін до законодавства сприятиме перетворенню механізму публічних закупівель на інструмент довгострокової макрофінансової стабілізації, прискорення економічного розвитку та підвищення добробуту населення. Адже за підрахунками авторів законопроєкту⁴⁷⁰ прийняття поправок до Закону України «Про публічні закупівлі» дозволить підвищити Індекс продукції переробної промисловості на 10,65 в.п., порівняно із 2019 р., добувної промисловості – на 0,76 в.п., сектор послуг зросте на 2,18 в.п.; в результаті підвищення ділової активності обсяги податкових надходжень до бюджету зростуть на 8,17% (при цьому вдасться

⁴⁶⁷ Проєкт Закону про внесення змін до Закону України "Про публічні закупівлі" щодо створення передумов для сталого розвитку та модернізації вітчизняної промисловості. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69275

⁴⁶⁸ Відповідно до Проєкту Закону про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» щодо створення передумов для сталого розвитку та модернізації вітчизняної промисловості ступінь локалізації – це питома вага вартості сировини, матеріалів, деталей, складових частин і комплектуючих виробів, робіт, послуг та інших складових вітчизняного виробництва у собівартості предмета закупівлі

⁴⁶⁹ Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» щодо створення передумов для сталого розвитку та модернізації вітчизняної промисловості. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69275.

⁴⁷⁰ Проєкт Закону про внесення змін до Закону України "Про публічні закупівлі" щодо створення передумов для сталого розвитку та модернізації вітчизняної промисловості. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69275

уникнути зростання імпорту товарів, робіт та послуг на 13,2% (близько 8,4 млрд дол. США)⁴⁷¹.

Разом з тим, зростання значення міст у розвитку суспільства, яке супроводжується ростом і розвитком міських поселень, зростанням частки міського населення, поширенням міського способу життя тощо *стає викликом для їх екології*. Особливо гостро ця проблема постає для промисловоорієнтованих міст. Так, наприклад, у 2019 р. в м. Червоноград обсяг викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення становив 170,3 кг на 1 мешканця, що майже в'ятеро перевищує відповідний середній показник по Львівській області. А обсяг викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у м. Бурштин в 2019 р. становив 82,9% (169887,9 тон) від усього обсягу викидів забруднюючих речовин в Івано-Франківській області (205021 тонна). Отже, в контексті інноваційної діяльності стратегічним завданням для місцевої влади має стати ефективне використання наявного інвестиційного потенціалу задля поліпшення екологічного стану, особливо у містах з високою концентрацією промислового виробництва. В цьому контексті актуальним вбачається *впровадження ефективного енергоменеджменту* в контексті розширення використання відновлювальних джерел енергії, а також поводження з відходами (наприклад, використання продуктів згорання вугілля в суміжних галузях економіки (зокрема, у будівництві при виготовленні бетону, різноманітних будівельних сумішей, а також при облаштуванні доріг)).

Важливим завданням є й перевірка нових та старих виробництв на дотримання заходів охорони атмосферного повітря та розробка рекомендацій щодо зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферу з огляду на розвинену рекреаційну діяльність у Західному регіоні України. У цьому контексті значні резерви містяться в *екологічному оподаткуванні*. Однак, якщо у 2016 р. місцеві бюджети отримували 80% коштів екологічного податку (решту 20% зараховувалося до загального фонду держбюджету), то сьогодні на місцях залишається лише 55%, з яких бюджети міст отримують 25%, а решту 30% зараховується до обласного бюджету. Така процедура розподілу екологічного податку, на наш погляд, є неефективною, адже отримувати лівову частку екологічного податку все ж мав би міський бюджет з огляду на те, що саме тут здійснюються викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря. А отримані кошти мали б витратитися на збереження та відновлення довкілля у відповідному місті. З іншого боку, відповідно до ст. 250.2.3 Податкового кодексу України⁴⁷² за утворення радіоактивних відходів та тимчасове зберігання радіоактивних відходів екологічний податок сплачується за місцем перебування платника податку на податковому обліку у

⁴⁷¹ Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» щодо створення передумов для сталого розвитку та модернізації вітчизняної промисловості. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69275.

⁴⁷² Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/conv#n6091>.

контролюючих органах. На наш погляд, відповідний податок повинен сплачуватися за місцем розміщення радіоактивних виробництв.

Розвиток інфраструктури; формування сприятливого бізнес-середовища. Структура економіки міста значною мірою формується під впливом бізнесу, який у ньому розвивається. Бізнес-рішення відіграють важливе значення у подоланні бідності, соціальному забезпеченні населення, боротьбі із погіршенням стану навколишнього середовища тощо.

Близько 93% суб'єктів господарювання у містах Львівської області – це власне малі та середні підприємства⁴⁷³. В містах Івано-Франківської⁴⁷⁴ та Закарпатської⁴⁷⁵ областей відповідний показник становить приблизно 95%.

У 2019 р. МСБ був місцем праці 88,5% зайнятого населення Львівської області, в Тернопільській області зазначений показник становив 90%⁴⁷⁶, а в Рівненській області – 94,4%⁴⁷⁷. Однак, попри позитивну динаміку кількості підприємств у 75% досліджуваних міст, за нашими підрахунками трансформація структури економіки міст Західного регіону України у 2012-2019 рр. результувалася зростання зайнятості лише у чотирьох містах – мм. Івано-Франківськ, Коломия, Кременець та Чортків (тут середньорічний темп зміни середньооблікової кількості штатних працівників був >1). Цим, зокрема, й аргументується необхідністю пошуку механізмів розвитку інституційної інфраструктури підтримки бізнесу, формування не лише сприятливого бізнес-середовища, але й ефективної екосистеми.

Невід'ємною складовою інструментарію активізації розвитку МСБ у містах Західного регіону України в контексті реалізації структурної економічної політики є *фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка бізнесу*. Загалом, сьогодні в Україні ведеться політика горизонтальної підтримки підприємництва. На регіональному та локальному рівні вона здійснюється в межах положень відповідних програм та подекуди носить суто декларативний характер. Загалом така політика є виправданою з огляду на її недискримінаційність та меншу ризиковість в контексті ефективності перерозподілу ресурсів. Проте, в умовах обмеженості бюджетних ресурсів пріоритетом «першого порядку» в контексті сприяння розвитку МСБ все ж мають стати підприємства, які характеризуються високою економічною віддачею, стратегічною конкурентоспроможністю та мають значні позитивні соціальні екстернальні ефекти.

Дієвими механізмами підтримки розвитку МСП на локальному рівні можуть бути:

⁴⁷³ Головне управління статистики у Львівській області: офіційний сайт. URL: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/index.php>

⁴⁷⁴ Головне управління статистики в Івано-Франківській області: офіційний сайт. URL: <http://www.ifstat.gov.ua/>

⁴⁷⁵ Головне управління статистики у Закарпатській області: офіційний сайт. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>

⁴⁷⁶ Головне управління статистики у Тернопільській області: офіційний сайт. URL: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/>

⁴⁷⁷ Головне управління статистики у Рівненській області: офіційний сайт. URL: <http://www.gusrv.gov.ua/>

– *бюджетно-податкові*: підтримка місцевою владою фондів мікрокредитування МСП, цільове бюджетне фінансування, субсидіювання та дотування розвитку МСП у пріоритетних видах економічної діяльності; фінансування та/або співфінансування проєктів розвитку МСП у містах; підтримка виробництв, орієнтованих на потреби локального ринку. Зазначимо, саме бюджетно-податкові механізми підтримки розвитку МСП мають стати першочерговими в контексті стимулювання ділової активності у постковідний період;

– *організаційно-інституційні*: розвиток інфраструктури підтримки бізнесу; інформаційно-консультаційна підтримка; сприяння інтеграції суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм в процесі їх залучення до виконання пріоритетних завдань структурної модернізації; сприяння розвитку креативних індустрій, підтримка стартапів;

– *інші*: використання системи державних регіональних замовлень і закупівель; преференції комерційним банкам (наприклад, щодо сплати місцевих податків та зборів), які кредитують МСП у пріоритетних для міста видах економічної діяльності; системна детінізація економіки загалом.

До чинників подальшого розвитку МСБ в містах Західного регіону України належить ефективне *функціонування інфраструктури підтримки бізнесу*, а також мережі кластерів, як важливих факторів стимулювання підприємницької діяльності та швидкої адаптації суб'єктів бізнесу до ринкових умов. Найвищу питому вагу в структурі інфраструктури підтримки МСБ загалом в Україні традиційно становлять банківські установи (їх філії та відділення), лівова частка яких у Західному регіоні сконцентрована в метрополійному місті Львові – станом на 12.03.2021 р. – 261 відділення⁴⁷⁸, що більш ніж утричі перевищує відповідні показники інших обласних центрів Західної України. Однак, задля формування дієвої фінансово-кредитної та інвестиційної інфраструктури підтримки МСБ необхідним є розміщення філій та відділень регіональних фінансово-кредитних та інвестиційних установ в осередках місцевого розвитку, тобто містах нижчого рангу⁴⁷⁹.

У Львівській області на поч. 2019 р. існувало понад 100 різноманітних інформаційно-консультаційних установ, більшість з яких надавали свої послуги на платній основі, що не завжди доступно для суб'єктів малого бізнесу (особливо на початковій стадії діяльності). Відтак, задля формування дієвої кадрової та інформаційно-консультаційної підтримки малого бізнесу місцевій владі, як глобальному менеджеру локальних соціально-економічних процесів з її визначальним впливом на формування сприятливого ділового клімату в місті, доцільно забезпечити формування громадських приймалень з питань підтримки підприємництва в осередках концентрації названих суб'єктів, організація та проведення ними бізнес-тренінгів, семінарів, курсів тощо з ведення власного бізнесу, консультації і роз'яснення законодавства, зокрема з

⁴⁷⁸ Офіційний сайт фінансової групи «Ubanks». URL: <http://ubanks.com.ua>.

⁴⁷⁹ Лещух І.В. Механізм формування інфраструктури підтримки малого бізнесу у системі метрополія-периферія. *Фінансовий простір*. 2015. № 3 (19). С. 219-224.

питань оподаткування МСБ⁴⁸⁰. Особливо актуальним це буде для підприємств, які функціонують у малих містах. Разом з тим, для малих міст актуальним є й покращення інфраструктури для бізнес-туризму (ділового туризму) – бізнес-зустрічей, ділових подій тощо (конференц-зали, студії та ін.). Доцільним є також реалізація відповідних цільових програм з підвищення логістичної ефективності транспортної системи та транзитного потенціалу малих промислово орієнтованих міст.

Чинниками структурних зрушень в економіці міст Західного регіону України та розвитку сприятливого бізнес-середовища можуть стати *кооперація та підтримка місцевою владою кластерних ініціатив*. У даному контексті позитивний досвід має м. Львів. Зокрема, у 2009 р. Львівською міською радою та зацікавленими ІТ компаніями було утворено Кластеру інформаційних технологій та бізнес-послуг (сьогодні – Львівський ІТ кластер (Lviv IT Cluster)). Нині у межах кластеру співпрацюють понад 100 компаній та установ, у т.ч. Львівська міська рада та місцеві навчальні заклади (зокрема, Національний університет «Львівська політехніка»). Кластером реалізовано низку ініціатив, зокрема, щодо: створення закладу професійної освіти нового типу для підготовки якісних технічних спеціалістів; модернізації освіти у львівських університетах; розвитку місцевої інфраструктури (будівництво житла для ІТ-спеціалістів; будівництво технопарку для ІТ-бізнесу); розширення доступу до фінансових ресурсів членів Кластеру в контексті реалізації ними інноваційних проєктів та ін.

Загалом, до переваг кластерів, що обумовлюють їх визначальну роль у забезпеченні структурних перетворень в економіці, належать такі як⁴⁸¹:

- підвищення продуктивності підприємств у тій місцевості, де їх створено за рахунок кращого доступу до робочої сили та постачальників, спеціалізованої інформації, інституцій та суспільних товарів; доповнюваності продуктів, які внаслідок цього стають привабливішими для споживачів; кращої мотивації керівників;
- збільшення темпів інновацій і визначення їх напрямку; створення фундаменту для майбутнього економічного зростання через краще розуміння ринку, здатність впроваджувати швидкі зміни та гнучкість, тиск конкурентів та інших виробників кластеру;
- стимулювання створення нових підприємств (сприяє збільшенню та посиленню кластеру) завдяки наявності необхідної сировини, комплектуючих частин та робочої сили, створенню нового бізнесу як частини позитивного ланцюжка зворотного зв'язку.

⁴⁸⁰ Офіційний сайт фінансової групи «Ubanks». URL: <http://ubanks.com.ua>.

⁴⁸¹ Просторова організація бізнесу в регіонах України: форми та механізми регулювання: монографія у 2-х томах / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. М. І. Мельник. Львів, 2019. Т. 1. 377 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20190003.pdf>

3 метою забезпечення організаційно-управлінської та ресурсної підтримки МСБ місцевій владі доцільно⁴⁸²:

1) сприяти передачі в оренду суб'єктам МСБ на пільгових умовах не використовувані приміщення задля їх застосовування у виробничій та торговельній діяльності;

2) сприяти у відкритті пунктів із заготівлі сільськогосподарської продукції та/або майданчиків для організованої торгівлі відповідною продукцією;

3) розробити програми інвестування та відродження старих промислових центрів, які стали депресивними територіями (досвід Великобританії підтверджує дієвість названого заходу, основними інструментами якого в країні є пільгове оподаткування за територіальним принципом та здешевлення вартості об'єктів нерухомості);

4) забезпечити часткове відшкодування за рахунок коштів місцевого бюджету відсоткових ставок за кредитами банків та небанківських фінансово-інвестиційних установ суб'єктам МСБ на реалізацію інвестиційних проєктів щодо впровадження енергозберігаючих технологій; виробництва експортоорієнтованої продукції та імпортозамінних товарів; нарощення обсягів господарської діяльності (для МСБ, які діють у ключових для локальної економіки видах діяльності); реалізації пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку території;

5) забезпечити підтримку організаційного характеру вертикально інтегрованого МСБ, який використовує локальні ресурси, сприяє активізації інтеграційних процесів і зорієнтований на кінцевий випуск конкурентоздатної інноваційної продукції.

Крім того, для туристично- та рекреаційно-орієнтованих міст Західного регіону України, де важливим чинником конкурентоспроможності є екологія, доцільним вбачається стимулювання розвитку курортних функцій із розосередження ділової активності в просторі шляхом винесення частини підприємств за межі території міста та формування на його околицях промислових зон. А вивільнені території міста мають використовуватись переважно для будівництва нових об'єктів, пов'язаних із задоволенням потреб відпочиваючих та населення міст, бізнес-інфраструктури та підприємств п'ятого і шостого технологічних укладів.

Окрім ринкової інфраструктури, важливу роль у розвитку локальної економіки загалом та окремих ВЕД міста відіграє *стан дорожньої та соціальної інфраструктури, міських комунікаційних мереж тощо*. Інфраструктурне облаштування економіки міста з одного боку залежить від темпів її модернізації, а з іншого – саме виступає драйвером економічного зростання. Найбільш чітко зазначене простежується у містах, де в структурі економіки переважають туризм та будівництво. Адже зростання

⁴⁸² Лещух І.В. Механізм формування інфраструктури підтримки малого бізнесу у системі метрополія-периферія. *Фінансовий простір*. 2015. № 3 (19). С. 219-224.

значення названих ВЕД де-факто результується зростанням навантаження на житлово-комунальне господарство, транспорт, міські споруди тощо.

Проведене нами дослідження дозволяє констатувати, що сьогодні майже усі міста Західного регіону України одним із пріоритетів соціально-економічного розвитку визначають саме розвиток інфраструктури. Проте, відповідні програми носять короткостроковий характер (як правило формуються на три роки), а заходи з розвитку інфраструктури здебільшого стосуються поточного благоустрою міста. Відтак, за даними⁴⁸³ жителі міст-обласних центрів Західного регіону України у 2020 р. оцінювали якість міської інфраструктури та комунальної сфери як посередню.

На наш погляд для підвищення якості надання комунальних послуг і створення надійної житлово-комунальної інфраструктури у містах Західного регіону України доцільними є модернізація відповідних мереж, зокрема, шляхом реалізації заходів з підвищення енергоефективності житлових будинків. А подальший розвиток транспортної системи як важливого чинника розвитку не лише міст, а й регіону загалом (зважаючи на його географічне розташування на кордоні з країнами Євросоюзу та перспективи зростання товарообороту між Україною та ЄС) вбачається у розвитку міжрегіонального та міжнародного залізничного сполучення, а також у покращенні стану доріг у напрямку міст, розташованих у гірській частині Західного регіону.

У структурній модернізації економіки, формуванні конкурентних переваг регіонів (міст) та забезпеченні економічного зростання держави загалом визначальну роль відіграє якість та ефективність *залучення інвестицій*. По-перше, інвестиції є складовою ВВП країни і ВРП регіонів, їх динаміка сприяє формуванню не лише поточного стану розвитку економіки, а й визначає передумови забезпечення стійкого економічного зростання. По-друге, саме інвестиції можуть стати дієвим чинником реструктуризації вітчизняної економіки та формування передумов до виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг⁴⁸⁴.

Майже у всіх досліджуваних нами містах Західного регіону України одним із пріоритетів розвитку визначено підвищення (посилення) інвестиційної привабливості. При цьому, лівова частка міст:

- не має розроблених окремих інвестиційних програм/стратегій, а в межах діючих програм соціально-економічного розвитку заходи та інструменти підвищення (посилення) інвестиційної привабливості міста чітко не прописані;

- оприлюднює на своїх офіційних сайтах інвестиційні паспорти громади, однак із дещо застарілою інформацією (наприклад, як у м. Бурштин, Дрогобич, Кузнецовськ. Натомість у м. Самборі розробка інвестиційного порталу на сайті міської ради розпочалася лише у 2020 р.).

⁴⁸³ Соціологічна група «Рейтинг». Шосте Всеукраїнське муніципальне опитування. URL: http://ratinggroup.ua/research/regions/shestoy_vseukrainskiy_municipalnyy_opros.html

⁴⁸⁴ Штефан С. Сучасні особливості структурної політики України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 4. С. 36-40. URL: <http://global-national.in.ua/archive/4-2015/08.pdf>

Підвищення інвестиційної привабливості на національному рівні вимагає системних та комплексних організаційно-інституційних дій центральної влади з покращення середовища ведення бізнесу. А на локальному рівні пріоритетом у даному контексті, на наш погляд, має бути нарощення ендегенного інвестиційного потенціалу та забезпечення інвестиційної привабливості територіальної громади. Отже, стратегічними завданнями локальної влади мають бути:

- сприяння ефективному функціонуванню інвестиційної інфраструктури та інфраструктури підтримки бізнесу; впровадження інструментів заохочення інвесторів до інвестування; нарощення та диверсифікація джерел походження інвестиційних ресурсів; а тактичними⁴⁸⁵.

- визначення пріоритетних сфер та об'єктів інвестування; покращення транспортної, дорожньої тощо інфраструктури; формування інвестиційного іміджу міста та його позиціонування на регіональному та національному ринку капіталів; надання преференцій стратегічним інвесторам; диверсифікація сфер залучення інвестицій з акцентом на інновації, екологічність та енергозбереження; забезпечення фінансової самостійності та інвестиційної безпеки міста; посилення участі міст у проєктах Державного Фонду Регіонального Розвитку (у 2019-2020 рр. лідерами в даному контексті були мм. Тернопіль, Львів, Трускавець, Червоноград, аутсайдерами – мм. Бурштин, Дубно, Вараш та ін.).

У цьому контексті важливими є й комплексні промоційні заходи і маркетинг пріоритетних об'єктів та сфер інвестування, а також створення інформаційного середовища для залучення потенційних інвесторів (зокрема, іноземних). Адже розділ для роботи з інвесторами на офіційному сайті міста чи окремий сайт для інвесторів – це своєрідна візитна картка міста, з яким бажає співпрацювати бізнес. На ньому має бути розміщена інформація про інвестиційні об'єкти, які пропонує місто, його інвестиційний паспорт, загальна інформація про місто, переваги міста тощо. Важливо, щоб цей розділ був представлений також й іноземною мовою, якщо місто хоче залучати інвесторів з-за кордону.

Крім того, актуальним вбачається створення, наповнення та підтримка інтерактивної карти інвестиційних можливостей міста. Відповідний досвід сьогодні вже впроваджено в окремих ОТГ (наприклад, Пирятинській, Мереф'янській, Новоукраїнській) шляхом створення Геоінформаційної системи обліку активів ОТГ, яка є комплексною системою автоматизації процесів збору, зберігання, обліку, актуалізації та використання даних про майнові та інші об'єкти території громади, що призначена для задоволення

⁴⁸⁵ Гринчишин І. М., Біль М. М., Лещух І. В., Патицька Х. О., Попадинець Н. М. Зміцнення спроможності територіальних громад на основі ефективного використання ендегенного потенціалу / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2019. 250 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).

інформаційних потреб органів місцевого самоврядування, територіальних органів державної влади і громади, а також підвищення оперативності й ефективності прийняття управлінських рішень щодо раціонального використання майнового комплексу та сталого соціально-економічного розвитку громади⁴⁸⁶. Впровадження вищезгаданої системи в управління міським розвитком, з-поміж іншого дозволить:

- 1) отримати актуальну інформацію щодо управлінської, побутової, соціальної та виробничої інфраструктури міста;
- 2) отримати оперативний доступ до просторової бази даних та земельпорядних документів;
- 3) оптимізувати час на планування діяльності з обслуговування та ремонту автошляхів, адміністративних будівель та будівель соціального призначення тощо;
- 4) вести базу даних інженерних мереж тощо.

Інструментом розвитку локальної інфраструктури та формування сприятливого бізнес середовища могло б стати публічне інвестування⁴⁸⁷ (у т.ч. на основі державно-приватного партнерства).

У розвинутих країн світу обсяг публічних інвестицій становить 6-10% від ВВП⁴⁸⁸, а у Україні – лише приблизно 2% (при цьому, у структурі публічних інвестицій майже 65%⁴⁸⁹ – це кошти місцевого самоврядування).

Підвищенню рівня інвестиційної спроможності локальної економіки сприятиме й публічне інвестування (у т.ч. на основі державно-приватного партнерства). ОЕСР визначає наступні його принципи⁴⁹⁰:

1. Здійснення публічного інвестування за допомогою комплексної стратегії, придатної до застосування на різних територіях.

2. Використання та адаптація ефективних інструментів координації публічного інвестування між національним та регіональним/локальним рівнями врядування.

3. Здійснення горизонтальної координації публічного інвестування між органами влади різних рівнів, що особливо актуальне для реалізації проєктів міжрегіонального або міжмуніципального співробітництва.

⁴⁸⁶ Гринчишин І. М., Біль М. М., Лещух І. В., Патицька Х. О., Попадинець Н. М. Зміцнення спроможності територіальних громад на основі ефективного використання ендегенного потенціалу / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2019. 250 с.

⁴⁸⁷ Публічні інвестиції – це інвестиції у «тверду» (дороги, школи, лікарні тощо) та «м'яку» (людський і соціальний капітал, інновації, розвиток МСБ, інституційна спроможність органів влади) інфраструктуру, що здійснюються органами виконавчої влади та місцевого самоврядування за рахунок публічних коштів (джерело: Публічне інвестування для регіонального розвитку: спроможності, прогалини і рекомендації: аналітичний звіт проєкту SURGe. URL: <http://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/42477.pdf>).

⁴⁸⁸ Федорчак О. Проблеми державного інвестування в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія : Державне управління. 2017. № 4. С. 45-55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2017_4_8.

⁴⁸⁹ Публічне інвестування для регіонального розвитку: спроможності, прогалини і рекомендації: аналітичний звіт проєкту SURGe. URL: <http://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/42477.pdf>

⁴⁹⁰ Recommendation of the Council on Effective Public Investment Across Levels of Government. Adopted on 12 March 2014. URL: <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Principles-Public-Investment.pdf>

4. Завчасне оцінювання довгострокових наслідків та ризиків публічного інвестування. Перелік ризиків для оцінювання має бути достатньо широким та містити фінансові, політичні, соціальні, екологічні тощо. Оцінка наслідків та ризиків дозволяє нейтралізувати потенційні ризики для здійснення заходів публічного інвестування та обирати пріоритетні напрями залежно від результатів такого оцінювання.

5. Залучення усі стейкхолдерів протягом усього інвестиційного циклу. Консультації із стейкхолдерами мають бути інклюзивними, відкритими та прозорими. Залучення широкого кола зацікавлених осіб, у т.ч. жителів громад, до обговорення пріоритетних напрямів та процесу публічного інвестування уможливорює підвищення легітимності подальших рішень і посилює довіру до органів влади та місцевого самоврядування на локальному рівні.

6. Мобілізація приватного сектора та фінансових установ для диверсифікації джерел фінансування й посилення спроможності здійснювати публічні інвестиції.

7. Розвиток компетентностей державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування й установ, які беруть участь у здійсненні публічних інвестицій, особливо на локальному рівні.

8. Фокусування на досягненні результатів, поширення здобутого досвіду між різними рівнями урядування.

9. Визначення фінансових рамок для досягнення поставлених цілей. Ефективність заходів публічного інвестування значною мірою визначається адекватністю наявних фінансових механізмів та спроможністю місцевої влади до їх належного використання.

10. Забезпечення належного прозорого управління публічними інвестиціями на всіх рівнях урядування.

11. Забезпечення прозорості, застосування державних закупівель на всіх рівнях урядування. Система державних закупівель має надавати достатньо можливостей для постійного моніторингу з метою підвищення її ефективності.

12. Якість та сталість нормативно-правового забезпечення здійснення публічних інвестицій на всіх рівнях урядування.

Попри те, що Україна не входить до ОЕСР, вітчизняна регіональна та локальна влада може використовувати вище наведені підходи, зокрема щодо реформи децентралізації та регіонального/локального розвитку.

Каталізатором структурних зрушень в економіці міст – типових промислових центрів (м. Новий Розділ, Володимир-Волинський, Нововолинськ, Бурштин) та міст, які трансформували структуру своєї економіки у напрямі розвитку промисловості (м. Тернопіль, Калуш, Ужгород, Хуст, Яремче), передумовою їх інноваційного розвитку, стимулом нарощення ділової активності, а також основою для розвитку експортного потенціалу місцевих товаровиробників може стати локальна політика *імпортозаміщення*. Адже, підтримка на державному та місцевому рівні розвитку видів промислової діяльності, які володіють потенціалом до імпортозаміщення, у перспективі підвищить їх конкурентоспроможність як на національному, так і світовому ринках.

Зарубіжний досвід свідчить, що країни, які на сьогоднішній день досягли вершини у світовому економічному рейтингу за рахунок вільного ринку та політики вільної торгівлі (наприклад, Великобританія, США, Німеччина, Японія), у минулому були найбільш активними у використанні протекціоністських заходів для підтримки вітчизняних товаровиробників. Однак, необхідно наголосити, що в умовах членства України в СОТ, а також дії ЗВТ з ЄС і високого ступеня експортоорієнтації національної економіки застосування обмежувальних інструментів протекціоністської політики держави (дискримінаційних або заборонних ввізних мит, тарифів, квот та ін.) з метою захисту національного виробника є проблематичним. Порушення міжнародних зобов'язань і штучний захист призведе до тривалих негативних наслідків для конкурентоспроможності продукції вітчизняної промисловості. Відтак, імпортозаміщення потрібно розглядати в контексті системи інструментів стимулювання розвитку і реалізації внутрішнього потенціалу у виробництві промислової продукції усіх видів споживання і основного капіталу для заповнення потенційних ніш на внутрішньому і зовнішньому ринках. Це, своєю чергою, потребує розробки і реалізації комплексної стратегії імпортозаміщення. Ключовою ціллю такої стратегії має бути відновлення та посилення міжгалузевої взаємодії секторів економіки у напрямку збільшення обсягів та рівня технологічності промислової продукції, розширення асортименту та географії середньо- і високотехнологічного експорту та задоволення попиту на продукцію проміжного і кінцевого споживання та основного капіталу на внутрішньому ринку⁴⁹¹.

Підтримуємо позицію авторів⁴⁹², що ефективними інструментами регулятивного впливу держави на стимулювання розвитку імпортозамінних виробництв можуть бути:

- *фінансові*, зокрема, пільгове оподаткування прибутку, що реінвестується в модернізацію основних фондів; інвестиційні податкові кредити (відтермінування сплати податку) при реалізації проєктів імпортозаміщення; тимчасове пільгове оподаткування підприємств, які займаються виробництвом інноваційної імпортозамінювальної продукції;

- *інструменти торговельної політики* – розширення застосування нетарифних методів регулювання, дозволених СОТ, зокрема спрощення процедур ліцензування, сертифікації, технічних регламентів, фітосанітарних норм та ін.;

- *організаційні* – забезпечення режиму оперативного вирішення проблем, пов'язаних з отриманням дозвільної документації, відведенням земельних ділянок, підключенням до комунікацій новостворюваних виробництв. Дієвим інструментом політики імпортозаміщення є державні замовлення. Використання цього інструменту дозволить цілеспрямовано

⁴⁹¹ Переробна промисловість регіонів України: проблеми та перспективи розвитку: монографія / ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України”; наук. ред.: С. О. Ішук. Львів, 2020. 341 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20200002.pdf>

⁴⁹² Там само.

розвивати стратегічно важливі виробництва у сегменті проміжного споживання і валового нагромадження основного капіталу.

Підсумовуючи вище наведене зазначимо, що у містах Західного регіону України перспективи розвитку інфраструктури та формування сприятливого бізнес-середовища загалом вбачаються у їх трансформації в сторону розширення локальних, внутрірегіональних, міжрегіональних та міжнародних зв'язків, активізацією міжмуніципального співробітництва, просторовою оптимізацією економічних кластерів, формуванням інституційного середовища для стимулювання ендегенних чинників розвитку, тобто ефективного використання внутрішнього потенціалу зростання.

Діджиталізація ВЕД. Важливим стратегічним пріоритетом реалізації локальної структурної економічної політики міст в рамках Концепції їх диверсифікованого розвитку є діджиталізація економічної діяльності. Розглядається як процес використання цифрових технологій та даних з метою одержання прибутку, поліпшення бізнесу, зміни/трансформації бізнес-процесів та створення належного середовища для їх реалізації, в основі якого – використання цифрової інформації. Для цілей провадження господарської діяльності діджиталізація розглядається насамперед як уможливлення, поліпшення та/або перетворення бізнес-операцій та/або бізнес-функцій, та/або бізнес-моделей/процесів, та/або ж усієї діяльності в цілому через застосування цифрових технологій та більш широке використання перетворених у знання цифрових даних із метою одержання певних переваг. В рамках процесу діджиталізації головна увага приділяється системам інформування та взаємодії, посиленню за допомогою оцифрованих даних та процесів⁴⁹³.

В умовах структурних трансформацій економіки міст Західного регіону України діджиталізація є важливою компонентою механізму управління розвитком міста і його ресурсами, що проявляється у використанні спрощених технологій користування сервісами, які пропонують міські установи (активне використання різноманітних цифрових технологій у місті; використання інформаційних та комунікаційних технологій для трансформації довкілля; впровадження інформаційних та комунікаційних технологій у системи управління містом). Таким чином, фактично йде мова про широке *всебічне впровадження концепції «Smart City» («розумного міста») в управління міським розвитком.*

Сьогодні рівень використання концепції «Smart City» в управлінні розвитком вітчизняних міст є різним, при цьому лідерами, як правило, є міста-обласні центри. Наприклад, у м. Львові – економічному та культурному центрі Західного регіону України, сьогодні активно функціонують: електронна черга в заклади дошкільної освіти (EDU Lviv SmartCity), електронний бюджет, система державних закупівель та електронних петицій, особисті онлайн-кабінети громадян; створено можливість онлайн-оплати адміністративних та

⁴⁹³ De Clerck J.-P. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. URL: <https://www.i-scoop.eu/digitization-digitalization-digitaltransformation-disruption/>

комунальних послуг; на завершальній стадії перебуває проєкт із запровадження е-квитка у громадському транспорті міста.

Серед міст із меншою чисельністю населення прогресивним в контексті використання е-послуг в управлінні міським розвитком є, наприклад, м. Дрогобич, у програмах/стратегіях соціально-економічного розвитку якого впровадження концепції «Smart City» визначено стратегічною ціллю майбутнього розвитку. Drohobych Smart City означає «створення цінності у первісному розумінні – через та для людей» та передбачає впровадження «розумних» рішень для міського життєвого простору⁴⁹⁴.

До міст-початківців в контексті впровадженні концепції «Smart City» в управлінні міським розвитком належать, зокрема, мм. Хуст, Бурштин, Моршин, Новий Розділ, Бережани, Острог. Щодо останнього міста, то використання технологій «Smart City» тут передбачається в контексті створення сприятливого бізнес середовища в місті⁴⁹⁵. Разом з тим, у програмних документах міста чітко не вказано напрями, інструменти, джерела фінансування реального впровадження «розумної» концепції.

Натомість аутсайдерами у впровадженні концепції «Smart City» в управлінні міським розвитком є мм. Болехів, Стрий. За межами процесів діджиталізації залишається й м. Новодністровськ, у стратегії розвитку якого на період до 2025 року не передбачені будь-які положення щодо можливої цифровізації адміністративних послуг та впровадження інструментів Smart City.

Разом з тим, враховуючи досвід провідних країн світу та сучасні вітчизняні реалії, на наш погляд, пріоритетними напрямками для впровадження концепції «Smart City» у містах Західного регіону можуть бути: е-демократія (громадський бюджет, електронні петиції тощо; управління інфраструктурою та ЖКГ міста; е-медицина (автоматизація реєстратур міських поліклінік; ведення електронних медичних карток; онлайн пошук медичних препаратів тощо (особливо зазначені заходи будуть актуальними для малих та середніх міст. Міста-обласні центри вже мають досвід використання «автоматизованих реєстратур», створених на базі порталу «Helsi.me»); е-освіта; е-транспорт.

Щодо впровадження концепції «Smart City» у малих та середніх туристично орієнтованих містах, то актуальним вбачається *створення інформаційно-консультаційних центрів для туристів, відкриття мережі хостелів та сільських садиб, розважальних центрів*. Чималу роль у цьому контексті відіграє ефективне транспортне сполучення між населеними пунктами регіону, стимулювання розвитку підприємництва у сфері пасажирських перевезень, а також підвищення туристичної привабливості міст загалом.

Підсумовуючи вище сказане, варто наголосити, що, з одного боку – ефективна реалізація локальної структурної економічної політики можлива

⁴⁹⁴ Стратегія сталого розвитку м. Дрогобича до 2027 року. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua>.

⁴⁹⁵ Програма економічного та соціального розвитку міста Острога на 2018 рік. URL: https://www.ostroh.rv.ua/socio-economic_program

лише за умови підвищення ролі міст/регіонів у їх соціально-економічному розвитку для проведення ефективних структурних змін і пошуку нових підходів до здійснення процесів регіональних структурних трансформацій. Місцеві органи влади мають бути головними стратегами при виборі місцевої структурної політики, яка, в свою чергу, має враховувати основні вимоги та тренди економічного розвитку, будуватися на принципах інноваційності, розвитковості та підтримки ВЕД зі зростаючою соціально-економічною віддачею і стратегічною конкурентоспроможністю.

З іншого боку, ефективність реалізації структурної економічної політики залежить від дотримання принципу узгодженості та синхронізації дій усіх рівнів влади та управління. Він передбачає вибудовування державних пріоритетів розвитку країни, підготовку регіональних стратегій розвитку з врахуванням державних пріоритетів, розробку стратегій розвитку окремих громад, що враховують як загальнонаціональні пріоритети, так і стратегічні напрямки розвитку регіонів. Також цей принцип охоплює такий елемент, як вибудовування міцних горизонтальних – міжрегіональних і міжмуніципальних – зв'язків, протекцію розвитку кооперації регіонів і локальних територій. Лише за умови дотримання зазначених принципів можна досягти збалансованого економічного, соціального та екологічного розвитку громади.

5.3. Пріоритетні напрями структурної економічної політики великих міст на сучасному етапі децентралізації (на прикладі Львівської ОТГ)

Нинішній етап децентралізації в Україні супроводжується численними викликами, які постають перед органами місцевого самоврядування великих міст у контексті визначення пріоритетів їх подальшого просторового розвитку та реалізації структурної політики, орієнтованої на довгострокову перспективу. Передусім це стосується необхідності гармонізації економічних інтересів цих міст із пріоритетами розвитку сусідніх сільських територій, які увійшли до складу спільних з ними ОТГ, після місцевих виборів 2020 р. Адже вже на підготовчому до об'єднання етапі в різних територіальних громадах виникали гострі суперечки і навіть конфлікти, спричинені боротьбою за прерогативу розпоряджатися земельними, водними, лісовими та іншими природними і матеріально-технічними ресурсами у новостворених ОТГ. Після виборів такі суперечки не тільки не припинилися, але й часто набули нових, більш гострих форм, у тому числі й через рішення судів про визнання незаконним приєднання окремих сільських населених пунктів до великих міст у процесі створення ОТГ. Все це актуалізує проблему окреслення механізмів гармонізації економічних інтересів у межах таких ОТГ, зокрема шляхом удосконалення їх структурної політики на сучасному етапі децентралізації.

Вітчизняні експерти з питань децентралізації неодноразово звертали увагу на те, що створення ОТГ навколо великих міст вимагає надання

пріоритетного значення взаємовигідному співробітництву міських і сільських територій, яке має забезпечуватися їх кооперацією на основі правильного розподілу повноважень, а також збільшення переваг сільських населених пунктів від їх наближення до джерел концентрації інновацій, осередків соціального та фінансового капіталу, центрів акумулювання інвестиційних ресурсів тощо. Водночас, міста повинні отримувати від такої кооперації доступ до природних ресурсів, якими багаті сільські території, а також покращувати можливості свого просторового та структурного розвитку (але не на шкоду селам). Подібні тренди стали свого часу засадничим при визначенні пріоритетів загальної європейської політики регіонального розвитку, започаткувавши так званий «рурбанізаційний» підхід («gurban» – неологізм, який виник внаслідок поєднання двох англійських слів: rural (сільський) та urban (міський)).⁴⁹⁶

На думку І. Большинської для великих міст доволі важливо вміти грамотно розподіляти свої фінансові ресурси, зокрема так, щоб забезпечувати збалансований розвиток інфраструктури (соціальної, транспортної, торговельної тощо) як у межах самого міста, так і в субурбанізованому просторі (на територіях між містом і сільськими поселеннями, що перебувають в зоні його впливу).⁴⁹⁷ Це особливо актуально з огляду на те, що, як зазначають І. Сторонянська та Х. Патицька, більші розміри та чисельність населення міських ОТГ, а також суттєво вищий рівень їх економічного потенціалу, насамперед податкового, дають підстави для висновку про значну ймовірність подальшого поглиблення диференціації можливостей і рівня розвитку міських і сільських ОТГ.⁴⁹⁸

Для нівелювання ризиків, пов'язаних з нерівномірним розвитком великих міст і сусідніх із ними сільських територій, важливо вміти належним чином адаптувати на український ґрунт сучасний досвід сусідніх європейських держав, насамперед тих, що зуміли впровадити на рівні великих міст ефективні механізми реалізації структурної політики, яка забезпечила гармонізацію економічних інтересів цих міст і сусідніх із ними сільських поселень.

Наприклад, Г. Костер, який приділяв особливу увагу структурно-просторовій локалізації економіки великих міст та міських агломерацій, обґрунтовує пріоритетні напрями реалізації політики збалансованого розвитку економічної структури великих міст і суміжних із ними сільських населених пунктів у межах спільних агломерацій, акцентуючи увагу на тому, що саме інфраструктурна модернізація приміських сіл чинить основний позитивний

⁴⁹⁶ Ткачук А. Як розпочати дружбу між містом та селом? Про співробітництво міських та сільських територіальних громад: методичні рекомендації / [А. Ткачук, О. Сергієнко, О. Лайко, Н. Наталенко] – К.: Інститут громадянського суспільства, 2019. – 43 с., 7.

⁴⁹⁷ Большинская И. О проблемах больших и малых городов. *Проблеми економіки*. 2012. № 4. С. 68-73, 71.

⁴⁹⁸ Сторонянська І., Патицька Х. Адміністративно-фінансова децентралізація: цілі реформи та результати першого етапу. *Регіональна економіка*. 2019. № 1. С. 3-13, 11.

вплив на інноваційний розвиток міської економіки, включаючи поширення в її межах елементів креативних індустрій.⁴⁹⁹

А польський дослідник А. Чарнецький довів, що завдяки правильній структурній політиці, спрямованій на розвиток у приміських селах неаграрних видів економічної діяльності, у тому числі і тих, що забезпечують життєдіяльність великих міст (сфера послуг, логістика, харчопереробка, легка промисловість, креативні індустрії тощо), а також завдяки розвитку транспортної інфраструктури, набуває поширення явище контурбанізації, коли мешканці міст починають переїжджати у приміські села, концентруючи там свою економічну активність.⁵⁰⁰

Цей висновок підкріплюється думкою Р. Верса, який акцентував увагу на тому, що надходження значних коштів зі структурних фондів ЄС стимулювало неабиякий економічний сплеск у приміських селах Польщі. Значною мірою це відбулося завдяки так званій «урбанізації сіл», що полягала в переселенні містян у сільську місцевість та популяризації серед сільського населення неаграрних видів економічної діяльності. Як наслідок, змінився не лише зовнішній вигляд польських сіл, але й їх демографічна структура. Більше того, сільські райони у передмістях великих міст Польщі стали осередками розвитку сучасних промислових виробництв, а також зонами розгортання потужних оптових ринків та диверсифікованого малого і середнього бізнесу.⁵⁰¹

Така думка корелюється з баченням Г. Гаврона, який стверджує, що економічні взаємовідносини між мешканцями метрополійних центрів і населенням сусідніх з ними сільських територій зазвичай стають запорукою формування та стрімкого поширення нових видів господарської активності, які в кожному конкретному випадку набувають своїх характерних ознак та відповідних форм, з урахуванням наявного природно-ресурсного, людського й фінансового потенціалу, а також стану інституційної інфраструктури та динаміки ринкових процесів.⁵⁰²

Водночас, попри багатий досвід сусідніх європейських держав, які свого часу успішно здолали всі труднощі, що постали перед ними на етапі децентралізації влади, переважна частина великих міст України не зуміли скористатися їх напрацюваннями, потрапивши до так званої пастки «групового містечкового егоїзму». Причому цей егоїзм виявився як у відношенні міської влади до мешканців сільських населених пунктів, так і у зворотному напрямі: сільські мешканці зазвичай повністю ігнорували потреби просторового та структурного розвитку міст. Це поставило в центр уваги необхідність зміни

⁴⁹⁹ Koster H. The Internal Structure of Cities: The Economics of Agglomeration, Amenities and Accessibility. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam, 2013. 270 p., 107-109.

⁵⁰⁰ Czarnecki A. Urbanizacja kraju i jej etapy. URL: http://www.irwirpan.waw.pl/dir_upload/site/files/Monografia/02_Czarnecki.pdf.

⁵⁰¹ Wers R. Zróźnicowanie poziomu urbanizacji w Polsce. URL: <https://epodreczniki.pl/a/zroznicowanie-poziomu-urbanizacji-w-polsce/D19MUchJD>.

⁵⁰² Gawron H. Rozwój aglomeracji miejskich i ich znaczenie dla rozwoju lokalnego rynku nieruchomości. *Zarządzanie i Finanse*. Vol. 12, No. 4/2014. pp. 135-151., 137.

підходів до формування структурної політики новостворених міських ОТГ, зокрема шляхом впровадження сучасних механізмів міжмуніципального співробітництва та партисипативного управління, а також забезпечення збалансованого розвитку всіх територій, що входять до їх складу.

Одним із показових прикладів у цьому контексті можна вважати Львівську ОТГ. Адже протягом 2014-2019 років, коли в державі активно почали реалізовуватися заходи адміністративно-територіальної реформи і розпочалося об'єднання громад, у тому числі навколо великих міст, Львів, як і багато інших українських мегаполісів, здебільшого був захоплений вирішенням своїх внутрішніх соціально-економічних проблем, не приділяючи належної уваги налагодженню ефективних комунікацій та взаємовигідної співпраці з сусідніми сільськими територіальними громадами. Як наслідок, частина цих громад, особливо тих, що мали достатній потенціал для саморозвитку, об'єдналися між собою фактично на межі міста, й обмежили тим самим перспективу його подальшої просторової розбудови.

Це потягнуло за собою низку проблем структурного характеру, спричинених неможливістю залучення в економічну орбіту Львова частини ресурсного, людського, виробничого та фінансового потенціалу сусідніх сільських територіальних громад, мешканці яких переважно працюють у Львові та користуються його соціальною й маркетинговою інфраструктурою.

На жаль, доводиться констатувати, що виправити ситуацію буде доволі складно. Адже деструктивний характер стосунків керівництва і чиновників львівської мерії з мешканцями сусідніх сіл та створених за їх участю ОТГ призвів до порушення здорових комунікацій між ними, а подекуди і до взаємного неприйняття.

Наприклад, голова Сокільницької ОТГ у коментарях ЗМІ недвозначно заявив, що за 29 років державної незалежності України населені пункти його громади, які межують зі Львовом, нічого доброго від міста не отримали. Все робилося власним коштом, і люди це бачили. Відтак мешканці громади сьогодні не хочуть, аби їх просто поглинув Львів, як це було свого часу з Хуторівкою чи Боднарівкою. Більше того, місцеве населення до кінця не розуміє, чого їм чекати від Львова, і чи залишиться у них достатній рівень автономії, щоб впливати на рішення, невідгідні їх громаді.⁵⁰³

Мешканці іншої ОТГ, яка межує зі Львовом – Мурованської, навіть свого часу перекривали автомобільну магістраль Київ-Чоп, яка проходить територією їх громади, щоб не допустити об'єднання у складі Львівської ОТГ. Основним аргументом було те, що Мурованська ОТГ, яка на той час вже функціонувала понад два роки, формувалася відповідно до чинного законодавства, з відповідним погодженням на рівні Кабміну, підтвердивши

⁵⁰³ Чи приєднуються Сокільники до Львова: відверта дискусія про агломерацію та ОТГ. *Твоє місто*: сайт. URL: http://tvoemisto.tv/exclusive/aglomeratsiya_chy_otg_yak_dali_rozvyvatysya_lvovu_i_navkolyshnim_naselenym_punktam_103823.html.

свою фінансову спроможність, оскільки її бюджет у 100 млн грн. на рік давав змогу належним чином розвиватися.⁵⁰⁴

Навесні 2020 року Малехівська сільська рада, яка, з одного боку межує з Мурованською ОТГ, а з іншого – зі Львовом, звернулася до суду з позовом до Львівської ОДА, яка під час розроблення проекту перспективного плану утворення громад на території області не врахувала позицію Малехівської сільради проти об'єднання з Львівською міськрадою у Львівській ОТГ. Позов мотивувався тим, що Малехівські депутати приймали відповідні рішення на сесії та відстоювали приєднання до Мурованської ОТГ.⁵⁰⁵ Причому на рівні першої інстанції судовий позов був задоволений Окружним адміністративним судом міста Києва, який визнав протиправними дії Львівської обласної державної адміністрації під час розроблення перспективного плану формування територій громад Львівської області, встановивши порушення прав та охоронюваних законом інтересів позивачів шляхом включення Малехівської територіальної громади Жовківського району Львівської області до Львівської територіальної громади з адміністративним центром у м. Львові, за відсутності волевиявлення громади с. Малехів та наявності відповідних заперечень.⁵⁰⁶

Ще більш показовою виявилася ситуація у Зашківській громаді. Там місцеві депутати спочатку ухвалили рішення про долучення до Львівської ОТГ, однак згодом, на громадських зборах жителі села цього не підтримали, висловивши бажання увійти до Куликівської ОТГ. А восени 2019 року відбулось представлення нових проектів перспективних планів і у ньому Зашківська сільська рада була позначена вже у складі Дублянської ОТГ. А ще пізніше, під час обговорення доцільності створення згадуваної нами Малехівської ОТГ, частина зашківчан побачили свою сільську раду на цей раз у її складі. Закінчилося все клопотанням місцевих депутатів, в якому відзначалося, що «Зашківська сільська рада спроможна власними доходами утримувати органи місцевого самоврядування, здійснювати виплати на соціальний захист населення, благоустрій, території ради, розвивати дорожню інфраструктуру, залучати та використовувати інвестиції державних фондів на розвиток інфраструктури та соціальної сфери». Жодної згадки про те, що Зашківська громада прагне долучитися до Львова, це клопотання не містило.

⁵⁰⁴ «Не пасує розлучатись після 2 років життя» – голова Мурованської ОТГ про приєднання до Львова. *Перець*: сайт. URL: <https://perets.media/2020/02/26/ne-pasuye-rozluchatys-pislya-2-rokiv-zhyttya-golova-murovanskoyi-otg-pro-pryyednannya-do-lvova>.

⁵⁰⁵ Шутка Н. Суд відмовив Малехівській сільраді у спробі від'єднатися від Львівської ОТГ. *Zaxid.net*: сайт. URL: https://zaxid.net/sud_vidmoviv_malehivskiy_silradi_u_sprobi_vidyednatisya_vid_lvivskoyi_otg_n1510625.

⁵⁰⁶ Суд визнав протиправними та скасував розпорядження Кабінету Міністрів України на підставі яких приєднано с. Малехів до Львівської територіальної громади! *Малехівська сільська рада*: сайт. URL: <https://malehivrada.gov.ua/index.php/279-sud-vyznav-protypravnyy-ta-skasuvav-rozporiadzhennia-kabinetu-ministriv-ukrainy-na-pidstavi-iakykh-pryiednanno-s-malekhiv-do-lvivskoi-terytorialnoi-hromady>.

Крім того, місцеві активісти заявили, що у випадку об'єднання зі Львовом, мешканці села втратять можливість впливати на рішення, які, зокрема, стосуватимуться і їхньої долі, адже не матимуть бодай одного свого депутата, а староста зможе лише брати участь у засіданнях сесій Львівської міської ради, обмежуючись дорадчим голосом на засіданнях її виконкому.⁵⁰⁷

Водночас, згідно з результатами дослідження, яке проводила Львівська міська рада спільно з одним із мобільних операторів, щодня до Львова заїжджає і з нього виїжджає приблизно 180 тисяч осіб (або майже 25% від наявного населення міста). Близько половини таких «подорожуючих» становлять мешканці 15 кілометрової зони навколо Львова. Тому від об'єднання у Львівській ОТГ навколишні громади отримають більш якісне транспортне сполучення, кращі муніципальні послуги (включаючи лікування та навчання дітей), розбудову інженерної інфраструктури своїх населених пунктів. Проте сьогодні села і міста довкола Львова закрилися на рівні спілкування між собою. Позиція Львова теж доволі промовиста: «ми – ображений населений пункт, найбільший в області, а нам ніхто свого часу не передбачив ОТГ» (хоча самі мали би це зробити по закону, але нічого не робили). Існує дуже мало комунікаційних майданчиків, на яких би збиралися представники влади міста Львова і навколишніх сіл та містечок з метою публічного обговорення проблем своєї співпраці. Тому в Сокольниках, Лисиничах, інших населених пунктах, ближніх до Львова, людям бракує інформації про об'єднавчі процеси. Адже багато приміських територіальних громад є економічно успішними саме завдяки тому, що вони розташовані поблизу Львова. У деяких із них до 90% населення працюють у Львові (тут вони лікуються, закупають необхідні продукти і товари щоденного вжитку, тут часто навчаються їх діти). Завдяки Львову зростають і фінансові надходження до місцевих бюджетів сусідніх територіальних громад. Адже акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів, який став одним з вагомих джерел поповнення місцевих бюджетів протягом останніх років, дав змогу забезпечити суттєвий приріст доходів сусідніх зі Львовом громад завдяки розташованим на їх території заправкам чи супермаркетам, які відкривалися тут виключно через наближеність цих населених пунктів до Львова. Як правило, з цієї ж причини в сусідні села заходили і нові інвестори та орендарі землі.⁵⁰⁸

Зважаючи на це, багато експертів вважають за доцільне просторовий розвиток Львова забезпечувати шляхом об'єднання з усіма, без винятку, навколишніми територіальними громадами. Тобто, крім тих громад, які вже

⁵⁰⁷ Приєднання Зашкова до Львова: влада – за, громада – проти. *Galinfo*: сайт. URL: https://galinfo.com.ua/articles/pryiednannya_zashkova_do_lvova_vlada_zh_gromada_prot_337283.html.

⁵⁰⁸ Чи приєднуються Сокольники до Львова: відверта дискусія про агломерацію та ОТГ. *Твоє місто*: сайт. URL: http://tvoemisto.tv/exclusive/aglomeratsiya_chy_otg_yak_dali_rozvyvatysya_lvovu_i_navkolyshnim_naselenym_punktam_103823.html.

перебувають в адміністративному підпорядкуванні Львівської міськради (м. Винники, смт Брюховичі та с. Рудно, і на дофінансування яких Львів щорічно виділяє близько 300 млн грн), а також тих громад, які були долучені до Львівської ОТГ після минулорічних місцевих виборів (м. Дубляни, села: Малехів, Великі і Малі Грибовичі, Гряда, Завадів, Зашків, Воля Гамулецька, Збиранка, Бірки, Рясне-Руське, Лисиничі, Зарудці, Підбірці тощо), у майбутньому до Львівської ОТГ мали би також увійти і ті сусідні ОТГ, які були створені протягом 2016-2020 років, а саме: Солонківська ОТГ, Мурованська ОТГ, Соکیلницька ОТГ, Давидівська ОТГ, Оброшинська ОТГ та деякі інші.⁵⁰⁹

Це об'єднання виглядає також логічним і з огляду на динаміку структурного розвитку економіки міста Львова та навколишніх із ним населених пунктів. Так, якщо на території Львова сьогодні активно розвиваються заклади індустрії гостинності, а також інших ланок сфери послуг, то в приміській зоні дедалі частіше локалізуються логістичні центри, заклади гуртової торгівлі, підприємства харчопереробної промисловості, а також малий бізнес, спеціалізація якого насамперед пов'язана з роздрібною торгівлею та наданням готельно-ресторанних послуг, побутовим обслуговуванням населення і ремонтом автотранспортних засобів.

За різними даними, сьогодні понад 40% економіки міста Львова сконцентровано у секторі промислового виробництва. На торгівлю припадає до 30% економічного потенціалу Львова, на ІТ-сферу – ще 20%, а приблизно десяту частину займає індустрія гостинності. Аналізуючи особливості розвитку сектору промислових підприємств міста, слід акцентувати першочергову увагу на чотирьох основних напрямках: машинобудуванні, харчопереробці, деревообробці та легкій промисловості. Причому в основному існуючий промисловий потенціал м. Львова був сформований ще в радянську добу.

Наприклад, сьогодні важливу роль у розвитку машинобудівної галузі міста продовжують відігравати: ПАТ Концерн «Електрон»; ПрАТ «Львівський електроламповий завод «Іскра»; ПАТ Львівський завод радіоелектронної медичної апаратури (РЕМА); ТЗОВ «Львівська ізоляторна компанія», яка була створена на базі Львівського ізоляторного заводу; ПрАТ НВО «Термоприлад»; ПАТ «Львівський інструментальний завод»; ТЗДВ «Львівський завод фрезерних верстатів»; ПрАТ «Конвеєр»; ТЗДВ «Львівський експериментальний механічний завод»; ПрАТ «Львівський завод штучних алмазів і алмазного інструменту» (Алмазінструмент); ПАТ «Львівський завод «Автонавантажувач»; ДП «Львівський державний авіаційно-ремонтний завод»; ДП «Львівський бронетанковий завод»; ДП «Львівський державний завод ЛОРТА» тощо.

⁵⁰⁹ Ліщенко Ю. Місто Лева хоче стати «Великим Львовом». *Високий замок*: сайт. URL: <https://wz.lviv.ua/article/404510-misto-leva-khoche-staty-velykym-lvovom-mapa>.

У сфері харчової промисловості домінують здавна відомі своєю продукцією львів'янам і гостям міста: Львівська кавова фабрика «Галка», ПАТ «Львівська кондитерська фабрика «Світоч»; «Львівська пивоварня»; ПрАТ «Львівський холодокомбінат» (виробник морозива торгової марки ЛІМО); ПрАТ «Львівський лікєро-горілочний завод»; ПрАТ «Компанія Ензим» (Львівський дріжджовий завод); ПрАТ «Львівський жиркомбінат». Разом із ними до числа лідерів місцевої харчопереробки належать створені вже в період державної незалежності України: ПрАТ «Молочна компанія «Галичина»; ТЗОВ Барком (ТМ «Родинна ковбаска»); ТЗОВ «Перша приватна броварня», ПрАТ «Концерн хлібопром» тощо.

Серед підприємств легкої промисловості Львова виділяються: ЗАТ «Весна-захід» (створена на базі швейної фірми «Весна», яка започаткувала свою діяльність ще у 1965 р.); ТЗДВ «Львівський Маяк» (створене на базі швейної фірми «Маяк», яка започаткувала свою діяльність у Львові в 1962 р.); ТЗОВ «Трикотажна фабрика «Промінь» (створена на базі Львівської трикотажної фабрики «Промінь», яка започаткувала свою діяльність у далекому 1939 р.); ТЗДВ «Львівське взуттєво-виробниче торговельне підприємство «Прогрес» (створене на базі Львівської взуттєвої фірми «Прогрес», яка започаткувала свою діяльність у 1961 р.); ПрАТ «Шкіряне підприємство «Світанок» (створене на базі шкіряної фірми «Світанок», яка започаткувала свою діяльність у Львові в 1961 р.). До числа лідерів легкої промисловості міста також входить низка підприємств, заснованих вже після здобуття Україною незалежності, а саме: ТЗОВ «Львівська взуттєва фабрика «Мальви» (заснована у 1994 р.); ТЗОВ «Швейна компанія «Ролада» (заснована у 1992 р.); СП ТЗОВ «Тротолла» (заснована у 1995 р.); ТЗОВ «Грегорі текстиль» (заснована у 2016 р.) тощо.

Вагоме місце у промисловому розвитку Львова також відіграють компанії, що займаються деревообробкою, а саме: ПП «Львівська виробничо-торговельна меблева фірма «Карпати» (створена на базі меблевої фабрики «Карпати», заснованої ще у 60-х роках ХХ століття), ТЗОВ «Львівський меблевий комбінат», ТЗОВ фірма «Язъм», ТЗОВ «Добрі меблі», ТЗОВ «Сігма стиль» тощо).

Крім того, значний позитивний внесок у розвиток промисловості міста роблять деякі інші традиційно потужні підприємства: ПАТ «Галичфарм» (історія якого починається від легендарного заводу «Лаокоон», заснованого у Львові ще в 1911 р., а згодом (після радянської окупації) реорганізованого у Львівський хіміко-фармацевтичний завод); ТЗОВ Галімпекс (створене на базі Львівського складзеркального заводу, який був заснованим у Львові в 1946 можливо р.); ДП «Львівський державний ювелірний завод» (створений на базі Львівської ювелірної фабрики, яка започаткувала свою діяльність у 1950 р.); ТЗОВ «Картонно-паперова компанія» (створена на базі ВАТ «Львівкартонопласт», яке функціонувало з 1946 р.).

На відміну від промислового сектору, який у Львові ґрунтується переважно на пострадянській індустріальній базі, торгівля та сфера послуг, що є стратегічно важливими структурними компонентами міської економіки з огляду на довгострокову перспективу її розвитку, активізувалися здебільшого вже в пострадянський період. Завдяки цьому, велика частина торговельно-збутового та послугового потенціалу Львова сьогодні формується на інноваційній основі, а багато торговельних мереж і сервісних компаній використовують елементи «економіки знань» та сучасних інформаційних технологій.

Передусім це стосується підприємств ІТ-індустрії, яка в місті налічує близько 500 підприємств і забезпечує роботою понад 70 тис. осіб (або кожного десятого львів'янина). Загальний економічний ефект від діяльності ІТ-сфери у Львові перевищує 1 млрд дол. США, з яких прямий економічний ефект – понад 600 млн дол. США (непрямий вплив ІТ на суміжні галузі економіки – понад 400 млн дол. США). Кількість робочих місць прямої зайнятості у сфері ІТ-індустрії міста – приблизно 24-25 тис. осіб, непрямой (у інших суміжних галузях економіки) – 46 тис. осіб. Відтак, один ІТ-спеціаліст створює у місті приблизно 3 робочі місця.⁵¹⁰

Другим за важливістю напрямом розвитку сфери послуг у Львові є індустрія гостинності, в якій зайнято до 15% населення (щорічні надходження від неї до місцевого бюджету Львова становлять пересічно від 150 до 200 млн грн). При цьому місто має сприятливі можливості для розвитку фактично всіх напрямів туристичного бізнесу, починаючи від сентиментального і завершуючи медичним. До того ж, після створення Львівської ОТГ, до складу якої увійшли сусідні з містом сільські територіальні громади, відкрилися нові перспективи для диверсифікації туристичного бізнесу завдяки зеленому туризму. Водночас, подальший розвиток туризму, як у Львівській ОТГ загалом, так і в прилеглих до Львова селах, вимагає збільшення обсягу інвестицій у модернізацію об'єктів транспортної та комунальної інфраструктури. Насамперед, це стосується покращення якості транспортного сполучення приміських сіл зі Львовом, удосконалення систем їх водопостачання та водовідведення, вирішення проблеми утилізації твердих побутових відходів тощо.

Все це ставить на порядок денний розробку сучасних підходів до підвищення ефективності співпраці органів місцевого самоврядування Львівської ОТГ з бізнесом та інститутами громадянського суспільства задля нарощування інвестиційного потенціалу громади на основі збалансованого розвитку всіх її населених пунктів. Першочергового значення у цьому контексті набуває впровадження демократичних практик публічного управління (активізація муніципально-приватного партнерства, впровадження

⁵¹⁰ Економічний ефект від ІТ-індустрії Львова перевищив мільярд доларів. *Львівський ІТ-кластер*: сайт. URL: <https://itcluster.lviv.ua/ekonomichnyj-efekt-vid-industriyi-lvova-perevyshhyv-milyard-dolariv>.

бюджетів участі, популяризація ресурсів з відкритими даними) та створення прозорої системи прийняття управлінських рішень і їх виконання.

Ще одним напрямом реалізації структурної політики Львівської ОТГ в нинішніх соціально-економічних умовах є стимулювання збалансованого розвитку торговельної та послугової сфер, зокрема шляхом їх рівномірного просторового розміщення в різних районах Львова та прилеглих до міста сільських територіях, відповідно до наявного людського та ресурсного потенціалу. Передусім мова йде про створення низки сучасних торговельних центрів, сервісно-логістичних компаній і гуртових ринків у приміській зоні, зокрема вздовж основних транспортних магістралей, які сполучають Львів із сусідніми обласними центрами та державним кордоном України.

Так, сьогодні в місті функціонує лише один сучасний гуртовий ринок (Шувар) і декілька великих супермаркетів: «Ашан» (на виїзді в напрямі «Стрий – Мукачево – Ужгород – Чоп – кордон з Угорщиною та Словаччиною»), «Метро» та «Епіцентр» (на виїзді в напрямках: «Городок – Мостиська – Шегині – кордон з Польщею» і «Великий Любінь – Самбір – Старий Самбір – Смільниця – кордон з Польщею»), а також «Епіцентр» (на виїздах у напрямках: «Жовква – Рава Руська – кордон з Польщею», «Кам'янка Бузька – Радехів – Луцьк» і «Буськ – Броди – Рівне – Київ». Причому, в останньому з перелічених випадків, навантаження на транспортну розв'язку на виїзді зі Львова таке велике, що це призводить до постійних заторів і ставить на порядок денний проблему невідкладного збільшення пропускної спроможності автомобільних доріг, що видається малореальним без винесення супермаркету за межі міста (або будівництва там одного чи кількох нових).

На нашу думку, найбільш логічним у цьому випадку мало би стати будівництво сучасного торговельного центру в Малехові або Дублянах (на виїзді зі Львова у напрямі на Луцьк-Рівне-Київ), а також великого транспортно-логістичного хабу в районі Гряди-Завадова-Зашкова-Волі Гамулецької (на виїзді зі Львова у напрямі на Рава-Руську-Червоноград-Сокаль-Нововолинськ-Володимир Волинський-Шацьк і на кордон із Польщею). До складу такого хабу могли б увійти гуртовий ринок, торгові дома і виставково-ярмаркові площі, придатні для проведення великих міжнародних торгів. У перспективі цей хаб можна було би з'єднати автомобільним транспортним сполученням з автострадою Львів-Новояворівськ-Краковець (зокрема, в межах анонсованого цьогогоріч урядом будівництва північного об'їзду м. Львова та формування транспортного коридору Краковець-Броди-Рівне)⁵¹¹. Водночас, цей хаб мав би сполучатися гілкою вузької колії європейського стандарту з польським кордоном (а далі через Гребенне і

⁵¹¹ Північний обхід Львова разом із автобаном Краковець-Рівне утворюють сучасний транспортний коридор із Євросоюзом, – Шмигаль. *Четверта студія*: сайт. URL: <https://4studio.com.ua/novyny/pivnichnyj-obhid-lvova-razom-iz-avtobanom-krakovets-rivne-utvoryat-suchasnyj-transportnyj-korydor-iz-yevrosoyuzom-shmygal>.

Стальову Волю з'єднуватися з Люблін, Лодзем і Варшавою, а також з іншими європейськими столицями і містами).

Крім того, сучасні торговельні центри і транспортно-логістичні хаби з можливостями організації комбінованих модульних перевезень, доцільно було б також розвивати і на виїздах зі Львова у напрямі Тернополя та Івано-Франківська. Зокрема, мова йде про створення відповідної інноваційної маркетингової інфраструктури в сусідніх із Львівською ОТГ Підберізіцьській та Давидівській ОТГ, що у перспективі може створити сприятливі передумови для їх подальшого входження до Львівської ОТГ на засадах взаємовигідного партнерства та реалізації спільних економічних інтересів.

Разом із цим, слід відзначити, що пропоновані заходи не лише сприятимуть структурній модернізації економіки Львівської ОТГ та її збалансованому просторовому розвитку. Вони також дозволять забезпечити нарощування економічного потенціалу як самого Львова, так і сусідніх із ним сільських територій за рахунок оптимізації використання наявного природно-ресурсного та людського капіталу, а також завдяки підвищенню якості соціального капіталу в межах усієї Львівської ОТГ. Крім того, відбуватиметься поступове поліпшення інвестиційного клімату, яке супроводжуватиметься активізацією підприємницької діяльності у низці секторів «нової економіки», зокрема в ІТ та мікроінженерії, консалтингу, креативних індустріях тощо.

Таким чином, можна стверджувати, що проведення в Україні адміністративно-територіальної реформи та децентралізації влади поставило перед більшістю ОТГ, створених навколо великих міст, низку проблем, пов'язаних з обмеженням потенціалу їх структурної модернізації через наявність економічних рудиментів, успадкованих ще з радянських часів. Передусім це стосується домінування старопромислових галузей економіки, які продовжують переважати через брак сучасних інструментів залучення інвестицій у розвиток інноваційних виробництв та слабку диверсифікованість сфери послуг і торговельної діяльності.

Відтак, структурна політика великих міст і створених на їх базі ОТГ сьогодні повинна орієнтуватися на стимулювання розвитку галузей «нової економіки», першочергову роль серед яких мають відігравати ІТ-технології, консалтинг, транспортно-логістична галузь, а також сфера послуг, зокрема індустрія гостинності та науково-освітня діяльність.

5.4. Удосконалення та координація державної регіональної, секторальної і локальної політик у контексті пріоритетів структурної модернізації економіки

Ефективність заходів структурної політики залежить від рівня узгодженості та координації між собою документів стратегічного планування та програмування регіонального розвитку на всіх ієрархічних рівнях. Саме так у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. було визначено важливий принцип її реалізації: принцип координації — взаємозв'язок та узгодженість довгострокових стратегій, планів та програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівні⁵¹². Політика структурної трансформації економіки в Україні досі трактується через призму інноваційних змін передусім у промисловості. Єдиним органом центральної влади, який формував та реалізовував структурну політику було Міністерство економіки України. Однак у сучасному положенні про Міністерство у зв'язку з його реорганізацією, зміною функцій, відбулося суттєве скорочення повноважень, зокрема у формуванні структурної політики. На рис. 5.2 наведені ті повноваження центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ), що формують та реалізують різні види політик, які можна об'єднати за змістом і визнати державною структурною політикою. На сьогодні єдиного органу, який відповідав би за структурну політику на різних рівнях владної ієрархії не існує. На державному рівні все, що стосується регіонального та місцевого економічного розвитку перебуває у віданні Міністерства розвитку громад та територій України, зокрема і політика структурної модернізації, яка реалізується через державні стратегічні, програмні документи, що на регіональному рівні мають відповідні стратегії та програми, а на місцевому — місцеві програми розвитку та програми соціально-економічного та культурного розвитку міст і територіальних громад. Водночас всі ці документи мають незначну хронологічну та просторову узгодженість, подекуди зустрічаються дублювання заходів та функцій, що суттєво знижує ефективність використання державних коштів, економічний та соціальний ефекти стратегічних структурних трансформацій. А тому існує нагальна потреба у розробці належних механізмів узгодження та координації між собою різноманітних політик для забезпечення ефективних структурних трансформацій.

Для обґрунтування формування та реалізації державної політики структурної модернізації проаналізовано зміст положень про профільні міністерства: Міністерство економіки України, Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, Міністерство розвитку громад та територій України, Міністерство фінансів України, Міністерство освіти і науки України. Цей ряд

⁵¹² Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text>

можна доповнити також Міністерством культури та інформаційної політики України, яке відповідає за розвиток креативних індустрій, однак головні інструменти реалізації структурної політики креативних індустрій здійснюють Міністерство цифрової трансформації України (Дія Сіті) та Міністерство розвитку громад та територій України через розбудову відповідної інфраструктури (центри культурних послуги, центри креативної економіки) та інших заходів досягнення оперативних цілей Державної стратегії регіонального розвитку до 2027 року щодо стимулювання розвитку креативних індустрій.

У 2021 р. Урядом заплановано інвестувати в розбудову інфраструктури чотирьох індустріальних парків (ІП) майже 80 млн грн, порівняно з 8 млн грн інвестицій за період 2015-2020 років⁵¹³. Станом на червень 2021 р. в Україні зареєстровано 50 індустріальних парків (один вилучено з Реєстру у 2018 р.). Причому 8 індустріальних парків створено у семи містах обласного значення Західного регіону України (Львів, Рівне, Тернопіль, Нововолинськ, Новий Розділ, Новодністровськ, Чортків) (Додаток К).

Загалом у Західному регіоні України зареєстровано 15 ІП, що становить близько третини ІП України. Стимулювання ІП передбачено шляхом впровадження додаткових інвестиційних інструментів коштом державного бюджету: компенсація керуючим компаніям, ініціаторам створення – суб'єктам господарювання та учасникам індустріальних парків – 50% витрат на підключення та приєднання до електромереж; компенсація учасникам індустріальних парків відсоткових платежів за кредитами – залежно від частки експорту продукції власного виробництва у загальному доході їхньої господарської діяльності; часткова компенсація інвестицій учасників індустріальних парків у створення виробництва, здійснених протягом перших трьох років⁵¹⁴. Такі пропозиції включені до законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» №4416-1 від 10.12.2020 р., який пройшов перше читання 15 квітня 2021 р. у Верховній Раді України⁵¹⁵. До внесення змін чинним Законом України «Про індустріальні парки»⁵¹⁶ передбачено лише цільове фінансування на безповоротній основі й надання безвідсоткових кредитів для облаштування таких парків, а також звільнення залучених до проєктів суб'єктів господарювання від пайової участі в розвитку інфраструктури населених пунктів, останній пункт з січня 2021 р. не є актуальним, оскільки нормою Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в

⁵¹³ Створення індустріальних парків – стратегічно важливе завдання в рамках Програми Президента України «Велике будівництво» 2021. Міністерство розвитку громад та територій України. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/stvorennnya-industrialnih-parkiv-strategichno-vazhlive-zavdannya-v-ramkah-programi-prezidenta-ukrayini-velike-budivnictvo-2021>

⁵¹⁴ Рада дасть індустріальним паркам додаткові пільги. 2021. *Українська правда*: сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/04/15/673057/>

⁵¹⁵ Про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки»: Проект закону №4416-1 від 10.12.2020 р. *Законодавство України*: сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70639

⁵¹⁶ Про індустріальні парки: Закон України №5018-VI, в редакції від 13.02.2020. Верховна Рада України. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>

Україні» скасовано для всіх забудовників⁵¹⁷. Залишається сподіватися на впровадження комплексного механізму стимулювання інвестування ІП за секторально-просторовим підходом. Великі нові можливості відриваються у законопроекті «Про особливості стимулювання регіонального розвитку» №5649 від 10.06.2021 р.⁵¹⁸, де закладені інструменти підтримки розвитку функціональних типів територій: міст, які є центрами зростання, міськими агломераціями, а також – монофункціональними старопромисловими містами, які потребують реструктуризації. Ці функціональні типи територій у законопроекті названо «регіональними полюсами економічного зростання» та «територіями з обмеженими можливостями для розвитку», для кожного з них передбачено відповідні інструменти державної підтримки на час дії Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр., тобто на сім років.

Додаткові можливості здійснювати диференційовану міську (локальну) політику структурної модернізації як складової регіональної політики містяться у положеннях законопроектів «Про внесення змін до Закону України «Про засади державної регіональної політики»⁵¹⁹ (особливості стратегічного планування територіальних громад), «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо підвищення ефективності використання коштів державного фонду регіонального розвитку»⁵²⁰ (збільшення обсягів фінансування ДФРР з державного бюджету, пропорційний розподіл обсягів фінансування заходів Державної стратегії регіонального розвитку, регіональних стратегій розвитку та місцевих стратегій розвитку територіальних громад). Прийняття вищезазначених законів сприятиме створенню цілісної законодавчої рамки формування, реалізації та моніторингу державної регіональної політики в Україні на основі кращих міжнародних практик, адаптованих до українських реалій⁵²¹.

Узгодження формування секторально-просторового підходу та структурної модернізації економіки міст обласного значення Західного регіону України потребують положення Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», яке експерти пропонують виправити шляхом коригування частини 3 статті 9 законопроекту № 5649 і викласти у редакції: «на заходи державного стимулювання розвитку територій з обмеженими

⁵¹⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні : Закон України № 132-IX від 20.09.2019. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-20#Text>

⁵¹⁸ Про особливості стимулювання регіонального розвитку : проект Закону України №5649 від 10.06.2021 р. *Законодавство України*: сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72199

⁵¹⁹ Про внесення змін до Закону України «Про засади державної регіональної політики» : Проект Закону України №5323 від 01.04.2021. *Законодавство України*: сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71562

⁵²⁰ Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо підвищення ефективності використання коштів державного фонду регіонального розвитку : Проект Закону України № 4200 від 08.10.2020 р. *Законодавство України*: сайт. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70149

⁵²¹ Про законопроект «Про особливості стимулювання регіонального розвитку» №5649 від 10.06.2021. 18.06.2021. URL : <https://www.prostir.ua/?news=pro-zakonoproekt-pro-osoblyvosti-stymulyuvannya-rehionalnoho-rozvytku-5649-vid-10-06-2021>

можливостями для розвитку не поширюються вимоги законодавства у сфері надання державної допомоги суб'єктам господарювання»⁵²².

Вагомими інструментами підтримки пропульсивних видів діяльності нової економіки – сектору ІКТ є пільгові податкові умови особливого правового режиму, передбачені у прийнятому в першому читанні законопроекті «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» №4303 від 02.11.2020 р.⁵²³ та у законопроекті «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» №5376 від 14.04.2021 р., прийнятого у першому читанні 02.06.2021 р.⁵²⁴.

Цими нормами передбачається підтримка вектору цифрової трансформації економіки міст, врегулювання особливостей зайнятості у сфері ІТ та креативних індустрій, які сприятимуть залученню інвестицій та інновацій у міську економіку, детінізації прибуткової експортоорієнтованої сфери та розвиватимуть інститут венчурних фондів для українських стартапів.

Окрім розвитку наведених нових інституцій та інструментів стимулювання розвитку міської та регіональної економіки профільним міністерством передбачено розбудову мережі центрів креативної економіки, на які у 2021 р. заплановано виділити з бюджетних коштів 110 млн грн⁵²⁵. Однак, як показала практика, втілення цього напрямку політики відбувається за непрозорими умовами та всі виділені кошти були спрямовані на два проекти у Кривому Розі⁵²⁶, що дискредитує саму ідею формування мережі центрів креативної економіки в інших містах.

Особливої уваги потребують ті заходи секторальних політик, які підтримують види економічної діяльності з високим трансформаційним потенціалом структури економіки міст, що характеризуються високою доданою вартістю, експортним потенціалом, можливістю створення нових робочих місць, залучення інвестицій та включення до глобальних ланцюгів доданої вартості.

Основними інструментами структурної економічної політики є стратегування, прогнозування, програмування, просторове планування.

⁵²² Про законопроект «Про особливості стимулювання регіонального розвитку» №5649 від 10.06.2021. 18.06.2021. URL : <https://www.prostir.ua/?news=pro-zakonoproekt-pro-osoblyvosti-stymulyuvannya-rehionalnoho-rozvytku-5649-vid-10-06-2021>

⁵²³ Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» : Проект Закону України №4303 від 02.11.2020 р. *Законодавство України*: сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70298

⁵²⁴ Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні : проект Закону України №5376 від 14.04.2021. *Законодавство України*: сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71663

⁵²⁵ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для створення центрів креативної економіки : Постанова КМУ від 17 березня 2021 р. № 208. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2021-%D0%BF#Text>.

⁵²⁶ Про затвердження Переліку проектів, що фінансуються у 2021 році за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті для створення центрів креативної економіки : Наказ Міністерства від 21.04.2021 № 101. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/nakaz-101-vid-21.04.2021.pdf>.

Найбільш нескоординованою ланкою є місцевий рівень, який потребує удосконалення нормативно-правового та статистичного забезпечення. Всі ці проблемні питання повинні знайти вирішення у національній політиці розвитку міст, яка міститиме генеральну ціль – забезпечення сталого місцевого розвитку, низку положень щодо стимулювання співробітництва між містами та співфінансування міських економічних та інфраструктурних проєктів шляхом об'єднання їх ресурсів, розроблення генеральних планів розвитку міст тощо. Узгодження та координація заходів різних політик для дієвості структурної економічної політики сприятиме також створенню умов для поширення позитивних процесів розвитку міст на інші території, у тому числі й на сільську місцевість.

Міністерство розвитку громад та територій України як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізацію державної регіональної політики здійснює координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо формування і реалізації державної регіональної політики⁵²⁷. Законодавчо затверджено механізм координації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування із забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики шляхом узгодження цілей, пріоритетів, завдань і заходів центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування під час розроблення та виконання документів, що визначають державну регіональну політику, проведення моніторингу та оцінки результативності виконання визначених завдань⁵²⁸. Також передбачено, що узгодження діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України та регіональних стратегій розвитку визначається таким інструментом як План заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку України та плани заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку, угоди щодо регіонального розвитку. Вагому інституційну роль у координації повинна відігравати Міжвідомча координаційна комісія з питань регіонального розвитку, яка діє як тимчасовий консультативно-дорадчий орган з метою забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади із обов'язковим залученням органів місцевого самоврядування до формування та реалізації державної регіональної політики, а також до узгодження галузевих прогнозів розвитку регіонів із стратегічними завданнями державної регіональної політики⁵²⁹.

Специфіка координації стратегічних заходів щодо розвитку міст були задекларовані у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року що передбачали запровадження державному рівні проведення обов'язкової оцінки впливу реалізації стратегій та виконання програм розвитку

⁵²⁷ Про засади державної регіональної політики : Закон України №156-VIII від 05.02.2015. Стаття 13 *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>.

⁵²⁸ Там само. Стаття 17.

⁵²⁹ Там само. Стаття 18.

окремих секторів економіки на розвиток регіонів (та міст)⁵³⁰. Система координації процесів стратегічного планування передбачала узгодженість на рівнях:

- синхронізації стратегічних документів секторального і територіального планування на державному рівні для підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів;

- узгодження регіональних стратегій розвитку із Державною стратегією регіонального розвитку (ДСРР) у частині визначення завдань і заходів, що передбачають спільні дії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

- відповідності територіального планування розвитку держави за Генеральною схемою планування території України зі схемами планування адміністративно-територіальних одиниць різного рівня та населених пунктів;

- скоординованості середньо- і короткострокового державного програмування регіонального розвитку та програмування розвитку регіонів та міст на основі прийнятих стратегічних документів;

- скоординованій реалізації ДСРР шляхом виконання плану заходів щодо її реалізації відповідно до визначених етапів та планів заходів щодо реалізації регіональних стратегій розвитку.

У ДСРР на період до 2020 р. було затверджено дві основні схеми такої координації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування:

- горизонтальної – на рівні центральних органів виконавчої влади;
- вертикальної – на рівні центральних та місцевих органів виконавчої влади, а також органів місцевого самоврядування різних територіальних рівнів, недержавних інституцій (громадських об'єднань та підприємницьких структур, залучених до регіонального розвитку)⁵³¹.

Слід зазначити, що найбільш узгодженими за цілями ДСРР та регіональних стратегій розвитку на сьогодні є інвестиційні програми та проекти регіонального розвитку, що подаються на конкурсне фінансування коштом державного бюджету (з Державного фонду регіонального розвитку та секторальних бюджетних програм). Умовами конкурсу передбачено вертикальну координацію стратегічних цілей та заходів державної регіональної стратегії розвитку та регіональних стратегій завданням проекту у вигляді підтвердження відповідності вищевказаним цілям стратегічних документів. Особливого механізму узгодження не передбачено.

Підтвердження відповідності проекту (за його цілями та видами діяльності) очікуваним результатам та показникам відповідної програми регіонального розвитку (визначеної у ДСРР на період до 2020 р.), завданням ДСРР та плану заходів з її реалізації (для проектів секторальної підтримки ЄС), цілям регіональної стратегії розвитку передбачено у Додатку 1 до «Порядку

⁵³⁰ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 6 серпня 2014 р. Законодавство України: сайт. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF.pdf#Text>

⁵³¹ Там само

оцінки та відбору проектів регіонального розвитку, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу» серед критеріїв оцінювання «Форми оцінки проекту регіонального розвитку, який може реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу»⁵³².

Також дотримується вимога відповідності проекту регіонального розвитку цілям та завданням ДСРР під час подання проектів на конкурс для фінансування коштом ДФРР. Міністерством розвитку громад та територій України здійснюється відповідний контроль за дотриманням умови та надаються підтвердження відповідності проекту ДСРР, стратегії розвитку регіону, а також плану заходів з її реалізації.

На рис. 5.2 наведено систему багаторівневого (горизонтального та вертикального) узгодження формування та реалізації політики структурної модернізації економіки міст. На рис. 5.2 відображено основні секторальні політики структурної модернізації на територіальні рівні їхньої реалізації (або так звана вертикальна схема узгодження стратегічних заходів). Водночас на рис. 5.2 не відображено механізмів реалізації схем координації. А тому більшість зазначених процесів стратегічного планування, прогнозування, програмування залишаються декларативними, а завдання удосконалення системи координації реалізації секторальних та територіальних політик переходять до наступного стратегічного документу. Так, у ДСРР на 2021-2027 рр. у стратегічній цілі 3 «Розбудова ефективного багаторівневого врядування» передбачено реалізацію оперативної цілі 2 «Формування горизонтальної та вертикальної координації державних секторальних політик та державної регіональної політики», яка спрямована на виконання таких завдань: підвищення ефективності діяльності Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку; створення взаємопов'язаної системи планування просторового розвитку держави на основі оновленої Генеральної схеми планування території України та містобудівної документації регіонального і місцевого рівня; визначення механізму обов'язкового врахування рішень містобудівної документації на державному, регіональному та місцевому рівні під час виконання державних інвестиційних програм/заходів⁵³³. На нашу думку, лише обов'язковість хронологічного та змістового узгодження заходів секторальних і територіальних політик, а також розробка відповідних механізмів їхнього дотримання зможе забезпечити координацію різних політик на регіональному та місцевому рівнях. Схематично таку схему вертикального та горизонтального узгодження зображено на рис. 5.3.

⁵³²Про внесення змін до Порядку оцінки проектів регіонального розвитку, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу : наказ Міністерства розвитку громад та територій України № 94 від 15.04.2020 р. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0493-20#Text>.

⁵³³Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 5 серпня 2020 р. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#top>

Міністерство економіки України	Міністерство цифрової трансформації України	Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України	Міністерство розвитку громад та територій України	Міністерство фінансів України	Міністерство освіти і науки України

Державний рівень формування і реалізації політики структурної модернізації економіки міст

Політика економічного, соціального розвитку і торгівлі; цінова політика, у сфері технічного регулювання, стандартизації, метрології, управління об'єктами державної власності, інтелектуальної власності, державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів; інвестиційна, інноваційна політика в реальному секторі економіки, зовнішньоекономічна, у сфері розвитку підприємництва, державно-приватного партнерства, у сфері зайнятості населення, трудової міграції.

Цифрова економіка, цифрові інновації, електронне урядування та електронна демократія, інформаційне суспільство, розвиток цифрових навичок; відкритих даних, розвитку інфраструктури широкомовного доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; у сфері розвитку IT-індустрії

Державна промислова політика, щодо розвитку стратегічних галузей промисловості (військово-промислової політики в оборонно-промисловому комплексі); інноваційної діяльності у стратегічних галузях промисловості; державна інвестиційна політика у стратегічних галузях промисловості, науково-технічної діяльності у стратегічних галузях промисловості, політики з імпортозаміщення та цінової політики у стратегічних галузях промисловості

Державна регіональна політика, політика у сфері розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою, житлова політика і політику у сфері благоустрою населених пунктів, державна політика у сфері житлово-комунального господарства, поводження з побутовими відходами, будівництва, містобудування, просторового планування територій та архітектури.

Державна фінансова, бюджетна та боргова політика, у сфері міжбюджетних відносин та місцевих бюджетів, політика у сфері державного контролю за дотриманням бюджетного законодавства, державного фінансового контролю, державного внутрішнього контролю, запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Державна політика у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної діяльності, інноваційної діяльності в зазначених сферах, трансферу (передачі) технологій; формує пріоритетні напрями розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності; забезпечує розвиток загальнодержавної системи науково-технічної інформації, національної інноваційної системи, системи наукової експертизи.

Інструменти структурної трансформації економіки міст

Інвестиційні проекти та індустріальні парки (Ресурс індустріальних парків); Оцінка стану та тенденцій економічного і соціального розвитку України, секторів та галузей економіки, пропозицій щодо основних напрямів розвитку та реформування економіки, досягнення Цілей сталого розвитку; підготовка планів і програм державного прогнозування економічного і соціального розвитку України; заходи з детинізації економіки; Стратегічне планування розвитку видів економічної діяльності (Експортна стратегія COSME (грантова програма ЄС для малих та середніх підприємств у 2014-2020 рр.).

Впровадження концепції smart-city органами місцевого самоврядування; забезпечення розвитку віртуальних активів, блокчейну та токенизації, штучного інтелекту; визначення вимог щодо рівня якості телекомунікаційних послуг; цифровізація освіти; формування позитивного інвестиційного іміджу IT-індустрії України; Концепція цифрової трансформації податкового поля діяльності IT-сектору Дія City. E-резидентство та залучення креативних ідей для трансформації економіки. Впровадження ідей Resilient Cities (адаптивних міст) та Resilience Cities (гнучких міст)

Функціонування державного фонду розвитку базових і критичних технологій, підтримки інновацій в оборонно-промисловому комплексі та в інших галузях промисловості; залучення інвестицій в оборонно-промисловий комплекс для впровадження новітніх технологій. Стратегічне планування розвитку ключових сфер промисловості.

Інвестиційні проекти регіонального розвитку за кошти ДФРР; державні цільові програми комплексного розвитку територій; стратегічне планування державного та регіонального розвитку на засадах smart-спеціалізації; Кластеризація; програми регіонального розвитку (за кошти програми секторальної підтримки ЄС); стратегічне планування; Центри креативної економіки; Центри надання культурних послуг; Просторове планування на національному, регіональному та місцевому рівнях; Субвенції та дотації на розвиток регіонів; капітальні видатки державного бюджету; угоди щодо регіонального розвитку. Програми та концепції стимулювання територій, що підлягають реструктуризації. Національна програма трансформації вугільних регіонів України до 2027 року.

Фонд розвитку підприємництва (кредитування МСП); Грантова Українського фонду стартапів (USF) (державний фонд за стартів (USF) Банку); Державна інноваційна фінансово-кредитна установа; Доступні кредити 5-7-9%; Грантові програми Українського культурного фонду. Спеціальний інвестиційний договір реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями («інвестиційна няня»). Офіс із залучення та підтримки інвестицій UkraineInvest, податкові пільги.

Національний фонд досліджень України, участь України у програмах ЄС з навчання, досліджень та інновацій; Горизонт 2020; Конкурси на здійснення наукових робіт спільно з іншими науковими установами іноземних держав.

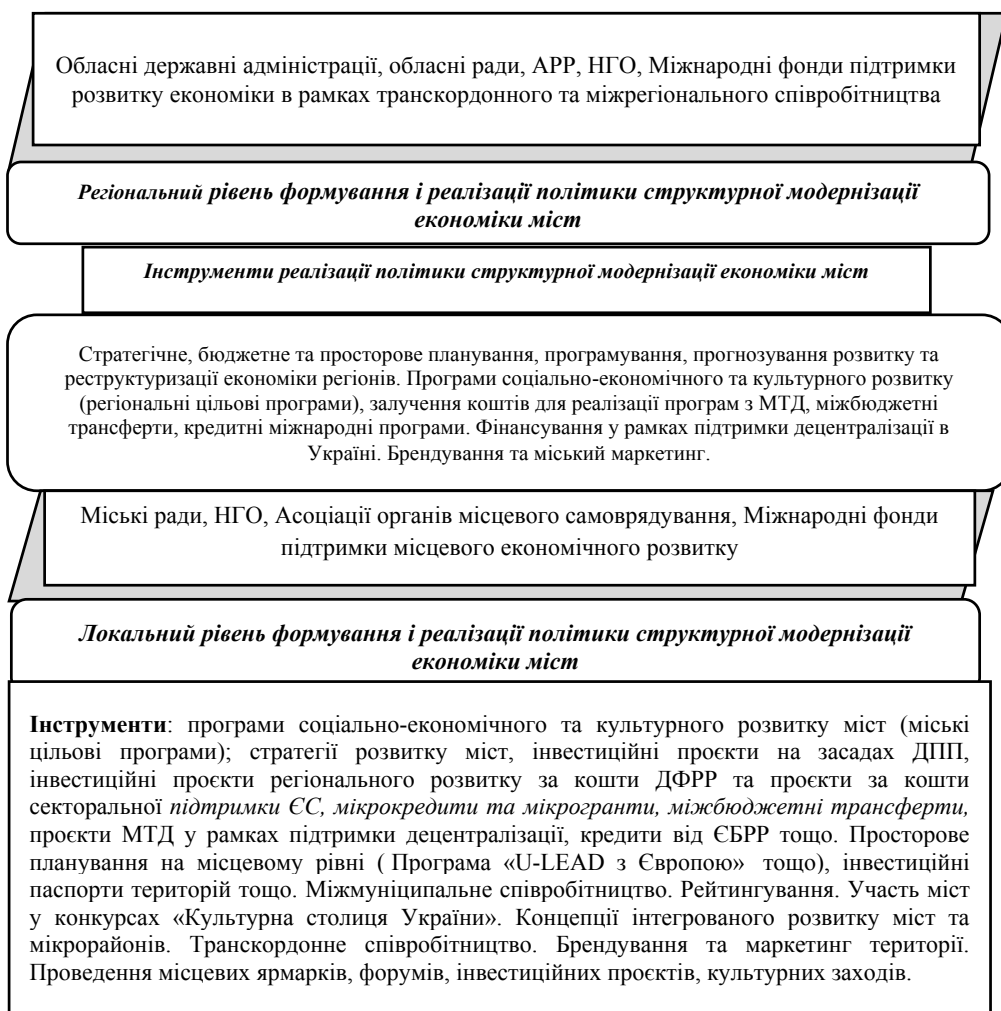

Рис. 5.2. Система багаторівневого (горизонтального та вертикального) узгодження формування та реалізації політики структурної модернізації економіки міст*

*Джерело: складено автором за ⁵³⁴

⁵³⁴ Положення про Міністерство розвитку громад та територій України. 2020. URL: <https://www.minregion.gov.ua/about/about-min/polozhennya-pro-ministerstvo-rozvitku-gromad-ta-teritoriy-ukrayini>; Положення про Міністерство економіки України : Постанова КМУ № 547 від 31.05.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#Text>; Положення про Міністерство цифрової трансформації України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text>; Деякі питання Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості України: Постанова КМУ від 7 вересня 2020 р. № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2020-%D0%BF#Text>; Положення про Міністерство фінансів України : Постанова КМУ від 20 серпня 2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text>; Положення про Міністерство освіти і науки України Постанова КМУ від 16 жовтня 2014 р. № 630. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text>; Про державні цільові програми : Закон України №1621-IV, від 24.10.2020. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>

Рис. 5.3. Координація прогнозно-програмних, стратегічних та містобудівних документів України реалізації структурної політики*

*Джерело: складено автором

Водночас слід передбачити на регіональному та місцевому рівнях інституційний супровід на зразок діяльності Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку, яка функціонує на державному рівні центральних органів влади. Такою інституцією може бути Агенція регіонального розвитку, яка створена у кожному регіоні, бере участь у розробці стратегічних документів регіонального та локального рівнів, розробляє спільно з територіальними громадами проекти регіонального розвитку, які зобов'язані відповідати конкурсним умовам – координації мети проектів регіонального розвитку цілям ДСРР. Слід також переглянути особливості діяльності Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку в частині затвердження і дотримання періодичності її засідання та конкретизації повноважень.

У зв'язку з розробленням нових стратегічних та програмних документів розвитку міст та регіонів рівень координації та узгодження їх з наявними знижується, що вимагає періодичного перегляду на предмет дублювання цілей та посилення узгодження та впровадження переліку моніторингових показників для оцінювання впливу на соціально-економічний розвиток. Важливими з точки зору трансформації економічної структури розвитку міст є врахування пріоритетів програм та стратегічних документів, наведених у Додатку Л.

Ще однією проблемою належної координації є статистичне забезпечення розвитку міст та визначення переліку соціально-економічних індикаторів, які відображатимуть оцінку впливу реалізації стратегій та виконання програм розвитку окремих секторів економіки на розвиток міст і регіонів. На регіональному рівні існує система моніторингу і оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку, якої поки що не передбачено для місцевого рівня – міських територіальних програм, для яких визначено обов'язкове стратегічне планування законопроектом № 5323. Як зазначають вітчизняні експерти, моніторинг та оцінювання результативних показників стратегічних та програмних документів, як правило, не беруться до уваги для прийняття (корегування) відповідних управлінських рішень⁵³⁵. Окрім того, вітчизняна практика використання результатів моніторингу є недостатньою, оскільки у переліку показників переважають кількісні індикатори, однак часто не визначені їх очікувані прогностні значення (ex ante – попереднє оцінювання), що утруднює власне оцінювання результативності досягнення поставлених стратегічних та програмних цілей та завдань. До того ж українське законодавство не передбачає обов'язкове (ex post – за фактом) оцінювання результативності публічного інвестування із залученням зовнішніх експертів.

Зазначимо, що трансформація статистичного супроводу розвитку територіальних громад є повільним процесом, який передбачено розпочати у

⁵³⁵ Третяк Ю. Реформування системи публічного інвестування в контексті державної регіональної політики. Публічне інвестування для регіонального розвитку: спроможності, прогалини і рекомендації (аналітичний звіт проекту SURGe). А. Ткачук, Нижник О., Федюк В., Третяк Ю. 2021. URL: <http://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/42477.pdf>

2023 р. Такий розрив у статистичному забезпеченні соціально-економічного розвитку міських територіальних громад і втрата рядів динаміки розвитку міст (міста обласного значення втрачають свій статус у жовтні 2020 р. внаслідок реформи децентралізації – укрупнення адміністративних районів та завершального етапу адміністративного об'єднання територіальних громад) не сприятимуть відображенню наслідків політики структурної модернізації міст.

Додатковими можливостями активізації структурної модернізації економіки міст є імплементація Україною у 2016 р. Лейпцизької хартії сталого європейського міста (у тому числі й оновленої Лейпцизької хартії від 2020 р.), яка передбачає впровадження концепції інтегрованого розвитку міст, що характеризується врахуванням думки міської спільноти у плануванні міста, дотримання парадигми сталого розвитку та справедливої й більш конкурентоспроможної соціальної моделі розвитку⁵³⁶.

Положення Закону України від 17.06.2019 № 711-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель»⁵³⁷ передбачають нововведення у вітчизняну практику просторового планування на місцевому рівні нові поняття: комплексні плани просторового розвитку територій територіальних громад; концепція інтегрованого розвитку територіальної громади, як документу стратегічного планування, які набувають чинності у липні 2021 р. Водночас ці поняття потребують уточнення і роз'яснення на предмет узгодження різних документів у системі стратегічного та просторового планування місцевого рівня. Тому доцільно до набуття чинності положень вищезгаданого Закону України нормативно визначити відмінності між ними в разі розроблення обох документів у територіальній громаді та передбачити особливості фінансового забезпечення їхньої підготовки.

Окрім зазначених стратегічних, містобудівних, програмних та прогнозних документів різного рівня та їхньої неузгодженості протягом тривалого періоду реалізації державної регіональної політики в умовах фінансово-бюджетної децентралізації, вітчизняні експерти відзначають також нескоординованість між різними стратегічними та плановими документами; відсутність чіткого зв'язку між плановими документами і бюджетом, єдиного чіткого підходу до планування, невизначеність статусу деяких стратегічних документів, політичних і юридичних наслідків їх невиконання; неефективну систему оцінювання державної політики та відсутність відповідальності за прийняття неефективних управлінських рішень⁵³⁸. Важливо враховувати, що

⁵³⁶ Европейский Союз: факты и комментарии. Выпуск 98: сентябрь – ноябрь 2019 г. Электронное издание. URL: http://www.edc-aes.ru/data/edcaes/content/user_files/files/98.pdf

⁵³⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель : Закон України № 711-IX від 17.06.2019 № 711-IX. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text>

⁵³⁸ Азарова І. Б., Вишневецька В. М., Яценко О. В. Аналіз суб'єктів просторового розвитку в Україні. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. Вип. 3(64) : у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 81-92. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.64.2020.217607>

структурна модернізація економіки міст обласного значення залежить від капітальних інвестицій приватних інвесторів, які, на думку науковців, є основними акторами просторового розвитку. Адже саме їм належать майже три чверті земель України, вони є найактивнішими учасниками містобудівної діяльності, а також забезпечують власними коштами більше 87% капітальних інвестицій⁵³⁹.

Тому для врахування інтересів низки стейкхолдерів у структурній модернізації мають бути забезпечені прозорі інструменти участі їх у розробці та імплементації як стратегічних, так і програмних та містобудівних документів розвитку міських територіальних громад. Тому одним з інструментів координації різних політик для забезпечення реалізації політики структурної модернізації та впровадження принципів сталого розвитку, що спрямовує досягнення домовленостей між громадою, владою, бізнесом стосовно довгострокових пріоритетів розвитку територіальної громади, є концепція інтегрованого розвитку. Саме концепція інтегрованого розвитку забезпечує просторову, тимчасову і фактичну координацію та інтеграцію різних політик, планові ресурси для досягнення поставлених цілей із використанням специфічних інструментів. У результаті об'єднання територіальних громад та подальшого їх розвитку питання синергетичного ефекту поєднання просторового планування та пріоритетних завдань місцевого спрямування є вельми актуальним і визначальним для вдосконалення трансформаційних процесів децентралізації повноважень⁵⁴⁰.

Відносно новим на недооціненим інструментом горизонтальної координації заходів економічного розвитку є договір про співробітництво територіальних громад (міжмуніципальне співробітництво), який укладається між містами обласного значення, які ще не сформували об'єднаної територіальної громади та між територіальними громадами для реалізації спільних проєктів інфраструктурного та розвиткового характеру. До того ж слід зазначити, що серед міст обласного значення Західного регіону України є незначна кількість укладених договорів про співробітництво територіальних громад, це відбувається тому, що з великими містами (з обласними центрами Західного регіону України не укладено станом на травень 2021 р. жодного договору про співробітництво) прилеглі сільські та селищні територіальні громади не укладали відповідних договорів з огляду на диспропорції у економічних можливостях забезпечення реалізації низки інфраструктурних проєктів. Таку проблему могла б вирішити обов'язковість визначення на законодавчому рівні відповідних сфер та умов співробітництва міських та сільських територіальних громад (наприклад, просторове планування, водопостачання та водовідведення тощо). Це сприяло б вирішенню

⁵³⁹ Азарова І. Б., Вишневецька В. М., Яценко О. В. Аналіз суб'єктів просторового розвитку в Україні. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. Вип. 3(64) : у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 81-92. DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.64.2020.217607>

⁵⁴⁰ Вяхірев М. О. Проєктний підхід у сфері планування інтегрованого розвитку територіальних громад с.96-112 DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-022-3-6>

проблемних питань розвитку міських агломерацій та покращенню координації на горизонтальному рівні серед територіальних громад.

Досвід з формування та реалізації регіональних та місцевих цільових програм свідчить про низьку узгодженість їх з державними цільовими програмами. Однак на сьогодні можливості виростання й координації цільових програм на регіональному та локальному рівнях є обмежені через правові колізії: скасування наказу Міністерства економіки щодо методичних рекомендацій з розробки регіональних цільових програм⁵⁴¹ (діяв до 2019 р.) та неврегульоване питання розроблення та реалізації місцевих цільових програм. На даний момент під час розроблення і реалізації місцевих регіональних програм керуються положеннями Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та рішення міських рад щодо порядку розроблення, затвердження та виконання міських цільових програм. А тому рівень узгодження міських цільових програм з регіональними та державними (вертикальна схема) та секторальних міських цільових програм між собою є низьким.

Водночас слід розробити альтернативні інструменти узгодження різних видів політик із різним ступенем обов'язковості дотримання узгодженості документів стратегічного, прогностного, програмного, бюджетного та просторового планування: синхронізація документів, ступінь координації (повний чи частковий), відповідальні виконавці реалізації заходів тощо.

Застосування зарубіжного досвіду планування інтегрованого розвитку територіальних громад має ґрунтуватись на науковому дослідженні реального стану всіх сфер життєдіяльності спільноти, визначенні проблем та шляхів їх вирішення, окресленні пріоритетів та поєднанні всіх складових місцевого розвитку⁵⁴².

Заслуговує на увагу окремий інструмент координації регіонального та місцевого розвитку, який пропонується у законопроекті №5649 «Про особливості стимулювання регіонального розвитку»⁵⁴³: «інтегрований проект розвитку», під яким розуміють комплекс взаємопов'язаних заходів галузевого, просторового та соціального характеру, реалізація яких спрямована на досягнення економічного зростання територіальної громади та/або регіону на основі збільшення зайнятості населення; зростання доходів домогосподарств; збереження, відновлення і поліпшення стану навколишнього природного середовища та інфраструктури; надання необхідних публічних послуг місцевому населенню з урахуванням демографічних змін. Згідно з визначення

⁵⁴¹ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання : Наказ Міністерства економіки України від 04.12.2006 № 367. Законодавство України: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0367665-06#Text>

⁵⁴² Вяхірев М. О. Проектний підхід у сфері планування інтегрованого розвитку територіальних громад с.96-112 DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-022-3-6>

⁵⁴³ Про особливості стимулювання регіонального розвитку : проект Закону України № 5649 від 10.06.2021 р. Законодавство України: сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72199

такий інтегрований проект розвитку територіальної громади та регіону передбачає структурні зміни в економіці шляхом реалізації низки заходів на кількох рівнях, результатами яких очікується зростання зайнятості та доходів населення внаслідок створення нових робочих місць. Водночас є певні ризики із прийняттям у першій редакції цього законопроекту, оскільки він містить низку нових інструментів реалізації державної регіональної політики (окрім зазначеного вище інтегрованого проекту розвитку – програма регіонального розвитку територій, що потребують особливої уваги з боку держави; договір щодо міжрегіонального співробітництва та оновлена угода щодо регіонального розвитку; програма регіонального розвитку територій з обмеженими можливостями для розвитку; регіональна програма розвитку територій з обмеженими можливостями для розвитку), які потребуватимуть оцінювання їхнього місця у структурі сучасних інструментів здійснення державної регіональної політики та координації між собою нових та існуючих інструментів для ефективного досягнення поставлених цілей.

Отже, ефективність реалізації структурної модернізації економіки міст обласного значення залежатиме від координації різноманітних політик секторального та просторового розвитку, нормативно-правового удосконалення процесів просторового, стратегічного та бюджетного планування. Зазначимо, що потребу в модернізації системи державного стратегічного планування, моніторингу та оцінювання, що забезпечить координацію та спадкоємність інституційної пам'яті визначено у національному огляді досягнення Україною Цілей сталого розвитку⁵⁴⁴. У рекомендаціях цього огляду передбачено доцільність збільшення горизонту стратегічного планування, проведення ревізії державних стратегій та програм, оптимізацію системи з урахуванням потреби завершення інкорпорації завдань ЦСР у державні стратегічні, програмні та секторальні документи.

Окрім слабкої координації та узгодженості стратегічних, прогнозних, програмних та містобудівних документів, низка вчених акцентує увагу на неефективності низки ДЦП через недофінансування та інші проблеми. Отже, основними проблемами державного програмування структурних перетворень в економіці України на національному рівні є визнано⁵⁴⁵:

а) слабкий рівень системної інтегрованості державних програм і проектів у стратегію соціально-економічного розвитку країни;

б) надмірну кількість і декларативність цілей у державних програмах, що призводить до розпорошення коштів та їхньої низької результативності;

в) неефективний контроль та відсутність відповідальності за невиконання чи неналежне виконання державних програм;

⁵⁴⁴ Добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні. 30.06.2020 р. 117 с. (С. 114). *Міністерство економіки України*: сайт. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a0fc2a99-ada3-4a6d-b65b-cb542c3d5b77&title=DobrovolniiNatsionalniiOgliadSchodoTsileiStalogoRozvitkuVUkraini>

⁵⁴⁵ Назаркевич І.Б. Державне регулювання структурних змін в економіці України: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.03 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2021. 43 с. (С. 19). URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/aref_nazarkevych.pdf

г) залежність державних програм від політичних циклів в Україні, що виражається у їх недофінансуванні та передчасному закритті;

г) недостатнє залучення стейкхолдерів до розроблення та впровадження державних програм;

д) низький ступінь розвитку публічно-приватного партнерства як форми реалізації проектів у рамках державних програм;

е) несприятливі інституційні умови для ефективної реалізації державних програм розвитку.

З огляду на комплексний характер політики структурної модернізації економіки міст під час формування стратегії структурної трансформації економіки слід враховувати такі принципи: цілісність, функціональність, ієрархічність, емерджентність, інваріантність, резистентність, комплементарність, адаптивність, різноманітність, стійкість. А під оптимальною структурою міської економіки доцільно вважати таке співвідношення її складових, за якого здійснюються збалансовані взаємозв'язки, забезпечуються сприятливі умови для її самоорганізації та самовідтворення. Ефективність трансформації структури міської економіки в контексті імперативів сталого, розумного/smart та інклюзивного зростання виражається у набутті її секторальними складовими максимальних соціально-економічних та екологічних ефектів, з одночасною мінімізацією негативних екстерналій на прилеглу територію.

Отже, політикою структурної модернізації економіки міст є комплекс організаційних, правових та економічних заходів, спрямованих на удосконалення інвестиційного клімату і стимулювання економічної активності в системі національної економіки для того, щоб забезпечити високі темпи економічного зростання та всебічний сталий розвиток регіонів та держави. Ефективність заходів структурної політики залежатиме від удосконалення рівня узгодженості та координації запровадження документів стратегічного планування та програмування на всіх ієрархічних рівнях, діяльності Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку.

Розділ 6. Механізми реалізації локальної структурної політики модернізації економіки міст Західного регіону України

6.1. Механізм стратегічного управління структурними трансформаціями економіки міст Львівської області

Механізм стратегічного управління структурними трансформаціями економіки міст обласного значення має ієрархічну структуру, ефективне функціонування якої залежить від узгодженої взаємодії центральних і місцевих органів влади, а також самоврядування. При цьому, процес формування і розробки рішень щодо економічного розвитку міст обласного значення, хоча й відбувається за принципом «знизу – вгору», реалізація стратегічних планів і надалі обмежується неефективністю наявних інституцій. Не зважаючи на активізацію процесів децентралізації в Україні, розвиток міст обласного значення здійснюється в умовах обмежених фінансових ресурсів місцевих громад за відсутності можливостей покращити «правила гри» в підприємницькому середовищі та створити привабливі умови для розвитку прогресивних видів економічної діяльності на своїй території.

Відповідно, в містах обласного значення, попри задекларовані у стратегічних документах цілі щодо покращення структури економіки та розвитку сучасних форм підприємництва, зберігається неефективна структура господарського комплексу. Значною мірою вказана проблема обумовлена недоліками стратегічного планування та недовістю існуючих механізмів реалізації поставлених завдань. З огляду на це актуальним є дослідження змістовного наповнення та виконання стратегічних планів чи стратегій розвитку міст обласного значення і визначення напрямів удосконалення механізму стратегічного управління структурними трансформаціями в економіці. Не зважаючи на актуальність проблем структурних трансформацій економіки та висвітлення в наукових публікаціях напрямів їх вирішення, не достатньо дослідженими залишаються механізми забезпечення структурних змін на місцевому рівні, що є важливим з позиції практичної реалізації стратегічних рішень, ухвалених на макро- та мезорівні системної ієрархії управління.

Управління структурними трансформаціями економіки міст обласного значення Львівської області здійснюється відповідно до стратегічних цілей та завдань, визначених у стратегіях розвитку міст та узгоджених зі стратегічними документами вищих рівнів (Стратегія розвитку Львівської області; Державна стратегія регіонального розвитку). У нашому дослідженні зосередимо увагу на стратегічних документах, період дії яких завершився у 2020 р., що дозволить проаналізувати задекларовані в них цілі та завдання, а також результати їх реалізації.

У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року найтісніше пов'язаною із процесом структурних трансформацій на регіональному рівні є стратегічна ціль 1 «Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів». У її межах визначені, зокрема, такі завдання: створення регіональної мережі наукових, технологічних та індустріальних парків, а також системи правової, кадрової та інформаційної підтримки інноваційної діяльності; формування сприятливого інвестиційного клімату; стимулювання промисловців до запровадження новітніх технологій та інновацій; спрощення процедури та збільшення обсягів надання державної фінансової підтримки суб'єктам малого підприємництва⁵⁴⁶.

На виконання цієї стратегічної цілі на регіональному рівні визначені відповідні цілі та завдання, спрямовані на забезпечення структурних змін в економіці Львівської області. Зокрема, в межах стратегічної цілі 1 «Конкурентоспроможна економіка» визначені операційні цілі 1.1 «Інвестиції та бізнес» (завдання: створення сприятливого інституційного поля для залучення приватних та муніципальних інвестицій у модернізаційні проекти в регіоні; створення Центрів підтримки бізнесу та мережі інформаційно-консультаційних пунктів; створення індустріальних парків у малих містах; стимулювання внутрішньогалузевої та міжрегіональної кооперації щодо виробництва високотехнологічної продукції експортного призначення) та 1.2 «Високотехнологічна економіка» (завдання: відновлення виробничих потужностей та кадрового потенціалу підприємств ВПК регіону; створення умов для розвитку наукоємного машинобудування; модернізація меблевої та деревообробної промисловості в умовах дії мораторію на експорт лісоматеріалів; стимулювання розвитку високотехнологічних галузей економіки)⁵⁴⁷.

Відповідно до розглянутих вище стратегічних документів, міські ради розробляють та ухвалюють стратегії розвитку міст, цілі і завдання яких узгоджуються із стратегіями вищого рівня. Ознайомлення з інформаційним наповненням офіційних сторінок міських рад міст обласного значення Львівської області дозволило зробити висновок про відсутність стратегії розвитку у м. Борислав. Стратегія розвитку м. Самбора до 2020 р. на офіційному сайті Самбірської міської ради не розміщена, відповідне рішення про її затвердження серед документів за 2016-2019 рр. відсутнє. У м. Стрий розроблені щорічні Програми економічного та соціального розвитку міста, Програма зайнятості населення міста Стрия на 2013-2017 роки, а документи стратегічного характеру на сайті не опубліковані.

У період до 2020 р. у м. Трускавець стратегічні плани та програми не реалізовувалися, про що свідчить інформація на офіційній сторінці

⁵⁴⁶ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. Кабінет Міністрів України. Постанова від 6 серпня 2014 р. № 385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF#Text>.

⁵⁴⁷ Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року. URL: [https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/Strategiya%20rozvYtku%20L_vivs_koi%20oblasti%20na%20period%20do%202020%20roku\(1\).pdf](https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/Strategiya%20rozvYtku%20L_vivs_koi%20oblasti%20na%20period%20do%202020%20roku(1).pdf).

Трускавецької міської ради. Вивчення змісту щорічних Програм соціально-економічного та культурного розвитку міста Трускавця за період з 2015 р. по 2020 р. дозволяє зробити висновок про те, що в місті не реалізовувалися заходи, спрямовані на зміни у структурі господарського комплексу міста, наприклад, на основі стимулювання малого й середнього підприємництва, а основні акценти в зазначених програмах зроблено на соціальній складовій.

У Стратегії розвитку Трускавецького субрегіону до 2028 р. базовою стратегічною ціллю є «Економічно розвинена територія оздоровчо-туристичного напрямку», завдання якої здебільшого пов'язані із розвитком туристичної сфери⁵⁴⁸. Проте, в умовах обмеження подорожей і туристичних потоків через запровадження заходів із запобігання поширенню пандемії COVID-19, моноструктурність господарського комплексу є загрозою економічному розвитку м. Трускавця. Зважаючи на те, що Трускавецький субрегіон належить до гірських територій Львівської області, для яких характерні істотні структурні проблеми, а промисловість, зосереджена здебільшого у м. Трускавці, спеціалізується на виробництві лікувальних вод та виготовленні приладів обліку води, актуальним завданням вважаємо коригування Стратегії з метою диверсифікації напрямів розвитку з урахуванням потреб структурних змін промислового виробництва.

Отже, відсутність або наявність недосконалої стратегії розвитку міста обумовлює хаотичні та нераціональні зміни в економіці, що відбуваються внаслідок реалізації сформульованих та ухвалених поспіхом управлінських рішень, які часто мають політичне підґрунтя і є відповіддю на реакцію громади чи потреби забудовників або інвесторів. Відповідно, професійно розроблена стратегія економічного та соціального розвитку міста повинна безпосередньо сприяти нарощенню темпів позитивних структурних змін в економіці, що, своєю чергою, підвищує ефективність розвитку за рахунок ефекту синергії, який виникає в результаті узгодження структури інвестицій, промислового виробництва та послуг відповідно до інтересів громади.

У період до 2020 р. розвиток п'яти міст Львівської області (Дрогобич, Львів, Моршин, Новий Розділ, Червоноград) відбувався згідно з відповідними стратегічними документами. При цьому, не зважаючи на окреслені в цих стратегіях проблеми структурних деформацій економіки міст, в стратегічних та операційних цілях не відображені завдання та заходи, безпосередньо спрямовані на вирішення цих проблем. З огляду на різну спеціалізацію досліджуваних міст Львівської області проблеми галузевої структури їхньої економіки відрізняються. Проте, провести оцінку структурних змін у промисловості не видається можливим, оскільки статистичні спостереження за галузями промисловості та видами економічної діяльності в містах не здійснюються.

Водночас, у досліджуваних стратегіях розвитку цих міст однією зі стратегічних цілей визначено розвиток підприємництва та підтримка

⁵⁴⁸ Стратегія розвитку Трускавецького субрегіону до 2028 р. URL: <http://www.tmr.gov.ua/home/strategiia-mista/10125-robochyi-proekt-strategii-truskavetskoho-subrehionu>

діяльності малих і середніх підприємств (МСП) як вагомого чинника структурної перебудови економіки. Важлива роль МСП у прискоренні структурних змін обумовлена їх мобільністю щодо впровадження технічних і організаційних інновацій та високою здатністю адаптуватися до змін ринкового середовища, що становить їх конкурентну перевагу і позитивно впливає на структуру економіки за умови діяльності цих підприємств в сфері виробництва різноманітних продуктів споживання та надання послуг, зокрема наукомістких.

Стратегічні цілі, спрямовані на позитивні структурні зміни в сфері підприємництва, здебільшого передбачають завдання з удосконалення інфраструктурного та інституційного забезпечення ведення бізнесу (табл. 6.1). При цьому, другий напрям завдань, пов'язаний із створенням преференційних умов функціонування підприємств, які реалізують інвестиційні проекти в пріоритетних сферах господарської діяльності, практично не виконується. Так, Положення щодо надання пільг суб'єктам господарювання, які впроваджують інвестиційні проекти, заплановане в Стратегічному плані розвитку Дрогобича до 2020 р., не було розроблене.

Це можемо пояснити тим, що місцеві органи влади не мають повноважень щодо зміни режиму оподаткування таких підприємств у частині тих податків, які надходять до державного бюджету, а зменшувати ставку місцевих податків і зборів вважають недоцільним, оскільки це призведе до скорочення обсягів надходжень до місцевого бюджету в короткостроковому періоді. Відповідно, можемо зробити висновок про відсутність стратегічного бачення перспективи розвитку пріоритетних видів економічної діяльності, підприємства яких, отримавши певні пільги на початкових етапах реалізації інноваційних проектів, в довгостроковому періоді зможуть сплатити більше податків до бюджету.

У процесі дослідження стратегічного планування розвитку м. Львова, було порівняно зміст двох документів – Стратегія підвищення конкурентоспроможності міста Львова до 2015 року та Комплексна стратегія розвитку Львова на 2012-2025 роки. Більш спрямованим на структурні зрушення в економіці міста є перший документ, який передбачав низку заходів з розвитку наукомістких видів економічної діяльності (табл. 6.1). Другий документ, згідно якого відбувається розвиток міста в даний час, не виокремлює заходи щодо покращення структури переробної промисловості, сфери послуг чи розвитку МСП. Хоча у Комплексній стратегії одним із стратегічних пріоритетів визначено розвиток конкурентоздатної та інноваційної економіки на основі створення нових технологій та впровадження інновацій, проте серед показників ефективності реалізації зазначеного пріоритету вказані лише валовий регіональний продукт на одного мешканця, рівень прямих іноземних інвестицій на одного мешканця, рівень безробіття, рівень задоволеності умовами ведення бізнесу (на основі опитування)⁵⁴⁹, а індикатори для оцінки

⁵⁴⁹ Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2025 pp. URL: <https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/>

інноваційної активності підприємств, структури економіки та її змін, не передбачені.

У Стратегії розвитку міста Моршин на 2009-2020 роки в межах стратегічного напрямку «Місто розвиненого підприємництва» для досягнення операційної цілі «Створення сприятливих умов для забезпечення розвитку підприємницького потенціалу» поставлено завдання удосконалення механізму проходження реєстраційних, дозвільних та погоджувальних процедур. Проте, заходи, спрямовані на виконання зазначеного завдання, охоплюють: покращення забезпечення підприємців інформацією щодо можливостей розвитку бізнесу, оптимізацію роботи ЄДО і державного реєстратора, інформування щодо порядку проходження реєстраційних, дозвільних та погоджувальних процедур⁵⁵⁰. При цьому не передбачені інструменти сприяння розвитку МСП у вигляді преференцій зі сплати місцевих податків та зборів.

Таблиця 6.1

**Стратегічні цілі та завдання, спрямовані на структурні зміни
в економіці міст Львівської області***

Назва стратегічного документу	Стратегічні цілі, що забезпечують структурні зміни	Завдання, спрямовані на структурні трансформації
Стратегічний план економічного розвитку м. Дрогобич до 2020 р.	Розвиток інфраструктури підтримки бізнесу	1. Створити бізнес-інкубатор для підтримки підприємців – початківців. 2. Покращення якості надання дозвільно-погоджувальних процедур.
	Розробка системи надання пільг суб'єктам господарювання, які впроваджують інвестиційні проекти	1. Визначити пріоритетні сфери розвитку міста, на які буде поширюватися система пільг та преференцій. 2. Розробити Положення щодо надання пільг суб'єктам господарювання, які впроваджують інвестиційні проекти.
Стратегія підвищення конкурентоспроможності м. Львів до 2015 р.	Покращення інфраструктури та середовища для ведення бізнесу та залучення інвестицій	1. Створити сприятливі умови та надати стимули для залучення інвестицій у будівництво офісних приміщень та у сферу телекомунікацій. 2. Налагодити спрощені процедури реєстрації нових підприємств і видачі дозволів.
	Розвиток кластеру бізнес-послуг	1. Сприяти створенню об'єктів інфраструктури підтримки інноваційної діяльності: центрів трансферу технологій, інноваційних бізнес-інкубаторів. 2. Розробити та реалізувати заходи з промоції Львівської інноваційної системи як сприятливого місця для інвестування у високотехнологічні проекти та розробки.

⁵⁵⁰ Стратегія розвитку міста Моршин на 2009-2020 роки. URL: <https://morshyn-rada.gov.ua/strategiya-rozvitku-morshina/>

Стратегія розвитку м. Моршин на 2009-2020 рр.	Створення сприятливих умов для забезпечення розвитку підприємницького потенціалу	1. Удосконалити механізм проходження реєстраційних, дозвільних та погоджувальних процедур. 2. Впроваджувати міжнародні стандарти виробництва продукції та надання послуг.
Стратегічний план економічного розвитку м. Новий Розділ	Розвиток підприємництва	1. Створення центру підтримки бізнесу.
Стратегічний план розвитку м. Червоноград до 2017 р.	Покращання підприємницького клімату	1. Покращання регуляторної бази розвитку підприємництва.
	Розвиток інфраструктури підтримки бізнесу та трудових ресурсів	1. Налагодження партнерства між освітніми закладами, роботодавцями та органами влади для координації та управлінням розвитком робочої сили відповідно до потреб ринку праці.

*Джерело: складено автором⁵⁵¹

Також звернемо увагу на спільний недолік усіх проаналізованих стратегічних документів – відсутність чітких критеріїв (якісних і кількісних) досягнення цілей та виконання відповідних завдань. Це утруднює оцінювання результатів реалізації стратегій та ефективності проведених заходів із досягнення цілей, що є важливою складовою початкового етапу планування на новий стратегічний період.

Результати дослідження наявності та змістовного наповнення стратегій розвитку міст обласного значення Львівської області дозволяють зробити висновки про відсутність стратегічних документів у чотирьох містах, а в стратегіях, які були розроблені для п'яти міст і діяли до 2020 р., не були визначені цілі, завдання та заходи з покращення галузевої структури економіки. Основна увага приділялася підтримці розвитку малого підприємництва, що передбачало реалізацію заходів здебільшого інформаційного характеру та спрямованих на оптимізацію процедури надання адміністративних послуг. В умовах діючого інституційного забезпечення обмеженими є можливості місцевих органів влади впливати на структуру

⁵⁵¹Стратегічний план економічного розвитку міста Дрогобича до 2020 року. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/Strategichnyj-plan-ekonomichnogo-rozvytku-mista-Drohobycha-do-2020-roku.pdf>; Стратегія підвищення конкурентоспроможності м. Львова до 2015 р. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/strategija/strategija-do-2015-r>; Стратегія розвитку м. Моршин на 2009-2020 роки. URL: <https://morshyn-rada.gov.ua/strategiya-rozvitku-morshina/>; Стратегічний план економічного розвитку м. Новий Розділ URL: http://www.novyrozdil.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=13829&Itemid=45; Стратегічний план розвитку м. Червоноград до 2017 р. URL: <https://www.chervonograd-city.gov.ua/rvkn.php>.

економіки міст за допомогою інструментів, що передбачають переваги для підприємств пріоритетних галузей промисловості, інвесторів, малого й середнього бізнесу, про що свідчать негативні зміни у структурі підприємництва більшості міст обласного значення.

Аналіз структурних зрушень в економіці міст обласного значення на основі оцінки зміни частки галузей і секторів у структурі валової доданої вартості дозволив виявити такі основні тенденції.

У мм. Борислав, Моршин, Новий Розділ промисловість складає основу господарського комплексу, оскільки її частка у структурі ВДВ у 2019 р. перевищувала 50% (табл. 6.2). Упродовж 2012-2019 рр. у структурі ВДВ відбулося збільшення частки промисловості у мм. Львів (з 40,2% до 41,8%), Моршин (з 67,8% до 77,8%), Новий Розділ (з 77,2% до 85,1%), Самбір (з 37,2% до 40%), Трускавець (з 7,7% до 11,6%), Червоноград (з 42,1% до 47,8%).

Таблиця 6.2

**Структурні зрушення в економіці міст обласного значення
Львівської області у 2012 р. та 2019 р.***

Місто	Промисловість		Будівництво		Торгівля		Послуги	
	Частка обсягу реалізованої продукції у ВДВ, %		Частка обсягу виконаних робіт у ВДВ, %		Частка обсягу роздрібного товарообороту у ВДВ, %		Частка обсягу наданих послуг у ВДВ, %	
	2012	2019	2012	2019	2012	2019	2012	2019
Львів	40,2	41,8	3,3	4,7	32,4	31,5	24,1	22,2
Борислав	84,5	75,8	0,9	---	10,3	11,0	4,3	6,0
Дрогобич	38,7	27,5	3,9	1,0	32,7	32,3	24,7	36,8
Моршин	67,8	77,8	0,2	---	3,7	6,6	28,2	19,3
Новий Розділ	77,2	85,1	1,3	0,7	17,2	9,9	4,3	4,6
Самбір	37,2	40,0	1,9	1,2	37,7	41,1	23,1	15,7
Стрий	49,0	35,1	0,6	2,8	32,0	47,3	18,3	15,1
Трускавець	7,7	11,6	0,5	1,6	20,3	23,2	71,4	66,1
Червоноград	42,1	47,8	2,9	2,5	44,8	39,3	10,3	9,8

*Джерело: розраховано автором⁵⁵²

Структура економіки мм. Львів, Самбір, Стрий та Червоноград є більш диверсифікованою. Крім промислового виробництва, частка якого є найменшою у м. Стрий (35,1%) і найбільшою у м. Червоноград (47,8%), вагомий внесок у формування ВДВ належить торгівлі та послугам. Роздрібний товарооборот у 2019 р. перевищив 30% у структурі ВДВ таких міст, як мм. Львів, Самбір, Стрий та Червоноград.

⁵⁵² Розраховано за даними: Статистичний щорічник Львівської області. Райони та міста. 2012. Головне управління статистики у Львівській області. URL: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/publ/books4_zb.php?y=2013&y1=01&ind_page=archive; Статистичний щорічник Львівської області. Райони та міста. 2019. Головне управління статистики у Львівській області. Львів, 2020. – 153 с.

Частка послуг у структурі ВДВ була найбільшою у 2019 р. у м. Трускавець (66,1%) та Дрогобич (36,8%), а найменшою – у м. Борислав (6,0%). Істотне зниження частки послуг у структурі ВДВ за досліджуваний період відбулося у Моршині, Самборі, Трускавці, що, з огляду на зростання частки промисловості та торгівлі, свідчить з одного боку про поступову індустріалізацію економіки цих міст, а з іншого боку – про переорієнтацію підприємців з надання послуг на роздрібну торгівлю внаслідок зменшення попиту на послуги, насамперед в сфері туризму та рекреації, через зниження рівня доходів населення.

За досліджуваний період відбулося зростання частки обсягів виконаних будівельних робіт у структурі ВДВ у м. Львів, Стрий, Трускавець, що обумовлене активізацією місцевих інвестиційних програм та сприяє розвитку малого і середнього бізнесу, створенню нових робочих місць та відновленню реального сектора економіки.

Наведені структурні характеристики економіки міст обласного значення Львівської області у 2019 р. свідчать про істотні негативні зміни, що відбулися відносно 2012 р. і полягають у: зменшенні частки промисловості в загальних обсягах ВДВ Борислава, Дрогобича та Стрия при одночасному зростанні частки послуг і торгівлі; зниженні частки послуг у ВДВ міст обласного значення, де сфера послуг довгий час визначала спеціалізацію економіки (Моршин, Трускавець). Позитивні структурні зміни спостерігалися у Новому Роздолі: зростання часток промисловості та послуг у структурі ВДВ при незначному скороченні частки будівництва. У структурі економіки Львова відбувалися незначні за вагомістю зміни, як позитивні (збільшення часток промисловості та будівництва), так і негативні (скорочення часток торгівлі та послуг).

Разом з цим, варто звернути увагу на динаміку фактичних показників діяльності розглянутих секторів економіки, обчислених у національній грошовій одиниці та в іноземній валюті. Статистичні дані, виражені у національній грошовій одиниці, свідчать про збільшення у декілька разів обсягів реалізованої продукції промисловості, виконаних будівельних робіт, роздрібного товарообороту підприємств, наданих послуг у всіх містах обласного значення у 2019 р. порівняно з 2012 р. (табл. 6.3).

Перерахунок цих показників в іноземній валюті (дол. США) дозволяє зробити висновок, що нарощення обсягів діяльності усіх секторів економіки у більшості міст обласного значення Львівської області у 2019 р., порівняно з 2012 р., відбулося здебільшого за рахунок цінового фактора – підвищення цін на виготовлену продукцію чи надані послуги. Винятком є Новий Розділ, де обсяг реалізованої промислової продукції збільшився з 44,7 до 80,7 млн дол. США, а обсяг наданих послуг – з 2,5 до 4,3 млн дол. США. Реальне зростання обсягів виконаних будівельних робіт відбулося у Львові (з 156,4 до 197 млн дол. США), Стрию (з 1,3 до 4,1 млн дол. США) і Трускавці (з 1 до 1,7 млн дол. США).

Попри важливість послуг, як основи побудови постіндустріальної економіки (в країнах ОЕСР ця сфера діяльності займала близько 70% ВДВ), в

умовах пандемії їх роль у формуванні ВДВ країн і регіонів істотно знизилася. Тенденція до скорочення частки послуг у структурі ВДВ, яка спостерігалася за досліджуваний період у більшості міст обласного значення, буде характерною для економіки у найближчій перспективі через карантинні обмеження для запобігання поширення пандемії COVID-19. Особливість послуг, обумовлена одночасністю процесів їх надання і споживання, робить цю сферу найбільш вразливою до вимушеного припинення діяльності, насамперед туристичних фірм, підприємств із пасажирських перевезень та закладів громадського харчування.

Таблиця 6.3

**Динаміка зміни показників за основними
видами економічної діяльності***

Місто	Обсяг реалізованої продукції промисловості		Обсяг виконаних будівельних робіт		Роздрібний товарооборот підприємств		Обсяг наданих послуг	
	2012	2019	2012	2019	2012	2019	2012	2019
млн грн								
Львів	14942	46482	1235	5220	12036	34862	8935	24538
Борислав	926,5	1700,9	10,4	конф.	112,9	351,9	46,7	190,9
Дрогобич	616,2	1097,3	61,8	41,2	520	1334,1	392,5	15,21
Моршин	546,6	1520,6	1,9	конф.	30,1	109,8	227,8	323,1
Новий Розділ	353,5	2137,5	6,1	16,6	78,6	244,1	19,6	113,9
Самбір	264,3	588,5	13,4	17,6	267,8	626	164,2	239,6
Стрий	839,6	1378,2	10,5	107,9	547,9	1853,5	313,8	590,4
Трускавець	110,8	326,1	7,6	44,6	291,7	630,9	1025	1797,7
Червоноград	741,7	1679,8	50,3	89,1	789,3	1395,7	182,1	349,9
млн дол. США								
Львів	1891,5	1754,1	156,4	197,0	1523,6	1315,5	1131	926,0
Борислав	117,3	64,2	1,3	конф.	14,3	13,3	5,9	7,2
Дрогобич	78,0	41,4	7,8	1,6	65,8	50,3	49,7	0,6
Моршин	69,2	57,4	0,2	конф.	3,8	4,1	28,8	12,2
Новий Розділ	44,7	80,7	0,8	0,6	9,9	9,2	2,5	4,3
Самбір	33,5	22,2	1,7	0,7	33,9	23,6	20,8	9,0
Стрий	106,3	52,0	1,3	4,1	69,4	69,9	39,7	22,3
Трускавець	14,0	12,3	1,0	1,7	36,9	23,8	129,8	67,8
Червоноград	93,9	63,4	6,4	3,4	99,9	52,7	23,1	13,2

*Джерело: розраховано автором⁵⁵³

Тому в кризовій ситуації, що склалася в економіці країни, основою економічного розвитку міст обласного значення можуть стати промисловість

⁵⁵³ Розраховано за даними: Статистичний щорічник Львівської області. Райони та міста. 2012. Головне управління статистики у Львівській області. URL: [https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/publ/books4_zb.php?y=2013&y1=01&ind_page=archive](https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/publ/books4_zb.php?y=2013&y1=01&ind_page=archive;); Статистичний щорічник Львівської області. Райони та міста. 2019. Головне управління статистики у Львівській області. Львів, 2020. 153 с.

та будівництво. Проте, це завдання є складним до реалізації в умовах зниження реальних обсягів промислового виробництва з огляду на проблеми, пов'язані з неефективним використанням промислового потенціалу міст обласного значення та недоліками стратегічного управління місцевим розвитком.

Не зважаючи на вагому частку промисловості у ВДВ більшості міст обласного значення Львівської області, практично не здійснюється стратегічне планування структурних змін у промисловості та підтримка розвитку перспективних галузей, що виготовляють продукцію з високим рівнем доданої вартості. Водночас, в окремих містах обласного значення у щорічних програмах чи планах економічного розвитку аналізуються основні показники діяльності промисловості та встановлюються прогностичні показники, досягнення яких очікується в результаті реалізації операційних планів.

Так, у Програмі сприяння розвитку підприємництва у м. Львові на 2017-2019 рр. прогностичний показник обсягів реалізованої промислової продукції у 2019 р. встановлений на рівні 30976,6 млн грн⁵⁵⁴, що становило 109,9% до 2016 р. При цьому заходів щодо підтримки розвитку промислових підприємств у програмі не розроблено та фінансування з місцевого бюджету не передбачено. Фактичний показник, досягнутий у 2019 р. склав 46482,5 млн грн, що на 50% більше запланованого значення. Разом із позитивним аспектом перевиконання плану, варто звернути увагу на заниження розробниками програми прогностичних показників, що гарантує їх виконання у подальшому, а також не врахування фактору інфляції при плануванні, що обумовлює істотне перевищення прогностичних показників фактично досягнутими показниками за рахунок істотного підвищення цін за період реалізації програми. Зокрема, у Львівській області індекс споживчих цін хоча й знизився за час впровадження програми (з 113% до 104%⁵⁵⁵), проте за окремими групами промислових товарів знаходився на високому рівні: продукти харчування та безалкогольні напої – зміна з 116,2% у 2017 р. до 105,5% у 2019 р.; алкогольні напої та тютюнові вироби – 120,2% та 111,3%, відповідно, одяг і взуття – 109,9% у 2016 р. та 103% у 2019 р.

Згідно з Програмою соціально-економічного та культурного розвитку м. Борислава на 2019 рік очікувалося збільшення реалізації промислової продукції до 2900 млн грн⁵⁵⁶. Спеціальних заходів для виконання планового показника із фінансовим забезпеченням з коштів міського бюджету не передбачалося. Збільшення обсягів виробництва промислової продукції пов'язувалося із введенням у дію цеху з виробництва меблів, при цьому заходи із підтримки цього підприємства в Програмі не зазначені. Фактичний показник

⁵⁵⁴ Програма сприяння розвитку підприємництва у м. Львові на 2017-2019 роки. [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/D84EC398BBAD973EC22583AF002D993C?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/D84EC398BBAD973EC22583AF002D993C?OpenDocument).

⁵⁵⁵ Індекси споживчих цін на товари та послуги (грудень до грудня попереднього року) (2007-2020). https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/inf_2009.php?vid=1&code=12&ozn_news=3&show=1&show2=1.

⁵⁵⁶ Програма соціально-економічного та культурного розвитку м. Борислава на 2019 рік. <https://boryslavrada.gov.ua/documents/rishennia-boryslavskoi-miskoi-rady-pro-zatverdzhennia-prohramy-sotsialno-ekonomichnoho-ta-kulturnoho-rozvytku-m-boryslava-na-2019-rik/>

обсягів реалізованої промислової продукції в Бориславі у 2019 р. становив 1700,9 млн грн, що на 58,6% менше запланованого показника.

У Програмі соціально-економічного та культурного розвитку міст Дрогобича та Стебника на 2019 рік⁵⁵⁷ не приділена увага вивченню ситуації в промисловості, розробці заходів та плануванню основних показників промислового виробництва, оскільки перспективи розвитку міст по'язані із ІТ-сектором, підтримкою середнього бізнесу та створенням сміттєпереробного кластеру в середньо- та довгостроковій перспективі. При цьому, виконання інвестиційних проєктів в рамках здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій було профінансовано у розмірі 3388,6 тис. грн, що склало 86,2% від запланованого обсягу. Співфінансування інвестиційних проєктів, що реалізовувалися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку, було виконано на 92,5% від запланованого обсягу⁵⁵⁸.

Програмою соціально-економічного та культурного розвитку міста Самбора на 2019 рік серед основних цілей та пріоритетів розвитку передбачено сприяння структурній перебудові промислового комплексу міста із урахуванням зміни в попиті на продукцію, яка виробляється, а також збільшення обсягів реалізації товарної продукції на 20%⁵⁵⁹. Проте, у Програмі не передбачені конкретні заходи для досягнення зазначених цілей та не визначено відповідне фінансове забезпечення їхньої реалізації. Відповідно, заплановане збільшення обсягів промислового виробництва не відбулося, навпаки, цей показник знизився з 641,5 млн грн у 2018 р. до 588,5 млн грн у 2019 р.

Серед основних прогностичних показників стану виконання Програми економічного та соціального розвитку м. Стрия на 2019 рік визначено збільшення обсягів реалізованої промислової продукції до 1490 млн грн⁵⁶⁰. Фактичне значення цього показника становило 1378,2 млн грн. Невиконання Програми в частині промислового розвитку обумовлене відсутністю заходів з підтримки промислових підприємств та їх бюджетного фінансування.

Не зважаючи на те, що Програмою соціально-економічного розвитку міста Червонограда на 2019 рік серед основних завдань розвитку промислового комплексу передбачено створення належних умов для подальшого розвитку перспективних промислових підприємств міста та модернізації існуючих і введення в експлуатацію нових виробничих потужностей, впровадження інновацій⁵⁶¹, у бюджеті розвитку фінансування за

⁵⁵⁷ Програма соціально-економічного та культурного розвитку міст Дрогобича та Стебника на 2019 рік. <https://drohobych-rada.gov.ua/wp-content/uploads/>.

⁵⁵⁸ Звіт про виконання міського бюджету м. Дрогобича за 2019 рік. <https://doc.drohobych-rada.gov.ua>.

⁵⁵⁹ Програма соціально-економічного та культурного розвитку міста Самбора на 2019 рік. <https://sambircity.gov.ua/2019/01/04/13-pro-zatverdzhennya-miskix-program/>

⁵⁶⁰ Програма економічного та соціального розвитку м. Стрия на 2019 рік. http://stryi-rada.gov.ua/rada/r657_7.pdf

⁵⁶¹ Програма соціально-економічного розвитку міста Червонограда на 2019 рік. <https://www.chervonograd-city.gov.ua/rse7ndall.php>.

вказаними напрямками не передбачалося. Про невиконання цих завдань свідчить зменшення обсягів реалізованої промислової продукції з 1719,7 млн грн у 2018 р. до 1679,8 млн грн у 2019 р.

У м. Моршин та Новий Розділ щорічні програми соціально-економічного розвитку в останні 5 років не розроблялися, про що свідчить відсутність інформації про ці документи на відповідних офіційних сторінках міських рад.

Для забезпечення економічного розвитку важливою є не лише ефективна структура за видами економічної діяльності. З точки зору підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки необхідними є позитивні зрушення в структурі підприємництва міст обласного значення. Важлива роль малих і середніх підприємств у прискоренні структурних змін обумовлена їх мобільністю щодо впровадження технічних і організаційних інновацій та високою здатністю адаптуватися до змін ринкового середовища, що становить їх конкурентну перевагу і позитивно впливає на структуру економіки за умови діяльності цих підприємств у сфері виробництва різноманітних продуктів споживання та надання послуг, зокрема наукомістких.

Як було показано вище (табл. 6.1), спільною ознакою існуючих стратегій розвитку міст обласного значення Львівської області є виокремлення підтримки розвитку підприємництва як стратегічної цілі, що, без сумніву, має вагоме значення для позитивних структурних змін в економіці цих міст. Проте, лише у Програмі сприяння розвитку підприємництва у м. Львові на 2017-2019 роки чітко визначені цілі, завдання, критерії їх виконання. Зокрема, очікувана кількість малих підприємств на 10 тис. населення була визначена на рівні 140 одиниць (фактичне значення цього показника у 2019 р. становило 151 од.), а запланований обсяг реалізованої продукції малими підприємствами – 27840,5 млн грн⁵⁶² (факт у 2019 р. – 62618,7 млн грн). У бюджеті міста були визначені обсяги фінансування відповідних заходів (745,1 тис. грн), фактичне виконання плану склало 307,4 тис. грн⁵⁶³.

Програма соціально-економічного та культурного розвитку м. Борислава на 2019 рік визначає, як основний критерій виконання завдань з підтримки підприємництва, лише обсяг реалізованої продукції малими підприємствами, а в бюджеті міста кошти на реалізацію відповідних заходів не передбачалися (Програма була профінансована з міського бюджету лише в частині будівництва об'єктів житлово-комунального господарства на 3274,9 тис. грн⁵⁶⁴).

⁵⁶² Програма сприяння розвитку підприємництва у м. Львові на 2017-2019 роки. [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/D84EC398BBAD973EC22583AF002D993C?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/D84EC398BBAD973EC22583AF002D993C?OpenDocument).

⁵⁶³ Виконання видаткової частини міського бюджету м. Львова за 9 місяців 2019 року. URL: <https://city-adm.lviv.ua/public-information/budget/lviv/biudzheth-lvova-na-2019-rik>.

⁵⁶⁴ Про міський бюджет міста Борислава на 2019 рік. Рішення Бориславської міської ради від 20.12.2018 р. №1629. URL: <https://boryslavrada.gov.ua/documents/rishennia-boryslavskoi-miskoi-rady-pro-miskyi-biudzheth-mista-boryslava-na-2019-rik>.

З метою підтримки і активізації розвитку малого та середнього бізнесу Програмою соціально-економічного та культурного розвитку міст Дрогобича та Стебника на 2019 рік було передбачено запровадження галузевої програми підтримки підприємництва, що позитивно мало б вплинути на структуру економіки цих міст. Комплекс заходів цієї програми мав визначатися наявними у бюджеті на 2019 р. коштами. Проте, галузева програма розроблена не була, оскільки її текст не розміщений на офіційному сайті Дрогобицької міської ради, а у бюджеті на 2019 р. кошти на заходи з підтримки малого й середнього бізнесу не передбачалися. Крім цього, у Програмі соціально-економічного та культурного розвитку не визначені конкретні заходи щодо стимулювання підприємницької діяльності та критерії їх виконання.

У м. Моршин та Стрий за останні п'ять років програми з підтримки підприємництва не розроблялися та не фінансувалися з міського бюджету. У Програмі розвитку туризму та промоції м. Моршина на 2016-2020 роки⁵⁶⁵, на реалізацію якої було виділено 114,3 тис. грн, заходи на розвиток МСП не передбачалися.

Згідно з Програмою розвитку малого та середнього підприємництва у місті Самборі на 2019 рік основними пріоритетами є розвиток інфраструктури підтримки підприємництва, стимулювання малого та середнього бізнесу, впровадження навчальних та фінансово-кредитних програм для представників малого та середнього бізнесу⁵⁶⁶. Проте, критерії виконання цих завдань, визначені у Програмі, не дозволяють проаналізувати ступінь їх виконання, оскільки фактичні показники за 2018 р. і планові показники на 2019 р. істотно відрізняються від даних офіційної статистики. Зокрема, заплановано збільшення кількості суб'єктів малого та середнього підприємництва (у розрахунку на 10 тис. населення) на 12 одиниць у 2019 р. порівняно з 639 од. у 2018 р. При цьому, згідно з даними Головного управління статистики у Львівській області, у м. Самборі кількість великих і середніх підприємств на 10 тис. населення у 2019 р. порівняно з 2018 р., збільшилася з 3 до 4 одиниць, а малих підприємств – зменшилася з 53 до 52 одиниць. У бюджеті Самбора на 2019 р. для реалізації заходів Програми розвитку малого та середнього підприємництва м. Самбора на 2019 р. було заплановано 30 тис. грн, з яких 10 тис. грн – на відновлення роботи веб-сайту «Самбірської агенції розвитку та євроінтеграції»⁵⁶⁷, а 20 тис. – на організацію і проведення конкурсів і святкувань. У звіті про виконання бюджету за 2019 р. інформація про виділені кошти для реалізації цього пункту програми не зазначена окремим рядком. Позитивного ефекту від реалізації програмних заходів щодо підтримки

⁵⁶⁵ Програма розвитку туризму та промоції м. Моршина на 2016-2020 роки. <https://morshyn-rada.gov.ua/ekonomichna-diyalnist/programi/>

⁵⁶⁶ Програма «Розвитку малого та середнього підприємництва у місті Самборі на 2019 рік». <https://drive.google.com/drive/folders/18O0IYNXYgYcTrH-d-I5hIp3Xc8GuYrb3>.

⁵⁶⁷ Видатки бюджету Самбора на 2019 р. Перелік місцевих програм, які фінансуватимуться за рахунок місцевого бюджету у 2019 р. <https://drive.google.com/file/d/12kxrv2fPJ7E6AgiMx2ygA2vXpgTcNxHr/view>.

підприємництва не отримано, про що свідчить зменшення обсягів реалізованої продукції малими підприємствами у 2019 р. на 7%, порівняно з 2018 р.

У Програмі соціально-економічного та культурного розвитку міста Трускавця на 2019 рік основними цілями визначені: підвищення економічної спроможності міста; розвиток туристичного та рекреаційного потенціалу; підвищення якості життя населення⁵⁶⁸. Проте, основні заходи Програми спрямовані на забезпечення соціального захисту мешканців міста через надання різних видів адресних допомог, соціальних послуг, пільг, субсидій та компенсацій, що визначало головні пріоритети діяльності Трускавецької міської ради у 2019 р. Водночас, заходи щодо підтримки підприємств промисловості, малого й середнього бізнесу у Програмі не передбачалися і обсяги фінансування у міському бюджеті не визначені. Зважаючи на соціальне спрямування програми, яка передбачає покращення якості життя населення і потребує щорічного продовження соціально-орієнтованої політики місцевої влади, необхідним є створення умов розвитку реального сектору економіки та підприємництва, як основи формування значної частини надходжень до місцевого бюджету та створення можливостей для фінансування соціальних програм.

Основними критеріями розвитку підприємництва у Програмі соціально-економічного розвитку міста Червонограда на 2019 рік визначено збільшення порівняно з 2018 р., обсягів реалізації продукції малими та середніми підприємствами на 2,9% та кількості діючих суб'єктів малого та середнього підприємництва на 1,8%⁵⁶⁹. При цьому заходи з підтримки підприємництва, визначені у Програмі, здебільшого стосувалися інформаційного забезпечення та надання адміністративних послуг. Бюджетне фінансування заходів з активізації фінансово-кредитних механізмів підтримки малого підприємництва не здійснювалося. Відповідно, звернемо увагу на результати діяльності підприємницького сектору у 2019 р., які відрізняються від запланованих у Програмі та свідчать про неповне виконання запланованих показників. Зокрема, обсяги реалізації продукції малими підприємствами збільшилися лише на 2,1%.

Про недостатність вживаних заходів щодо підтримки МСП у містах обласного значення Львівської області свідчать результати розрахунку основних показників структурних змін у діяльності підприємств-юридичних осіб (без урахування банків та бюджетних установ) – частка малих підприємств у загальних обсягах реалізованої продукції підприємствами та маса структурної зміни цього показника, розрахована як різниця значень кількісних показників у поточному та базовому роках (табл. 6.4). Як видно з таблиці, найбільше значення частки продукції малих підприємств в загальних обсягах реалізованої продукції у 2019 р. спостерігалось у м. Борислав та

⁵⁶⁸ Програма соціально-економічного та культурного розвитку міста Трускавця на 2019 рік. <https://drive.google.com/file/d/1jw--mSH35lwv4hyAf5G482XyM9Ehvbq/view>.

⁵⁶⁹ Програма соціально-економічного розвитку міста Червонограда на 2019 рік. <https://www.chervonograd-city.gov.ua/rse7ndall.php>.

Стрий. Водночас, у всіх містах, крім Львова, відбулося зниження цього показника, порівняно з 2018 р.

Таблиця 6.4

**Показники структурних змін у підприємництві
міст обласного значення Львівської області***

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Місто	<i>Частка малих підприємств у загальних обсягах реалізованої продукції, %</i>							
Львів	16,80	16,95	17,87	23,56	25,44	26,25	23,68	25,38
Борислав	58,13	50,67	58,47	55,47	52,80	53,03	51,85	50,56
Дрогобич	9,86	10,16	8,47	12,61	30,44	21,22	27,12	6,78
Моршин	3,74	6,39	5,96	5,43	7,36	5,98	4,19	3,33
Новий Розділ	13,25	9,32	12,90	7,23	9,67	13,37	10,14	9,97
Самбір	34,30	35,68	34,85	41,04	16,67	22,97	41,54	36,80
Стрий	25,39	27,42	28,40	34,24	40,98	42,00	48,50	46,70
Трускавець	26,26	18,38	24,02	26,47	33,39	29,13	24,28	24,14
Червоноград	30,18	46,10	44,74	30,72	29,04	34,61	42,58	41,78
	<i>Маса структурного зрушення, п. п.</i>							
Львів	-	0,15	1,07	6,76	8,65	9,45	6,88	8,58
Борислав	-	-7,46	0,34	-2,65	-5,33	-5,10	-6,28	-7,57
Дрогобич	-	0,30	-1,39	2,75	20,58	11,36	17,26	-3,08
Моршин	-	2,65	2,22	1,69	3,62	2,24	0,45	-0,41
Новий Розділ	-	-3,93	-0,36	-6,03	-3,58	0,11	-3,11	-3,28
Самбір	-	1,38	0,55	6,74	-17,63	-11,33	7,23	2,50
Стрий	-	2,03	3,01	8,85	15,59	16,61	23,11	21,31
Трускавець	-	-7,89	-2,24	0,21	7,13	2,87	-1,98	-2,12
Червоноград		15,92	14,56	0,54	-1,13	4,43	12,40	11,60

*Джерело: розраховано автором⁵⁷⁰

Результати розрахунку значень маси структурного зрушення частки малих підприємств у загальних обсягах реалізованої продукції у 2013-2019 рр. по відношенню до базового 2012 р. дозволяють зробити висновки про відносно постійну позитивну динаміку цього показника у Львові та Стрию. Водночас, від'ємні значення маси структурного зрушення спостерігалися майже щороку у м. Борислав (за винятком 2014 р.) та м. Новий Розділ (крім 2017 р.).

Загалом, за досліджуваний період у Львівській області відбулося зменшення частки підприємств, що впроваджували інновації, з 13,4% у 2012 р. до 12,8% у 2019 р.⁵⁷¹, частки високотехнологічної продукції⁵⁷² в загальних

⁵⁷⁰ Розраховано за даними: Основні структурні показники діяльності підприємств-юридичних осіб за містами та районами. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv

⁵⁷¹ Питома вага підприємств, що впроваджували інновації. URL: https://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/08/theme_08.php?code=08.

⁵⁷² До високотехнологічної продукції віднесено: виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів; виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції; виробництво електричного устаткування.

обсягах реалізованої продукції промисловості, відповідно, з 3,4% до 2,8%⁵⁷³, частки інноваційної продукції в загальних обсягах реалізованої продукції промисловості – з 2,4% у 2013 р. до 0,74% у 2019 р.⁵⁷⁴ Зазначені тенденції свідчать про негативні структурні зміни в економіці Львівської області.

Таким чином, стратегічне планування цілей і відповідних заходів з метою вирішення проблеми негативних структурних зрушень в економіці міст обласного значення Львівської області є актуальним завданням не лише для місцевих органів влади, а й для органів влади на регіональному та державному рівнях. Це обумовлено специфікою ієрархічної побудови механізму стратегічного управління структурними трансформаціями, в якому основні важелі впливу формуються на державному рівні, а відповідні інструменти їх реалізації застосовуються на місцях без можливості модифікації відповідно до потреб економічного розвитку регіону чи міста. З огляду на це, удосконалення механізму стратегічного управління структурними трансформаціями економіки міст обласного значення неможливе без формування відповідного правового і нормативного забезпечення на державному рівні, яке б передбачало важелі управління структурними змінами з урахуванням стратегічних пріоритетів державної структурної та регіональної політики.

Наступною важливою умовою покращення структури економіки регіону та міст обласного значення є усвідомлення регіональними та місцевими органами влади необхідності структурних трансформацій та відображення цього факту у відповідних стратегічних документах, що, як було виявлено в процесі дослідження, на даний час не здійснено. Отже, на регіональному рівні одна зі стратегічних цілей повинна передбачати структурні зрушення в економіці з обов'язковим визначенням частки пріоритетних галузей промисловості та видів економічної діяльності (ВЕД) у загальних обсягах виробленої (реалізованої) продукції чи наданих послуг. Зі стратегією розвитку області повинні узгоджуватися стратегії розвитку міст, в яких одним з цільових орієнтирів визначається структурна трансформація економіки, розробляються відповідні завдання та заходи щодо збільшення обсягів залучення інвестицій, активізації інноваційної діяльності та стимулювання підприємництва, насамперед, у пріоритетних галузях економіки та ВЕД.

Слабкою ланкою розглянутого механізму управління структурними трансформаціями економіки міст обласного значення є недосконалість таких інструментів, як програмно-цільове планування та ринкове стимулювання.

В основу програмно-цільового методу в стратегічному плануванні покладено підхід, згідно з яким спочатку встановлюються результативні

⁵⁷³ Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами діяльності у 2010-2019 роках. URL: https://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/inf_2009.php?vid=1&code=3&ozn_news=6&show=1&show2=1

⁵⁷⁴ Інноваційна активність промислових підприємств. URL: https://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/08/theme_08.php?code=08_

показники, яких необхідно досягти, на основі чого визначаються фінансові ресурси для досягнення цих результатів. Проте, за існуючої інституціональної моделі стратегічного управління, досить складно усунути такі недоліки програмно-цільового планування, як: формальний підхід у затвердженні стратегій, при якому забезпечується цільова складова, але не виконується принцип ефективності використання фінансових та інших ресурсів; велика кількість цілей та завдань, що обумовлює розпорошеність фінансування між ними і не дозволяє досягти значного успіху в їх реалізації; відсутність кількісних та якісних критеріїв досягнення цілей, що свідчить про не контрольованість реалізації поставлених завдань та уникнення відповідальності за невиконання стратегії особами, які розпоряджалися відповідними ресурсами.

З огляду на це, пропонуємо здійснити перехід від програмно-цільового до проблемно-цільового методу стратегічного планування, який дозволить зосередити ресурси у найбільш важливих, з точки зору структурної перебудови економіки, галузях промисловості та ВЕД і активізує реалізацію науково-технологічних, промислових, інфраструктурних проєктів у містах.

Підвищення ролі місцевих органів влади та збільшення їх повноважень щодо надання преференцій суб'єктам господарювання обумовлює посилення контролю і відповідальності за реалізацію стратегічних завдань. З огляду на це необхідним вважаємо запровадження проблемно-цільового методу у стратегічному плануванні розвитку регіонів та міст обласного значення із чітким розподілом ресурсів між цілями, спрямованими на вирішення структурних проблем в економіці, визначенням кількісних критеріїв досягнення відповідних цілей та посиленням відповідальності керівників за неефективне використання ресурсів і невідповідність фактичних значень індикаторів структурних змін їх прогнозним (плановим) значенням.

Виходячи з визначення проблемно-цільового методу як «комплексу заходів з ідентифікації проблем,... з одночасним визначенням цілей і завдань суб'єкта управління щодо розв'язання виявлених суперечностей та покращення якісних та кількісних показників об'єкту управління»⁵⁷⁵, застосування цього інструменту в стратегічному плануванні дозволить оптимізувати витрати матеріальних, фінансових, інтелектуальних та інших ресурсів завдяки їх скеруванню на вирішення кількох ключових проблем щодо структурної перебудови економіки.

Проблемно-цільовий метод стратегічного планування відрізняється від програмно-цільового низкою ознак (табл. 6.5). Основною перевагою проблемно-цільового методу, яка визначає доцільність його застосування при розробці стратегій розвитку міст та регіону, є планування на довгострокову перспективу, що дозволяє забезпечувати фінансування заходів для вирішення складних і масштабних проблем.

⁵⁷⁵ Бабець І. Г., Ковпак О. В. Інституціональні інструменти зміцнення бюджетної безпеки України: монографія. Львів: Растр-7, 2020. 240 с. С. 196.

Таблиця 6.5

**Сутнісні характеристики програмно-цільового
та проблемно-цільового методів стратегічного планування***

<i>Програмно-цільовий метод</i> ⁵⁷⁶	<i>Проблемно-цільовий метод</i>
Термін дії стратегічного плану – 1 рік, заходи прогножуються на два наступні за плановим бюджетних періоди	Планування стратегічної програми на довгострокову перспективу (понад 5-7 років)
Визначаються цілі програми, способи їх реалізації та відповідний обсяг бюджетних коштів	Витрати бюджетних коштів плануються за пріоритетністю проблем суспільного життя та соціально-економічного розвитку
Обґрунтування бюджетних запитів з огляду на фактичні та планові показники результативності	Обґрунтування бюджетних запитів з огляду на пріоритетність проблем, що підтверджується структуруванням та ранжуванням відповідних загроз
Відповідальність за виконання програм, оскільки за кожною бюджетною програмою передбачено закріплення конкретного відповідального виконавця	
Прозорість витрачання бюджетних коштів	
Орієнтованість на раціональність використання та економію бюджетних коштів	Орієнтованість на підвищення ефективності використання бюджетних коштів та задоволення суспільних потреб
Наявність змагальності, тобто спрямованості державних ресурсів до тієї сфери, де ефективність їх використання відносно висока	Уникнення розпорошеності бюджетних коштів та спрямування їх на повне вирішення найбільш пріоритетних проблем

*Джерело: складено автором

Впровадження проблемно-цільового методу стратегічного планування дозволить: відмовитись від підходу до формування та розподілу ресурсів за аналогією до їх використання у попередні періоди; здійснити ефективний розподіл обмежених фінансових ресурсів відповідно до пріоритетності наявних проблем для громади міст обласного значення, визначеної на основі структурування та ранжування; забезпечити максимальне збалансування доходів та видатків місцевого бюджету; здійснити ефективний контроль за фінансуванням відповідних бюджетних програм; залучати громадян,

⁵⁷⁶Варцаба В.І., Траньович Ю.П. Програмно-цільовий метод як інструмент вдосконалення бюджетного планування. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014. Серія Економіка. Випуск 3 (44). С. 100-102; Васютинська Л.А. Система видатків бюджету в умовах розвитку програмно-цільового управління: монографія. Одеса: Друк-Південь, 2014. 192 с. С. 78-79; Криворучко О. В., Харитонов Д. А., Цюцюра М. І. Особливості використання програмно-цільового методу на рівні місцевих бюджетів. *Управління розвитком складних систем*. 2010. Вип. 3. С. 27–32; Сергієнко Н. В. Програмно-цільовий метод і проблематика його впровадження в бюджетний процес місцевих бюджетів. *Державне будівництво*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_2_19_

громадські групи та організації до обговорення та окреслення найбільш проблемних нагальних питань для міста та регіону.

Такий підхід сприятиме підвищенню ефективності реалізації стратегічних рішень на місцевому рівні, оскільки головними критеріями їх виконання у цьому випадку є цільове використання ресурсів для вирішення проблеми та ступінь відповідності фактичних економічних показників запланованим чи прогнозним значенням.

Відповідно до проблемно-цільового підходу, необхідно проводити оцінювання ефективності стратегічного управління структурними трансформаціями в економіці міст. Тому, в кожній стратегії розвитку міста доцільно передбачити індикатори структурних змін та встановити їх планові (прогнозні) значення (щорічні та на кінець періоду стратегічного планування), досягнення яких свідчатиме про ефективність реалізованих заходів. Прогнозні значення індикаторів визначаються на основі показників, зафіксованих на початок періоду стратегічного планування, з урахуванням основних тенденцій їх зміни за попередні 10 років та очікуваних ефектів від застосування інструментів, спрямованих на покращення структури економіки.

Застосування інструментів ринкового стимулювання (податкові пільги, пільгове кредитування, підтримка конкуренції) на рівні регіону чи міста здійснюється відповідно до правового та нормативного забезпечення інвестиційної, інноваційної, підприємницької діяльності в Україні. Місцеві органи влади мають можливість сприяти залученню інвестицій, активізації інноваційної діяльності та розвитку малого підприємництва в межах встановлених державою норм, які не передбачають ефективних важелів.

Зважаючи на викладене, пропонуємо місцевим органам влади удосконалити механізм стратегічного управління структурними змінами в економіці міст із врахуванням наступних пропозицій.

1. На регіональному рівні одна зі стратегічних цілей повинна передбачати структурні зрушення в економіці з обов'язковим визначенням частки пріоритетних галузей промисловості та видів економічної діяльності (ВЕД) у загальних обсягах виробленої (реалізованої) продукції чи наданих послуг. Зі стратегією розвитку області повинні узгоджуватися стратегії розвитку міст, в яких одним з цільових орієнтирів визначається структурна трансформація економіки, розробляються відповідні завдання та заходи щодо збільшення обсягів залучення інвестицій, активізації інноваційної діяльності та стимулювання підприємництва, насамперед, в пріоритетних галузях економіки та видах економічної діяльності.

2. З метою підвищення ефективності стратегічного управління розвитком міст обласного значення та забезпечення структурних трансформацій на основі проблемно-цільового методу доцільно змінити підходи місцевих органів влади до залучення фінансових ресурсів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) та програм допомоги ЄС.

- 2.1. Проекти, фінансовані за кошти ДФРР у 2015-2020 рр. у Львівській області, стосувалися ремонту, реконструкції та будівництва об'єктів соціальної інфраструктури (школи, дитячі садочки, медичні заклади, спортивні

споруди та майданчики), що, безумовно, є необхідним для покращення якості життя населення. Проте, в умовах фінансової децентралізації актуальною є розробка інвестиційних проєктів зі створення індустріальних чи інноваційних парків та отримання фінансування з ДФРР для їх реалізації, що не лише сприятиме структурним трансформаціям економіки міст обласного значення на засадах сталого розвитку, а й дозволить збільшити надходження до місцевих бюджетів у довгостроковій перспективі як основи фінансування соціальних та екологічних проєктів.

2.2. Перспективним інструментом фінансування місцевого розвитку та забезпечення структурних змін в економіці є реалізація проєктів за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу⁵⁷⁷. Зважаючи на жорсткі критерії конкурсного відбору проєктів для фінансування, місцеві органи влади повинні розробляти і подавати на конкурс проєкти, які не лише відповідають загальним (формальним) критеріям, але спроможні одержати високу якісну оцінку за відповідність спеціальним критеріям, зокрема щодо оцінки впливу проєкту на розвиток інноваційної економіки та інвестицій. Відповідно, доцільно розробляти і реалізовувати проєкти, які спрямовані на: розвиток інноваційної інфраструктури; стимулювання інноваційної діяльності на засадах SMART-спеціалізації; створення індустріальних парків.

Для виконання зазначених завдань пропонуємо створити в кожній міській раді проєктну групу, яку доцільно сформувати із працівників департаментів економіки, розвитку, фінансової політики, із залученням фахівця з проєктного менеджменту на засадах аутсорсингу. Такий підхід дозволить покращити якість розробки проєктів та управління їх реалізацією.

3. З метою оцінювання ефективності стратегічного управління структурними трансформаціями в економіці в кожній стратегії розвитку міста доцільно передбачити індикатори структурних змін та встановити їх планові (прогнозні) значення (щорічні та на кінець періоду стратегічного планування), досягнення яких свідчатиме про ефективність реалізованих заходів. Прогнозні значення індикаторів необхідно визначати на основі показників, зафіксованих на початок періоду стратегічного планування, з урахуванням основних тенденцій їх зміни за попередні 10 років та очікуваних ефектів від застосування інструментів, спрямованих на покращення структури економіки.

До переліку індикаторів структурних змін в економіці міст обласного значення пропонуємо включити такі показники: частка переробної промисловості (високотехнологічних галузей) у загальних обсягах реалізованої промислової продукції; частка наукомістких послуг в загальних обсягах наданих послуг; частка капітальних інвестицій (прямих іноземних інвестицій) у високотехнологічній галузі промисловості (наукомісткі ВЕД) у

⁵⁷⁷ «Порядку оцінки проєктів регіонального розвитку, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу», затвердженого наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 15.04.2020 р. №94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0729-17#n13>.

загальних обсягах інвестицій; частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств; частка малих підприємств у загальних обсягах реалізованої продукції промисловості та інші (залежно від специфіки структури економіки міста).

4. Відповідно до стратегій розвитку міст на середньостроковий чи довгостроковий період необхідно розробляти щорічні плани (програми) соціально-економічного розвитку, в яких визначати цілі, завдання та заходи із забезпечення позитивних структурних зрушень в економіці.

Для забезпечення взаємозв'язку управлінських функцій з планування, організації та контролю обов'язковим є визначення критеріїв досягнення поставленої цілі за допомогою таких індикаторів, як: частка пріоритетних та високотехнологічних галузей промисловості у загальних обсягах реалізованої промислової продукції; частка наукомістких послуг у загальних обсягах наданих послуг; частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств; частка середніх або малих підприємств у загальних обсягах реалізованої продукції; зміни у галузевій структурі інвестицій (у % до загального обсягу капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій).

При встановленні прогностичних (планових) значень вказаних індикаторів дотримуватися принципу достовірності опрацьованої інформації за попередні періоди, використовуючи дані офіційної статистики. Це забезпечить проведення коректної оцінки виконання поставлених завдань та порівняння планових і фактичних показників.

5. Активізувати участь місцевих органів влади у законотворчій роботі з метою підвищення дієвості інструментів стратегічного управління структурними трансформаціями міст обласного значення та удосконалення існуючого інституційного механізму, насамперед, в частині державного регулювання інвестиційної, інноваційної та підприємницької діяльності. Розробляти і подавати центральним органам влади пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.

Одним з головних чинників якісних структурних зрушень в економіці є структура інвестицій, надходження яких безпосередньо пов'язане із створенням сприятливих умов діяльності інвесторів. З метою підвищення ефективності інструментів стимулювання інвестиційної активності місцеві органи влади можуть подавати наступні пропозиції щодо внесення змін у законодавство.

5.1. Запровадження додаткових преференцій в частині оподаткування результатів діяльності підприємств з метою створення передумов для реінвестування прибутків. Для частини прибутку, яку підприємство планує інвестувати, можуть бути запроваджені спрощені податкові режими у формі знижених податкових ставок на прибуток, або взагалі звільнення від оподаткування тієї частини податку на прибуток, яку підприємство реінвестує у модернізацію. Враховуючи, що в даний час діє ставка 18%, прибуток, що реінвестується, може бути оподаткований з використанням диференційованої шкали залежно від виду інвестицій. Зокрема, якщо частина прибутку

реінвестується в нові технології та новітнє обладнання, то ставка податку на прибуток може бути найнижча і встановлюватися на рівні 10%. У випадку реінвестування в будівлі чи споруди – ставка оподаткування може бути вищою, наприклад, 13%.

5.2. З метою стимулювання інвестицій у високотехнологічні галузі промисловості та інноваційні підприємства доцільно забезпечити державну підтримку функціонування спеціальних правових режимів економічної діяльності, насамперед технопарків. З метою забезпечення дієвих конкурентних переваг інвесторів, які здійснюють підприємницьку діяльність в межах технопарку чи території пріоритетного розвитку, та поширення практики використання низки податкових інструментів на умови економічної діяльності в спеціальних економічних зонах, необхідно у Податковому кодексі України передбачити такі зміни та доповнення:

- розділ XIV «Спеціальні податкові режими», який встановлює заміну сплати окремих податків і зборів, визначених пунктом 297.1 статті 297 цього Кодексу, на сплату єдиного податку (глава 1, ст. 291), доповнити главою, що визначить перелік суб'єктів господарювання, які мають право скористатися спеціальним режимом оподаткування, включивши підприємства, що функціонують в межах спеціальної економічної зони, технопарку, науково-дослідного парку, території пріоритетного розвитку за умови їх відповідності критеріям інноваційного підприємства (ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність»);

- знизити ставку податку на додану вартість (ПДВ) на продукцію підприємств високотехнологічних галузей промисловості, що працюють в межах спеціальних правових режимів економічної діяльності (наприклад, для фармацевтичної продукції -15%, електроніки та приладобудування – 17%);

- запровадити для новостворених високотехнологічних підприємств, які є суб'єктами господарювання, в межах спеціальних правових режимів економічної діяльності, преференції зі сплати податку на прибуток та податку на землю (звільнення від сплати цих податків для новостворених підприємств на період від одного до трьох років від початку діяльності залежно від обсягів інвестованого капіталу);

- розробити і впровадити податкові пільги для підприємств, які реалізують інноваційні проекти із розробки, впровадження нових технологій та випуску інноваційної продукції у високотехнологічних галузях промисловості, та передбачити їх застосування упродовж перших двох років від початку діяльності в рамках відповідного проекту (пільгова ставка податку на прибуток може встановлюватися залежно від рівня наукомісткості проекту: 10% – для проектів, що реалізуються в галузях V-VI технологічного укладу; 12% і 14% – відповідно для галузей IV і III технологічного укладу).

Лише за умови зазначених змін в нормативно-правовому забезпеченні регіональні та місцеві органи влади зможуть ефективно застосовувати інструменти ринкового стимулювання структурних зрушень в економіці міст обласного значення через реалізацію заходів, пов'язаних із наданням податкових преференцій суб'єктам господарювання.

6.2. Актуалізація інструментарію впровадження структурної економічної політики на локальному рівні

Для ефективного функціонування економіки необхідністю стає формування її оптимальної галузевої структури у виробництві та сфері послуг, що здатна забезпечити інноваційний розвиток міст та зростання добробуту населення. Відтак завданням органів місцевого самоврядування міст стає формування та реалізація власної локальної структурної політики, що опирається на стратегічні вектори, спрямовані на розвиток економіки міста, зорієнтованої на ефективність, інноваційність, інклюзивність, циркулярність, соціальну направленість, а також додаткову підтримку розвитку тих видів економічної діяльності, що відповідають цим критеріям та володіють стратегічною конкурентоспроможністю та потенційно високою доданою вартістю. Самі ці якості створять умови для формування ефективної структури економіки, нарощення та реалізації її конкурентного потенціалу із одночасним збереженням культурно-історичної ідентичності міст та їх жителів.

Локальна структурна політика – це складова економічної політики, що є комплексом соціально-економічних заходів, які розробляються та реалізуються місцевими органами управління та іншими суб'єктами економічної політики для впровадження структурних змін в економіці міста (міської ОТГ) задля досягнення оптимальної перебудови економічної системи на засадах інноваційності, технологічності, інклюзивності, конкурентоспроможності, збалансованості, пропорційності та вирішення актуальних соціально-економічних проблем локального рівня.

Основним пріоритетом на шляху до структурної перебудови економіки міст стає підвищення ефективності та інтенсивності впровадження інноваційних структурно-технологічних зрушень. Реалізація цього завдання можлива при консолідованій взаємодії та реалізації відповідних заходів органами влади на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях в межах їх компетенцій.

Основними завданнями структурної політики на загальнодержавному рівні є:⁵⁷⁸

- формування довгострокової політики орієнтованої на сталий, інклюзивний, екологічно безпечний розвиток, залучення інноваційних технологій та використання конкурентних переваг міст та регіонів;
- встановлення оптимальних макроекономічних пропорцій, розвиток конкуренції та обмеження монополізму, диспропорцій між секторами економіки, раціональне розміщення виробництва, зниження його матеріало- та

⁵⁷⁸ Регіональна структурна політика: сучасні тенденції та нові виклики: монографія / [наук. ред. С. Л. Шульц]. Львів, 2016. 328 с. С. 69. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20160103.pdf> (дата звернення: 02.03.2021 р.); Пелех О.Б. Структурний аналіз національної економіки і структурна політика в Україні : дис. ... доктора економ. наук: 08.00.03. Черкаси. 2020. 499 с. С. 320.

енергоємності;

- модернізація та підвищення економічної ефективності економіки шляхом переміщення засобів та ресурсів у конкурентоспроможні та високотехнологічні галузі із високою доданою вартістю та потенційною експортоспроможністю;

- стимулювання розвитку інноваційно-наукоємного виробництва та зменшення імпортозалежності економіки, стимулювання інвестиційної, підприємницької та інноваційної активності у сфері виробництва та послуг;

- стимулювання розвитку конкурентоспроможних на світовому ринку галузей та виробництв;

- формування і розширення сектора сучасних інноваційно-індустріальних галузей з подальшим виходом їхньої продукції на міжнародні стандарти якості та надійності;

- забезпечення сприятливих економічно-фінансових та інституційних умов для активізації підприємницької діяльності, розвитку чесної конкуренції; впровадженням світових стандартів виробництва та захисту навколишнього середовища;

- поступове заміщення депресивних виробництв та ревіталізація депресивних територій тощо;

Завданнями реалізації структурних змін на регіональному рівні є:

- формування стратегічного бачення структурних змін економіки регіону, зорієнтованої на ефективне використання потенціалу регіону та його конкурентних переваг;

- визначення видів економічної діяльності, що характеризуються достатнім економічним та інноваційним потенціалом для нарощення виробництва продукції з високою доданою вартістю та стимулювання розвитку суміжних видів економічної діяльності;

- пошук та впровадження проєктів міжнародного співробітництва, зокрема створення мереж транскордонної співпраці; створення грантових центрів та залучення грантових коштів на реалізацію проєктів регіонального економічного розвитку; стимулювання збільшення товарообігу тощо;

- формування інфраструктурного забезпечення, необхідного для залучення інвестицій, розвитку інновацій та цифровізації економіки, стимулювання розвитку підприємництва тощо;

Завданнями реалізації структурних змін на локальному (міському) рівні є:

- визначення стратегічних галузей економічного розвитку міста із врахуванням їх регіональної та локальної конкурентоспроможності, смарт-спеціалізації, кліматичних змін, діджиталізації та роботизації виробничих та управлінських процесів та концентрації ресурсів на стимулюванні їх розвитку;

- виробництво високоякісних товарів, орієнтованих на циклічність, високу технологічність та послуг, комплексного обслуговування бізнесу, що стають магнітом для нових інноваційно-орієнтованих компаній;

- секторальна різноманітність та екологічність виробництва, що

допомагає досягати стійкості у періоди регіональної та глобальної нестабільності;

- формування комфортних умов для ведення бізнесу, сприятливого інституційного клімату, взаємодії з науковими установами та прозорості в управлінській діяльності, що стає передумовою для залучення додаткових інвестицій;

- стимулювання впровадження у виробничо-управлінські процеси технологічних, соціальних та управлінських інновацій, виготовлення продукції за високими екостандартами, що робить її конкурентною на зовнішньому ринку та створює сприятливі умови для експорту;

- стимулювання мережевої взаємодії підприємців, формування кластерів, технопарків тощо;

- зонування міста із застосуванням концепції продуктивності, із передбаченням окремих зон для розташування виробничих об'єктів та бізнесових структур, спеціалізованих зони для їх обслуговування тощо.

Важливим аспектом у реалізації структурної політики є набір інструментальних засобів, які використовуються в процесі її реалізації, зокрема це вибір засобів, ефективність їхнього використання, здатність впливати на структурні пропорції, можливість врахування динамічної структури економічних процесів.

Інструментальне забезпечення (за Пелех О.Б.⁵⁷⁹) – це сукупність різнопланових (фінансових, економічних, інформаційних, владних, структурних, правових, організаційних, освітніх та ін.) засобів, які за способом дії поділяються на інструменти прямої (субсидії, антимонопольне законодавство, адміністративні обмеження, стимулювання та мотивація, спецфонди для фінансування програм, державні цільові програми тощо) та непрямої (податкові та кредитні пільги, страхування і гарантування, кредитування, прискорена амортизація, фінансова підтримка, стимулювання експорту тощо) дії.

На загальнодержавному рівні урядові дії, спрямовані на диверсифікацію структури виробництва та формування потенціалу регіональної економіки в нових видах та галузях діяльності, відображають вертикальну форму активізації структурних зрушень, яка передбачає протекціонізм зовнішньої торгівлі для формування потрібних умов розвитку національного виробництва та залучення прямих іноземних інвестицій. Вертикальна форма структурних зрушень може реалізовуватися у двох моделях⁵⁸⁰:

1. *Жорсткій*, основними інструментами якої є: прямий перерозподіл ресурсів на користь визначених економічних агентів чи галузей; субсидування

⁵⁷⁹Пелех О.Б. Структурний аналіз національної економіки і структурна політика в Україні : дис. ... доктора економ. наук: 08.00.03. Черкаси. 2020. 499 с. С. 331.

⁵⁸⁰Шашина М.В. (2020) Вертикальні та горизонтальні форми активізації структурних зрушень регіональної економіки. *Sciences of Europe*. VOL 3. (50). С. 10-14. URL: <http://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2020/10/VOL-3-No-50-2020.pdf#page=10> (дата звернення: 05.05.2021 р.)

та пільгове оподаткування; державні закупівлі; прямі інвестиції; регулювання цін на визначені категорії товарів; державні гарантії на позики економічних агентів; високе мито на товари не сировинного та не інвестиційного характеру; асиметричність інформації.

2. *М'який моделі*, інструментарієм реалізації якої є: підтримка рівня конкурентоспроможності національних компаній, ведення бізнесу без виокремлення економічних агентів для надання державної підтримки; підтримка експортерів не фінансового характеру; надання допомоги для здійснення наукових досліджень та розробок; страхування ризиків виробництва; перекваліфікація та навчання працівників; розвиток інфраструктури; низький рівень бюрократії.

Іншим видом політики активізації структурних зрушень на загальнодержавному та регіональному рівнях виокремлюють горизонтальну (функціональну або «м'яку»), що передбачає стимулювання діяльності економічних агентів шляхом формування якісного бізнес-клімату. Цей вид структурної політики не передбачає виділення окремих галузей економіки, а спрямований на розвиток інститутів для формування сприятливого інституційного та економічного середовища розвитку економіки, розвиток людського капіталу, інновацій та підприємництва, що сприяє залученню додаткових інвестицій. До інструментів «м'якого» впливу належать:⁵⁸¹ консультування та інформаційна політика, розвиток інфраструктурної підтримки підприємництва, впровадження інструментів прозорого управління та урядування тощо.

За іншим підходом інструменти державної структурної політики поділяють на:

- інструменти прямої дії – субсидії, антимонопольне законодавство, адміністративні обмеження, стимулювання та мотивація, спецфонди для фінансування програм, державні цільові програми;

- інструменти не прямої дії – податкові та кредитні пільги, страхування та гарантування, кредитування, прискорена амортизація, фінансова підтримка, стимулювання експорту тощо⁵⁸².

У дослідженні Шинкарук Л. В. та ін.⁵⁸³ інструментарій державної структурної політики включає набір механізмів впливу на структурні процеси в національній економіці, які поділяють на дві групи:

1. Механізми впливу на економіку: селективна галузева підтримка певних виробництв через державний бюджет (дотації, кредити, цільові

⁵⁸¹Пелех О.Б. Структурний аналіз національної економіки і структурна політика в Україні : дис. ... доктора економ. наук: 08.00.03. Черкаси. 2020. 499 с. С. 331.

⁵⁸²Там само. - С. 329.

⁵⁸³Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2015. 304 с. С.3-4.

податкові пільги, галузеві інвестиційні програми):

- сприяння малим і середнім підприємствам, фінансування й організація НДДКР;

- передачу нових технологій національним компаніям;
- фонди економічного розвитку;
- індикативне планування;
- стимулювання зон, що відстають в економічному розвитку;
- механізм прискореної амортизації;
- сприяння товарному експорту;
- регулювання імпорту товарів;
- патентне регулювання і стандартизацію вітчизняної продукції.

2. Механізми впливу на макроекономічне середовище (засіб формування сприятливого національного та регіонального середовища):

- фінансово-кредитна, валютна, інфраструктурна (транспортна, інформаційні мережі), освітня політика та інші форми впливу держави на економіку.

- структурні реформи за такими напрямками, як: макроекономічний – створення ефективного конкурентного середовища через поєднання ринкових інструментів та інструментів державної політики;

- інвестиційно-інноваційний напрям – обґрунтування пріоритетних ініціатив інвестування для структурно-технологічної модернізації економіки та перехід до інвестування найважливіших проєктів, підтримку інноваційної діяльності у галузевій науці та впровадження їх досягнень у виробництво; інституційний напрям – інституційно-правове забезпечення структурних трансформацій.

Запорукою ефективності використання та отримання очікуваного позитивного ефекту від інструментів реалізації локальної структурної політики розвитку економіки міст є їх взаємне узгодження та компліментарність на усіх рівнях вертикальної ієрархії – державному, регіональному та локальному.

Вимогами до інструментів локальної структурної політики розвитку міст є:

- стимулювання розвитку конкурентоспроможних секторів економіки міст;
- пріоритетна підтримка розвитку видів економічної діяльності нової технологічної хвилі із подальшим виходом на зовнішні ринки (нанотехнології, сфера послуг, зелене зростання тощо);

- впровадження інновацій та цифровізації в усі види соціально-економічної діяльності та залучення до цього процесу усіх зацікавлених сторін (бізнесу, науки, громади, інвесторів тощо);

- включення до інноваційної діяльності усіх зацікавлених сторін: бізнесу, науки і освіти, громади, інвестоотримувачів, інвесторів та ін.;

- функціональні пріоритети (розвиток інноваційної інфраструктури,

розвиток інноваційного середовища, створення об'єктивних проєктоорієнтованих умов, підготовка кадрів та ін.).

Серед основних інструментів місцевого економічного розвитку міст можна виокремити: бюджетні, інвестиційні, фінансово-кредитні, грантові, маркетингово-управлінські та податкові тощо. Застосування даних інструментів при використанні місцевих ресурсів інституціями, що беруть участь у функціонуванні місцевої економіки, здатне сприяти трансформації локального економічного розвитку на засадах інклюзивності, інноваційності та конкурентоспроможності тощо (рис. 6.1).

До важливих фінансових інструментів реалізації структурної політики в контексті інклюзивного розвитку міст можемо виокремити:

1. Бюджетні – цільові субвенції, місцеві цільові програми, податкове стимулювання, муніципальне замовлення.

2. Податкові – податкові кредити та пільги, податкові знижки, податкові канікули.

3. Інвестиційні – державно-приватне партнерство (ДПП), інвестиційні проєкти, лізинг.

4. Кредитні – муніципальні облігації, місцеві гарантії, банківські кредити, кредити міжнародних фінансових організацій (МФО), револьверний фонд, краундфандинг.

5. Грантові – міжнародна технічна допомога (МТД), грантові програми, корпоративна соціальна відповідальність (КСВ).⁵⁸⁴

Перелік інструментів, що сприяють реалізації структурної політики, є досить широким, тому далі ми аналізуємо ті, що, на нашу думку, можна ефективно задіяти для трансформації місцевого економічного розвитку.

*Бюджетні інструменти*⁵⁸⁵ – це кошти бюджетів міст і бюджетів вищих рівнів, спрямовані на фінансування потреб МЕР, спільною ознакою яких є відсутність боргових зобов'язань. Основними інструментами бюджетного фінансування локальної структурної політики розвитку міст є:

цільові субвенції – можуть стати ефективним інструментом реалізації державної структурної політики на локальному рівні шляхом фінансування та підтримки пріоритетних інвестиційних проєктів секторального економічного розвитку у містах. Станом на сьогодні, державні цільові субвенції скеровуються здебільшого на підтримку інфраструктурного та соціального розвитку міст (серед яких субвенція на виконання інвестиційних програм, субвенція на формування інфраструктури ОТГ, субвенція з державного фонду регіонального розвитку, субвенції на здійснення заходів із соціально-економічного розвитку окремих територій), залишаючи поза увагою підтримку проєктів економічного розвитку.

⁵⁸⁴Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування». «МЕР: сучасні концепції, моделі та ресурси». Ч. 1. 104 с. С. 96. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_1.pdf (дата звернення: 15.05.2021 р.)

⁵⁸⁵Там само.

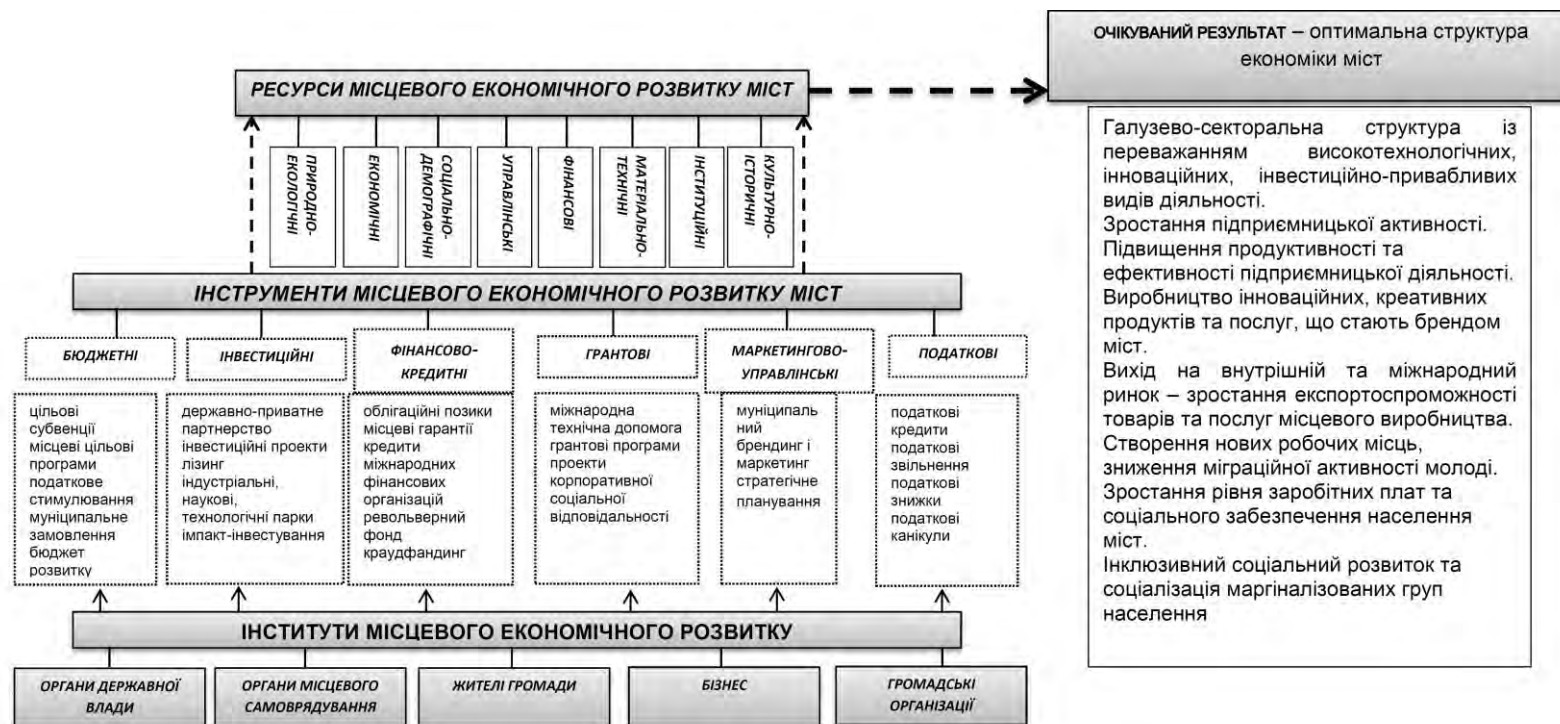

Рис. 6.1. Інструменти локальної структурної політики розвитку міст*

*Джерело: систематизовано за ⁵⁸⁶

⁵⁸⁶Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування». «МЕР: сучасні концепції, моделі та ресурси». Ч. 1. 104 с. С. 96. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_1.pdf (дата звернення: 05.05.2021 р.)

Крім того, криза, спричинена пандемією Covid-19, спричинила скорочення окремих напрямів фінансування з державного бюджету, зменшення субвенції на заходи щодо забезпечення соціально-економічного розвитку окремих територій (на місця у 2020 р. передано 33,8% від суми 2018 р., у першому кварталі 2021 р. не було передано жодного фінансування від запланованих 6 млрд. грн); відсутність коштів у державному бюджеті на надання субвенції на формування інфраструктури ОТГ.⁵⁸⁷ Із 79 державних програм підтримки розвитку територій у 2019 р. лише 9 мали спрямування на регіональний розвиток (проекти спрямовані на розвиток інноваційної економіки та інвестицій, людського потенціалу, туризму, сільський розвиток, загальноукраїнська солідарність, розвиток проблемних територій, ефективне управління регіональним розвитком), і жодного на підтримку економічних проєктів.⁵⁸⁸

Сьогодні проблемними моментами використання цільових субвенцій для структурної трансформації економіки міст є їх направленість на соціальний та інфраструктурний розвиток територій, висока суб'єктивність їх отримання, нерівномірне перерахування коштів субвенцій, що стає причиною їх невчасного освоєння, відсутність системи контролю за ефективністю їх використання, недостатня інституційна спроможність ОМС управляти фінансовими ресурсами та якісно планувати видатки тощо.

Міські цільові програми – це сукупність взаємопов'язаних завдань і заходів, узгоджених за строками виконання та ресурсним забезпеченням з усіма задіяними виконавцями, спрямованих на розв'язання актуальних проблем розвитку території або окремих галузей економіки чи соціально-культурної сфери; реалізують їх із використанням коштів місцевих та/або державного бюджету, а також інших залучених коштів.⁵⁸⁹ Крім того, міська цільова програма є інструментом планування й управління місцевим розвитком, що дає змогу планувати видатки міського бюджету та залучати додаткове фінансування з інших джерел (державного, обласного бюджетів, кошти підприємств тощо). Цей інструмент є широко розповсюдженим у світовій практиці, оскільки дає можливість планувати стан економічної системи, спрямований на її трансформацію (економічну, інвестиційну, інноваційну, виробничу, соціальну тощо), враховувати та відображати особливості місцевої економіки (пріоритетність розвитку певної галузі міської економіки або групи підприємств), а також, для підвищення ефективності узгоджуватися із стратегічними планами розвитку міст. Сьогодні даний інструмент широко використовується для залучення фінансування на міський економічний розвиток та задіюється як один із інструментів упровадження стратегій місцевого соціально-економічного розвитку (стимулювання

⁵⁸⁷ OPENBUDGET. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes?fundType=TOTAL&monthFrom=1&month=3&year=2021&budgetType=LOCAL&code=41030000> (дата зверн.: 25.05.2021 р.).

⁵⁸⁸ Державна підтримка розвитку територій у 2019 р. 100 с. С. 3-4. URL: https://storage.decentralization.gov.ua/uploads/library/file/438/State_support_for_territorial_development_in_2019.pdf (дата звернення: 12.05.2021 р.).

⁵⁸⁹ Там само. С.35

інвестиційної діяльності, підтримка МСП, диверсифікація економіки, створення індустріальних парків, розвиток туризму тощо). Перешкодами ефективного застосування місцевих цільових програм є невідповідність їх завдань середньостроковим можливостям місцевих бюджетів, відтак їх нереалістичність та недієвість, формальне залучення громадськості до процесу їх розроблення та виконання тощо. Наприклад, Програма розвитку туризму та формування позитивного інвестиційного іміджу м. Ужгород на 2018-2022 рр. була профінансована лише на 7,9% (від запланованих показників за перше півріччя 2019 р.) та 21,5% (від запланованих показників за перше півріччя 2020 р.); Програма енергозбереження та енергоефективності міста Ужгород на 2018-2022 роки виконана на 55,5% (від запланованих показників за перше півріччя 2019 р.) та 0% (від запланованих показників за перше півріччя 2020 р.).⁵⁹⁰ Програма розвитку туризму у м. Луцьк на 2019-2020 роки була виконана на 45,1%.⁵⁹¹

Податкове стимулювання – переваги, надані окремим платникам податків, включно з можливістю не сплачувати податки або сплачувати їх у меншому розмірі, ніж це передбачено податковим законодавством за звичайних умов.⁵⁹² Податкове стимулювання є одним із ефективних інструментів реалізації локальної структурної політики розвитку міст, оскільки дозволяє ОМС вибірково надавати податкові пільги тим категоріям підприємців (платників податків), які будуть розвивати стратегічно важливі для міста види економічної діяльності, що приваблюватиме залучення нових компаній, технологічне оновлення та посилення конкурентних переваг міста, створення нових робочих місць та підвищення соціальних стандартів та якості життя населення тощо.

Такий інструмент є досить поширеним у світі для стимулювання місцевого економічного розвитку, зокрема через залучення підприємств передових галузей економіки та інтенсифікації інноваційного розвитку (згідно з даними Європейської Комісії, серед країн-членів ЄС найпоширенішим є надання податкових кредитів і знижок компаніям, що провадять інноваційну

⁵⁹⁰ Аналіз ефективності реалізації цільових міських Програм за 1-ше півріччя 2019 року. URL: https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC_1-%D1%88%D0%B5_%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D1%96%D1%87%D1%87%D1%8F_2019.pdf (дата звернення: 11.05.2021 р.); Аналіз ефективності реалізації цільових міських Програм за 1-ше півріччя 2020 року. URL: https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA3_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B81-%D1%88%D0%B5_%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D1%96%D1%87%D1%87%D1%8F20.pdf (дата звернення: 11.05.2021 р.).

⁵⁹¹ Стан виконання цільових програм у 2020 р. Луцька міська рада. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/pages/miski-tsilovi-prohamy> (дата звернення: 11.05.2021 р.).

⁵⁹² Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Бюджетні інструменти фінансування МЕР. Практичний посібник. 100 с. С. 55. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_2.pdf (дата звернення: 05.05.2021 р.).

діяльність (15 країн-членів надавали такі стимули у 2016 р.)⁵⁹³), стимулювання розвитку стартапів (у 13 європейських країнах (Бельгії, Фінляндії, Франції, Ірландії, Італії, Німеччині, Литві, Люксембурзі, Португалії, Словенії, Іспанії, Туреччині та Великобританії) для стартапів надається зниження податкових ставок або податкових кредитів, звільнення від сплати податку на нерухомість (Польща).⁵⁹⁴ Основними формами надання податкового стимулювання можуть бути звільнення від сплати податку, надання податкового кредиту, податкова знижка, повернення податку або їх поєднання. Стаття 10 Податкового кодексу України⁵⁹⁵ визначає досить обмежений перелік місцевих податків і зборів: 1) місцеві податки: податок на майно та єдиний податок; 2) місцеві збори: збір за місця для паркування транспортних засобів і туристичний збір.

Як бачимо, ОМС не мають достатньо широких можливостей для застосування податкових стимулів. Тож, чи не єдиним податком, який можуть використовувати ОМС для розвитку пріоритетних галузей економіки є податок на нерухомість. Прикладами його використання є Португалія (для стимулювання розвитку туристичної сфери об'єкти нерухомості, які нею використовуються, звільняються на 7 років від сплати податку на нерухомість), Франція (деякі муніципалітети надають знижки зі сплати податку на нерухомість, що використовується для розміщення туристів) тощо.⁵⁹⁶ У містах Західного регіону України податкова пільга на земельний податок надається здебільшого юридичним особам, що працюють у секторі освіти, культури та спорту, які повністю утримуються за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, місцевим релігійним організаціям, органам місцевого самоврядування, закладам, установам, які утримуються за кошти державного бюджету, державним підприємствам водного господарства, міським виробничим ЖКГ, органам прокуратури, суду, органам Державної служби з надзвичайних ситуацій, військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, Збройним силам України.⁵⁹⁷ Як бачимо, податкові пільги, що використовуються ОМС, спрямовані здебільшого на підтримку функціонування соціальної та комунальної сфер. Крім того, слід враховувати, що місцеві податки та збори займають незначну частку в загальному податковому навантаженні на бізнес, тоді як більша

⁵⁹³ Tax Policies in the European Union: 2016 Survey / European Commission, Directorate General Taxation and Customs Union, 2016 (https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/tax_policies_survey_2016.pdf).

⁵⁹⁴ 2015 Compendium of Fiscal Incentives: Tax Outlook in Europe Business Angels Perspective / EBAN (the European Trade Association for Business Angels, Seed Funds and other Early Stage Market Players), BAE (Business Angels Europe), 2015 (http://www.eban.org/wp-content/uploads/2015/12/Compendium_FISCAL_2015-17-12-2015FinalV71.pdf).

⁵⁹⁵ Податковий кодекс України. Документ 2755-VI, чинний, поточна редакція від 23.04.2021, підстава 81393-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

⁵⁹⁶ Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Бюджетні інструменти фінансування МЕР. Практичний посібник. С. 62. http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_2.pdf

⁵⁹⁷ Зведена інформація про розмір та дату встановлення на відповідних територіях ставок місцевих податків і зборів, а також про встановлені податкові пільги, які будуть діяти з 01.01.2021 року. URL: <https://tax.gov.ua/podatki-ta-zbori/stavki-mistsevih-podatkov-ta-zboriv/lvivska-oblast/dlya-yuridichnih-osib/zvedena-inf-2021>

частка належить загальнодержавним податкам і зборам, тому визначальним чинником для залучення інвестицій або стимулювання відкриття нових підприємств у місті через податкові стимули все ж залишаються органи центральної влади, що суттєво обмежує можливості для стимулювання локального економічного розвитку ОМС.

Задля забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку міст та міських громад необхідним є запровадження низки заходів з реформування податкової системи України:⁵⁹⁸

- спрощення адміністрування податків та зборів;
- адаптація українського податкового законодавства відповідно до норм ЄС та імплементація європейських підходів до організації податкової конкуренції;

- забезпечення стабільності у варіації ставок місцевих податків для того, щоб громади мали змогу здійснювати планування та прогнозування надходжень податків до бюджету міста, тим самим за рахунок отриманих ресурсів впливати на зростання або скорочення обсягів виробництва у певних секторах економіки;

- розширення дохідної частини місцевих бюджетів, зокрема шляхом збільшення нормативу зарахування до місцевих бюджетів податку на доходи фізичних осіб та закріплення за місцевими бюджетами податку на доходи фізичних осіб від оподаткування пасивних доходів відповідно до часток зарахування податку на доходи фізичних осіб;

- коригування системи вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів (наразі діє горизонтальна система вирівнювання).⁵⁹⁹

- посилення податкоспроможності громад шляхом зміни в системі оподаткування (зміни зарахування ПДФО до місцевих бюджетів за місцем проживання особи, а не за місцем її працевлаштування). Гроші платника ПДФО повинні надходити до його громади, таким чином сплаченим податком він покриває послуги, які споживає, відтак відсутній дисбаланс на рівні місцевих бюджетів, коли податки сплачуються в одній громаді, а послуги надаються в іншій. Крім того, врегулювання надходжень до місцевих бюджетів сприятиме зростанню їх спроможності та фінансових можливостей. Пропоновані зміни до законодавства передбачатимуть, що⁶⁰⁰:

- фізичні особи-платники податків будуть зобов'язані подавати роботодавцю відомості про зміну податкової адреси протягом місяця з дня виникнення таких змін шляхом подання відповідної заяви (форму і порядок окремо затвердить Державна податкова служба України);

- ПДФО буде сплачуватися до місцевих бюджетів за місцем податкової адреси фізичних осіб-платників податку;

⁵⁹⁸ Бахур Н.В. Податкове стимулювання як фінансовий інструмент забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку громад та регіонів. *Review of transport economics and management*. 3(19). 2020. С. 147-155. URL: <http://pte.diit.edu.ua/article/view/210173/214257> DOI: [https://doi.org/10.15802/item.v0i3\(19\).210173](https://doi.org/10.15802/item.v0i3(19).210173).

⁵⁹⁹ Там само.

⁶⁰⁰ Платіжка на кожного працівника: ПДФО по-новому. URL: <https://kurs.com.ua/ua/novost/242174-platezhka-na-kazhdogo-rabotnika-ndfl-po-novomu> (дата звернення: 05.04.2021 р.)

- фізособа, яка отримує доходи від особи, яка не є податковим агентом, буде платити податок до відповідного бюджету за своєю податковою адресою.

Така система плати ПДФО не є новою, а досвід США та Швеції вказує на те, що податок з доходів фізичних осіб є одним із основних джерел доходів місцевих бюджетів.⁶⁰¹ Крім того, такий розподіл податкових надходжень служитиме додатковим стимулом для ОМС щодо зменшення рівня безробіття у місті (що сприятиме збільшенню податкових надходжень та зменшенню кількості маргіналізованих осіб), а також залученню додаткових інвестицій та створенню сприятливого інституційного середовища для розвитку підприємництва тощо.

Муніципальне замовлення – це формування на договірній (контрактній) основі складу й обсягів певних товарів, робіт або послуг, придбання яких необхідне для потреб ОМС, а також укладання контрактів на їх постачання (закупівлю) із суб'єктами господарювання, незалежно від їхньої форми власності⁶⁰², які здійснюють свою діяльність (зареєстровані) на території міста, а відтак, сплачують податки до місцевого бюджету та створюють робочі місця. Муніципальне замовлення у вигляді закупівлі товарів або послуг може стати стимулятором міського економічного та соціального розвитку, впровадження зелених ініціатив, диверсифікації місцевої економіки, оскільки сприятиме використанню місцевих ресурсів, розвитку підприємств, стимулюватиме розвиток конкуренції на локальних ринках тощо. Універсальним підходом для проведення муніципального замовлення в міжнародній практиці є тендерні торги. В Україні проведення муніципальних замовлень регулюється Законом України «Про публічні закупівлі»⁶⁰³, а з 2016 р. відбувся перехід на електронні закупівлі через систему ProZorro. Перевагою переходу на систему електронних закупівель стала економія бюджетних коштів на усіх рівнях. За 2020 р. система “Прозоро” заощадила понад 55 млрд грн коштів платників податків⁶⁰⁴. Водночас, незважаючи на те, що доступ до інформації про публічні закупівлі мають усі фізичні та юридичні особи України, використання цього інструменту не привело до очікуваних результатів розміщення муніципального замовлення, насамперед серед місцевого бізнесу та активізації економіки міст. Частково це зумовлено тим, що: до публічних закупівель висуваються вимоги, яким місцевий бізнес не завжди відповідає; можливість участі широкого кола підприємств значно посилює конкуренцію, у якій місцеві підприємці не завжди спроможні конкурувати, переможцями процедур закупівель здебільшого стають компанії з великих міст,

⁶⁰¹ Свободу платникам ПДФО! Або як збалансувати можливості для розвитку територіальних громад. URL: <https://cost.ua/643-pdf-freedom/> (дата звернення: 03.04.2021 р.)

⁶⁰² Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Бюджетні інструменти фінансування МЕР. Практичний посібник. С. 71. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_2.pdf (дата звернення: 05.05.2021 р.)

⁶⁰³ Закон України «Про публічні закупівлі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення: 11.05.2021 р.)

⁶⁰⁴ ProZorro. URL: <https://prozorro.gov.ua/news/prozorro-ta-prozorprodzazhi-bude-peretvoreno-na-akcionerni-tovarystva> (дата звернення: 15.04.2021 р.)

оскільки можуть запропонувати нижчу ціну через економію на масштабі; відсутність у ОМС цілісної позиції на підтримку місцевих підприємців тощо.

Всеукраїнський громадський бюджет (ВГБ) – нова для України демократична практика, яка дозволяє мешканцям пропонувати проекти регіонального розвитку, що будуть втілені в життя коштом спеціального державного фонду. Ініціатива підтримується в рамках проекту ПРООН "Громадянське суспільство для розвитку демократії та прав людини в Україні", що реалізується за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Данії. У 2018 р. Верховна Рада України внесла зміни до Бюджетного кодексу, відтак Державний фонд регіонального розвитку отримав 500 млн грн для реалізації проектів громадян на обласному рівні. ВГБ залучає громадян до розподілу коштів держбюджету та допомагає долучитися до реалізації проектів, актуальних для громад саме зараз. Керівництво ОМС отримує інструмент діагностики пріоритетів громадян, аналізу їх настроїв та потреб. ВГБ – механізм фінансової децентралізації, що дозволяє залучити додаткові кошти з бюджету для розвитку регіонів, в основі якого закладено прагнення налагодити довіру між владою та громадянами через спільний розвиток проектів регіонального значення.⁶⁰⁵ Перевагами ВГБ є більший обсяг фінансування, порівняно з громадським бюджетом, можливість реалізації проектів, що виходять за межі однієї громади, а це дає можливість реалізовувати більш масштабні проекти та допомагає зміцнювати горизонтальні зв'язки між громадами. Наразі проект є пілотним та проходить тестування. Першим проектом-переможцем у 2020 р. стало м. Кременчук із проектом впровадження сучасних інформаційних технологій для створення безпечного середовища громади.⁶⁰⁶ Проекти, які подаються ініціаторами на Всеукраїнський громадський бюджет, повинні відповідати певним вимогам, серед яких:

- наявність затвердженої в установленому законодавством порядку проектної документації та дотримання державних норм і стандартів з енергозбереження для проектів будівництва (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт);
- загальна кошторисна вартість проектів будівництва (нове будівництво, реконструкція, реставрація, капітальний ремонт) повинна складати понад 5 млн грн, а для інших проектів – понад 1 млн грн;
- відповідність Державній стратегії регіонального розвитку та стратегії розвитку області;
- спроможність суб'єктів, на фінансування об'єктів яких залучаються кошти ВГБ, забезпечувати подальше власне фінансування або їх утримання за рахунок коштів місцевих бюджетів;
- питання реалізації проекту знаходиться в межах повноважень органів місцевого самоврядування області;

⁶⁰⁵ Всеукраїнський громадський бюджет. URL: <http://www.vgb.org.ua/> (дата звернення: 18.04.2021 р.)

⁶⁰⁶ Гурський В. Всеукраїнський громадський бюджет: виклики і перепони. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/07/1/662428/> (дата звернення: 05.05.2021 р.).

- наявність співфінансування з місцевого бюджету у розмірі не менше 10% від вартості проєкту;
- завершення реалізації проєкту у поточному році.⁶⁰⁷

Відтак, у перспективі цей інструмент можна використовувати для підтримки розвитку тих секторів економіки, що мають стратегічне значення для розвитку міста.

До фінансово-кредитних інструментів фінансування економічного розвитку міст належать: облігаційні позики, банківські кредити, кредити міжнародних фінансових організацій, місцеві гарантії, револьверні фонди та краудфандинг тощо. Використання фінансово-кредитних інструментів ОМС вказує на⁶⁰⁸ високий рівень кредитоспроможності, прозорість бюджетної політики, якість фінансового менеджменту та чітке визначення основних інвестиційних пріоритетів з орієнтацією на розвиток інфраструктури. ОМС європейських міст зацікавлені у залученні фінансово-кредитних інструментів для розвитку громади, оскільки демонструють цим власну фаховість, бачення стратегічних пріоритетів розвитку міста та можливість залучення ресурсів для їх реалізації, та цим підвищують власну конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість, хоча і обмежують фінансову автономію муніципалітетів.

Застосування кредитних інструментів потребує від ОМС чіткого визначення інвестиційних пріоритетів та граничної межі місцевого боргу, наявності доступних джерел фінансування та обслуговування боргу, забезпечення прозорості місцевого бюджету, підготовки працівників, відповідальних за управління боргом, розбудови системи моніторингу реалізації інвестиційних проєктів, для фінансування яких залучають кредитні ресурси.⁶⁰⁹

Облігаційні позики – передбачають розміщення органами місцевого самоврядування облігацій внутрішньої чи зовнішньої позики на фондовому ринку. Основними напрямками соціально-економічного розвитку міст, які фінансуються за рахунок коштів від муніципальних облігаційних позик, є: освіта; транспорт; комунальне господарство та охорона навколишнього середовища (фінансування водогінних, каналізаційних служб та енергосистем); соціальне забезпечення; розвиток промисловості; будівництво автодоріг, мостів, аеропортів, портових споруд, туристичної інфраструктури та об'єктів сфери послуг.⁶¹⁰ Облігаційні позики не є поширеним інструментом залучення фінансових ресурсів на розвиток міської громади, що пов'язано із:

⁶⁰⁷ Львівщина матиме Всеукраїнський громадський бюджет. URL: <https://vgblv.pb.org.ua/news/show/lvivshchina-matime-vseukrajinskiy-gromadskiy-byudzheth> (дата звернення: 21.05.2021 р.).

⁶⁰⁸ Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Фінансово-кредитні інструменти фінансування МЕР. Ч. 4. 96 с. С. 11. URL: <http://pleddg.org.ua/ua/praktichniy-posibnik-misceviy-ekono/> (дата звернення: 15.05.2021 р.).

⁶⁰⁹ Там само.

⁶¹⁰ Глущенко С. В. Муніципальні позики як інструмент фінансування розвитку міст і регіонів. URL: ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8818/Hlushchenko_Munitsypal'ni_pozyky_yak_instrument.pdf (дата звернення: 09.06.2021 р.).

- недостатнім розвитком інституту місцевих запозичень, зокрема через відсутній порядок емісії облігацій зовнішніх місцевих позик, в результаті чого, незважаючи на формальний дозвіл на їх випуск, місцеві ради неактивні на міжнародних ринках облігацій;

- низькою інституційною спроможністю ОМС самостійно організовувати випуск облігацій, унаслідок чого підвищується вартість здійснення відповідних підготовчих процедур через користування послугами професійних посередників;

- обмеженістю джерел доходів бюджетів розвитку місцевих бюджетів, за кошти яких погашають основну суму місцевого боргу, що зменшує можливості здійснювати запозичення;

- не прогнозованістю, нестабільністю і швидкою вичерпністю доходів бюджетів розвитку місцевих бюджетів від продажу комунального майна;

- використанням залучених коштів на фінансування здебільшого проєктів, ефект від реалізації яких прямо не приводить до збільшення доходів місцевих бюджетів у майбутньому;

- непослідовністю органів державної влади в запровадженні обмежень на право здійснення місцевих запозичень і їхні розміри⁶¹¹;

- ризиком зменшення поточних видатків міських громад.

Водночас, перевагами у використанні облігаційних позик є: можливість залучення ресурсів для фінансування потреб розвитку об'єктів інфраструктури та фінансування високовартісних капітальних проєктів; можливість розподілу боргового навантаження на триваліший термін; підвищення фінансової дисципліни ОМС; акумуляція ресурсів від інституційних інвесторів та мешканців громади, із залученням останніх до процесів міського розвитку тощо.

Інститут облігаційних позик в Україні не набув достатнього розвитку. Упродовж 2015-2020 рр. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку зареєструвала лише 9 випусків облігацій внутрішньої місцевої позики серед міст Західного регіону, які здійснювалися органами місцевого самоврядування Львова та Івано-Франківська (табл. 6.6). Загальна сума випущених облігацій становила 1 940 млрд грн. Як бачимо, місцеві запозичення не відіграють значної ролі у формуванні фінансових ресурсів міських територіальних громад, а ринок місцевих облігацій перебуває на початковій стадії розвитку. Водночас, кошти залучені за допомогою випуску облігацій скеровуються на комунальні та інфраструктурні проєкти, залишаючи поза увагою проєкти економічного спрямування (розвиток стратегічних видів економічної діяльності міст).

⁶¹¹ Kruhliakova, V., & Ishchenko, V. (2020). Місцеві позики як інструмент поповнення доходів місцевих бюджетів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*, (98), 28-35. URL: <https://doi.org/10.26565/2311-2379-2020-98-03> (дата звернення: 25.05.2021 р.)

Таблиця 6.6

**Облігації внутрішньої місцевої позики у містах
Західного регіону України***

Дата запозичення	Міська рада	Кредитор	Сума, млн грн	Ставка, %	Термін	Напрями використання позики
21.05. 2018	Львівська міська рада	ПАТ "Державний ощадний банк України"	220	17,89%	3 р., остаточне погашення 30.06.2021	Розвиток інфраструктури міста (дороги та водогін)
			220		3 р., остаточне погашення 30.06.2021	
13.09. 2018	Івано- Франківська міська рада	ПАТ "Укргазбанк"	100	17,5%	2 р., остаточне погашення 11.09.2020	співфінансування заходів з розвитку соціальної та інженерно- транспортної інфраструктури
			100		1 р., остаточне погашення 13.09.2019	
			100		3 р., остаточне погашення 30.06.2021	
05.11. 2019	Львівська міська рада	ПАТ АБ "Укргазбанк"	300	17,7%	3 р., остаточне погашення 13.12.2022	фінансування об'єктів транспортної інфраструктури, доріг та інженерних об'єктів на них, виготовлення проектно- кошторисної документації
24.06. 2020		ПАТ АБ "Укргазбанк"	300	Плаваю- ча, облікова ставка НБУ + 2,5%	5 р., остаточне погашення 23.06.2025	
17.07. 2020			300		5 р., остаточне погашення 16.07.2025	
30.10. 2020			300		5 р., остаточне погашення 29.10.2025	

* Джерело: складено за даними⁶¹²

⁶¹² Місцевий борг та місцевий гарантований борг. URL: <https://mof.gov.ua/uk/miscevij-borg-ta-miscevij-garantovanij-borg> (дата звернення: 28.05.2021 р.); Ощадбанк розмістив облігації Львова на 440 мільйонів гривень. URL: <https://nabu.ua/en/oshchadbank-rozmistiv-obligatsiyi-lvova-na.html> (дата звернення: 25.05.2021 р.); URL: http://tvoemisto.tv/news/oshchadbank_rozmistiv_obligatsii_lvova_na_440_milyoniv_gryven_94098.html (дата звернення: 25.05.2021 р.); Івано-Франківськ залучив 300 мільйонів завдяки розміщенню облігацій URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/09/14/640601/> (дата звернення: 17.05.2021 р.); Львівська міська рада. URL: <https://city-adm.lviv.ua/announcement/279259-peremozhsem-konkursu-z-vidboru-posluh-z-anderraitynhu-dlia-vypusku-oblihotsii-vnutrishnoi-mistsevoi-pozyky-m-lvova-serii-kstav-pat-ab-ukrhazbank> (дата звернення: 25.05.2021 р.);

Розвиток ринку муніципальних запозичень в Україні потребує:

- вдосконалення нормативно-правової бази щодо випуску облігацій місцевої позики та для врегулювання відносин між його учасниками;
- збільшення дохідних джерел місцевих бюджетів, зокрема бюджету розвитку;
- розміщення тимчасово вільних бюджетних коштів у дохідній частині бюджету розвитку, що дозволить фінансувати пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку територіальних громад;⁶¹³
- оздоровлення фінансового ринку України та відновлення довіри інвесторів до національних боргових інструментів, зокрема через випуск цільових облігацій, прив'язаних до реалізації конкретних інвестиційних програм.⁶¹⁴

Місцеві гарантії – зобов'язання муніципалітету щодо забезпечення виконання боргових зобов'язань суб'єктів господарювання (комунального або приватного сектору економіки), що реалізують інвестиційні проекти. Глобальним трендом у функціонуванні системи муніципальних запозичень є реалізація будь-яких проектів насамперед у сфері економічного розвитку підприємствами комунального сектору, водночас місцеві органи влади у сфері позикових відносин є лише гарантами.⁶¹⁵

Використання даного інструменту передбачає отримання позики іншим позичальником (наприклад, комунальним підприємством), а муніципалітет стає гарантом за зобов'язаннями позичальника, у разі невиконання позичальником своїх зобов'язань за позикою вони переходять на гаранта – муніципалітет.

У світовій практиці місцеві гарантії використовують на: підтримку фінансування масштабних інфраструктурних проектів; подовження строків надання кредитів малим підприємствам; рефінансування вартості надання комунальних послуг тощо, що дозволяє збільшити інвестиційні потоки у ризикові галузі та мобілізувати додаткові ресурси на їх розвиток. В Україні місцеві гарантії ОМС використовують на гарантування кредитних зобов'язань суб'єктів господарювання та забезпечують розвиток місцевої інфраструктури за рахунок надання гарантій за кредитними договорами підприємств комунального сектору господарства.

Основними ризиками надання місцевих гарантій для ОМС є: в разі настання гарантійного випадку, гарантований борг стає прямим місцевим боргом, збільшуючи видатки місцевого бюджету на його погашення, що

⁶¹³ Глухова В. І., Гомулко Н. В. (2020) Комунальний кредит як джерело фінансового забезпечення розвитку територіальних громад. *Modern Economics*. № 21(2020). С. 45-51. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V21\(2020\)-07](https://doi.org/10.31521/modecon.V21(2020)-07). URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7811/1/ghlukhova.pdf> (дата звернення: 25.05.2021 р.).

⁶¹⁴ Волкова О. Г. (2018) Муніципальні запозичення як джерело фінансового забезпечення місцевих бюджетів України. *Причорноморські економічні студії*. Вип. 26(2). С. 93-96. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_26\(2\)_21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_26(2)_21) (дата звернення: 25.05.2021 р.).

⁶¹⁵ Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Фінансово-кредитні інструменти фінансування МЕР. Ч. 4. 96 с. С. 31 URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_4.pdf (дата звернення: 07.06.2021 р.).

негативно позначається на виконанні стратегічних та поточних завдань ОМС; посилення диспропорцій у місцевому розвитку (муніципалітети із вищою кредитоспроможністю можуть ширше використовувати інструмент місцевих гарантій); опосередкований характер гарантійних зобов'язань знижує достовірність бюджетного планування, наслідком чого можуть бути неочікувані потреби у фінансових ресурсах; вартість рішення про надання муніципалітетом МГ стане відомою мешканцям громади після переходу боргу з умовного в прямий місцевий борг.⁶¹⁶

Інструмент місцевих гарантій серед ОМС міст Західного регіону використовується обмеженою кількістю міст та застосовується для кредитування комунальних установ, що забезпечують транспортне сполучення та інфраструктуру, водо- та теплопостачання. Найбільш активно цей інструмент за період 2015-2020 рр. використовувався муніципалітетом м. Львова, який надав місцевих гарантій по зовнішніх та внутрішніх кредитах на загальну суму 128,995 млн EUR (табл. 6.7).

Таблиця 6.7

**Надання місцевих гарантій ОМС міст Західного регіону України
за період 2014-2020 рр.***

Міська рада	Рік	Сума	Ставка, %	Кредитор	Суб'єкт господарювання (Позичальник)	Термін, роки
Львівська	2014	4 млн грн	3%	NEFCO**	Львівська міська рада	6
		30,8 млн євро	EURIBOR 6M+ маржа 6%	ЄБРР	ЛКП «Львівелектротранс» ЛКП «Львівавтодор»	10
	2015	12 млн євро	EURIBOR 6M 5.75%	ЄБРР	ЛКП "Львівавтодор"	9
	2016	15 млн євро	EURIBOR 6M + маржа 6%	ЄБРР	ЛМКП "Львівводоканал"	13
		5 млн євро		NEFCO		10
	2017	10 млн євро	EURIBOR 6M 7%	ЄБРР	ЛКП "Львівавтодор"	13
		20 млн євро			ЛМКП "Львівтеплоенерго"	12
	2018	25 млн євро	Libor6M EUR 5.75%	ЄБРР	КП "Зелене місто"	13
	2019	17,5 млн євро	EURIBOR 6M + маржа 5.75%	ЄБРР	ЛКП "Львівелектротранс"	13
		12 млн євро	EURIBOR 6M + маржа 2.5%	МФУ	ЛК АТП № 1	22
Івано-Франківська	2014	0,4 млн євро	6%	NEFCO	ДМП "Івано-Франківськ теплокомуненерго"	7
		7,2 млн євро	EURIBOR 6M + маржа 6%	ЄБРР	ДМП "Івано-Франківськ теплокомуненерго"	10
	2017	8 млн євро	EURIBOR 6M 7%	ЄБРР	КП "Електроавтотранс"	13
	2020	3 млн євро	EURIBOR 6M + маржа 2.5%	МФУ	КП "Електроавтотранс"	22

⁶¹⁶ Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Фінансово-кредитні інструменти фінансування МЕР. Ч. 4. 96 с. С. 33 URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_4.pdf (дата звернення: 07.06.2021 р.)

Продовження табл. 6.7

Тернопільська	2014	10 млн Євро	EURIBOR 6M + 5%	ЄБРР	КП "Тернопільміськтеплокомуненерго"	13
	2016	0,355 млн євро	6	NEFCO	КП "Тернопіль міськтеплокомуненерго"	6
	2018	10 млн євро	EURIBOR 6M 6.5%	ЄБРР	КП "Тернопіль міськтеплокомун-енерго"	13
	2019	2 млн євро	EURIBOR 6M + маржа 2.5%	МФУ	КП "Міськавтотранс"	13
Луцька	2014	10 млн євро	EURIBOR 6M + маржа 6%,	ЄБРР	ДКП "Луцьктепло"	13
	2015	0,495 млн євро	6%	NEFCO	КП "Луцькводоканал"	5
Чернівецька	2016	10 млн. євро	EURIBOR 6M + маржа 6%	ЄБРР	МКП "Чернівці теплокомуненерго"	13
	2017	0,5 млн євро	EURIBOR 6M 7%	NEFCO	КП "Чернівці теплокомуненерго"	7

*Складено автором за даними⁶¹⁷

Для подолання зазначених ризиків і використання потенціалу місцевих гарантій муніципалітетам доцільно розвивати партнерські відносини з міжнародними та національними фінансово-кредитними установами, щоб підвищувати рівень їхньої довіри й розширювати можливості кредитування комунального сектору та місцевого бізнесу. Однак, відсоткова ставка, за якою мають обслуговуватися муніципальні облігації, повинна бути не меншою, ніж відсоткова ставка Національного банку України, яка, наприклад, станом на 01.08.2019 р. становила 18,0% та суттєво знизилась до 6,5-7,5% у 2021 р.⁶¹⁸. Водночас, на фінансовому ринку існують дешевші валютні кошти міжнародних організацій, залученням яких ОМС активно займаються.

Кредити міжнародних фінансових організацій (МФО) відіграють важливу роль у програмах соціального й економічного розвитку країн із перехідною економікою, оскільки спрямовують свою увагу на підтримку сталого економічного, соціального та інституційного розвитку; сприяння регіональному співробітництву та інтеграції. МФО досягають цих цілей за допомогою надання кредитів і грантів національним урядам й органам місцевого самоврядування або суб'єктам публічного чи приватного секторів економіки. МФО також надають технічну та консультативну допомогу своїм позичальникам і проводять великі дослідження з питань розвитку.

Діяльність МФО спрямована на досягнення цілей:

- скорочення глобальної бідності та покращення умов життя людей;
- підтримання сталого економічного, соціального та інституційного розвитку;

⁶¹⁷ Інформація щодо надання місцевих гарантій. URL: <https://mof.gov.ua/uk/miscevij-borg-ta-miscevij-garantovanij-borg> (дата звернення: 27.05.2021 р.); Місцевий борг та місцевий гарантований борг. URL: <https://mof.gov.ua/uk/miscevij-borg-ta-miscevij-garantovanij-borg> (дата звернення: 27.05.2021 р.).

⁶¹⁸ Значення облікової ставки НБУ з 2001 по 2021 рр. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/nbu/refinance/> (дата звернення: 27.05.2021 р.)

- розвиток регіонального співробітництва та інтеграції.⁶¹⁹

Зазначені цілі досягаються шляхом надання кредитів і грантів національним урядам, місцевим органам влади, підприємствам публічного та приватного секторів на реалізацію конкретних проектів із сталого соціально-економічного розвитку, а також на консультативну та технічну допомогу позичальникам.

У країнах із трансформаційною економікою особлива увага приділяється модернізації та розвитку інфраструктури, вирішенню проблем енергетичного сектору, соціального розвитку та публічних послуг, стимулюванню розвитку державно-приватного партнерства. Основними сферами, куди скеровуються кошти є реалізація проектів у сфері ЖКГ (водо- та теплопостачання, каналізація, поводження з твердими побутовими відходами, громадський транспорт у містах тощо). Надання кредитів відбувається двома шляхами: безпосередньо позичальникам (англ. «lending programs») або опосередковано через місцеві комерційні банки для здійснення ними подальшого кредитування (англ. «on-lending programs»).⁶²⁰ Одними з найбільших МФО, які кредитують проекти у сфері МЕР, є інституції групи Світового банку, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) і Європейський інвестиційний банк (ЄІБ).

Світовий банк (англ. *The World Bank*) залишається для України одним із найбільших партнерів серед МФО, він фінансово підтримує проекти у сфері МЕР з 1995 р. Згідно з даними станом на жовтень 2019 р., протягом усіх років співробітництва Світовий банк надав Україні 59 позик на суму 12,93 млрд дол. США. Пріоритетними напрямками були проекти з розвитку міської, комунальної та дорожньої інфраструктури, охорони здоров'я та соціального забезпечення⁶²¹. В Україні здійснюють свою діяльність дві із структурних одиниць Світового банку, а саме:

1. *Міжнародний банк реконструкції та розвитку* (МБРР, англ. *The International Bank for Reconstruction and Development*) – заснований 1945 року, надає кредити країнам із середнім рівнем доходу. Термін надання кредитів до 15-20 років, з пільговим періодом яких 3-5 років (у деяких випадках – 10 років). Базою для встановлення відсотків за кредитами є ставка LIBOR, а відсоткові ставки за кредитами є нижчі, ніж за кредитами комерційних банків. Основними фінансовими інструментами для отримання кредитування є: 1) фінансування інвестиційних проектів (фінансування відповідних витрат); 2) фінансування програм (здійснення виплат при досягненні результатів програм); 3) фінансування політики розвитку (здійснення виплат при впровадженні заходів політики). Проектами, що реалізуються в Україні, є покращення автомобільних доріг та безпеки руху (сума кредиту 400 млн. дол. США, період реалізації 2009-2015 рр.), покращення автомобільних доріг та безпеки руху (450 млн. дол. США, період реалізації 2013-2016 рр.)⁶²²

⁶¹⁹Фінансово-кредитні інструменти фінансування МЕР. 96 с. С. 45. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_4.pdf (дата звернення: 09.06.2021 р.).

⁶²⁰ Там само.

⁶²¹ Світовий банк. URL: <https://mof.gov.ua/uk/svitovij-bank> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

⁶²² Інфраструктурні проекти з МБРР. URL: <https://mtu.gov.ua/content/infrastrukturni-proekti-z-mbr.html> (дата звернення: 27.05.2021 р.).

2. *Міжнародна фінансова корпорація*⁶²³ (МФК, англ. The International Financial Corporation) – заснована 1956 року, фінансує інвестиції у приватний сектор у країнах, що розвиваються. Кредити надаються на комерційній основі під прибуткові проекти компаній, часто МСП, комерційним банкам, лізинговим компаніям та іншим фінансовим установам для подальшого кредитування ними позичальників у відповідній країні та чітко визначених секторів економіки. В Україні організація фінансувала реалізацію 140 інвестиційних проектів⁶²⁴ (83 завершені, 48 діючі, 9 на стадії розгляду), секторами, у які здійснюється інвестування, були агробізнес та лісове господарство – 39,3% проектів, інші види діяльності – 17,1%, фінансовий сектор – 12,9%, виробництво – 12,1%, інфраструктура – 8,6%, туризм та роздрібна торгівля 7,1%, проекти у секторах охорони здоров'я та освіти, видобутку корисних копалин, ІКТ - 2,8% (у рівних частинах).

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР, англ. The European Bank for Reconstruction and Development), заснований 1991 року, є одним із найбільших інвесторів, що працює в Україні. Серед основних кредитних інструментів виокремлюють: кредити, участь у акціонерному капіталі та гарантії, фінансується до 35% загальної вартості проекту та передбачається сплата комісійних зборів, страхування ризиків тощо. Основні характеристики кредитів ЄБРР такі: мінімальна сума кредиту – 5 млн євро; фіксована або плаваюча процентна ставка; надання кредиту з переважним правом вимоги, на умовах субординованого або конвертованого боргу; надання коштів в іноземних валютах або деяких національних валютах; строки погашення – від 5 до 15 років; можливість надання пільгового періоду. В Україні, станом на травень 2021 р.,⁶²⁵ сукупний обсяг виділеного країні Банком фінансування становить 14,6 млрд євро в рамках 488 проектів. На стадії реалізації знаходиться 8 спільних з ЄБРР проектів загальним обсягом позик 1701,0 млн євро. Найбільшими проектами були: розвиток залізничних шляхів залізниць України (у 1999-2014 рр. сума позики 37 млн євро), відновлення автомагістралі М-06 та реформа фінансування сектору автодоріг (2000-2015 рр., 75 млн євро), ремонт автомобільної дороги Київ-Чоп (2005-2019 рр., 100 млн євро), розвиток міського пасажирського транспорту в містах України (діючий, 200 млн євро) тощо⁶²⁶, покращення транспортно-експлуатаційного стану автомобільних доріг на підході до Києва (2011-2021 рр., 450 млн євро), комплексна програма підвищення рівня безпеки енергоблоків атомних електростанцій (2014-2021 рр., 300 млн.євро)⁶²⁷. На прикладі м. Львів (табл.6.8), бачимо, що кредити ЄБРР скеровуються здебільшого на інфраструктурні проекти. Серед підприємств міста, організація

⁶²³ Фінансово-кредитні інструменти фінансування МЕР. 96 с. С. 47. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_4.pdf (дата звернення: 05.05.2021 р.).

⁶²⁴ FC PROJECT INFORMATION & DATA PORTAL. URL: https://disclosures.ifc.org/enterprise-search-results-home?f_type_description=Investment (дата звернення: 27.05.2021 р.).

⁶²⁵ Європейський банк реконструкції та розвитку. URL: <https://mof.gov.ua/uk/ebrr/>; Ukraine and the EBRD. URL: <https://www.ebrd.com/where-we-are/ukraine/data.html> (дата звернення: 27.05.2021 р.).

⁶²⁶ Інфраструктурні проекти з ЄБРР та ЄІБ. URL: <https://mtu.gov.ua/content/infrastruktturni-proekti-z-ebrr-ta-eib.html> (дата звернення: 27.05.2021 р.).

⁶²⁷ Використання коштів по проектах ЄБРР в державному секторі станом на 1 травня 2021 р. URL: <https://mof.gov.ua/uk/ebrr/> (дата звернення: 17.05.2021 р.).

кредитує розвиток інноваційних продуктів харчування (метою стала підтримка розвитку складних та біотехнологічних продуктів із більшою доданою вартістю, розширення експортних продажів, зростання частки експорту в доходах), зеленої енергетики тощо.

Таблиця 6.8

Кредити ЄБРР у м. Львові*

Проект	Сума кредиту	Позичальник	Термін, роки	Кредитор
Трамвай на Сихів	12 млн євро	ЛКП «Львівавтодор»	2013-2024	ЄБРР
Реконструкція доріг і трамвайних ліній маршрутів №2 і №6	26 млн євро	ЛКП «Львівавтодор»	2009-2024	ЄБРР
Модернізація транспортної інфраструктури	12 млн євро	ЛКП «Львівелектротранс»	2009-2024	ЄБРР
Модернізація теплопостачання	20 млн євро	ЛМКП «Львівтеплоенерго»	2013-2026	ЄБРР
Реконструкція очисних споруд і будівництво біогазової станції	20 (15 + 5) млн євро	ЛКП «Львівводоканал»	2017-2025	ЄБРР і NEFKO
Будівництво сонячної електростанції	24,7 млн євро	ЕКО-ОПТИМА	2018-...	ЄБРР, NEFKO та ін..
Виробництво інноваційних продуктів харчування	10 млн євро (7+3)	Компанія Ензим	2020-...	ЄБРР і Міжнародний фонд співпраці та розвитку Тайваню
EU4Business” Малим та середнім підприємствам на Західній Україні	7,5 млн євро	Банк Львів	2020	ЄБРР
Модернізація обладнання та будівництво виробничої лінії	13,8 млн євро	АТ «Кохавинська паперова фабрика»	2020	ЄБРР
Програма підтримки муніципалітетів. Подолання наслідків COVID-2019	22 млн євро	Львівська міська рада	2021	ЄБРР

* Джерело: складено автором за⁶²⁸

⁶²⁸ П'ять основних кредитів Львова: чому місто позичає, а не залучає інвестора. URL: http://twoemisto.tv/news/pyat_osnovnyh_kredytiv_lvova_chomu_misto_pozychaie_a_ne_zaluchaie_investora_82851.html (дата звернення: 25.05.2021 р.). На Львівщині збудують найпотужнішу сонячну електростанцію. URL: <https://lviv1256.com/news/na-lvivschyni-zbuduyut-najpotuzhnishu-sonyachnu-elektrostantsiyu/> (дата звернення: 18.05.2021 р.); Львівська компанія отримала кредит від ЄБРР на будівництво унікального в Україні виробництва інноваційних продуктів харчування. *Львівська міська рада: сайт*. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/economy/283312-lvivska-kompaniia-otrymala-kredit-vid-yebrr-na-budivnytstvo-unikalnoho-v-ukraini-vyrobnytstva-innovatsiinykh-produktiv-kharchuvannia> (дата звернення: 30.05.2021 р.); Компанії в Західній Україні отримують нові кошти від ЄБРР та ЄС. URL: <https://nabu.ua/ua/kompaniyi-v-zahidniy-ukrayini-otrimuyut.html> (дата звернення: 27.05.2021 р.); ЄБРР погодив 13,8 млн євро кредиту «Кохавинській паперовій фабриці». URL: https://zaxid.net/yebrr_pogodiv_138 mln_yevro_kreditu_kohavinskiy_paperoivy_fabritsi_n1515787 (дата звернення: 25.05.2021 р.); ЄБРР погодив Львову кредит на підтримку комунальних підприємств. URL: https://zaxid.net/yebrr_pogodiv_lvovu_kredit_na_pidtrimku_komunalnih_pidpriyemstv_n1518835 (дата звернення: 25.05.2021 р.).

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ, англ. The European Investment Bank), заснований 1958 року, є фінансовою інституцією ЄС, здійснює свою діяльність у 27 країнах – членах ЄС і понад 140 країнах за його межами. Надає довгострокове кредитування за основними напрямками – інновації, МСП, кліматичні заходи, стратегічна інфраструктура. Функціонує як неприбуткова організація, відтак надає позики на пільгових умовах. Механізмами фінансової підтримки ЄІБ є: індивідуальні позики під конкретні проекти в публічному та державному секторах; глобальні позики – кредитні лінії фінансовим посередникам для кредитування ОМС або МСП; структуровані кредитні лінії – забезпечують великі позики та гарантії на підтримку проектів з високим ступенем ризику, зокрема масштабні інфраструктурні програми. З початку роботи в Україні у 2007 р. було виділено більше 1,9 млрд. євро на підтримку МСП, 3,6 млрд євро – на підтримку державного сектору. В Україні банк фінансував розвиток транспортної системи, що підвищує місцеву мобільність та зв'язок з країнами ЄС, міську безпеку на дорогах, цифровізацію державного сектору та широкомовного зв'язку, дослідження інновацій, вирішення кризи COVID-19 в рамках ініціативи «Команда Європи».⁶²⁹ На стадії реалізації залишаються проекти із кредитування аграрного сектору, розвитку муніципальної та залізничної інфраструктури, енергетичного сектору, підтримки малого та середнього бізнесу, відновлення інфраструктури.⁶³⁰

Північна екологічна фінансова корпорація (англ. Nordic Environment Finance Corporation, NEFCO) – організація, створена у 1990 р. країнами Північної Європи (Данією, Ісландією, Норвегією, Фінляндією та Швецією). Вона фінансує невеликі й середні проекти, які демонструють нові можливості.⁶³¹ Поточними пріоритетами у діяльності NEFCO є розвиток зеленої економіки через підвищення енергоефективності та скорочення шкідливих викидів, що є одним із пріоритетів економічного розвитку міст Західного регіону, розвиток відновлюваних джерел енергії, запровадження заходів, спрямованих на пом'якшення наслідків змін клімату. Основними фінансовими інструментами є кредити державним та приватним підприємствам, муніципалітетам (позика для проекту максимум 500 000 євро під муніципальну гарантію – 6 %, виплата позики відповідно до періоду окупності проекту); гранти на екологічні проекти (максимум 300 000 євро); управління фондами – фінансовий супровід та проведення екологічної експертизи при здійсненні кліматичних інвестицій та проектів зеленого розвитку. Критеріями відбору проектів є: можливість муніципалітету надати гарантію на суму позик; екологічна сталість та спрямованість на зменшення енергоспоживання не менше, ніж на 30%; рентабельність, окупність та фінансова життєздатність проекту з періодом окупності не більше 8 років;

⁶²⁹ Ukraine and the EIB. URL: <https://www.eib.org/en/projects/regions/eastern-neighbours/ukraine/index.htm#> (дата звернення: 25.05.2021 р.).

⁶³⁰ Використання коштів за проектами ЄІБ в державному секторі станом на 1 травня 2021 року. URL: <https://mof.gov.ua/uk/eib> (дата звернення: 25.05.2021 р.).

⁶³¹ Фінансово-кредитні інструменти фінансування МЕР. 96 с. С.49. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_4.pdf (дата звернення: 27.05.2021 р.).

основою проєкту має бути добре відома та перевірена технологія; демонстраційність та повторюваність тощо. В Україні загальна кількість муніципальних проєктів NEFCO 84, з яких 64 затверджені та 20 потенційні. Серед міст Західного регіону саме кредити від NEFCO стали найдоступнішим видом зовнішніх запозичень під невисокі відсотки (табл. 6.9).

Таблиця 6.9

**Здійснення місцевих запозичень у містах обласного значення
Західного регіону України за 2014-2021 рр.***

Міська рада, яка здійснює запозичення	Кредитор	Вид запозичення	Сума і валюта	Відсоткова ставка	Термін	Дата
Чернівецька міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	3 604,03 тис. UAH	3%	5 років, остаточне погашення 15.09.2020	2015
Коломийська міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	3 525,21 тис. UAH	3%	5 років, остаточне погашення 15.09.2020	
Рівненська міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	8 284,71 тис. UAH	3%	5 років, остаточне погашення 15.09.2021	2016
Луцька міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	10 000,00 тис. UAH	3%	5 років, остаточне погашення 15.09.2021	
Чернівецька міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	5 000,00 тис. EUR	EURIBOR 6M 6.25%	9 років, остаточне погашення 15.05.2025	
Івано-Франківська міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	1 000,00 тис. EUR	EURIBOR 6M 6.25%	9 років, остаточне погашення 15.05.2025	
Івано-Франківська міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	4 000,00 тис. EUR	EURIBOR 6M 6.25%	9 років, остаточне погашення 14.11.2026	2017
Чортківська міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	8 000,00 тис. UAH	3%	5 років, остаточне погашення 15.09.2022	
Луцька міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	5 000,00 тис. EUR	EURIBOR 6M 6.25%	9 років, остаточне погашення 23.05.2027	2018
Ужгородська міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	12 000,00 тис. UAH	3%	5 років, остаточне погашення 15.06.2023	

Продовження табл. 6.9

Тернопільська міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	12 500,00 тис. UAH	3%	5 років, остаточне погашення 15.09.2023	
Луцька міська рада	Міністерство Фінансів України	Внутрішній кредит	4 360,00 тис. EUR	EURIBOR 6M 2%	22 років, остаточне погашення 28.12.2040	
Рівненська міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	12 500,00 тис. UAH	3%	5 років, остаточне погашення 15.09.2023	
Тернопільська міська рада	Міністерство Фінансів України	Внутрішній кредит	25 408,35 тис. UAH	EURIBOR 6M 2.5%	22 років, остаточне погашення 11.12.2040	
Івано-Франківська міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	8 000,00 тис. EUR	EURIBOR 6M + маржа 6,25 %	остаточне погашення 15.10.2029	2020
Рівненська міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	4 431,00 тис. EUR	EURIBOR 6M + маржа 5,85%	8 років, остаточне погашення 15.08.2028	
Луцька міська рада	NEFCO	Зовнішній кредит	1 600,00 тис. EUR	6%	10 років, остаточне погашення 15.11.2030	
Мукачівська міська ТГ	АТ "Державний експортно-імпорتنний банк України"	Внутрішній кредит	92989,47 тис. UAH	плаваюча, облікова ставка НБУ + 6%	2 роки	2021

*Джерело: складено автором за даними⁶³²

Серед міст Західного регіону найбільше проєктів реалізовано в Івано-Франківську – 5, Львові – 4, Луцьку та Чернівцях по 3, Рівному та Тернополі по одному.⁶³³ Проєкти, реалізовані у містах, здебільшого спрямовані на енергозбереження комунальних закладів (освіти, медицини та ін.), модернізацію централізованого теплопостачання. Організація також підтримує розвиток «зеленого» бізнесу. У перспективі співпрацю з NEFCO планує компанія Ензим (фінансування проєктів з екології і очистки стоків), крім того Організація зацікавлена у реалізації проєкту із підвищення ефективності очищення промислових стічних вод та підвищення

⁶³² Інформація щодо надання місцевих гарантій. URL: <https://mof.gov.ua/uk/miscevij-borg-ta-miscevij-garantovanij-borg>; Місцевий борг та місцевий гарантований борг. URL: <https://mof.gov.ua/uk/miscevij-borg-ta-miscevij-garantovanij-borg>.

⁶³³ Шевчук Ю. Діяльність NEFCO в Україні, пов'язана з муніципалітетами. URL: <https://dbdh.dk/wp-content/uploads/2.-NEFCO-in-Ukrainian.pdf> (дата звернення: 26.05.2021 р.)

енергоефективності у приватних підприємствах міста Львова (проект націлений на розробку 10-ти інвестиційних планів для промислових підприємств для поліпшення очищення стоків).⁶³⁴ Також NEFCO є партнером ТОВ Еко-Оптіма, яка реалізовує у межах Львівської та Івано-Франківської областей низку проєктів із будівництва та введення в експлуатацію об'єктів у сфері відновлюваної енергетики.⁶³⁵ Загалом організація профінансувала понад 900 інвестиційних проєктів у приватному і державному секторах економіки понад 60 країн.

Місцеві запозичення скеровувалися ОМС здебільшого на фінансування видатків бюджету розвитку. Наприклад, кредит отриманий Мукачівською міською ОТГ, планують скерувати на капітальний ремонт вулиць, реконструкцію зон відпочинку, будівництво та реконструкцію закладів освіти.⁶³⁶

Міністерство фінансів України протягом 2020 р. брало участь у реалізації 18 проєктів міжнародної технічної допомоги. Проєкти міжнародної технічної допомоги у 2020 р. реалізовувалися за фінансової підтримки Уряду Федеративної Республіки Німеччини, Швеції, Японії, Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейського Союзу та Світового банку.

Враховуючи різні підходи до надання кредитів державам-членам з боку ЄБРР, ЄІБ та інших міжнародних фінансових інституцій, необхідно розширювати такі види міжнародного кредиту, як інвестиційні кредити, активніше співпрацювати з цими кредитними інституціями з питань залучення кредитних коштів під конкретні інвестиційні проєкти розвитку місцевої економіки, що передбачають повну окупність. Також необхідно налагодити ефективну роботу з питань залучення коштів на структурні перетворення, інституціональні проєкти, теоретичні дослідження тощо.⁶³⁷

Основні напрямки надання допомоги: інституційна спроможність; державний борг; податкова система; підтримка малого та середнього підприємництва; гендерне орієнтоване бюджетування; реформа банків державного сектору; підтримка здійснення реформ в Україні; підтримка розвитку ІТ Мінфіну; підтримка напрямку бухгалтерського обліку й аудиту; покращення роботи державного фінансового сектора України у процесі впровадження структурних реформ та наближення до стандартів Європейського Союзу. Вся допомога, що надавалась Партнерами з розвитку Міністерству фінансів України в рамках проєктів МТД відповідала міжнародним зобов'язанням України, згідно

⁶³⁴Львівське дріжджове підприємство відвідали консультанти екологічної корпорації NEFCO Ензим : сайт. URL: <https://enzym.com.ua/l-vivs-ke-drizhdzhove-pidpriyemstvo-vidvidaly-konsul-tanty-ekologichnoi-korporacii-nefco>

⁶³⁵Еко-Оптіма. URL: <http://www.ecooptima.com.ua/#projects> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

⁶³⁶Мукачівська міська рада візьме позику в 92 млн. гривень. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/news/mukachivska-miska-rada-vizme-poziku-v-92-mln-griven-vid-akcionernogo-tovaristva-derzhavnij-eksportno-importnij-bank-ukrayini> (дата звернення: 07.06.2021 р.)

⁶³⁷Галазюк Н.М. Оцінка ефективності співпраці України з провідними міжнародними кредитними інститутами. *Економічний форум*, 2019. №1(4), 11-18. URL: https://doi.org/10.36910/6765-2308-8559-2019-4-2http://e-forum.lntu.edu.ua/index.php/ekonomichnyy_forum/article/view/5 (дата звернення: 05.05.2021 р.)

з чинними міжнародними договорами, спільним середньостроковим стратегіям (програмам), досягненням Цілей сталого розвитку, схвалених резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 р. № 70/1, пріоритетам соціально-економічного розвитку України, зокрема Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 та Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 12.06.2020 р. № 471.⁶³⁸

Револьверний фонд (РФ) – це фінансовий інструмент, який передбачає надання позик на реалізацію проєктів за пріоритетними напрямками діяльності (енергозбереження, розвиток підприємництва, благоустрій тощо) на певних умовах.⁶³⁹ Револьверний фонд може стати інструментом ефективного місцевого економічного розвитку. Його діяльність здійснюється на засадах безвідсоткової позики, що надається на реалізацію певного проєкту на визначений термін (1-2 роки, однак не більше ніж 5 років), позичальник повертає кошти згідно із затвердженим графіком, позика використовується на реалізацію заходів, що чітко визначені у договорі, а контроль за їх використанням здійснює наглядова рада; пріоритетність фінансування надають проєктам, що найбільше відповідають установленим пріоритетам та критеріям; обов'язковим є залучення співфінансування (позика становить не більше, ніж 70% загальної вартості реалізованих заходів). На відміну від банківських кредитів, позики револьверного фонду є доступними з погляду їх вартості та простого адміністрування, а кошти після їх повернення надаються повторно.

До Револьверних фондів залучаються кошти з місцевого та державного бюджетів та фандрейзингових компаній, кошти учасників та користувачів фонду (зокрема кошти малого, середнього та великого бізнесу), міжнародних організацій (гранти та кредити міжнародних та національних банків розвитку, гранти міжнародних благодійних фондів та проєктів міжнародної технічної допомоги), економія від впроваджених заходів тощо.

Основними проблемами функціонування, з якими зіштовхуються револьверні фонди в Україні, є:

- відсутність відповідного нормативно-правового забезпечення щодо створення й функціонування револьверних фондів;
- нестабільність соціально-економічної та політичної ситуації у державі породжує ризик невиконання позичальниками своїх зобов'язань щодо виплат, а це може зупинити роботу фонду;

⁶³⁸ Аналіз моніторингу проєктів міжнародної технічної допомоги за 2020 рік URL: https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%83_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%96%D0%B2_%D0%9C%D0%A2%D0%94%D0%B7%D0%B0_2020.pdf (дата звернення: 15.05.2021 р.)

⁶³⁹ Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Фінансово-кредитні інструменти фінансування МЕР. Ч. 4. 96 с. С. 63 URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_4.pdf (дата звернення: 05.05.2021 р.).

- постійна необхідність в новому капіталі, оскільки фонд відновлюється повільно й лише завдяки поверненню попередньо зроблених інвестицій його ефективність може бути достатньою;
- несанкціоноване проведення додаткових перевірок контролюючими органами;
- недовіра потенційних позичальників до можливостей фонду через негативний досвід користування послугами «традиційних» фінансових інститутів.

Незважаючи на негативні моменти, у містах вже є приклади роботи таких фондів. Перші в Україні РФ було створено в м. Ізмаїл Одеської області (підтримка започаткування та розширення підприємницької діяльності – упродовж 1998-2012 рр. позики з цього фонду отримали 42 підприємства й підприємці, профінансовано проєктів на загальну суму понад 2 млн грн, рівень повернення коштів – 99%⁶⁴⁰). У Луцьку активна робота над створенням револьверного фонду почалася у 2017 р.⁶⁴¹, ініціатива по створенню револьверного фонду реалізована Асоціацією «Енергоефективні міста України» у 2020 р. Здебільшого діяльність такого фонду спрямовується на реалізацію міських проєктів сталого енергетичного розвитку. Пілотними учасниками цього фонду стали мм. Житомир, Вінниця, Луцьк, Кам'янець-Подільський, Славутич та Новоградівка.⁶⁴² Револьверні фонди можуть функціонувати як структурні підрозділи громадських організацій⁶⁴³, такий досвід уже реалізовано у м. Калуш⁶⁴⁴. Наразі, на рівні міст, фонд фінансує термомодернізаційні та енергоефективні проєкти ОСББ або окремих мешканців. Хоча світовий досвід вказує на ефективність такого виду фінансування для різного роду проєктів, зокрема і підтримку малого бізнесу.⁶⁴⁵ У секторі бізнесу револьверні фонди можуть стати кредиторами для представників малого та середнього підприємництва. Таким чином можна частково впливати на розвиток стратегічних для міста видів економічної діяльності та стимулювати розвиток місцевого підприємництва.

Очевидними перевагами функціонування такого фонду для ОМС є можливість підтримки заходів, на які складно залучити фінансування з інших джерел або з використанням інших інструментів; можливість стимулювання у

⁶⁴⁰ Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Фінансово-кредитні інструменти фінансування МЕР. Ч. 4. 96 с. С. 69 URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_4.pdf (дата звернення: 15.05.2021 р.).

⁶⁴¹ Що таке револьверний фонд. URL: <https://thermomodernisation.org/revolvernyi-fond/> (дата звернення: 09.05.2021 р.).

⁶⁴² Револьверний Фонд Міст АЕМУ. URL: <https://enefcities.org.ua/diyalnist/revolvernyi-fond-mist-aemu/> (дата звернення: 05.05.2021 р.).

⁶⁴³ Пшик Б.І., Вознюк М.А., Карпінєць В.Й. Розвиток механізмів небанківського фінансування інноваційних енергоефективних проєктів. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/15521/192.pdf> (дата звернення: 11.05.2021 р.).

⁶⁴⁴ У Калуші створили револьверний фонд без участі влади. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/ukalushi-stvorili-revolvernyi-fond-bez-uchasti-vladi> (дата звернення: 11.05.2021 р.).

⁶⁴⁵ Кошелева Т.Н. Теневой оборот малого предпринимательства и анализ его основных причин. ПСЭ. 2011. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tenevoy-oborot-malogo-predprinimatelstva-i-analiz-ego-osnovnyh-prichin> (дата звернення: 11.05.2021 р.).

місті впровадження нових технологій та стимулювання розвитку певних видів економічної діяльності серед МСП тощо.

Одним із перспективних інструментів залучення додаткових коштів та розвиток інноваційних, креативних та технологічних видів підприємницької діяльності є краудфандинг. Даний інструмент є недооціненим та використовується ОМС здебільшого на залучення додаткових коштів для реалізації соціальних проєктів.

Краудфандинг – одна із сучасних форм вкладення інвестицій, кредитування, фінансування в об'єкти підприємницької, благодійної та інших видів діяльності заради отримання прибутку (доходу) та/або досягнення соціального й екологічного ефекту, створення, реалізації та поширення інновацій, забезпечення місцевого розвитку.⁶⁴⁶ Виділяють основні види краудфандингу залежно від особливостей винагороди:

- краудфандинг без винагороди інвестору – пожертви є добровільними, зробленими на основі альтруїзму і без будь-яких зобов'язань для одержувача, що однак є певним обмеженням. Найчастіше ця модель застосовується в соціальних, політичних, екологічних та медичних проєктах. Більша кількість діючих краудфандингових платформ в Україні відносять до цього виду.

- краудфандинг з певною нефінансовою винагородою інвестору – є одним із ефективних інструментів збору коштів на будь-які проєкти, оскільки дозволяє отримати матеріальну винагороду у вигляді товарів або послуг для інвесторів. Найуспішнішою платформою, яка працює за принципом нефінансової винагороди і, зокрема, пропонує модель попередніх замовлень, є платформа Kickstarter, яка тільки за 2015 рік зібрала 1,5 млрд дол. США, а в 2019 р. подолати позначку в 4,2 млрд дол. США⁶⁴⁷.

- інвестиційний (акціонерний) краудфандинг з винагородою інвестору, який називають краудінвестингом. На сучасному етапі краудінвестинг функціонує у таких наступних моделях: роялті – передбачає, що спонсор, крім нефінансових бонусів та різних заохочень, отримує частку від доходів або прибутку фінансованого проєкту.

- краудлендинг (метод онлайн-кредитування фізичними особами інших фізичних осіб або компаній через спеціально створені інтернет-ресурси. Перевагою цієї форми краудфандингу для кредиторів виступають більш високі ставки та надання позики у дуже широкому спектрі галузей, а для позичальника – відсутність великого обсягу документації, низькі ставки і зручність отримання кредиту) і акціонерний краудфандинг (форма залучення інвестицій, яка будується на класичній схемі участі в акціонерному капіталі компанії. Інвестуючи свій капітал в компанію, інвестор отримує частку в статутному капіталі компанії за допомогою цінних паперів. Вона дозволяє

⁶⁴⁶ Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Фінансово-кредитні інструменти фінансування МЕР. Ч. 4. 96 с. С. 63. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_4.pdf (дата звернення: 11.05.2021 р.)

⁶⁴⁷ Отливанская Г.А. Перспективы и возможности применения краудфандинга в инвестиционной деятельности предприятий Украины. *Проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 276–281.

інвестувати невеликі суми в непублічні компанії, котрі тільки починають свій розвиток).⁶⁴⁸

Краудфандинг є популярним інструментом залучення коштів для розвитку підприємницької діяльності у галузях креативних, наукових та ІКТ видів діяльності. Сьогодні цей інструмент недостатньо використовується ОМС, хоча має достатній потенціал для залучення додаткових коштів на розвиток перспективних видів діяльності. Перевагами краудфандингу для ОМС є: поліпшення інвестиційного іміджу міста, що використовує інноваційні фінансові інструменти; залучення громадян до розвитку громади через участь у фінансуванні прозорих та ефективних краудфандингових проєктів; звільнення від оподаткування благодійної допомоги неприбутковими організаціями;⁶⁴⁹ можливість виходу у притягненні коштів за межі своєї громади та залучення широкого кола зацікавлених осіб,

Водночас, проблемами, що будуть супроводжувати процес розвитку та реалізації краудфандингових ініціатив, є: низький рівень довіри до органів влади та їхніх ініціатив; недостатній рівень доходів населення (особливо у невеликих містах), що обмежує платоспроможний попит на фінансування проєктів; низький рівень фінансової грамотності, користування платіжними онлайн-системами та обмежений доступ до Інтернет-ресурсів; відсутність культури колективних приватних інвестицій (низький рівень знань у сфері краудфандингу, брак підприємницьких ініціатив, пов'язаних з відсутністю необхідних знань про здійснення інвестиційної діяльності на базі Інтернет-платформ); нерозвиненість краудфандингової інфраструктури тощо

Особливостями краудфандингу, що роблять його ефективним способом фінансування проєктів, є:

- можливість акумуляції коштів та більша гнучкість у визначення напрямків витрат (швидкість виділення коштів, прозорість інформації, підзвітність і відповідальність перед спільнотою);
- можливість, поруч з економічними, надавати локальні суспільні блага, які традиційно надає лише держава (проєкти локального благоустрою, допомога певним соціальним категоріям населення тощо);
- зниження витрат на організацію фінансування проєктів завдяки меншій кількості посередників (посередниками є лише краудфандингова платформа та банківська установа, що обслуговують вклади);
- залучення інвесторів не лише за економічними мотивами, а й спільними соціальними інтересами;
- колективні способи фінансування проєктів істотно розширюють перелік способів традиційного інвестування;⁶⁵⁰

⁶⁴⁸ Шеченко О.М., Казак О.О. Розвиток краудфандингу в умовах цифрової трансформації економіки України. Ефективна економіка. №3. 2019. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/45.pdf (дата звернення: 17.05.2021 р.).

⁶⁴⁹ Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Фінансово-кредитні інструменти фінансування МЕР. Ч. 4. 96 с. С. 82. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_4.pdf (дата звернення: 11.05.2021 р.).

⁶⁵⁰ Surowiecki J. The Wisdom of Crowds. – AnchorBooks, N.Y., 2005. 336.

- підтримка інноваційних рішень і стартапів, прозорий та ефективний механізм фінансування проєктів.

Для удосконалення та активізації краудфандингового інструменту залучення інвестицій для реалізації локальної структурної політики необхідно:

- 1) сформувати відповідне правове поле у цій сфері фінансування, що розширить можливості малих і середніх підприємств по залученню ресурсів, особливо для інноваційних та високотехнологічних галузей;

- 2) стимулювати прихід на ринок різних типів приватних інвесторів шляхом прозорості збору коштів та зручності самого переказу, розвитку комунікації між розробниками проєктів та інвесторами;

- 3) створення механізму мінімізації ризиків для непрофесійних інвесторів шляхом диверсифікації обсягу інвестицій;

- 4) розвиток краудфандингової інфраструктури на основі формування різних видів краудплатформ; спеціальних консалтингових агентств, завдання яких полягає у підтримці підприємницьких проєктів, допомога в їх оформленні, консультуванні засновників, інформуванні про колективне фінансування в Інтернеті, повне ведення проєктів;

- 5) формування культури колективного фінансування на основі інформаційного забезпечення, обізнаності широких верств населення з метою створення позитивного іміджу краудфандингу, що буде багато в чому залежати від ефективності цих інвестицій через краудплатформу;

- 6) створення громадських структур для співфінансування проєктів, відкритих на краудфандингових платформах з метою підтримати індустрію краудфандингу, що знаходиться на перших етапах розвитку.⁶⁵¹

Окрім фінансових інструментів, у процесі реалізації локальної економічної політики важливого значення для трансформації економічної структури набирають маркетингові інструменти, зокрема брендинг територій та маркетинг місцевих товаровиробників.

В умовах високої конкуренції за ресурси, що підсилюється невизначеністю, спричиненою кризою COVID-2019, важливого значення для стимулювання соціально-економічного та інклюзивного розвитку міст набуває формування бренду міста.

Бренд міста, що є своєрідною візитівкою орієнтованою на зовнішнє середовище, яка демонструє власні конкурентні переваги та сприяє вирішенню завдань соціально-економічного розвитку громади. Муніципальний брендинг створює низку конкурентних переваг для міського соціально-економічного розвитку, серед яких:

- покращення інвестиційної привабливості та збільшення обсягів інвестицій;

- розвиток видів підприємницької діяльності, орієнтованих на природничо-ресурсні, історично-культурні або природно-географічні переваги міста;

⁶⁵¹Шеченко О.М., Казак О.О. Розвиток краудфандингу в умовах цифрової трансформації економіки України. Ефективна економіка. №3. 2019. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2019/45.pdf (дата звернення: 17.05.2021 р.)

- покращення іміджу міста на регіональному, національному та міжнародному рівнях, що сприяє започаткуванню взаємовигідного партнерства;
- зростання рівня ділової активності, стимулювання розвитку найбільш характерного для міста виду туризму, збільшення потоку туристів, що стимулює формування та розширення відповідного інфраструктурного забезпечення;
- популяризація місцевої продукції та підвищення економічної активності підприємств. Бренд міста стає певною підтримкою місцевих виробників товарів та послуг при виході їх на міжрегіональні та міжнародні ринки (львівська кава, миргородська та трускавецька мінеральна вода тощо);
- підвищення соціально-економічного рівня життя населення, створення нових робочих місць;
- залучення нових жителів і поліпшення добробуту громади загалом.

Розробка бренду території має стати невід'ємною частиною стратегічного плану розвитку як адекватний інструмент реагування на невизначеність зовнішнього середовища і формування сприятливого місцевого економічного клімату, що дозволяє підвищити конкурентоспроможність та фінансову самодостатність громади.

Хоч брендинг міста є життєво важливим для його ефективного функціонування, далеко не усі міста Західного регіону створили або розробляють концепцію свого бренду. Відтак, містами, яким це вдалося, стали Львів (Львів відкритий для світу⁶⁵²), Дрогобич (Дрогобич: в ньому вся сіль⁶⁵³), Коломия (Коломия єднає⁶⁵⁴), Івано-Франківськ (Івано-Франківськ – місто для життя⁶⁵⁵), Луцьк (Луцьк – приємне відкриття⁶⁵⁶), Ужгород (Ужгород говорить багатьма мовами⁶⁵⁷), Тернопіль (Тернопіль – молодіжна столиця⁶⁵⁸), Чернівці (Чернівці – унікальність в розмаїтті⁶⁵⁹) тощо. Здебільшого розроблений та затверджений бренд міста мають міста обласні центри, у той час, коли менші міста лише працюють над його розробкою (наприклад, Мукачєво, яке визначає сферу туризму як одну із стратегічних для розвитку міста⁶⁶⁰).

⁶⁵² Львів відкритий для світу. Візуалізація бренду міста. URL: https://drive.google.com/file/d/1tRSvr-EFYF24poK0iqSwb_reynSFm4go/view (дата звернення: 19.05.2021 р.)

⁶⁵³ Дрогобич: в ньому вся сіль. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/reportazhi/drogobich-v-nomu-vsia-sil/> (дата звернення: 15.05.2021 р.)

⁶⁵⁴ Логотип міста Коломий URL: <https://drive.google.com/file/d/1inOlqMveUYwrDL5uZunhiN2ebYv3sCQG/view> (дата звернення: 15.05.2021 р.)

⁶⁵⁵ Про Івано-Франківськ. URL: <https://iftravel.com.ua/city/about/> (дата звернення: 15.05.2021 р.)

⁶⁵⁶ Луцьк. Брендбук. Правила візуалізації бренду міста. URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/static/content/files/o/ix/qj7u5k2yz4zc66touy3ug3f3lryclixo.pdf> (дата звернення: 15.05.2021 р.)

⁶⁵⁷ Ужгород говорить багатьма мовами. URL: <http://uzhhorod.city/> (дата звернення: 15.05.2021 р.)

⁶⁵⁸ Символіка Тернополя. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/about/simvolika-ternopolya/> (дата звернення: 15.05.2021 р.)

⁶⁵⁹ Брендбук туристичного логотипу “Чернівці – унікальність в розмаїтті”. Інформація для туристів. Офіційний портал Чернівецької міської ради. URL: <http://chernivtsy.eu/portal/6560-2> (дата звернення: 15.05.2021 р.)

⁶⁶⁰ У Мукачєві створять бренд міста та оновлять герб. URL: <http://life.ko.net.ua/?p=109639> (дата звернення: 15.05.2021 р.)

Необхідність у створенні бренду міста підсилюється глобалізацією, у якій міста, що мають свою ідентичність та унікальність, легше перемагають у конкуренції за ресурси (споживачів, туристів, підприємців тощо). Наприклад, для міст Рівне, Острога, Дубно брендинг це своєрідна модернізація та комерціалізація образу як відповідь на конкуренцію (туризм та підприємців) з іншими містами Волинської області.⁶⁶¹ Отже, бренд, як нематеріальний актив, створює та розширює маркетинговий потенціал території та її додаткову цінність в очах споживачів, що дозволяє проінформувати потенційних споживачів про переваги території і робить її більш привабливою, порівняно з територіями-конкурентами.⁶⁶²

Маркетинг місцевих товаровиробників є одним із інструментів популяризації та підтримки місцевих підприємців. Починаючи з 2009 р. у м. Львів проходить щорічна виставка-ярмарок, яка покликана популяризувати продукцію місцевих виробників (як великих так і крафтових). Крім того, Центром сприяння розвитку підприємництва впроваджується підтримка місцевих виробників через участь у програмах компенсації відсотків за кредитами⁶⁶³ (сума позики від 200 тис до 1 млн грн, позичальник фінансує не менше 30 % загальної суми вартості об'єкта кредитування, максимальний термін кредиту – 36 міс., частка відшкодування дорівнює розміру облікової ставки НБУ). Основними критеріями отримання позики є: реєстрація у м. Львові; безперервна господарська діяльність протягом останніх 12 місяців; платоспроможність і відсутність заборгованості; діяльність у галузях легкої, харчової промисловості, поліграфія; виробництво продукції на території м. Львова тощо). На жаль, кількість залучених підприємців за цією програмою є незначною. Іншим інструментом було надання виставкових ваучерів – відшкодування витрат львівським товаровиробникам за участь у виставково-ярмаркових заходах у 2019 р.⁶⁶⁴

ОМС Дрогобицької громади теж ініціювали акцію «#Дрогобичкупе вдома», метою якої є підтримка та промоція місцевого бізнесу, що потрапив у скрутне становище, спричинене карантинними заходами. Підприємцям пропонується розміщення інформації про свою діяльність та заклади на Інтернет-порталі Дрогобицької міської ради у спецрубриці «#Дрогобичкупе вдома».⁶⁶⁵ Схожі заходи по підтримці місцевих виробників реалізують ОМС м. Володимир-Волинськ⁶⁶⁶.

⁶⁶¹ Бренд міста: хто і навіщо над ним працює. URL: <https://gwaramedia.com/brend-mista-hto-i-navishho-nad-czim-praczuie/> (дата звернення: 15.05.2021 р.).

⁶⁶² Махначова Н. М., Семенюк І. Ю., Ременюк Я. А. Адаптація світових тенденцій брендингу територій до українських запитів. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2020/35.pdf (дата звернення: 15.05.2021 р.).

⁶⁶³ Відшкодування відсотків за кредитами. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/lmrdownloads/economy/cpp....pdf> (дата звернення: 15.05.2021 р.).

⁶⁶⁴ Маркетингові ваучери. URL: <https://city-adm.lviv.ua/lmr/lmrdownloads/economy/cpp.....pdf> (дата звернення: 07.06.2021 р.).

⁶⁶⁵ «#Дрогобичкупе вдома»: Підтримаємо місцевий бізнес у час карантину разом. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua> (дата звернення: 07.06.2021 р.).

⁶⁶⁶ Купуйте Володимир-Волинське – підтримуйте місцевого товаровиробника! URL: <http://biznescentr-online.biz.ua/biznes-tsentr/inshi-novini/692-kupujte-volodimir-volinske-pidtrimujte-mistsevoغو-tovarovirobnika.html> (дата звернення: 15.05.2021 р.).

Соціальне підприємництво та інклюзія може стати інструментом соціально-економічного розвитку міської громади.

Соціальне підприємництво – це бізнес-модель, яка основою своєї діяльності передбачає не максимізацію прибутку, а задоволення суспільних потреб через вирішення певних проблем. Напрямок діяльності, в якому розпочинає роботу соціальне підприємство, найчастіше визначається потребами та проблемами громади, де функціонує підприємство.

Основними видами економічної діяльності, в яких працює соціальне підприємництво в європейських країнах, є:

- соціальна та економічна інтеграція соціально незахищених та маргіналізованих груп населення;
- надання соціальних послуг (догляд за людьми похилого віку та інвалідами, рання освіта та догляд за дітьми, послуги з працевлаштування та навчання, соціальне житло, охорона здоров'я та медичні послуги);
- інші публічні послуги (громадський транспорт, утримання громадських приміщень, збір сміття тощо);
- інші соціальні та громадські послуги (консалтинг, мікрофінансування, робота з молоддю, тимчасове житло для бездомних тощо)
- зміцнення демократії, громадянських прав та цифровізація (цифрові та інформаційні технології);
- культурна, рекреаційна, туристична та спортивна діяльність;
- екологічна діяльність (зменшення шкідливих викидів, переробка твердих побутових відходів, відновлювана енергетика).
- сприяння чесній міжнародній торгівлі тощо.⁶⁶⁷

Основними групами, на залучення яких працює соціальне підприємництво, є маргіналізовані групи населення, неповносправні, мігранти, представники етнічних меншин, колишні військовослужбовці та жінки з уразливих груп, а також групи населення, що тривалий час перебувають у пошуку роботи.

Соціальний бізнес набув глобального поширення, наприклад у Великобританії станом на 2019 р. налічувалося 471 тис. соціальних підприємств, на яких працювало близько 1,44 млн людей, а їхня частка у ВВП держави становила 3%.⁶⁶⁸ У Франції в сфері соціального бізнесу працювало більше 96 тис. підприємств і більше 1,1 млн працівників.⁶⁶⁹ В США нараховується близько 100 тис. соціальних підприємств, у яких працює 2,5 млн працівників, держава активно підтримує розвиток соціального підприємництва, університети розвивають навчальні та дослідницькі програми в цій галузі⁶⁷⁰. ТОП-5 країнами для найкомфортнішого ведення соціального

⁶⁶⁷ A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. (2015) Synthesis Report. 169 p. P. 16. URL: www.ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12987&langId=en (дата звернення: 05.05.2021 р.)

⁶⁶⁸ The Power of Social Enterprise, Report by PNE Group, 2019.

⁶⁶⁹ «Social enterprises and their ecosystems in Europe», Comparative synthesis report, 2020

⁶⁷⁰ Defourny J. Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences. *Journal of Social Entrepreneurship*. 2010. Vol. 1. P. 32–53. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19420670903442053>.

бізнесу у 2019 р. були: Канада, Австралія, Франція, Бельгія і Сінгапур.⁶⁷¹ Загалом близько 13,6 млн європейців працюють на благо соціальних бізнесів.⁶⁷² Стимулом для активізації діяльності соціального підприємництва в Європі стало запровадження Європейською Комісією у 2011 р. «Ініціативи соціального бізнесу». Також Європейська Комісія дала уніфіковане визначення соціальним підприємствам через поєднання трьох вимірів їхньої діяльності:

- економічний – участь у безперервній економічній діяльності;
- соціальний – первинна і виразна соціальна мета;
- управлінський – наявність механізмів, що забезпечують пріоритетність соціальної мети та врахування інтересів різних зацікавлених сторін.⁶⁷³

Критеріями належності до соціального підприємництва було визначено:

- прибуткова діяльність;
- чітка соціальна мета, що приносить користь суспільству;
- соціальна мета є пріоритетною при розподілі прибутку чи активів;
- незалежність від держави чи прибуткових організацій;
- інклюзивне управління – спільні та/або демократичні процеси прийняття рішень.⁶⁷⁴

До бар'єрів і обмежень, що перешкоджають розвитку соціального підприємництва в Україні, можна віднести всі обмеження, з якими зіштовхуються і європейські країни та які наведені в комплексному дослідженні Європейської комісії у 2015 р.⁶⁷⁵ До них відносяться:

- нерозуміння концепції соціального підприємства – громадськість пов'язує термін «соціальне підприємство» з благодійною діяльністю та соціальними послугами, а не з підприємництвом;
- відсутність спеціалізованих послуг з підтримки розвитку соціального бізнесу, таких як інкубатори і програми наставництва;
- недостатнє законодавче регулювання;
- доступ до ринків та фінансів від типових та додаткових джерел через складність державних закупівель та нерозуміння інвесторів та кредиторів подвійної місії та гібридних бізнес-моделей соціальних підприємств;
- відсутність загальних механізмів для вимірювання впливу соціального підприємництва на розвиток громади. Методологія та практика вимірювання або звітності щодо соціального впливу соціальних підприємств в європейських країнах дуже обмежені, а в Україні взагалі відсутні.

⁶⁷¹Forbes: The Best Country To Be A Social EntrepreneurIn. 2019.

⁶⁷² Comparative synthesis report «Social enterprises and their ecosystems in Europe», 2020.

⁶⁷³ Кейс стаді. Соціальне підприємництво та інклюзія. Досвід українських міст. С. 5. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Case_Study_PLEDDG_SocP.pdf (дата звернення: 10.05.2021 р.)

⁶⁷⁴ Social Enterprise in Europe: Developing Legal Systems which Support Social Enterprise Growth, 2015.

⁶⁷⁵ Chien-Chung Huang Blair Donner. The Development of Social Enterprise: Evidence from Europe, North America, and Asia. Research Report #40 March 2018. URL: https://socialwork.rutgers.edu/sites/default/files/report_40.pdf.

В економічно розвинених державах соціальне підприємництво є ефективним інструментом вирішення соціальних проблем, в Україні діяльність соціальних підприємств активізувалася після 2014 р. З початку збройного конфлікту різко зросла кількість вразливих груп населення, постали питання їх соціальної адаптації та працевлаштування. На ці виклики соціальний бізнес відреагував швидше за державні інституції. Українські соціальні підприємства можна об'єднати у три великі групи:

- генератори прибутку для фінансування соціальної мети (підтримка соціальних, культурних, екологічних, спортивних проєктів, організацій чи установ для вразливих груп населення);
- працевлаштування соціально незахищених осіб;
- надання соціальних послуг і виробництво соціально значущих товарів.⁶⁷⁶

Оскільки функціонування соціального підприємництва в Україні не врегульовано на законодавчому рівні, відповідно, не ведеться статистичне спостереження кількісних показників його розвитку. Дослідженням особливостей функціонування соціального бізнесу займаються окремі науковці та організації, за отриманими ними результатами бачимо, що станом на 2017 р.⁶⁷⁷, працювало лише 150 соціальних підприємств. Разом з тим, набір видів діяльності, в яких працює соціальний бізнес, є досить широким та загалом відповідає світовим тенденціям (рис. 6.2).

Згідно із дослідженнями науковців⁶⁷⁸, діяльність вітчизняних соціальних підприємств зосереджена на:

- сфері послуг – працювало майже 67 % підприємств (освіта, спорт, туризм тощо), оскільки започаткування бізнесу в цих видах діяльності не потребує значних фінансових інвестицій;
- поєднання виробництва і надання послуг здійснювало 26 % підприємств (психологічна допомога на виробництві, виробництво сувенірної продукції, професійно-технічна освіта, підготовка водіїв транспортних засобів, надання соціальної допомоги для осіб похилого віку та інвалідів);
- виробничою діяльністю займалося лише 7 % підприємств (сфера харчування, поліграфія, сільське господарство);
- більшість соціальних підприємств (майже 60 %) орієнтована на підвищення якості життя представників вразливих груп населення (людей з інвалідністю, ВПО, жінок, молоді та ін.), розвиток місцевої громади.

⁶⁷⁶Посібник «Що слід знати про соціальне підприємництво». URL: <http://pleddg.org.ua/ua/praktichniy-posibnik-misceviy-ekono/> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

⁶⁷⁷ Підсумковий звіт за результатами дослідження «Соціальні підприємства в Україні» URL: <https://drive.google.com/file/d/0B6DSntNixLtLZHfoTmJ5SIVjS2s/view> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

⁶⁷⁸ Ходгсон К.Г. Розвиток соціального підприємництва в Україні та його роль у реінтеграції Донбасу. Національний інститут стратегічних досліджень. 2018 р. 26 с. С. 6. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/111Zapiska-Hodgson-Sots-p_dpri_mnitstvo-zatverdzhene-4cef0.pdf http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/111Zapiska-Hodgson-Sots-p_dpri_mnitstvo-zatverdzhene-4cef0.pdf (дата звернення: 25.05.2021 р.)

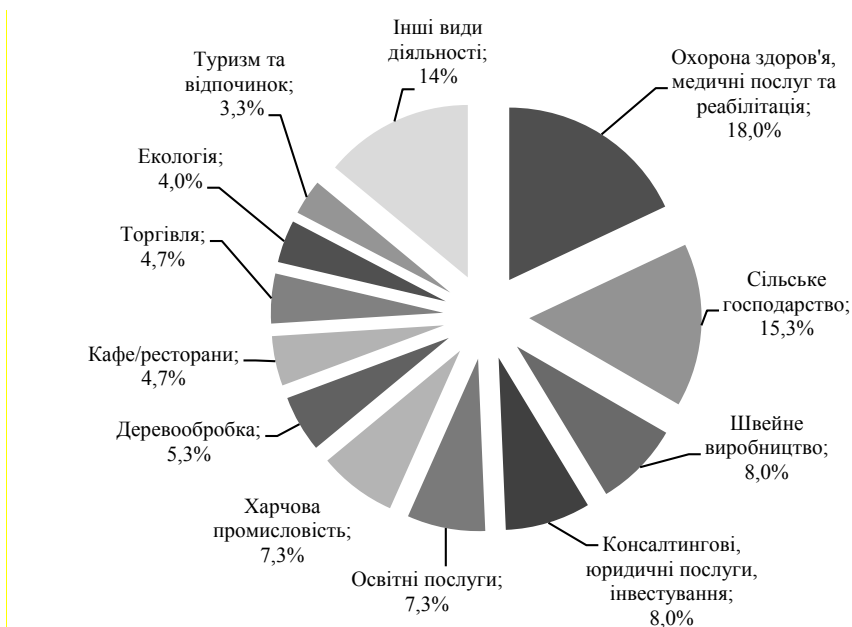

Рис. 6.2. Розподіл соціальних підприємств за видами економічної діяльності в Україні (станом на 2017 р.)*

*Джерело: складено за даними⁶⁷⁹

Соціальне підприємництво має значний потенціал розвитку, оскільки вирішує локальні економічні та соціальні проблеми «знизу», залучаючи найбільш активних мешканців громади, а також осіб, які часто залишаються поза економічною активністю (люди з інвалідністю, переселенці, мігранти, маргіналізовані особи). Разом з тим, соціальне підприємництво має потенціал розвитку секторів економіки із потенційно високою доданою вартістю (креативний сектор, ІКТ та інші види послуг), що сприятиме трансформації економіки міст, особливо монофункціональних.

В Україні соціальне підприємництво лише починає розвиватися та поступово стає предметом державної політики, однак на сьогодні відсутня нормативна база, яка б регулювала його діяльність. Політики соціального підприємництва визначається:

на національному рівні – Концепцією державної політики щодо розвитку соціального підприємництва в Україні на 2021-2023 рр.;

на регіональному рівні – практично не планується розвиток соціального підприємництва, органи управління не використовують його як інструмент для соціально-економічного розвитку. Наприклад, у Польщі у 2011 р. кожен регіон мав промоції соціальної економіки, підтримки соціальних підприємств та їхньої екосистеми. Зокрема, в Стратегії розвитку Малопольського воєводства

⁶⁷⁹ Підсумковий звіт за результатами дослідження «Соціальні підприємства в Україні» URL: <https://drive.google.com/file/d/0B6DSntNixLtLZHFoTmJ5SIVjS2s/view> (дата звернення: 09.06.2021 р.).

на період 2007-2013 рр. соціальне підприємництво визначено як важливий інструмент для підвищення конкурентоспроможності регіону;⁶⁸⁰

на місцевому рівні – разом із врахуванням державних та регіональних пріоритетів враховує місцеві особливості та проблеми. Політика розвитку соціального підприємництва на рівні громади може бути інтегрована до стратегії її розвитку, викладена в програмі розвитку малого та середнього підприємництва або/та сформульована в місцевій цільовій програмі з розвитку соціального підприємництва. Наразі територіальні громади України практично не мають досвіду формування місцевої політики із застосуванням інструментів соціального підприємництва для вирішення місцевих економічних проблем. Можна виокремити лише місцеві програми розвитку соціального підприємництва у м.м. Запоріжжі, Вінниці⁶⁸¹ та Івано-Франківську⁶⁸². Програми двох останніх міст містять пріоритети та передбачають конкретні заходи щодо підтримки розвитку соціального підприємництва за допомогою бюджетного фінансування.

Серед заходів, реалізація яких дозволить ефективно використовувати інструменти соціального підприємництва, можна виокремити:

- здійснення промоції соціального підприємництва в суспільстві як інструменту вирішення соціальних та екологічних проблем;
- розбудова нормативно-правового поля для розвитку соціального підприємництва;
- забезпечення доступу до стабільного фінансування для соціальних підприємств;
- забезпеченні доступу до ринків для соціальних підприємств;
- надання бізнес послуг із розвитку соціального бізнесу;
- підтримка досліджень у секторі соціального підприємництва;⁶⁸³
- створення та популяризація освітніх програм за напрямом підготовки «соціальне підприємництво». На сьогодні лише у трьох навчальних закладах України здійснюється підготовка за даним напрямом (Український католицький університет, Національний університет «Києво-Могилянська академія» та Харківський національний університет будівництва та архітектури).⁶⁸⁴

⁶⁸⁰ Розвиток соціального підприємництва в Україні. Біла книга. Під редакцією В. Кокотя. К., 2020. 98 с. С. 11. URL: https://drive.google.com/file/d/1Th4nkvSkLEpZmKg0b6BztOZCLBI_5S/view (дата звернення: 25.05.2021 р.).

⁶⁸¹ Програма розвитку соціального підприємництва на території Вінницької міської ОТГ на 2020-2022 рр. URL: <http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/2230-22-05-2020.pdf> (дата звернення: 07.06.2021 р.).

⁶⁸² Програма розвитку соціального підприємництва в Івано-Франківській міській територіальній громаді на 2021-2023 рр. URL: <http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/SocialEntrepreneurshipDevProg-IF.pdf> (дата звернення: 07.06.2021 р.).

⁶⁸³ Розвиток соціального підприємництва в Україні. Біла книга. Під загальною редакцією Валерія Кокотя. К., 2020. 98 с. С. 16. URL: https://drive.google.com/file/d/1Th4nkvSkLEpZmKg0b6BztOZCLBI_5S/view (дата звернення: 25.05.2021 р.).

⁶⁸⁴ Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу / за наук. редакцією к.е.н. А.О. Корнецького. К.: Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с.

Водночас, відсутність чітких законодавчих критеріїв визначення соціального підприємництва створює невизначеність у підходах до їх виокремлення серед інших видів підприємницької діяльності. Чинне українське правове середовище дозволяє здійснювати соціальну підприємницьку діяльність у таких організаційно-правових формах⁶⁸⁵:

1. Організації громадянського суспільства (неприбуткові організації):

- благодійні організації (відповідно до ч. 4 ст. 16 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації в Україні», ч. 5 ст. 131 Господарського кодексу України)⁶⁸⁶;

- громадські організації (відповідно до ч. 2 п. 2 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання»)⁶⁸⁷;

- інші види неприбуткових організацій (релігійні організації тощо).

2. Підприємницькі суб'єкти приватного права:

- юридичні особи (на загальній системі оподаткування; із застосуванням ставки 0 %; на спрощеній системі оподаткування);

- підприємства та організації, засновані громадськими організаціями людей із інвалідністю (відповідно до ст. 14 Закону України «Про основи соціальної захищеності людей із інвалідністю в Україні»)⁶⁸⁸;

- фізичні особи-підприємці (на загальній системі оподаткування; на спрощеній системі оподаткування) / фізичні особи, які здійснюють незалежну професійну діяльність.

3. Через укладання договорів про спільну діяльність суб'єктів різних організаційно-правових форм (організацій громадянського суспільства, підприємницьких суб'єктів та фізичних осіб).

Найбільш відомими прикладами функціонування соціального підприємництва є громадський ресторан «UrbanSpace 100», який діє в Івано-Франківську з 2014 р. (80% прибутку скеровується на фінансування проєктів з розвитку Івано-Франківська, за період з 2014 р. по 2020 р. було реалізовано 111 проєктів, ще 13 перебувають у стадії реалізації). 2021 р. став першим роком у якому підприємство не оголосило про відкриття грантового сезону через локдаун, причиненим пандемією COVID-2019 (табл. 6.10).⁶⁸⁹

⁶⁸⁵ Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу / за наук. редакцією к.е.н. А.О. Корнецького. К. : Фамільна друкарня Huss, 2019. - С. 57.

⁶⁸⁶ Про благодійну діяльність та благодійні організації в Україні: Закон України № 5073-VI від 05. 07. 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17> (дата звернення: 25.05.2021 р.)

⁶⁸⁷ Про громадські об'єднання: Закон України № 4572-VI від 22. 03. 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 25.05.2021 р.)

⁶⁸⁸ Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю в Україні: Закон України № 875-XII від 21. 03. 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12> (дата звернення: 25.05.2021 р.)

⁶⁸⁹ URBAN SPACE 100. URL: [HTTPS://URBANSPEACE.IF.UA/UK#URBAN_SPACE](https://urbanspace.if.ua/uk#URBAN_SPACE) (дата звернення: 25.05.2021 р.)

Таблиця 6.10

**Приклади функціонування соціального підприємництва у містах
Західного регіону України***

Місто	Назва СП	Економічна сфера	Організаційна форма	Дата заснування	Тип СП
Ужгород	Золоті серця Закарпаття	Виробництво продуктів харчування, пекарня	НГО	2019	Працевлаштування вразливих груп
Львів	Горіховий дім	Виробництво продуктів харчування	ФОП	2012	Працевлаштування вразливих груп, Реінвестування прибутку
	Майстерня мрії			2015	Працевлаштування вразливих груп
	Inclusive IT	Інновації, Інтернет та IT,		2018	
	Woodluck Social Workshop	Легка промисловість, Профорієнтація і працевлаштування.	ФОП	2016	
	СП Рукомисли		Інше	2015	
Івано-Франківськ	Добрик	Легка промисловість, Переробка відходів,	НПО	2020	
	RE: лабораторія ресайклінгу	Екологія, Інновації, Легка промисловість, Освіта, Переробка відходів	ФОП	2018	Реінвестування прибутку
	Здравія – масаж від незрячих	Відпочинок. Дозвілля. Інше		2018	Працевлаштування вразливих груп
	Громадський ресторан Urban Space 100	Ресторанна діяльність		2014	Створення прозорого цільового фонду, призначеного для фінансування соціальних проєктів та стартапів, спрямованих на розвиток міста
Тернопіль	Контакт-центр Simka	Інтернет та IT, Профорієнтація і працевлаштування	ТОВ	-	Працевлаштування вразливих груп
Чернівці	Кранчі з любов'ю	Виробництво продуктів харчування	ФОП	2018	Працевлаштування вразливих груп, Реінвестування прибутку
	Солодка майстерня "Маленькими кроками"	Переробка відходів. Виробництво продуктів харчування		2016	Працевлаштування вразливих груп, Реінвестування прибутку
Рівне	Логопедичний центр Кляйн	Освіта. Охорона здоров'я. Сфера послуг	НПО	2016	Надання специфічних послуг. Реінвестування прибутку

*Джерело: складено автором за⁶⁹⁰

Переваги функціонування соціального підприємництва, які можуть використати ОМС для реалізації локальної структурної політики є:

⁶⁹⁰SocialbusinessIN UA. URL: https://socialbusiness.in.ua/enterprises/?geo_ids=44,46,16,55 (дата звернення: 05.05.2021 р.).

- розвиток та економічне зростання громади через вирішення місцевих економічних та соціальних проблем із залученням її активних мешканців;

- активізація інноваційної діяльності, залучення невикористаних ресурсів громади (людських, соціальної інфраструктури тощо);

- створення нових робочих місць, залучення до громадського життя маргіналізованих груп населення;

- можливості для залучення коштів міжнародної технічної допомоги на розвиток соціальної економіки. Зокрема, в проєкті Європейського Плану дій щодо соціальної економіки на 2021-2026 роки передбачено підсилення ролі соціальної економіки в зовнішніх діях ЄС щодо третіх країн, починаючи з 2021 р.⁶⁹¹ Можливість отримання грантової допомоги та фінансування стартапів від програми розвитку ООН, Міжнародної організації з питань міграції, фонду «Східна Європа», фонду «Монсанта», міжнародного благодійного фонду «Добробут громад» («HeiferInternational»), програми соціального інвестування «Western NIS EnterpriseFund» та інші;⁶⁹²

- розвиток та зміцнення демократичних структур на території громади. Світовий досвід підтримки соціального підприємництва на державному та місцевому рівні включає:

- спеціалізовану підтримку у вигляді бізнес-консультацій, менторського супроводу, які враховують різні аспекти діяльності соціальних підприємств;

- заходи, спрямовані на полегшення доступу до ринків збуту товарів або послуг, зокрема ринків державного сектору (шляхом створення попиту на послуги соціальних підприємств, наприклад, через ухвалення спеціальних положень у сфері державних закупівель);

- заходи, спрямовані на підтримку доступу до фінансування шляхом створення спеціалізованих фінансових інструментів та ринків соціальних інвестицій загалом. Соціальні підприємства, які утворилися на основі громадських організацій, залучали здебільшого грантове фінансування від міжнародних організацій, однак кількість таких можливостей обмежена. Єдиною кредитною програмою, орієнтованою на соціальний бізнес, є програма соціального інвестування WNISEF, що реалізується спільно з Ощадбанком та Кредо Банком. Однак, вимоги для її отримання (функціонування на ринку мінімум один рік, надання всіх фінансових та нефінансових документів, які підтверджують успішну роботу) обмежують доступність до цієї програми для соціальних підприємців-початківців;

⁶⁹¹ The Future of EU policies for the Social Economy: Towards a European Action Plan. URL: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/313344/SEE-Action+Plan+for+Social+Economy.pdf/f81115cc-527e-4e3b-bafe-a8b06ab4372a> (дата звернення: 25.05.2021 р.)

⁶⁹² Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу / за наук. редакцією к.е.н. А. О. Корнецького К. : Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с. С. 56, С. 76.

- впровадження стандартизованих систем вимірювання та звітування про соціальний вплив;⁶⁹³

- удосконалення інформаційного забезпечення через формування у регіонах інформаційної бази даних щодо норм чинного законодавства України, інформаційно-аналітичних матеріалів відносно розвитку соціального підприємництва;

- підтримка соціальних проєктів з боку місцевих органів влади;
- налагодження дієвої співпраці між місцевими органами влади і соціальними підприємствами.

Основними видами інвестиційних інструментів, що використовуються для місцевого економічного розвитку, є державно-приватне партнерство, лізинг та індустріальні, наукові та технологічні парки.

Застосування інвестиційних інструментів ОМС доцільно ініціювати у випадках:

- для реалізації проєкту або надання послуг недостатньо фінансових ресурсів лише ОМС;

- залучення приватного партнера дозволить підвищити якість чи швидкість надання послуг;

- вартість реалізованого проєкту чи новостворених послуг може бути відшкодована через механізм плати користувачів;

- проєкт чи нові послуги є інноваційними;

- наявний досвід партнерської співпраці між органом влади та приватним сектором;

- партнерство пришвидшить місцевий економічний розвиток коли в результаті партнерства виникне можливість пришвидшити МЕР.⁶⁹⁴

Одним із інвестиційних інструментів є *імпакт-інвестиції*. Пріоритетом імпакт-інвестування (інвестиції у позитивний вплив, термін вперше з'явився у 2007 р. на Саміті у Беладжіо⁶⁹⁵) є створення позитивного впливу та соціального блага, а отримання високого фінансового результату є бажаним, але не обов'язковим, відбувається пошук компромісу в досягненні фінансових і нефінансових цілей; будь-який тип інвестиційного процесу, який поєднує в собі фінансові цілі інвесторів з їх увагою до врахування соціальних, екологічних чинників та чинника належного корпоративного управління.⁶⁹⁶ Інвестор ставить за основну мету цілеспрямоване використання інвестиційного капіталу для сприяння позитивним стійким змінам у

⁶⁹³ Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу / за наук. редакцією к.е.н. А. О. Корнецького К. : Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с. С. 56.

⁶⁹⁴ Інвестиційні інструменти фінансування МЕР. 72 с. С. 13. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_3.pdf (дата звернення: 07.06.2021 р.)

⁶⁹⁵ Eurosif's European SRI Market Study (2014), Eurosif

⁶⁹⁶ Васильчук І.П. Теоретико-методологічні засади й еволюція концепції соціально відповідального інвестування. Бізнес інформ. № 1. 2015. URL: www.business-inform.net/main/ (дата звернення: 07.06.2021 р.).

суспільстві і навколишньому середовищі, та одночасно з цим – для отримання фінансового доходу на інвестований капітал, зокрема шляхом інвестування коштів у комерційні соціальні підприємства, а невисокий рівень фінансових показників може бути прийнятний як компроміс для досягнення соціальних чи екологічних цілей. Імпакт-інвестування здебільшого орієнтоване на фінансування соціальних і екологічних програм локального рівня.

В Україні відсутня широка практика розвитку та використання внутрішніх фінансових інструментів, які б дозволяли акумулювати та вигідно розміщувати кошти громадян чи громад. Імпакт-інвестування є інструментом, який може активізувати бізнес та громаду для розвитку та стимулювання системних змін у громаді.

Імпакт-інвестування дає можливість спрямовувати інвестиційний процес на вирішення проблем у муніципальній сфері, зокрема надання нових або покращених громадських послуг, створення нових робочих місць, розвиток та модернізацію інфраструктури, зниження вартості та поліпшення якості будівництва, поповнення бюджетів завдяки збільшенню податкової бази тощо.

Проекти з імпакт-інвестування у містах дадуть можливість створювати нові робочі місця завдяки підтримці розвитку локального підприємництва, залученню мешканців громади до управління нею та її обмеженими ресурсами, розробити проекти програм із розвитку місцевого бізнесу та включити їх до програм розвитку локального підприємництва, що затверджуються ОМС, сприяти росту зацікавленості в мікроінвестуванні. Успішними прикладами реалізації проектів імпакт-інвестування є проект UrbanSpace 100 в Івано-Франківську (об'єднав 100 інвесторів), аналогом став UrbanSpace 500 у Києві (об'єднав 500 інвесторів) – 20 % прибутку реінвестується в його діяльність, а 80% вкладається у проекти розвитку Києва.

В Україні бізнес, що розвивається на імпакт-інвестиціях, має свої особливості, серед яких⁶⁹⁷:

- переважають невеликі індивідуальні внески, тоді як у світі серйозні позиції у цій сфері займають великі компанії та інвестиційні фонди;
- імпакт-інвестори зосереджуються на розвитку міського простору, інфраструктури та на створенні майданчиків для співпраці та генерації нових проектів;
- значна увага зосереджується на співпраці з ОМС і спільних проектах, що стало передумовою стабільного та безпечного розвитку бізнесу в умовах не сприятливого інвестиційного клімату;
- деякі інвестиції не мають на меті заробляти гроші для вкладників (наприклад, UrbanSpace 500 в Києві). Проекти отримують прибуток, який вкладається у подальший розвиток;

⁶⁹⁷ Солонина Є. Маленькі інвестори, що змінюють світ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30333793.html> (дата звернення: 07.06.2021 р.)

- незначна частка фінансових послуг в імпаکت-інвестиціях, хоча у світі це один з основних напрямків, при цьому вартість кредитів в Україні висока, відтак, ніша пільгового кредитування та «соціально корисних фінансових послуг» не заповнена;

- більшість українських імпаکت-інвесторів об'єднуються в кооперативи та спільні проекти зі ста й більше вкладниками. Один самостійний «імпаکت-інвестор» в Україні виняток;

- найбільше проектів імпаکت-інвестицій зосередилися у Києві, у Західному регіоні та найбільших містах.

- інвестори найчастіше не створюють бізнес на порожньому місті, а вкладаються у перетворення або нестандартне використання існуючих об'єктів. Промзони, які стають інноваційним міським простором з елементами індустріального стилю, – основний тренд для України (Арт-завод «Платформа» – колишній шовковий комбінат у Києві, а нині – коворкінгова платформа, мистецько-освітній кластер і майданчик для відпочинку та бізнесів, у яку інвестовано понад 3 млн. дол; Промприлад.Реновація⁶⁹⁸ – це інноваційний центр на території ревіталізованого заводу в Івано-Франківську, сфокусований на чотирьох напрямках розвитку регіону: новій економіці, урбаністиці, сучасному мистецтві та неформальній освіті, це 300 додаткових робочих місць. Проект має на меті реалізувати потенціал міста й регіону через стимулювання підприємництва та економіки, а також створити діючу модель для інших міст. Розподіл прибутку центру планують таким чином, що 30% будуть використовувати на фінансування ініціатив розвитку міста, а 30% площ центру будуть надані соціальним і громадським функціям на пільгових засадах).

Перспективним напрямом залучення імпаکت-інвестицій є сектор відновлюваної енергетики. В Україні перший такий проект реалізовується у м. Славутич, де розпочала роботу перша кооперативна електростанція «Сонячне місто». Систему сонячних панелей розташовують на муніципальних дахах, щоб заробляти на продажі електроенергії за зеленим тарифом, що дозволить повернути початкові інвестиції та отримувати прибуток. Низький поріг входу – вартість одного паю становить близько 500 євро, що суттєво дешевше за будівництво приватної сонячної електростанції на будинку (станція потужністю 10 кВт на сьогодні коштуватиме не менше \$7000), а 5% чистого прибутку йде на міські проекти в рамках Плану дій сталого енергетичного розвитку міста.⁶⁹⁹

Імпаکت-інвестування є одним із інструментів інклюзивного розвитку міських громад, оскільки дозволяє залучити до процесу інвестування у проекти

⁶⁹⁸ Промприлад. Реновація. URL: <https://promprylad.ua/ua/faq/#1543235027599-d84055f8-c6be> (дата звернення: 05.05.2021 р.).

⁶⁹⁹ Сонячне місто Славутич. URL: <https://solartown.com.ua/about/> (дата звернення: 05.05.2021 р.).

спрямовані на соціально-економічний розвиток громад, кошти мешканців громади та бізнесу.

Парадигма імпакт-інвестицій носить яскраво виражений соціально-орієнтований характер, а Західний регіон володіє значним потенціалом для розвитку імпакт-інвестування за рахунок коштів українських трудових мігрантів. Загальна сума здійснених приватних грошових переказів за період 2014-2020 рр. склала 65167 млн дол., що становило 7,7% ВВП України у 2020 р. (табл. 6.11). Ураховуючи той факт, що кількість трудових мігрантів із Західного регіону була найбільшою 903,6 тис. ос. (2015-2017 рр.)⁷⁰⁰, що становило 69,3% від загальної кількості трудових мігрантів, можна припустити, що частка грошових переказів, яка припадає на Західний регіон, складає не менше 50% від загальної їх суми, що склало у 2020 р. понад 5,9 млрд дол. США.

Таблиця 6.11

Динаміка обсягів грошових переказів в Україну*

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Приватні перекази, млн дол. США	6489	6959	7535	9264	11111	11921	11888
Обсяги грошових переказів, % до ВВП	4,8	7,6	8,1	8,2	8,5	7,7	7,7

*Джерело: складено за даними ⁷⁰¹

Ринок імпакт-інвестування в Україні ще не є розвинутим, а основними особливостями його функціонування є:

1. Прибутковість для інвесторів є значно меншою, ніж у звичайному бізнесі, бо імпакт-інвестори зобов'язуються виділяти певну частку доходів на соціальні, освітні, екологічні, інфраструктурні, культурні та інші цілі.

2. Звичайний бізнес може мімікрувати під імпакт-інвестиції, щоб отримувати різні переваги, аж до економії на податках.

3. Націленість на розв'язання проблем, на які в держави чи місцевої влади немає ресурсів, а спільне імпакт-інвестування дасть змогу реалізувати конкретні проекти, які неможливо реалізувати поодиночі.

4. Допмагають подолати кризу довіри серед громадян, які не довіряють державі та не готові вкладати кошти у будь-що, не вірять бізнесу загалом. Кооперація в соціальних інвестиціях дає змогу заробляти у сферах, де донедавна панував великий капітал, як-от в енергетиці, а також реалізовувати інноваційні підходи та технології.

⁷⁰⁰ Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження). Статистичний бюлетень Київ. 2017. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 09.05.2021 р.).

⁷⁰¹ Грошові перекази. НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#1> (дата звернення: 05.05.2021 р.).

5. Стабільність імпакт-інвестицій забезпечується місцевою громадою та місцевою владою, яка може або підтримати справжні імпакт-інвестиції.⁷⁰²

ОМС володіють великою кількістю інструментів, що можна ефективно використовувати для стимулювання місцевого економічного розвитку та розвитку стратегічних видів діяльності, а відтак реалізації локальної структурної політики зокрема.

Завданням ОМС стає вивчення цих інструментів та виокремлення найбільш прийнятних та ефективних до застосування, зважаючи на стратегічні пріоритети розвитку, необхідні обсяги фінансування та швидкість залучення коштів.

Для повноцінного використання інструментів у локальній структурній політиці необхідно: вносити зміни до законодавства, які б надавали ширшу автономію у цих питаннях для ОМС; під час розробки міських програм для реалізації локальної структурної політики слід чітко дотримуватись пріоритетів розвитку за стратегічними для міста галузями економіки; формувати чіткі результативні показники реалізації програми у відповідній галузі; визначати необхідні обсяги фінансових ресурсів за часовими етапами реалізації та реальними можливостями міського бюджету, а також залучати зовнішні фінансові ресурси (гранти, приватні інвестиції, державно-приватне партнерство тощо); на державному рівні реалізацію локальної структурної політики могло б стимулювати запровадження субвенції для підтримки секторальної трансформації економіки міст шляхом розширення напрямів підтримки для існуючих субвенцій.

⁷⁰² Солонина Є. Маленькі інвестори, що змінюють світ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30333793.html> (дата звернення: 05.05.2021 р.).

6.3. Пріоритети управління розвитком міст обласного значення Західного регіону України на засадах концепції «Smart City»

У вересні 2015 р. на саміті Організації Об'єднаних Націй задля подолання бідності, захисту планети та забезпечення миру і процвітання державами-членами були прийняті Цілі сталого розвитку на період до 2030 року, однією з яких передбачався «...сталий розвиток міст та спільнот». Як зазначається у підсумковому документі Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», досягнення безпеки і сталого розвитку міст передбачає забезпечення безпечним і доступним житлом, а також модернізацію нетрів, інвестування у громадський транспорт, створення зелених громадських територій, а також удосконалення міського планування і управління у такий спосіб, що одночасно забезпечуватиме інклюзивність і загальну рівноправну участь⁷⁰³.

Україна також приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Упродовж 2016-2017 рр. здійснювалася адаптація Цілей сталого розвитку з урахуванням українського контексту⁷⁰⁴. Зокрема, створено національну систему завдань та показників Цілей сталого розвитку, якою передбачено забезпечення: 1) доступності житла; 2) розвитку поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості; 3) збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору; 4) своєчасного оповіщення населення про надзвичайні ситуації з використанням інноваційних технологій; 5) зменшення негативного впливу забруднюючих речовин, у т. ч. на довкілля міст, шляхом використання інноваційних технологій; 6) розробки і реалізації стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції⁷⁰⁵. Президент України 30 вересня 2019 року видав Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», в якому однією з цілей визначено «забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів»⁷⁰⁶.

Попри те, що серед різноманіття сучасних міських концепцій сталий розвиток має найдовшу історію та найширше визнання у світі, останнім часом все популярнішою стає концепція «Smart Cities» (розумні міста). Більше того, за досить короткий проміжок часу з'являються її нові версії. Зокрема, Smart Cities 1.0 характеризується тим, що ініціатором впровадження технологій у міста, які насправді не були обладнані для належного розуміння наслідків

⁷⁰³ The Sustainable Development Goals (SDGs) in action. *United Nations Development Programme: Website*. Retrieved from <https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html>

⁷⁰⁴ Цілі сталого розвитку та Україна. *Урядовий портал: сайт*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

⁷⁰⁵ Національна доповідь «Цілі сталого розвитку України». *Міністерств захисту довкілля та природних ресурсів України : сайт*. URL: <https://mepr.gov.ua/files/docs.pdf>

⁷⁰⁶ Указ Президента України № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». *Офіційний сайт Президента України: сайт*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>

технологічних рішень, виступають постачальники технологій. Тоді як при Smart Cities 2.0 ініціаторами є ОМС, які все більше зосереджуються на технологічних рішеннях, що сприяють покращенню якості життя. Нещодавно з'явилася нова версія – Smart Cities 3.0, основний акцент в якій робиться на застосуванні моделі спільного формування громадян, щоб допомогти керувати наступним поколінням Smart Cities ⁷⁰⁷. Однак, впровадження цієї версії концепції у досягненні більшої участі громадян ускладнюється консервативними традиціями управління та відсутністю прозорості влади. Водночас, як свідчить практика, не всі міста переходять з однієї версії Smart Cities в іншу, деякі з них залишаються у тій, з якої розпочинали. Попри це, в умовах сьогодення ОМС повинні підтримувати ріст широкосмугової цифрової інфраструктури, бездротових мереж, послуг e-gov та m-gov та мереж датчиків Інтернету речей.

До основних характеристик Smart Cities насамперед належить інфраструктурна мережа, яка забезпечує хороший зв'язок, стратегічне бачення (розвивати конкурентоспроможність міста за допомогою нових технологій та залучення різних суб'єктів) та застосування стійкого та інклюзивного підходу до розвитку міст, який підкреслює соціальний капітал у розвитку міст ⁷⁰⁸. Три фактори дозволяють формувати Smart Cities: технології (апаратна та програмна інфраструктура), люди (творчість, різноманітність та освіта) та інституції (управління та політика). Водночас, атрибутами Smart City є розумні люди, розумна економіка, розумне середовище, розумний уряд, розумне життя та розумна мобільність ⁷⁰⁹.

Окрім того, Smart Cities поділяють на два типи залежно від фокусу стратегії розвитку інфраструктури: міста із «жорсткою» і «м'якою» інфраструктурою. Міста з домінуванням «жорсткої» інфраструктура базуються на розвитку матеріальних активів (транспорт, вода, відходи та енергія). Водночас пріоритетом міст з «м'якою» інфраструктур є нематеріальні активи та люди (соціальний, культурний та людський капітал, добробут, знання, політика, управління, участь, інновації, економіка, інклюзія та справедливість) ⁷¹⁰.

Свою чергою, мешканці Smart Cities серед вигод, окрім ресурсного заощадження, мають також чисте довкілля, розвинуту економіку, комфортні умови для життя. Адже поєднання систем та даних з фізичною інфраструктурою та службами міста можуть скоротити витрати та підвищити стійкість системи управління, покращити використання енергії, оптимізувати

⁷⁰⁷ The 3 Generations of Smart Cities. *Fast company*: Website. URL: <https://www.fastcompany.com/3047795/the-3-generations-of-smart-cities>

⁷⁰⁸ Repette, P., Sabatini-Marques, J., Yigitcanlar, T., Sell, D., Costa, E. The Evolution of City-as-a-Platform: Smart Urban Development Governance with Collective Knowledge-Based Platform Urbanism. *Land* 2021, 10, 33. URL: <https://doi.org/10.3390/land10010033>

⁷⁰⁹ Smart City 3.0. *Arcgis*: Website. URL: <https://www.arcgis.com/apps/Cascade/index.html?appid=74c6d168b2e342919681b36e8b2c253f>

⁷¹⁰ Huovila, A., Bosch, P., Airaksinen, M. Comparative analysis of standardized indicators for Smart sustainable cities: What indicators and standards to use and when?, *Cities*, Volume 89, 2019, Pp. 141-153. URL: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.01.029>

збирання сміття, зменшити завантаженість трафіку та навіть покращити якість повітря⁷¹¹. Мешканці міст можуть використовувати розумні міські системи у різний спосіб: смартфони чи інші мобільні пристрої.

Європейська Комісія визначає концепцію «Smart Cities» як цілісну стратегію розвитку, яка використовує не лише цифрові технології для підвищення продуктивності праці, поліпшення умов життя, зменшення витрат, економії ресурсів і, одночасно, збільшення участі громадян у процесах управління⁷¹². Передбачається, що Smart Cities повинні залучати багатосторонні партнерські відносини на основі муніципалітетів, в яких місцеві органи влади, жителі, соціальні та ділові партнери та інші групи є головними творцями та користувачі ініціатив сталого розвитку⁷¹³. Європейська комісія сприяє розвитку цифрових міст, адже це пов'язано з пріоритетами в The Digital Agenda for Europe⁷¹⁴.

Як свідчать дані Всесвітньої ради з питань міських даних (World Council on City) Open Data Portal, засновані на міжнародному стандарті міських даних ISO 37120, серед країн Європи до Smart Cities належать: Амстердам, Ейндговен, Херлен, Роттердам, Цволле (Нідерланди), Гельсінкі (Фінляндія), Лондон (Об'єднане Королівство), Копривниця і Загреб (Хорватія), Барселона і Валенсія (Іспанія), Порту (Португалія). Водночас, серед країн-сусідів України, у Польщі є три Smart Cities серії WCCD ISO 37120 (Варшава (2018), Гдиня (2017-2018) і Кельце (2017)), а також одне в Росії (Москва (2020))⁷¹⁵. Українських міст у цьому списку поки нема, оскільки вони не відповідають означеним критеріям ISO 37120 (104 ключові показники оцінки ефективності міських послуг та якості життя). Разом з тим, у містах України спостерігається впровадження як повних концепцій «Smart City», так і окремих інструментів. Зокрема, м.м. Львів, Чернівці, Дніпро, Вінниця та Дрогобич приєдналися до Міжнародної хартії відкритих даних⁷¹⁶.

Необхідно окремо відзначити, що зацікавлені сторони державного

⁷¹¹ Що означає термін «Smart City»? Івано-Франківськ. SMART CITY: сайт. URL: <https://smartcity.mvk.if.ua/aboutz>

⁷¹² Ferrara R. The smart city and the green economy in Europe: A critical approach. *Energies*, 8 (6). 2015, pp. 4724-4734, 10.3390/en8064724

⁷¹³ Mapping Smart Cities in the EU. *Europarlament*: Website. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/507480/IPOL-ITRE_ET%282014%29507480_EN.pdf

⁷¹⁴ The Digital Agenda for Europe (Цифрова програма для Європи) – це одна з семи флагманських ініціатив у рамках стратегії «Європа 2020». Містить перелік із 100 конкретних дій і визначає європейську стратегію для розвитку цифрової економіки у 2020 році (Digital Agenda for Europe. *European Parliament*: Website. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/64/digital-agenda-for-europe>)

⁷¹⁵ Global Cities Registry for WCCD ISO 37120 Series. *The World Council on City Data* : Website. URL: <https://www.dataforcities.org/global-cities-registry>

⁷¹⁶ Міжнародна хартія відкритих даних – це співпраця між понад 150 урядами та організаціями, які працюють над відкриттям даних на основі спільного набору принципів. Здійснюється просування політики та практики, які дозволяють урядам та громадським організаціям збирати, обмінюватися та використовувати добре керовані дані, ефективно та підзвітно реагувати на такі основні сфери: боротьба з корупцією, кліматичні дії та справедливість в оплаті праці. Це набір принципів і кращих практик для оприлюднення урядових відкритих даних (The Open Data Charter : Website. URL: <https://opendatacharter.net/>)

сектору відіграють важливу роль у перетворенні міст на Smart City ⁷¹⁷. Втім, намагання запроваджувати принципи розумного міста, водночас залишаючи традиційні владні вертикалі, є безрезультатним. У Smart City майбутнього проблеми вирішуються колегіально. Разом вони розробляють нестандартні рішення поза межами традиційних підходів. Для цього потрібна партнерська екосистема, яка складається із влади, підприємств, що провадять свою діяльність тривалий час, молодих компаній (стартапів), навчальних закладів і неприбуткових організацій.

Разом з тим, треба відзначити, що значними недоліками моделі Smart Cities є її техноцентричність, відсутність уваги до потреб міст та сумнівний внесок у сталий розвиток. З іншого боку, концепція сталого розвитку не враховує швидку діджиталізацію суспільства і його нові потреби. З огляду на це, все більше дослідників сходяться на думці необхідності поєднання міської стійкості та розумності у форматі концепції «розумне стале місто». Як зазначається у Рекомендаціях міжнародної організації, що визначає стандарти у сфері телекомунікацій та радіо, Міжнародного союзу електрозв'язку (International Telecommunication Union Recommendation), «розумне стале місто» (smart sustainable city) – це «інноваційне місто, яке використовує інформаційно-комунікаційні технології та інші засоби для поліпшення якості життя, ефективності роботи міст, послуг та конкурентоспроможності, забезпечуючи при цьому відповідність потреб нинішнього та майбутніх поколінь щодо економічних, соціальних, екологічних, а також культурних аспектів⁷¹⁸». На нашу думку, саме ця концепція має бути взята за основу в стратегічному розвитку міст України.

Як свідчать останні дані Державної служби статистики України⁷¹⁹, для досягнення сталого розвитку міст і громад в Україні необхідно прискорити виконання в регіонах таких завдань як: «забезпечити збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору» і «зменшити негативний вплив забруднюючих речовин, у т. ч. на довкілля міст, шляхом використання інноваційних технологій». Тоді як достатній прогрес для виконання завдання виявлено у забезпеченні розвитку поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості. Разом з тим, як відзначають у Державній службі статистики України, половину із завдань цілі «сталий розвиток міст і громад» неможливо виміряти (забезпечити доступність житла, своєчасне оповіщення населення про надзвичайні ситуації з використанням інноваційних технологій, розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку).

⁷¹⁷ Розумні міста: використання big data, цифрових технологій і новітнього дизайну. Розумне місто 2.0: Приклади другої хвилі трансформації у смарт-міста. *DELOITTE*: сайт. URL: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/public-sector/articles/smart-city.html>

⁷¹⁸ International Telecommunication Union Recommendation ITU-T Y.4900/L.1600. Overview of key performance indicators in smart sustainable cities. *International Telecommunication Union*: Website. URL: <https://www.itu.int › ssc › TS-Overview-KPI>

⁷¹⁹ Цілі сталого розвитку Україна. Поточний прогрес у розрізі цілей та індикаторів. *Державна служба статистики України*: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/csr_prezent/ukr/ukr4/index.html#

Якщо ж говорити про прогрес у досягненні цілі «сталий розвиток міст і громад» з 2015 р., то вона є лідером серед інших цілей сталого розвитку України. Фактично із шести розрахованих показників, за двома вже досягнуто цільового значення 2030 (затвердження регіональних стратегій розвитку і викиди шкідливих речовин стаціонарними джерелами) (рис. 6.3).

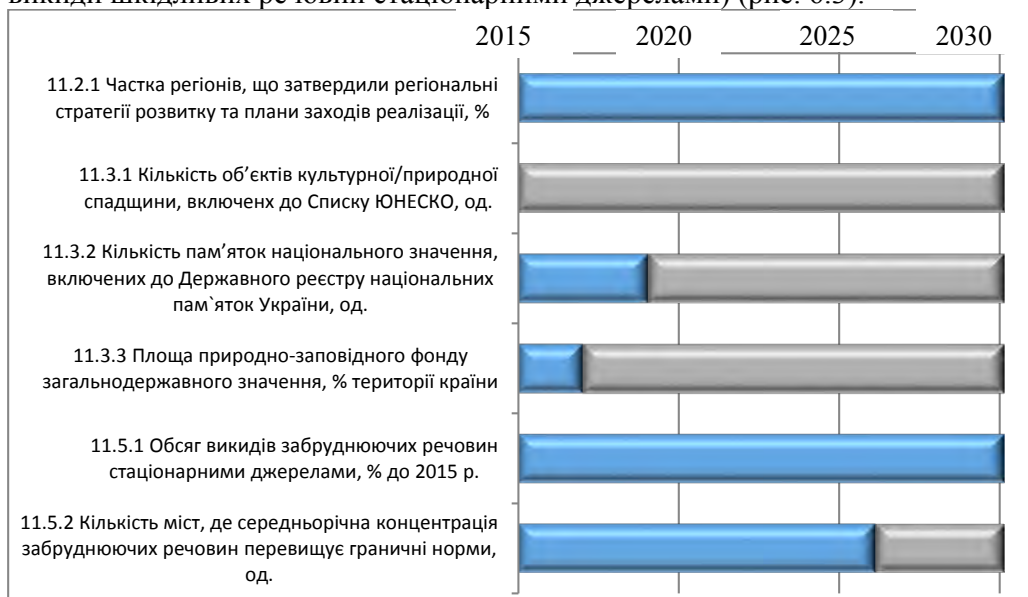

Рис. 6.3. Прогрес у досягненні цілі «сталий розвиток міст і громад» у розрізі індикаторів*

*Джерело: ⁷²⁰

Як бачимо, процес затвердження регіональних стратегій розвитку в Україні має позитивну динаміку. Однак, процеси міської трансформації включають фундаментальні зміни у способах здійснення (практики), способах мислення (культури) та способах організації (структури)⁷²¹. Ураховуючи світові тенденції розвитку міст, доречно ґрунтовніше дослідити на скільки їм відповідають стратегії розвитку в Україні як на державному, так і локальному рівні. Адже стратегічне планування в сучасних умовах є невід'ємним елементом муніципального менеджменту і вдалою практикою розвинених країн⁷²².

Детальний розгляд Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки⁷²³ показав, що одним із завдань напряду «посилення використання потенціалу розвитку середніх та малих міст» є «сприяння запровадженню інноваційних технологій у системи управління розвитком міст

⁷²⁰ Цілі сталого розвитку Україна - Поточний прогрес у розрізі цілей та індикаторів. Державна служба статистики України: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/csr_present/ukr/ukr4/index.html#

⁷²¹ Ehnert et al. The Acceleration of Urban Sustainability Transitions: a Comparison of Brighton, Budapest, Dresden, Genk, and Stockholm. *Sustainability* 10(3):612. 2018. DOI:10.3390/su10030612

⁷²² Берданова О. В., Вакуленко В. М., Валентюк І. В., Ткачук А. Ф. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. К. 2017. 121 с.

⁷²³ Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова Кабінету міністрів України від 05.08.2020 № 695. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

на засадах концепції розумного міста (Smart City)». Загалом у сфері цифрової інфраструктури передбачено забезпечення безперешкодного доступу до високошвидкісного Інтернету всіх населених пунктів (насамперед сільських та малих міст), забезпечення підключення до грудня 2023 р. 100 відсотків державних установ та соціальних закладів до широкопasmового Інтернету із швидкістю від 100 Мбіт/с; запровадження у приміщеннях державних органів, соціальних закладів та комунальних установ відкритих Wi-Fi зон для вільного під'єднання до Інтернету відвідувачами та працівниками; впровадження використання систем відеоспостереження, контролю за якістю та рівнем забруднення повітря на будівлях державних органів, соціальних закладів та комунальних установ для створення загальнодержавної мережі фіксації подій та природних явищ.

Окрім того, Міністерством розвитку громад та територій України розроблена Стратегія цифрової трансформації з трьома основними напрямками: 1) розвиток електронної інфраструктури та цифровізація процесів міністерства; 2) запуск загальнонаціональних проєктів цифрової трансформації 3) створення Програми цифрового розвитку регіонів. До основних напрямів цифрового розвитку регіонів віднесено: запровадження інноваційних технологій у системі управління розвитком міст на засадах концепції смарт-сіті, підвищення інституційної спроможності в регіонах щодо впровадження проєктів цифрового розвитку, розбудову IT-інфраструктури, створення цифрових платформ та галузевих рішень, відкриті дані та інші⁷²⁴.

Як бачимо, центральні органи влади усвідомлюють затребуваність концепції «Smart City» і здійснюють поступові кроки в цьому напрямі. Водночас ґрунтовний аналіз стратегій розвитку областей Західного регіону України показав, що на період до 2027 р. не в усіх з них задекларовані цілі та завдання, які прямо спрямовані на розбудову саме «Smart City» (табл. 6.12). Зокрема, це Чернівецька область. Також, досить узагальнено, без конкретики зазначено про покращення системи надання адміністративних послуг у стратегії Волинської області та удосконалення системи управління регіональним розвитком у стратегії Закарпатської області. Водночас у стратегії розвитку Івано-Франківської області найбільш чітко та обширно серед усіх областей регіону прослідковується орієнтир на розвиток Smart Cities (громад). Зокрема, окремим стратегічним завданням визначено розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури громад, в рамках якого передбачено і запровадження технологій е-урядування в органах виконавчої влади і місцевого самоврядування громади, і формування системи електронних інформаційних ресурсів на території громади, і розвиток телекомунікаційного середовища та організація захисту інформації, а також запровадження новітніх цифрових технологій та швидкісного Інтернету.

⁷²⁴ Мінрегіон окреслив пріоритетні напрями у сфері цифрової трансформації та цифровізації регіонів. Міністерство розвитку громад та територій України: сайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/minregion-okreslyv-priorytetni-napryamy-u-sferi-cyfyrovoyi-transformaciyi-ta-cyfyrovizaciyi-regioniv/>

Адміністрація Рівненської області серед стратегічних завдань визначила впровадження електронних і IT-сервісів у систему управління та інфраструктуру життєдіяльності територій. У Тернопільській області в рамках дій з підвищення якості надання адміністративних послуг заплановано запроваджувати у практику міст такі елементи Smart City як електронний документообіг, організація та використання «мобільного офісу для надання адміністративних послуг», для обслуговування осіб з інвалідністю та людей, які через стан здоров'я обмежені у пересуванні, за місцем їх знаходження. У Львівській області для забезпечення якісними адміністративними послугами в ОТГ передбачено впровадження електронних сервісів в управлінні та електронних інструментів відкритості влади та прозорості використання ресурсів громад.

Таблиця 6.12

Передумови для розвитку Smart Cities відповідно до стратегічних цілей розвитку областей Західного регіону України*

Області	Стратегічні цілі	Передумови для розвитку концепції Smart Cities, зазначених у стратегічних завданнях
Волинська	1. Підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки. 2. Розвиток людського капіталу та підвищення якості життя населення. 3. Розвиток інноваційної економіки (на засадах смарт-спеціалізації). 4. Розвиток транскордонного співробітництва. 5. Рациональне використання природних ресурсів та екологічна безпека.	Відсутня конкретика 2.2. Покращення системи надання адміністративних послуг: розбудова інженерної інфраструктури та благоустрій територій; зміцнення громадської безпеки; покращення системи надання адміністративних послуг.
Закарпатська	1. Збереження та розвиток людського та соціального капіталу. 2. Прискорення досягнення конкурентоспроможності та інноваційності регіональної економіки. 3. Побудова локальних економік знань та смарт-спеціалізація. 4. Забезпечення охорони довкілля, екологічно збалансованого і раціонального природокористування та просторової гармонії. 5. Забезпечення сталого розвитку сільських та гірських територій в умовах системних реформ.	Відсутня конкретика 2.5. Система ефективного управління регіональним розвитком: 2.5.1. Удосконалення системи управління регіональним розвитком.
Івано-Франківська	1. Конкурентоспроможна економіка на засадах смарт-спеціалізації. 2. Розвиток інфраструктури області. 3. Створення комфортних та безпечних умов проживання на території Івано-Франківської області.	2.2.3. Розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури громад: запровадження технологій е-урядування в органах виконавчої влади і місцевого самоврядування громади; формування системи електронних інформаційних ресурсів на території громади; розвиток телекомунікаційного середовища громади та організація захисту інформації; підтримка працевдатності та забезпечення функціонування існуючих систем; запровадження новітніх цифрових технологій та швидкісного Інтернету.

Львівська	1. Конкурентоспроможна економіка на засадах смарт-спеціалізації. 2. Якісне життя. 3. Збалансований просторовий розвиток. 4. Чисте довкілля. 5. Туристична привабливість.	3.1.1. Забезпечення якісними адміністративними послугами в ОТГ: впровадження електронних сервісів в управлінні; упровадження електронних інструментів відкритості влади та прозорості використання ресурсів громад. 3.1.3. Організація просторового планування територій: розроблення містобудівної документації та забезпечення її публічності; впровадження геоінформаційних систем містобудівного кадастру на обласному, районному, місцевому рівнях та забезпечення їх публічності.
Рівненська	1. Розвиток конкурентної економіки. 2. Збалансований розвиток територій області. 3. Розвиток людського капіталу.	2.1. Забезпечення розвитку інфраструктури територій: 2.1.5. Впровадження електронних і IT-сервісів у систему управління та інфраструктуру життєдіяльності територій: впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у державне управління та місцеве самоврядування, охорону здоров'я, культуру, освіту, науку, охорону навколишнього природного середовища, бізнес тощо; створення, впровадження та розвиток електронного документообігу; інтеграція вебсайтів органів місцевого самоврядування у соціальні мережі.
Тернопільська	1. Розвиток людського капіталу та підвищення стандартів життя населення. 2. Підвищення конкурентоспроможності регіону. 3. Розвиток сільських територій.	3.1. Підвищення стандартів надання базових послуг для забезпечення життєдіяльності населення.: 3.1.1.8. Підвищення якості надання адміністративних послуг: створення центрів надання адміністративних послуг; запровадження електронного документообігу; організація та використання „мобільного офісу для надання адміністративних послуг», для обслуговування осіб з інвалідністю та людей, які через стан здоров'я обмежені у пересуванні, за місцем їх знаходження.
Чернівецька	1. SMART Підвищення конкурентоспроможності регіону шляхом сталого розвитку сільського господарства, переробної промисловості та туризму. 2. Просторове планування та розвиток інфраструктури. 3. Створення комфортних та безпечних умов проживання на території Чернівецької області. 4. Розвиток людського капіталу, як основа соціально-економічного зростання	Не вказані

*Джерело: складено на основі⁷²⁵

⁷²⁵ Стратегічне планування регіонального розвитку. *Міністерство розвитку громад та територій України* : сайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-napolityka/strategichne-planuvannya-regionalno-rozvitku/>

Для визначення, на скільки концепція «Smart Cities» є врахованою у стратегічному та поточному вимірі розвитку 34 міст обласного значення Західного регіону, проаналізуємо їх стратегії розвитку на найближчий період. Зважаючи на те, що використання міських ресурсів, спираючись на зібрану інформацію в умовах реального часу (відкриті дані), є не лише невід’ємною складовою Smart City, але й одним із елементів сучасної економіки знань, дослідимо наявність відкритих даних у містах, представлення е-послуг на офіційних сторінках міських рад (територіальних громад) в Інтернеті.

Волинська область

Серед чотирьох міст обласного значення регіону у двох (Ковель, Нововолинськ) є відсутньою стратегія розвитку, однак усі міста задекларували наявність порталу відкритих даних (однак у Нововолинську він не заповнений) і мають у наявності е-послуги (табл. 6.13, 6.14) та використовують платформу електронної демократії E-DEM. Зокрема, Луцьк і Ковель є лідерами за кількістю наборів відкритих даних (81 і 49 відповідно станом на 2019 рік) у Волинській області.

Таблиця 6.13

Відкриті дані міст обласного значення Західного регіону України за 2019 р.*

Місто	К-ть кабінетів	К-ть наборів	Основний формат на data.gov.ua	Наявність власного порталу	Наявність розділу про відкриті дані	Наявність банеру чи посилання на Єдиний портал
<i>Волинська область</i>						
Володимир-Волинський	1	2	XLSX, ZIP	DKAN	є	ні
Ковель	1	49	CSV	немає	є	є
Луцьк	1	81	XLSX	немає	є	є
Нововолинськ	0	0	---	немає	ні	ні
<i>Закарпатська область</i>						
Берегове	0	0	---	немає	ні	ні
Мукачеве	8	57	XLSX, ZIP	немає	ні	ні
Ужгород	6	37	XLSX	немає	є	є
Хуст	0	0	---	немає	ні	ні
Чоп	1	3	DOCX	немає	ні	ні

<i>Івано-Франківська область</i>						
Болехів	1	8	XLS, ZIP	немає	є	ні
Бурштин	1	14	CSV	немає	ні	є
Івано-Франківськ	11	101	XLSX	немає	є	є
Калуш	1	1	XLSX	немає	ні	ні
Коломия	1	77	XLS(X)	CKAN	є	ні
Яремче	1	1	CSV, XLSX	немає	ні	ні
<i>Львівська область</i>						
Борислав	0	0	---	немає	ні	ні
Дрогобич	1	275	XLSX	DKAN	є	ні
Львів	1	26	XLSX, JSON	CKAN	є	ні
Моршин	2	17	CSV	немає	ні	ні
Новий Розділ	0	0	---	немає	ні	ні
Самбір	0	0	---	немає	ні	ні
Стрий	0	0	---	немає	ні	ні
Трускавець	2	13	DOC	немає	ні	ні
Червоноград	0	0	---	немає	ні	ні
<i>Рівненська область</i>						
Дубно	1	353	CSV	CKAN	є	є
Вараш	0	0	---	немає	ні	ні
Острог	0	0	---	немає	ні	ні
Рівне	7	32	CSV	немає	ні	є
<i>Тернопільська область</i>						
Тернопіль	1	139	JSON	власний	є	є
Чортків	1	9	CSV	немає	ні	ні
<i>Чернівецька область</i>						
Новодністровськ	0	0	---	немає	ні	ні
Чернівці	2	7	XLSX	CKAN	є	ні

*Джерело: складено за⁷²⁶

⁷²⁶ Відкриті дані міст. Міста обласного значення – 2019. *ukraine.apps4cities.*: сайт. URL: <https://ukraine.apps4cities.org>

У Луцьку після реалізації Стратегії розвитку до 2020 року ще не розроблено нової стратегії, однак визначено стратегічні цілі розвитку міста до 2030 року. У них взято орієнтир на впровадження технологій Smart City для покращення взаємодії бізнесу, влади та громадян. Це відображається й в інших завданнях реалізації стратегічних цілей міста: підвищення прозорості роботи публічних інституцій міста; вдосконалення експлуатації міської інфраструктури на основі відкритих даних; комплексна модернізація та розвиток комунальної інфраструктури міста; оптимізація роботи комунальних підприємств, їх перепрофілювання в сервісні організації; перехід на електронні способи оплати проїзду та монетизацію пільг; підвищення рівня безпеки та комфорту жителів міста: запровадження системи відео нагляду публічних місць; вдосконалення інфраструктури закладів культури із застосуванням новітніх технологій, впровадження інноваційних технологій в системі шкільної та позашкільної початкової та середньої освіти. Це при тому, що в місті вже впроваджується досить багато е-послуг.

Володимир-Волинський тісно співпрацює з міжнародними організаціями, зокрема приєднався до європейської ініціативи «Угода мерів» та взяв на себе добровільну ініціативу зі скорочення на своїй території викидів CO₂. В рамках реалізації Стратегії розвитку міста на 2017-2027 роки передбачено розвиток електронного самоврядування, що імплементується у практику.

У м. Ковель відсутня нова Стратегія розвитку, а наявний лише Стратегічний план розвитку, розроблений у 2006 р. в рамках проєкту «Економічний розвиток міст» за підтримки USAID. Попри відсутність стратегічного бачення розвитку міста в ключі останніх тенденцій розвитку, в місті все ж впроваджено декілька е-послуг, здебільшого через платформу електронної демократії E-DEM. У м. Нововолинськ також відсутня стратегія, однак спектр е-послуг є ширшим, аніж у м. Ковель.

Таблиця 6.14

**Стратегічні цілі та впроваджені е-послуги
у містах обласного значення Волинської області***

Місто	Стратегія	Цілі, напрями стратегії	Е-послуги
1	2	3	4
Луцьк	Рішення міської ради від 30.01.2019 №52/78 м. Луцьк «Про затвердження стратегічних цілей розвитку міста Луцька до 2030 року»	Стратегічні цілі: 1. Відкритість міста, підтримка та розвиток місцевого бізнесу. 2. Сучасне міське господарство. 3. Комфортні умови для лучан і гостей міста	Електронне звернення; гід з державних послуг; електронні консультації з громадськістю; електронні закупівлі; електронний квиток; водоканал - особистий кабінет; Волиньобленерго - особистий кабінет; електронні петиції, міський бот "Назар"; платформа для започаткування власного бізнесу; Дія.Бізнес. кабінет електронних сервісів Міністерства Юстиції України, все про комунальне майно громади, iGOV — портал електронних послуг

Володимир-Волинський	Стратегія розвитку міста Володимира-Волинського на 2017-2027 роки та план реалізації на 2017-2019 рр.	Стратегічний напрям: 1. Володимир-Волинський – регіональний економічний центр з розвинутою багатопрофільною промисловістю та активним підприємництвом. 2. Володимир-Волинський – важливий екологічно привабливий історико-культурний центр регіону, затишне і комфортне місто для проживання.	Відкриті дані; електронне звернення; єдина система електронних петицій; сервіс візуальної роботи міськради; відкрите місто; запис в дитячий садок; доступні ліки; запис до лікаря; енергомоніторинг U-MUNI; громадський проект; консультації з громадськістю.
Ковель	Відсутня	---	Відкриті набори даних; громадський бюджет; електронні звернення; електронні петиції; державні послуги онлайн; Дія.
Нововолинськ	Відсутня	---	Портал відкритих даних; запис до лікаря; онлайн черга в садок; доступні ліки; електронні петиції; перевірити дані у ДРВ; перелік захисних споруд цивільного захисту, квартирна черга; вакансії міста; інспектор з паркування; електронне звернення

*Джерело: складено на основі даних офіційних сайтів міських рад міст

Закарпатська область

Серед п'яти міст обласного значення регіону у двох містах (Берегово, Чоп) все ще відсутня стратегія розвитку (табл. 6.15). Відкриті дані наявні у трьох містах (Ужгород, Мукачеве, Чоп). Лідером за кількістю наборів відкритих даних є Мукачеве (див. табл. 6.13).

У Стратегії розвитку міста «Ужгород – 2030» одним із стратегічних пріоритетів визначено «забезпечення сталого і збалансованого економічного розвитку та якості життя міста інструментами інноваційного, креативного і кластерного розвитку». До тематичного міжсекторального пріоритету належить «впровадження інфраструктурної моделі «креативного міста», як комплексної системи інформаційно-комунікаційних та соціальних технологій», а до об'єктів та проєктів розвитку віднесено Смарт-місто, Smart City Hub та Smart City Lab. Необхідно відзначити, що в місті вже реалізовано багато інструментів Smart City, однак у стратегії м. Ужгород окремо розглянуто потенціал транспортного смарту (smart traffic and logistic system) міста. Водночас, у місті вже впроваджено GPS-моніторинг маршрутів, а на всіх транспортних засобах встановлено GPS-трекери,

на офіційному сайті міської ради розміщено розділ «Громадський транспорт», в якому кожен громадянин може дізнатися про реальне місцезнаходження, прибуття на необхідну зупинку кожного автобуса на будь-якому маршруті, а на деяких зупинках встановлені електронні табло, на які виведено інформацію про реальний час прибуття автобусів. Попри це, заплановано в подальшому розвивати smart traffic and logistic system шляхом реалізації таких завдань: сформувати мережу наземних і підземних паркінгів та паркоматів з використанням технічних рішень Smart City, провадити інноваційні технічні рішення ІТ інфраструктури в громадський транспорт, сформувати мережу комфортабельних та ІТ оснащених автобусних зупинок.

Таблиця 6.15

**Стратегічні цілі та впроваджені е-послуги
у містах обласного значення Закарпатської області***

Місто	Стратегія	Цілі, напрями стратегії	Е-послуги
Ужгород	Стратегія розвитку міста «Ужгород 2030»	Стратегічні напрями: 1. Високі якості людського капіталу і соціальних послуг. 2. Місто екологічної безпеки, чистого довкілля, озеленення і енергоефективності. 3. Гармонійні і комфортні міський і сільські простори та інфраструктура. 4. Інноваційні і креативні економіка та підприємництво	Відкриті дані; кабінет ужгородця; портал адміністративних послуг; бюджет громадської ініціативи; електронні петиції; відкрите місто; електронні консультації з громадськістю; система ProZorro, закупівля шкіл та садків; мапа порталу DOZORRO, використання публічних коштів; карта ремонтів; громадський транспорт; метеорологічний бюлетень; он-лайн черга в ЦНАП; реєстрація до закладів освіти; система обліку публічної інформації; реєстр містобудівних умов та обмежень; адресний реєстр та ін.
Берегове	Відсутня	–	Електронне звернення; відкритий бюджет
Мукачеве	Стратегія Мукачівської міської об'єднаної територіальної громади на період до 2027 року	Стратегічні цілі: 1. Розвиток людського капіталу – шлях до процвітання громади. 2. Мукачівська об'єднана громада - єдиний медико-соціальний простір. 3. Територія комфортного і безпечного життя. 4. Розвинута конкурентоздатна та інноваційна економіка. 5. Розбудова громадянського суспільства	Відкриті дані; кабінет мешканця; електронні петиції; електронне звернення; електронний запит на публічну інформацію; відкрите місто; бюджет громадських ініціатив; запис до садка, школи; послуга «Малятко»; моя школа, Дія. Цифрова освіта; Дія. Бізнес.

Хуст	План Стратегічного розвитку міста Хуст до 2022 року	Стратегічні пріоритети: 1. Підвищення якості життя. 2. Формування конкурентоспроможної економіки. 3. Місто національних та духовних цінностей, культури та спорту. 4. Територія розвитку науки та інноваційних технологій	Улектронне звернення; прозоре місто.
Чоп	Відсутня.	–	Відкриті дані; відкритий бюджет; відкриті фінанси; електронні петиції; кабінет депутата; електронні петиції.

*Джерело: складено на основі даних офіційних сайтів міських рад

У Стратегії Мукачівської міської об'єднаної територіальної громади на період до 2027 року орієнтовані на забезпечення надання адміністративних послуг для мешканців громади в максимальній доступності, комфорті та мінімальних витратах часу. Вже впроваджено низку е-послуг, а у майбутньому заплановано також впровадження системи відеоспостереження, системи повідомлення про порушення та загрозу безпеці громадян, забезпечення реалізації проєктів з децентралізації енергопостачання на місцевому рівні (на основі використання відновлюваної енергетики, «розумних мереж», підвищення енергоефективності).

У Плані Стратегічного розвитку міста *Хуст* до 2022 року орієнтовані на формування та застосування передових технологій із зарубіжного досвіду для досягнення містом індикаторів Smart City. Зокрема, для цього реалізовуватиметься проєкт з влаштування системи відеоспостереження та бездротової мережі WI-FI для міського парку. Окрім того, заплановано створення міської геоінформаційної системи, забезпечення максимально широкого доступу до неї мешканців міста (до кінця 2018 року) і створення Автоматизованої системи муніципальних даних (Електронної карти міста) та забезпечення максимально широкого доступу до неї мешканців та гостей міста, зацікавлених організацій (до кінця 2020 року). Також адміністрація міста хоче поступово привести у відповідність до міжнародних стандартів якості (ISO) діяльність усіх підрозділів виконавчих органів міської влади, комунальних підприємств, бюджетних установ, які надають адміністративні, соціальні, комунальні та інші послуги мешканцям міста. Однак, на даний момент місто не відповідає вимогам Smart City, оскільки у ньому використовують лише дві е-послуги.

Берегове належить до міст обласного значення Закарпатської області, яке не має стратегії розвитку і фактично доволі скупко використовує потенціал е-урядування.

Чоп поки також без стратегії, однак у цьому році вже відбулося декілька засідань робочої групи з розробки Стратегічного плану розвитку Чопської міської територіальної громади за участю експерта з розробки стратегії

місцевого розвитку Програми «U-LEAD з Європою». Разом з тим, у місті поступово впроваджуються відкриті дані та окремі е-послуги.

Івано-Франківська область

Серед шести міст обласного значення регіону у двох містах (Болехів і Яремче) на даний момент немає стратегії розвитку (табл. 6.16). Відкриті дані наявні в усіх містах. Міста Івано-Франківськ та Коломия були лідерами за кількістю наборів відкритих даних (див. табл. 6.13).

Таблиця 6.16

Стратегічні цілі та впроваджені е-послуги у міст обласного значення Івано-Франківської області

Місто	Стратегія	Цілі, напрями стратегії	Е-послуги
Івано-Франківськ	Стратегія розвитку міста Івано-Франківська на період до 2028 року	Стратегічні напрями: 1. Місто підтримки інвестицій та розвитку бізнесу. 2. Місто енергоефективної та дружньої до довкілля інфраструктури. 3. Місто відкритої влади і сучасного управління. 4. Місто якісної освіти, медицини, різноформатного культурног – середовища.	Відкриті дані; метеобезпека; місцезнаходження громадського транспорту; оплата проїзду у громадському транспорті зі смартфона; бібліотечне радіо; карта продажу майна; карта комунального майна; мобільний адміністратор бюджету участі; MobileID, державний веб-портал бюджету для громадян; електронний квиток; вітрина даних; мобільний додаток для смартфонів та планшетів "Відвідай Івано-Франківськ" (Android), «Мобільний Івано-Франківськ»; «Універсам SMS»; SMS-квиток; оплата послуг; запис до лікаря; мобільний адміністратор; голос громади, GPS-моніторинг комунальної техніки, тендерні закупівлі; картка Івано-Франківця; статистика закупівель; розумні зупинки, бюджет участі; міський порадник, реєстр протоколів та постанов про порушення законодавства; парковки міста; інвестиційний портал, міський контакт-центр 1580; безпечне місто; сайт бібліотечної системи; міські петиції, міський транспорт, персональний кабінет мешканця; перевірити стан послуги; відкритий бюджет; електронний читачський квиток; запис до дошкільного запису; електронна приймальня; інформаційні кіоски для мешканців, Єдина інформаційна система управління бюджетом міста; електронні послуги, СЕД Діловод, нарахування та оплата комунальних послуг, ГІС міста та ін.

Болехів	Відсутня.	–	Не використовуються
Бурштин	Стратегія сталого розвитку м. Бурштин до 2030 року	Пріоритети: 1. Енергоефективність та енергозбереження 2. Розвиток інфраструктури міста. 3. Якість довкілля. 4. Конкурентоспроможність міста. 5. Якість життя населення. 6. Життєвий рівень населення. 7. Стале планування та управління.	Електронні петиції; електронні консультації; Е-звернення; Е-портал; відкрите місто, Дія. Цифрова освіта.
Калуш	Стратегія розвитку м. Калуш до 2028 року	Стратегічні пріоритети: 1. Розвиток сталої економіки. 2. Комфортні умови проживання. 3. Раціональне господарювання.	Відкриті дані; портал міста; електронні звернення; електронні петиції; електронні консультації з громадськістю; громадський бюджет (Бюджет участі); рух комунального транспорту онлайн; мапа комунального майна; карта ремонтів; геопортал, реєстрація вихованців у заклади дошкільної освіти; сервіси Державного реєстру виборців, Дія. Бізнес; Дія. Цифрова освіта; онлайн реєстратура в стоматологічній поліклініці; «Малютко, муніципальна няня, система енергомоніторингу міста, електронна реєстрація в заклади загальної середньої освіти та ін.
Коломия	Стратегія розвитку міста Коломиї на період до 2027 року	Стратегічні напрями: 1. Коломия – регіональний економічний та туристичний центр Прикарпаття. 2. Коломия – місто якісного міського середовища.	Відкриті дані; геопортал; закупівлі; відкрите місто; туристичний портал; запис до лікаря; інтерактивна карта комунального майна; громадський транспорт Онлайн; електронна реєстрація у дитячі садки, в заклади загальної середньої освіти; карта ремонтів; продаж комунального майна; веб-камери міста та ін.
Яремче	Немає.	–	Портал відкритих даних; електронні петиції; публічні закупівлі PROZORRO; кабінет посадової особи.

*Джерело: складено на основі даних офіційних сайтів міських рад міст обласного значення регіону

Стратегію розвитку міста Івано-Франківська на період до 2028 року розроблено за підтримки проекту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проект ПРОМІС), який впроваджує Федерація канадських муніципалітетів (ФКМ) за фінансової підтримки Уряду Канади. Попри те, що місто має колосальний доробок щодо впровадження

концепції Smart Cities, у його стратегії зазначається про недостатній рівень використання смарт-технологій в управлінні містом та наданні послуг. Відповідно до цього визначено такі операційні завдання: популяризація серед мешканців системи «Доступний Івано-Франківськ», яка допоможе оперативно інформувати владу зі сторони мешканців про наявні проблеми у місті; запровадження в роботі ЦНАПу та його територіальних підрозділів «мобільного адміністратора», «старт-смс»; запровадження «Картки франківчанина»; для підвищення результативності та ефективності функціонування виконавчих органів міської ради щодо надання якісних муніципальних послуг впровадження вимог нової версії стандарту ДСТУ ISO 9001:2015. Деякі із завдань вже впроваджено у практику.

Болехів поки розвивається без стратегії. Однак 1 червня 2021 р. відбулося перше засідання робочої групи з розробки Стратегії розвитку Болехівської територіальної громади на 2022-2027 роки. На офіційному сайті міської ради відсутні є-послуги, проте розпочато співпрацю з куратором електронної системи «EDEM Platform Moderator».

У Стратегії сталого розвитку *м. Буришин* до 2030 року створення електронного врядування є одним із завдань стратегічної цілі «Прозоре і компетентне врядування за участю громадськості». Відповідно до цього планується довести питому вагу адміністративних послуг, які можна отримати за допомогою ІТ-технологій, до 80%. Наразі у місті впроваджено окремі інструменти е-врядування, здебільшого платформи електронної демократії e-DEM.

Серед завдань Стратегії розвитку *м. Калуш* до 2028 року є підвищення прозорості влади, створення електронного врядування. У місті досить сильно розвинуте е-урядування та е-сервіси. Адміністрація міста для реалізації цілей стратегії розвитку (зокрема проєктів з розвитку місцевої інфраструктури, підвищення інституційної спроможності публічної влади у цій сфері) залучає кошти міжнародних фінансових організацій (зокрема, ЄБРР, НЕФКО).

Однією з операційних цілей Стратегії розвитку міста *Коломиї* на період до 2027 року є «Впровадження концепції розумного та безпечного міста». Необхідно зазначити, що зазначений стратегічний курс відповідає практичним діям. Так, на офіційному сайті міста є окрема рубрика е-місто, в якій представлено широкий перелік е-послуг.

У *м. Яремче* після завершення реалізації Стратегії соціально-економічного та культурного розвитку міста на період до 2020 року не було прийнято нової стратегії. Натомість розроблено маркетингову стратегію; наявним є портал відкритих даних, однак перелік е-сервісів незначний.

Львівська область

Лише чотири з дев'яти міст обласного значення регіону (Львів, Дрогобич, Трускавець, Червоноград) здійснюють свою діяльність відповідно до затверджених стратегій розвитку, в інших містах вона відсутня (табл. 6.17). Дрогобич є одним з лідерів серед усіх міст Західного регіону за кількістю наборів даних (див. табл. 6.13).

Стратегічні цілі та впроваджені е-послуги у містах обласного значення Львівської області*

Місто	Стратегія	Цілі, напрями стратегії	Е-послуги
Львів	Комплексна стратегія Львова	Пріоритети: 1) місто, в якому комфортно жити, навчатись, працювати; 2) розвинута конкурентоздатна та інноваційна економіка; 3) твердиня національних цінностей. Місто традицій, знань, культури, туризму та спорту.	Відкриті дані; електронні сервіси Гарячої лінії міста (веб-сайт та мобільний додаток) та інші веб-ресурси; система електронного документообігу у муніципалітеті; особистий кабінет мешканця»; геопортал міста; чатбот City Helper Bot; електронні сервіси для відстеження руху транспорту; електронний квиток; система муніципального відеоспостереження
Борислав	Немає.	—	Громадський бюджет; електронні консультації з громадськістю; електронні петиції; громадський транспорт у смартфоні через програму «DozorCity»; електронний запис до лікаря; вебмодуль системи «Голос»; перевірка наявно виборця в реєстрі; електронні петиції геоінформаційна система
Дрогобич	Стратегія сталого розвитку м. Дрогобича до 2027 р.	Цілі: 1) сталість та екологія, 2) якість життя і медицина, 3) економіка і зростання; 4) інновації і освіта. Напрями: 1) Розумні рішення для міського життєвого простору 21 століття. 2) Дрогобич – метрополія здоров'я. 3) Дрогобицька діджиталізація. 4) Смарт спеціалізація регіонального центру. 5) Місто відоме у світі. 6) Дрогобич – культурна, творча і освітня метрополія)	Відкриті дані; чат-бот; онлайн-запис на отримання послуг у ЦНАП; запис до школи, садка, гуртків; повідомити про житлово-комунальну проблему на відкрите місто; запис до лікаря, Дрогобич наживо; рівень забруднення атмосферного повітря; веб-камери міста; онлайн рух маршрутного транспорту; електронні петиції; електронні консультації, Е-голосування за громадський бюджет; озеленення міста; зареєструй власну домашню тварину; як швидко відкрити бізнес в Дрогобичі; планові перевірки ДАБК; фінансова діяльність комунальних установ, Е-аукціони з передачі в оренду комунального майна; скільки споживають енергоресурсів комунальні установи, Контролюй закупівлі міста, Заборгованість населення перед комунальними службами; записатися на екскурсію; перевірити закупівлі в медичних закладах; перевіря забудовника та ін.
Самбір	Немає.	—	Відкритий бюджет; поіменне голосування депутатів; реєстр комунального майна; інвестиційний портал; відкрита влада (декларації посадовців)

Моршин	Нової немає. Стратегія розвитку міста Моршин на 2009-2020 роки	–	Електронне звернення; електронні петиції; квартирна черга
Новий Розділ	Немає.	–	Єдина система місцевих петицій
Стрий	Немає.	–	–
Трускавець	Стратегія розвитку Трускавецького субрегіону на період до 2028 року	Стратегічні цілі: 1) Економічно розвинена територія оздоровчо-туристичного напрямку; 2) Територія якісного життя	Електронне звернення; бюджет громадських ініціатив; список ліквідованих установ, підприємств і організацій державної та приватної форми власності; онлайн трансляція сесії; вебкамери; туристичний сайт
Червоноград	Стратегічний план економічного розвитку міста Червонограда до 2017 року (стратегічне бачення до 2022 року)	Стратегічні напрями: 1) Червоноград – місто розвинутого підприємництва; 2) Регіональний промисловий центр з розвиненими високотехнологічними інноваційними галузями промисловості. Стратегічні цілі: 1. Покращення підприємницького клімату. 2. Розвиток інфраструктури підтримки бізнесу та трудових ресурсів. 3. Створення та функціонування системи маркетингу міста. 4. Підвищення інвестиційної привабливості міста.	Електронна черга в садок; геопортал; електронні петиції; консультації з громадськістю; трансляція засідань

*Джерело: складено на основі даних офіційних сайтів міських рад міст

Місто *Дрогобич* є першим в Україні, де комплексно було впроваджено систему Smart City. Дрогобич в останні роки дуже активно впроваджує цифрову трансформацію в управлінні містом. Це відображається на напрямках, цілях та завданнях стратегії розвитку до 2027 року. У 2017 р. місто було приєднано до Міжнародної Хартії відкритих даних. У місті 30 листопада 2017 р. затверджено «Програму розвитку проекту «Дрогобич - Smart City 2018-2023 рр.». Необхідно зазначити, що цей проект здебільшого профінансований завдяки КУ «Інститут міста Дрогобича», міжнародними організаціями (\$25 тис.) і частково за рахунок співфінансування міської ради (\$6 тис.). Програмне забезпечення, яке працює в місті, надано від таких структур, як проект «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах», фонд «Східна Європа», Центр політичних студій та аналітики «Ейдос», проект

«iGov», громадянська мережа «Опора», проєкт «OpenADV» та ін. На даний час запропоновано 34 різноманітні онлайн сервіси, що охоплюють різні сфери діяльності міста. Загалом заплановано впровадити 300 он-лайн сервісів для громадськості. Інформація про місто, діяльність органів управління є доступною та відкритою. Також створено мобільний додаток «Дрогобич – Smart City». Більше того, для більш комплексного розвитку концепції «Smart City» у Дрогобичі окрім інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернету речей (IoT) функціонує школа розумного громадянина, головною метою якої є навчити громадян, які сервіси надає місто, як можна контролювати владу та головне, як навчитись аналізувати елементарні речі⁷²⁷. Фактично Дрогобич є прикладом впровадження моделі Smart City 2.0.

Місто *Львів* знаходиться на шляху до перетворення у Smart City, що підтверджується затвердженою Програмою цифрового перетворення Львівської міської територіальної громади на 2021-2025 рр. Фінансове забезпечення Програми здійснюється у межах кошторисних призначень, передбачених у бюджеті Львівської міської територіальної громади, а також за рахунок коштів інвесторів, спонсорської допомоги, донорських коштів та грантів, у тому числі міжнародних, не заборонених законодавством України⁷²⁸. За версією рейтингу міст України «Smart City Awards 2020»⁷²⁹ Львів здобув першість у категоріях: «Найкраще мобільне місто» (перевезення, громадський транспорт, каршейрінг, розвиток електро- та велоінфраструктури міста), «Найкраще екологічне місто» (впровадження прогресивних ЕКО технологій, розумне поводження з відходами) та «Найкраще архітектурне місто» (успішне впровадження розумних систем в архітектурі / містобудуванні). У практиці міського управління також систематично впроваджуються різноманітні е-сервіси, підтвердженням чого стало створення електронного бюджету, системи державних закупівель та електронних петицій, особистих онлайн-кабінетів громадян та переведення в онлайн адміністративних послуг тощо. Як і у Дрогобичі, у Львові буде діяти Академія цифрової грамотності для мешканців громади⁷³⁰.

Місто *Червоноград* позиціонує себе як регіональний промисловий центр видобувної, легкої та харчової, а також інноваційних, високотехнологічних галузей промисловості на півночі Львівщини, місто розвиненого підприємництва. Поки у місті діє Стратегічний план

⁷²⁷ Як у Дрогобичі проводять цифрову трансформацію міста – колонка Станіслава Гайдера. *AIN*. : сайт. URL: <https://ain.ua/2019/09/18/drogobich-smart-city/>

⁷²⁸ Про затвердження Програми цифрового перетворення Львівської міської територіальної громади на 2021-2025 роки. Ухвала Львівської міської ради №м8 від 25.02.2021. *Львівська міська рада*: сайт. URL: [https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/\(SearchForWeb\)/681B316687D1AE80C225868B003604D3?OpenDocument](https://www8.city-adm.lviv.ua/inteam/uhvaly.nsf/(SearchForWeb)/681B316687D1AE80C225868B003604D3?OpenDocument)

⁷²⁹ Визначено переможців конкурсу «Smart City Awards 2020». *Асоціація міст України*: сайт. URL: <http://www.auc.org.ua/novyna/vyznachenno-peremozhchiv-konkursu-smart-city-awards-2020>

⁷³⁰ Управління інформаційних технологій відкриває Академію цифрової грамотності для мешканців Львівської громади. *Львівська міська рада*: : сайт. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/city/lviv-changes/284734-upravlinnia-informatsiinykh-tekhnologii-vidkryvaie-akademiiu-tsyfrovoi-hramotnosti-dlia-meshkantsiv-lvivskoi-hromady>

економічного розвитку міста Червонограда до 2017 року (та стратегічне бачення до 2022 року). Якщо порівняти сайти Червоноградської міської ради і Червоноградської територіальної громади, то можна помітити разючу різницю щодо спектру пропонованих е-послуг на користь останньої. Фактично Червоноградська ОТГ також обрала чіткий курс на власну цифровізацію. Зокрема, виконано підготовку мережевої інфраструктури, є напрацювання нормативно-правової бази. Наступними етапами є впровадженням електронного документообігу, підвищення цифрової грамотності працівників, впровадження онлайн кабінету мешканця; інтеграція інструментів електронної демократії та проведення просвітницької кампанії з метою розвитку цифрових компетентностей жителів.

Місто *Трускавець* також поступово здійснює цифрову трансформацію. Зокрема у Стратегії розвитку Трускавецького субрегіону на період до 2028 року в рамках завдань операційної цілі «Розвиток громадських просторів та суспільного життя» запланована розробка концепції розвитку міського простору м. Трускавець та впровадження його заходів на основі «розумного урбанізму» (баланс з природою та традиціями, громадська взаємодія, регіональна інтеграція тощо). А в рамках операційної цілі «Безпека території та громадян» передбачено впровадження програми «Безпечне місто» у м. Трускавець (системи камер відеоспостереження, системи повідомлення про порушення та загрозу безпеці громадян, «розумні» зупинки та світлофори, GPRS-навігатори тощо). Однак наявних е-сервісів у місто поки обмаль.

У м. *Борислав* тільки наприкінці 2020 року (19.11.2020 р.) утворено тимчасову робочу групу з розробки Стратегії розвитку Бориславської міської територіальної громади на 2021-2027 роки. Однак місто досі немає стратегії, хоча наявною є маркетингова стратегія, що вигідно виділяє це місто з-поміж інших. Разом з тим, у місті вже імplementовані окремі інструменти Smart City, зокрема громадський бюджет м. Борислава, електронні консультації з громадськістю, петиції, громадський транспорт у смартфоні через програму «DozorCity», електронний запис до лікаря, веб-модуль системи «Голос».

Місто *Самбір* попри відсутність стратегії, маючи План місцевого економічного розвитку міста Самбора на 2019-2020 роки, поступово впроваджує е-послуги для відкритості (відкритий бюджет, поіменне голосування депутатів, реєстр комунального майна, відкрита влада (декларації посадовців), а також розроблено інвестиційний портал.

Місто *Моришин* також належить до тих міст, який після Стратегії розвитку міста на 2009-2020 досі не має нової стратегії. Серед е-послуг лише є електронне звернення, електронні петиції.

Значні проблеми із стратегуванням та впровадженням е-сервісів мають м. *Новий Розділ* (Стратегія ще за 2011 рік і серед е-сервісів Єдина система місцевих петицій) і м. *Стрий*.

Рівненська область

Усі міста обласного значення цього регіону мають стратегії розвитку (табл. 6.18). Найактивніше політику відкритих даних в області здійснює Дубно (див. табл. 6.13).

На відміну від усіх міст обласного значення Західного регіону Стратегія розвитку *Рівного* розроблена на найдовший період – до 2040 року. У ній зазначається про необхідність впровадження та вдосконалення технології електронного врядування у різних сферах життєдіяльності міста для підвищення якості та прискорення підготовки рішень. Зокрема, до завдань операційної цілі «Підвищення якості публічних сервісів міста» включено поширення електронних сервісів, ІТ технологій для базових публічних сервісів міста, також розвиток та вдосконалення системи «Безпечне місто». У Рівному вже впроваджується широкий спектр е-послуг.

Таблиця 6.18

Стратегічні цілі та впроваджені е-послуги у містах обласного значення Рівненської області*

Місто	Стратегія	Цілі, напрями стратегії	Е-послуги
Рівне	Стратегія розвитку Рівного на період до 2040 року	Цілі: 1. Місто, як діловий та бізнесовий центр. 2. Місто, як культурний та спортивний центр. 3. Місто, соціально-орієнтоване на мешканців, у якому безпечно та затишно.	Відкриті дані; геопортал відкритих даних; онлайн трансляція сесій; антикорупційна карта; громадський бюджет; електронні петиції; звернення громадян; капітальні видатки бюджету розвитку; публічні закупівлі; громадський транспорт; енергозбереження та енергоефективність; мапа міста; реєстрація на чергу ДНЗ, наявність ліків; захисні споруди; гуманітарна карта, запис до лікаря та ін.
Вараш	Стратегічний план розвитку міста Кузнецовськ 2025 – «Європейське місто»	Стратегічні пріоритети: 1) комфортне місто. 2) економічний розвиток. 3) регіональний центр. 4) підтримка ядерного потенціалу.	Відкриті дані; відкрите місто; система закупівель; портал державних послуг iGov; відкритий бюджет
Острог	Стратегія розвитку територіальної громади міста Острог на період до 2028 року	Стратегічні цілі: 1. Підвищення ефективності функціонування туристично-рекреаційного комплексу міста. 2. Підвищення ефективності функціонування міської інфраструктури. 3. Формування інноваційної моделі розвитку міста. 4. Створення сприятливого бізнес середовища в місті.	Петиції онлайн; електронні звернення; квартирна черга

Дубно	Стратегія сталого розвитку м. Дубно на період до 2022 року	Стратегічні напрями: 1. Добре самоврядування та високі стандарти життя. 2. Місто відкрите для розвитку туризму. 3. Місто доступне для інвестицій. 4. Якісне міське середовище.	Відкриті дані; електронне декларування; інвестиційний портал; портал депутата; аналітичний модуль «Робота депутатів міста Дубно»; електронна реєстрація у садки, школи, ЗНО, наявність лікарських засобів та виробів медичного призначення; електронні петиції; консультації, карта зелених зон; портал «відкрита реклама»; дані щодо ремонту доріг; інвентаризація вулиць; реєстр договорів про пайову участь; моніторинг стану середовища; закупівлі.

*Джерело: складено на основі даних офіційних сайтів міських рад міст

У Стратегії сталого розвитку м. *Дубно* на період до 2022 року однією з операційних цілей є «Розвиток електронного урядування та впровадження технологій Smart City в місті». Відповідно до цього у місті було заплановано: активізувати впровадження нових технологій, в тому числі електронної демократії, у міське середовище та муніципальне управління для подолання рівня недовіри населення; впровадити технології Smart City в системи управління комунальними та адміністративними послугами в місті; підвищити доступність мережі Інтернет в місті. Окрім того, ще одним завданням Стратегії є «Підвищення відкритості роботи органу місцевого самоврядування». На сьогоднішній день місто активно впровадило багато інструментів Smart City та продовжує розвиватися у цьому напрямі.

Попри те, що Стратегічний план *Вараша* був розроблений у 2015 р. і в ньому відсутня конкретика щодо цифровізації, однак на практиці місто вже має широкий спектр е-послуг. Окрім того, стратегічним планом передбачено впровадження на комунальних підприємствах стандартів систем якості, схвалених ЄС, та відповідна сертифікація.

Місто *Острог* прагне відповідати сучасним моделям містобудування і у Стратегії розвитку територіальної громади міста Острог на період до 2028 року однією з стратегічних цілей є «Формування інноваційної моделі розвитку міста». Зокрема в рамках проєкту (2017-2020 рр.) у місті було створено університетське містечко інноваційного типу на основі використання наукового та інтелектуального потенціалу Національного університету «Острозька академія». Також у місті представлено інвестиційний паспорт, мапу та атлас надрокористувача. Водночас впровадження е-послуг у місті є доволі незначним.

Тернопільська область

У половини з чотирьох міст обласного значення регіону (Бережани, Кременець) немає стратегій розвитку на найближчу перспективу (табл. 6.19) і порталу відкритих даних.

**Стратегічні цілі та впровадження е-послуг у
містах обласного значення Тернопільської області***

Місто	Стратегія	Цілі, напрями стратегії	Е-послуги
Тернопіль	Стратегічний план розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 року	Напрями: 1. Висока якість життя мешканців громади. 2. Конкурентоспроможна економіка громади. 3. Громада з якісною соціальною сферою, різноформатним культурним та спортивним середовищем Стратегічні цілі: 1. Модернізація житлово-комунальної інфраструктури. 2. Енергоефективність. 3. Забезпечення екологічної та цивільної безпеки. 4. Розвиток транспортної інфраструктури. 5. Забезпечення ефективної розбудови громади. 6. Запровадження сучасної системи управління громадою на основі концепції «Smart City».	Відкриті дані; карта спортивних майданчиків; опитування щодо якості надання соціальних послуг; геоінформаційна система охорони здоров'я; онлайн-форма для подачі електронного звернення; онлайн-форма для подачі електронного запиту; електронні консультації та опитування; інтерактивна карта зовнішньої реклами; форма повідомлення про корупцію; інтерактивна карта реєстру комунального майна; інтерактивна карта позашкільних закладів, карта ремонтів; карта незаконних будов; форма подачі заявки на новий захід; послуги обслуговування одиноких пенсіонерів вдома; інтерактивна карта відповідальності за прибирання Тернополя взимку; сервіс поіменного голосування депутатів; сіті-бот та ін.
Бережани	Немає. Стратегічний план розвитку м. Бережани (за 2009 рік)	—	Громадський бюджет; поіменне голосування.
Кременець	Немає.	—	Електронні петиції; кабінет посадової особи; громадський бюджет.

Чортків	Стратегічний план розвитку Чортківської міської ради Тернопільської області на 2019-2026 роки	Стратегічна ціль: 1. Активізувати жителів громади шляхом підвищення їх ініціативності та суспільної відповідальності за управлінські процеси в місті. 2. Популяризація та модернізація освіти, культури та спорту як переосмислених інструментів розвитку особистості та громади в цілому. 3. Розвинуте місто, комфортне для інвесторів, туристів та мешканців міста через створення привабливого для бізнесу та туризму середовища. 4. Забезпечення комфортних, дружніх до довкілля умов проживання, роботи та відпочинку мешканців міста	Відкриті дані; електронне звернення; електронні петиції; відкрите місто; консультація з громадськістю; громадський бюджет; портал державних послуг iGOV; Портал державних послуг ДІЯ, ДІЯ. Бізнес, ДІЯ. Цифрова освіта; електронна реєстрація в ДНЗ, ЗСО; послуга «Малюток»; інтерактивна карта; мобільні додатки (ios, android), транспорт онлайн; контроль за паркуванням; відкрита реклама; карта ремонтів; реєстр земель та комунального майна, інвестиційний портал; транспорт (маршрутки – онлайн) формат json; розташування захисних споруд.

*Джерело: складено на основі даних офіційних сайтів міських рад міст обласного значення регіону

Місто *Тернопіль* робить дієві кроки для втілення концепції «Smart City». За версією рейтингу міст України «Smart City Awards 2020»⁷³¹ Тернопіль здобув першість у категорії «Найкраще енергоефективне місто» (ефективне використання паливно-енергетичних ресурсів/застосування енергозберігаючих технологій/енергетичний розвиток громад). У Стратегічному плані розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 року однією з стратегічних цілей є «Запровадження сучасної системи управління громадою на основі концепції «Smart City». Відповідно до цього передбачено виконання низки завдань. Зокрема, для реалізації концепції розвитку е-урядування та впровадження смарт-технологій заплановано: оновлення системи електронного документообігу у виконавчих органах ради та установах громади; вдосконалення діючих та розроблення й забезпечення функціональності нових баз, реєстрів, порталів даних та послуг (відкриті дані, бюджет громади, геоінформаційна система, е-петиції, е-обговорення, е-консультації, е-архів, е-освіта, е-медицина, е-безпека, е-робота, е-ЖКГ тощо);

⁷³¹ Визначено переможців конкурсу «Smart City Awards 2020». Асоціація міст України: сайт. URL <http://www.auc.org.ua/novyna/vyznachenno-peremozhciv-konkursu-smart-city-awards-2020>

переведення послуг в онлайн формат; створення «Персонального кабінету жителя», «Контакт-центру Тернопільської міської ради» та мобільного додатку для сповіщення жителів громади. Для розширення та вдосконалення сервісів й послуг ЦНАП: оновлення програмного забезпечення та сайту ЦНАП; створення мобільного інформування про надані послуги; забезпечення онлайн-консультацій щодо надання послуг; створення мобільного офісу ЦНАП для надання виїзних адміністративних послуг. Для забезпечення належного рівня кваліфікації та надання послуг працівниками: проведення навчань та підвищення кваліфікації посадових осіб виконавчих органів ради; проведення внутрішніх аудитів у виконавчих органах ради; оптимізація та актуалізація документації системи управління якістю виконавчих органів ради. Для розширення функціональності «Соціальної картки тернополянина» («Файної картки»): інтеграція «Соціальної картки тернополянина» («Файної картки») у систему надання е-послуг; розширення сфер застосування «Соціальної картки тернополянина» («Файної картки»). Для підвищення ролі громадськості та активної молоді у житті громади: проходження практики й стажування студентів ВУЗів м. Тернопіль у виконавчих органах ради; активна діяльність Молодіжної міської ради та співпраця з молоддю і громадськими організаціями; проведення конкурсів з визначення програм (проектів, заходів) громадських організацій та активної молоді («Громадський бюджет» тощо); відзначення та заохочення громадських організацій та активної молоді. Варто відзначити, що багато із заплановано вже впроваджено у практику і спектр наявних е-послуг є широким.

Адміністрація міста *Чортків* має значні напрацювання із зарубіжними партнерами та орієнтується у сучасних тенденціях урбаністичного розвитку. Стратегічний план розвитку Чортківської міської ради на 2019-2026 роки підготовлено в рамках проекту „Польський досвід для розробки Стратегічного плану розвитку Чортківської міської ради Тернопільської області на 2019-2026 роки», за фінансової підтримки Польсько-Американського Фонду Свободи в рамках програми RITA – Зміни в регіоні, що реалізується через Фонд Освіта для Демократії. Проект впроваджувався Товариством Розвитку Сольця Куявського. Місто чітко орієнтовано на налагодження ефективної комунікації "громада-влада-громада" і впровадження інструментів Smart City, основний акцент робиться на підвищенні ініціативності та суспільної відповідальності громади за управлінські процеси в місті. Окрім безлічі е-сервісів у місті планується запуск мобільного додатку «Твоє місто».

Водночас мм. *Бережани* і *Кременець* не мають стратегічного плану, а кількість е-послуг є дуже незначною. Зокрема, Стратегічний план розвитку м. Бережани був розроблений ще у 2009 р. завдяки USAID і не відповідає сучасним трендам розвитку міст у світі.

Чернівецька область

Серед двох міст обласного значення регіону лише Чернівці мають стратегію розвитку і портал відкритих даних (табл. 6.20).

**Стратегічні цілі та впроваджені е-послуги
у містах обласного значення Чернівецької області***

Місто	Стратегія	Цілі, напрями стратегії	Е-послуги
Чернівці	Інтегрована концепція розвитку Чернівців 2030	Цілі: 1. Місто з сучасною та якісною інфраструктурою. 2. Місто науки та креативної економіки. 3. Інноваційне місто культури і традицій. 4. Місто туризму і торгівлі. 5. Комфортне для проживання місто. 6. Місто здорових людей.	відкриті дані; міський громадський транспорт (онлайн); перелік майданчиків для платного паркування транспортних засобів; оплата житлово-комунальних послуг (заборгованість, е-оплата); схема санітарного очищення міста; перелік виданих дозволів (ордерів) на порушення об'єктів благоустрою; план поточних ремонтів доріг; список; графік планових робіт з обрізки крон дерев; міська квартирна черга; мапа відремонтованих доріг; заклади міста з цілодобовим графіком роботи; перелік ринків і мікроринків; перелік земельних ділянок, які плануються для продажу; схема розташування дитячих майданчиків; схема розташування рекламних конструкцій; список рекламних конструкцій; інфографіка бюджету міста, моніторинг виконання бюджету міста; запис у ДНЗ міста та ін.
Новодністровськ	Стратегія розвитку м. Ново-дністровськ до 2025 року	Напрями: 1. Сприятливе підприємницьке середовище та конкурентоспроможна промисловість 2. Підвищення якості життя, власне обличчя міста, зручність та безпека мешкання й відпочинку 3. Створення умов для залучення інвестицій 4. Розвиток рекреації і туризму.	Відсутні.

*Джерело: складено на основі даних офіційних сайтів міських рад міст обласного значення регіону

В Інтегрованій концепції розвитку Чернівці 2030, розробленій в рамках проекту «Інтегрований розвиток міст в Україні», відзначено про необхідність запровадити такі розумні технології як автоматизовану систему управління громадським транспортом, ввести електронний квиток для громадського транспорту. У місті вже впроваджено доволі багато е-сервісів як у сфері житлово-комунального господарства, освіти, фінансового управління, містобудівного комплексу та управління, ремонту доріг, сфер послуг та ін. Також у процесі розробки перебувають такі е-послуги: відкритий бюджет, портал відкритих даних, бюджет міських ініціатив «Громадський проєкт»

(карта проєктів), портал електронних петицій, центр надання адміністративних послуг.

Місто *Новодністровськ* поки знаходиться за межами процесів цифровізації. У Стратегії розвитку м. Новодністровськ до 2025 року відсутні будь-які положення щодо можливої цифровізації адміністративних послуг та впровадження інструментів Smart City. Також адміністрація міста не впроваджує е-послуги.

Таким чином, як показав аналіз стратегій розвитку на рівні регіонів та їх міст обласного значення, якщо є спільна візія щодо розбудови концепції «Smart City» на обох рівнях, то й імплементація її інструментів на місцях здійснюється значно краще (яскравий приклад це Рівненська область).

Окрім того, ті міста, які здійснюють активну міжнародну діяльність (співпраця з іншими містами закордоном, організаціями), з одного боку, краще відчувають сучасні тренди і виклики розбудови міст, що дозволяє їм вчасно переорієнтовуватися і приймати ефективні управлінські рішення. З іншого боку, вони мають значно ширшу базу фінансових джерел реалізації стратегій розвитку, адже окрім коштів місцевого та державного бюджетів відбувається залучення коштів донорів у рамках проєктів міжнародної технічної допомоги, коштів приватного бізнесу (вітчизняного та міжнародного), кредити міжнародних фінансових організацій. Більше того, кошти з цих джерел досить часто залучаються саме у «м'яку» інфраструктуру, на яку завжди бракує державних коштів. Як приклад, можна навести платформу електронної демократії E-DEM, яка створена Фондом Східна Європа та Державним агентством з питань електронного урядування України (нині – Міністерство цифрової трансформації України) в межах Програми «Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади» (EGAP), що фінансується Швейцарською агенцією розвитку та співробітництва. Платформа E-DEM об'єднала найбільш популярні інструменти електронної демократії (е-сервіси «Місцеві петиції», «Громадський бюджет», «Відкрите місто», «Консультації з громадськістю»), якими наразі користуються більше 300 громад України, у тому числі багато міст обласного значення Західного регіону. Як показав аналіз, досить часто саме завдяки реалізації проєктів міжнародних організацій міста отримали стратегії розвитку. Наприклад, у рамках проєкту «Економічний розвиток міст» за підтримки USAID були свого часу розроблені стратегії мм. Ковель (2006) і Бережани (2009); у рамках проєкту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проєкт ПРОМІС), який впроваджує Федерація канадських муніципалітетів (ФКМ) за фінансової підтримки Уряду Канади розроблені стратегії мм. Івано-Франківськ та Коломия; за фінансової підтримки Польсько-Американського Фонду Свободи в рамках програми RITA – Зміни в регіоні, що реалізується через Фонд Освіта для Демократії було реалізовано проєкт «Польський досвід для розробки

Стратегічного плану розвитку Чортківської міської ради Тернопільської області на 2019-2026 роки».

Окрім того, необхідно відзначити, що проблема стратегування все ще присутня на рівні міст обласного значення і досить серйозно. Звісно, у перехідний період в напрямі децентралізації, деякі міста перебувають на етапі розроблення стратегій у форматі об'єднаних територіальних громад. Однак є міста, які не мали стратегій і досі їх не розробили (мм. Ковель, Нововолинськ, Берегове, Новий Розділ, Стрий, Бережани і Кременець). Узагальнюючи результати аналізу, встановлено, що загалом у Західному регіоні України 62% або 21 місто серед 34 проаналізованих міст обласного значення мають стратегії розвитку на найближчу перспективу (з них 14% або 3 міста до 2022 року) (рис. 6.4). Станом на сьогодні, не мають стратегій розвитку 38% міст обласного значення, однак майже половина з них знаходяться на етапі їх розроблення.

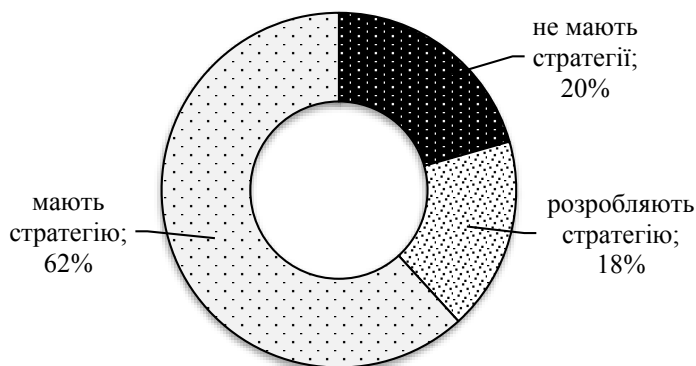

Рис. 6.4. Структура міст обласного значення Західного регіону України за наявністю стратегій розвитку, станом на травень 2021 р. %*

*Джерело: побудовано на основі даних офіційних сайтів міських рад міст обласного значення регіону

У розрізі областей Західного регіону встановлено, що тільки в Рівненській та Чернівецькій областях усі аналізовані міста мають стратегії розвитку. У Волинській і Тернопільській областях тільки половина з наявних міст обласного значення мають стратегії розвитку.

Узагальнюючи результати аналізу використання адміністраціями міст обласного значення регіону е-послуг, які були представлені на офіційних сайтах міських рад, умовно міста можна поділити на чотири групи: 1) пасивні (не використовують е-послуг); 2) початківці (використовують до 5-и е-послуг); 3) активні (5-10 е-послуг); 4) прогресивні (більше 10 е-послуг) (рис. 6.5).

Попри те, що цей розподіл є умовним, адже щодня ситуація змінюється і міста щораз більше діджиталізуються, однак загальний стан справ виглядає так, що 12% міст обласного значення Західного регіону України поки взагалі не впровадили е-сервіси. Натомість 29% міст є початківцями у цьому і на сайтах міст представлена доволі незначна кількість е-послуг. До більш активних міст належать 21%, натомість 38% міст обласного значення регіону

мають у своєму арсеналі широкий спектр е-послуг і продовжують розвиватися в напрямі концепції «Smart City». Необхідно зазначити, що адміністрації малих та середніх міст за чисельністю населення, згідно з положеннями ДБН 360-92 та чинними ДБН Б.2.2-12:2019, значно менше або взагалі не впроваджують е-послуги, порівняно з крупним, великими, а також окремими середніми містами обласного значення Західного регіону України. Тобто, чим менше місто, тим діяльність адміністрацій є менш відкритою, доступною та підконтрольною громадськості.

Рис. 6.5. Групи міст обласного значення за рівнем використання е-послуг*

*Джерело: побудовано на основі даних офіційних сайтів міських рад міст обласного значення регіону

Таким чином, перехід до концепції «Smart City» і, зокрема, появи відкритих даних, ставить перед адміністраціями міст обласного значення регіону вимоги навчитись збирати та аналізувати дані для формування сталого розвитку в громаді.

Для забезпечення сталого розвитку міст, виходячи з базових критеріїв концепції «Smart City», рекомендуємо такі пріоритетні напрями удосконалення регіональної та локальної політики:

- *Управління*: на місцевому рівні налагодити процес стратегування, зробити його безперервним (без часових провалів (наприклад, поки готується нова стратегія), незалежним від зміни влади в містах тощо). Дуже важливо, щоб напрями, цілі, завдання стратегій міст базувались також на проведеному аналізі світових трендів розвитку, їх загрозах та можливостях для розвитку конкретного міста. Окрім того, необхідно забезпечити змістовний взаємозв'язок стратегій з іншими програмними документами, сформувати портфель з проєктів для реалізації стратегічних цілей. Особливу увагу необхідно звернути на забезпечення багаторівневої системи персональної відповідальності за реалізацію цілей

стратегії, мають бути чітко визначені відповідальні. У цьому контексті доречно в міськрадах сформувати окремий орган, який здійснює координацію та поточне управління всіма заходами, спрямованими на реалізацію цілей стратегії. Вкрай важливо диверсифікувати джерела фінансування реалізації цілей стратегії, зокрема шляхом мобілізації приватного сектору та фінансових установ, а також залучення коштів з міжнародних фондів.

У розрізі міст обласного значення Західного регіону необхідно:

1) запустити процес стратегування на постійній основі і розробити стратегії розвитку містам: Ковель і Нововолинськ (Волинська область), Берегове (Закарпатська область), Новий Розділ і Стрий (Львівська область), Бережани і Кременець (Тернопільська область), Новодністровськ (Чернівецька область);

2) пришвидшити процес затвердження нових стратегій з урахуванням необхідності впровадження концепції «Smart City»: Чоп (Закарпатська область), Болехів і Яремча (Івано-Франківська область), Борислав, Самбір і Моршин (Львівська область);

3) розробити стратегії розвитку містам, в яких стратегічні цілі розроблені до 2022 р.: Хуст (Закарпатська область), Червоноград (Львівська область) і Дубно (Рівненська область).

Необхідно відмітити, що наявні стратегії міст, які були розроблені до входження в ОТГ, мають бути переглянуті, адже змінилися ресурсні можливості міст, тобто їх конкурентні переваги.

На центральному, регіональному та місцевому рівнях активніше здійснювати впровадження електронних сервісів в управлінні та електронних інструментів відкритості влади та прозорості використання ресурсів громад, насамперед на таких рівнях реалізації як G2C (government to citizens) (організація зворотного зв'язку з громадянами) і G2B (government to business) (відносини державних органів і бізнесу). Відповідно, окремим містам обласного значення Західного регіону України необхідно створити повноцінний портал відкритих даних (Хуст, Болехів, Новий Розділ, Самбір, Стрий, Острог, Бережани і Новодністровськ), іншим не обмежуватися лише е-послугами платформи електронної демократії E-DEM (Ковель, Бурштин, Вараш, Бережани і Кременець), а, як і рештам містам, розширювати їх спектр.

- *Людський капітал*: на центральному, регіональному та місцевому рівнях направляти публічні інвестиції, які сприяють розвитку людського капіталу, інтелектуальної інфраструктури. Вкрай важливо на всіх рівнях забезпечувати умови для розвитку інноваційної діяльності підприємств за допомогою як впровадження стратегій, програм розвитку інноваційної діяльності, так і створення технологічних та наукових кластерів, використання фінансових та податкових преференцій, а також збільшення підготовки фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, оптимізації структури професійно-освітньої підготовки трудових ресурсів на основі реальних потреб економіки.

Загалом на центральному рівні необхідно розробити стратегію розвитку людського капіталу в Україні відповідно до наявного потенціалу та глобальних викликів, зокрема пов'язаних з активним використанням новітніх технологій.

Окрім того, важливо вживати заходів для подолання регіональних відмінностей у забезпеченні розвитку людського капіталу; активніше використовувати державно-приватне партнерство, як ефективний інструмент розвитку людського капіталу; здійснювати техніко-технологічну модернізацію сфери освіти та охорони здоров'я. Кардинально змінити вектор державної політики щодо науково-дослідної сфери і за прикладом високорозвинутих країн світу віднести цю сферу до пріоритетних сфер економіки, довівши питому вагу обсягу витрат на наукові дослідження і науково-технічні (експериментальні) розробки у ВВП країни хоча б до середнього рівня ЄС (у середньому 2,06%, тоді як в Україні – 0,47% (0,17% у т.ч. за рахунок коштів державного бюджету⁷³²). У сфері освіти стимулювати розвиток кооперативних зв'язків між навчальними закладами та фірмами, створення спільних дослідницьких центрів, підприємств, орієнтованих на розробку і впровадження наукових досягнень, розширення фінансової автономії закладів освіти.

Необхідно відзначити, що стимулювання розвитку людського капіталу на усіх рівнях поліпшить рівень життя в містах, що є також базовим критерієм розвитку міст за концепцією «Smart City».

- *Цифровізація*: швидшими темпами покращувати рівень доступу до глобальних мереж і використання Інтернет ресурсів, зокрема 4G-мережі, швидкісний Інтернет, покриття в містах Wi-Fi. Адже поточний стан перешкоджає формуванню економіки знань і розбудови міст за концепцією «Smart City».

У цьому контексті не менш важливим є забезпечення кібербезпеки міст задля захисту даних мешканців та елементів ІТ-систем Smart City від атак кіберзлочинців. На місцевому рівні органи влади мають співпрацювати з профільним бізнесом, а в подальшому сформувати підрозділи кіберполіції, здійснювати регулярний контроль і тестування системи, обережно вибирати постачальників і провайдерів послуг. Окрім того, важливо розподіляти елементи ІТ-систем Smart City на більше число незалежних одна від одної ділянок, а також створювати дублюючі схеми.

- *Мобільність та транспорт*: на місцевому рівні здійснювати впровадження smart traffic and logistic system, використовуючи інноваційні технічні рішення ІТ інфраструктури в громадський транспорт (розумні парковки, зупинки громадського транспорту, збільшувати кількість станцій зарядки електрокарів, GPS-моніторинг маршрутів та транспорту, впроваджувати каршерингові системи (володіння автомобілем разом з іншою людиною або людьми, тобто володіння часткою авто з правом користуватися);

- *Соціальна згуртованість*: на місцевому рівні сприяти залученню громадян у процеси прийняття та реалізації важливих управлінських рішень адміністрації міст різного рівня. З цією метою громадян та експертів варто залучати не лише до обговорення стратегічно важливих питань міста (за

⁷³² Стан розвитку науки і техніки, результати наукової і науково-технічної діяльності за 2018 рік. Аналітична довідка: *Міністерство освіти та науки України*: сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/2019/07/12/kmu2018final.pdf>

допомогою публічних консультацій, громадських слухань тощо), але й впроваджувати такі е-сервіси як кабінет мешканця, електронні петиції, електронне звернення, електронний запит на публічну інформацію, відкрите місто, бюджет громадських ініціатив та ін.;

- *Міжнародне охоплення*: на місцевому рівні для забезпечення реалізації цілей стратегій розвитку та впровадження інструментів «Smart City» адміністраціям міст обласного значення необхідно активізувати міжнародну діяльність і здійснювати пошук можливих донорів, удосконалити наявний проєктний менеджмент, скористатися досвідом пошуку додаткових джерел фінансування «прогресивних» міст обласного значення регіону та інших вітчизняних та зарубіжних міст, які прийняли концепцію «Smart City» за основу свого розвитку.

6.4. Удосконалення публічного інвестування розвитку міст обласного значення

У сучасних турбулентних умовах господарювання перед органами місцевого самоврядування стоять нові виклики забезпечення сталого розвитку міст. Це, водночас, спонукає до перегляду наявної інвестиційної політики, зокрема у сфері публічного інвестування. Публічні інвестиції – це інвестиції у «тверду» та «м'яку» інфраструктуру, що здійснюються органами виконавчої влади та місцевого самоврядування за рахунок публічних коштів (державного та місцевого бюджетів, кредитів банків, МФО, місцевих позик та інших джерел)⁷³³. Інвестиції цього типу є необхідними для надання певних життєво важливих благ та послуг, які приватному сектору неможливо ефективно забезпечити (суспільні блага), або є такими, що лише один постачальник може в них залучати кошти (природні монополії, наприклад, послуги з надання електрики, чистої води та каналізації)⁷³⁴. Як свідчить практика, значне збільшення державних інвестиційних витрат сприятиме збільшенню робочих місць у короткостроковій перспективі та виплаті значних дивідендів за швидше зростання продуктивності праці в найближчі десятиліття.⁷³⁵ Водночас, публічні інвестиції є спільною відповідальністю державних органів управління різних рівнів, які всі залучені на певному етапі інвестиційного процесу⁷³⁶. Це робить процес управління публічними інвестиціями особливо складним.

⁷³³ Третяк Ю. Реформування системи публічного інвестування в контексті державної регіональної політики : сайт. URL: <http://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/42477.pdf>

⁷³⁴ Lee, S. Public investment government policy. *Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/public-investment>

⁷³⁵ Bivens, J. Public investment. The next «new thing» for powering economic growth. *Economic policy* Institute. URL: <https://www.epi.org/publication/bp338-public-investments/>

⁷³⁶ Effective public investment across levels of government. Principle for action: website. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/effective-public-investment-toolkit/Effective-Public-Investment-Brochure.pdf>

Для детальнішого аналізу особливостей та проблем публічного інвестування розвитку міст візьмемо за приклад Львівську область, в якій серед областей Західного регіону знаходиться найбільша кількість міст обласного значення.

Як свідчать результати дослідження, в останні роки відслідковується тенденція до збільшення питомої ваги коштів державного та місцевого бюджетів у структурі капітальних інвестицій у Львівській області (рис. 6.6). Зокрема, у 2020 р. з місцевих бюджетів профінансовано 2011,4 млн грн капітальних інвестицій, з державного бюджету – 1526,2 млн грн, що у 2,7 і 3,4 разів, відповідно, більше, ніж у 2015 р.

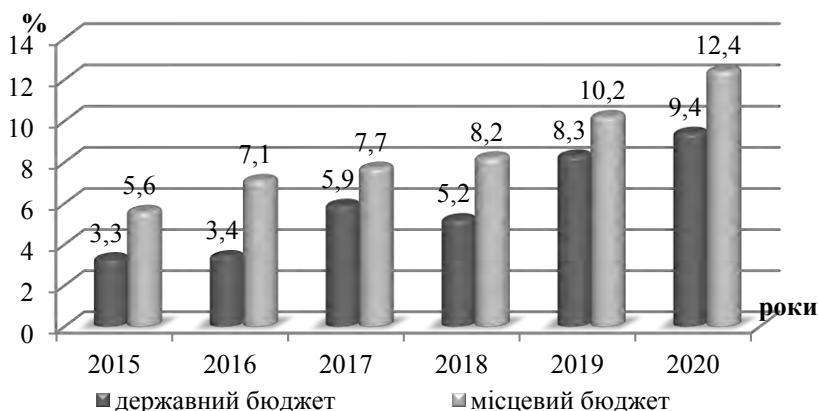

Рис. 6.6. Динаміка питомої ваги коштів з державного та місцевого бюджетів у структурі капітальних інвестицій Львівської області
упродовж 2015-2020 рр., %*

*Джерело: побудовано на основі⁷³⁷

У міста обласного значення було залучено 85,96% від загального обсягу капітальних інвестицій у Львівській області за 2019 р. Зокрема, у структурі капітальних інвестицій серед міст обласного значення найбільшу питому вагу мало м. Львів (76,56%). У м. Дрогобич інвестовано 12,97% від загального обсягу інвестицій у міста обласного значення Львівської області, а у м. Червоноград – 9,34%. Натомість у решта міст доволі незначні частки (менше 1%): по 0,02% у м. Трускавець і м. Самбір, 0,06% – м. Стрий, 0,11% – м. Новий Розділ і 0,86% – м. Моршин.

Необхідно зазначити, що вибір публічних інвестицій повинен бути пов'язаний з розвитком стратегій міст, побудованих на оцінці потенційних можливостей та перешкод для зростання в майбутньому. Однак, у Львівській області на поточний момент п'ять з дев'яти міст обласного значення функціонують без стратегій розвитку: Стрий – відсутня стратегія, Новий Розділ – застаріла стратегія (2011 рік), Самбір, Моршин, Борислав після

⁷³⁷ Статистична інформація. Головне управління статистики у Львівській області : сайт. URL: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/year/2018/t279918_10.pdf

реалізації стратегій на період 2019-2020 рр. розробляють нові. Львів також перебуває на етапі затвердження нової Інтегрованої концепції розвитку: Львів 2030. Як бачимо, процес стратегічного планування у більшості міст обласного значення не здійснюється вчасно та на постійній основі, відповідно, це впливає на якість публічного інвестування. Налагодження цього процесу на постійній основі є вкрай важливим, оскільки стратегічне планування підвищує конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість міст.

Загалом у Львівській області для забезпечення реалізації цілей Стратегії розвитку області у 2020 р. було реалізовано 29 обласних програм, середній показник фінансування програм становить 76,10%, станом на 14.06.2021 р. (рис. 6.7). На період 2021-2025 рр. заплановано реалізацію 27 регіональних програм⁷³⁸. На 2021 р. у Львівську область передбачені субвенції з державного бюджету на розвиток мереж ЦНАП (231 млн грн), а також створення центрів креативної економіки (110 млн грн).

На збільшення питомої ваги публічних інвестицій у структурі капітальних інвестицій у Львівській області в останні роки доволі істотно вплинуло фінансування з Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), впровадження Програми проведення обласного конкурсу мікропроектів місцевого розвитку та інших програм державного та регіонального рівня, які передбачають додаткове залучення публічних інвестицій. Так, ДФРР був створений для прискорення соціально-економічного розвитку регіонів України, переведення державних інструментів розвитку регіонів на нову основу, відхід від старої практики фінансування виключно будівництва все нових об'єктів, передусім бюджетної сфери, які домінували в переліках фінансування за кошти субвенції на соціально-економічний розвиток регіонів, субвенцій на соціально-економічний розвиток окремих територій, державних цільових програмах⁷³⁹. За його допомогою відбувається фінансування проектів регіонального розвитку на конкурсній основі та відповідно до регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації. Однак, з часу його створення (2012 рік) лише у 2015 році розпочалося ґрунтовне фінансування регіонів, коли Мінрегіон став здійснювати нормативно-правовий супровід ДФРР, а з 2016 року є ще й головним розпорядником коштів по зазначеній бюджетній програмі.

⁷³⁸ Програми 2021-2025 рр. *Львівська обласна рада*. : сайт. URL: <https://lvivoblrada.gov.ua/programi-2021-2025-rokiv>

⁷³⁹ Про ДФРР. *Державний фонд регіонального розвитку* : сайт. URL: <https://dfrr.minregion.gov.ua/pro-konkurs>

Рис. 6.7. Стан реалізації використання коштів обласних програм 2020 р. у Львівській області*

*Джерело:⁷⁴⁰

Незважаючи на можливості ДФРР, активність міст обласного значення щодо залучення коштів цього фонду для свого розвитку доволі різнилася (рис. 6.8). Так, найбільш активними були міста Львів і Дрогобич, які сумарно за 2015-2020 рр. реалізували 57 і 36 проєктів або 24,9% і 15,7% від загальної кількості проєктів серед міст обласного значення Львівської області (рис. 6.9а). Слідом за ними ідуть міста Борислав, Червоноград і Трускавець: 28, 26 і 25 проєктів відповідно. Міста Новий розділ і Самбір реалізували за цей період по 19 проєктів, а м. Моршин – 14. Натомість катастрофічно низькою є активність м. Стрий – лише 5 проєктів за 7 років або 2,2% від загальної кількості проєктів серед міст обласного значення Львівської області.

⁷⁴⁰ Стан реалізації обласних програм 2020. *Львівська обласна державна адміністрація* : сайт. URL: https://loda.gov.ua/programy_ta_strategii

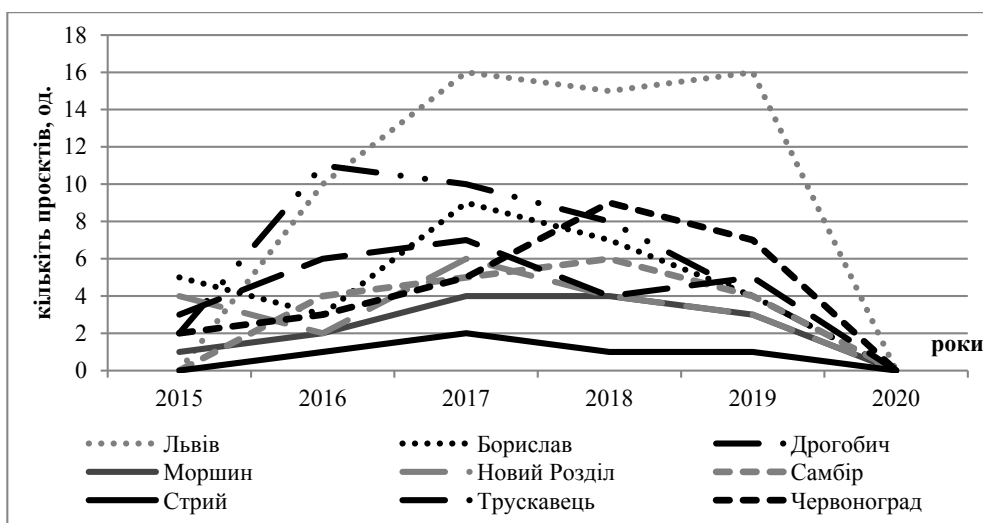

Рис. 6.8. Динаміка кількості проєктів Державного фонду регіонального розвитку в містах обласного значення Львівської області упродовж 2015-2020 рр.*

*Джерело: побудовано на основі даних Державного фонду регіонального розвитку

Сумарно за 2015-2020 рр. у міста обласного значення Львівської області залучено 3 258 053 грн. Менше половини цих коштів (45,7%) спрямовані на реалізацію проєктів у м. Львів (рис. 6.9б). Найбільш активним періодом впровадження проєктів за рахунок коштів ДФРР серед міст обласного значення регіону був 2017-2018 рр., коли сумарно було реалізовано 122 проєкти.

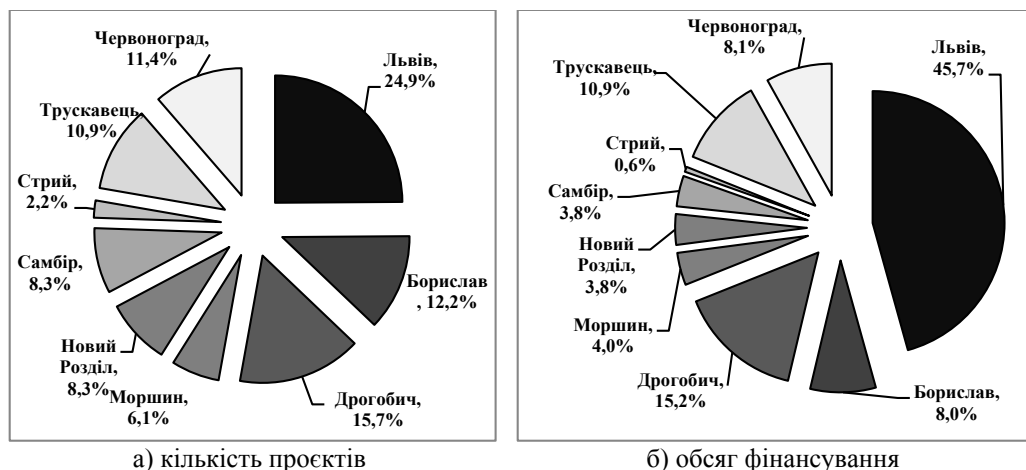

Рис. 6.9. Структура міст обласного значення Львівської області за кількістю проєктів та обсягами фінансування ДФРР сумарно за 2015-2020 рр.*

*Джерело: побудовано на основі даних Державного фонду регіонального розвитку

Як видно з даних табл. 6.21, інвестування з ДФРР у міста обласного значення Львівської області здійснювалося здебільшого у проекти соціальної сфери (охорону здоров'я, освіту, спорт та культуру) – 134 проекти або 56% від загальної кількості всіх проектів сумарно за 2015-2020 рр. Однак, треба відзначити, що це здебільшого кошти на підтримання фізичного стану існуючих об'єктів соціальної інфраструктури, їх капітальний ремонт, реконструкцію. Наприклад, лише ремонтом народних домів розвиток сфери культури в містах стимулювати важко. Натомість створення якісно нових об'єктів чи розвиток нових напрямів практично не відбувається, а є лише поодинокі приклади (у м. Трускавець було створено регіональний центр сприяння здорового способу життя, культурно-інформаційний центр «Бібліомісто» та Першу URBAN-бібліотеку). У сфері спорту також здебільшого відбувалося будівництво дитячих спортивних майданчиків та ремонт наявних об'єктів, натомість будівництво чи реконструкція великих об'єктів здійснювалася рідко, та й хід їх будівництва супроводжувався непрозорим використанням державних коштів (наприклад, реконструкція спортивного комплексу «Шахтар» в м. Червоноград, на яку з ДФРР пішло 1 787 тис. грн, а з місцевого бюджету – 3 900,8 тис. грн⁷⁴¹).

Таблиця 6.21

**Напрями публічного інвестування в містах обласного значення
Львівської області за рахунок коштів ДФРР та місцевих бюджетів
сумарно за 2015-2020 рр.***

Сфери інвестування	Кількість проектів у розрізі міст								
	Львів	Борислав	Дрогобич	Моршин	Новий Розділ	Самбір	Стрий	Трускавець	Червоноград
дорожня інфраструктура	1	9	4	1	0	1	0	0	2
водопостачання, каналізація, поводження з відходами	5	6	5	1	0	2	1	0	8
енергоефективність	4	0	4	2	1	0	0	0	1
інфраструктура міста	4	1	3	3	2	1	0	7	4
охорона здоров'я	12	2	0	1	3	3	1	7	3
освіта	22	6	4	3	9	6	3	6	2
спорт	6	4	4	1	2	1	0	2	4
культура	1	0	7	1	0	5	0	3	0
адміністративні послуги	2	0	5	1	0	0	0	0	2
інвестиції та бізнес	0	0	0	0	2	0	0	0	0

*Джерело: складено на основі даних ДФРР

⁷⁴¹ Спорткомплекс «Шахтар» та школу в Червонограді реконструюватиме 84-річна бабуся за 53 млн грн. *Наші гроші Львів* : сайт. URL: <https://lviv.nashigroshi.org/2018/08/02/sportkompleks-shahtar-ta-shkolu-v-chervonohradi-rekonstruyuvatyme-84-richna-babusya-za-53-mln-hrn/>

У «тверду» інфраструктуру було залучено 36,6% інвестицій з ДФРР. Тоді як у таку важливу складову «м'якої інфраструктури», як інноваційна інфраструктура, взагалі не здійснювалося інвестування з ДФРР. Лише чотири з дев'яти міст обласного значення регіону (Львів, Дрогобич, Червоноград і Моршин) реалізовували проекти, що спрямовані на поліпшення надання адміністративних послуг. Питома вага цих проектів від загальної кількості проектів сумарно за 2015-2020 рр. становила 4,4%, а залучено в неї 60 252,6 тис. грн. публічних інвестицій.

Ще однією важливою складовою «м'якої» інфраструктури є інституції, що сприяють розвитку економіки міст, – індустріальні парки. Серед міст обласного значення за рахунок коштів ДФРР у 2015-2016 рр. в обсязі 81916,42 тис. грн було заплановано розбудову інфраструктури Новороздільського індустріального парку (НРІП) та прилеглих територій. Однак статус даного проекту на поточний час є «відхилений регіональною комісією», адже і цей масштабний проект в регіоні був пов'язаний з корупційним скандалом. Зокрема, Центр протидії корупції домігся відкриття кримінальної справи проти чиновників Новороздільської міської ради щодо результатів тендеру на реконструкцію «Сірки»⁷⁴². До слова, загалом відхиленими регіональною комісією було 14,0% проектів від загальної кількості проектів ДФРР у м. Львів, 28,6% – у м. Борислав, 27,8% – у м. Дрогобич, 7,1% – у м. Моршин, 26,3% – у м. Новий Розділ, 21,1% – у м. Самбір, 20,0% – у м. Стрий, 24,0% – у м. Трускавець і 11,5% – у м. Червоноград.

Як показали результати дослідження, фінансування проектів з ДФРР та місцевих бюджетів, з одного боку, не здійснюється у сфери економічного зростання, а, з іншого боку, наявні проекти дуже часто реалізуються непрозоро, із високою корупційною складовою. Як наслідок, реалізація таких проектів не оправдовує закладених у них цілей і не сприяє розвитку міст у перспективі, а лише частково забезпечує їх функціонування у поточному періоді.

Рішенням міської ради Львова № 52 від 12 січня 2016 р. затверджено Програму проведення обласного конкурсу мікропроектів місцевого розвитку у Львівській області на 2016-2020 рр. Згодом її продовжили до 2025 р. Ця Програма зорієнтована на вирішення проблем соціально-економічного розвитку громад шляхом підвищення ефективності використання бюджетних та позабюджетних коштів на базовому рівні. Програма враховує принципи й стратегічні цілі Стратегії розвитку Львівської області до 2027 року. Програма є логічним продовженням політики середньострокового планування на засадах проектного менеджменту. Фінансування проектів-переможців здійснюється за рахунок коштів обласного бюджету, передбачених на відповідний рік шляхом їх скерування у вигляді цільової субвенції відповідним місцевим бюджетам⁷⁴³.

⁷⁴² Корупційний скандал навколо створення Новороздільського індустріального парку. *Варіанти*. : сайт. URL: <https://varianty.lviv.ua/28807-koruptsiinyi-skandal-navkolo-stvorennia-novorozdilskoho-industrialnoho-parku>

⁷⁴³ Конкурс проектів місцевих ініціатив. *Львівська обласна рада* : сайт. URL: <http://visualization.lvivoblrada.gov.ua/ldp-visual.html>

Як і у випадку з ДФРР, найбільш активними учасниками цієї програми серед міст обласного значення були мм. Львів, Дрогобич і Червоноград (рис. 6.10). Більше того, Дрогобич є єдиним містом, який показує стабільний щорічний приріст проєктів-переможців у конкурсі мікропроєктів місцевого розвитку у Львівській області упродовж 2016-2020 рр.. За цей період сумарно місто реалізувало 212 проєктів за програмою, тоді як Львів – 202 проєкти. Міста Стрий і Новий Розділ є доволі пасивними і подали лише 11-12 проєктів за весь час реалізації програми.

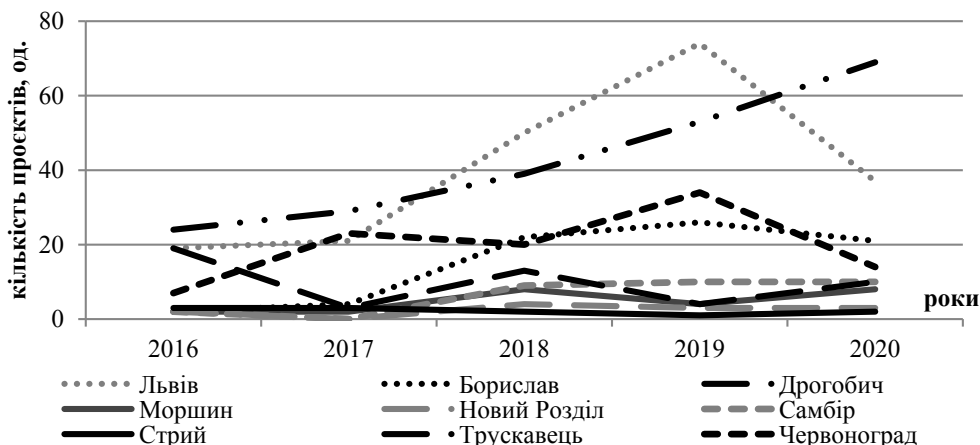

Рис. 6.10. Динаміка кількості проєктів місцевих ініціатив міст обласного значення у Львівській області упродовж 2016-2020 рр.*

*Джерело: складено на основі⁷⁴⁴

Детальний розгляд проєктів за 2020 р. показав (табл. 6.22), що серед 174 проєктів місцевих ініціатив міст обласного значення у Львівській області понад половина з них (52,3%) спрямовувалася у сферу освіти, 16,1% – в інфраструктуру міста і 10,1% – у сферу культури. Як і у випадку з проєктами ДФРР, це не є інвестиції розвитку, оскільки практично усі проєкти передбачали лише капітальний ремонт наявної інфраструктури або закупівлю спеціального обладнання, техніки тощо. Те саме стосується проєктів в інші сфери. Інноваційні проєкти були відсутніми.

Натомість інше цільове спрямування мають проєкти регіонального розвитку, які реалізуються за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від ЄС у рамках Програми підтримки секторальної політики. Проєкти в рамках цієї програми спрямовані на забезпечення економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності територій, їх туристичної привабливості, підвищення рівня зайнятості населення. У Львівській області в межах програми секторальної підтримки ЄС передбачена реалізація 14 проєктів.

⁷⁴⁴ Перелік переможців обласного конкурсу мікропроєктів місцевого розвитку у Львівській області на 2020 рік. Львівська обласна рада : сайт. URL: http://visualization.lvivoblrada.gov.ua/docs/winners_2020.pdf

Минулого року Львівська область стала лідером за кількістю поданих проєктів (9%) в Україні на секторальну підтримку ЄС і здобула значну кількість проєктів-переможців⁷⁴⁵. У 2020 р. було передбачено реалізацію 11 проєктів загальною вартістю 97,4 млн грн.

Таблиця 6.22

**Напрями публічного інвестування в містах обласного значення
Львівської області за рахунок коштів обласного бюджету сумарно за
2016-2020 рр.***

Сфери інвестування	Кількість проєктів у розрізі міст								
	Львів	Борислав	Дрогобич	Моршин	Новий Розділ	Самбір	Стрий	Трускавець	Червоноград
дорожня інфраструктура	0	1	2	0	0	0	0	0	0
безпека	1	0	0	0	0	1	0	2	0
водопостачання, каналізація, поводження з відходами	0	0	1	0	0	0	0	0	0
вуличне освітлення	0	2	1	0	0	0	0	0	3
інфраструктура міста	1	4	18	2	1	0	0	2	0
охорона здоров'я	2	2	6	0	1	2	0	0	2
освіта	31	7	29	4	1	7	1	4	7
спорт	2	3	3	0	0	0	0	1	1
культура	0	4	9	2	0	0	1	1	1
адміністративні послуги	0	0	1	0	0	0	0	0	0

*Джерело: побудовано на основі даних Львівської обласної ради

Серед проєктів на секторальну підтримку ЄС, які реалізуються у Львівській області і здатні якісно вплинути на розвиток міст обласного значення, можна виділити⁷⁴⁶:

- за програмою «Ефективне управління регіональним розвитком» проєкт «Портал місцевої статистики та відкритих даних громад Львівщини – інструмент прийняття збалансованих рішень» загальною вартістю 1,65 млн грн на два роки, з яких 1,4 млн грн – передбачено залучити з державного бюджету. Ініціатором проєкту є Львівська обласна державна адміністрація. Реалізація проєкту дозволить покращити доступ громадськості та бізнесу до публічної та статистичної інформації шляхом створення Порталу місцевої статистики та відкритих даних громад Львівщини. Регулярне наповнення Порталу відкритими даними (структуровані та машиночитані дані) передбачає розроблення електронних сервісів та додатків, що містять інформацію щодо: соціально-економічного розвитку територій, демографії, екологічного стану

⁷⁴⁵ На Львівщині триває реалізація проєктів за кошти секторальної підтримки ЄС. *Львівська обласна державна адміністрація*: сайт. URL: <https://loda.gov.ua/news?id=58594>

⁷⁴⁶ Майже десяток проєктів реалізують на Львівщині за кошти секторальної підтримки ЄС. *Жовківська районна рада*: сайт. URL: <https://zhovkivska-rayrada.gov.ua/news/1609401844/>

(якості повітря та води); фінансово-господарську інформацію (доходи та видатки бюджету); містобудівну та картографічну інформацію, інформацію про комунальне майно та умови його оренди; комунальні послуги та підприємства; освіту; охорону здоров'я; поводження з твердими побутовими відходами; криміногенну ситуацію; громадський транспорт тощо⁷⁴⁷. Фактично, цей проєкт націлений на розвиток міст, громад в рамках концепції «Smart City»;

- за програмою «Загальноукраїнська солідарність»: 1) «Трансформація вугільних регіонів України» (пілотні проєкти Донецької та Львівської областей) загальною вартістю 173,4 млн грн, з яких 27,9 млн грн – передбачено залучити з державного бюджету. Ініціатором проєкту є Міністерство розвитку громад та територій України. Ціллю проєкту є диверсифікація локальних економік та підвищення енергоефективності муніципальної інфраструктури вугільних регіонів України. У м. Червоноград внаслідок реалізації цього проєкту очікується розроблення техніко-економічного обґрунтування ревіталізації однієї з шахт з метою створення туристичного хабу⁷⁴⁸; 2) «Карпатська мережа регіонального розвитку 2.0» загальною вартістю 55,2 млн грн, з яких 34,7 млн грн – передбачено залучити з державного бюджету. Ініціатором проєкту є Міністерство розвитку громад та територій України.

- за програмою «Інноваційна економіка та інвестиції» «Розвиток біоекономіки Західного регіону України: виробництво екотари з біодеградабельних полімерів» загальною вартістю 9,8 млн грн, з яких – 7,65 млн грн передбачено залучити з державного бюджету. Ініціатором проєкту є Львівська політехніка спільно з Львівською обласною державною адміністрацією. Ціллю проєкту є підвищення конкурентоспроможності та екологічної безпеки регіону на основі запровадження технологій виробництва екотари з біодеградабельних полімерів. Зокрема, передбачено створення Центру інновацій «Екотара»⁷⁴⁹.

Окрім того, міста обласного значення Львівської області не повною мірою використовують фінансові можливості міжнародної технічної допомоги за підтримки обласної державної адміністрації. Так, серед 41 проєкту (програм) міжнародної технічної допомоги, що реалізуються у Львівській області у 2020 р. та бенефіціаром виступає Львівська ОДА, виявлено 6 проєктів зі м. Львів і один – із м. Червоноград (табл. 6.23). Натомість інші міста є доволі пасивними при тому, що на сайті Львівської ОДА розміщена детальна інформація як щодо самих донорських програм, в яких можна взяти участь, Newsletter актуальних пропозицій від міжнародних фондів та донорів, так і розміщений курс про комплексне бачення та фундаментальні знання з підготовки грантових проєктів «Менеджмент від «А» до «Я».

⁷⁴⁷ Програма підтримки секторальної політики – Підтримка регіональної політики України. Міністерство розвитку громад та територій України : сайт. URL: <https://sectoral.minregion.gov.ua/sectorals>

⁷⁴⁸ Там само.

⁷⁴⁹ Там само.

Таблиця 6.23

Проекти (програми) міжнародної технічної допомоги, що реалізуються у містах обласного значення Львівській області у 2020 році та бенефіціаром виступає Львівська ОДА*

№ п/п	Назва проєкту (програми) і термін виконання	Донор / Реципієнт	Загальна вартість (грантова частина)
1.	Централізоване теплопостачання міста Львова – Допомога в реалізації проєкту (10.10.2014 – 16.02.2017, 31.12.2019)	Європейський банк реконструкції та розвитку / Львівське міське комунальне підприємство «Львівтеплоенерго»	783 380 євро (783 380 євро)
2.	Централізоване теплопостачання міста Львова – Встановлення індивідуальних теплових пунктів (01.07.2017 – 01.07.2019, 31.12.2019)	Європейський банк реконструкції та розвитку / Львівське міське комунальне підприємство «Львівтеплоенерго»	10 000 000 євро (10 000 000 євро)
3.	Виробництво біогазу на основі очисних споруд Львівводоканалу – Підтримка впровадження проєкту та інженерний нагляд (10.07.2017 – 10.07.2020)	Фонд Е5Р (Європейський банк реконструкції та розвитку та НЕФКО) / Львівське міське комунальне підприємство «Львівводоканал»	638 550,00 євро (638 550,00 євро)
4.	ReHERIT: Спільна відповідальність за спільну спадщину (26.06.2018 – 25.06.2020)	Європейський Союз / Управління охорони історичного середовища Львівської міської ради, ГО Центр міської історії Східної та Центральної Європи, ГО «Лабораторія міського простору», Відділ культури Уманської міської ради	507 786,50 євро (457 007,85 євро)
5.	Удосконалення заходів безпеки щодо зберігання та готовності реагування на хімічні катастрофи та стихійні лиха, що одночасно вражають країни-учасниці, за допомогою серії навчань, для перевірки і зміцнення національного потенціалу, використовуючи об'єднаний механізм цивільного захисту і міжнародного співробітництва (EU-CHEM-REACT 2) (01.01.2019 – 31.12.2020)	Європейський Союз / Львівський державний університет безпеки та життєдіяльності	881 153,56 євро (748 980,53 євро)
6.	Проект поводження з ТПВ у Львові (03.09.2019 – 03.09.2022)	Європейський банк реконструкції та розвитку / Львівське комунальне підприємство «Зелене місто»	595 500,0 євро (595 500,0 євро)
7.	Поліпшення системи транскордонного захисту навколишнього середовища в мерії Ксенжполь у Польщі та в м. Червоноград в Україні – через розвиток каналізаційної інфраструктури (01.07.2018 – 03.01.2021)	ЄС, Міністерство інвестицій та економічного розвитку Республіки ПольщаРВU 2014-2020/ Червоноградська міська рада	600 216,65 євро (540 194,99 євро)

*Джерело: складено на основі⁷⁵⁰

⁷⁵⁰ Міжнародна технічна допомога. Львівська обласна державна адміністрація : сайт. URL: https://loda.gov.ua/mizhnarodna_tehnichna_dopomoga

На основі проведеного аналізу особливостей публічного інвестування міст обласного значення виявлено основні проблеми:

1. Неузгодженість публічного інвестування різними органами державної влади відповідно до стратегічних цілей розвитку міст. Через це публічні інвестиції мають більшою мірою ситуативний характер, а не є спланованим компонентом забезпечення розвитку міст.

2. Неналагоджений процес стратегічного планування. Відсутність середньо- та довгострокового планування публічного інвестування.

3. Муніципалітети залучають обмежену кількість джерел публічного інвестування і не використовують можливості інших джерел.

4. Відсутність комплексних проєктів публічного інвестування для взаємодоповнюючого розвитку «м'якої» та «жорсткої» інфраструктур. Домінування серед проєктів-переможців ДФРР, конкурсу мікропроєктів проєктів спрямованих на підтримання застарілої інфраструктури соціальної сфери. Відсутні проєкти розвитку, які створюють передумови для досягнення цілей сталого розвитку.

5. Високий рівень корупційної складової, недобросовісного використання коштів публічних інвестицій у містах.

6. Відсутній моніторинг та регулярне оцінювання результативності публічного інвестування для розвитку міст.

7. Потребують підвищення рівня компетентностей щодо питань муніципального менеджменту, проєктного менеджменту, ризик-менеджменту державні службовці та посадові особи органів місцевого самоврядування й установ, які беруть участь у здійсненні публічних інвестицій.

8. Низький рівень реального залучення зацікавлених осіб та вигодонабувачів до процесів консультацій щодо публічного інвестування та відсутній механізм зворотного зв'язку щодо прийняття інвестиційних рішень та оцінювання.

9. Недостатньо прозора та доступна інформація для громадян про публічне інвестування розвитку міста.

Таким чином, для усунення наявних проблем публічного інвестування необхідно здійснити наступний комплекс заходів на усіх рівнях державного управління:

- розробляти стратегії публічного інвестування з чітким визначенням пріоритетних напрямів фінансування;

- здійснювати узгоджене середньострокове та довгострокове планування бюджетів усіх рівнів і, відповідно, публічних інвестицій;

- забезпечити взаємодоповнюваність серед галузевих стратегій та програм розвитку різних рівнів;

- переглядати інвестиційну політику на ранній стадії, щоб переконатися в її дієвості та можливості для вчасної корекції;

- сформувати базу статистичних даних, необхідних для планування публічних інвестицій;

— уникати дублювань та забезпечити взаємодоповнення між інвестиціями з боку різних державних установ, відомств;

— мінімізувати відхилення між розрахунковим та фактичним трансфертом публічних інвестицій;

— забезпечити проведення технічного навчання державних службовців, залучених до державних інвестицій. Розробити відповідні методичні рекомендації для держслужбовців;

— проводити попередню оцінку проєктів публічного інвестування, у т.ч. незалежну зовнішню;

— здійснювати моніторинг та оцінювання ефективності (внесок інвестицій у поточну конкурентоспроможність, сталий розвиток та добробут населення) публічного інвестування на всіх рівнях та забезпечити відкритий доступ до результатів аналізу. Результати попередньої оцінки публічних інвестицій використовуються для визначення пріоритетів інвестицій;

— зозвивати механізм використання державно-приватного партнерства (ДПП). Координувати рішення щодо ДПП з бюджетним процесом. Правильно враховувати та розкривати всі витрати, гарантії та інші зобов'язання ДПП у бюджетних документах;

— використання нових, інноваційних інструментів фінансування здійснювати на основі оцінювання їхніх переваг, ризиків та потенціалу;

— використовувати спільні платформи електронного уряду, щоб зменшити прогалини спроможності в різних регіонах або населених пунктах;

— забезпечити загальний доступ до інформації про публічні інвестиції у своєчасному та зручному для користувача форматі.

Окремо для органів місцевого самоврядування рекомендуємо насамперед змінити підхід до управління розвитком міст, громад: від адміністративно-управлінської реалізації владних повноважень до муніципального менеджменту, коли місто, ОТГ виступає не адміністративно створеною територіальною одиницею, а суб'єктом економічних, соціальних та політичних відносин. Залежно від особливостей міст треба шукати індивідуальний підхід до кожного міста задля досягнення балансу розвитку різних типів інфраструктури. Відповідно до цього необхідно насамперед імплементувати (удосконалити, якщо він використовується) в діяльність органів місцевого самоврядування інструментарій муніципального менеджменту. Виходячи з цього, пропонуємо удосконалення публічного інвестування в містах, ОТГ здійснювати за такими напрямками:

Джерела інвестування

1. Диверсифікувати джерела публічних інвестицій у міста, зокрема через активізацію проєктної діяльності в Україні та закордоном, механізм ДПП і мобілізацію приватного сектору тощо.

2. Налагодити механізми співробітництва між муніципалітетами та регіональними, центральними органами влади, агенціями регіонального

розвитку для пошуку та отримання зовнішнього фінансування стратегічно важливих проєктів розвитку міста.

3. Залучати кошти інших громад для реалізації спільних проєктів.

4. Скоординувати інструменти, напрями, підходи від попередньої практики подання проєктів до ДФРР, видатків місцевих бюджетів.

Напрями інвестування

1. Змінити цільове спрямування публічного інвестування задля забезпечення взаєморозвитку «твердої» і «м'якої» інфраструктури. Зокрема, стимулювати розвиток секторів з ефектом економічної віддачі (технології, інтенсивна обробна промисловість і послуги). Важливо розвивати бюджетоутворюючі економічні суб'єкти, а не лише соціальні об'єкти.

2. Уникати повторного інвестування в проєкти, які не дали поштовху для розвитку економіки і були неефективними. Натомість для об'єктів, які потребують коштів на капітальний ремонт та підтримання старої інфраструктури розробити плани диверсифікації їх фінансування за рахунок залучення зовнішніх джерел, мобілізації приватного сектора тощо.

Кадровий менеджмент

1. Підвищувати рівень стратегічних та проєктних компетентностей державних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування й установ, які беруть участь у здійсненні публічних інвестицій.

2. Залучати професійних муніципальних менеджерів у процес забезпечення економічного й соціального розвитку міста.

3. Запроваджувати інноваційні технології муніципального менеджменту.

4. Підвищувати якість надання управлінських послуг.

5. Організувати проведення навчань персоналу з питань муніципального менеджменту, публічного інвестування, проєктного менеджменту, аналізу та управління ризиками (міськрадам, радам ОТГ розробити та схвалити відповідні процедури управління ризиками згідно з вимогами п. 6.1 стандарту ISO 9001-2015).

Інформаційні технології

1. Оприлюднювати на офіційних сайтах міст інформацію про проєкти, які були профінансовані за рахунок публічних інвестицій, їх ефективність, а також план публічного інвестування на найближчі роки.

2. Забезпечити максимальну прозорість руху фінансових потоків між суб'єктами муніципальних відносин.

3. Вдосконалювати інструменти електронного врядування для спрощення та гармонізації практики закупівель.

4. Здійснювати он-лайн опитування для визначення проблем і потреб різних груп громадян для їх подальшого задоволення за допомогою публічного інвестування.

5. Забезпечити всебічне висвітлення з онлайн трансляцією, збереженням запису розгляду проєктів публічного інвестування та прийняття рішення щодо їх відбору на засіданнях відповідних комісій.

Кооперація

1. Об'єднувати досвід та знання різних юрисдикцій щодо публічного інвестування (наприклад, ДПП, закупівлі, регіональні агентства з розвитку).

2. Забезпечити участь усіх зацікавлених сторін протягом усього інвестиційного циклу і їх зворотний зв'язок інтегрується в інвестиційні рішення та оцінку.

3. Вжити заходів для забезпечення реального, а не, як часто буває, номінального, залучення громадськості до питань публічного інвестування. Проводити широкі консультації з громадськістю, фахівцями щодо пріоритетності фінансування проєктів, що передбачені відповідними стратегічними планувальними документами.

4. Проводити фокус-групи в органах місцевого самоврядування з представниками вигодонабувачів при плануванні публічних інвестицій.

5. Забезпечити узгодженість інтересів усіх зацікавлених сторін (органів місцевого самоврядування, кредитних установ, підприємницьких структур та громадських організацій) в процесі вибору та реалізації проєктів, фінансованих за рахунок публічних інвестицій, на основі взаємовигідного співробітництва, економічної доцільності та соціальної ефективності.

6.5. Удосконалення регулювання розвитку економічних систем великих міст Західного регіону в контексті концепції циркулярної економіки

В сучасних містах, які є віддзеркаленням рівня розвитку економіки більшості країн, не лише проживає більша частина населення планети (майже 55%), виробляється більш ніж 85% ВВП, споживається близько 75% видобутих природних ресурсів і 70% усієї виробленої енергії, але й продукується близько 50% глобальних відходів та 70-80% викидів парникових газів⁷⁵¹. Швидке зростання світового населення разом із зростаючим рівнем споживання призводить до суттєвого прискорення процесу видобутку та використання обмежених природних ресурсів, що в найближчій перспективі може призвести до їх повного вичерпання та загострення екологічних проблем. Поглиблення існуючих суспільних проблем внаслідок несталого сучасного характеру соціально-економічного розвитку більшості міст, який супроводжується численними зовнішніми ефектами (викидами в атмосферу, забрудненням води та ґрунтів, шумом і заторами), спонукає їх до переходу від лінійної економічної моделі до моделі, яка ґрунтується на принципах циркулярної економіки. Завдяки реалізації переосмислених підходів до використання

⁷⁵¹ The Circularity Gap Report 2020. Circular economy. Available at:// <https://drive.google.com/file/d/1MP7EhRU-N8n1S3pzqlshNWxqFR2hznd/edit>

обмежених ресурсів і нових способів створення цінності, циркулярна економіка дозволяє максимізувати використання і корисність природних ресурсів і готових продуктів, а також мінімізувати їх споживання та витрат у всіх формах. Висока концентрація людського потенціалу та фінансово-економічного капіталу, управлінських важелів і необхідної інфраструктури на відносно невеликій площі, створює найбільш сприятливі умови та можливості для міст у процесі глобального переходу до циркулярної економіки.

В Україні відповідно до проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. №70/1 17-ти глобальних цілей сталого розвитку було прийнято низку нормативно-правових актів (Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», Указ Президента України № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», ЗУ «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» № 2469-VIII від 21.06.2018 р.), спрямованих на розвиток даного напрямку діяльності, проте, на сьогодні, це не дозволило сформувати та затвердити цілісної державної концепції щодо механізмів державного регулювання, спрямованого на створення та забезпечення моделі сталого розвитку країни. В 2018 р. до Верховної Ради України було подано проєкт ЗУ «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року» №9017 від 07.08.2018 р., в якому запропоновано цілісну систему стратегічних і операційних цілей переходу до сталого розвитку країни до 2030 року. Основним інструментом впровадження запропонованої Стратегії повинен стати Національний план дій переходу України до сталого розвитку, який планують ухвалити після законодавчого затвердження даної стратегії. До складу Національних цілей сталого розвитку, які репрезентують основні пріоритетні напрямки реалізації Стратегії сталого розвитку України, включено операційну ціль 5.1. «Забезпечення переходу до моделей збалансованого споживання та виробництва», в якій враховано окремі аспекти формування циркулярної економіки та визначено цільові індикатори, які заплановано досягнути до 2030 р. Проте, без остаточного затвердження Верховною Радою України даного закону, складно очікувати на позитивні зрушення у формуванні ефективної моделі державного регулювання сталого розвитку та формування циркулярної економіки в Україні.

У 2016 р. 170 країн відповідно до Цілей сталого розвитку ООН затвердили нову програму розвитку міст, яка встановила глобальні стандарти для сталого розвитку міста та сприяла перегляду сучасних підходів до планування та управління із врахуванням у т.ч. основних принципів циркулярної економіки⁷⁵². Використання комплексного підходу циркулярної економіки в межах сталого розвитку міст дозволяє підвищувати їх роль у реалізації основних соціально-економічних і екологічних завдань. Реалізація в межах сталого розвитку міст стратегій циркулярної економіки, може принести їм значні соціальні, економічні та екологічні вигоди. Стійке управління

⁷⁵² Нова програма розвитку міст. ООН. 2016. URL: <http://uploads.habitat3.org/hb3/NUA-Ukrainian.pdf>

відходами та впровадження нових циркулярно орієнтованих моделей споживання, модульне будівництво та спільне використання автомобілів, розширення сфери використання вторинної сировини в промисловому виробництві за рахунок нових технологій, створюють для міст додаткові можливості для зниження обсягів шкідливих викидів і об'ємів забруднень у навколишньому природному середовищі, створення нових робочих місць у циркулярних секторах економіки, а також покращення якості та рівня життя їх жителів.

Соціально-економічні системи великих міст України в умовах сьогодення знаходяться на початкових етапах переорієнтації від традиційної лінійної моделі економічної системи до системи, яка функціонує на основі концепції циркулярної економіки. Активність органів влади, суспільства та громадських організацій в Україні, а також представників бізнесу в процесі формування основних компонентів циркулярної економіки є недостатньою, що підтверджується низьким рівнем утилізації продукції та відходів, низькими об'ємами їх повторного використання та невисокими вимогами національного екологічного законодавства до формування виробництв із замкнутим циклом.

З метою оцінки сучасного рівня розвитку циркулярної економіки у великих містах Західного регіону України, нами використано індекс розвитку циркулярної економіки (CEDI)⁷⁵³, який розроблений у відповідності з теоретичною моделлю циркулярної економіки фонду Еллен Макартур і модифікований нами з врахуванням сучасних пріоритетів її формування на регіональному та місцевому рівні в країнах ЄС. Модифікований індекс розвитку циркулярної економіки для країн та регіонів (ІРЦЕ_м) відображає основні елементи, які забезпечують замикання ланцюгів поставок в теоретичній моделі циркулярної економіки, зокрема: технічне обслуговування, повторне використання, переробку та відновлення продукції та відходів для сфери промисловості, а також компостування, анаеробне зброджування, отримання біогазу та біохімічної сировини для аграрної сфери. Кожному із зазначених методів управління відходами при формуванні індексу присвоюється ваговий коефіцієнт, що залежить від ступеня його пріоритетності в певній моделі циркулярної економіки, а також виходячи з його економічних і екологічних переваг. Значення індексу ІРЦЕ_м знаходяться у діапазоні від 0 до 100%, і чим ближче воно наближається до 100%, тим вищим є рівень розвитку циркулярної економіки в певному регіоні чи країні.

Розрахунок модифікованого індексу розвитку циркулярної економіки для країн та регіонів проведено за наступною формулою:

$$\text{ІРЦЕ}_m = \frac{(\Pi_{\text{ТО}} \times k_1 + \Pi_{\text{ПВ}} \times k_2 + \Pi_{\text{В}} \times k_3 + \Pi_{\text{П}} \times k_4 + \Pi_{\text{С}} \times k_5) \times 100\%}{B} \quad (6.1)$$

⁷⁵³ Пахомова Н. В., Рихтер К. К., Ветрова М. А. Переход к циркулярной экономике и замкнутым цепям поставок как фактор устойчивого развития. Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 5: Экономика. 2017. Т. 33. № 2. С. 244–268.

де $P_{то}$ – обсяг продукції, яка пройшла технічне обслуговування (тонн або грошових одиниць); $P_{пв}$ – обсяг повторно використовуваної продукції (тонн або гр. одиниць); $P_{в}$ – обсяг відновленої продукції (тонн або гр. одиниць); $P_{п}$ – обсяг переробленої продукції і відходів (тонн або гр. одиниць); $P_{с}$ – обсяг відходів, спалених із метою регенерації енергії (тонн або гр. одиниць); B – загальний обсяг відходів і продукції, що вийшла з експлуатації (тонн або гр. одиниць).

За результатами оцінки сучасного рівня розвитку циркулярної економіки великих міст Західного регіону України, окремих європейських країнах, а також України та ЄС-28 в цілому (рис. 6.11), можна стверджувати, що соціально-економічні системи великих міст Західного регіону України в аналізованому періоді перебувають на початковому етапі переходу до моделі, побудованої на принципах циркулярної економіки. Домінування лінійної моделі економічної системи з високим рівнем матеріаломісткості та сировинною спеціалізацією, що генерує значні об'єми відходів, а також застарілих підходів до управління ними (високий рівень видалення відходів у спеціально відведені місця та об'єкти, з їх подальшим захороненням, а також незначний загальний рівень спалення та утилізації відходів), підтверджується низькими середніми значеннями індексу розвитку циркулярної економіки у великих містах Західного регіону України.

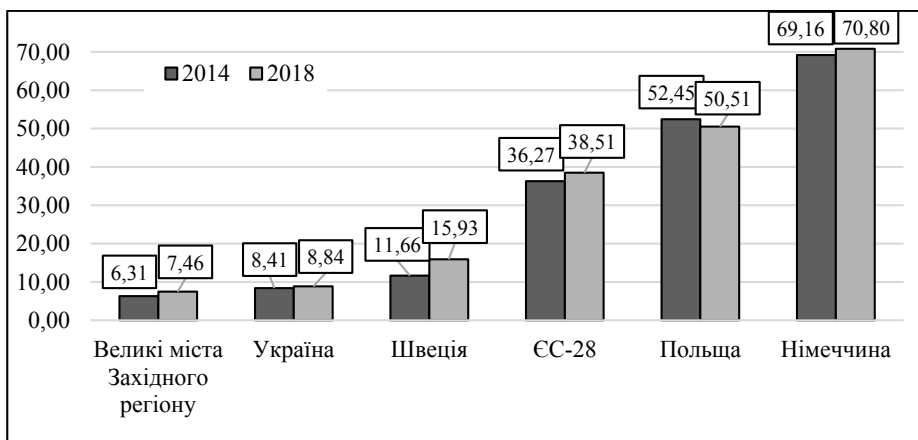

Рис.6.11. Динаміка модифікованого індексу розвитку циркулярної економіки для окремих країн та регіонів (ІРЦЕ_м) у 2014-2018 рр., %

*Джерело: побудовано автором на основі даних⁷⁵⁴

Не зважаючи на позитивну динаміку середнього значення даного індексу для великих міст Західного регіону України у 2018 р. у порівнянні з 2014 р., його рівень значно поступався, як середньому значенню для України (майже на 15%) та ЄС-28 (у 5,2 рази), так і окремих європейських країн – Німеччини (в 9,5 разів), Швеції (в 2,1 рази) та Польщі (в 6,8 разів), що свідчить про невисокий сучасний рівень ефективності впровадження концепції

⁷⁵⁴ Довкілля України 2019. Статистичний збірник. Державна служба статистики України, Київ, 2020: сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/Dovk_19.xlsx; Waste statistics. Eurostat. Data extracted in June 2020: website. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Waste_statistics.

циркулярної економіки в їх соціально-економічних системах. Активний розвиток циркулярної економіки в сусідніх для України країнах ЄС уже в найближчій перспективі може негативно вплинути на її експортні доходи, оскільки нашій країні, як експортеру в основному сировинних ресурсів, доведеться мати справу зі значним скороченням об'ємів їх споживання у країнах із розвинутою моделлю циркулярної економіки. Ця обставина стимулює українських підприємців до впровадження циркулярних бізнес-моделей з метою збереження та покращення своїх конкурентних позицій на міжнародних ринках і диверсифікації бізнесу. Недостатній рівень розвитку циркулярної економіки в великих містах Західного регіону України, як і в Україні загалом, обумовлений наявністю ряду перешкод, серед яких варто виділити нормативно-правові, соціально-економічні та технологічні.

Нормативно-правові перешкоди здебільшого сконцентровані в сфері управління відходами та продукцією, що вийшла з експлуатації. В Україні лише починаючи з 2017 р. було зроблено перші важливі кроки до формування сучасної системи управління відходами – прийнято Національну стратегію управління відходами до 2030 р.⁷⁵⁵ та Національний план управління відходами до 2030 р.⁷⁵⁶ Проте, тільки починаючи з 2024 р. на третьому етапі її реалізації передбачено заходи щодо модернізації матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання у сфері перероблення і утилізації відходів, а також багаторазового використання природних ресурсів із можливим терміном реалізації до 2030 р. У 2020 р. Верховною Радою України було прийнято в першому читанні проєкт Закону України «Про управління відходами»⁷⁵⁷, який визначає правові організаційні та економічні засади діяльності щодо запобігання утворенню, зменшення обсягів утворення відходів, сприяння підготовці їх до повторного використання, рециклінгу та відновленню з метою запобігання негативного впливу на здоров'я людей та природне навколишнє середовище. Згадані нормативно-правові акти, хоча й створені з врахуванням позитивного досвіду розвинутих країн у сфері управління відходами та комплексно охоплюють більшість актуальних проблем даної сфери в Україні, проте їх практична реалізація, надто розтягнута в часі, що не дозволяє розраховувати на швидкі та якісні зміни в даному напрямку.

Низький рівень інвестиційної привабливості виробництв, організованих із застосуванням принципів циркулярної економіки, є чи не основною економічною перешкодою для активного переходу до циркулярної

⁷⁵⁵ Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року. Розпорядження Кабінету міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р, Київ: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-p#n8>

⁷⁵⁶ Про затвердження Національного плану управління відходами до 2030 року. Розпорядження Кабінету міністрів України від 20 лютого 2019 р. № 117-р, Київ: сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-planu-upravlinnya-vidhodami-do-2030-roku>

⁷⁵⁷ Проєкт Закону України «Про управління відходами» від 03.06.2020, №2207-1-д, Верховна Рада України: сайт. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=69033&pf35401=528766>

економіки в великих містах Західного регіону та в Україні загалом, оскільки значно обмежує залучення прямих іноземних інвестицій та трансфер технологій і досвіду зарубіжних компаній, які активно застосовують циркулярні бізнес-моделі та могли б посприяти інтенсифікації процесу реорганізації існуючих лінійних економічних процесів у їх соціально-економічних системах. Перехід до циркулярної економіки в більшості випадків призводить до значних витрат та тривалого періоду окупності, що в короткостроковому періоді може призвести до зростання цін на продукцію. Економічні перешкоди підсилюються перешкодами соціально-психологічними, які характеризуються перш за все відсутністю достатнього рівня системного мислення у керівників багатьох українських компаній, що не дозволяє комплексно оцінити майбутні вигоди від впровадження циркулярних бізнес-моделей, а призводить до концентрації зусиль лише на оптимізації традиційних лінійних моделей. На наш погляд, наявність численних перешкод і необхідності здебільшого самостійно здійснювати інвестиції при впровадженні циркулярних бізнес-моделей суттєво ускладнює процес переходу та розвитку циркулярної економіки, що є основною причиною низького рівня її розвитку в Україні.

До складу технологічних перешкод, які виникають при переході до циркулярної економіки в Україні варто віднести, як відсутність сучасних технологій та налагоджених виробничих процесів, необхідних для формування замкнутих ланцюгів постачання, так і інноваційних технологій та передового досвіду в сфері механічної та біологічної переробки відходів та матеріалів, які б відповідали їм. Крім того, в регіонах України досі не сформована повноцінна інфраструктура збору та сортування утворених відходів для здійснення вибору придатних для перероблення продуктів, матеріалів і відходів, необхідна для замикання ланцюгів постачання.

Концентровані зусилля органів влади та бізнесу на ослаблення і подолання розглянутих вище перешкод можуть відіграти позитивну роль у формуванні циркулярної економіки в регіонах України, а інтенсифікація трансферу технологій і передового досвіду, нових методів проєктування продуктів та матеріалів, може суттєво активізувати її розвиток. Посилення ефективності та розвиток профільного нормативно-правового забезпечення, з одного боку, та державна підтримка компаній і науково-дослідних проєктів, пов'язаних із циркулярною економікою, з іншого боку, мають стати потужними стимулами для трансформації лінійних моделей регіональних та муніципальних соціально-економічних систем у циркулярні.

На нашу думку, трансформація лінійної моделі економіки України та її великих міст у напрямку циркулярної економіки повинна відбуватися поетапно з розробленням системи коротко-, середньо- та довгострокових заходів у межах спеціалізованої державної стратегії розвитку циркулярної економіки, оскільки в умовах сьогодення в країні не сформовані відповідні

інституційні, інфраструктурні, технологічні та соціально-культурні умови для швидкого та якісного переходу до циркулярної економіки.

Нами запропоновано дорожню карту формування циркулярної економіки в Україні, яка поєднує у собі цільові орієнтири та поетапний план розвитку процесу її формування, які в перспективі можуть стати основою для формування державної стратегії розвитку циркулярної економіки. Покрокова реалізація стратегії формування циркулярної економіки передбачає втілення системи коротко-, середньо- та довгострокових заходів, які спрямовані на: формування відповідного інституційного забезпечення; інноваційної, кадрової та технічної інфраструктури; подолання наявних соціальних, економічних, технологічних і правових перешкод; підвищення рівня екологічно орієнтованої свідомості громадян; стимулювання розробки науково-дослідних робіт у сфері утилізації відходів, ремануфактурингу та безвідходних моделей споживання, з подальшим впровадженням та поширенням їх результатів у суспільну життєдіяльність.

I етап. Підготовчий етап (1-3 роки)

Інституційні заходи: розробка довгострокової стратегії формування циркулярної економіки; удосконалення нормативно-правової бази з питань роздільного збору, перероблення та утилізації всіх видів відходів; підвищення рівня існуючих нормативів використання відходів до 30-40% за всіма групами; впровадження пільгового оподаткування для компаній, які використовують перероблену сировину та матеріали в процесі виготовлення нової продукції, із диференційованими ставками в залежності від пріоритетності методу їх отримання.

Економічні заходи: державне стимулювання процесу залучення прямих іноземних інвестицій та сучасних технологій у ремануфактуринг і повторне використання продукції та відходів; просування та залучення українських компаній у глобальні мережі циркулярного та екологічно відповідального бізнесу; впровадження схем розширеної відповідальності виробників для окремих компонентів побутових відходів; формування та практичне застосування національних індикаторів ефективності використання природних ресурсів і енергії.

Технологічні заходи: створення національної платформи для співпраці держави, бізнесових та наукових спільнот у процесі розробки моделей скорочення та оптимізації відходів, екологічного дизайну продукції з метою розширення її життєвого циклу та повторного використання; розробка та реалізація циркулярних ланцюгів постачання, створення мережі еко-виробників та постачальників.

Соціально-культурні заходи: розроблення плану заходів щодо проведення національної просвітницької кампанії з питань формування та розвитку циркулярної економіки в Україні; розроблення типового проєкту навчального плану з концепції циркулярної економіки для шкіл і вищих навчальних закладів, орієнтованого на якісне розширення знань громадян

різного віку про переваги впровадження елементів циркулярної економіки в сучасну соціально-економічну систему країни.

II етап. Перехідний етап (3-5 років).

Інституційні заходи: створення державного реєстру відходів і вторинних ресурсів, утворених та накопичених в Україні, на основі їх класифікації за якісними та кількісними показниками; підвищення рівня існуючих нормативів використання відходів до 50-60% за всіма групами; розроблення довгострокового плану підвищення відповідальності за порушення екологічного законодавства та зростання ставок екологічного податку для різних груп платників; розширення пільгового оподаткування компаній, які реалізують циркулярні бізнес-моделі; зниження ставки податку на додану вартість для продуктів і послуг, виготовлених та наданих із застосуванням циркулярних практик.

Економічні заходи: фінансове забезпечення та стимулювання циркулярних бізнес-проектів за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, міжнародних організацій та недержавних фондів; налагодження системи державних закупок циркулярних товарів і послуг; створення державної системи моніторингу ефективності розвитку циркулярної економіки в Україні на основі оцінки індикаторів ефективності використання природних ресурсів і енергії; зміна правил бухгалтерського обліку відносно циркулярних товарів і послуг; удосконалення процедури формування тарифу на послуги з поводження із побутовими відходами.

Технологічні заходи: модернізація існуючої та створення нової інфраструктури збору, сортування та перероблення відходів; розширене впровадження циркулярних ланцюгів постачання у практичну діяльність компаній; впровадження екологічного дизайну продукції, спеціальної стандартизації та маркування для продукції для її повторного використання.

Соціально-культурні заходи: здійснення заходів із проведення національної просвітницької кампанії з питань формування та розвитку циркулярної економіки в Україні; розроблення методичних рекомендацій з питань формування та розвитку циркулярної економіки для центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, громадськості тощо; розроблення освітніх стандартів та освітньо-професійних програм відповідно до міжнародних вимог до підготовки фахівців із циркулярної економіки; створення мережі закладів, що здійснюють підготовку спеціалістів із циркулярної економіки, у тому числі на регіональному рівні.

III етап. Етап розвитку (понад 5 років).

Інституційні заходи: підвищення рівня існуючих нормативів використання відходів до 75-100% за всіма групами; поетапне підвищення відповідальності за порушення екологічного законодавства; зростання ставок екологічного податку для різних груп платників; налагодження національної системи звітності та збору даних з питань циркулярної економіки.

Економічні заходи: розвиток системи державних закупок циркулярних товарів і послуг; вдосконалення державної системи моніторингу ефективності розвитку циркулярної економіки в Україні; розвиток співпраці та обміну передовим досвідом у сфері використання циркулярних бізнес-моделей та інноваційних технологій із закордонними компаніями; запровадження механізму державного грантового фінансового забезпечення комплексних наукових досліджень з актуальної проблематики формування та впровадження циркулярної економіки в Україні; підвищення цін на природні ресурси з метою зниження рівня їх використання.

Технологічні заходи: розроблення та впровадження інноваційних технологій перероблення і відновлення продукції та відходів; розроблення та впровадження повністю біологічно розкладних матеріалів, що не шкодять навколишньому середовищу; розширення сфер застосування екологічного дизайну.

Соціально-культурні заходи: розроблення механізмів залучення споживачів до створення і модернізації циркулярних продуктів; цілеспрямована професійна підготовка фахівців із циркулярної економіки для значної переорієнтації свідомості громадян на основі принципів концепції циркулярної економіки, а також формування та розвитку сприятливих до навколишнього середовища моделей споживання і виробництва; стимулювання переходу висококваліфікованих спеціалістів із традиційних виробництв у нові сфери з замкнутим циклом.

Для чіткого уявлення покрокового сценарію трансформації лінійної економічної системи України в циркулярну запропонована Дорожня карта формування циркулярної економіки (рис. 6.12).

Запропонована нами дорожня карта формування циркулярної економіки в Україні пов'язує між собою стратегію, цільові орієнтири та план розвитку процесу, окреслюючи основні його етапи в визначеному часовому діапазоні. В межах Дорожньої карта передбачено реалізацію ряду спеціалізованих інструментів у таких взаємопов'язаних сферах як: інституційні та нормативно-правові перетворення, розвиток нових циркулярних технологій та інноваційних рішень, соціально-культурні перетворення, а також розроблення та розвиток фінансово-економічних механізмів підтримки компаній, працівників і споживачів у процесі формування циркулярної економіки. Цільові орієнтири даної Дорожньої карти направлені на формування нових сфер економічної діяльності та конкурентоспроможних інноваційних підприємств, зростання кількості робочих місць і покращення умов праці, створення сучасної інноваційної та інформаційної інфраструктури, а також вдосконалення системи управління соціально-економічним розвитком, як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях, з чіткою орієнтацією на досягнення цілей стійкого розвитку, в т.ч. всебічного впровадження компонентів концепції циркулярної економіки.

Рис. 6.12. Дорожня карта формування циркулярної економіки в Україні*

*Джерело: розроблено автором на основі⁷⁵⁸

⁷⁵⁸ Нова політика ЄС з «циркулярної» економіки: можливості для України. DiXi Group. 2020: сайт. URL: https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2020/09/dixi_pb_circular-economy_ukr_full_3.pdf

Реалізація запропонованої нами дорожньої карти формування циркулярної економіки в Україні та у її великих містах, можлива виключно в процесі тісної співпраці держави з представниками бізнес- та наукової спільноти, неурядових і громадських організацій, а також громадян. Оскільки розроблення циркулярних продуктів і циркулярних ланцюгів постачання, практичне поєднання їх основних елементів і реалізація, впровадження циркулярних бізнес-моделей і адаптованих моделей споживання є довготривалими процесами, що тісно пов'язані між собою на кожному з наведених етапів формування та розвитку циркулярної економіки, їх ефективно та якісно втілення потребує залучення і взаємодії всіх зацікавлених сторін. Проте, без чіткого національного плану дій з розвитку циркулярної економіки та формалізації взаємодії всіх зацікавлених сторін у межах спеціалізованих нормативно-правових актів, належного рівня екологічної свідомості громадян та їх поінформованості про переваги циркулярної економіки, відповідного рівня фінансово-економічних стимулів і екологічних обмежень, а також спеціалізованих технологій та інноваційних рішень, важко розраховувати на швидкий та ефективний перехід від лінійної до соціально-економічної системи побудованої на принципах циркулярної економіки, як в Україні, так і в її великих містах.

ПІСЛЯМОВА

В ході проведеного дослідження авторським колективом було досягнуто нових теоретичних та прикладних наукових результатів, зроблено відповідні висновки та пропозиції на різних рівнях управління, а саме:

- обґрунтовано методологічні засади дослідження трансформації структури економіки міст на основі ідентифікації її видів (діяльнісно-видова, просторова, секторальна, функціональна, технологічна, управлінська, відтворювальна, зовнішньоекономічна), визначення методичних підходів (системний, еволюційний, діалектичний, діяльнісний, міждисциплінарний) та інструментарію оцінювання; систематизації основних викликів, трендів та бар'єрів трансформації структури економіки міст України в сучасних умовах;

- розроблено та апробовано методичний підхід до оцінювання інтенсивності структурних зрушень за видами економічної діяльності міст обласного значення регіону, на основі якого була виведена типологізація міст, які зберегли профільність економічної структури (типові монопрофільні промислові центри) та міст, які рухаються у напрямі диверсифікації структури економіки (промислові центри, які диверсифікували свою діяльність через сервісизацію; міста-центри послуг, які наростили промисловий потенціал; міста з поліпрофільною структурою, які наростили економічний потенціал лише в певному секторі економічної діяльності; міста, які змінили структуру економіки і рухались в напрямі розвитку суміжних галузей);

- розроблено і апробовано методичний інструментарій до дослідження ефективності структурних трансформацій на субрегіональному рівні, а саме за просторовими пропорціями концентрації економічної діяльності в містах обласного значення та адміністративних районах їх локалізації на прикладі Західного регіону України, який базується на оцінюванні просторово-динамічних змін структури економіки міст і районів (за основними індикаторами розвитку виробництва та реалізації товарів, робіт і послуг, інвестування та зайнятості) та виступає основою для удосконалення регулювання регіонального та міського розвитку;

- визначено основні проблеми, з якими стикаються великі міста в умовах структурних трансформацій, спричинених глобалізацією. Доведено, що найбільшими загрозами для економіки великих міст Західного регіону України на сучасному етапі є: низька якість соціального капіталу, зростання ризиків виникнення техногенних катастроф, погіршення якості довкілля та екологічної ситуації загалом, а також зростання рівня навантаження на інженерну і соціальну інфраструктуру міст;

- запропоновано інструментарій актуалізації просторових та соціально-економічних пріоритетів розвитку територіальних громад, структурної трансформації їх економіки на основі багаторівневого просторового планування, статистичної геоінформаційної ідентифікації економічної діяльності суб'єктів просторового розвитку, міжгалузевої

інтеграції геопросторових даних та сучасних документів державного планування. Для повноцінного впровадження такої системи є необхідним здійснення комплексу заходів щодо: інтегрованого впровадження Кодифікатора адміністративно-територіальних одиниць та територій територіальних громад для забезпечення достовірності, зіставленості, цілісності та автоматизованої обробки інформації у різних розрізах всіх видів економічної діяльності; повноцінної уніфікації електронних сервісів, програмного забезпечення та нормативно-правового регулювання; системної модернізації статистичної методології, ЄДРПОУ та реєстрів респондентів статистичних спостережень на засадах об'єктної адресної ідентифікації та класифікації їх видів економічної діяльності.

- удосконалено науково-методичний підхід до дослідження структурно-інституційної трансформації підприємницького сектору у містах Західного регіону України, апробація якого дозволила оцінити вектор інституційних та просторових трансформацій середовища розвитку малого і середнього підприємництва; виявити чинники, передумови, слабкі та сильні сторони, а також пріоритетні напрями структурно-інституційної зміни бізнес-середовища; оцінити ефективність державної і локальної політики щодо створення сприятливих умов функціонування підприємницького сектору;

- запропоновано концептуальний підхід до оцінювання впливу трансформації структури економіки міст на соціально-економічний розвиток регіону, апробація якого дозволила виявити закономірності щодо високої залежності розвитку економіки регіону від структурних змін в економіці міст, поглиблення просторової асиметричності регіонального розвитку внаслідок перерозподілу ресурсів на користь міст, відцентрово-зонального характеру розвитку сектору послуг та будівництва, збереження монопрофільності розвитку міст обласного значення з переважанням промислового виробництва та відповідною низькою сервісизацією їх економіки, посиленням «кадрового голоду» на периферії через вищу концентрацію у містах ресурсів для розвитку (капіталу, інформації, інфраструктури);

- визначено основні перешкоди ефективної структурної трансформації економіки міст обласного значення Західного регіону України, серед яких: сталість та консервативність економічної структури за видами економічної діяльності; залежність ділової активності та векторів структурних трансформацій від зовнішньої кон'юнктури та потреб/пріоритетів інвесторів; відсутність диверсифікації та модернізації економічного розвитку у містах центрах енергетичної та добувної промисловості, що становить загрозу економічній та екологічній безпеці суспільних систем цих міст та регіонів їх розташування; низький рівень підприємницької активності населення та інституційної підтримки підприємницького сектору загалом. В системі управління середніх міст обласного значення відзначається слабка реалізація концепції розумного міста (із врахуванням технологічних, управлінських та суспільних рівнів інноваційних змін) та інтегрованого розвитку (розумне, стає та інклюзивне зростання);

– удосконалено та апробовано інструментарій оцінювання структурних змін зовнішньоекономічної діяльності міст обласного значення Західного регіону України на основі оцінки їх внеску у розвиток експортної діяльності своїх регіонів, дослідження швидкості та інтенсивності трансформації структури експорту товарів та послуг, його диверсифікації, експортоорієнтованості та імпортозалежності економіки міст та регіонів загалом. Це дозволило виявити основні тенденції, закономірності та проблеми розвитку експортної діяльності в містах обласного значення Західного регіону України;

– набули подальшого розвитку організаційно-економічні та інституційні інструменти регулювання регіонального та міського розвитку в частині актуалізації чинників підвищення економічної активності та структуризації інвестиційної діяльності міст Західного регіону України, зокрема: ідентифіковано проблемне поле трансформації земельних ресурсів за основними видами цільового призначення, їх нормативної грошової оцінки в містах обласного значення регіону впродовж 2010-2016 років; розроблено методичний підхід щодо впровадження механізму диверсифікації функціонально-просторового використання земельно-ресурсного потенціалу території, як інструменту актуалізації екологобезпечного розвитку місцевої економіки та управління територією;

– удосконалено методичний підхід до визначення впливу структурних змін в економіці на показники якості життя населення в містах обласного значення Західного регіону України в частині формування системи індикаторів, які безпосередньо та опосередковано характеризують зміни в структурі інвестицій та підприємництва;

– запропоновано новий науковий підхід до формування структурної економічної політики великих міст на сучасному етапі адміністративно-територіальної реформи, який ґрунтується на поєднанні фінансово-інвестиційних, інституційних та соціальних інструментів забезпечення збалансованого економічного та просторового розвитку всіх територіальних громад, що увійшли до складу новостворених ОТГ, сформованих навколо великих міст. Доведено, що системоутворюючим елементом такого розвитку має стати територіальна згуртованість відповідних ОТГ, а механізмами її досягнення: партисипативне управління, самоврядно-приватне партнерство та взаємовигідне міжмуніципальне співробітництво;

– запропоновано концептуальний підхід диверсифікованого розвитку міст Західного регіону України на основі врахування наступних стратегічних пріоритетів реалізації локальної структурної економічної політики: розвиток секторів, які володіють зростаючою економічною та соціальною віддачею, стратегічною конкурентоспроможністю; підтримка інноваційного вектору розвитку економіки (ВЕД) міста; діджиталізація ВЕД; розвиток інфраструктури; розвиток зеленої та циркулярної економіки; формування сприятливого бізнес середовища. Ключовими принципами політики структурної модернізації економіки територіальних суспільних систем мають

стати забезпечення сталого розвитку громади, інноваційність, інклюзивність та ефективність;

- актуалізовано можливості використання інструментів реалізації локальної структурної економічної політики міст: бюджетних (цільові субвенції, міські цільові програми, муніципальне замовлення, Всеукраїнський громадський бюджет), податкових (кредити, знижки, канікули), інвестиційних (державно-приватне партнерство, імпаکت-інвестування, науково-техноолгічні парки), фінансово-кредитних (облігаційні позики, банківські кредити, кредити міжнародних фінансових організацій, місцеві гарантії, револьверні фонди та краудфандинг), грантових (міжнародна технічна допомога, грантові програми), маркетингово-управлінських (муніципальний брендинг та маркетинг, стратегічне планування) тощо.

- розкрито особливості розвитку 34 міст обласного значення Західного регіону України в рамках стратегічної імплементації концепції «Smart City» на регіональному та місцевому рівнях. На основі огляду практики використання адміністраціями міст відкритих даних, різноманітних е-сервісів визначено стан впровадження інструментів е-врядування на місцях, ключові проблеми локальної політики трансформації міст обласного значення та розроблено відповідні рекомендації для її поліпшення;

- виділено сучасні проблеми, особливості і перспективи публічного інвестування міст обласного значення, зокрема, щодо капіталовкладень за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів; цільового спрямування публічного інвестування – проєктів Державного фонду регіонального розвитку, проєктів місцевих ініціатив, проєкту «Карпатська мережа регіонального розвитку»; визначено можливості секторальної підтримки ЄС та інших джерел публічного інвестування. Що дало змогу розробити рекомендації для підвищення ефективності публічного інвестування місцевого розвитку;

- розроблено та апробовано інструментарій оцінки структурних трансформацій економічних систем великих міст Західного регіону у контексті формування моделі циркулярної економіки, що дало змогу ідентифікувати основні проблеми та обґрунтувати пріоритетні напрямки їх розв'язання в контексті ресурсоощадного виробництва та суспільної життєдіяльності відповідно до принципів циркулярної економіки;

- обґрунтовано стратегічні вектори розвитку економічних систем великих міст Західного регіону в напрямку формування моделі циркулярної економіки, а саме запропоновано дорожню карту формування циркулярної економіки Україні, яка поєднує у собі цільові орієнтири та поетапний план розвитку, які спрямовані на: формування відповідного інституційного забезпечення; інноваційної, кадрової та технічної інфраструктури; подолання наявних соціальних, економічних, технологічних і правових перешкод; підвищення рівня екологічно орієнтованої свідомості громадян; стимулювання розробки науково-дослідних робіт у сфері утилізації відходів, ремануфактурингу та безвідходних моделей споживання, з подальшим впровадженням та поширенням їх результатів у суспільну життєдіяльність. В

межах Дорожньої карта передбачено реалізацію ряду спеціалізованих інструментів у таких напрямках як: інституційні та нормативно-правові перетворення, розвиток нових циркулярних технологій та інноваційних рішень, соціально-культурні перетворення, розвиток фінансово-економічних механізмів підтримки компаній, працівників і споживачів – суб'єктів циркулярної економіки.

Відповідно до розробленої *концепції диверсифікованого розвитку міст Західного регіону України* в контексті модернізації структури їх економіки пропозиції обґрунтовано в розрізі наступних пріоритетних завдань:

1. Розвиток секторів економіки, які володіють зростаючою економічною та соціальною віддачою, стратегічною конкурентоспроможністю

- Формування пріоритетів сучасної локальної політики структурної трансформації економіки міст Західного регіону України (та й загалом міст/регіонів) повинно передбачати поступовий відхід від практики використання патерналістських інструментів прямої підтримки окремих секторів економіки чи суб'єктів господарювання, на користь використання інструментів щодо формування ефективного середовища взаємодії між бізнесом, владою та суспільством для формування конкурентного ринку, адекватного внутрішнім і зовнішнім викликам; застосування гібридних інструментів і механізмів стимулювання регіонального розвитку (державно-приватне партнерство, регіональні кластери, міжрегіональне, транскордонне співробітництво, розвиток Єврорегіонів).

- Важливо розвивати ті сектори економіки, які базуються на їх самоідентифікації та ключових конкурентних перевагах розвитку, мають зростаючу економічну та соціальну віддачу, а також стратегічну конкурентоспроможність, тобто принесуть максимальний соціально-економічний ефект для розвитку в майбутньому. Впровадження засад смарт-спеціалізації у стратегічне планування локального розвитку.

- Орієнтація регіональної політики на формування просторово згуртованого соціально-економічного простору країни, яка на базі врахування інтересів різних стейкхолдерів має базуватись на створенні умов для інтегрованого розвитку регіонів (громад) та посиленні їх економічного потенціалу, зокрема, шляхом формування згуртованого економічного, соціального та гуманітарного простору, визначивши пріоритетами міжрегіональне та внутрірегіональне співробітництво на базі спільних проєктів розвитку, що згуртовують Україну. В цьому контексті ефективним є створення на локальному рівні кластерів (об'єднань, консорціумів) *міжсекторного партнерства*, ініційованих органами місцевого самоврядування, із залученням асоціацій підприємців, наукових та навчально-освітніх закладів, громадських організацій та об'єднань тощо. Місцева влада в таких кластерах може виступати в ролі адміністратора кластеру, наукові установи – ідеологами розробки стратегій та програм інноваційного розвитку, навчально-освітні заклади – відповідальними за підготовку потрібних кадрів, а неурядові організації – інституціями, покликаними забезпечувати

популяризацію відповідних інноваційних трансформацій серед населення та залучення додаткових грантових ресурсів для їх впровадження;

2. Підтримка інноваційного вектору розвитку та політика імпортозаміщення

Організаційно-інституційне сприяння розвитку інноваційної інфраструктури та інфраструктури підтримки бізнесу:

а) на національному рівні:

- у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки передбачити не лише «...сприяння формуванню об'єктів інфраструктури розвитку підприємництва, як бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні та консалтингові центри, венчурні фонди», а й сприяння формуванню об'єктів інноваційної інфраструктури (технопарків, індустріальних парків, наукоградів тощо);

- лівова частка бюджетних асигнувань надається низько- і середньотехнологічним виробництвам, що не сприяє прогресивним структурним змінами, тому доповнити ст. 17 Закону України «Про інноваційну діяльність» іншими методами фінансової підтримки високотехнологічних інноваційних промислових підприємств, як от: 1) пільгове оподаткування прибутку, зокрема, шляхом податкової знижки, що зменшує базу оподаткування; 2) квотування;

- у найкоротші терміни прийняти закон щодо стимулювання резидентів індустріальних парків (відповідний законопроект (№ 3724) був представлений у червні 2020 р.), метою якого є поживлення інвестиційної діяльності та залучення резидентів шляхом надання їм фіскальних стимулів.

б) на локальному рівні місцевій владі:

- ✓ у межах програм соціально-економічного розвитку чітко регламентувати стратегічні напрями та конкретні інструменти модернізації економіки на інноваційних засадах. Сьогодні міста користуються програмами соціально-економічного розвитку, які носять загальний та короткостроковий характер (як правило, на два роки), а також окремими соціальними програмами та програмами підтримки ЖКГ і благоустрою території. Натомість довго- чи принаймні середньострокове планування розвитку практично відсутнє;

- ✓ розробити та затвердити програму бюджетно-податкової підтримки підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність. Дієвим інструментом є часткове відшкодування відсоткових ставок за кредитами, наданими на проведення науково-дослідних та/або дослідно-конструкторських робіт у пріоритетних для локальної економіки ВЕД;

- ✓ впровадження ефективного енергоменеджменту в контексті розширення використання відновлювальних джерел енергії, а також поводження з відходами (найперше – для промислово орієнтованих міст). Резерв -екологічний податок повинен сплачуватися за місцем розміщення радіоактивних виробництв, а не розподілятися між державним, обласним та місцевим бюджетом (відповідно 45, 30%, 25%).

Для стимулювання імпортозамінних виробництв варто комплексно та обґрунтовано використовувати наступні інструменти:

- *фіскальні*, зокрема, пільгове оподаткування прибутку, що реінвестується в модернізацію основних фондів; інвестиційні податкові кредити (відтермінування сплати податку) при реалізації проектів імпортозаміщення; тимчасове пільгове оподаткування підприємств, які займаються виробництвом інноваційної імпортозамінної продукції;

- *інструменти торговельної політики* – розширення застосування нетарифних методів регулювання, дозволених СОТ, зокрема спрощення процедур ліцензування, сертифікації, технічних регламентів, фітосанітарних норм та ін.;

- *організаційні* – забезпечення режиму оперативного вирішення проблем, пов'язаних з отриманням дозвільної документації, відведенням земельних ділянок, підключенням до комунікацій новостворюваних виробництв. Державне замовлення. Використання цього інструменту дозволить цілеспрямовано розвивати стратегічно важливі виробництва у сегменті проміжного споживання і валового нагромадження основного капіталу.

3. Діджиталізація та «Smart City»

- всебічне впровадження концепції «Smart City» («розумного міста») в управління міським розвитком

- активніше імплементувати електронні сервіси в управлінні насамперед на таких рівнях реалізації як G2C (government to citizens) (організація зворотного зв'язку з громадянами) і G2B (government to business) (відносини державних органів і бізнесу).

- забезпечення доступу до глобальних , активніше впроваджувати інструменти е-врядування, забезпечити кібербезпеку міст задля захисту даних мешканців та елементів ІТ-систем Smart City від атак кіберзлочинців.

- сучасна політика цифрового розвитку в Україні потребує синхронного розроблення та прийняття Інформаційного та Цифрового кодексів України (наразі лише в ДСРР 2027, оперативна ціль "Розвиток інфраструктури та цифрова трансформація регіонів"). Сучасне місто як комплексний територіально-функціональний об'єкт доцільно визначити не лише пріоритетним об'єктом, але й самодостатнім суб'єктом розвитку цифрової економіки та суспільства в Україні, що забезпечуватиме інклюзивний соціально-економічний розвиток і зростання в регіонах держави.

- системна адаптація законодавства України до законодавства ЄС в контексті досягнення цілей "Цифрового порядку денного" дасть змогу гармонізувати український цифровий ринок з ЄС, усунути бар'єри та колізії, забезпечуючи доступність на європейському цифровому ринку. Міста як суб'єкти цифрового розвитку – ініціативи, ідеї та проекти в сфері цифрового розвитку, генеровані міськими ТГ, будуть інтегровані у відповідні регіональні, галузеві та національні програми.

Умовою ефективної реалізації політики цифрового розвитку є адекватність системного законодавчого врегулювання інституційно-правового механізму, повноважень органів державної влади та органів місцевого

самоврядування щодо імплементації відповідних стимулів та створення умов для цифровізації в реальному секторі економіки, соціальному середовищі адміністративно-територіальних одиниць тощо.

4. Створення єдиної національної геоінформаційної системи

Детермінантою структурної економічної політики постає імплементація комплексного територіального підходу, зокрема в контексті локальної ідентифікації економічної діяльності на рівні територіальних громад, міст, селищ, сіл.

Ключовим елементом ефективної структурної трансформації економіки сучасного міста чи об'єднаної територіальної громади є структуризація території такої громади задля якісної ідентифікації можливого функціонального призначення всіх її територіальних компонентів, які слугуватимуть основою локального розміщення об'єктів економічної діяльності, її диверсифікації, актуалізації та моніторингу згідно документів державного планування та документації із просторового планування в режимі конкретного часу.

Реальним інструментом актуалізації просторових та соціально-економічних пріоритетів розвитку території, трансформації соціально-економічного середовища, локальної ідентифікації економічної діяльності на рівні територіальних громад, міст, селищ, сіл є *створення єдиної національної геоінформаційної системи* шляхом:

- інтегрованого впровадження Кодифікатора адміністративно-територіальних одиниць та територій територіальних громад (КАТОТТГ) для забезпечення достовірності, зіставленості, цілісності та автоматизованої обробки інформації у різних розрізах всіх видів економічної діяльності на заміну Класифікатора об'єктів адміністративно-територіального устрою України (КОАТУУ);
- повноцінної уніфікації електронних сервісів, програмного забезпечення та нормативно-правового регулювання, в тому числі щодо формування та використання державних електронних інформаційних ресурсів та баз даних;
- системної модернізації статистичної методології, Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України та реєстрів респондентів статистичних спостережень на засадах об'єктної адресної ідентифікації та класифікації видів економічної діяльності включених до цих реєстрів суб'єктів.

5. Розвиток інфраструктури та формування сприятливого бізнес-середовища

Дієвими механізмами підтримки розвитку МСП на локальному рівні можуть бути:

- *бюджетно-податкові*: підтримка місцевою владою фондів мікрокредитування МСП, цільове бюджетне фінансування, субсидіювання та дотування розвитку МСП у пріоритетних видах економічної діяльності; фінансування та/або співфінансування проектів розвитку МСП у містах;

підтримка виробництв, орієнтованих на потреби локального ринку – особливо в постковідний період;

- *організаційно-інституційні*: розвиток інфраструктури підтримки бізнесу; інформаційно-консультаційна підтримка; сприяння інтеграції суб'єктів господарювання різних організаційно-правових форм в процесі їх залучення до виконання пріоритетних завдань структурної модернізації; сприяння розвитку креативних індустрій, підтримка стартапів;

- *інші*: використання системи державних регіональних замовлень і закупівель; преференції комерційним банкам (наприклад, щодо сплати місцевих податків та зборів), які кредитують МСП у пріоритетних для міста видах економічної діяльності; системна детінізація економіки загалом.

З метою *забезпечення організаційно-управлінської та ресурсної підтримки МСБ* місцевій владі доцільно:

- 1) забезпечити передачу в оренду суб'єктам МСБ на пільгових умовах вільні приміщення задля їх застосовування у виробничій та торговельній діяльності;

- 2) сприяти у відкритті пунктів із заготівлі сільськогосподарської продукції та/або майданчиків для організованої торгівлі відповідною продукцією;

- 3) розробити програми інвестування та відродження старих промислових центрів, які стали депресивними територіями (досвід Великобританії підтверджує дієвість названого заходу, основними інструментами якого в країні є пільгове оподаткування за територіальним принципом та здешевлення вартості об'єктів нерухомості);

- 4) забезпечити часткове відшкодування за рахунок коштів місцевого бюджету відсоткових ставок за кредитами банків та небанківських фінансово-інвестиційних установ суб'єктам МСБ на реалізацію інвестиційних проектів щодо впровадження енергозберігаючих технологій; виробництва експортоорієнтованої продукції та імпортозамінних товарів; нарощення обсягів господарської діяльності (для МСБ, які діють у ключових для локальної економіки видах діяльності); реалізації пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку території;

- 5) забезпечити підтримку організаційного характеру вертикально інтегрованого МСБ, який використовує локальні ресурси, сприяє активізації інтеграційних процесів і зорієнтований на кінцевий випуск конкурентоздатної інноваційної продукції.

6. Розвиток економічних систем великих міст Західного регіону в контексті концепції циркулярної економіки: трансформація лінійної моделі економіки України та її великих міст у напрямку циркулярної економіки повинна відбуватися поетапно з розробленням системи коротко-, середньо- та довгострокових заходів у межах спеціалізованої державної стратегії розвитку циркулярної економіки, оскільки в умовах сьогодення в країні не сформовані відповідні інституційні, інфраструктурні, технологічні та соціально-культурні умови для швидкого та якісного переходу до циркулярної економіки.

Нами запропоновано дорожню карту формування циркулярної економіки в Україні, яка поєднує у собі цільові орієнтири та поетапний план розвитку процесу її формування, які в перспективі можуть стати основою для формування державної стратегії розвитку циркулярної економіки. Покрокова реалізація стратегії формування циркулярної економіки передбачає втілення системи коротко-, середньо- та довгострокових заходів, які спрямовані на: формування відповідного інституційного забезпечення; інноваційної, кадрової та технічної інфраструктури; подолання наявних соціальних, економічних, технологічних і правових перешкод; підвищення рівня екологічно орієнтованої свідомості громадян; стимулювання розробки науково-дослідних робіт у сфері утилізації відходів, ремануфактурингу та безвідходних моделей споживання, з подальшим впровадженням та поширенням їх результатів у суспільну життєдіяльність.

Дорожня карта формування циркулярної економіки в Україні пов'язує між собою стратегію, цільові орієнтири та план розвитку процесу, окреслюючи основні його етапи в визначеному часовому діапазоні. В межах Дорожньої карти передбачено реалізацію ряду спеціалізованих інструментів у таких взаємопов'язаних сферах як: інституційні та нормативно-правові перетворення, розвиток нових циркулярних технологій та інноваційних рішень, соціально-культурні перетворення, а також розроблення та розвиток фінансово-економічних механізмів підтримки компаній, працівників і споживачів у процесі формування циркулярної економіки. Цільові орієнтири даної Дорожньої карти направлені на формування нових сфер економічної діяльності та конкурентоспроможних інноваційних підприємств, зростання кількості робочих місць і покращення умов праці, створення сучасної інноваційної та інформаційної інфраструктури, а також вдосконалення системи управління соціально-економічним розвитком, як на національному, так і на регіональному та місцевому рівнях, з чіткою орієнтацією на досягнення цілей стійкого розвитку, в т.ч. всебічного впровадження компонентів концепції циркулярної економіки.

Реалізація запропонованої нами дорожньої карти формування циркулярної економіки в Україні та у її великих містах, можлива виключно в процесі тісної співпраці держави з представниками бізнес- та наукової спільноти, неурядових і громадських організацій, а також громадян. Оскільки розроблення циркулярних продуктів і циркулярних ланцюгів постачання, практичне поєднання їх основних елементів і реалізація, впровадження циркулярних бізнес-моделей і адаптованих моделей споживання є довготривалими процесами, що тісно пов'язані між собою на кожному з наведених етапів формування та розвитку циркулярної економіки, їх ефективно та якісно втілення потребує залучення і взаємодії всіх зацікавлених сторін. Проте, без чіткого національного плану дій з розвитку циркулярної економіки та формалізації взаємодії всіх зацікавлених сторін у межах спеціалізованих нормативно-правових актів, належного рівня екологічної свідомості громадян та їх поінформованості про переваги циркулярної економіки, відповідного рівня фінансово-економічних стимулів і екологічних

обмежень, а також спеціалізованих технологій та інноваційних рішень, важко розраховувати на швидкий та ефективний перехід від лінійної до соціально-економічної системи побудованої на принципах циркулярної економіки, як в Україні, так і в її великих містах.

7. Підвищення ефективності використання інструментів реалізації локальної структурної економічної політики міст, зокрема:

Систематизовано та актуалізовано можливості використання інструментів реалізації локальної структурної економічної політики міст: бюджетних (цільові субвенції, міські цільові програми, муніципальне замовлення, Всеукраїнський громадський бюджет), податкових (кредити, знижки, канікули), інвестиційних (державно-приватне партнерство, імпакт-інвестування, науково-технологічні парки), фінансово-кредитних (облігаційні позики, банківські кредити, кредити міжнародних фінансових організацій, місцеві гарантії, револьверні фонди та краудфандинг), грантових (міжнародна технічна допомога, грантові програми), маркетингово-управлінських (муніципальний брендинг та маркетинг, стратегічне планування) тощо.

Встановлено, що основними проблемними моментами ефективного використання інструментів локальної структурної політики є зосередженість ОМС на соціальному та інфраструктурному, а не економічний розвитку міст, недостатня інституційна спроможність ОМС управляти фінансовими ресурсами та якісно планувати видатки, ефективно проводити стратегічне планування та реалізовувати місцеві цільові програми (невідповідність завдань середньостроковим можливостям місцевих бюджетів, їх не реалістичність та недовіра, формальне залучення громадськості до процесу їх розроблення та виконання), відсутність у ОМС цілісної позиції на підтримку місцевих підприємців, необхідність підвищення конкурентоспроможності місцевого бізнесу тощо.

8. Забезпечення ефективності стратегічного проектування та публічного інвестування

- Удосконалення системи середньострокового та довгострокового стратегічного планування регіонального розвитку на засадах узгодження секторального, просторового та управлінського підходів, що становить основу формування та реалізації нової державної регіональної політики в Україні. На сьогодні в нас існує проблема законодавчої невизначеності у синхронізації періодів дій стратегічних та прогнозно-планувальних документів на рівні міської громади, регіону, країни (*Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про засади державної регіональної політики" №5323*). Пропонуємо ввести для всіх рівнів стратегічного планування період на 7 років з поетапним виконанням (3 та 4 роки); для програм соціально-економічного розвитку – 3 роки, прогнозування розвитку міст – 3 роки (коротко-) та 7 років (середньострокове планування), а не 5 років; бюджетного планування – 3 роки, просторового планування – визначення терміну перегляду його на предмет актуальності один раз на 7 років (комплексний план просторового розвитку території не має обмеження у терміні дії), аналогічно й генеральні плани міст (теж не мають обмежень у терміні дії – однак потребують актуалізації). Також

вадливим є узгодженість системи стратегічного планування на локальному рівні із впровадженням у практику концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади, актуалізація положень якої, на нашу думку, має відбуватись один раз на 7 років.⁷⁵⁹

- *Узгодження стратегічних і програмних документів місцевого розвитку з реальним обсягом фінансових ресурсів за часовими етапами; ефективний моніторинг їх реалізації. Моніторинг виконання програм з структурної модернізації та інноваційного розвитку регіонів та ОТГ на усіх етапах їх проходження, тобто оцінювання впливу інноваційних процесів на рівень конкурентоспроможності регіону й ОТГ та його соціально-економічне становище за чітко регламентованою системою критеріїв, які б характеризували структурні зміни в різних сферах життєдіяльності регіонів (соціальної, економічної, екологічної тощо) внаслідок реалізації програм з інноваційного розвитку. У даному контексті важливим є оновлення існуючої статистичної бази відповідно до нового адміністративно-територіального устрою в Україні, а також приведення їх до стандартів країн ЄС.*

- *Забезпеченість прозорості відбору проектів регіонального розвитку та інвестиційних проектів за кошти ДФРР, для цього слід впровадити вчасне й відкрите оприлюднення протоколів засідання комісій, переліків відібраних об'єктів, деталі оцінювання, трансляції засідання комісії.*

- *Сприяння навчанню проектних менеджерів на всіх рівнях управління, особливо на місцевому, для підготовки якісних проектів регіонального розвитку та інвестиційних проектів, проектів секторальної підтримки розвитку тощо.*

- *Відмова від практики постійного дотування комунальних підприємств шляхом щорічного поповнення їх статутних капіталів з міського бюджету на значні суми для конкуренції підприємців з комунальними підприємствами.*

- *Формування чітких критеріїв та обмежень для залучення кредитних ресурсів на розвиток міської економіки. Унеможливлення зовнішніх запозичень на реалізацію проектів, що не узгоджуються з пріоритетними напрямками розвитку міської економіки, зафіксованими у стратегічних документах розвитку міст.*

- *Додаткового узгодження місця у системі документів та терміну дії потребуватимуть такі програмні новації: місцева програма розвитку, регіональна програма розвитку, програми і проекти регіонального розвитку, які визначені пріоритетними за рішенням КМ України, державна програма розвитку окремих типів територій (у тому числі старопромислових монофункціональних міст, центрів економічного зростання та міських агломерацій).*

⁷⁵⁹ Необхідно ввести відповідні зміни до «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель»: Закон України № 711-IX від 27.05.2021. Стаття 45. «Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади, генеральний план населеного пункту, детальний план території».)

- *Узгодженість системи стратегічного планування на місцевому рівні із впровадженням у практику концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади, яка є «документом стратегічного планування, що може розроблятися на замовлення органу місцевого самоврядування і визначає довгострокові, просторові та соціально-економічні пріоритети розвитку території, є вихідними даними для розроблення містобудівної документації на місцевому рівні на принципах сталого розвитку ..., відповідає державним і регіональним програмам розвитку та затверджується відповідним органом місцевого самоврядування». Законодавством не передбачено внесення змін до концепції. Тому пропонуємо – актуалізувати її положення один раз на 7 років. (Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель : Закон України № 711-IX від 27.05.2021. Стаття 45⁻¹. «Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади, генеральний план населеного пункту, детальний план території».)*

- *Синхронізація пріоритетів підтримки розвитку секторів економіки міста на різних ієрархічних рівнях стратегічного планування шляхом двостороннього узгодження («знизу-вгору» та «згори-вниз») у межах компетенцій та повноважень ОМС та ОЦВВ. Необхідним є посилення ресурсного (фінансового, кадрового та інституційного) забезпечення делегованих повноважень міській громаді. Оскільки існуючі положення законопроекту №5323 передбачають узгодження низових стратегій з вищими за ієрархічним рівнем, що порушує принципи Хартії місцевого самоврядування, які визначають самостійність у прийнятті рішень щодо стратегічного планування та визначення пріоритетів на місцевому рівні, то таке узгодження слід здійснювати у балансі двосторонньої вертикальної координації за цілями та заходами.*

- *Вертикальна та горизонтальна координація управлінських заходів щодо стимулювання регіонального розвитку, а також координація державної регіональної політики та секторальних політик як на стадії їх формування, так і на етапі реалізації, фінансування та моніторингу виконання стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку. При цьому важлива консолідація заходів секторальних програм державної підтримки для концентрованого їх фінансування (на рівні ДЦП, РЦП, МЦП).*

- *Залучення коштів Державного фонду регіонального розвитку, приватних інвестицій (у т.ч. на основі державно-приватного партнерства) до фінансування інноваційних проєктів з акцентом на ті, що здійснюються у пріоритетних для конкретного регіону (громади) видах економічної діяльності та характеризуватимуться позитивними екстерналіями на весь регіон та прилеглу територію. В цьому контексті важливим є гарантування завершення реалізації інвестиційних проєктів (особливо перехідних) та програм регіонального розвитку за дофінансування з держбюджетуДФРР у випадку відсутності порушень з боку забудовника (інвестора), а також усунення політичних ризиків під час формування регіональних конкурсних комісій з*

відбору проектів та подання їх на розгляд комісії при Міністерстві розвитку громад та територій України.

- *Законодавче закріплення через відповідне квотування фінансування розвиткових економічних інвестиційних проектів та програм регіонального розвитку, проектів підтримки МСБ, спрямованих на створення нових робочих місць у конкурентоспроможних сферах міської економіки (на рівні 15-20% обсягів фінансування ДФРР (Рахункової палати України – пропонує у розмірі 20 %) із гарантуванням їх підтримки впродовж 3 років, що пов'язано із поступовим введенням в практику трирічного бюджетного планування місцевих бюджетів.*

- *Посилення координації діяльності центральних органів виконавчої влади, регіональних органів виконавчої влади та ОМС щодо реалізації державної регіональної політики у частині забезпечення пріоритету структурної модернізації місцевої економіки. Для цього слід створити на зразок Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку на центральному рівні аналогічні регіональні та місцеві Міжвідомчі (між секторальні) координаційні комісії для концентрації ресурсів на визначених у стратегіях на різних рівнях пріоритетів.*

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А 1.

Розподіл видатків місцевих бюджетів за функціональною класифікацією МОЗ Західного регіону України за період 2018-січень-квітень 2021 рр.

2018-2019 рр.	Назва місцевого бюджету МОЗ	2018		2019		2020		2021 (січень-квітень)		2020	2021
		Виконання видатків за період, всього грн	Виконання видатків на економічну діяльність (0400 за період, грн)	Виконання видатків за період, всього грн	Виконання видатків на економічну діяльність за період, грн	Виконання видатків за період, всього грн	Виконання видатків на економічну діяльність за період, грн	Виконання видатків за період, всього грн	Виконання видатків на економічну діяльність за період, грн	Назва і коди бюджетів міських територіальних громад	
07202100000	м. Берегове	284 839 373,3	14 301 402,4	262 512 137,2	20 243 878,4	197 728 442,8	10 815 529,1	101 601 323,1	1 026 453,5	Бережанська 09548000000	Берегівська 07517000000
19203100000	м. Бережани	88 771 163,4	8 090 785,3	100 926 633,5	4 463 660,6	115 013 611,6	3 435 009,0	56 531 542,1	1 315 573,0		
09202100000	м. Болехів	216 202 472,4	7 992 956,8	217 177 222,1	6 649 497,2	158 198 804,1	8 630 167,2	47 961 990,9	10 996,00	Болехівська 09541000000	
13202100000	м. Борислав	442 711 365,7	35 332 175,3	399 326 363,4	37 370 778,2	338 782 489,3	43 884 329,6	92 306 034,1	1 815 929,9	Бориславська 13544000000	
09206100000	м. Бурштин	147 032 402,9	1 034 557,0	159 231 980,2	3 171 330,7	122 410 136,2	254 368,0	66 897 296,9	572 478,6	Бурштинська 09542000000	
17203100000	м. Вараш	558 467 382,8	12 539 548,5	608 313 880,2	14 973 587,2	633 812 541,4	34 260 407,4	245 768 457,2	9 827 544,9	Вараська 17532000000	
13202100000	м. Володимир-Волинський	481 950 913,6	16 107 447,4	425 381 464,7	25 472 313,4	321 363 029,3	33 342 618,3	115 412 249,8	5 410 157,9	Володимир-Волинська 03556000000	
13203100000	м. Дрогобич	968 607 914,4	32 389 638,3	843 998 848,3	63 060 664,4	689 344 641,1	104 631 628,6	238 553 798,5	10 716 586,9	Дрогобицька 13553000000	
17202100000	м. Дубно	416 108 049,7	20 307 432,7	359 977 150,8	25 994 778,2	293 923 994,6	37 608 289,6	89 701 850,2	1 180 305,0	Дубенська 17555000000	
09201100000	м. Івано-Франківськ	3 047 338 860,4	427 136 396,8	3 051 817 516,5	480 953 325,9	112 695 220,6	13 263 992,3	840 539 328,0	142 847 231,1	Івано-Франківська 09533000000	
09203100000	м. Калуш	765 601 790,8	51 399 739,6	750 528 615,2	22 229 894,1	641 062 728,0	14 550 102,3	226 895 550,6	1 125 796,9	Калуська 09531000000	
03203100000	м. Ковель	883 188 098,3	81 123 833,0	842 076 519,9	99 729 242,0	622 481 000,1	91 212 090,5	190 963 590,4	12 164 518,1	Ковельська 03559000000	
09204100000	м. Коломия	659 072 109,8	34 989 198,0	737 395 160,3	76 454 030,3	571 844 693,8	16 042 421,6	190 677 623,2	797 348,6	Коломийська 09530000000	
13201100000	м. Луцьк	2 684 634 642,4	173 286 284,4	2 564 646 197,4	205 186 584,8	2 356 785 728,4	453 851 927,3	782 023 498,5	116 896 686,8	Луцька 03551000000	
13201100000	м. Львів	10 325 525 624,5	2 250 440 748,9	10835809139,5	2 389 150 975,1	10 185 278 529,0	3 175 865 389,5	2 827 400 191,2	383 685 560,8	Львівська 13563000000	
13204100000	м. Моршин	97 499 364,4	7 825 091,3	98 417 963,2	9 350 134,5	77 041 033,6	10 534 544,9	33 667 544,4	1 268 769,9	Моршинська 13565000000	
07203100000	м. Мукачеве	1 140 823 564,2	87 475 519,9	1 207 556 046,9	128 480 500,6	1 006 581 660,9	154 005 736,6	319 397 482,3	35 759 310,4	Мукачівська 07507000000	
13205100000	м. Новий Розділ	266 764 518,9	13 152 681,8	220 651 856,7	4 020 973,0	154 643 190,9	9 312 253,0	59 638 497,0	152 712,6	Новороздільська 13566000000	
03204100000	м. Нововолинськ	544 636 136,7	27 756 395,9	487 873 989,4	27 727 134,0	368 694 206,4	40 100 186,9	120 066 908,6	942 389,1	Нововолинська 03562000000	
24202100000	м. Новодністровськ	120 604 237,7	10 871 782,0	117 145 747,7	6 489 923,5	99 779 657,6	5 824 538,5	29 101 579,8	99 598,2	Новодністровська 24533000000	
17204100000	м. Острого	112 328 809,9	3 761 451,2	98 665 884,5	3 826 682,0	92 644 699,9	2 283 710,2	88 462 857,9	61 956,9	Острозька 17534000000	
17201100000	м. Рівне	2 701 379 232,0	154 539 078,7	2 522 262 649,1	182 346 119,7	2 183 915 340,8	322 683 198,9	651 910 525,0	23 492 192,8	Рівненська 17564000000	
13206100000	м. Самбір	430 210 590,1	18 842 858,0	421 182 906,1	35 811 687,3	314 739 950,3	64 768 702,1	108 646 764,0	4 308 913,1	Самбірська 13576000000	
13207100000	м. Стрий	645 476 755,1	42 553 459,8	601 541 852,4	41 611 931,2	470 967 206,4	38 579 849,8	722 719 693,3	9 710 049,7	Стрийська 13581000000	
19201100000	м. Тернопіль	2 454 056 999,6	109 398 437,7	2 599 423 750,9	195 753 058,9	2 392 454 580,6	363 874 373,5	723 435 421,6	96 972 581,8	Тернопільська 09549000000	
13208100000	м. Трускавець	312 962 063,1	29 619 685,9	305 873 145,7	35 745 732,2	223 825 421,2	25 818 749,1	84 935 316,4	626 942,9	Трускавецька 13584000000	
07201100000	м. Ужгород	1 497 987 401,2	144 986 106,0	1 577 135 989,9	151 530 811,4	1 382 765 587,0	167 987 466,9	409 528 118,3	29 831 641,4	Ужгородська 07559000000	
07204100000	м. Хуст	398 985 419,4	87 927 871,1	420 026 319,9	76 992 001,3	354 514 206,8	86 135 465,5	200 786 336,5	13 152 746,9	Хустська 07561000000	
13209100000	м. Червоноград	706 666 634,6	32 401 674,3	702 425 758,5	52 866 780,3	549 244 107,5	92 930 728,0	250 504 391,9	14 295 679,8	Червоноградська 13587000000	
07205100000	м. Чоп	101 248 123,9	9 773 350,0	112 125 565,6	13 556 311,6	99 054 641,4	21 621 896,0	41 154 588,3	3 524 611,1	Чопська 07563000000	
19202100000	м. Чортків	286 705 031,5	3 629 617,4	267 940 328,9	29 314 252,8	221 830 245,8	8 637 104,0	87 484 645,8	1 196 567,3	Чортківська 19554000000	
09205100000	м. Яремче	315 525 139,5	12 019 725,5	560 941 045,2	20 707 488,0	425 634 889,7	18 541 122,0	118 706 999,8	628 667,4	Надвірнянська 09552000000	
19204100000	м. Кременець	197 138 202,3	1 904 334,9	169 399 439,6	7 767 144,8	132 112 241,1	6 457 563,5	98 471 730,5	282 708,6	Кременецька 19561000000	
24201100000	м. Чернівці	2 818 728 771,9	417 192 174,7	2 714 880 384,8	452 229 664,7	2 282 129 185,3	506 949 465,7	689 816 208,0	91 415 649,9	Чернівецька 24552000000	

Джерело: складено авторами за даними Державного веб-порталу бюджету для громадян <https://openbudget.gov.ua>

Таблиця А.2

**Характеристика потенціалу міст обласного значення (МОЗ)
Західного регіону України за кількістю юридичних осіб та її зміною у 2016-2018 роках**

№ п/п	Назва міста обласного значення	Кількість юридичних осіб станом на 1 січня відповідного року, одиниць				Частка міста в регіоні за кількістю юридичних осіб у відповідному році, %				Темпи зміни частки міста у регіоні за кількістю юридичних осіб за відповідний період, %			
		2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2016/2015	2017/2016	2018/2017	2018-2015
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Львівська область													
1	Львів	29786	32174	34210	36449	51.58	52.31	53.07	53.94	+1.42	+1.45	+1.64	+4.58
2	Дрогобич	1984	2091	2113	2162	3.44	3.40	3.28	3.20	- 1.16	-3.53	-2.44	-6.98
3	Стрий	1056	1122	1162	1214	1.83	1.82	1.80	1.80	- 0.55	-1.10	0	-1.64
4	Червоноград	1122	1184	1221	1245	1.94	1.93	1.89	1.84	- 0.52	-2.07	-2.65	-5.15
5	Борислав	684	754	753	772	1.18	1.23	1.17	1.14	+4.24	-4.88	-2.56	-3.39
6	Моршин	168	184	187	191	0.30	0.30	0.29	0.28	0	-3.33	-3.45	-6.67
7	Новий розділ	294	306	311	322	0.50	0.50	0.48	0.48	0	-4.00	0	-4.00
8	Самбір	833	856	860	869	1.44	1.39	1.33	1.28	- 3.47	-4.32	-3.76	-11.1
9	Трускавець	877	955	977	989	1.52	1.55	1.52	1.46	+1.97	-1.94	-3.95	-3.95
	Разом по МОЗ	36 804	39 626	41 794	44 213	63.73	64.43	64.84	65.42	+1.10	+0.63	+0.89	+2.65
	Разом по області	57 750	61 506	64 462	67 578	100,0	100,0	100,0	100,0	×	×	×	×
Волинська область													
1	Луцьк	7489	8080	8601	9148	40.11	41.34	42.40	43.23	+3.07	+2.56	+1.96	+7.78
2	Ковель	980	1024	1035	1140	5.25	5.24	5.10	5.39	-0.19	-2.67	+5.69	+2.67
3	Нововолинськ	787	875	887	913	4.21	4.48	4.37	4.31	+6.41	-2.46	-1.37	+2.38
4	Волод-Волинськ.	497	513	542	575	2.66	2.62	2.67	2.72	-1.50	+1.91	+1.87	+2,26
	Разом по МОЗ	9753	10 492	11 065	11776	52.23	53,68	54.54	55.65	+2.78	+1.60	+2.04	+6,55
	Разом по області	18673	19547	20288	21159	100,0	100,0	100,0	100,0	×	×	×	×

Продовження табл.А.2

№ п/п	Назва міста обласного значення	Кількість юридичних осіб станом на 1 січня відповідного року, одиниць				Частка міста за кількістю юридичних осіб в регіоні у відповідному році, %				Темпи зміни частки міста в регіоні за кількістю юридичних осіб за відповідний період, %			
		2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2016/ 2015	2017/ 2016	2018/ 2017	2018- 2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Закарпатська область													
1	Ужгород	5297	5828	6158	6527	26.50	27.78	28.32	29.09	+4.83	+1.94	+2.71	+9.77
2	Мукачево	1644	1767	1891	2018	8.23	8.42	8.69	8.99	+2.31	+3.21	+3.45	+9.24
3	Берегово	815	870	924	956	4.08	4.15	4.25	4.26	+1.72	+2.41	+0.24	+4.41
4	Хуст	651	699	732	764	3.26	3.33	3.37	3.41	+2.15	+1.20	+1.19	+4.60
5	Чол	197	201	210	216	0.98	0.96	0.97	0.96	-2.04	+1.04	-1.03	-2.04
	Разом по МОЗ об-ті	8 604	9 365	9 915	10 481	43.05	44.64	45.60	46.71	+3.69	+2.15	+2.43	+8.50
	Разом по області	19987	20976	21742	22438	100,0	100,0	100,0	100,0	×	×	×	×
Івано-Франківська область													
1	Івано-Франківськ	10292	10964	11202	11699	42.31	42.70	42.10	42.42	+0.92	-1.41	+0.76	+0.26
2	Калуш	1263	1322	1391	1401	5.19	5.15	5.23	5.08	-0.77	+1.55	-2.87	-2.12
3	Коломия	1576	1683	1811	1871	6.48	6.55	6.81	6.79	+1.08	+3.97	-0.29	+4.78
4	Болехів	238	241	255	260	0.98	0.94	0.96	0.94	-4.08	+2.13	-2.08	-4.08
5	Бурштин	238	252	265	271	0.98	0.98	0.99	0.98	0	+1.02	-1.01	0
6	Яремче	394	436	459	479	1.62	1.70	1.73	1.74	+4.94	+1.76	+0.57	+7.41
	Разом по МОЗ об-ті	14 001	14 898	15 383	15 981	57.56	58.02	57.82	57.95	+0.80	-0.34	+0.22	+0.67
	Разом по області	24326	25679	26607	27577	100,0	100,0	100,0	100,0	×	×	×	×
Рівненська область													
1	Рівне	8534	9303	9811	10336	43.88	45.30	46.23	46.89	+3.24	+2.05	+1.43	+6.86
2	Дубно	684	698	703	738	3.52	3.40	3.31	3.35	-3.41	-2.65	+1.21	-4.83
3	Вараш	344	385	396	404	1.77	1.87	1.87	1.83	+5.64	0	-2.14	+3.39
4	Острог	337	359	360	363	1.73	1.75	1.70	1.65	+1.16	-2.86	-2.94	-4.62
	Разом по МОЗ об-ті	9 899	10 745	11 270	11 841	50.90	52.32	53.11	53.72	+2.79	+1.15	+1.51	+5.54
	Разом по області	19446	20538	21219	22041	100,0	100,0	100,0	100,0	×	×	×	×

Продовження табл.А.2

№ п/п	Назва міста обласного значення	Кількість юридичних осіб станом на 1 січня відповідного року, одиниць				Частка міста за кількістю юридичних осіб в регіоні у відповідному році, %				Темпи зміни частки міста в регіоні за кількістю юридичних осіб за відповідний період, %			
		2016	2017	2018	2019	2015	2016	2017	2018	2016/2015	2017/2016	2018/2017	2018-2015
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Тернопільська область													
1	Тернопіль	7726	8220	8580	9009	40.09	40.96	41.65	42.16	+2.17	+1.68	+1.22	+5.16
2	Бережани	×	497	501	509	×	2.48	2.43	2.38	0	-2.02	-2.06	-4.03
3	Кременець	×	331	352	376	×	1.64	1.71	1.76	0	+4.27	+2.92	+7.32
4	Чортків	498	525	505	509	2.58	2.62	2.45	2.38	+1.55	-6.49	-2.86	-7.75
	Разом по МОЗ об-ті	8 224	9 573	9938	10 403	42.67	47.70	48.24	48.68	+2.13	+1.13	+0.91	+4.04
	Разом по області	19271	20070	20601	21367	100,0	100,0	100,0	100,0	×	×	×	×
Чернівецька область													
1	Чернівці	7782	7981	8176	8171	52.91	52.70	53.21	53.04	-0.40	+0.97	-0.31	+0.24
2	Новодністровськ	236	235	243	249	1.60	1.55	1.58	1.62	-3.12	+1.94	+2.53	+1.25
	Разом по МОЗ об-ті	8 018	8 216	8 419	8 420	54.51	54.25	54.79	54.66	-0.48	+1.00	-0.24	+0.28
	Разом по області	14 709	15 143	15 365	15 405	100,0	100,0	100,0	100,0	×	×	×	×
В С Ь О Г О													
	По МОЗ Зах. р-у	95 303	102 915	107 784	113 115	54.72	56.10	56.64	57.25	+2.52	+0.96	+1.08	+4.62
	По Зах. р-ну всього	174 162	183 459	190 284	197 565	100,0	100,0	100,0	100,0	×	×	×	×
	Довідково по Україні	1121347	1185071	1235024	1298435	×	×	×	×	×	×	×	×

*Джерело: складено та розраховано за даними ⁷⁶⁰

⁷⁶⁰ Державної служби статистики України . – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Головного управління статистики у Львівській області. http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/edrpoj/data_e1.php?year=

Головного управління статистики у Волинській області. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>

Головного управління статистики у Закарпатській області. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/edrpoj/edrpoj.html>

Головного управління статистики у Івано-Франківській області. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua/>

Головного управління статистики у Рівненській області. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rv.ukrstat.gov.ua/>

Головного управління статистики у Тернопільській області. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/files/EDR/>

Головного управління статистики у Чернівецькій області. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cv.ukrstat.gov.ua

Додаток Б

Таблиця Б.1

Індекс трансформації Бертельсмана, 2018 р. (BTI - The Bertelsmann Transformation Index)⁷⁶¹

	Індекс трансформації Бертельсмана (BTI)					Doing Business		Показники економічного розвитку	
	Рейтинг індексу	Значення індексу	Підіндекс демократії	Підіндекс ринкової економіки	Підіндекс управління	Рейтинг	Значення	ВВП на одну особу	ВНД на одну особу
								дол США	
Чеська республіка	1	9,52	9,40	9,64	7,03	35	76,10	23078,6	20380
Естонія	1	9,52	9,75	9,29	7,44	16	80,5	22927,7	20200
Тайвань	3	9,42	9,55	9,29	7,33	13	80,9		-
Литва	4	9,24	9,45	9,04	7,18	14	80,83	19089,7	16810
Уругвай	5	9,19	9,95	8,43	7,36	95	62,6	17278,0	16246
Словенія	6	9,18	9,25	9,11	6,78	40	75,61	26234,0	23601
Чилі	7	8,87	9,20	8,54	7,33	56	71,81	15923,4	15346
Латвія	8	8,68	8,75	8,61	7	19	79,59	18088,9	15685
Словаччина	9	8,59	8,60	8,57	6,7	42	75,17	19546,9	17579
Польща	10	8,58	8,55	8,61	6,25	33	76,95	15424,0	13864
Південна Корея	11	8,55	8,45	8,64	6,51	5	84,18	31362,8	28380
Коста Ріка	12	8,49	9,05	7,93	6,85	67	68,89	12026,5	11677
Маврикій	13	8,25	8,50	8,00	6,64	148	79,58	11238,7	10491
Хорватія	14	8,07	8,35	7,79	6,07	58	71,4	14869,1	13386
Румунія	15	8,06	8,15	7,96	5,89	52	72,3	12301,2	10819
Ботсвана	16	7,89	8,20	7,57	7,09	86	65,4	8258,6	7596
Бразилія	17	7,8	8,10	7,50	5,98	59	71,24	9272,6	8228
Угорщина	18	7,43	7,15	7,71	4,44	53	72,28	15938,8	14279
Сербія	19	7,4	7,70	7,11	6,06	48	73,49	7234,0	5901
Чорногорія	20	7,35	7,55	7,14	6,49	50	72,73	8760,7	7784
Ямайка	21	7,31	8,30	6,32	5,86	75	67,47	5355,6	5114
Бразилія	22	7,29	7,65	6,93	5,95	109	60,01	8920,8	9812
Аргентина	23	7,27	8,00	6,54	6	119	58,8	11652,6	14398
Сінгапур	24	7,15	5,42	8,89	5,95	2	85,24	64581,9	57714
Панама	25	7,11	7,30	6,93	5,72	79	66,12	15575,1	15196
Індія	26	6,96	7,60	6,32	6,02	77	67,23	2015,6	1979
Південна Африка	26	6,96	7,60	6,32	5,96	82	66,03	6374,0	5430
Сальвадор	28	6,88	7,30	6,46	6,57	85	65,41	4058,2	3889
Перу	29	6,85	6,60	7,11	5,81	68	68,83	6947,3	6572
Албанія	30	6,83	7,05	6,61	6,02	63	69,51	5253,6	4538
Македонія	31	6,76	6,45	7,07	5,24	10	81,55	-	5414
Гана	32	6,75	7,90	5,61	6,18	114	59,22	2202,3	2046
Шрі Ланка	33	6,61	6,55	6,68	5,6	100	61,22	4102,5	3850
Колумбія	34	6,59	6,75	6,43	6,14	65	69,24	6651,3	6409
Монголія	34	6,59	7,40	5,79	5,96	74	67,74	4103,7	3270
Україна	36	6,54	6,90	6,18	5,41	71	68,25	3095,2	2640
Намібія	37	6,5	7,50	5,50	5,49	107	60,53	5931,5	5231
Філіппіни	38	6,47	6,30	6,64	4,9	124	57,68	3102,7	2989

⁷⁶¹ Складено автором за даними: BTI 2018. Transformation Index. URL: <https://www.bti-project.org/en/data/>; Doing Business 2019 Training for Reform. URL: <http://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2019>; GNI per capita. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD?locations=KR-KP> (дата звернення: 02.03.2020)

Продовження табл. Б.1

Болівія	39	6,46	7,20	5,71	5,66	156	50,32	3548,6	3394
Домініканська Республіка	40	6,44	6,95	5,93	5,57	102	61,12	7031,7	7052
Бенін	41	6,43	7,85	5,00	5,86	153	51,42	902,0	827
Грузія	42	6,42	6,80	6,04	5,87	6	83,28	4344,6	4045
Боснія і Герцоговина	43	6,28	6,10	6,46	4,09	89	63,82	5951,3	5148
Туніс	44	6,27	6,50	6,04	5,33	80	66,11	3446,6	3464
Бутан	45	6,25	6,57	5,93	6,5	81	66,08	3360,3	3130
Індонезія	45	6,25	6,50	6,00	5,45	73	67,96	3893,6	3846
Парагвай	47	6,24	6,45	6,04	6,04	113	59,4	5871,5	5824
Мексика	48	6,23	6,10	6,36	5,17	54	72,09	9698,1	8910
Косово	49	6,21	6,45	5,96	5,17	44	74,15	4281,3	3957
Сенегал	50	6,18	7,10	5,25	6,7	141	54,15	1522,0	1329
Туреччина	51	6,17	5,55	6,79	4,72	43	74,33	9311,4	10546
ОАЕ	52	6,07	4,00	8,14	5,55	11	81,28	43004,9	39130
Малайзія	53	6	4,78	7,21	5,2	15	80,6	11239,0	9952
Молдова	54	5,96	6,20	5,71	5,15	47	73,53	3189,4	2290
Киргистан	55	5,9	6,15	5,64	4,73	70	68,83	1281,4	1220
Катар	56	5,88	3,73	8,04	5,4	83	65,89	69026,5	63249
Кенія	57	5,8	6,25	5,36	4,92	61	70,31	1710,5	1595
Еквадор	58	5,72	5,90	5,54	4,99	123	57,94	6344,9	6273
Уганда	59	5,66	5,43	5,89	5,31	127	57,06	643,1	606
Кувейт	60	5,61	4,50	6,71	4,37	97	62,2	34244,0	29040
Арменія	61	5,58	5,12	6,04	4,25	41	75,37	4212,1	3937
Папуа Нова Гвінея	61	5,58	6,30	4,86	4,78	108	60,12	2722,6	2489
Ліберія	63	5,56	6,55	4,57	5,84	174	43,51	674,2	694
Гондурас	64	5,51	5,80	5,21	4,98	121	58,22	2482,7	2480
Танзанія	64	5,51	6,10	4,93	5,07	144	53,63	1050,7	920
Малаві	66	5,49	6,45	4,54	5,61	111	59,59	389,4	338
Буркіна Фасо	67	5,45	6,40	4,50	5,2	151	51,57	731,2	642
Замбія	67	5,45	6,00	4,89	5,06	87	65,08	1539,9	1513
Код ді Вуар	69	5,38	5,80	4,96	5,54	122	58	1715,5	1538
Росія	70	5,31	4,55	6,07	3,52	31	77,37	11288,9	10749
Гвінея	71	5,28	6,05	4,50	5,82	152	51,51	885,3	823
Йордан	72	5,22	4,37	6,07	4,84	104	60,98	4247,8	4130
Лесоти	73	5,19	5,60	4,79	3,59	106	60,6	1324,3	1154
Ліван	74	5,15	4,87	5,43	3,6	142	54,04	8269,8	8809
Сьєра Леоне	74	5,15	6,15	4,14	4,93	163	48,74	522,9	500
Малі	76	5,14	5,95	4,32	5,17	145	53,5	901,4	827
Нікарагуа	76	5,14	4,92	5,36	4,22	132	55,64	2028,9	2222
Нігер	78	5,13	6,30	3,96	5,87	143	53,72	411,7	378
Бангладеш	79	5,11	4,62	5,61	4,27	176	41,97	1698,3	1517
Гватемала	80	5,08	5,05	5,11	4,52	98	62,17	4549,0	4471
Китай	81	5,02	3,28	6,75	4,79	46	73,64	9770,8	8827
Мадагаскар	82	5,01	5,35	4,68	5,12	161	48,89	460,8	450
Алжир	83	4,98	4,75	5,21	4,55	157	49,65	4278,9	4055
Того	84	4,89	5,07	4,71	5,1	137	55,2	671,8	610
Руанда	85	4,8	3,88	5,71	5,2	29	77,88	773,0	748
Білорусь	86	4,72	4,33	5,11	3,52	37	75,77	6289,9	5733
Тайланд	87	4,71	3,25	6,18	3,89	27	78,45	7273,6	6595
Казахстан	88	4,7	3,80	5,61	4,41	28	77,89	9331,0	9030
Бахрейн	89	4,62	3,23	6,00	3,52	62	69,85	24050,8	23739
Марокко	90	4,61	3,80	5,43	4,28	60	71,02	3237,9	3023
Нігерія	91	4,6	5,35	3,86	4,59	146	52,89	2028,2	1968
Непал	92	4,52	4,90	4,14	3,74	110	59,63	1025,8	849
Оман	93	4,43	3,00	5,86	3,54	78	67,19	16418,9	15267
В'єтнам	94	4,41	3,35	5,46	4,51	69	68,36	2563,8	2342
Мозамбік	95	4,31	4,48	4,14	4,25	135	55,53	490,2	426
Єгипет	96	4,28	3,70	4,86	3,96	120	58,56	2549,1	2413
Саудівська Аравія	97	4,27	2,57	5,96	3,8	92	63,5	23219,1	20849

Продовження табл. Б.1

Камерун	98	4,23	3,92	4,54	3,46	166	47,78	1526,9	1452
Мавританія	99	4,22	4,22	4,21	4,06	148	51,99	1218,6	1136
Азербайджан	100	4,13	3,43	4,82	3,86	25	78,64	4721,2	4135
Куба	101	4,02	3,58	4,46	3,93	-	-	-	8433
Пакистан	102	4,01	3,70	4,32	3,51	136	55,31	1472,9	1548
Камбоджа	103	4	3,57	4,43	3,23	138	54,8	-	1384
Бурунді	104	3,97	3,80	4,14	3,29	168	47,47	275,4	292
Ангола	105	3,94	4,20	3,68	3,6	173	43,86	3432,4	4100
Лаос	106	3,85	2,92	4,79	3,89	154	51,26	2567,5	2457
Ірак	107	3,75	3,60	3,89	4,43	171	44,72	5878,0	5018
Узбекистан	108	3,73	3,17	4,29	2,55	76	67,4	1532,4	1534
Гаїта	109	3,5	4,10	2,89	3,39	182	38,52	868,3	766
Венесуела	110	3,47	3,80	3,14	1,86	188	30,61	-	12780
Конго	111	3,38	3,25	3,50	3	180	39,83	2147,8	1654
М'янма	111	3,38	3,50	3,25	3,97	171	44,72	1326,0	1257
Ефіопія	113	3,33	3,02	3,64	3,65	159	49,06	772,3	768
Зімбабве	113	3,33	3,83	2,82	2,37	155	50,44	2147,0	1333
Чад	115	3,31	3,45	3,18	2,84	181	39,36	730,2	662
Таджикистан	115	3,31	2,98	3,64	3,31	126	57,11	826,6	990
ЦАР	117	3,28	3,60	2,96	4,1	183	36,9	510,0	418
Іран	118	3,15	2,92	3,39	2,85	128	56,98	-	5594
Туркменістан	119	3,14	2,85	3,43	2,51	-	-	6966,6	6587
Конго, ДР	120	3,13	3,47	2,79	2,47	184	36,85	561,8	463
Авганістан	121	2,95	3,02	2,89	4,02	167	47,77	520,9	550
Лівія	122	2,6	2,57	2,64	2,29	186	33,44	7235,0	5978
Судан	123	2,28	2,23	2,32	1,97	162	48,84	977,3	2899
Південний Судан	124	2,27	2,62	1,93	2,3	185	35,34	-	390
Північна Корея	125	2,16	2,60	1,71	1,3	-	-	-	-
Ерітрея	126	1,84	2,12	1,57	1,13	189	23,07	-	582
Ємен	127	1,72	1,80	1,64	1,7	187	32,41	944,4	1107
Сирія	128	1,57	1,75	1,39	1,13	179	41,57	-	1840
Сомалі	129	1,34	1,43	1,25	2,25	190	20,04	314,6	478

Таблиця Б.2

Регіональний рейтинг DOING BUSINESS 2017-20 рр.*

	Область	Створення підприємства			Одержання дозволів на будівництво			Оформлення земельної ділянки			Приєднання до електромереж			Сплата місцевих податків		
		2017	2018	2020	2017	2018	2020	2017	2018	2020	2017	2018	2020	2017	2018	2020
1	Вінницька	13	86	71	41	53	64	20	71	70	16	67	63	6	35	41
2	Волинська	14	82	75	37	49	63	15	52	59	18	71	71	10	33	44
3	Дніпропетровська	13	85	73	39	46	58	13	42	68	15	53	52	7	25	30
4	Донецька	10	63	76	43	57	56	14	56	57	16	64	61	6	45	53
5	Житомирська	12	87	79	35	52	51	16	50	73	17	71	75	9	35	50
6	Закарпатська	12	64	79	41	51	54	18	48	48	17	66	64	9	29	44
7	Запорізька	16	80	76	30	38	53	14	21	64	14	63	55	9	25	36
8	Івано-Франківська	15	76	80	43	57	55	17	58	63	16	69	67	10	37	32
9	Київ	15	82	77	38	45	64	17	66	68	17	63	46	10	25	39
10	Київська	16	79	68	43	64	52	12	44	63	10	45	54	6	26	36
11	Кіровоградська	16	83	68	45	42	54	16	50	58	17	67	65	7	41	49
12	Луганська	8	62	78	28	38	44	14	48	77	16	60	51	9	27	32
13	Львівська	15	78	73	41	47	58	21	50	63	16	65	60	10	33	36
14	Миколаївська	14	81	66	32	47	53	15	47	58	17	63	56	8	37	38
15	Одеська	14	73	77	43	42	56	11	39	58	17	63	51	10	35	46
16	Полтавська	11	79	78	40	32	47	20	63	68	18	68	70	8	35	40
17	Рівненська	14	84	76	33	52	61	14	48	44	16	68	66	7	37	61
18	Сумська	19	85	74	43	49	50	18	40	79	16	62	53	11	33	40
19	Тернопільська	14	81	74	40	48	46	21	42	40	18	70	74	7	33	45
20	Харківська	13	81	68	40	39	52	11	26	59	16	63	54	8	45	45
21	Херсонська	14	79	72	29	42	57	12	40	47	18	60	57	6	37	42
22	Хмельницька	17	81	66	34	39	40	13	22	48	17	62	59	9	35	44
23	Черкаська	15	78	64	36	61	64	12	35	75	16	54	52	10	35	42
24	Чернівецька	12	84	82	47	41	46	12	21	77	14	48	43	7	37	42
25	Чернігівська	15	86	75	27	64	74	15	64	75	18	54	51	6	23	41

Продовження табл. Б.2

	Область	Е-сервіси			Сума балів**			Місце у рейтингу			Динаміка		
		2017	2018	2020	2017	2018	2020	2017	2018	2020	2018-2017	2020-2017	2020-2018
1	Вінницька	—	22	29	96	334	338	9	1	6	8	-3	5
2	Волинська	—	18	23	94	305	335	11	8	7	3	-4	-1
3	Дніпропетровська	—	45	49	87	296	330	18	12	9	7	-9	-3
4	Донецька	—	17	26	89	302	329	14	10	10	-6	-4	0
5	Житомирська	—	18	28	89	313	356	15	3	1	13	-14	-2
6	Закарпатська	—	18	32	97	276	321	6	19	16	-11	10	-3
7	Запорізька	—	26	41	83	253	325	22	24	13	-2	-9	-11
8	Івано-Франківська	—	35	41	101	332	338	3	2	5	1	2	3
9	Київ	—	30	47	97	311	341	6	4	3	4	-3	-1
10	Київська	—	15	41	87	273	314	19	20	20	-2	1	0
11	Кіровоградська	—	19	29	101	302	323	4	9	15	-7	11	6
12	Луганська	—	25	32	75	260	314	25	23	21	2	-4	-2
13	Львівська	—	36	41	103	309	331	2	5	8	-3	6	3
14	Миколаївська	—	17	32	86	292	303	20	14	25	6	5	11
15	Одеська	—	16	29	95	268	317	10	22	18	-12	8	-4
16	Полтавська	—	17	23	97	294	326	8	13	12	-5	4	-1
17	Рівненська	—	17	32	84	306	340	21	6	4	14	-17	-2
18	Сумська	—	19	32	107	288	328	1	15	11	-14	10	-4
19	Тернопільська	—	27	46	100	301	325	5	11	14	-6	9	3
20	Харківська	—	17	35	88	271	313	17	21	22	-4	5	1
21	Херсонська	—	19	35	79	277	310	24	17	23	6	-1	6
22	Хмельницька	—	44	47	90	283	304	13	16	24	3	11	8
23	Черкаська	—	14	23	89	277	320	16	18	17	-2	1	-1
24	Чернівецька	—	16	26	92	247	316	12	25	19	-13	7	-6
25	Чернігівська	—	15	32	81	306	348	23	7	2	14	-21	-5

*Джерело: складено автором за даними⁷⁶²

⁷⁶² Складено Регіональний DOING BUSINESS; Регіональний DOING BUSINESS 2.0.; Регіональний DOING BUSINESS NOW. Regional 2020. URL: <https://regulation.gov.ua/rating> (дата звернення: 19.04.2021 р.)

**Регіональні особливості розвитку конкурентоспроможності
областей Західного регіону України⁷⁶³**

Область	Конкурентні переваги	Несприятливі фактори	Рекомендації
Чернівецька	екологічність виробництва; потенціал розвитку туризму; високий рівень освіти	низький рівень використання інтернет-послуг підприємствами; низький рівень доступності висококваліфікованої робочої сили і низька якість дорожньої інфраструктури	проведення програм, спрямованих на навчання в галузі електронних комунікацій та розвиток інтернет-послуг; використання освітнього потенціалу для розвитку інноваційно-технологічних виробництв; поліпшення якості доріг.
Івано-Франківська	високий потенціал для внутрішнього та і зарубіжного туризму; екологічність виробництва та доступність банківських послуг	низький рівень технологій; низький рівень конкуренції в промисловості; високий рівень корупції серед приватних підприємств; низький рівень розвитку дорожньої інфраструктури	боротьба з корупцією в приватному секторі; розвиток програм технологічного виробництва та інвестування в індустрії туризму.
Львівська	високий потенціал розвитку туризму; високий рівень володіння рідною та іноземною мовою; високий рівень освіти та висока якість регіонального виробництва	низький рівень конкурентоспроможності в промисловості; погано організований ринок праці; високий рівень корупції серед приватних підприємств	використання переваг якісної освіти в галузі виробництва і розвитку бізнесу; використання переваг активного туризму для поліпшення інфраструктури та залучення іноземних інвестицій; зниження тиску на малі і середні підприємства; правова боротьба з корупцією.
Рівненська	високий рівень знань рідної та іноземної мови; наявність частково кваліфікованої і некваліфікованої робочої сили; гарний вплив природних умов на ведення бізнесу	низький рівень технологій; низький рівень конкуренції в промисловості; низький потенціал для розвитку туризму і низький рівень освіти.	розвиток високотехнологічних та інноваційних підприємств, залучення іноземних інвестицій, реалізація програм підтримки туризму та освіти, поліпшення інфраструктури і спрощення ведення малого бізнесу.

⁷⁶³ Складено за даними: Регіональний індекс ділового середовища 2016. URL: <http://competitiveness.icps.com.ua/> (дата звернення: 10.06.2021 р.).

Область	Конкурентні переваги	Несприятливі фактори	Рекомендації
Тернопільська	високий потенціал розвитку туризму; дуже високий рівень знань рідної мови; високий рівень освіти і висока якість регіонального виробництва.	низький рівень технології; слабкий інноваційний розвиток бізнесу; активна міграція кваліфікованої робочої сили (в основному молоді з вищою освітою); погано організований ринок праці; високий рівень корупції серед приватних підприємств.	використання переваг якісної освіти в області розвитку бізнесу; використання переваг активного туризму для поліпшення інфраструктури та залучення іноземних інвестицій; зниження тиску на малі та середні підприємства; правова боротьба з корупцією.
Волинська	високий рівень знань рідної мови; висока якість продукції і хороший вплив району розташування на ведення бізнесу.	низький рівень технології та рівень конкуренції в промисловості; висока бюрократія і тяганина в офісах; погано організований ринок праці.	розвиток високотехнологічних та інноваційних підприємств; залучення іноземних інвестицій; реалізація програм підтримки туризму та освіти, поліпшення інфраструктури і спрощення ведення малого бізнесу; створення сприятливих умов для фермерів і підприємців.
Закарпатська	високий рівень знань іноземних мов; великий туристичний потенціал; висока якість продукції; хороший вплив району розташування на ведення бізнесу	низький технологічний рівень і рівень конкуренції; активна міграція кваліфікованої робочої сили (в основному людей, що виїжджають за кордон); висока кількість некваліфікованих робітників.	залучення іноземних інвестицій; підтримка туризму та освітніх програм; поліпшення інфраструктури, підтримку малого бізнесу; створення сприятливих умов для фермерів; збереження кваліфікованих робітників в регіоні.

Таблиця Б.4

**Концентрація економічної активності міст у сфері малого бізнесу
у 2012 та 2017 рр.**

Міста	Обсяги реалізованої продукції малими підприємствами, млн.грн.			Частка міста в області за обсягами реалізованої продукції малими підприємствами			Кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення		
	2012	2017	Темп росту	2012	2017	Зміна	2012	2017	Зміна
Львів	15318,4	42210,2	275,6	60,33	58,82	-1,51	120	127	7
Борислав	244,9	369,8	151,0	0,96	0,52	-0,44	55	49	-6
Дрогобич	422,9	814,6	192,6	1,67	1,14	-0,53	57	51	-6
Моршин	33,3	92,6	278,1	0,13	0,13	0,00	60	87	27
Новий Розділ	56,6	207,4	366,4	0,22	0,29	0,07	37	29	-8
Самбір	126,2	225	178,3	0,50	0,31	-0,19	56	53	-3
Стрий	306,6	945,2	308,3	1,21	1,32	0,11	48	52	4
Трускавець	316,9	537,9	169,7	1,25	0,75	-0,50	112	104	-8
Червоноград	669,9	1195,20	178,4	2,64	1,67	-0,97	40	41	1
Львівська область	25389,6	71756,3	282,62	68,91	64,9	-3,97		68	68
Івано-Франківськ	4298	10830,4	252,0	54,29	48,99	-5,30	121	133	12
Болехів	79,9	229	286,6	1,01	1,04	0,03	27	28	1
Калуш	627,5	1356,2	216,1	7,93	6,13	-1,80	68	69	1
Коломия	288	673,7	233,9	3,64	3,05	-0,59	105	61	-44
Яремче	79,6	290,6	365,1	1,01	1,31	0,30	66	49	-17
Івано-Франківська область	7916,5	22109,5	279,28	67,88	60,52	-7,36		53	53
Тернопіль	2912,7	8292,9	284,7	48,72	43,39	-5,33	x	95	x
Бережани	x	167,5	x	x	0,88	x	x	36	x
Кременець	x	190,5	x	x	1,00	x	x	36	x
Чортків	x	112,6	x	x	0,59	x	x	30	x
Тернопільська область	5978,9	19112,1	319,66	x	45,85	x		43	43
Ужгород	1879,1	3957,7	210,6	34,37	26,45	-7,92	124	139	15
Берегове	87,5	344,7	393,9	1,60	2,30	0,70	71	75	4
Мукачеве	962,5	3394	352,6	17,60	22,68	5,08	71	76	5
Хуст	169,6	781,5	460,8	3,10	5,22	2,12	66	70	4
Чоп	111,8	219,1	196,0	2,04	1,46	-0,58	51	59	8
Закарпатська область	5467,8	14964,8	273,69	58,71	58,12	-0,59		44	44
Луцьк	4051,7	11608,2	286,5	56,34	56,21	-0,13	108	120	12
Володимир-Волинський	133,4	306	229,4	1,85	1,48	-0,37	31	38	7
Ковель	429,9	1027	238,9	5,98	4,97	-1,01	37	41	4
Нововолинськ	361,9	661,6	182,8	5,03	3,20	-1,83	26	27	1
Волинська область	7191,7	20651,0	287,15	69,20	65,87	-3,33	x	51	51
Рівне	3883,1	9962,8	256,6	58,75	53,37	-5,38	93	107	14
Вараш	25,3	73,2	289,3	0,38	0,39	0,01	13	12	-1
Дубно	214,4	180,5	84,2	3,24	0,97	-2,27	42	40	-2
Рівненська область	6609,2	18668,4	282,46	62,37	54,73	-7,64	x	43	43

X – інформація відсутня або не надається регіональними управліннями статистики.

Таблиця Б.5

Показники діяльності малих та середніх підприємств у містах обласного значення Карпатського регіону (2017/2012 р.)

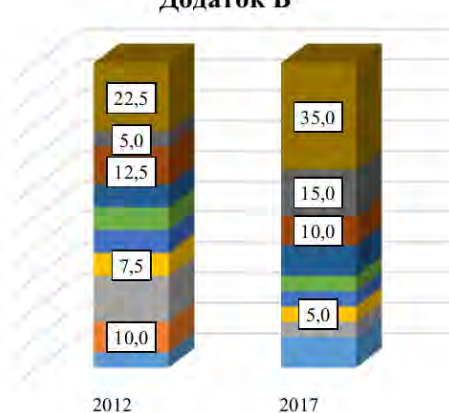
Міста	Темп росту						
	кількості середніх підприємств на 10 тис. населення	кількості малих підприємств на 10 тис. населення	обсягу реалізованої продукції середніми підприємствами	обсягу реалізованої продукції малими підприємствами	кількості зайнятих на середніх підприємствах	кількості зайнятих на малих підприємствах	капітальних інвестицій
Львів	85,7	105,8	181,7	275,6	109,2	89,8	184,5
Борислав	66,7	89,1	185,7	151,0	100,0	75,0	126,8
Дрогобич	66,7	89,5	305,2	192,6	92,6	64,9	187,6
Моршин	116,7	145,0	430,7	278,1	82,1	100,0	252,8
Новий Розділ	66,7	78,4	362,9	366,4	100,0	66,7	65,5
Самбір	75,0	94,6	312,2	178,3	77,8	72,7	143,2
Стрий	75,0	108,3	144,9	308,3	62,5	81,0	217,3
Трускавець	87,5	92,9	147,1	169,7	63,2	77,3	75,8
Червоноград	66,7	102,5	145,7	178,4	83,9	87,0	101,8
Івано-Франківськ	100,0	109,9	-	252,0	-	97,1	99,0
Болехів	100,0	103,7	154,8	286,6	100,0	100,0	150,0
Бурштин	-	-	-	-	-	-	158,8
Калуш	100,0	101,5	-	216,1	-	100,0	150,7
Коломия	150,0	58,1	391,6	233,9	104,2	75,0	153,8
Яремче	300,0	74,2	366,8	365,1	109,1	71,4	110,1
Тернопіль	-	-	-	284,7	-	92,0	315,1
Чортків	-	-	-	-	-	-	193,6
Чернівці	-	92,7	-	-	-	-	184,5
Новодністровськ	42,9	87,7	-	-	-	-	287,4
Ужгород	83,3	112,1	-	210,6	-	80,0	166,1
Берегове	100,0	105,6	-	393,9	-	88,9	245,2
Мукачеве	100,0	107,0	-	352,6	-	90,9	206,7
Хуст	100,0	106,1	357,8	460,8	90,0	92,9	227,1
Чоп	37,5	115,7	126,7	196,0	44,4	125,0	203,9
Луцьк	85,7	111,1	560,4	286,5	107,6	94,7	151,7
Володимир-Волинський	66,7	122,6	102,2	229,4	59,3	88,9	173,8
Ковель	133,3	110,8	255,5	238,9	85,1	84,2	259,8
Нововолинськ	100,0	103,8	-	182,8	-	78,6	235,3
Рівне	80,0	115,1	-	256,6	-	95,5	174,9
Вараш	150,0	92,3	177,4	289,3	81,0	100,0	397,6
Дубно	133,3	95,2	-	84,2	-	90,0	328,2
Острог	100,0	138,7	-	-	-	-	232,9

Додаток В

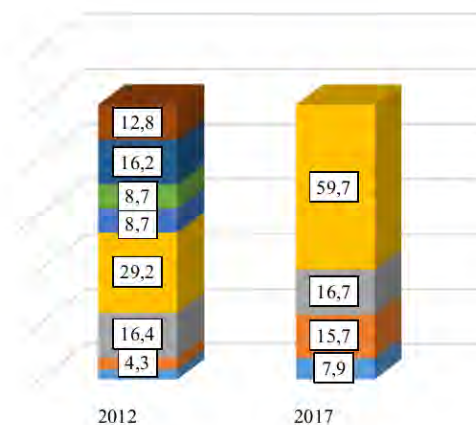
- машинобудування, приладобудування
- металургійне виробництво
- харчова промисловість
- хімічна промисловість
- поліграфічна промисловість
- інші
- виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування
- легка промисловість

(а) – м. Київ

- харчова промисловість
- хімічна промисловість
- поліграфічна промисловість
- легка промисловість
- меблева промисловість
- виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування
- машинобудування, приладобудування
- виробництво гумових та пластмасових виробів
- металургійне виробництво
- інші

(б) – м. Львів

- виробництво машин та устаткування
- металургійне виробництво
- виробництво гумових та пластмасових виробів
- поліграфічна промисловість
- харчова промисловість
- виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування
- хімічна промисловість
- інші

(в) – м. Івано-Франківськ

Рис. В.1. Структура ІАПП окремих міст-обласних центрів України у 2019 р., %

**Просторова концентрація економічної діяльності
міста обласного значення в районі його локалізації**

частка міста в районі, %

Міста обласного значення	Обсяги промислової продукції, 2019 р.	Роздрібний товарооборот підприємств, 2019 р.	Обсяг реалізованих послуг, 2019 р.	Прямі іноземні інвестиції, (акціонерний капітал), 2018 р.	Капітальні інвестиції, 2018 р.	Середньооблікова кількість штатних працівників, 2019 р.
Луцьк	65	85	87	98	64	80
Володимир-Волинський	29	75	79	18	20	63
Ковель	74	88	78	83	63	81
Нововолинськ	98	93	96	46	86	62
Ужгород	47	84	76	28	71	75
Берегове	70	57	47	91	37	60
Мукачеве	80	77	68	57	77	76
Хуст	34	80	47	78	26	48
Чоп	1	1	68	8	2	3
Івано-Франківськ	59	96	99	95	70	90
Болехів	5	12	13	7	25	15
Бурштин**	97	65	45	0	9	53
Калуш	99	99	89	90	35	80
Коломия	88	91	77	91	60	61
Яремче	10	100	87	60	57	26
Львів	89	96	86	93	79	93
Борислав	49	15	5	3	20	18
Дрогобич	31	56	42	41	26	45
Моршин	19	5	35	0	14	10
Новий Розділ	38	46	32	31	42	42
Самбір	64	71	75	96	51	60
Стрий	17	81	63	19	26	43
Трускавець	9	27	50	51	18	24
Червоноград	31	72	74	14	26	45
Рівне	71	94	93	65	65	81
Дубно	77	81	95	0	63	54
Вараш	99	82	29	0	24	77
Острог***	к	81	81	0	54	50
Тернопіль	78	94	96	0	68	83
Бережани*	50	к	58	0	52	70
Кременець*	20	72	88	0	48	53
Чортків**	12	к	99	н	13	64
Чернівці	84	84	91	51	65	68
Новодністровськ	0,7	24	75	0	59	33

Джерело: складено і розрахована авторами за даними Головних управлінь статистики Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької областей *2019-2016

**2019-2014

***2018-2012

Таблиця Г.2

Групування міст обласного значення до району їхньої локалізації за рівнем концентрації економічної діяльності, станом на 2018 та 2019 рр., %

Прямі іноземні інвестиції				
Характеристики груп, %	кількість міст		перелік міст	
	2012 (25)	2018 (24)	2012 (25)	2018 (24)
0-25% слабка	8	6	Ковель, Чоп, Болехів, Яремче, Борислав, Моршин, Стрий, Червоноград,	Володимир-Волинський, Чоп, Болехів, Борислав, Стрий, Червоноград
26-50 помірна	4	3	Ужгород, Дрогобич, Новий Розділ, Трускавець	Ужгород, Дрогобич, Новий Розділ
51-75 значна	5	5	Володимир-Волинський, Мукачеве, Хуст, Тернопіль, Чернівці,	Мукачеве, Трускавець, Рівне, Чернівці, Яремче
76-100 гіперконцентрація	8	10	Луцьк, Нововолинськ, Берегове, Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, Львів, Самбір	Луцьк, Ковель, Нововолинськ, Берегове, Хуст, Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, Львів, Самбір
Капітальні інвестиції				
	2012 (30)	2018 (34)	2012 (30)	2018 (34)
0-25	6	9	Чоп, Болехів, Борислав, Моршин, Вараш, Новодністровськ	Володимир-Волинський, Чоп, Болехів, Бурштин, Борислав, Моршин, Трускавець, Вараш, Чортків
26-50	8	8	Володимир-Волинський, Дрогобич, Новий Розділ, Самбір, Стрий, Трускавець, Острого, Чернівці	Берегове, Хуст, Калуш, Дрогобич, Новий Розділ, Стрий, Червоноград, Кременець,
51-75	10	14	Ковель, Берегове, Ужгород, Хуст, Калуш, Коломия, Яремче, Червоноград, Дубно, Тернопіль	Луцьк, Ковель, Ужгород, Івано-Франківськ, Коломия, Яремче, Самбір, Рівне, Дубно, Острого, Тернопіль, Бережани, Чернівці, Новодністровськ
76-100	6	3	Луцьк, Нововолинськ, Мукачеве, Івано-Франківськ, Львів, Рівне	Нововолинськ, Мукачеве, Львів
Зайнятість населення				
	2012 (30)	2019 (33)	2012 (30)	2019 (33)
0-25	5	4	Чоп, Болехів, Борислав, Яремче, Моршин	Чоп, Болехів, Моршин, Трускавець
26-50	7	8	Хуст, Дрогобич, Новий Розділ, Стрий, Трускавець, Червоноград, Новодністровськ	Хуст, Яремче, Дрогобич, Новий Розділ, Стрий, Червоноград, Острого, Новодністровськ
51-75	10	12	Ковель, Берегове, Ужгород, Хуст, Калуш, Коломия, Яремче, Червоноград, Дубно, Тернопіль	Володимир-Волинський, Нововолинський, Берегове, Ужгород, Бурштин, Коломия, Самбір, Дубно, Бережани, Кременець, Чортків, Чернівці

Продовження табл. Г.2

76-100	8	9	Луцьк, Нововолинськ, Ужгород, Івано-Франківськ, Калуш, Львів, Рівне, Тернопіль	Луцьк, Ковель, Мукачєво, Івано-Франківськ, Калуш, Львів, Рівне, Вараш, Тернопіль
Промисловість				
	2012	2019	2012	2019
0-25	7	9	Ужгород, Чоп, Болехів, Яремче, Новий Розділ, Трускавець, Новодністровськ	Чоп, Болехів, Яремче, Моршин, Стрий, Трускавець, Кременець, Чортків, Новодністровськ
26-50	5	8	Володимир-Волинський, Дрогобич, Моршин, Стрий, Червоноград	Володимир-Волинський, Ужгород, Хуст, Борислав, Дрогобич, Новий Розділ, Червоноград, Бережани
51-75	10	7	Чернівці, Луцьк, Ковель, Берегове, Хуст, Івано-Франківськ, Коломия, Борислав, Самбір, Острог	Луцьк, Ковель, Берегове, Івано-Франківськ, Борислав, Самбір, Рівне
76-100	9	10	Нововолинськ, Мукачєво, Бурштин, Калуш, Львів, Рівне, Дубно, Вараш, Тернопіль	Нововолинськ, Мукачєво, Бурштин, Калуш, Коломия, Львів, Дубно, Вараш, Чернівці, Тернопіль
Сфера послуг				
	2012 (30)	2019 (34)	2012 (30)	2019 (34)
0-25	5	3	Чоп, Болехів, Борислав, Дрогобич, Новий Розділ	Чоп, Болехів, Борислав
26-50	1	8	Моршин	Берегове, Хуст, Бурштин, Дрогобич, Моршин, Новий Розділ, Трускавець, Вараш
51-75	8	6	Мукачєво, Ужгород, Хуст, Стрий, Трускавець, Червоноград, Острог, Новодністровськ	Мукачєво, Самбір, Стрий, Червоноград, Бережани, Новодністровськ
76-100	16	17	Луцьк, Володимир-Волинський, Ковель, Нововолинськ, Берегове, Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, Яремче, Львів, Самбір, Рівне, Дубно, Вараш, Тернопіль, Чернівці	Луцьк, Володимир-Волинський, Ковель, Нововолинськ, Ужгород, Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, Яремче, Львів, Рівне, Дубно, Острог, Тернопіль, Кременець, Чортків, Чернівці
Торгівля				
	2012 (30)	2019 (32)	2012 (30)	2019 (32)
0-25	4	5	Чоп, Болехів, Борислав, Моршин	Чоп, Болехів, Борислав, Моршин, Новодністровськ
26-50	4	2	Яремче, Новий Розділ, Трускавець, Новодністровськ	Новий Розділ, Трускавець
51-75	10	6	Володимир-Волинський, Берегове, Мукачєво, Ужгород, Коломия, Дрогобич, Самбір, Дубно, Вараш, Острог	Берегове, Бурштин, Дрогобич, Самбір, Червоноград, Кременець

Продовження табл. Г.2

76-100	12	19	Луцьк, Ковель, Нововолинськ, Хуст, Івано- Франківськ, Калуш, Львів, Стрий, Червоноград, Рівне, Тернопіль, Чернівці	Луцьк, Володимир- Волинський, Ковель, Нововолинськ, Ужгород, Хуст, Івано-Франківськ, Калуш, Коломия, Яремче, Львів, Стрий, Рівне, Вараш, Дубно, Острог, Тернопіль, Мукачеве, Чернівці
Будівництво				
	2012 (27)	2019 (20)	2012 (27)	2019 (20)
0-25	6	5	Болехів, Яремче, Борислав, Новий Розділ, Стрий, Трускавець	Болехів, Новий Розділ, Стрий, Дубно, Трускавець
26-50	1	3	Коломия	Бурштин, Самбір, Коломия
51-75	5	5	Берегове, Червоноград, Дубно, Чернівці, Новодністровськ	Ужгород, Калуш, Дрогобич, Червоноград, Рівне
76-100	15	7	Луцьк, Володимир-Волинський, Ковель, Нововолинськ, Івано- Франківськ, Калуш, Львів, Дрогобич, Самбір, Рівне, Вараш, Острог, Тернопіль, Мукачеве, Ужгород	Луцьк, Володимир-Волинський, Мукачеве, Івано-Франківськ, Львів, Вараш, Чернівці

*Джерело: складено і розрахована авторами за даними Головних управлінь статистики Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької областей

Таблиця Г.3

Абсолютні показники структурних зрушень соціально-економічних показників в містах обласного значення до району їхньої локалізації, в.п.

Область	Місто/Район	ПП	КІ	Зайнятість	Промисловість	Сфера послуг	Торгівля	Будівництво
		Δ2018-2012	Δ2018-2012	Δ2019-2012	Δ2019-2012	Δ2019-2012	Δ2019-2012	Δ2019-2012
Волинська область	м.Луцьк/Луцький район	-1	-17	-2	-2	0,4	0	5
	м.Володимир-Волинський / Володимир-Волинський район	-42	-11	-8	-15	-13	11	-7
	м.Ковель / Ковельський район	74	-7	6	17	-13	0	2
	м.Нововолинськ/Іваничівський район	22	-5	-15	1	2	6	-21
Закарпатська область	м.Берегове/Берегівський район	-1	-18	-13	-5	-46	11	-23
	м.Мукачеве/Мукачівський район	-17	0	8	-5	8	9	1
	м.Ужгород/Ужгородський район	-2	5	-1	-8	7	-1	-7
	м.Хуст/Хустський район	5	-25	-1	29	-13	-8	к
	м.Чоп/Ужгородський район	-1	0	-4	-32	-8	-3	к
Івано-Франківська область	м. Івано-Франківськ/Тисменицький район	13	-15	0	-11	0	4	-3
	м.Болехів/Долинський район	3	13	2	-7	9	8	11
	м.Бурштин/Галицький район**	н	-17	н	1	14	17	-19
	м.Калуш/Калуський район	2	-21	-3	10	-3	1	-27
	м.Коломия/Коломийський район	11	-1	6	18	-2	16	-23
	м.Яремче/Надвірнянський район	53	-16	2	10	5	67	-3

Львівська область	м.Львів / Пустомитівський район	-4	-10	0	8	-2	5	1
	м.Борислав/Дрогобицький район	-6	3	3	-6	2	3	-1
	м. Дрогобич/ Дрогобицький район	-2	0	1	-5	17	4	-13
	м. Моршин / Стрийський район	н	-3	-2	-10	-6	1	к
	м. Новий Розділ / Миколаївський район	-8	-3	5	17	10	19	-15
	м.Самбір/ Самбірський район	-1	6	-6	-7	-6	4	-54
	м. Стрий/ Стрийський район	-2	-13	-2	-28	8	5	16
	м.Трускавець / Дрогобицький район	9	-25	-3	3	-17	-3	15
	м. Червоноград / Сокальський район	-8	-27	-2	-12	1	-5	-3
Рівненська область	м.Рівне /Рівненський район	н	-11	-4	-14	-3	3	-30
	м.Дубно/Дубенський район	н	-4	-1	-10	0	18	-40
	м.Вараш/Володимирецький район	н	5	9	0	-52	27	2
	м.Острог/Острозький район	н	9	-2	-55	29	20	19
Тернопільська область	м.Тернопіль /Тернопільський район	н	5	-1	-11	-1	1	2
	м.Бережани / Бережанський район***	н	0	н	-25	-42	к	к
	м.Кременець / Кременецький район***	н	7	н	к	6	17	к
	м.Чортків / Чортківський район	н	-31	н	0	1	38	к
Чернівецька область	м.Чернівці /Герцаївський, Глибоцький, Заставнівський, Кіцманський, Новоселицький, Сторожинецький	-4	17	3	16	-2	8	21
	м.Новодністровськ / Сокирянський район	н	41	1	-5	20	-13	24

* Джерело: розраховано авторами за даними Головних управлінь статистики Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Чернівецької областей
 ** 2014-2018 рр., ***2016-2018 рр., ****2013-2018 рр.

Додаток Д

Таблиця Д.1

Експорт та імпорт товарів за містами обласного значення Західного регіону України*

Місто	Експорт товарів						Імпорт товарів					
	2012		2017		2019		2012		2017		2019	
	тис. дол. США	Частка міста, %	тис. дол. США	Частка міста, %	тис. дол. США	Частка міста, %	тис. дол. США	Частка міста, %	тис. дол. США	Частка міста, %	тис. дол. США	Частка міста, %
Львівська область												
м.Львів	594969,6	44,29	488159,6	30,79	630943,3	28,65	2303729,8	68,29	1093973,7	50,17	1635918,6	52,98
м.Борислав	2430,6	0,18	2212,4	0,14	5047,6	0,23	9245,6	0,27	5615,7	0,26	11984,3	0,39
м.Дрогобич	22730	1,69	20007,9	1,26	83982,5	3,81	21400,8	0,63	21464,4	0,98	26823,8	0,87
м.Моршин	1949,8	0,15	723,7	0,05	1218,4	0,06	965,4	0,03	4048,3	0,19	10594,3	0,34
м.Новий Розділ	26390,5	1,96	30159,8	1,9	32073,3	1,46	22459,2	0,67	28138,3	1,29	31450,6	1,02
м.Самбір	12901,1	0,96	12966,5	0,82	12842,0	0,58	9878,7	0,29	9744	0,45	12264,1	0,40
м.Стрий	27929	2,08	34502,5	2,18	16911,6	0,77	37831,4	1,12	48637,7	2,23	46870,6	1,52
м.Трускавець	1389,7	0,1	3995	0,25	3732,2	0,17	1829,3	0,05	2462,3	0,11	3970,7	0,13
м.Червоноград	31539,9	2,35	28144,7	1,78	34266,7	1,56	126072,8	3,74	25266,5	1,16	26507,3	0,86
Всього в області	1343500	53,76	1585200	39,17	2202100	37,28	3373500	75,1	2180400	56,84	3087700	58,50
Волинська область												
м.Луцьк	252205	41,63	172956	25,09	163275,1	23,53	551779	54,36	886625	66,41	909670,2	62,48
м.Володимир-Волинський	26779	4,42	8654	1,26	14078,0	2,03	24802	2,44	3829	0,29	10667,4	0,73
м.Ковель	19763	3,26	21478	3,12	34582,8	4,98	27894	2,75	19394	1,45	27626,4	1,90
м.Нововолинськ	54681	9,03	65593	9,52	47772,9	6,88	120239	11,85	89872	6,73	179479,6	12,33
Всього в області	605800	58,34	689300	38,98	694000	37,42	1015100	71,39	1335000	74,89	1455900	77,44
Закарпатська область												
м.Ужгород	91173,9	6,58	121611,4	8,41	112159,1	7,53	311338,1	15,5	113235,2	8,44	130765,2	8,89
м.Берегово	295460,2	21,33	85217,5	5,89	102513,4	6,88	286254,5	14,25	52246,2	3,89	35623,4	2,42
м.Мукачево	219933,4	15,88	369844,6	25,57	421332,7	28,28	207330,5	10,32	359913,4	26,83	439597,7	29,88
м.Хуст	8923,7	0,64	9630,7	0,67	13350,8	0,90	5109,7	0,25	9463,1	0,71	13838,0	0,94
м.Чоп	8895,6	0,64	11567,5	0,8	15130,5	1,02	33462,4	1,67	13169,3	0,98	16474,4	1,12
Всього в області	1385100	45,08	1446400	41,34	1490000	44,60	2009100	41,98	1341700	40,85	1471200	43,25

Івано-Франківська область												
м.Івано-Франківськ	192751,6	23,46	252728,6	37,98	275089,8	30,18	227166,2	23,09	232485,6	36,49	260845,6	31,36
м.Болехів	10845,8	1,32	7590,9	1,14	8582,3	0,94	1125,4	0,11	2083,9	0,33	3846,9	0,46
м.Бурштин	...	0	—	0	к	к	...	0	108,4	0,02	441,6	0,05
м.Калуш	460874,2	56,1	207861,8	31,24	434350,6	47,66	584645,7	59,43	207917,6	32,63	382645,7	46,00
м.Коломия	8579	1,04	14558,4	2,19	12533,3	1,38	7555,6	0,77	13873,6	2,18	13637,8	1,64
м.Яремче	1397,9	0,17	1311,1	0,2	2005,6	0,22	3940,1	0,4	873,9	0,14	5630,9	0,68
Всього в області	821500	82,1	665400	72,75	911400	80,38	983800	83,8	637200	71,77	831800	80,19
Рівненська область												
м.Рівне	221868,6	44,07	87631,4	22,86	105760,5	24,03	506274,1**	110,37	178656,7	52,36	136299,5	35,62
м.Дубно	16772,9	3,33	27288,6	7,12	17048,5	3,87	24586,4	5,36	19480,4	5,71	22019,2	5,76
м.Вараш	1163,5	0,23	к	к	1002,7	0,23	88916,9	19,38	394,2	0,12	666,4	0,17
м.Острог	к	к	435,7	0,11	к	к	373	0,08	607,2	0,18	562,2	0,15
Всього в області	503500	47,63	383300	30,1	440200	28,13	458700	135,2	341200	58,36	382600	41,70
Чернівецька область												
м.Чернівці	86570,5	69,31	104790,4	69,95	164305,1	76,85	132205,9	75,59	89523,3	79,08	135173,6	64,80
м.Новодністровськ	—	0	к	к	к	к	к	к	263,1	0,23	575,8	0,28
Всього в області	124900	69,31	149800	69,95	213800	76,85	174900	75,59	113200	79,32	208600	65,08

Примітки:

к - дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України “Про державну статистику” щодо конфіденційності статистичної інформації;

... відомості відсутні;

— явищ не було.

*Джерело: складено та розраховано за даними⁷⁶⁴⁷⁶⁴ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця Д.2

Експорт та імпорт послуг за містами обласного значення Західного регіону України*

Місто	Експорт послуг						Імпорт послуг					
	2012		2017		2019		2012		2017		2019	
	тис. дол. США	Частка міста, %	тис. дол. США	Частка міста, %	тис. дол. США	Частка міста, %	тис. дол. США	Частка міста, %	тис. дол. США	Частка міста, %	тис. дол. США	Частка міста, %
Львівська область												
м.Львів	109775,6	49,38	185376,4	39,35	302272,7	49,54	61324,7	66,58	31372	52,46	41835,5	48,82
м.Борислав	52	0,02	к	к	к	к	-	0	-	0	к	к
м.Дрогобич	10549,3	4,75	27788,6	5,9	41255,9	6,76	1635,1	1,78	2275,6	3,81	1789,1	2,09
м.Моршин	4053,9	1,82	1170	0,25	836,2	0,14	129,6	0,14	к	к	к	к
м.Новий Розділ	10,5	0	8358,7	1,77	11090,0	1,82	3,2	0	к	к	170,4	0,20
м.Самбір	775,2	0,35	2053,9	0,44	2311,8	0,38	30,3	0,03	к	к	101,6	0,12
м.Стрий	7427	3,34	8210,9	1,74	6764,1	1,11	105	0,11	155	0,26	470,3	0,55
м.Трускавець	30073,7	13,53	11029,8	2,34	14639,2	2,40	525,9	0,57	798,8	1,34	1574,4	1,84
м.Червоноград	890,3	0,4	2394,2	0,51	2947,5	0,48	257	0,28	408,7	0,68	645,5	0,75
Всього в області	222300	73,6	471100	52,3	610200	62,62	92100	69,5	59800	58,55	85700	54,36
Волинська область												
м.Луцьк	4383	8,21	8022	12,65	10394,0	9,42	16199	57,04	12581	50,53	11304,4	28,76
м.Володимир-Волинський	1854	3,47	271	0,43	508,4	0,46	541	1,9	к	к	к	к
м.Ковель	2320	4,34	2386	3,76	4875,8	4,42	685	2,41	911	3,66	2205,1	5,61
м.Нововолинськ	3097	5,8	2891	4,56	2697,0	2,45	4298	15,13	2481	9,96	15155,2	38,56
Всього в області	53400	21,82	63400	21,4	110300	16,75	28400	76,49	24900	64,15	39300	72,94
Закарпатська область												
м.Ужгород	6177,5	9,43	36122,4	14,06	38134,3	11,85	3307,1	8,39	814,5	3,72	1631,3	4,96
м.Берегово	1017,1	1,55	10378,9	4,04	11436,9	3,55	497,6	1,26	70,5	0,32	108,7	0,33
м.Мукачево	11615,1	17,73	63110,6	24,57	96463,2	29,97	4592,7	11,66	3548,4	16,2	5645,1	17,16
м.Хуст	к	к	2884,9	1,12	2536,1	0,79	-	0	41,3	0,19	28,9	0,09
м.Чоп	13788,3	21,05	6156	2,4	7589,0	2,36	4477,9	11,37	233,9	1,07	690,5	2,10
Всього в області	65500	49,77	256900	46,19	321900	48,51	39400	32,68	21900	21,5	32900	24,63

Івано-Франківська область												
м.Івано-Франківськ	39601,2	67,81	38721,1	70,79	52539,6	73,48	38886,6	70,96	5694,1	35,59	14343,0	52,35
м.Болехів	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к	к
м.Бурштин	—	0	—	0	—	—	—	0	—	0	—	—
м.Калуш	3279,1	5,61	2653,2	4,85	2236,8	3,13	9011,8	16,44	2829,5	17,68	2595,8	9,47
м.Коломия	1529,1	2,62	2328,3	4,26	273,5	0,38	137,1	0,25	к	к	180,9	0,66
м.Яремче	738,1	1,26	849,1	1,55	1112,2	1,56	77	0,14	к	к	1115,6	4,07
Всього в області	58400	77,31	54700	81,45	71500	78,55	54800	87,8	16000	53,27	27400	66,55
Рівненська область												
м.Рівне	50748,2	69,23	18332,1	50,64	23805,6	50,33	19027,4	73,46	12522,4	68,43	13789,1	71,08
м.Дубно	к	к	к	к	к	к	к	к	145,1	0,79	к	к
м.Вараш	459,9	0,63	к	к	к	к	к	к	—	0	—	—
м.Острог	—	0	—	0	—	—	к	к	—	0	—	—
Всього в області	73300	69,86	36200	50,64	47300	50,33	25900	73,46	18300	69,22	19400	71,08
Чернівецька область												
м.Чернівці	9173,1	95,55	24821,8	99,2872	46924,4	99,21	2478,9	95,34	1676,9	88,26	4330,6	96,24
м.Новодністровськ	к	к	—	0	—	—	—	0	—	0	—	—
Всього в області	9600	95,55	25000	99,29	47300	99,21	2600	95,34	1900	88,26	4500	96,24

Примітки: к - дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України “Про державну статистику” щодо конфіденційності статистичної інформації;

... відомості відсутні; — явищ не було.

*Джерело: складено та розраховано за даними⁷⁶⁵

⁷⁶⁵ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таблиця Д.3

**Структура експорту та рейтинг міст Західного регіону України за часткою експорту товарів і послуг
за період 2012-2019 рр.***

Місто	Частка експорту товарів, %						Частка експорту послуг, %					
	2012	Рейтинг	2017	Рейтинг	2019	Рейтинг	2012	Рейтинг	2017	Рейтинг	2019	Рейтинг
м. Львів	84,4	14	72,5	17	67,6	17	15,6	9	27,5	6	32,4	6
м. Дрогобич	68,3	18	41,9	20	67,1	18	31,7	5	58,1	3	32,9	5
м. Моршин	32,5	21	38,2	21	59,3	21	67,5	2	61,8	2	40,7	2
м. Новий Розділ	99,96	1	78,3	15	74,3	15	0,04	22	21,7	8	25,7	8
м. Самбір	94,3	8	86,3	9	84,7	9	5,7	15	13,7	14	15,3	14
м. Стрий	79	17	80,8	14	71,4	16	21	6	19,2	9	28,6	7
м. Трускавець	4,4	22	26,6	22	20,3	22	95,6	1	73,4	1	79,7	1
м. Червоноград	97,3	5	92,2	5	92,1	6	2,7	18	7,8	18	7,9	17
м. Луцьк	98,3	4	95,6	4	94	5	1,7	19	4,4	19	6	18
м. Володимир-Волинський	93,5	10	97	2	96,5	3	6,5	13	3	21	3,5	20
м. Ковель	89,5	12	90	6	87,6	8	10,5	11	10	17	12,4	15
м. Нововолинськ	94,6	7	95,8	3	94,7	4	5,4	16	4,2	20	5,3	19
м. Ужгород	93,7	9	77,1	16	74,6	14	6,3	14	22,9	7	25,4	9
м. Берегово	99,7	2	89,1	7	90	7	0,3	21	10,9	16	10	16
м. Мукачево	95	6	85,4	11	81,4	12	5	17	14,6	12	18,6	11
м. Чоп	39,2	20	65,3	18	66,6	19	60,8	3	34,7	5	33,4	4
м. Івано-Франківськ	83	15	86,7	8	84	10	17	8	13,3	15	16	13
м. Калуш	99,3	3	98,7	1	99,5	1	0,7	20	1,3	22	0,5	22
м. Коломия	84,9	13	86,2	10	97,9	2	15,1	10	13,8	13	2,1	21
м. Яремче	65,4	19	60,7	19	64,3	20	34,6	4	39,3	4	35,7	3
м. Рівне	81,4	16	82,7	12	81,6	11	18,6	7	17,3	11	18,4	12
м. Чернівці	90,4	11	80,8	13	77,8	13	9,6	12	19,2	10	22,2	10
Середнє значення	80,4	x	77,6	x	78,5	x	19,6	x	22,4	x	21,5	x

* Джерело: розраховано та складено за даними⁷⁶⁶

⁷⁶⁶ Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Вихідна статистична інформація для розрахунку швидкості та інтенсивності трансформації структури економіки міст обласного значення Західного регіону України

Показники Міста обласного значення	2012				2019				Всього, млн грн	
	Промисловість	Будівництво	Торгівля	Послуги	Промисловість	Будівництво	Торгівля	Послуги	2012	2018
	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	Обсяг виконаних будівельних робіт, млн грн	Роздрібний товарооборот підприємств, млн грн	Обсяг наданих послуг, млн грн	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	Обсяг виконаних будівельних робіт, млн грн	Роздрібний товарооборот підприємств, млн грн	Обсяг наданих послуг, млн грн		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Львівська область										
Львів	14942,7	1235,8	12036,2	8935,4	46482,5	5220,2	34862,0	24538,4	37150,1	111103,1
Борислав	926,5	10,4	112,9	46,7	1700,9	конф	351,9	190,9	1096,5	2243,7
Дрогобич	616,2	61,8	520,0	392,5	1097,3	41,2	1334,1	1521,6	1590,4	3994,2
Моршин	546,6	1,9	30,1	227,8	1520,6	конф	109,8	323,1	806,4	1953,5
Новий Розділ	353,5	6,1	78,6	19,6	2137,5	16,6	244,1	113,9	457,8	2512,1
Самбір	264,3	13,4	267,8	164,2	588,5	17,6	626,0	239,6	709,7	1471,7
Стрий	839,6	10,5	547,9	313,8	1378,2	107,9	1853,5	590,4	1711,8	3930,0
Трускавець	110,8	7,6	291,7	1025,3	326,1	44,6	630,9	1797,7	1435,3	2799,3
Червоноград	741,7	50,3	789,3	182,1	1679,8	89,1	1395,7	349,9	1763,3	3514,5
Волинська область										
Луцьк	3910,2	391,7	3420,5	2919,7	12583,6	1684,8	7132,0	4076,9	10642,1	25477,3
Володимир-Волинський	363,9	16,0	251,5	78,8	764,9	37,6	379,7	103,1	710,2	1285,4

Продовження табл. Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Ковель	255,2	29,6	812,5	65,6	746,9	75,8	844,3	953,0	1162,9	2620,0
Нововолинськ	2063,5	57,2	233,2	240,1	4754,7	50,1	558,8	300,2	2594,0	5663,8
Тернопільська область										
Тернопіль	3,4	438,2	3242,6	1736,5	10148,8	1523,0	6241,6	6097,5	5420,7	24010,9
Бережани	---	---	---	---	126,8	2,7	121,4	32,1	0,0	283,0
Кременець	---	---	---	---	103,3	17,7	236,0	42,8	0,0	399,8
Чортків	---	---	---	---	180,9	конф	186,1	462,1	0,0	829,1
Івано-Франківська область										
Івано-Франківськ	5599,1	577,6	3955,7	1700,5	11772,5	2503,0	9499,7	5307,6	11832,9	29082,8
Болехів	317,9	0,9	11,9	7,8	257,1	14,4	68,7	71,2	338,5	411,5
Бурштин	4701,0	0	0,0	0,0	13622,6	24,8	209,3	38,2	4701,0	13895,0
Калуш	258,8	78,8	588,1	111,8	17647,2	158,2	1357,9	365,2	1037,5	19528,4
Коломия	375,5	12,8	376,8	120,4	1316,1	22,3	1166,3	155,2	885,5	2659,8
Яремче	4,1	1,8	129,5	279,9	415,8	конф	383,7	930,6	415,3	1730,0
Чернівецька область										
Чернівці	2251,4	414,4	3386,5	494,4	7932,7	1563,3	6340,9	2984,6	6546,7	18821,4
Новодністровськ	23,5	327,3	48,8	6,0	18,5	196,4	53,2	57,7	405,6	325,8
Закарпатська область										
Ужгород	807,0	154,7	2218,4	676,2	6625,7	881,2	5631,5	1606,9	3856,4	14745,4
Берегове	274,7	3,9	218,7	52,5	584,1	конф	462,1	89,1	549,8	1135,4
Мукачеве	1552,0	66,5	1420,8	397,3	2923,8	488,7	2706,2	1485,6	3436,6	7604,2
Хуст	104,1	25,6	371,7	47,6	231,7	49,5	696,8	96,9	549,0	1075,0
Чоп	33,3	---	131,2	114,8	122,3	---	97,1	89,9	279,3	309,3
Рівненська область										
Рівне	5380,8	1214,3	3641,0	2197,5	12261,7	1330,2	7926	3341,2	12433,6	24859,1
Дубно	1033,8	2,7	148,6	100,8	2604,4	7,5	424,9	559,4	1285,8	3596,2
Вараш	3557,1	100,4	202,6	40,5	11071	839,7	726,3	32,7	3900,6	12669,7
Острог	11,3	6,3	51,7	7,3	20,1	28,6	184,2	35,2	76,6	268,1

Таблиця Ж.2

Вихідна статистична інформація для розрахунку еластичності темпів зростання зайнятості, середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників, обсягу капітальних та прямих іноземних інвестицій до темпів зміни обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) за секторами економіки у містах обласного значення Західного регіону України, 2012-2019 рр.

%

Показники Міста обласного значення		Середньорічні темпи росту							
		Обсяг реалізованої промислової продукції (РПП)	Роздрібний товарооборот підприємств (РТП)	Обсяг наданих послуг (НП)	Обсяг виконаних будівельних робіт (ВБР)	Середньооблікова кількість штатних працівників (Зайн)	Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників (ЗП)	Капітальні інвестиції (КІ)*	Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) (ПІ)*
1		2	3	4	5	6	7	8	9
Львівська область	Львів	121,4	116,7	118,0	168,0	98,6	120,5	112,3	92,2
	Борислав	133,9	118,0	123,2	---	98,2	119,4	119,8	88,0
	Дрогобич	112,7	114,5	124,5	93,3	95,9	119,8	112,8	95,5
	Моршин	115,4	120,7	106,2	---	94,0	119,3	124,1	14346,0
	Новий Розділ	138,3	118,1	140,4	157,8	100,0	125,9	149,0	100,3
	Самбір	119,7	113,8	131,1	110,9	94,6	120,3	120,1	97,2
	Стрий	109,0	119,1	129,3	250,9	95,8	119,3	117,5	99,3
	Трускавець	115,6	111,9	109,5	266,1	94,1	121,9	101,7	104,3
	Червоноград	116,2	108,6	110,7	122,4	95,4	119,1	107,4	101,8
	Всього міст області	120,3	116,2	116,8	163,4	98,0	120,3	111,7	92,9
Волинська область	Луцьк	119,3	112,4	121,2	173,2	98,5	121,2	107,3	98,2
	Володимир-Волинський	112,1	107,2	123,5	150,6	92,4	125,1	115,2	76,2
	Ковель	117,8	103,3	123,9	139,5	96,3	121,1	120,6	102,5
	Нововолинськ	114,5	117,2	128,7	96,7	93,0	119,4	291,5	107,4
	Всього міст області	117,2	110,8	118,6	161,9	97,2	121,5	114,4	101,8
Тернопільська область	Тернопіль	119,3	110,8	124,0	123,7	98,1	122,2	121,4	97,8
	Бережани	101,9	93,4	114,3	65,0	96,8	133,2	137,7	98,6
	Кременець	---	108,3	128,4	76,8	97,3	132,0	131,9	99,3
	Чортків	118,9	119,3	212,5	---	96,5	130,6	107,9	94,9
	Всього міст області	119,9	112,1	125,9	124,0	100,8	120,8	122,1	99,4

Продовження табл. Ж.2

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Івано-Франківська область	Івано-Франківськ	115,4	113,8	119,7	126,6	99,7	121,8	115,9	113,8
	Болехів	99,2	131,4	141,2	166,7	97,9	120,3	123,4	116,2
	Бурштин	118,6	85,1	129,7	173,5	100,6	120,0	134,0	---
	Калуш	314,1	113,1	120,2	113,6	97,4	123,0	103,9	98,4
	Коломия	386,7	118,0	106,0	109,3	98,5	122,6	113,9	98,6
	Яремче	1288,8	117,7	123,7	---	96,7	119,8	134,9	275,0
	Всього міста області	128,5	114,4	118,9	124,9	99,6	122,0	112,1	104,7
Чернівецька область	Чернівці	120,5	109,8	138,6	125,7	98,1	121,7	115,6	95,9
	Новодністровськ	108,2	104,8	148,7	99,6	99,1	125,3	119,7	---
	Всього міста області	120,3	109,7	138,8	114,5	98,1	123,6	115,6	95,9
Закарпатська область	Ужгород	141,2	114,4	115,5	145,4	97,4	123,7	109,2	99,9
	Берегове	112,1	111,8	115,8	---	91,6	126,6	131,0	98,5
	Мукачеве	109,7	113,4	122,0	138,2	97,4	124,7	117,2	87,0
	Хуст	121,7	111,1	113,7	117,1	96,4	122,3	112,9	93,7
	Чоп	121,6	97,5	109,2	---	87,1	119,6	115,3	98,7
	Всього міста області	122,0	112,6	116,1	132,5	96,4	123,1	113,1	94,8
Рівненська область	Рівне	113,9	111,9	110,2	107,8	96,6	120,4	110,8	92,4
	Дубно	118,4	117,3	144,5	189,9	94,9	121,6	222,2	85,2
	Вараш	119,4	122,2	104,8	145,2	98,1	124,3	153,7	---
	Острог	110,5	121,1	180,7	236,1	96,8	118,4	132,7	---
	Всього міста області	115,9	112,8	111,6	113,1	99,9	121,9	114,5	1125,0

*статистична інформація щодо обсягів капітальних інвестицій та прямих іноземних інвестицій у 2019 р. – відсутня. У зв'язку з цим аналіз здійснено на основі даних 2012-2018 р

Додаток 3

Таблиця 3.1

Стратегічно-структурні особливості розвитку економіки міст Західного регіону України*

Міста	Стратегічні та програмні документи	Стратегічні пріоритети	Структура початок періоду	Структура кінець періоду
Дрогобич	Програма соціально-економічного та культурного розвитку міст Дрогобича та Стебника на 2020 рік. Стратегія сталого розвитку м. Дрогобича до 2027 р. Місто інноваційної економіки та медицини, орієнтоване на людину. Дрогобич. 2020.	Металургійне виробництво, легка промисловість та виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції ¹ . Стала економіка міста – сприяння підприємницькій активності, підвищення інвестиційної привабливості міста. Місто інноваційної економіки та медицини, орієнтоване на людину – розробляються, виготовляються та експортуються товари і послуги, пристосовані до зміни клімату, використання ресурсозберігаючих технологій, розумні міські рішення основі технологічних, організаційних та соціальних інновацій. Смарт спеціалізація регіонального центру – об'єднання у кластери та застосування новітніх технологій; виготовлення продукції за високими екостандартами, що створює сприятливі умови для експорту, просування інноваційних моделей взаємодії виробництва з іншими формами використання простору та міських зон, використання творчого потенціалу місцевих ремісників для розробки та впровадження спеціальних дрогобицьких рішень. Місто відоме у світі – платформа для проведення міжнародних заходів та форумів, створенню нових локацій для проведення міжнародних форумів, конгресів, інших заходів, підтримується розвиток відповідної інфраструктури. Дрогобич – культурна, творча і освітня метрополія – творчість як ключова рушійна сила для стимулювання та впровадження інновацій, залучення до стартапів, малих та середніх компаній і талантів з України та закордону, які спільно працюють над інноваційними рішеннями закладів культури. Локальний маркетинг міста	2015 р. Переробна промисловість – 79,8%, в т.ч. виробництво харчових продуктів – 12,9%, текстильне виробництво – 14,7%, виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність – 8,8%, виробництво хімічних речовин і хімічної продукції – 0,4%, виробництво гумових і пластмасових виробів – 18,5%, металургійне виробництво – 11,4%, машинобудування – 2,4%. Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого – 13,5%, водопостачання, каналізація, поводження з відходами – 6,4%.	2018 р. Переробна промисловість – 50,6, постачання електроенергії, газу, пар%и та кондиційованого повітря – 16,1%, легкої – 12,5%. 2019* (за підсумками першого півріччя) виробництво харчових продуктів, напоїв – 16%; текстильне виробництво, виробництво одягу, виробів зі шкіри, та інших матеріалів – 15%, виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність – 12%, виробництво гумових і пластмасових виробів; іншої неметалевої мінеральної продукції – 23%, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування – 13%; машинобудування – 1%, виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування – 2%, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 17%; водопостачання; каналізація, поводження з відходами – 1%.
Червоноград	Стратегічний план економічного розвитку міста Червоноград до 2017 року.	Гірничо-добувна та переробна промисловість. Регіональний промисловий центр видобувної, легкої та харчової, а також інноваційних, високотехнологічних галузей.	2014 р. Добувна промисловість – 24,2%; переробна промисловість – 54,5%; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 7,4%; послуги – 13,9%.	2018 р. Добувна промисловість – 31,5%; переробна промисловість – 46,0%; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 6 %; послуги – 16,5%.
Острогож	Стратегія розвитку територіального міста Острогож.	Підвищення ефективності функціонування туристично-рекреаційного комплексу міста. Формування інноваційної моделі розвитку міста. Сприяння реалізації проекту «Територія випереджаючого інноваційного розвитку (ТВІР) на базі НаУОА та м. Острога». Створення сприятливого бізнес середовища. Запровадження технологій «SmartCity» («Розумне місто») в управлінні містом.	–	–
Яремче	Маркетингова стратегія Яремчанщини.	Туристично-рекреаційна галузь. Технічне завдання на створення туристичного бренду Яремчанщини та нкубатор конкурсу на розробку бренду. Яремчанщина зрозуміла й приваблива для інвестора. Прозорі правила інвестування. Інвестиційні проекти та пропозиції.	2014 р. Готелів – 47, садиб зеленого туризму –580, ліжкомісць, тис.од. – 2594, кількість відвідувачів, тис. ос. – 934	2018 р. Готелів – 108, садиб зеленого туризму –604, ліжкомісць, тис.од. – 14235, кількість відвідувачів, тис. ос. – 1300

Продовження табл. 3.1

Моршин	Програма соціально-економічного та культурного розвитку міста Моршина на 2019–2021 роки. Стратегія розвитку міста Моршина на 2009–2020 рр.	Промисловий, рекреаційний центр. Виробництво харчових продуктів, туризм (готелі та рекреаційний потенціал). Розвиток житлового фонду. Розвиток інфраструктури та благоустрою міста. Розвиток туризму, збереження пам'яток історії та культури. Енергозбереження та енергоефективність; Сприяння розвитку освіти, культури, спорту, охорони здоров'я, соціального захисту населення.	2008 р. Обробна промисловість – 95%, в т.ч. харчова промисловість – 88% ((продукція ВАТ «Моршинський завод мінеральних вод «Оскар»)). У загальному обсязі реалізованих послуг послуги з охорони здоров'я людини – 96%, діяльність у сфері інжинірингу, геології та геодезії – 2%, операції з нерухомим майном – 0,4%, освіта – 0,3%, діяльність у сфері відпочинку та розваг, фізкультури та спорту – 0,3%, послуги з організації подорожувань – 0,1%.	2018 р. Основу економічної бази міста складає курортне господарство, в якому в даний час зайнято 1800 (53%) працюючих. Промисловість, будівництво, транспорт, зв'язок, торгівля, установи і організації регіонального значення тощо. Загальна кількість працюючих в місті складає 3400 працівників.
Новий Розділ	-	Промисловий центр – хімічна промисловість, машинобудування.	2010 р. Структура зайнятості: машинобудування – 62%, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 32%, металургійне виробництво – 6,1%. Структура промисловості: Переробна (32,4%), в т.ч. хімічна та нафтохімічна – 9,9%, металургійне виробництво – 26,2%, машинобудування – 63,9%. Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 67,2%.	2018 р. Добувна промисловість та розроблення кар'єрів – 0,5%, Переробна промисловість – 67,5%, в т.ч. металургійне виробництво – 0,9%, постачання електроенергії, газу та води – 31,4%, водопостачання – 0,6%.
Самбір	Програма соціально-економічного та культурного розвитку міста Самбора на 2020 рік. Програма соціально-економічного та культурного розвитку міста Самбора на 2021 рік.	Харчова промисловість, торгівля машинобудування. Підвищення рівня конкурентоспроможності економіки – всебічний розвиток інфраструктури міста шляхом залучення інвестицій в економіку, через об'єднання зусиль місцевої та державної влади, підприємств і установ по розробці інвестиційних проєктів та пропозицій, формування інвестиційного іміджу міста. Регуляторна політика та розвиток підприємництва. Розвиток промисловості – впровадження у виробництво прогресивних енергозберігаючих та новітніх технологій, що сприятиме збільшенню виробництва та розширенню асортименту високоякісної конкурентоспроможної продукції, яка відповідатиме вимогам світових стандартів. Створення сприятливих умов для розвитку туризму; здійснення заходів щодо поліпшення економічного клімату в місті, зростання економічної активності підприємств промисловості, будівництва, суб'єктів малого підприємництва.	-	2018 р. Структура промислового виробництва за часткою податкових надходжень (ПДФО): легка промисловість – 29,1%, приладобудування – 12,9%, виробництво меблів – 12,7%, металургійне виробництво – 10,3%. 3 виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – 4,2%
Стрий	Програма соціально-економічного та культурного розвитку Стрийської територіальної громади на 2021 рік.	-	2013 р. Переробна промисловість – 81%, в т.ч. машинобудування – 29,1%, видавничої діяльності – 23,8%, виробництво харчових продуктів – 4,4%, металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів – 4,3 %, легка промисловість – 3,9%. Виробництво та розподілення електроенергії, газу, тепла та води належало 19,0 %.	2019 р. Переробна промисловість – 91,1%, в т.ч. машинобудування – 9%; поліграфічна діяльність – 49,2%; виробництво одягу, шкіри – 4,2%; виробництво готових металевих виробів – 20,4%.

Продовження табл. 3.1

Трускавець	Програма соціально-економічного та культурного розвитку міста Трускавця територіальної громади на 2020 рік. План місцевого економічного розвитку міста Трускавець на 2019–2020 рр.	Основною галуззю економіки міста є санаторно-курортна та готельна галузі. Розвиток санаторно курортного комплексу та супроводжуючої сфери обслуговування. Запровадження механізму державно-приватного партнерства. Розвиток туристичної інфраструктури. Медичний, діловий туризм.	2014 р. Охорона здоров'я – 56,3%; тимчасове розміщення й організація харчування – 32,7%; операції з нерухомим майном – 7,1%; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 0%.	2018 р. Охорона здоров'я – 38,7%; тимчасове розміщення й організація харчування – 45,5%; операції з нерухомим майном – 6,7%; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 6,1%.
Дубно	Стратегія сталого розвитку міста Дубно до 2022 р.	Дубно у 2022 році: регіональний центр туризму з розвинутою інфраструктурою. Стратегічні напрямки розвитку: добре самоврядування та високі стандарти життя, місто відкрите для розвитку туризму, місто доступне для інвестицій, якісне міське середовище. Стратегічні пріоритети: підвищення стандартів якості життя та самоврядування; розвиток різних видів внутрішнього та міжнародного туризму; формування сприятливого клімату для інвестицій; підвищення якості міського середовища.	–	–
Івано-Франківськ	Стратегія розвитку Івано-Франківська до 2028 року.	Підтримка інвестицій та розвиток бізнесу – розбудова бізнес-інфраструктури, залучення інвестицій, розвиток пріоритетних сфер економіки міста (кластеризація – сфера IT, будівництво, туризм), розвиток туризму.	2016 р. Харчова промисловість – 16,6%, виробництво та постачання електроенергії, газу та води – 54,5%, машинобудування – 17,4%, виробництво готових металевих виробів – 3,3%, виробів гумових і пластмасових виробів, виготовлення виробів з деревини та поліграфічна діяльність – 1,9%, легка промисловість – 0,2%, хімічна промисловість – 0,3%.	2018 р. Харчова промисловість – 17,8%, виробництво та постачання електроенергії, газу та води – 54,5%, машинобудування – 19,7%, виробництво готових металевих виробів – 3,1%, виробництво гумових і пластмасових виробів – 3,1%, виготовлення виробів з деревини та поліграфічна діяльність – 2%, легка промисловість – 0,3%, хімічна промисловість – 0,1%.
Болехів	Програма соціально-економічного розвитку Болехівщини на 2021 р.	Легка промисловість, оброблення деревини, туризм. Розвиток промислових підприємств міста, оновлення виробничих потужностей, збільшення виробництва продукції, розширення її асортименту та підвищення якості, освоєння нових ринків збуту; підвищення конкурентоспроможності місцевих товарів та послуг, формування привабливого інвестиційного іміджу, створення умов для збільшення обсягів залучення інвестицій в економіку міста; досягнення позитивної динаміки нарощування обсягів роздрібного товарообороту суб'єктами господарювання, створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва, зростання його інвестиційної та інноваційної активності, підвищення рівня конкурентоспроможності та внеску у зростання економічних показників розвитку території міської ради, нарощення обсягів будівельних робіт. Перспективу розвитку території міська влада вбачає в розвитку туризму поблизу пам'ятки природи «Скелі Довбуша», гірських сіл Козаківка, Сукіль, Бубнище, Полянниця, Буковець, озера «Гірського». Розроблений комплексний інвестиційний проект «Створення центру міжнародного туризму «Карпатський Сфінкс», інвестиційні пропозиції «Відновлення австрійської вузькоколійної дороги за маршрутом «Вітер гір».	2016 р. Легка промисловість – 20%, виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів – 10%, оброблення деревини, виробництво виробів з деревини, крім меблів – 40%, виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції – 10%, металургійне виробництво – 10%, виробництво, передача та розподілення електроенергії – 10%.	–
Бережани	Програма розвитку туризму в місті Бережани, селах лісники та Рай на 2018 – 2020 роки	Удосконалення туристичної інфраструктури міста Бережани, покращення добробуту населення, ефективне використання об'єктів історико-культурної спадщини, збільшення надходжень до місцевого бюджету, створення сприятливих умов для залучення інвестицій та економічний розвиток міста	–	–

Продовження табл. 3.1

Калуш	Стратегія розвитку міста Калуш до 2028 р.	Галузі – хімічна, машинобудівна, текстильна, целюлозно – паперова та виробництва будівельних матеріалів. Розвиток сталого економіки – забезпечити розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції.	–	2018 р. Переробна промисловість – 92,7%, в т. ч.: виробництво хімічних речовин і хімічної продукції – 79,5%, виготовлення виробів із деревини, паперу та поліграфічна діяльність – 6,6%, виробництво гумових і пластмасових виробів, інші неметалеві матеріали – 2,6%, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря в – 7,0%.
Тернопіль	Стратегічний план розвитку Тернопільської міської територіальної громади.	Розвиток пріоритетних сфер економіки: модернізація базових і створення нових виробництв та інноваційних видів діяльності. розвиток сфери гостинності та туризму, розвиток малого та середнього підприємництва. Розвиток інвестиційної та міжнародної діяльності громади.	2016 р. Харчова промисловість – 20%, машинобудування – 6%, гумові, пластмасові вироби – 8%, металеві вироби – 36%.	2018 р. Харчова промисловість – 44,6%, машинобудування – 20%, гумові, пластмасові вироби – 16,9%, металеві вироби – 10,8%.
Вараш	Програма економічного і соціального розвитку Вараської міської територіальної громади на 2021 рік. Стратегія розвитку міста «Кузнецовськ 2020 – Європейське місто» (Проект)	Створення у місті технологічного парку з бізнес-інкубатором. Створення Центру підтримки бізнесу Основними цілями діяльності підприємств промислового комплексу міста є: підвищення конкурентоспроможності продукції через інноваційне оновлення та зниження енерговитрат виробництва промислової продукції; залучення інвестицій у розвиток промисловості; збільшення обсягів виробництва промислової продукції.	–	–
Буриштин	Стратегія сталого розвитку міста Буриштин до 2030 р.	Розвиток сталого економіки: розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції. Стала економіка міста – забезпечити розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції; підвищення конкурентоспроможності промислового виробництва на засадах сталого розвитку, покращення інвестиційного клімату, розвиток бізнес-середовища; забезпечення зростання доходів населення, створення нових робочих місць, підвищення рівня зайнятості населення). Рациональне господарювання. Інвестиції: проекти для великого бізнесу: Індустріальний парк; Реконструкція зольного заводу; Реконструкція овочесховищ; Модернізація теплиць. Проекти для малого та середнього бізнесу: Завершення будівництва готелю; розвиток ягідництва; енергетичний сектор (альтернативна енергетика та енергоощадні технології); виробництво опалювальних котлів для житлових будинків; виробництво електроніки та комплектуючих; Будівельна галузь; глибока переробка сільськогосподарської продукції; розвиток рибного господарства; виробництво рибних консервів.	2015 р. Структура обсягу реалізованої промислової продукції: постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (БуТЕС) – 99,8%, водопостачання, каналізація, поводження з відходами – 0,1%, переробна промисловість (виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції, елементи конструкцій збірні для будівництва з цементу, бетону або каменю штучного) – 0,1%.	2018 р. Постачання електроенергії, пари та кондиційованого повітря – 99,8%; водопостачання, каналізація, поводження з відходами – 0,1%; продукція переробної промисловості (виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції, елементи конструкцій збірні для будівництва з цементу, бетону або каменю штучного) – 0,1%.
Ужгород	Стратегія розвитку міста Ужгород 2030.	Підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств на засадах залучення інвестицій в модернізацію виробничих потужностей, активізація інноваційної діяльності, впровадження енергоефективних, ресурсоощадних технологій у процеси створення продукції, розширення міжнародного співробітництва.	–	–
Ковель	Програма економічного і соціального розвитку Ковельської міської територіальної громади на 2021 рік.	Формування інвестиційно-привабливого середовища. Створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності, сприяння розвитку малого і середнього підприємництва та самостійної зайнятості населення. Розвиток сфери послуг. Розвиток туристичного потенціалу та інфраструктури відпочинку.	–	–

Продовження табл. 3.1

Коломия	Стратегія розвитку міста Коломиї на період до 2027 року.	Соціально-економічний стан міста формують промислові підприємства таких галузей: машинобудівної, електротехнічної та металообробної; лісової, деревообробної та паперової; легкої; харчової та переробної; поліграфічної промисловості та промисловості будівельних матеріалів. Пріоритетними напрямками розвитку економіки міста Коломиї були (2004 р.): місцева промисловість; малий бізнес; туристична індустрія; комунальне господарство. Регіональний економічний та туристичний центр прикарпаття – розвиток високотехнологічної промисловості через залучення інвестицій, розвиток підприємницького потенціалу мешканців, розвиток туристичної інфраструктури. Місто розвинутої високотехнологічної промисловості, приваблює і відкрите для інвесторів.	2012 р. Структура зайнятих за ВЕД: Промисловість – 38%, оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з їх ремонту – 12%, транспорт і зв'язок – 9%, операції з нерухомістю, здавання під найом та послуги юридичним особам – 12%, освіта – 12 %. 2014 р. За часткою сплачених податків Переробна промисловість (виробництво цегли, черепиці з глини) – 39,2%, водопостачання – 15,4%, харчова промисловість – 26,8%, легка промисловість – 4,4%.	2018 р. Машинобудування – 51,4% виробництво неметалевої продукції – 15,3%, харчова промисловість – 14,1%, водопостачання – 6,6%, легка промисловість – 5,9%, виробництво з деревини – 3%, інше – 3,4%.
Чортків	Стратегічний план розвитку Чортківської міської ради Тернопільської області на 2019–2026 роки.	Розвинуте місто, комфортне для інвесторів, туристів та мешканців міста через створення привабливого для бізнесу та туризму середовища – розвиток та ефективне використання інвестиційного потенціалу міста, створення та забезпечення стабільних умов розвитку підприємства та малого бізнесу, розвиток туристичного потенціалу міста. Провідна галузь промисловості – харчова. Створення індустріального парку «Chortkiv West», будівництво сучасного бізнес-хабу «Територія успіху», розробка бренду міста, створення туристичного кластеру, інкубатор з розвитку підприємництва	2014 р. Сільське господарство – 2,7%; переробна промисловість – 71,8%, будівництво – 8,1%, не фінансові послуги – 17,4%.	2017 р. Сільське господарство – 2,7%, переробна промисловість – 46,1%, будівництво – 3,8%, не фінансові послуги – 47,9%.
Чернівці	Чернівці 2030. Інтегрований розвиток міста.	Місто науки та креативної економіки.	2012 р. Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 47,8%, машинобудування – 17,2%, легка промисловість – 6,9%, харчова промисловість – 10,4%, хімічна та нафтохімічна – 8,9%, в-во іншої неметалевої мінеральної продукції – 3,5%.	2016 р. Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 48%, машинобудування – 17%, легка промисловість – 7%, харчова промисловість – 10%, хімічна та нафтохімічна – 8%, в-во іншої неметалевої мінеральної продукції – 4%, інші – 6%.
Новодністровськ	Стратегія розвитку міста Новодністровськ до 2025 р.	Сприятливе підприємницьке середовище та інкубатором506можна промисловість; створення умов для залучення інвестицій; розвиток рекреації і туризму; розвиток інфраструктури бізнесу, сприяти активізації роботи бізнес — асоціацій, забезпечити виражену регуляторну політику міської влади, сприяти диверсифікації бізнесу і розвитку нових виробництв, створити промислові зони для залучення нових виробничих підприємств – Індустріальний парк «Новодністровськ, удосконалити систему маркетингу міста (формування бренду міста), забезпечити виражену регуляторну політику міської влади	2015 р. Структура зайнятих за вед: будівництво – 52,4%, торгівля – 13,1%, освіта – 12,1%, охорона здоров'я – 6%, промисловість – 4,6%, державне управління – 4,5%, готелі та ресторани – 2,8%, інші – 4,5%.	–
Луцьк	Стратегічні цілі розвитку міста Луцька до 2030 року.	Відкритість міста, підтримка та розвиток місцевого бізнесу: створення сприятливого середовища для розвитку підприємництва, споживчого ринку та промисловості міста; запуск кластерної моделі розвитку окремих галузей (житлове будівництво, торгівля та розваги, туризм, IT) з залученням потенціалу наукових та навчальних закладів; створення агенції з підтримки та обслуговування інвесторів та першочергова підтримка проєктів місцевих інвесторів; залучення інвесторів з числа відомих світових брендів.	2014 р. Переробна промисловість, 93%, в т.ч. машинобудування – 50,1%, виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 17,3%, виготовлення виробів із деревини, виробництво паперу та поліграфічній діяльності – 16,5%, виробництво харчових продуктів і напоїв – 4,1%	2018 р. Переробна промисловість, 59,4%, в т.ч. машинобудування – 24,7%, виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 12,4%, виготовлення виробів із деревини, виробництво паперу та поліграфічній діяльності – 10%

Продовження табл. 3.1

Мукачеве	Програма економічного і соціального розвитку Мукачівської міської територіальної громади на 2021 рік та основні напрями розвитку на 2022–2023 роки.	Розвиток туризму та туристично–рекреаційної галузі. Збереження та зростання економічного потенціалу громади, забезпечення конкурентоспроможності продукції місцевих виробників через інноваційний розвиток та освоєння нових видів продукції; розвиток малого та середнього підприємництва, підвищення рівня енергозбереження та ефективності використання енергетичних ресурсів в усіх сферах господарювання; сприяння створенню привабливого інвестиційного клімату у територіальній громаді, залучення коштів стратегічних інвесторів та міжнародних організацій у реальний сектор економіки на реалізацію інфраструктурних та соціальних нкубато; сприяння залученню інвестицій для розвитку підприємств агропромислового комплексу і сільських населених пунктів громади; створення нових потужностей з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, сприяння розвитку виноградарства та виноробства, рибиництва та рибальства, дбжільництва тощо; сприяння розвитку сільськогосподарських суб'єктів господарювання, в т.ч. фермерських господарств; подальший розвиток туристичного потенціалу громади, удосконалення туристично–сервісної інфраструктури, підвищення туристичної привабливості; підвищення рівня інформаційної прозорості та відкритості діяльності Мукачівської міської ради та її виконавчих органів.	2015 р. Виробництво електричного та оптичного устаткування; машинобудування – 40,1%, текстильне виробництво, виробництво одягу, легка промисловість – 4,7%, оброблення деревини та виробництво виробів з деревини – 4,5% виробництво меблів, інші види виробництва – 35,6%	2019 р. Виробництво електричного та оптичного устаткування; машинобудування – 79,1%, текстильне виробництво, виробництво одягу; легка промисловість – 6,4%, оброблення деревини та виробництво виробів з деревини – 6,4%, виробництво меблів, інші види виробництва – 0%.
Володимир-Волинський	Програма економічного, соціального та культурного розвитку Володимир – Волинської міської територіальної громади на 2021–2022 роки. Стратегія розвитку міста Володимира – Волинського на 2017–2027 роки та план реалізації на 2017–2019 рр.	Регіональний центр розвинутої багатопрофільної економіки: підтримка розвитку малого і середнього бізнесу, всебічне сприяння суб'єктам господарювання, які реалізують або мають намір реалізувати інвестиційні 507нубат, спрямовані на створення нових робочих місць; створення бренду та бренд буку Володимир–Волинської міської територіальної громади. Підвищення ефективності функціонування промислового комплексу міста (проводити реконструкцію та модернізацію об'єктів виробничого призначення, впровадження у виробництво енерго– та матеріалозберігаючих технологій, впроваджувати у виробництво нових видів продукції, нових технологічних процесів). Популяризація продукції місцевих товаровиробників, формування та просування інвестиційних продуктів міста на міжнародних та вітчизняних інвестиційних ринках , завершення створення спеціальної економічної зони “Індустріальний парк Володимир–Волинський Сприяння формуванню інтегрованих регіональних туристичних пропозицій, в т. ч. концепції туристичного продукту «Стародавній Володимир», запровадження комплексу заходів з розвитку туризму національного та міжнародного значення.	–	–
Нововолинськ	Програма економічного і соціального розвитку міста Нововолинська на 2020–2022 роки.	Посилення інвестиційної привабливості міста шляхом реалізації інвестиційних проєктів, спрямованих на підвищення його конкурентоспроможності та через презентації його можливостей на міжнародних форумах, виставково–ярмаркових заходах, як в Україні так і за кордоном; створення сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності шляхом усунення зайвих адміністративних та регуляторних бар'єрів; здійснення заходів щодо поліпшення економічного клімату в місті, Зменшення енергоємності виробництва за рахунок розроблення та впровадження прогресивних технологій та устаткування, підвищення ефективності використання паливно–енергетичних ресурсів;переведення промислового виробництва на інвестиційно–інноваційний шлях розвитку;розширення асортименту та насичення ринку конкурентоспроможними промисловими товарами;сприяння структурній перебудові промислового комплексу міста з урахуванням зміни в попиті на продукцію, яка виробляється;забезпечення нарощування обсягів виробництва;підвищення інноваційно–інвестиційної привабливості підприємств промислового комплексу;забезпечення випереджального розвитку провідних галузей промисловості. У 2018–2019 роках продовжитися реалізація інвестиційних проєктів, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності міста, а саме : будівництво та введення в експлуатацію шахти № 10 «Нововолинська» з метою збільшення видобутку вугілля у Львівсько–Волинському басейні (проектна потужність 900 тис. тонн вугілля за рік).	–	–

Продовження табл. 3.1

Рівне	Рівне 2040. Стратегія розвитку.	Місто як діловий та бізнес-центр: розвиток логістичного та торговельного потенціалу у межах Східної Європи; розвиток легкої та харчової промисловості; розвиток та стимулювання малого та середнього бізнесу; розвиток туристичних можливостей.	2015 р.	2019 р.
			Добувна та переробна промисловість – 71,4%, в т.ч. виробництво хімічних речовин і хімічної продукції – 44,1%, машинобудування – 6,3%, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 7,7%, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 27%, текстильне виробництво	Добувна та переробна промисловість – 55%, в т.ч. виробництво хімічних речовин і хімічної продукції – 16,7%, машинобудування – 10,2%, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 8,8%, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 42,9%, текстильне виробництво – 8,3%.

*Джерело: узагальнено автором за даними⁷⁶⁷

⁷⁶⁷ Стратегія сталого розвитку Дрогобича до 2027 р. Місто інноваційної економіки та медицини, орієнтоване на людину. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма соціально-економічного та культурного розвитку м. Дрогобича та Стебника на 2018 рік. URL: <https://drohobych-rada.gov.ua/%d0%b5%d0%ba%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%bc%d1%96%d0%ba%d0%b0/%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d0%bc%d0%b8-%d1%80%d0%be%d0%b7%d0%b2%d0%b8%d1%82%d0%ba%d1%83/> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Стратегічний план економічного розвитку міста Червоноград до 2017 року. URL: http://www.mled.org.ua/media/docs/0_SP_Chervonograd_Ukr.pdf (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма соціально-економічного та культурного розвитку міста Моршина на 2019-2021 роки. URL: https://e-petition.bissoft.org/uploads/yeas_and_nays/attachment/file/31654/736_2019-2021.pdf (дата звернення: 16.06.2021 р.); Стратегія розвитку міста Моршина на 2009-2020 pp. URL: https://drive.google.com/file/d/1yhqk4IfQYVCV5jB_4GhvxzbZ3sVgM_f0/view (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма соціально-економічного та культурного розвитку міста Самбора на 2020 рік. URL: <https://docs.google.com/document/d/1AKwcPvjvxoVkjMslAvJXD6FGde-gNob/edit> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма соціально-економічного та культурного розвитку міста Самбора на 2021 рік URL: <https://docs.google.com/document/d/1rBgW6WMf6tt6rcda-KJU5bWu0a2KBWfg/edit> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма соціально-економічного та культурного розвитку Стрийської територіальної громади на 2021 рік. URL: <http://stryi-rada.gov.ua/regulator.php> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма соціально-економічного та культурного розвитку міста Трускавця на 2020 р. URL: https://drive.google.com/file/d/1AgFagGZWGChX4teV2qOcw5rPDTvnP_ji/view (дата звернення: 16.06.2021 р.); План місцевого економічного розвитку міста Трускавець на 2019-2020 pp. URL: <https://drive.google.com/file/d/1V9U6gAytfaaHD0YjpKZIVlR5og4BIO8/view> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Паспорт 2015 року місто Трускавець. URL: <http://www.tmr.gov.ua/ekonom/community-profile-passport-city> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Маркетингова стратегія Яремчанщини. URL: https://rada.info/upload/users_files/33309833/70d35dbe18b19469dbccca13a1d7636c.pdf (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма соціально – економічного і культурного розвитку міста Яремче на 2015 рік. URL: <http://www.yaremche.org/files/filez/programa.pdf> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма соціально-економічного розвитку міста Яремче на 2019 рік. URL: <https://yaremcha-miskrada.gov.ua/ekonomika-10-27-49-10-12-2019> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Стратегія розвитку Івано-Франківська до 2028 року. URL: <https://www.mvk.if.ua/uploads/files/44957-1.pdf> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма соціально-економічного та культурного розвитку Болехівщини на 2021 рік. URL: <https://bolekhiv-rada.gov.ua/economy/socio-economic-development/>; Соціально-економічний паспорт Болехівської міської ради Івано-Франківської області. URL: <http://ww2.if.gov.ua/bolehivskiy/ua/8099.htm>; Інвестиційний паспорт міста Болехова URL: <http://ww2.if.gov.ua/bolehivskiy/ua/#> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Інвестиційний паспорт міста Болехова URL: <http://ww2.if.gov.ua/bolehivskiy/ua/#> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Стратегія розвитку міста Калуш до 2028 р URL: http://kalushcity.if.ua/page/category/S_R_M/2019/09/16/22155/view (дата звернення: 16.06.2021 р.); Калуш – центр промисловості Прикарпаття. Інвестиційний паспорт міста. URL: http://kalushcity.if.ua/files/2018/Doc/Kalush_economics_UA_2018_7_12_2018.pdf (дата звернення: 16.06.2021 р.); Звіт про виконання програми соціально-економічного та культурного розвитку міста Калуша за 2018 рік. URL: http://kalushcity.if.ua/page/category/soz_roz_mis/2019/04/09/20069/view4; Інвестиційний паспорт міста Калуш. URL: http://kalushcity.if.ua/page/category/soz_roz_mis/2019/04/09/20069/view4

<http://investkalush.if.ua/region/page1568093901> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма розвитку туризму у місті Бережани, Лісники та Рай. URL: http://berezhanymrada.gov.ua/images/Docs/Rada/Proektv/proektu-program/2018_392_%20%202018%201.pdf (дата звернення: 16.06.2021 р.); Стратегія розвитку міста Бурштин до 2030. URL: <http://burshtyn-rada.if.gov.ua/vidomosti-pro-misku-radu/strategiya-burshtyna-do-2030-r/> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Соціально-економічний паспорт міста Бурштин Івано-Франківської області за 2018 рік URL: <http://burshtyn-rada.if.gov.ua/wp-content/uploads/2015/03/sotsialno-ekonomichnyj-pasport-Burshtyna-2018.pdf> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Інвестиційний паспорт міс та Бурштина. URL: https://amer-burshtyn.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/burshtyn_investment_passport_ua.pdf (дата звернення: 16.06.2021 р.); Соціально-економічний паспорт міста Бурштин Івано-Франківської області за 2015 рік. URL: <http://burshtyn-rada.if.gov.ua/pro-misto/sotsialno-ekonomichnyj-pasport-mista/> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Інвестиційний паспорт міста Бурштина. URL: https://amer-burshtyn.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/burshtyn_investment_passport_ua.pdf (дата звернення: 16.06.2021 р.); Стратегія розвитку міста Коломиї на період до 2027 року. URL: <https://kolrada.gov.ua/p/strategiya-rozvitku> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Економіка міста Коломия. URL: http://ww2.if.gov.ua/kolomiyskiy/ua/publication/content/846.htm?141247888=41d3d703ccbb_27018495806d088f288e (дата звернення: 16.06.2021 р.); Соціально-економічний паспорт міста Коломиї Івано-Франківської області за 2015 рік. URL: <http://kolrada.gov.ua/ekonomika/pasport-mista.php> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Соціально-економічний паспорт міста Коломиї Івано-Франківської області за 2014 рік. с.6. URL: <https://kolrada.gov.ua/> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Стратегія розвитку міста Коломиї на період до 2027 року. URL: [http://kolrada.gov.ua/New_Folder/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F/SP_Kololmyia_PLEDDG_Uk_ver1%20\(1\).pdf](http://kolrada.gov.ua/New_Folder/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F/SP_Kololmyia_PLEDDG_Uk_ver1%20(1).pdf) (дата звернення: 16.06.2021 р.); Стратегічний план розвитку Тернопільської міської територіальної громади. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/strategichni-ta-programni-dokumenty/plan-strategichnogo-rozvitku-mista-ternopolya-do-2025-roku/> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Стратегічний план розвитку Чортківської міської ради Тернопільської області на 2019–2026 роки. URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/strategichnyj-plan-rozvytku/> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Чортків. InWest Ukraine: *веб-сайт*. URL: <http://inwestukraine.org.ua/ua/%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%96%D0%B2%D1%87%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%BA%D1%96%D0%B2/> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Соціально-економічний аналіз Чортківської міської ради Тернопільської області. URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/strategichnyj-plan-rozvytku/> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Чернівці 2030. Інтегрований розвиток міста. URL: https://drive.google.com/file/d/1CJYT9N4_vQ9-Mfdyiniw9jjQcWt_07/view (дата звернення: 16.06.2021 р.); Інвестиційний паспорт. Чернівці 2013. URL: https://issuu.com/chernivtsi/docs/invest-passpost_ (дата звернення: 16.06.2021 р.); Чернівці інвестиційні. URL: <https://issuu.com/chernivtsi/docs/invest-booklet-chernivtsi?viewMode=singlePage> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Стратегія розвитку міста Новодністровськ до 2025 р. URL: <https://miska-rada.com.ua/index.php/2019/07/25/strategiya-rozvytku-m-novodnistrovsk-do-2025-roku/> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Стратегія розвитку міста Ужгород 2030. URL: https://rada-uzhgorod.gov.ua/media/1/uzhgorod_final-Strategiya-Uzhgorod-2030.1pdf.pdf (дата звернення: 16.06.2021 р.); Стратегічні цілі розвитку міста Луцька до 2030 року URL: <https://www.lutskrada.gov.ua/documents/prozatverdzhennia-strategichnykh-tsilei-rozvitku-mista-lutska-do-2030-roku> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма економічного і соціального розвитку Мукачівської міської територіальної громади на 2021 рік та основні напрямки розвитку на 2022–2023 роки. URL: <https://mukachevo-rada.gov.ua/upravlinnya-mistom/meshkancyu/ekonomika/programa-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvitku/programa-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvitku-mukachivskoyi-miskoyi-obyednanoyi-teritorialnoyi-gromadi-na-2021-rik-ta-osnovni-napryamki-rozvitku-na-2022-2023-roki> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма економічного і соціального розвитку Ковельської міської територіальної громади на 2021 рік. URL: <http://www.kovelrada.gov.ua/programeconomic.html> (дата звернення: 22.06.2021 р.); Півне 2040. Стратегія розвитку. URL: <http://investrv.org.ua/storage/web/source/1/875uwt1gCfjY10OtyviFzSP4Wo3keLmv.pdf> (дата звернення: 22.06.2021 р.); Стратегія сталого розвитку міста Дубно до 2022 р. URL: https://dubno-adm.gov.ua/fileadmin/user_upload/Ekonomika/Strategiya_Dubno_2020.pdf (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма економічного, соціального та культурного розвитку *Володимир – Волинської міської територіальної громади* на 2021–2022 роки. URL: <https://volodymyrrada.gov.ua/programy-mista/> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Стратегія розвитку міста Володимира – Волинського на 2017–2027 роки та план реалізації на 2017–2019 рр. URL: <http://volodymyrrada.gov.ua/strategiya-rozvytku-mista/> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма економічного і соціального розвитку Вараської міської територіальної громади на 2021 рік. URL: <http://doc.varash-rada.gov.ua/component/documents/13069:tr85-2020> (дата звернення: 22.06.2021 р.); Стратегія розвитку територіальної громади міста Острог. URL: <https://www.ostroh.rv.ua/city/strategy2028> (дата звернення: 16.06.2021 р.); Програма економічного і соціального розвитку міста Нововолинська на 2020–2022 роки. URL: <https://nov-rada.gov.ua/prohrama-ekonomichnoho-i-sotsialnoho-rozvytku/> (дата звернення: 22.06.2021 р.)

Додаток Е

Таблиця Е.1

Показники якості життя міст обласного значення Львівської області (залежні змінні)*

Рік	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення у розрахунок на 1 км ² , т	Утворення відходів, т на 1 км ²	Середньомісячна заробітна плата, дол. США	Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	Кількість зареєстрованих безробітних, осіб	Забезпеченість населення житлом (загальна площа житла у розрахунок на одного мешканця, м ²)	Рівень обладнання загальної площі житлового фонду гарячим водопостачанням (на кінець року, %)	Рівень обладнання загальної площі житлового фонду каналізацією (на кінець року, %)	Щільність наявного населення, осіб на 1 км ²	Середньорічна кількість населення, тис. осіб	Коефіцієнт смертності (кількість померлих на 1000 осіб населення)	Коефіцієнт народжуваності (кількість живонароджених на 1000 осіб населення)	Кількість лікарів на 10 тис. населення
м. Борислав													
2012	12,8	322,8	319,00	6546	693	25,0	43,8	70,2	977,4	37,1	12,8	12,4	54
2013	12,9	315,6	351,95	6136	645	25,0	43,9	70,5	977,6	37,1	13,0	11,2	61
2014	12,4	672,8	216,72	5956	872	25,6	43,2	69,7	976,2	37,0	14,9	11,2	63
2015	12,9	296,7	163,08	5837	887	26,1	43,5	70,2	971,1	36,8	14,3	11,0	62
2016	16,3	61,0	172,85	5431	526	26,2	41,9	70,0	964,4	36,5	14,1	10,3	61
2017	17,1	92,2	224,90	5293	512	26,5	45,8	70,4	958,8	36,3	14,7	10,1	60
2018	8,8	38,3	268,66	5558	338	27,4	51,2	72,8	950,0	36,1	13,8	8,0	55
м. Дрогобич													
2012	12,7	478,7	270,24	18996	842	20,1	59,4	85,5	2180,5	98,1	10,5	10,3	56
2013	24,1	583,5	286,99	18521	963	20,2	59	85,4	2179,4	98,0	10,0	9,4	52
2014	17,5	513,7	164,73	17697	948	20,3	74,7	84,3	2174,5	97,8	11,0	10,2	52
2015	16,7	461,6	123,06	16205	919	20,6	76,3	84,6	2171,1	97,7	10,9	9,4	53
2016	18,3	697,1	131,44	16424	447	21,1	74,7	85,7	2168,3	97,6	10,8	8,4	53
2017	20,7	370,6	185,31	16350	507	21,2	75	85,7	2168,0	97,4	11,1	7,8	52
2018	20,4	332,8	227,94	14904	391	21,4	77	85,7	2159,1	97,1	10,4	7,3	46
м. Львів													
2012	10,2	1939,9	345,64	269608	3634	19,4	88,7	97,8	4433,5	758,6	10,6	10,6	112
2013	9,3	1120,6	376,00	258416	4724	19,6	91,2	98,0	4439,0	758,7	10,6	10,4	110
2014	9,5	1400,4	213,02	251058	5671	21,0	92,4	97,5	4434,9	758,7	11,1	10,8	108

Продовження табл.Е.1

2015	15,0	1334,0	164,91	244835	5237	20,5	91,2	97,3	4439,2	758,7	11,4	10,1	106
2016	10,2	1270,3	186,25	239915	3845	20,6	90,4	97,7	4435,1	758,4	11,1	9,8	109
2017	23,4	2467,7	244,16	232068	3436	21,6	90,8	98,0	4435,5	758,2	11,2	9,4	109
2018	11,8	1043,6	310,45	239477	3509	22,4	96,1	98,0	4432,1	758,0	11,5	8,9	106
м. Моршин													
2012	28,4	65,5	302,19	3 742	75	25,7	81,1	81,4	3032,0	6,0	10,1	12,8	334
2013	24,7	58,0	318,19	3 679	185	25,9	80,1	81,2	3018,5	6,0	12,0	8,9	298
2014	16,6	89,5	174,87	3 761	169	26,9	78,7	79,9	3006,50	6,0	15,8	13,4	78
2015	22,1	66,0	115,72	3 609	175	28,1	54,7	80,7	3000,0	6,0	14,3	8,8	73
2016	12,4	57,5	139,79	2 868	197	29,9	80,2	80,4	2963,0	5,9	11,4	10,3	62
2017	23,5	231,1	201,90	2 885	106	30,3	80,9	83,3	2937,0	5,8	15,1	9,5	60
2018	16,3	195,6	271,05	2 727	60	30,5	81,0	83,2	2913,0	5,8	13,7	7,2	61
м. Новий Розділ													
2012	28,8	345,6	262,62	4 163	568	17,5	95,3	97,1	1307,5	28,8	8,3	9,2	38
2013	42,8	333,9	297,59	4 187	648	17,4	95,4	97,1	1309,0	28,8	8,5	11,2	36
2014	34,7	8,8	182,88	4 089	756	17,9	95,6	96,9	1312,5	28,8	8,9	9,7	36
2015	42,2	21,4	155,17	4 200	559	17,9	94,9	96,9	1309,1	28,8	8,2	8,9	36
2016	41,5	25,9	167,41	3 843	450	18,1	94,9	96,9	1306,6	28,7	8,9	9,3	33
2017	41,5	30,5	226,81	3 617	318	19	95,1	97	1307,9	28,77	8,5	7,2	34
2018	26,8	46,5	306,72	3 838	313	19,1	96,2	97	1304,0	28,68	9,7	7,4	32
м. Самбір													
2012	1,5	391,9	281,45	9 082	529	25,0	53,7	72,1	2333,0	34,9	12,0	10,5	76
2013	1,2	522,8	303,13	8 730	1228	25,1	53,9	72,2	2326,6	34,9	11,7	10,4	81
2014	0,9	345,1	175,92	8 509	1281	25,7	53,6	71,9	2325,3	35,0	12,3	11,1	81
2015	3,1	491,9	141,41	7 706	1154	25,9	50,3	72,6	2340,0	35,0	11,7	9,3	81
2016	4,8	714,0	148,39	7 801	1074	25,9	49,9	72,7	2335,1	35,0	11,0	10,5	79
2017	4,1	849,9	199,29	6 919	871	26,4	49,5	73,3	2331,3	34,9	11,2	9,2	73
2018	4,1	826,8	256,98	6 312	813	26,6	50,2	74,0	2323,9	34,8	12,8	8,5	69
м. Стрий													
2012	23,8	387,9	338,38	13635	513	18,5	84,1	91,6	3538,0	60,1	10,2	10,2	62
2013	22,6	996,1	331,30	14001	915	18,7	83,6	91,1	3536,8	60,0	11,9	10,2	61
2014	204,7	739,1	192,05	13672	862	19,0	67,4	92,0	3519,7	59,8	12,3	10,6	61
2015	133,7	476,8	148,57	11432	852	18,9	73,4	91,3	3505,9	59,5	11,4	9,9	60

Продовження табл.Е.1

2016	20,6	234,6	167,24	10558	608	19,1	77,1	91,2	3495,6	59,4	11,3	10,2	59
2017	30,4	498,4	280,45	11708	525	19,8	77,8	92,4	3489,7	59,3	10,6	8,5	54
2018	34,8	406,8	298,80	10574	563	20,4	78,0	95,3	3476,4	59,1	11,9	8,5	48
м. Трускавець													
2012	5,5	57,0	213,83	12 002	256	22,6	85,6	97,4	3702,9	29,6	10,5	9,9	143
2013	5,0	86,0	234,55	11 837	200	22,9	85,9	97,4	3689,5	29,5	10,5	10,9	189
2014	3,8	47,9	120,95	10 886	228	24,5	90,9	96,5	3673,3	29,3	10,4	10,0	187
2015	4,9	87,0	96,76	9 200	299	24,6	91,2	96,5	3662,5	29,1	11,3	8,6	119
2016	2,7	28,3	111,70	8 516	163	30,4	76,2	97,2	3622,8	28,9	11,7	10,0	107
2017	4,8	65,3	158,59	8 091	109	26,9	88,0	97,3	3608,4	28,8	11,5	8,2	75
2018	4,3	62,7	199,20	8 177	112	27,1	92,0	97,5	3599,0	28,8	11,3	7,0	79
м. Червоноград													
2012	726,9	17608,7	354,01	16 843	553	18,1	93,0	96,2	3939,3	82,6	12,2	10,5	42
2013	707,8	15931,8	398,94	16 248	614	18,1	91,7	96,3	3924,7	82,4	11,8	11,0	41
2014	684,1	16691,7	221,90	15 770	748	18,8	89,9	95,4	3920,2	82,2	11,9	11,4	42
2015	590,8	14092,9	155,00	14 421	876	19,0	89,8	95,5	3909,5	81,9	12,2	10,1	41
2016	564,2	10960,2	160,31	14 599	646	19,4	89,2	95,5	3889,1	81,5	12,0	9,6	41
2017	634,6	11755,4	216,50	13 552	503	19,4	90,2	96,3	3874,1	81,1	11,6	8,2	38
2018	664,7	10914,4	296,21	12 579	374	19,5	93,1	96,3	3853,8	80,9	12,6	7,3	34

*Джерело: складено за⁷⁶⁸

⁷⁶⁸ Довкілля Львівщини. Статистичний збірник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2013. 115 с.; Довкілля Львівської області. 2017. Статистичний збірник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2018. 128 с.; Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення у розрахунку на 1 кв. км, т, 2018. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/maps/m24A02.htm; Основні показники поводження з відходами I-IV класів небезпеки. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=24A0201; Середньомісячна номінальна заробітна плата. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp; Середньооблікова кількість штатних працівників. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=18A01_03; Кількість безробітних зареєстрованих у державній службі зайнятості. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=18A02_051; Забезпеченість населення житлом. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=07A01_03; Рівень обладнання загальної площі житлового фонду. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=07A01_05&ti=07A01; Населення Львівської області. 2017. Демографічний щорічник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2018. 121 с.; Населення Львівської області. 2012. Демографічний щорічник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2013. 100 с.; Розподіл наявного населення за типом місцевості. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=19A0201_012_046&ti=19A0201; Територія і щільність населення. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=19A01_021&ti=19A01_021; Кількість живонароджених, померлих і природний приріст (скорочення) населення. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=19A0301_011&ti=19A0301_011; Медичні кадри закладів охорони здоров'я. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=23A0101_02&ti=23A0101_02

Таблиця Е.2

Показники структурних змін в економіці міст обласного значення Львівської області (незалежні змінні)

Рік	Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) на одну особу, дол. США	Капітальні інвестиції у розрахунку на 1000 осіб	Частка інвестицій у житлове будівництво у загальному обсязі капітальних інвестицій, %	Частка інвестицій на охорону довкілля у загальному обсязі капітальних інвестицій, %	Кількість підприємств на 10 тис. населення, одиниць	Частка працівників малих підприємств (МП) в загальній кількості зайнятих на підприємствах, %	Частка МП в загальній кількості підприємств, %	Частка продукції МП у загальних обсягах реалізованої продукції підприємств, %	Кількість великих і середніх підприємств (ВСП) на 10 тис. населення, одиниць	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) ВСП, млрд грн	Прийняття в експлуатацію житла (м² на 1000 осіб)	Індекси фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств, % до попереднього року	Обсяг оптового товарообороту, млн грн	Обсяг реалізованих послуг, млн грн
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
м. Борислав														
2012	140,6	3227	45,6	0,27	58	62,2	95,3	58,1	3	0,18	477,4	106,5	134,3	46,6
2013	144,1	3037	48,3	0,01	72	58,5	95,8	50,6	3	0,23	362,6	102,5	110,2	56,6
2014	139,7	2152	53,9	0,86	70	59,9	96,1	58,4	3	0,18	313,1	99,8	130,8	65,2
2015	121,8	4459	38,4	0,06	70	55,7	95,7	55,4	3	0,26	403,2	93,5	172,4	864,5
2016	116,2	2558	38,6	0,20	46	57,0	94,1	52,8	3	0,31	147,7	96,8	190,3	129,4
2017	112,2	4191	23,4	0,09	51	56,8	95,1	53,0	2	0,33	196,2	109,5	180,6	166,8
2018	48,1	6261	27,6	0,07	54	40,6	94,3	51,8	3	0,48	278,5	112,7	258,7	195,3
м. Дрогобич														
2012	254,4	1953	36,2	23	60	35,9	94,9	9,8	3	3,86	179,5	106,4	491	392,4
2013	271,3	1680	37,4	25,2	66	34,4	95,4	10,1	3	4,24	160,2	108,3	301,9	316,4
2014	252,5	1331	48,3	34,7	61	34,4	95,2	8,4	3	4,83	167,3	96,8	199,1	534,7
2015	229,4	1598	45,1	31,8	61	31,9	95,1	12,6	3	3,97	145,4	82,5	144,6	824,5
2016	179,4	3299	16,8	17,3	50	34,0	94,8	30,4	2	2,12	175,3	101,3	207,6	920,9
2017	182,0	3693	16,1	13,8	53	32,3	95,0	21,2	2	3,02	138,2	101,9	219,8	1056,6
2018	187,1	3132	20,7	20,2	56	30,3	94,4	27,1	3	3,03	126,7	112,6	293,0	1385,7

м. Львів														
2012	1077,3	8710	13,0	2,6	127	26,5	94,7	16,8	7	75,89	272,3	103,5	34120	8 935,4
2013	1059,1	7364	17,7	4,7	136	26,7	95,3	16,9	6	74,85	251,9	97	32881	8917,0
2014	1039,4	6847	28,9	4,83	134	26,5	95,5	17,8	6	82,61	427,4	98,9	35458	12417
2015	751,4	8920	29,8	3,5	135	26,6	95,7	23,5	6	89,41	653,3	91,5	27627	20078
2016	718,9	12958	24,7	3,3	114	33,3	94,9	25,4	5	95,46	562	110,6	26039	16985
2017	468,7	16081	20,7	4,2	133	34,5	95,3	26,2	6	118,59	665,4	115,5	30958	20971
2018	528,0	17584	20,1	4,65	145	31,7	95,1	23,6	7	171,77	554,7	112	45421	24532
м. Моршин														
2012	241,2	12322	8,2	1,37	73	7,9	81,8	3,7	13	0,85	433,3	104,2	135,3	227,7
2013	243,2	22594	4,3	0,47	98	8,8	86,4	6,3	13	0,90	340,4	120,1	168,9	209,3
2014	244,5	16202	28,6	0,76	105	9,6	88,8	5,9	12	0,87	761,5	91,5	261,8	172,7
2015	124,5	18047	40,0	0,5	116	9,1	86,9	5,4	15	1,04	2349	100,3	242,9	177,4
2016	90,8	37154	5,5	0,8	90	11,5	84,9	7,4	14	1,20	1513	116,8	288,3	216,7
2017	85,0	32597	2,6	2,9	101	13,2	86,4	5,9	14	1,45	469,2	104,9	402,8	277,2
2018	73,0	37831	1,8	1,79	105	11,8	86,8	4,2	14	1,84	48,4	103,6	401,2	321,0
м. Новий Розділ														
2012	213,1	4447,0	2,2	6,2	40	21,1	92,1	13,2	3	0,37	18,2	102,6	12,8	19,5
2013	254,0	2654,7	0	3,1	40	18,2	93,9	9,3	2	0,60	0	107,4	6,8	23,6
2014	319,3	2063,7	0,6	31,0	38	15,2	93,7	12,8	2	0,59	4,8	101,4	4,5	71,9
2015	272,3	3343,3	0,6	7,2	35	15,9	94,1	7,2	2	1,07	21,5	83,9	16,8	63,4
2016	246,0	9578,4	0	6,6	28	15,5	91,2	9,6	3	1,04	0	124,5	7,3	57,3
2017	224,9	2916,4	0,5	11,8	31	17,0	93,2	13,3	2	1,34	0	93,6	8,8	84,0
2018	255,7	9578,4	0,4	0,61	34	15,9	93,8	10,1	2	2,19	18,7	114,5	12,7	102,7

м. Самбір														
2012	351,2	1918,2	71,7	0	60	39,1	93,7	34,3	4	0,24	416	98,8	25,4	164,2
2013	392,2	2281,7	62,9	0	61	39,6	93,9	35,6	3	0,25	360,2	88	19,3	169,8
2014	414,7	1845,2	62,1	0	61	39,7	94,3	34,8	4	0,28	340	106,2	8,9	140,0
2015	247,8	2331,9	53,5	0	60	39,2	94,3	41,0	3	0,37	306,8	73,1	9,3	216,9
2016	176,9	1903,7	43,7	0,23	52	35,9	92,9	16,6	4	0,74	99,2	106,5	13,8	71,8
2017	178	2750,3	44,6	0,16	56	37,3	93,8	22,9	3	0,75	104,2	97,9	18	241,5
2018	203,1	5189,8	17,6	0,28	56	31,4	93,3	41,5	4	0,65	90,9	116,4	34,9	321,2
м. Стрий														
2012	291,4	2155,1	13,5	0,17	52	30,3	91,9	25,4	4	0,90	66,5	101,9	147,3	313,8
2013	321,3	1774,4	15,3	0,44	58	30,2	92,5	27,4	4	0,79	88,4	123,8	224,6	284,8
2014	326,9	2288,4	31,8	1,3	59	35,1	94,3	28,4	3	0,88	116,8	94	88,9	289,9
2015	319,4	3602,6	27,4	0,54	59	36,4	94,5	34,2	3	1,15	272,3	83,9	205,6	398,8
2016	307	2742,0	12,9	0,09	50	40,2	93,6	40,9	3	1,06	389,8	103,3	297,9	157,0
2017	303,3	4755,7	17,8	0,13	55	35,6	93,5	41,9	3	1,30	434,4	112,4	516,8	482,7
2018	314,8	5041,5	20,3	0,17	57	32,1	94,1	48,5	3	1,46	281	109	459,3	684,8
м. Трускавець														
2012	1202,9	14606	6,2	0,08	120	22,7	93,2	26,3	8	0,89	282,6	107,2	79,8	1 025,3
2013	1214,6	5528	18,8	0,21	136	21,1	94,5	18,4	7	1,10	402,3	107,2	55,3	1107,1
2014	1719,4	8451,4	42	0,14	130	20,3	93,9	24,0	8	0,89	557,2	87,6	58,3	872,4
2015	1604,4	12279	25,3	0,04	133	22,7	93,8	26,5	8	0,97	665	90,2	60,6	1091,6
2016	1572,7	11736	16,3	0,04	101	28,1	92,5	33,4	7	1,13	365,6	101	94,5	1279,1
2017	1580,1	11479	25	0,05	111	25,9	93,1	29,1	7	1,31	696,1	118	90,9	1618,1
2018	1587,9	9946	3,6	0,05	123	20,7	92,6	24,3	9	2,06	509,1	104,5	107,7	1774,8

м. Червоноград														
2012	76,7	2227,8	11,6	14,1	43	29,4	92,9	30,2	3	1,55	177,7	96,1	926,3	182,0
2013	75,4	2240,9	10,9	10,9	45	30,6	94,3	46,1	3	0,95	59,1	109,7	762,4	153,0
2014	82,0	1536,3	15,3	24,4	45	29,9	94,5	44,7	3	0,99	69,6	97,0	565,9	179,3
2015	84,2	2847,0	12,2	14,8	45	27,9	94,3	30,7	2	1,79	125,8	77,2	543,8	205,4
2016	89,0	2099,6	2,9	20,5	39	26,7	92,8	29,0	3	1,92	3,4	92,8	520,5	230,9
2017	85,3	2307,7	4,3	21,5	43	29,9	93,7	34,6	2	2,26	112,1	102,1	754,5	270,8
2018	86,8	2689,7	5,9	23,3	45	27,3	93,9	42,5	3	2,24	17,6	99,8	1156,1	351,6

*Джерело: складено та⁷⁶⁹

⁷⁶⁹ Інвестиції у Львівській області у 2017 р. Статистичний збірник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2018. 119 с.; Капітальні інвестиції у містах та районах. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=06A0101_061&ti=06A0101_061; Прямі іноземні інвестиції у міста та райони. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=06A0104_05&ti=06A0104_05; Діяльність суб'єктів господарювання Львівщини у 2012 р. Статистичний збірник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2013. 119 с.; Діяльність суб'єктів господарювання Львівської області. 2017. Статистичний збірник. Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2018. 149 с.; Основні структурні показники діяльності підприємств-юридичних осіб за містами та районами. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=14A01_03&ti=14A01_03; Прийняття в експлуатацію нового житла у містах та районах. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=05A02_02&ti=05A02_02; Оптовий товарооборот підприємств за містами та районами. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=12A0101_02&ti=12A0101_02; Роздрібний товарооборот підприємств за містами та районами. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=12A0102_02&ti=12A0102_02; Обсяг реалізованих послуг у містах та районах. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/statbank_lviv/Dialog/varval.asp?ma=12A18_03&ti=12A18_03.

Таблиця Е.3

**Показники якості життя населення та структурних змін в економіці міст
Західного регіону**

Рік	Якість життя						Структурні зміни в економіці			
	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення у розрахунку на 1 кв. км, т,	Утворення відходів, т на 1 кв. кв.	Середньо-облікова кількість штатних працівників (осіб)	Забезпеченість населення житлом (Загальна площа житла у розрахунку на одного мешканця, м кв)	Рівень обладнання загальної площі житлового фонду гарячим водопостачанням (на кінець року, %)	Рівень обладнання загальної площі житлового фонду каналізацією (на кінець року, %)	ПП на одну особу, дол. США	Капітальні інвестиції у розрахунку на 1000 осіб	Частка інвестицій у житлове будівництво у загальному обсязі капітальних інвестицій, %	Частка інвестицій на охорону довкілля у загальному обсязі кап. інвестицій, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
м. Тернопіль										
2013	9,4	976	67 306	22,9	98,6	99,9	72,4	4,3	50,0	0,40
2014	8,3	1306	66 352	25,3	95,2	99,4	91,8	4,5	50,1	0,27
2015	9,1	1316	63 215	26,1	95,1	99,3	69,6	6,8	48,0	1,45
2016	10,6	1531	62 083	26,9	94,5	99,4	58,0	9,3	38,6	1,64
2017	12,5	2455	60 266	27,5	90,6	99,4	69,2	14,8	33,6	0,24
2018	12,0	2909	59 727	27,2	89,1	98,9	81,9	15,1	34,5	0,16
м. Луцьк										
2013	20,7	6386,8	69971	18,2	81,3	88,4	1030,6	8,6	7,3	0,06
2014	22,6	5753,2	68346	18,8	82,2	89,0	790,2	7,2	14,6	0,04
2015	21,2	6976,2	67182	19,0	83,3	89,1	544,2	10,6	14,1	0,10
2016	19,1	7392,9	68448	19,2	84,5	89,3	439,4	12,4	14,2	0,30
2017	18,8	9280,0	71805	19,7	84,8	89,5	431,6	12,0	18,1	0,45
2018	9,5	2660,7	71403	20,0	85,0	89,6	434,9	12,8	21,3	0,27
м. Володимир-Волинський										
2013	9,5	602,6	6434	19,6	45,3	65,1	2,3	1,6	23,8	0,9
2014	8,5	678,8	6324	20,2	45,0	64,2	1,6	1,4	21,7	1,0
2015	8,2	444,1	5501	20,1	45,2	64,3	1,0	3,4	12,4	0,6
2016	8,9	405,9	5129	20,4	45,7	64,6	0,9	2,9	22,6	0,2
2017	9,5	468,1	5232	20,7	46,2	65,0	0,3	2,6	33,7	0,0
2018	8,8	574,8	4927	21,5	47,1	65,4	0,3	3,1	34,1	1,8
м. Ковель										
2013	3,5	157,5	14259	18,3	53,8	71,7	55,9	1,4	30,8	1,1
2014	6,7	46,4	14098	18,8	53,9	71,1	56,9	1,9	37,5	1,0
2015	8,2	91,1	13099	19,2	54,6	71,6	65,7	3,8	56,7	0,6
2016	9,2	138,6	12650	19,8	56	72,5	60,9	5,4	37,9	0,6
2017	6,9	175,4	12170	21,7	59,7	74,8	55,6	4,9	35,8	1,8
2018	7,8	183,5	12030	22,2	59,4	74,1	62	5,6	28,6	5,4
м. Нововолинськ										
2013	15,6	10631,2	12043	18,0	39,9	94,4	1365,5	1,9	12,4	0,02
2014	10,1	8842,3	11156	18,4	40,8	93,6	1495,5	1,6	9,3	0,03
2015	11,7	8119,8	9683	18,5	40,8	93,6	1583,3	25,6	1,2	0,00

Продовження таблиці Е.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2016	13,2	6732,1	9522	21,6	48,9	94,5	1784,9	8,2	1,7	0,02
2017	15,1	5251,4	8387	22,2	50,0	94,6	1839,8	6,9	4,5	0,07
2018	21,7	5700,2	7976	22,8	50,8	94,5	2045,7	10,2	1,7	0,01
м. Чернівці										
2013	6,5	1297,9	67372	20,2	68,6	75,0	111,2	3,6	48,0	0,3
2014	6,8	1252,9	66824	20,9	69,5	74,7	89,5	2,7	47,9	0,3
2015	7,4	1221,8	62085	21,0	68,0	74,4	71,2	4,75	43,6	1,3
2016	6,6	925,0	63311	21,3	68,7	74,5	69,3	6,27	33,8	0,8
2017	7,4	935,4	62572	21,4	68,8	73,8	64,9	6,52	32,3	0,4
2018	6,2	778,1	63546	21,8	68,5	74,3	77,6	7,89	26,7	0,4
м. Новодністровськ										
2013	22,2	618,4	2107	20,8	20,7	100,0	0,00	1,9	44,8	0,00
2014	22,1	29,5	2002	20,7	18,5	97,0	0,00	2,5	23,2	0,00
2015	22,0	33,9	2176	20,7	18,1	96,7	0,00	3,4	7,4	0,00
2016	22,1	29,4	2463	20,6	17,7	96,6	0,00	3,8	5,0	0,00
2017	21,8	57,0	2485	20,8	17,7	96,6	0,00	5,6	15,6	0,00
2018	21,7	57,7	2660	21,0	17,7	96,5	0,00	9,7	3,4	0,00
м. Дубно										
2013	2,5	394,8	6672	19,5	7,2	60,4	271,6	2,9	32,1	1,2
2014	1,9	502,9	6559	19,7	7,9	60,4	264,5	2,6	18,2	0,4
2015	2,2	764,8	6856	19,8	8,2	60,3	163,4	23,1	3,2	0,0
2016	2,9	826,0	7051	20,0	8,8	60,5	30,5	2,9	36,0	0,2
2017	3,0	1136,4	6566	20,1	9,0	60,6	31,0	8,2	11,6	0,1
2018	3,5	1065,6	6276	20,4	8,9	60,1	39,3	7,1	15,3	0,1
м. Рівне										
2013	69,7	2175,7	74461	17,9	91,9	98,8	531,8	4,927	16,2	3,2
2014	76,2	760,7	68742	18,8	90,4	96,2	481,1	4,625	21,5	1,1
2015	64,0	1839,8	66829	19,4	89,1	96,0	427,7	5,156	26,3	1,7
2016	54,6	1347,0	65978	19,6	86,8	95,8	393,7	6,616	34,7	1,4
2017	49,0	1180,9	62940	19,0	86,3	95,5	291,3	7,736	20,1	1,6
2018	45,0	1589,0	63391	19,9	84,2	95,1	291,2	8,807	10,6	1,5
м. Берегове										
2013	7,6	783,6	7159	25,2	14,5	63,2	1195,8	2,7	18,4	0,0
2014	0,0	774,2	7562	29,1	14,6	67,4	634,0	4,5	18,1	0,0
2015	1,5	781,3	7272	29,5	14,5	67,4	570,0	8,8	8,2	2,5
2016	3,7	753,7	8021	29,9	15,0	67,4	518,9	4,8	16,2	0,0
2017	2,3	769,1	6586	30,2	14,8	67,4	503,7	11,1	8,3	0,0
2018	4,2	738,2	6421	30,3	14,4	67,3	584,3	6,5	14,0	0,0
м. Мукачеве										
2013	16,7	1083,6	25793	20,0	87,7	99,7	763,3	4,6	9,8	0,0
2014	8,7	878,1	25580	21,3	93,8	99,5	776,6	3,5	22,7	0,1
2015	8,8	1072,4	23749	21,4	92,4	99,1	499,3	5,6	19,3	0,0
2016	10,4	950,3	24040	21,6	92,6	98,4	429,2	5,2	13,4	0,0
2017	12,1	1371,1	24232	22,3	91,5	98,2	368,2	9,9	21,8	0,0
2018	10,3	1284,4	23226	22,3	91,0	98,0	277,6	14,3	10,0	0,0
м. Ужгород										
2013	10,8	139,4	43064	23	78,3	99,9	469,2	5,7	33,5	0,1
2014	37,5	129,1	42087	23,9	76,7	97,8	496,9	4,0	50,2	0,2
2015	54,7	1288,4	39947	24,2	76,2	97,6	441,1	5,2	39,1	0,3
2016	31,9	1712,6	41622	24,9	76,5	97,2	426,4	5,7	34,4	0,3
2017	3,0	1689,0	41630	26,2	77,4	97,3	416,5	8,0	33,6	0,4
2018	2,1	131,8	40049	26,4	77,0	97	414,4	10,9	32,7	0,2

Продовження таблиці Е.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
м. Хуст										
2013	1,9	147,5	6073	22,7	13,5	62,3	248,1	1,9	47,6	0,0
2014	0,9	3,7	5698	23,3	24,4	64,0	253,2	2,7	46,6	0,0
2015	1,9	7,1	5864	23,9	23,9	63,7	183,9	5,7	43,2	0,0
2016	2,1	11,1	7314	24,2	23,8	63,1	155,5	4,7	34,6	0,0
2017	0,8	18,2	5044	24,7	23,4	62,9	144,1	5,7	49,7	0,0
2018	0,7	36,5	4625	24,8	22,8	62,6	151,9	6,5	42,1	0,0
м. Чоп										
2013	15,4	585,1	3369	27,7	30,0	84,9	1903,0	1,8	36,8	0,0
2014	4,6	227,0	3188	28,3	62,1	83,1	1740,7	1,7	24,5	0,0
2015	8,3	269,6	2251	28,9	62,5	83,3	1526,6	2,9	11,4	0,0
2016	0,3	252,3	1963	29,1	62,3	83,0	1540,4	2,8	16,4	0,0
2017	0,6	310,0	1720	29,0	60,4	83,0	1506,4	4,1	4,6	0,1
2018	0,9	976,3	1673	28,7	63,3	84,4	1596,5	5,7	17,6	0,5

Джерело: складено та розраховано за даними⁷⁷⁰

⁷⁷⁰ Відповідь Головного управління статистики у Волинській області на запит щодо статистичної інформації за містами обласного значення №08-16/20Пі-20 від 26.03.2020; Відповідь Головного управління статистики у Закарпатській області на запит щодо статистичної інформації за містами обласного значення №07-06/20Пі-20 від 07.04.2020; Відповідь Головного управління статистики у Рівненській області на запит щодо статистичної інформації за містами обласного значення №14-13/20Пі-20 від 27.03.2020; Відповідь Головного управління статистики у Тернопільській області на запит щодо статистичної інформації за містами обласного значення №10-13/18Пі-20 від 31.03.2020; Відповідь Головного управління статистики у Чернівецькій області на запит щодо статистичної інформації за містами обласного значення №07-13/19Пі-20 від 30.03.2020.

Додаток К

Таблиця К.1

Індустріальні парки (ІП) міст обласного значення та районів Західного регіону України, станом на 1.06.2021 р.*

Найменування індустріального (промислового) парку (ІП)	Ініціатор створення	Термін, на який створено ІП, років	Дата включення до Реєстру	Місцезнаходження ІП	Площа ІП, гектарів	Копія витягу з Реєстру
Долина	Долинська міська рада	30	03.02.2014	м. Долина, Івано-Франківська обл.	27,14	<u>№ 1</u>
Львівський індустріальний парк «Рясне -2»	Львівська міська рада	50	07.02.2014	м. Львів, у межах промвузла «Рясне-2»	23,49	<u>№ 3</u>
ІП «Соломоново»	ТзОВ «Сезпарксервіс», ТзОВ «Євромотор», ТзОВ «Євроавтотек», «РІК»	30	06.06.2014	с. Соломоново, Ужгородський р-н, Закарпатська обл.	66,20	<u>№ 7</u>
ІП Новодністровськ	Новодністровська міська рада	30	13.01.2017	м. Новодністровськ, Чернівецька обл.	15,36	<u>№ 16</u>
Яворівський ІП	Яворівська районна рада	30	26.04.2017	Яворівський район, Львівська обл.	40,00	<u>№ 19</u>
Кам'янка-Бузький ІП	Кам'янка-Бузька міська рада	30	31.05.2017	м. Кам'янка-Бузька, Львівська обл.	24,47	<u>№ 21</u>
Новороздільський ІП	Новороздільська міська рада	50	15.06.2017	м. Новий Розділ, Львівська обл.	46,40	<u>№ 23</u>
ІП «Нововолинськ»	Нововолинська міська рада	30	30.06.2017	м. Нововолинськ, Волинська обл.	20,00	<u>№ 24</u>
ІП «СІГМА Парк Яричів»	ТОВ «Індустріальний парк «СІГМА Парк Яричів»	50	04.09.2017	с. Старий Яричів, Кам'янка-Бузький район, Львівська обл.	15,71	<u>№ 26</u>
ІП «Захід Ресурс»	ТОВ «ЄВРО-ІНВЕСТ-ХОЛДІНГ»	30	19.09.2018	м. Городок, Львівська обл.	20,77	<u>№ 32</u>
ІП «Тернопіль»	Тернопільська міська рада	30	19.09.2018	м. Тернопіль, Тернопільська обл.	15,00	<u>№ 33</u>
ІП «Бізнес Прайм»	ТзОВ «Рубікон Трейд»	30	19.08.2019	територія Тростянецької сільської ради, Миколаївський район, Львівська обл.	17,50	<u>№ 41</u>
ІП «Chortkiv-West»	Чортківська міська рада	30	03.10.2019	м. Чортків, Тернопільська обл.	87,68	<u>№ 43</u>
ІП «Rivne industrial park»	Рівненська обласна державна адміністрація	40	01.02.2021	Малолубашанська сільська рада, Костопільський район, Рівненська обл.	125,13	<u>№ 47</u>
ІП «Спарроу Парк Львів»	ТзОВ «СПАРРОУ ІНДАСТРІЗ»	30	14.05.2021	м. Львів, Львівська обл.	18,82	<u>№ 50</u>
Всього:	15 (з 49 в Реєстрі ІП)					

Джерело: складено автором за⁷⁷¹

⁷⁷¹ Витяги з реєстру індустріальних (промислових) парків. 17.05.2021 р. Департамент інвестицій та інновацій Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fe6ba4bd-355d-48b1-9979-211b399b1987&title=VitiagiZRestruIndustrialnikh-promislovikh-Parkiv>

Додаток Л
Нові можливості структурної трансформації економіки міст Західного регіону України

Стратегічні та програмні документи національного рівня:

1. ДЕРЖАВНА СТРАТЕГІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НА 2021-2027 РОКИ (Постанова Кабміну № 695 від 05 серпня 2020 р.):

План заходів ДСРР на 2021-2023 рр.

На досягнення цілей локальної структурної політики трансформації структури економіки спрямовано 17 завдань із 131, а інші мають опосередкований вплив на формування умов розвитку бізнес-середовища (креативні індустрії, розвиток туризму), людського капіталу (покращення якості освіти та підготовки управлінських кадрів, розвиток культури та збереження культурної спадщини, сприяння цифровізації), комфортного середовища проживання (збереження довкілля) та інтегрованості суспільства (розвиток сільських територій, сприяння мобільності населення, ціннісне патріотичне виховання).

Інвестиційні програми та проекти регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку.

У 2021 р. передбачено сприяння облаштуванню розвитку індустріального парку м. Кам'янка-Бузька 9,67 млн грн на будівництво інженерно-транспортної інфраструктура ділянки індустріального парку в м. Кам'янка-Бузька. Решта проектів стосуються розвитку соціальної сфери, туризму та спорту.

Бюджетна програма підтримки секторальної політики від ЄС – Підтримка регіональної політики України. Згідно з Наказом Мінрегіону від 26.05.2021 р. № 129 «Про затвердження пропозицій щодо розподілу у 2021 р. бюджетних коштів за проектами регіонального розвитку, що пройшли конкурсний відбір у 2020 році»⁷⁷² передбачена реалізація на території Західного регіону України 6 проектів із 14 за ***Програмою регіонального розвитку «Інноваційна економіка та інвестиції»***:

1. Розбудова екосистеми інновацій Івано-Франківська (вартість 17,366 млн грн., дофінансування з держбюджету у 2021 р. 6,759 млн грн.).
2. Створення SMART Volyn Hub як об'єкта інноваційної інфраструктури у Волинській області (вартість 15,957 млн грн., дофінансування з держбюджету у 2021 р. 2,563 млн грн.).

⁷⁷² https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/nakaz-minregionu-%E2%84%96-129-vid-26.05.2021_shhodo-rozpodilu-u-2021-rocz-bi-byudzhethnyh-koshtiv-za-proektamy-regionalnogo-rozvytku-shho-projshly-konkursnyy-vidbir-u-2020-rocz.pdf

3. Креативний ХАБ «Територія успіху» (м. Чортків, вартість 23,430 млн грн., дофінансування з держбюджету у 2021 р. 11,220 млн грн).
4. Створення мережі бізнес-хабів у Закарпатській області (вартість 5,998 млн грн, дофінансування з держбюджету у 2021 р. 5,098 млн грн).
5. Центр розвитку соціального підприємництва (Тернопільська обл., вартість проекту 5,801 млн грн., дофінансування з держбюджету у 2021 р. 3,169 млн грн).
6. Розвиток біоекономіки Західного регіону України: виробництво екотари з біодеградабельних полімерів (вартість 9,800 млн грн, дофінансування з держбюджету у 2021 р. 3,986 млн грн).

За Програмою регіонального розвитку «Розвиток туризму» передбачено бюджетну підтримку 4 з 7 проєктів:

1. Створення комунікаційної єврорегіональної Платформи «ідеальних» міст для переорієнтації туризму в Івано-Франківській області (вартість 17,970 млн грн, дофінансування з держбюджету у 2021 р. 7,530 млн грн).
2. TourTurka 2.0 «Пізнання етно-культури бойківського краю Турківського району Львівської області» (вартість 10,399 млн грн, дофінансування з держбюджету у 2021 р. – 5,214 млн грн).
3. Збереження замків Закарпаття (вартість 15,712 млн грн, дофінансування з держбюджету у 2021 р. 10,684 млн грн).
4. Реставрація пам'ятки архітектури Художнього музею М. Біласа (вілла «Гопляна») на майдані Кобзаря в м. Трускавці Львівської області (вартість 19,328 млн грн, дофінансування з держбюджету у 2021 р. 2,764 млн грн.).

За Програмою регіонального розвитку «Загальноукраїнська солідарність» передбачена державна підтримка двом проєктам із семи:

1. Трансформація вугільних регіонів України (пілотні проєкти Донецької та Львівської областей) (вартість 173,417 млн грн, дофінансування з держбюджету у 2021 р. 24,440 млн грн).
2. Карпатська мережа регіонального розвитку 2.0 (вартість 55,239 млн грн, дофінансування з держбюджету у 2021 р. 21,194 млн грн).

За Програмою регіонального розвитку «Підтримка розвитку депресивних територій» передбачено реалізацію двох з семи проєктів:

1. Заходи з провадження сортування та утилізації сміття в природно-заповідних зонах Карпат (вартість 5,921 млн грн, дофінансування з держбюджету у 2021 р. 2,855 млн грн).
2. Відкритий простір Закарпаття (вартість 13,302 млн грн, дофінансування з держбюджету у 2021 р. – 11,302 млн грн).

За Програмою регіонального розвитку «Ефективне управління регіональним розвитком» реалізовуватимуться два з восьми проєктів:

1. Співробітництво задля економічного зростання Карпат (громад Закарпатської, Львівської, Чернівецької, Івано-Франківської областей) (вартість 4,122 млн грн, дофінансування з держбюджету у 2021 р. – 4,401 млн грн).

2. Портал місцевої статистики та відкритих даних громад Львівщини - інструмент прийняття збалансованих рішень (вартість 1,650 млн грн, дофінансування з держбюджету у 2021 р. – 1,100 млн грн).

Інвестиції та підтримка міжнародної технічної допомоги (МТД).

Власне під ці проекти міські територіальні громади (міста) повинні мати затверджені власні стратегії розвитку, які й розроблялися за фінансової та кадрової підтримки проектів МТД.

З метою усунення ризиків невиконання проектів (а такі прецеденти були у 2020 р.) слід посилити контроль та відповідальність заявників проектів, включити індикатори результатів впливу проектів (вони знаходяться у конкурсній заявці) до моніторингу результативності місцевих та регіональних стратегій розвитку не лише як факт виконання/невиконання проекту, а його наслідки на результати економічного та соціального розвитку.

Ще однією проблемою є низька якість поданих на конкурс проектів, низка кількість критеріїв їх оцінювання, що призводить до поверхневого розуміння суті проекту та формує корупційні ризики й лобіювання проектів.

З метою підвищення об'єктивності та прозорості прийняття рішень щодо конкурсних проектів (як за ДФРР, так і для секторальної підтримки) слід формувати конкурсну комісію з урахування усіх рівнів управління, у тому числі й ОМС, громадського сектору), покращити рівень підготовки проектів шляхом навчання проектних менеджерів, запровадити відповідальність за невиконання проектів з вини заявників та нецільового використання бюджетних коштів протягом визначеного періоду.

Державні програми регіонального розвитку (2021 р.)

Пріоритети регіонального розвитку на 2021 р.⁷⁷³ та План пріоритетних дій Уряду⁷⁷⁴ передбачають для усіх функціональних типів територій реалізацію шести **програм регіонального розвитку**: «Центри економічного розвитку та міські агломерації», «Розвиток сільських територій «Нове українське село»», «Макрорегіон Азов – Чорне море», «Цифрова трансформація регіонів», «Розвиток гірських територій», «Прикордонні території у несприятливих умовах».

Станом на 1 листопада 2021 р. всупереч затвердженому Плану заходів реалізації ДСРР на 2021-2027 рр. не розроблено положень, мети й пріоритетів регіональних програм розвитку, критеріїв їх оцінювання,

⁷⁷³ Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації у 2021-2023 роках Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». Засідання Уряду, м. Чернівці, 12 травня 2021 року. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/deyaki_pytannya_realizaczii%CC%88_u_2021_2023_rokah_derzhavnoi%CC%88_strategii%CC%88.pdf

⁷⁷⁴ План пріоритетних дій Уряду: Державна Стратегія регіонального розвитку. 12.04.2021. Міністерство розвитку громад та територій України. Сайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/plan-priorytetnyh-dij-uryadu-derzhavna-strategiya-regionalnogo-rozvytku/>

обсягів фінансування проєктів за ними, порядку проведення конкурсу та інших вимог.

Пропонуємо Міністерству розвитку громад та територій України сприяти найшвидшій розробці зазначених програм регіонального розвитку і врахувати необхідність залучення до конкурсної комісії ОМС. Узгодити перелік програм регіонального розвитку за змістом та визначити їх ієрархію у контексті термінологічних нововведень прийнятого 1 червня 2021 р. у першому читанні проєкту Закону України №5323⁷⁷⁵ («місцева програма розвитку»; «регіональна програма розвитку»; «програми та проєкти розвитку транскордонного співробітництва»; «проєкти (програми) міжнародної технічної допомоги, що реалізуються у регіоні»; «державні програми розвитку окремих типів територій», якими передбачено замінити колишні «програми подолання депресивності територій»; «програми і проєкти регіонального розвитку, які визначені пріоритетними за рішенням Кабінету Міністрів України»). Адже згідно з текстом вищенаведеного законопроекту «державна підтримка регіонального розвитку спрямовується на фінансування проєктів та програм регіонального розвитку; проєктів та регіональних і місцевих програм розвитку за умови їх відповідності вимогам, встановленим законодавством; угод щодо регіонального розвитку; державних програм розвитку окремих типів територій; програм і проєктів регіонального розвитку, які визначені пріоритетними за рішенням Кабінету Міністрів України».

На нашу думку, з метою концентрації фінансових, кадрових та інших ресурсів слід скоротити вищенаведений перелік і забрати з нього «угоди щодо регіонального розвитку», ефективність яких була вкрай низькою у попередніх роках реалізації ДСРР 2015-2020 рр.

Не знайшли свого відображення проєкти, які передбачають реалізацію смарт-спеціалізації у регіонах та містах. Тому, доцільно виправити це упущення з доповненням назви окремої програми у другій частині визначення: «програми і проєкти регіонального розвитку, які визначені пріоритетними за рішенням Кабінету Міністрів України *і такими, що відповідають цілям смарт-спеціалізації регіону*».

На виконання цілей ДСРР до 2027 р. передбачена розробка Державних регіональних програм з підтримки та стимулювання розвитку функціональних територій (ФТ). Визначені у ДСРР до 2027 р. 10 (11 у таблиці 2) типів ФТ локалізовані у національному просторі так, що мають ознаки одночасного поєднання (накладання) та перебування у близькій зоні дії кількох їх типів. Вітчизняні експерти (зокрема А. Ткачук) зазначають, що у такому випадку (при накладанні різних ФТ) територіальна громада може брати участь у реалізації кількох таких державних програм (за умови їх повноцінного фінансування).

⁷⁷⁵ Про внесення змін до Закону України «Про засади державної регіональної політики»: проєкт Закону України №5323 від 01.04.2021 р. Законодавство України: сайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71562

Матриця накладання монофункціональних старопромислових міських територій та інших типів функціональних територій*

ФТ	Монофункціональні старопромислові міські території (3)	Кількість міст, од.	Частка міст, %
1	+ Новояворівськ, Вільногірськ, Покров, Дніпрорудне, Тернівка	5	20
2	++ Сокаль + Соснівка, Новояворівськ, Стебник, Дніпрорудне, Першотравенськ, Соледар, Новодружеськ	8	32
3	-	-	-
4	++ Стебник	1	4
5	-		
6	++ Новояворівськ, Новогродівка, Українськ, Гірник, Соледар + Вільногірськ, Першотравенськ	7	28
7	++ Сокаль, Соснівка, Новояворівськ, Новий Розділ	4	16
8	++ Білозерське, Добропілля, Білицьке, Родинське, Новогродівка, Українськ, Гірник, Вугледар, Соледар, Привілля, Новодружеськ, Гірське, Золоте, Торецьк, Залізне + Покров, Дніпрорудне, Тернівка, Першотравенськ	19	76
9	-	-	-
10	+ Новогродівка, Українськ, Гірник, Вугледар, Соледар, Привілля, Новодружеськ, Гірське, Золоте, Торецьк, Залізне	11	44
11	++ Першотравенськ + Покров, Дніпрорудне, Тернівка, Білозерське, Добропілля, Білицьке, Родинське)	8	32

Примітка: + поблизу; ++ накладання (одночасне перебування); - відсутнє накладання. **Сокаль** – міста Західного регіону України.

 ФТ державної підтримки

 ФТ державного стимулювання

Цифрами позначено ФТ: 1. Міські агломерації. 2. Центри економічного розвитку (великі, середні, малі міста). 3. Монофункціональні старопромислові міські території (з фокусом на вугільні регіони). 4. Гірські території Українських Карпат. 5. Макрорегіон «Азов-Чорне море». 6. Зони впливу міжнародних транспортних коридорів. 7. Прикордонні регіони (два підтипи). 8. Прикордонні території у несприятливих умовах (4 градації на підтипи). 9. Природоохоронні території (Смарагдова мережа). 10. Тимчасово окуповані території України. 11. Сільські території у несприятливих умовах.

*Джерело: побудовано автором за даними:⁷⁷⁶

⁷⁷⁶ Функціональні типи територій, які потребують державної підтримки. Сайт. URL: <https://mrbu.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=3cb1d5b652d24f2cb7d35cb9e5761ddd>

**Перелік монофункціональних старопромислових міських територій
Західного регіону України (станом на 1.05.2021 р.)***

	Назва міста	Обл.	Район (після змін 2020 р.)	Міська територіальна громада	Спеціалізація (функціональний підтип)*	Накладання з іншими типами функціональних територій
1	Сокаль	Львівська	Червоноградський	Сокальська	1	Прикордонні регіони (смуга тісного контакту), м. Сокаль одночасно є центром розвитку (ЦР)
2	Соснівка		Червоноградський	Червоноградська	2	Прикордонні регіони (смуга тісного контакту); поблизу м. Червоноград, м. Великі Мости (ЦР)
3	Новояворівськ		Яворівський	Новояворівська	1	Прикордонні регіони (смуга тісного контакту); зони впливу міжнародних транспортних коридорів; поряд Львівська міська агломерація; поблизу м. Яворів (ЦР)
4	Новий Розділ		Стрийський	Новороздільська	1	Прикордонні регіони; поряд (Львівська міська агломерація; поблизу м. Миколаїв (ЦР)
5	Стебник		Дрогобицький	Дрогобицька	1	Гірські території Українських Карпат; поблизу м. Трускавець (ЦР)

Примітка: 1 - міста- центри хімічної та нафтохімічної промисловості; 2 - міста-центри вуглевидобування.

*Джерело: побудовано автором

Для забезпечення дієвості заходів реалізації цілей ДСРР до 2027 р. слід прийняти законопроекти «Про особливості стимулювання регіонального розвитку» (№ 5649) та «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо підвищення ефективності використання коштів державного фонду регіонального розвитку» (№ 4200), «Про транскордонне співробітництво», який 15 червня 2021 р. розроблено Менрегіоном.

2. КОНЦЕПЦІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВУГІЛЬНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

28 лютого 2019 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», який підняв увагу до трансформації вугільних регіонів та критичну потребу у переході до низьковуглецевої економіки на засадах справедливої трансформації, тобто такої моделі розвитку, що передбачає гідне життя та чесний заробіток для всіх працівників і спільнот, на яких вплине процес активного енергетичного переходу (ліквідація виробничих потужностей, підприємств тощо).

У ДСРР 2027 передбачено операційною ціллю 2 стратегічної цілі 1 розробку проекту Державної програми соціально-економічної трансформації територій, де перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства, на довгостроковий період та забезпечення її виконання⁷⁷⁷.

А також передбачено розроблення та забезпечення виконання *державних програм* комплексного розвитку проблемних територій, надання підтримки з розроблення та виконання *регіональних програм* підтримки розвитку проблемних територій у межах регіону.

Водночас розробки місцевих програм розвитку (як у законопроекті №5323) не передбачено. Пропонуємо внести зміни у реалізацію цієї оперативної цілі і доповнити новим інструментом після прийняття у другому читанні законопроекту №5323 – місцевою програмою розвитку у контексті здійснення справедливої структурної трансформації міської економіки.

Зазначимо, що у ДСРР до 2027 р. пріоритети реструктуризації економіки монофункціональних міст надто звужені – до старопромислових монофункціональних міст. Водночас адекватної трансформації структури економіки у контексті диверсифікації потребують всі монофункціональні міста, які є вразливими незалежно від їхньої спеціалізації промислового, чи сервісного характеру, що переконливо довели карантинні обмеження і локдаун через пандемію COVID-19, коли постраждали рекреаційні та туристичні міста внаслідок впровадження низки обмежень щодо пересування, соціальної дистанції, особливих умов відвідування закладів тощо. Станом на червень 2021 р. не затверджено **Національної (Державної) програми трансформації вугільних регіонів України до 2027 (2030) року**, презентація Концепції реформування вугледобувної промисловості та план пріоритетних дій уряду у вугільній галузі якої відбулися у 2020 р. У ній окреслені основні проблеми вугледобувної промисловості та запропоновані можливі шляхи їх розв'язання за рахунок державних інвестицій: стимулювання економіки, зайнятості населення та створення додаткових робочих місць, створення комфортного середовища та розвитку міст, екологічного компоненту розвитку територій в результаті зменшення видобутку вугілля.

Міста Львівської та Волинської областей підпадають під реалізацію заходів даної програми (м. Червоноград, м. Нововолинськ, м. Володимир-Волинський).

⁷⁷⁷ Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України № 695 від 5 серпня 2020 р. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

3. ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА РОЗВИТКУ РЕГІОНУ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ НА 2020-2022 РОКИ

(затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. № 880 (Офіційний вісник України, 2019 р., № 86, ст. 51).

Концепція базується на чотирьох основних пріоритетах:

- формування конкурентної економіки гірських територій;
- розбудова транспортної, виробничої та соціальної інфраструктури;
- розвиток туристичного потенціалу;
- забезпечення екологічної безпеки.

МОЗ які є гірськими: Мукачеве, Хуст, Дрогобич, Борислав, Стрий, Моршин, Болехів, Коломия, Яремче – 5 з 34 (тобто 15% МОЗ є гірськими територіями, разом зі своїми територіальними громадами).

Прямо визнані законодавством гірськими територіями є 5 міських ОТГ з центром у МОЗ⁷⁷⁸:

Територія Хустської міської територіальної громади;
Територія Болехівської міської територіальної громади;
Територія Яремчанської міської територіальної громади;
Територія Дрогобицької міської територіальної громади (Борислав не входить, лише села);

Територія Трускавецької міської територіальної громади.

Ще 7 МОЗ тісно межують з гірськими територіями (щодо перспектив ММС): Мукачево, Борислав, Стрий, Моршин, Коломия, Самбір та Чернівці – знаходиться у близькій зоні гірських територій, 12 з 34, тобто третина – 35%).

Термін реалізації Програми розвитку регіону українських Карпат продовжили до 2027 року, однак слід переглянути моніторинг та показники оцінювання реалізації і продовжити та доповнити прогностичними індикаторами на 2022-2027 рр.

Пропозиції для покращення повноважень ОМС щодо реалізації структурної політики трансформації економіки міст

Законом України «Про стимулювання інвестиційної діяльності» – затверджено рішення щодо скасування пайових внесків забудовниками з 2021 р. для мінімізації корупційної складової у співпраці ОМС та забудовників, однак така норма не сприяє підвищенню інвестиційного клімату та зниженню вартості житла, суттєво скорочує надходження до спеціальних фондів місцевих бюджетів.

Пропонуємо також відновлення повноважень ОМС в сфері архітектурно-будівельного контролю, для врегулювання відведення земель під інвестиційні проекти.

⁷⁷⁸ Перелік населених пунктів, яким відповідно до Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» надається статус гірських: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 647 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. №364. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-95-%D0%BF#Text>

Наукове видання

Трансформація структури економіки міст Західного регіону України: монографія / НАН України. Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України»; наук. ред. М.І. Мельник. Львів, 2021. 529 с. (*Серія «Проблеми регіонального розвитку»*).

ISBN 978-966-02-4252-4 (серія)

ISBN 978-966-02-9771-5 (електронне видання)

© ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2021

Підписано до друку 25.11.2021 р.

Папір ксероксний. Друк на різнографі.

Гарнітура "Agial" Умов. друк. арк. 42,9.

Наклад 300 прим. Зам. №14

Друк: ПП "Арал" Свідоцтво: серія А01 №21230 від 18.06.2007 р.

Державна реєстрація 09.09.1998 р.

м.Львів, вул. Козельницька, 4

Тел: (050) 371-62-80